Doppio

40
2-F
20

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
40/C
51

F4
V
31

40 2 F 20

~~25-6 G.29.~~

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

FRANCISCI IVNII F. F.

DE

PICTVRA VETERVM

LIBRI TRES.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AMSTELÆDAMI,
Apud IOHANNEM BLAEV,
cIↄ Iↄ c xxxvii.

Digitized by Google

Sereniſſimo, Potentiſſimo,

Invictiſſimoque

MONARCHÆ

CAROLO,

DEI GRATIA

MAGNÆ BRITANNIÆ,

FRANCIÆ,

ET

HIBERNIÆ

REGI,

FIDEI DEFENSORI, &c.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

S ER^{me} PRINCIPUM,

Annus nunc agitur ſextus decimus, quod in calamitoſo concuſſi Orbis motu inclytum Britanniæ veſtræ regnum, veluti intimum quendam feſtæ pacis receſſum ac ſinum, ingreſſus, & in nobiliſſimam familiam Arundellianam, commendantibus Lanceloto Wintonienſi olim epiſcopo, & Guilielmo tunc epiſcopo Menevenſi, nunc archiepiſcopo Cantuarienſi, adſcitus, ex voluntate illuſtriſſimi Arundelliæ & Surriæ Comitis, omnibus ferè probatiſſimorum auctorum ſcriniis excuſſis, non Artificum modò hiſtoriam, ſed & Artium imitatricium naturam, penitius inſpicere atque annotare cœpi. Quamvis autem non tam me vinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi verecundia; latiùs ſe tamen aperiente materiâ, plus quàm imponebatur oneris ſpontè ſuſcepi: ſimul, ut pleniori obſequio demererer tantum Heroëm, qui hunc

Digitized by Google

hunc minimè ingratum laborem injunxiſſe videbatur: ſimul, ne vulgarem viam ingreſſus, alienis demum veſtigiis inſiſterem. Dum in his ſum,non potui non ſubinde grato erga Deum opt. max. ac veſtram Majeſtatem animo recolere, quantum ſit illud, quod Majeſtate veſtrâ publicæ pacis gubernaculis admotâ, cuivis detur altum ac pingue otium jucundiſſima quiete in literarum ſtudiis collocare. quamobrem etiam non annorum, ſed ſæculorum prorogatione Majeſtatem veſtram dignam judicant, quotquot idonea ſtudiis ſuis obſequendi tempora porro exoptant. Omnes virtutes Veſtras enumerare nunc locus non eſt, nec Majeſtas Veſtra ſplendida elogia libenter audit. id propter, ut certa quædam ſacra non niſi ſilentio peraguntur, ita ſincero quodam animi affectu tacitas laudes Veſtras admirari malo,quàm divinum iſtum cœleſtium virtutum conſenſum impari prædicatione devenuſtare. ſiquidem in una Majeſtate veſtra,vel ipſa fatente Invidia, præter cæteros Reges illa res clarior

 eſt,

eſt, quam in Iulio Cæſare extollit Saluſtius, quod prius defeſſi ſint homines laudando atque admirando animi magnitudinem, clementiam, & benignitatem Veſtram, quàm Vos faciendo, quæ gloria ſempiterna digna ſunt. neque deerunt, qui animum hunc Veſtrum ſeris pandant nepotibus. ibit in ſæcula Veſtrum nomen, ſuumque ei decus conſtabit, quamdiu uſpiam Virtuti locus habebitur. ut taceam (ſi tacere liceat, quod imprimis huc facit) ſummum erga omnes bonas Artes ſtudium: quo fulgentiſſimo inſigni, tanquam ſalutari quodam ſidere, conſpicua Majeſtas veſtra caliginem ſuperioris ævi feliciter disjicit, pacifici ſtatus ornamentis undique conquiſitis. Hinc iſta orbi Britannico circumfuſa ſerenitas: hinc priſtina decora ubique revireſcunt: hinc eſt, quod undequaque ſæculum aureſcit. Artes paſſim reſtituis, conſervas, auges, cumulas, velut unicus diſpenſator felicitatis, juſtitiæ norma, optimorum Principum exemplar. Artificum delectiſſimos luculentis honorariis ornatos & novis com-

commodis auctos ad arduam generoſiſſimæ Artis curam ſedulò obeundam invitas atque excitas. Non eſt itaque, quod Antiquitatem, fœcundiſſimam bonarum Artium nutricem, ſæculo huic noſtro quidquam invidiſſe putemus. rarus quidem eſt Apelles, rarus Phidias: fateor: quia non inveniunt fautores ſuos, cùm rari ſint rerum Domini, qui tam excelſas mentes foveant atque in aulas ſuas benignè evocent. naſcuntur quidem etiam nunc innumeri Artifices: neque enim eſt, quod ſola Arte fieri putemus, aut voto, aut ſuffragiis, ut Conſules: ſed non ſtimulantur ad majora, non pelliciuntur ad Virtutum faſtigia honeſtis ſtipendiis. excitarentur dubio procul magnæ ac cœleſtes animæ, ſi Principum cordatiores Vos tantâ Majeſtate circumfuſos atque acribus publicæ pacis curis intentos, literas pariter atque omnes humaniores Artes efflictim amare ac fovere, non audirent modò, ſed re ipſa nobiſcum quotidie experirentur. Veſtro certè exemplo docentur omnes, quàm non injucundum, nec inutile

utile

utile oculorum atque animi delinimentum otii ſuavitas poſt ſeria ac ſevera negotia humanis mentibus commendet. Advertit ea res exteri quoque hominis animum: neque putavi diutius mihi faſtidiendas aut negligendas Artes illas, quas non Regia modò Majeſtas veſtra, ſed tot ac tales florentiſſimi Regni proceres uſque adeò ſtudiosè colunt atque ſuſpiciunt. Quoniam tamen nullas ego hîc voluptates oculis, quos eruditos & bene exercitatos eſſe oportet, uſurpare poteram; animo, quidquid illud eſt, perſpiciendum duxi, illuſtriſſimo præſertim Comite celeuſma præbente. altior itaque cupido invaſit præcepta à proprio corpore veluti ſejuncta & minutatim ſparſimque in veterum monumentis diſcerpta congerendi, & in juſtæ Artis formam digerendi, ut aliquam Picturæ veteris imaginem, vel ſaltem qualemcunque imaginis umbram, animo complexus, commendatiſſimarum Artium amœnitatem pernoſcerem. Neſcio, an benigna hominum judicia mihi debeam polliceri;

abunde

Digitized by Google

abunde felix, ſi tenuem quandam rei totius imaginem conformaſſe exiſtimer: nam politæ & conſummatæ gloriam, nec ſpero, nec affecto. Quum verò magni intereſſe arbitrentur omnes, talia ut ſcripta viris Principibus ſint commendata, & à benigno illorum judicio gratiam aliquam atque aditum commodum, ubi ubi opus eſt, aſſequantur: timidè aggreſſus ſum negotium, quo facilius efficitur, ut ii, qui nobile aliquod Magnæ dedicationis patrocinium affectant, moleſti magis, quàm officioſi, fuiſſe videantur. Geſtiebat quidem animus jamdudum, votivâ hac tabellâ, nomini Veſtro appenſâ, ſpecimen aliquod meæ in Majeſtatem veſtram obſervantiæ ac devotionis exhibere. Majeſtas etiam veſtra libello huic famam, id eſt, vitam, datura videbatur. Nimirum de ſæculorum omnium judicio ſecurus eſt, qui probatus eſt Veſtro: & multa valde pretioſa ideo videntur, quia ſunt templis dicata. Quid facerem? adeò multa interim pertentabant conſcium pudorem meum, ut non ſine tacito quodam æſtuantis ani-

mi horrore periculoſam inſolentiſſimi auſi aleam poſſe ſubiri putarem. Majorem ſciebam Majeſtatis veſtræ celſitudinem, quàm ut deſcenſuram huc ſperarem: præterquam quod occupationibus Veſtris publico bono parcendum erat: neque poteram Tanti nominis majorem habere reverentiam, quàm ſi timerem profanare. Tot ac tantis remoris occurrentibus, ac tantùm non protervè irruentibus, jam jam repudiaturus videbar conſilium, quod primum intenderam; quum variis cogitationibus circumactum bonâ ſpe implevit vir Reverendus & Principalis judicii Veſtri favore ad majora provectus, cujus mentionem ſilentio hîc prætererire nefas habuiſſem, niſi ipſe voluiſſet. obſecutus itaque ejus viri conſilio, cujus mihi authoritas pro ratione ſufficere debebat, Picturam veterem venerabundus offero Majeſtati veſtræ: munus, ſi una cenſetur ſcriptione mea, ſanè pertenue; ſi animo, magnum; ſi rei dignitate, lectiſſimum: neque enim me movet, quod ignava depravati ſæculi ingenia ſublimem

mem illam divinarum Artium vim, quam aſſequi non poſſunt, contemnere atque elevare ſtudent. nimirum in arduo poſita eſt Ars, & exiguis humani ingenii viribus altior, barbaro feroque ingenio ignaviam ſuam pertinaciter foventes deſpicit, aut clariſſima luce ſua caligantes eorum oculos obruit. Summa res, ſummæque rei pulcherrima cognitio Fautorem atque Approbatorem ſummum nacta, ſuo apud omnes, hoc eſt, ſummo loco erit: ſuimet adhæc ſubpudebit illos, qui dementer credunt, hoc argumentum eſſe Græculum negotium, & meditamentum futile, ſi auguſtiſſimos sereniſſimi vultus Veſtri radios, toti terrarum orbi illuſtrando jam dudum datos, ad tenues hoſce conatus meos flectere non gravaberis. Triumphat profectò, & porro triumphabit tanto Mæcenate pictura. nam quis poſthac eam ſpernere audebit, quam viderit Majeſtati veſtræ in pretio eſſe? Scio quidem mihi apud pleroſque pro laboris modulo laudem non proceſſuram: quam tamen ſi Majeſtas veſtra indulſerit, majo-

Digitized by Google

rem laudem, quàm laborem invenero. ſi in homine peregrino deprehendes aliquid, quod non diſpliceat, unius Veſtri judicio laudatus, titivillitii non faciam, quidquid viles gumiæ vel bacchantes Dindymeni, inſaniant: gratiam enim & genſum, quem à me non habent, laboribus hiſce Majeſtas veſtra dabit, ſi Veſtro eos nomini conſecrari lubenti animo patiatur. Non potui itaque, nec debui quærere, cui has meas qualeſcunque lucubratiunculas commendatas mallem. omnino Majeſtati veſtræ conſecrandus fuit liber, qui Veſtro in regno, Vobis potiſſimum vires inſpirantibus, natus eſt, & crevit ſpe favoris Veſtri conſequendi. Invitavit quoque me ad majorem ſcribendi diligentiam favor Veſter orbi notus, quo Artifices Antiquorum gloriæ æmulos mirificè complecteris; quo nunc quotidie cœleſtem illum ſpiritum, in multis alioquin aut ſponte elangueſcentem, aut ſordidis curis oppreſſum, exſuſcitas; quo ſingulorum in Vos ſtudia animoſque incredibiliter accendis. ut

curſum

curſum ſemel inſtitutum conſtanter tenerem, effecit ſublimis illa Majeſtas veſtra, ad quam curſum dirigebam. non potui deſperare, Vos ſpectans: & quemadmodum militem animat in prælia Regis magni præſentia: ita me viva Veſtri recordatio ſemper alacrem, ſemper recentem, reddidit. Veſter ille affectus omnibus, qui magnas Artes feliciter tractant, expoſitus atque obvius, faces animo meo mirificè ſubdidit; eoque dulcius mihi fuit placere Vobis hac in parte, quo dulcius Vobis eſt bene mereri de hiſce Artibus; quod, ut nunc ſunt mores, verè eſt ſæculum corrigere. unde etiam uſu venit, ut ambigam, veſtræne Majeſtati acceptius, an commorientibus paſſim bonis Artibus, & Moribus, utilius quid dare potuerim. multorum enim animos pravis exemplis imbutos morbus hic jam olim invaſit, plurimùm vitiis, parum virtuti operam dare. Et certè quis iſte eſt urbicarius mimologus, qui tanta fingere, vel in Comœdiis ludere, aut in Tragœdiis

 per-

perſonare poſſit, quàm nunc fiunt plurima? ex quotidianis hoc & in frontem incurrentibus ſatis conſtat. Pace bonorum liceat dixiſſe; ipſi recti bonique vindices quàm non raró nefaria atque pudenda patrant? hanc animorum labem, ut ut ſeria tegant, otium prodit. quotuſquiſque enim honeſtas atque innoxias recreationes ſectatur? neque mirandum eſt, ſi nemo in hac contagione ſapere poteſt, niſi qui probitatis conſtantibus exemplis animum firmet ac pectus muniat. Sola Majeſtas veſtra inventa eſt, quæ inveteratæ nequitiæ magno reſiſtit exemplo: ſola Majeſtas veſtra quotidianum incorruptæ voluptatis ſpecimen ex nutu Veſtro pendentibus ſubditis ſuppeditat; cùm poſt ardua Regni negotia feſſum animum oblectatura nuſquam dignius occupari poſſe otium docet, quàm in elegantiſſimarum Artium contemplatione. Tali certè retro ſæcula cathartico egere viſa ſunt. quare poſthac danda nobis erit operá, ut Veſtro exemplo; dum alii

alii voluptatibus ſerviunt, aut inhiant auro, aut captant honores, aut menſarum aſſeclæ de bellorum ſumma diſputant inter pocula; neque illorum voluptates contempſiſſe, neque ambitionem carpſiſſe, neque vanitatem traduxiſſe; ſed amœniſſimi elegantiſſimique ſtudii nobilitatem magno conſtantique animo proſecuti eſſe videamur. Supereſt votum ad ſupremum illum beatæ perennitatis Arbitrum Deum, ut Majeſtatem veſtram, Orbis univerſi bono ſceptris admotam, perdiu perennet. Preces ad Majeſtatem veſtram ſubdo minutas, ut ſublimis ejus dignitas, cum humanitate certans, humiles hoſce conatus meos non tam pretio ſui, quàm Vobis placendi ſtudio, æſtimare dignetur. Si, ex hoc qualiſcunque obſequii genere, Majeſtati veſtræ exploratum eſſe ſenſero, quanta cum alacritate ſerviam nomini, laudibus, æternitati Veſtræ: haud diu certe quæram, quod Majeſtate veſtra magis ſit dignum: nihil enim non faciam, ut claro patrocinii Veſtri apud

omnes

omnes teſtimonio æternum gaudeam appellari

MAIESTATIS VESTRÆ

obſervantiſſ. humillimuſque cliens

Franciſcus Iunius F. F.

In ædibus ARVNDELLIANIS, Anno cIↄ Iↄ c XXXVI, Pridie idus Majas.

Digitized by Google

DE PICTVRA VETERVM LIBER PRIMVS.

Argumentum Libri Primi.

Quum propoſiti noſtri ratio ferat Picturæ initium, progreſſum, conſummationem exſequi: primo libro, quid eam inchoaverit; ſecundo, quid eam provexerit; tertio, quid eam perfecerit, docebimus. Ac primo quidem libro pòſt generaliora quædam de ingenito mortalibus omnia imitandi ſtudio, plurimùm id imaginativæ facultatis beneficio juvari atque ad majores auſus impelli contendimus; modò non ſint immoderati nimis juveniliter laſcivientis phantaſiæ impetus. quamobrem, quum frequenter admodum iſta quidlibet fingendi intemperies Poëtas Pictoreſque ex æquo ſoleat invadere, eâ quoque occaſione quid commune habeant inter ſe Pictura & Poëſis excutimus; ſubnectentes interim nonnulla de iis qui Picturas cùm curâ inſpicere volunt.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPVT I.

OPtimus maximus Vniverſi fabricator talem fecit hunc mundum, ut eum Græci, conſenſu quoque Gentium ſuadente, *κόσμον* ornamenti nomine appellaverint; Latini verò Mundum à perfectâ abſolutaque elegantiâ dixerint. Hominem autem, qui *μικρόκοσμος mundus minor* * eſt, non ideò proximum ſibi genuit, ut vilitate juxta belluas eſſet; ſed ut originis ſuæ memor ad æternitatem gloriæ verâ virtutis viâ graſſaretur. Iam olim ſedet hæc ſententia in animis hominum; pariterque & eruditi & rude vulgus curſu in eam vadit. Hæc ſola ratio mortales animos tollit humo, atque in ipſum quaſi cœlum ſubducit. Sed in magnâ copiâ rerum aliud alii natura iter oſtendit. Hic præclarâ audentiâ ipſius Mundi menſuram animo agitans, ambitum ejus vocat ad digitos, & ſtellas poſteris annumerans, ſidera veluti ad normam expangit, *cælo*, ut verbis utar Plinii †, *in hæreditate cunctis relicto, ſi quiſquam, qui rationem eam caperet, inveniretur.* Ille arcaniſſima quæque; ac veluti in ipſius Naturæ ſinu involuta, non ſine tacito tam ſeductæ majeſtatis horrore, indagat atque excutit. nubes, tonitrua, fulmina, tempeſtates, maria, & cætera quibus terræ ac terris vicina pulſantur, mente complecti ſtudet. curioſus Naturæ ſpeculator ſingula rimatur; omnia hæc ad ſe pertinere judicat; imò ſcit ſe in ampliſſimum hoc Theatrum ſpectatorem præconemque tanto-

* *Arnob. lib.* II. *Manil. lib.* IV. *Olympiod. in lib.* I *Meteorol. Ariſtotelis. Nemeſ. de naturâ hominis, c.* I. *Greg. Naz. orat.* XXXIV. *Greg. Nyſſ. de hominis opificio, cap:* 16. *Iul. Firm. in Præfat. libri Tertii Matheſ.*

† *nat. hiſt.* II, 26.

Digitized by Google

rum operum introductum. quid enim aliud eſt homo, quàm *animal Deo proximum, & in contemplationem omnium, quæcunque mundo contigerunt, conſtitutum* *? Anaxagoras interrogatus ad quid genitus eſſet, in contemplationem, inquit, cœli, & ſolis, & lunæ. Diog. Laërt. lib. II in Anaxagorâ. Vide quoque Arriani Epictetum lib. 1, cap. 6. Dionyſ. Longinum περὶ ὕψους, §. 31. Iamblichum Protrept. cap. 3. Themiſtium orat. 2. *Ipſe homo ortus eſt ad mundum* CONTEMPLANDVM ET IMITANDVM: *nullo modo perfectus, ſed quædam particula perfecti.* Cicero lib. II de naturâ Deorum.

* Quint. Declam. 260.

§. 2. Qui hæc inſpiciunt & diſcunt, tranſilire mortalitatem ſuam præter cæteros, atque in meliorem tranſcribi ſortem viderentur, niſi eſſent alii, qui ea non ſolùm ſcrutantur atque percipiunt, ſed &, quantum humana ratio patitur, imitantur atque exprimunt. οἱ ζωγράφοι μιμοῦνται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ κεραννύντες τὰ χρώματα γράφουσι τὰς εἰκόνας τῶν ὁρωμένων σωμάτων, καὶ ποιοῦσιν ἀνθρώπους, καὶ ἄλογα, καὶ δένδρα, καὶ πολέμους, καὶ μάχας, καὶ αἱμάτων χειμάῤῥους, καὶ δόρατα, καὶ θώρακας, καὶ ἀσπίδας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἰδιώτας, καὶ θρόνον βασιλικὸν, καὶ βασιλέα καθήμενον, καὶ βάρβαρον ὑποκείμενον, καὶ αἰχμὴν ἠκονημένην, καὶ ποταμοὺς ῥέοντας, καὶ πεδία ποικίλα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα τὰ ὁρώμενα διὰ τέχνης μιμούμενοι, παρέχουσι θεωρίαν τοῖς βλέπουσιν. *Pictores naturam arte imitantur, ac colores miſcentes, corporum quæ in aſpectum cadunt, imagines depingunt, atque homines, & bruta, & arbores, & bella, & pugnas, & cruoris torrentes, & lanceas, & loricas, & clypeos, & reges, & privatos, & regium ſolium, & regem ſedentem, & Barbarum infra eum jacentem, & peracutam cuſpidem, & amnes fluentes, & varios campos effingunt, atque ut ſummatim loquar, omnia ea quæ oculis cernuntur artis induſtria repræſentant.* Ioh. Chryſoſt. Homiliâ in pſalmum 1. Preſſiùs id ipſum Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. οἱ ζωγράφοι τὰ κοῖλα καὶ τὰ ὑψηλὰ, τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ φωτεινὰ, τὰ σκληρὰ καὶ τὰ μαλακὰ, τὰ τραχέα καὶ τὰ λεῖα, τὰ νέα καὶ τὰ παλαιὰ σώματα διὰ τῶν χρωμάτων ἀπεικάζοντες ἐκμιμοῦνται. *Pictores & concava, & eminentia, & obſcura, & lucida, & dura, & mollia, & aſpera, & lævia, & nova, & vetera corpora per colores repræſentando exprimunt. Panſias amavit in juventâ Glyceram municipem ſuam, inventricem coronarum, certandoque imitatione ejus, ad numeroſiſſimam florum varietatem perduxit artem illam.* Plin. XXXV, 11. οἱ ζωγράφοι τοιαῦτα πλαστουργοῦσι τοῖς πίναξιν, ὅσα πράττειν ἡ φύσις οὐ δύναται. *Pictores talia per tabulas effingunt, quæ natura facere non poteſt.* Theophylactus Simocatus epiſt. 37. *Pinxit Apelles & quæ pingi non poſſunt: tonitrua, fulgetra, fulguraque: Bronten, Aſtrapen, Ceraunobolon appellant.* Plin. XXXV, 10.

§. 3. Et profectò inter tam multas variaſque artes animi, quibus ſumma claritudo paratur, non poſtrema eſt ars imitandi cuncta quæ

cœlum

cœlum capaciſſimo circumflexu tegit. magnum quidem eſt animatarum inanimatarumque rerum vivas quaſdam imagines animo capere; majus tamen, earundem imaginum indiſcretam ſimilitudinem exhibere: præſertim, ſi non ſatis habeat artifex inhærere ſingularium naturæ operum ſimilitudini, ſed potiùs ex diligenti ſpecioſiſſimorum corporum inſpectione perfectum aliquod exemplar animo inſcribat, atque ad hoc, tanquam ad emendatiſſimum Polycleti canonem, conſpicuæ pulchritudinis imagines deſcribat. οἱ ἀγαλματοποιοὶ πᾶν τὸ παρ' ἑκάστοις καλὸν συναγαγόντες κατὰ τὴν τέχνην ἐκ διαφόρων σωμάτων ἀθροίζαντες εἰς μίμησιν μίαν, κάλλος ἓν ὑγιὲς καὶ ἄρτιον καὶ ἡρμοσμένον αὐτὸ αὐτῷ ἐξεργάζονται· καὶ οὐκ ἂν εὕροις σῶμα ἀκριβὲς κατὰ ἀλήθειαν ἀγάλματι ὅμοιον. ὀρέγονται γὰρ αἱ τέχναι τοῦ καλλίστου. *Statuarii è ſingulis corporibus, quæ in iis pulchra ſunt, mira arte colligunt, & ex tam diverſis unam imaginem efficiunt, & hæc tam apte inter ſe confundunt ac miſcent, ut nihil niſi unam quoque pulchritudinem, eamque concinnam ac veram exprimant. Nec invenias ullam naturalem pulchritudinem tam pulchram, ut cum imagine poſſit contendere. Artes nanque perfectum quid deſiderant.* Maximus Tyrius, Diſſertat. VII. Atque hoc illud eſt, quod innuere voluit Ovid. XII Metam. * ubi Cyllarum formoſiſſimum Centaurorum deſcribit, * *verſ.* 397.

Gratus in ore vigor: cervix, humerique, manuſque,
Pectoraque artificum laudatis proxima ſignis,
Ex quâ parte vir eſt. — Philoſtratus quoque paſſim perfectiſſimarum formarum ſimilitudinem non aliunde quàm à ſtatuis petit. In Heroïcis enim de Proteſilao agens, τετράγωνος ἡ ἰδέα τῆς ῥινὸς, inquit, οἷον ἀγάλματος. *quadrangularis idea naſi, perinde ac ſtatuæ.* Et rurſus de Euphorbo, τὴν μὲν γε ὥραν αὐτοῦ, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς φησι θέλγειν· ἐοικέναι γὰρ αὐτὸν ἀγάλματι, ὁπότε κάλλιστα ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόλλων ἀκερσεκόμης τε, καὶ ἁβρὸς φαίνοιτο. *Ipſius itaque pulchritudinem Achivos quoque ait demulſiſſe, ſtatuæque ipſum ſimilem fuiſſe, ut cùm pulcherrimè Apollo & intonſus & mollis videretur.* De Neoptolemo denique agens, pulcherrimum ac patri Achilli quàm ſimillimum fuiſſe tradit, λείπεσθαι δ' αὐτοῦ τοσοῦτον, ὅσον τῶν ἀγαλμάτων οἱ καλοὶ λείπονται. *Tantum verò ab ipſo ſuperatum, quantum pulcri à ſtatuis ſuperantur.* Rectè itaque Proclus lib. II in Timæum Platonis, εἰ λάβοις τὸν ὑπὸ φύσεως δεδημιουργημένον ἄνθρωπον, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ἀνδριαντοποιητικῆς κατασκευασμένον, οὐ πάντως ὁ ἐκ τῆς φύσεως κατὰ τὸ σῶμα σεμνότερος· πολλὰ γὰρ ἡ τέχνη μᾶλλον ἀκριβοῖ. *Si ſumas hominem à natura conditum & alium arte ſtatuaria factum, non prorſus, qui eſt à natura, præſtantior erit corpore. Multa enim ars præſtat accuratius.* Ovidius X Metam. † de Pygmalione, † *verſ.* 247.

Interea niveum mirâ feliciter arte
Sculpſit ebur: formamque dedit, quâ fœmina naſci

 Nulla

Nulla poteſt. — Quod interim quàm ſit arduum, nemo non perſpicit. τὸ γὰρ ἄριστον, δυσεύρετόν τε καὶ δυσεπίκριτον. *Quod optimum, id difficile & inventu, & judicatu.* Apollonius Tyaneus epiſt. 19. *Ferunt difficillimam eſſe præcipuæ cujuſque formæ imitationem; quia certis ſui notis citò deformitas exprimatur; ſimilitudo pulchritudinis tam ſit ardua, quàm rara eſt pulchritudo.* Panegyr. Maxim. & Conſtant. dictus. Sciebat Zeuxis naturam nihil in ſimplici genere omni ex parte perfectum poliviſſe *. Aliud enim alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur; tanquam non ſit habitura quod cæteris largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit. relicturus itaque Crotoniatis excellentem muliebris formæ pulchritudinem, non putavit in uno corpore omnem luculentæ venuſtatis gratiam quærendam; ſed quinque virgines formoſiſſimas delegit, ut mutum in ſimulachrum ex animali exemplo veritatem transferret, τὸ τῶν ἄλλων κρεῖττον ἀπανθίζων, *aliorum optimumquodque excerpens*: ut loquitur Dionyſ. Halicarnaſſ. καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀκρότατον ζητῶν κάλλος, ὅπερ ἀνάγκη ἓν εἶναι, *Ac excellentiſſimam illam pulchritudinem quærens, quam neceſſe eſt unicam eſſe*: ut loquar cùm Luciano in Hermotimo. Liquet ergò veriſſimum eſſe illud Socratis ad Parrhaſium, ἐπειδὴ οὐ ῥᾴδιον ἑνὶ ἀνθρώπῳ περιτυχεῖν ἄμεμπτα πάντα ἔχοντι, ἐκ πολλῶν συνάγοντες τὰ ἐξ ἑκάστου κάλλιστα, οὕτως ὅλα τὰ σώματα καλὰ ποιεῖτε φαίνεσθαι, *Quando non facile eſt unum hominem nanciſci, in quo reprehenſionis omnia ſint expertia, de multis colligentes ea quæ in ſingulis pulcherrima ſunt, ita ſcilicet tota corpora ut pulchra videantur efficitis.* Xenophon lib. III Apomnem.

* *Vide Tullium in ipſo ſtatim initio libri ſecundi de Inventione.*

§. 4. Atque hæc eſt illa quæ dicitur Imitatio, unde Pictura, Plaſtice, ac reliquæ artes cognatæ originem trahunt: eſtque ea *inventum antiquiſſimum, & naturæ quàm maximè conſentaneum.* Philoſtr. in procemio Iconum. Grammaticorum certè filiis *imago* dicitur quaſi imitago; quàm verè, mihi nunc non eſt negotium diſcutere. illud modò ſemel admonuiſſe ſatis erit, *Omnia, quæ ars conſummaverit, à naturâ initia duxiſſe* †. *neque enim dubitari poteſt, quin artium pars magna contineatur imitatione. Atque omnis vitæ ratio ſic conſtat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic literarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur; ſic Muſici vocem docentium, Pictores opera priorum; ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. omnis denique diſciplinæ initia ad propoſitum ſibi præſcriptū formari videmus.* Quint. x, 2.

† Quint. II, 17.

§. 5. Neque eſt quod quemquam ab hac arte abſterreat immenſa rerum imitandarum copia; quum nulla omnino ſit ars, in quâ omnia, quæ ab illâ arte effici poſſunt, à doctore tradantur: non patitur certè natura rerum tam latè fuſa, ſingulas formarum ſpecies docendo perſequi. *quod qui facere ſunt conati, duo pariter ſubierunt incommoda; ut & nimium dicerent, nec tamen totum.* Quint. v, 10. Quamobrem etiam qui primarum & certarum

Digitized by Google

rum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommodè perſequuntur. *Neque enim artis officium eſt*, ut ait Columella lib. 11 de Re ruſt. cap. 2, *per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, evagari; ſed ingredi per genera.* Polycletus ille, quum Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret non quæſivit, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Phidias quoque Minervæ ſignum efficiens, non ſanè, quemadmodum in clypeo minora illa opera faceret, laborabat. *ut enim in cæteris artibus, quum tradita ſunt cujuſque artis difficillima; reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſunt, tradi non neceſſe eſt: ita in Picturâ, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poterit etiam cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, ſpeciem pingere: neque eſt periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit* *. *Nemo ſic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant. niſi fortè Iovem quidem Phidias optimè fecit; illa autem, quæ in ornamentum operis ejus accedunt, alius melius elaboraſſet* †. *Præceptoris eſt in alio atque alio genere quotidie oſtendere quis ordo ſit rerum, & quæ copulatio; ut paulatim fiat uſus & ad ſimilia tranſitus. tradi enim omnia, quæ ars efficit, non poſſunt. nam quis Pictor omnia, quæ in rerum naturâ ſunt, adumbrare didicit? ſed perceptâ ſemel imitandi ratione, aſſimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber vaſculum aliquod, quale nunquam viderat, facit* *?

* Tullius II de Oratore.

† Quintil. II, 3.

* Quintil. VII, 10.

§. 6. Prima igitur artium imitandi rudimenta non ſunt ſtudii immenſi, ſed modicis & non nimium operoſis legitimarum dimenſionum præceptis contenta, faciles cupientibus præbent acceſſus. pauciſſimis certè præceptis ratio pingendi continetur; quæ ut per omnes numeros penitùs cognoſcere, ad ſummam artis neceſſarium eſt, ita incipientibus brevius ac ſimplicius tradi magis convenit. aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atque perplexæ deterreri ſolent; aut eo tempore, quo præcipuè alenda ingenia atque indulgentiâ quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur; aut, ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad artem inſtructos arbitrantur; aut, quaſi ad certas quaſdam operis leges alligati, conatum omnem reformidant. Viâ igitur opus eſt incipientibus, ſed eâ planâ, & cùm ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expeditâ. Credere modò, qui diſcet, velit, certam quandam viam eſſe, in quâ multa etiam ſine doctrinâ præſtare debeat per ſe ipſa natura; ut præcepta, quæ traduntur, non tam inventa à præceptoribus, quam cum fierent obſervata eſſe videantur. Quinctilianus in procemio libri VIII. *Omnia fere quæ præceptis continentur, ab ingenioſis hominibus fiunt; ſed caſu quodam magis, quàm ſcientiâ. ideoque doctrina & animadverſio adhibenda eſt, ut ea quæ interdum ſine ratione nobis occurrunt, ſemper in noſtrâ poteſtate ſint; &, quoties res poſtulaverit, à nobis ex præparato adhibeantur.* Aquila Romanus de Figuris ſenten-

ſententiarum. Non eſt itaque, quod quis amplius hic ſegnitiæ ſuæ prætexat patrocinia difficultatis: etenim artes hæ nequaquam faſtidioſo ambitu excitatæ, ingenia vivida ad ſe penetrare patiuntur; neque hauſtum ſui, cùm aliquo perſonarum diſcrimine, largum malignumve indulgent: verùm omnibus æqualiter expoſitæ, quid cupiditatis potiùs, quàm quid dignitatis attuleris, æſtimant; inque captu bonorum ſuorum tibi ipſi pondus examinandum relinquunt; ut, quantum animo ſuſtinueris, tantum tecum auferas. Neque eſt quòd ingens turba eorum, qui artes haſce infeliciter tractant, curam artis in quoquam depretiet; *quia naturâ comparatum eſt, ut in omnibus artibus hoc ſit ſcientiæ pretioſior pompa, quò rarior.* Sidonius Apollinaris lib. II, epiſt. 10. σπάνια τὰ καλά. *Quæ rara, pulcra.*

§. 7. Quòd verò pleroſque ab hiſce artibus deterret tædium, neſcio quod, laboris infiniti; ex eò eſt, quòd ad artium harum conſummatam perfectionem adſpirantibus audiunt nunquam opus uſque adeò abſolutum elaborari poſſe, ut non aliquid ſemper ulteriori curæ ſit relictum. quâ de re ſic Plato VI de Legib. *Pictorum facultas*, inquit, *nullum in pingendis animalibus terminum habere videtur, ſed ſemper inumbrando & deumbrando, vel quomodocunque aliter à pictoribus id vocetur, exornare conatur, nec ceſſit unquam. non enim poteſt fieri, ut ad pulchriora expreſſioraque incrementum non habeatur.* Perhorreſcunt itaque pondus rei, & deſperant antè experimentum. *Omne opus difficile videtur, antequam tentes.* Vegetius lib. II de re militari cap. 18. Sed hi primùm renuntient ſibi, quanta ſit humani ingenii vis, quàm potens efficiendi quæ velit; cùm maria tranſire, ſiderum curſus numeroſque cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores ſed difficiliores artes potuerint. Τί γὰρ οὐκ ἂν ἐθελήσασα ἡ παντότολμος ψυχὴ ἐπιτυχήσαιτο? *Quid enim, modò velit, aſſequi non poſſit anima quidvis auſa experiri?* Maximus Tyrius Diſſertat. XVIII. Ingenium, ubi intenderis, valet. Tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus ſit hoc propoſito præmio recuſandus labor. *Quærenti defatigatio turpis eſt, cùm id quod quæritur pulcherrimum eſt* *. Quod ſi mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, ut ipſum iter neque impervium, neque ſaltem durum putent. nam id quod prius, quodque majus eſt, voluntate maximè conſtat; quam qui verâ fide induerit, facilè has artes accipiet. neque enim aut tam perplexa aut tam numeroſa ſunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione diſcantur. Longam enim facit operam, quod repugnamus: brevis erit inſtitutio, ſi credamus eſſe: atque omnia hæc, ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ metiamur, abundè multos ad diſcendum annos habent. omnia enim breviora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter

* *Tullius circa initium libri primi de Finibus.*

benter detinentibus diſcipulos; partim, cupiditate diutius exigendi mercedulas; partim ambitione, quò difficilius habeatur quod pollicentur; partim etiam inſcitiâ tradendi, vel negligentiâ. proxima eſt in nobis, qui morari in eo quod novimus, quàm diſcere, quæ nondum ſcimus, melius putamus. Breve adhæc nobis tempus nos facimus. quantulum enim artibus liberalioribus impertimur? alias horas vanus ſalutandi labor, alias datum fabulis otium, alias ſpectacula, alias convivia trahunt: adjice tot genera ludendi, & inſanam corporis curam. trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ ſollicitudines, multæ cauſæ libidinum, & vinum, & flagitioſus omni genere voluptatum animus. ne ea quidem tempora idonea, quæ ſuperſunt: quæ ſi omnia ſtudiis impenderentur, jam nobis longa ætas, & abundè ſatis ad diſcendum ſpatia viderentur, diurna tantùm computantibus tempora; etiam noctes, quarum bona pars omni ſomno longior eſt, adjuvarent. Nunc computamus annos, non quibus ſtuduimus, ſed quibus viximus. Tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poſſit videri nulla ſorte naſcendi ætas felicior quàm noſtra, cui docendæ priores elaboraverunt. Quint. XII, II.

§. 8. At perficere tantum opus arduum eſt. Antè omnia ſufficit ad exhortationem diligentiæ, non capere id rerum naturam, ut quidquid non eſt factum, ne fieri quidem poſſit; cùm omnia quæ magna ſunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primùm efficerentur, habuerint; denique, quidquid eſt optimum, antè non fuerat. verùm etiamſi quis ſumma deſperet, (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen eſt pulchrum, aliis arcem tenentibus, in ſecundis tertiiſque conſiſtere. *Magnæ rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem non minima eſt gloria.* Columella lib. XI de R. R. cap. I. Quinimò ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo, qui optimus fuiſſet, arbitraretur; ii ipſi, qui ſunt optimi, non fuiſſent. verùm ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi. nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Adde quod magnos modicus quoque artis uſus parit fructus, & nullâ in parte plenius labor gratiam refert. ac ſi quis hæc imperfectioris etiamnum artis opera utilitate ſolâ metiatur, penè perfectioribus paria ſunt. neque erat difficile, vel veteribus, vel novis exemplis palàm facere, non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futuram, hominibus contigiſſe, ſi tamen artibus dignum eſſet, ab opere pulcherrimo, cujus tractatus atque ipſa poſſeſſio pleniſſimam labori gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem; more eorum, qui à ſe non virtutes, ſed voluptatem, quæ

Digitized by Google

quæ ſit ex virtutibus, peti dicunt. Ipſam igitur tantæ artis majeſtatem toto animo petamus, nitamurque ſemper ad optima: quod facientes, aut evademus in ſummum, aut certè multos infra nos relinquemus. Quintil. XII, II.

§. 9. Poëtæ in operum ſuorum exordiis Muſarum opem ſolent implorare. artifex quoque principium trahet à Muſis, atque eas in primo ſtatim conatu advocans, ex earum nominibus veros minimè vulgaris ſcientiæ modos ac gradus percipiet. *Prima eſt Clio, quaſi prima cogitatio diſcendi. κλέος enim Græcè fama dicitur. & quoniam nullus ſcientiam quærit, niſi in quâ famæ ſuæ protelet dignitatem, ob hanc rem prima κλειὼ appellata eſt, id eſt, cogitatio quærendæ ſcientiæ. Secunda, εὐτέρπη, quod nos Latinè benè delectans dicimus: quòd primum ſit, ſcientiam quærere; ſecundum, delectari quod quæras. Tertia, μελπομένη, quaſi μελέτην ποιουμένη, id eſt, meditationem faciens permanere: ut primum eſt velle, ſecundum deſiderare quod velis, tertium inſtare meditando ad id quod deſideras. Quarta, θάλεια, id eſt, capacitas. velut ſi dicatur τιθεὶς θάλειαν, id eſt, ponens germina. unde & Epicharmus in Deiphilo comœdiâ ait, θαλὸν, ὡς οὐ βλέπει, βούλιμος ἐπίεζεν, id eſt, germen dum non videt, fames conſumit. Quintam πολύμνειαν quaſi πολυμνήμην, id eſt multam memoriam facientem dicimus; quia poſt capacitatem eſt neceſſaria. Sexta, ἐρατὼ, id eſt, εὑρὼν ὅμοιον, quod nos Latinè inveniens ſimile dicimus: quia poſt ſcientiam & memoriam juſtum eſt, ut aliquid ſimile de ſuo inveniat. Septima, τερψιχόρη, id eſt, delectans inſtructione. ergò poſt inventionem oportet te etiam diſcernere ac dijudicare quod inveneras. Octava, οὐρανία, id eſt, cœleſtis. poſt dijudicationem enim eligis quid ſumas, quid deſpuas: eligere enim utile, caducumque deſpuere, cœleſte ingenium eſt. Nona καλλιόπη, id eſt, optimæ vocis. Ergò hic erit ordo. primum eſt, velle doctrinam: ſecundum eſt, delectari quod velis: tertium eſt, inſtare ad id quo delectatus es: quartum eſt, capere id quod inſtas: quintum eſt, memorari quod capias: ſextum eſt, invenire de tuo ſimile ad id quod inveneris: ſeptimum eſt, judicare quod invenias: octavum eſt, eligere de quo judicas: nonum, benè proferre quod elegeris.* Fulgentius Mythologiarum lib. I.

CAPVT II.

PRæter eam, quam diximus, naturalium corporum imitationem, cujus operâ artifices, quidquid oculis obire datur, exprimunt, alia adhuc & quidem longè nobilior imitationis ſpecies occurrit; quum videlicet peritus artis audaci conatu accingitur ad producendum imagines earum quoque rerum, quæ ſubduxere ſe mortalium oculis. atque hujus imitationis tota vis in phantaſiâ, ſive in facultate imaginativâ, quam nonnulli εἰδωλοποιΐαν dicunt*, conſiſtit. primam tamen omnium rerum notionem oculo-

* *Dionyſ. Longinus περὶ ὕψ. §. 13.*

Digitized by Google

oculorum ſenſui potiſſimùm debemus. ἡ διάνοια ἐκ τῶν αἰσθητῶν συντίθησι τὰ νοητά· σχῆμα γὰρ, καὶ χρόαν, καὶ μέγεθος μήλου, καὶ ὀσμὴν, καὶ ἀφὴν, καὶ χυμὸν ἀπαγγέλλουσιν αἱ αἰσθήσεις· ἐκ δὲ τούτων συντίθησιν ἡ διάνοια τὴν τοῦ μήλου νόησιν. καὶ αὐτῶν δὲ τῶν μεγάλων σχημάτων, τὰ μέρη μὲν ἡ αἴσθησις ὁρᾷ, τὸ δ᾽ ὅλον ἐκ τῶν ὁραθέντων ἡ διάνοια συντίθησιν. *Intellectus ex iis quæ ſenſus ſuppeditat notiones in animo effingit. Figuram enim, colorem, magnitudinemque pomi, tum odorem, tactum, & ſaporem ſenſus indicant : ex his intellectus pomi notionem componit. Ipſarumque etiam magnarum figurarum partes ſenſus cernit, totum intellectus ex viſis concipit.* Strabo lib. II. Recte Themiſtius Paraphraſi in Ariſt. lib. III de Anima : τύπος τῆς αἰσθήσεως καὶ ἴχνος ἐστὶν ἡ φαντασία. ὥσπερ γὰρ ὁ μοχλὸς κινηθεὶς ὑπὸ τῆς χειρὸς, κινεῖ τὸν λίθον, καὶ ἡ θάλαττα ὑπὸ τοῦ πνεύματος κινηθεῖσα, κινεῖ τὴν ναῦν, οὐδὲν θαυμαστὸν οὐδὲ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦτο συμβαίνειν· αὕτη γὰρ κινηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αἰσθητῶν, καὶ τὸ εἶδος ἀναλαβοῦσα τοῦ κινήσαντος, κινεῖ δύναμιν ἑτέραν τῆς ψυχῆς, ἐπὶ τῶν τελείων ζώων, ἣν φαντασίαν καλοῦμεν· ἧς φύσις ἐστὶ, τοὺς τύπους οὓς ἡ αἴσθησις αὐτῇ παραδίδωσιν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀναμαξαμένη, κατέχειν ἐν ἑαυτῇ, καὶ ἐνσφραγίζεσθαι, καὶ δύνασθαι ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν διατηρεῖν ἐπί τινα χρόνον τὰ ἴχνη. *Typus & veſtigium ſenſus eſt viſio. Quemadmodum enim baculus à manu motus movet lapidem, & mare motum à ventis movet navem ; ita nihil mirum ſi hoc idem in ſenſu quoque noſcatur. ſenſus enim à ſenſilibus exterioribus commotus ſimulachrum recipiens moventis, movet deinde illam animæ vim in perfectis animalibus, quam imaginationem ſeu viſionem vocamus : cujus ea eſt natura, ut formas rerum, quas præbet & renunciat ipſi ſenſus, à ſenſilibus recipiens, retineat, & conſignet in ſe, & ut poſſit, remotis ſenſilibus, ad tempus quoddam ſervare veſtigia.* vide locum. inſpice quoque ejuſdem Themiſtii paraphraſin in Ariſt. de Memoriâ & reminiſcentiâ. maximè tamen Alexandrum Aphrodiſienſem lib. I de Animâ. φαντασίας autore Quintiliano * *viſiones* transferre licet. οἱ Στωϊκοὶ λέγουσι φαντασίαν εἶναι τύπωσιν ἐν ψυχῇ τοῦ ὀνόματος οἰκείως μετενηνεγμένου ἀπὸ τῶν τύπων ἐν τῷ κηρῷ ὑπὸ τοῦ δακτυλίου γινομένων. *Phantaſiam eſſe impreſſionem in animo, voce eâ* (impreſſionis) *proprie tranſlata à figuris quæ in cera per annulos fiunt.* Laërt. lib. VII in Zenone. Quid inter ſe diſcrepent quatuor hæc, φαντασία, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα, docet nos ex Chryſippo Plutarchus de Placitis philoſophorum, lib. IV, cap. 12. vide quoque Damaſcenum Orthodoxæ fidei cap. 34.

* lib. VI, cap. 2.

§. 2. Cæterùm hanc fœcundiſſimorum animorum vim εἰδωλοποιϊκὴν vel εἰδωλοποιητικὴν vel εἰδωλουργικὴν dixit Plato in Sophiſtâ ; atque ejus duas facit ſpecies, εἰκαστικὴν & φανταστικὴν, quarum illa, vivas rerum formas coràm intuens, imitatur ; hæc, res imaginatione tantùm repræſentatas, deſcribit. τῶν δημιουργῶν οἱ μὲν, ἄλλα μιμήσασθαι ἀκριβῶς δύνανται, οἱ δὲ, αὐτοὶ δύναμιν ἀναπλαστικὴν ἔχουσι θαυμαστῶν ἔργων πρὸς τὰς χρείας· ὡς ὁ πρῶτος

τὴν ναῦν ποιήσας, ἐν ἑαυτῷ τὸ παράδειγμα τῆς νεὼς ἀνέπλασε φανταστικῶς. *Artificum hi quidem alia imitari accurate poſſunt, illi vero & poteſtatem habent fingendi mirabilia opera quæ ad uſum ſpectant. Quemadmodum qui primus in navi conficienda laboravit, exemplum navis imaginando excogitavit.* Proclus lib. II in Timæum Platonis. & mox, τὸ πρὸς τὸ νοητὸν γεγονὸς, καλόν ἐστι· τὸ πρὸς τὸ γεννητὸν γεγονὸς, οὐ καλόν ἐστιν· ὁ γὰρ πρὸς τὸ νοητὸν ποιῶν, ἢ ὁμοίως αὐτῷ μιμεῖται, ἢ ἀνομοίως. εἰ μὲν δὴ ὁμοίως, καλὸν ποιήσει τὸ μιμηθέν· ἦν γὰρ ἐκεῖ τὸ πρώτως καλόν. εἰ δὲ ἀνομοίως, οὐ πρὸς τὸ νοητὸν ποιεῖ. τοὐναντίον γὰρ ἀπολισθαίνει τῆς ὁμοιότητος. ὁ δὲ πρὸς τὸ γεγονός τι ποιῶν, εἴπερ ὄντως ἐφορᾷ πρὸς ἐκεῖνο, δῆλον ὡς οὐ καλὸν ποιεῖ. αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο πλῆρές ἐστιν ἀνομοιότητος, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρώτως καλὸν, ὅθεν πολλῷ μᾶλλον ἀφεστήξεται τὸ πρὸς αὐτὸ γεγονὸς τοῦ κάλλους. ἐπεὶ καὶ ὁ Φειδίας ὁ τὸν Δία ποιήσας, οὐ πρὸς γεγονὸς ἀπέβλεψεν, ἀλλ' εἰς ἔννοιαν ἀφίκετο τοῦ παρ' Ὁμήρῳ Διός. *Quod juxta imaginem animo conceptam factum eſt, pulchrum eſt. Quod juxta factum fit, non eſt bonum. Qui enim juxta imaginationem ſive conceptum agit, vel ſimiliter id imitatur, vel diſſimiliter. Si ſimiliter, bene conficiet id quod imitatur. Erat enim ibi illud ſummo gradu pulchrum. Si vero diſſimiliter, non ad illud facit quod animo concipi poteſt. Contra enim deficit à ſimilitudine. Et qui juxta factum aliquid agit, ſi vere ac ſedulo id inſpiciat, manifeſtum eſt non facere pulchrum. Id ipſum enim plenum diſſimilitudine, neque id primum eſt pulchrum: unde longe magis deficiet id à pulchritudine, quod juxta hoc factum eſt. Quandoquidem & Phidias, qui Iovis ſtatuam fecit, non ad factum quod reſpexit, ſed in cogitationem ipſi venit Iupiter prout Homerus expreſſit.* Præclare Philoſtr. Iconum lib. II, in Panthiâ, Πανθία ἡ καλὴ, Ξενοφῶντι μὲν ἀπὸ τοῦ ἤθους γέγραπται· ἀλλὰ ἀνὴρ, ξυγγράφειν μὲν οὐχ ἱκανὸς, γράφειν δὲ ἱκανώτατος, αὐτῇ μὲν τῇ Πανθίᾳ οὐκ ἐντυχὼν, Ξενοφῶντι δὲ ὁμιλήσας, γράφει τὴν Πανθίαν, ὁποίαν τῇ ψυχῇ ἐτεκμήρατο. *Panthia formoſa Xenophonti ab affectu ſcripta eſt. Sed vir ad ſcribendum quidem ineptus, ad pingendum vero aptiſſimus, cum Panthiæ nequaquam occurriſſet; Xenophontem vero eſſet allocutus; Panthiam qualem animo conjecit pingit.* Tullius in Bruto, ſeu de perfecto oratore, *Ego ſic ſtatuo*, inquit, *nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo, quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt; cogitatione tantùm & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec verò ille artifex, quum faceret Iovis formam aut Minervæ, contemplabatur aliquem è quo ſimilitudinem duceret; ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. In formis igitur & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa non cadunt. Has rerum formas appellat Ideas, ille non intelligendi ſolùm, ſed etiam dicendi gravíſ-*

Digitized by Google

graviſſimus auctor & magiſter Plato. Seneca quoque epiſt. LXV, *Exemplar Plato Ideam vocat, hoc eſt, ad quod reſpiciens artifex, id quod deſtinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrùm foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod ſibi ipſe concepit & poſuit.* Seneca rhetor lib. x, Controverſ. 5, *Non vidit Phidias Iovem; fecit tamen velut tonantem. nec ſtetit ante oculos ejus Minerva; dignus tamen illâ arte animus, & concepit Deos, & exhibuit.* & rurſus lib. VIII, Converſ. 2, *Tunc demùm illa majeſtas exprimi poteſt, cùm animus opera proſpexit.* maximè tamen totum hunc locum de admirandâ vi phantaſiæ illuſtrat elegans illud inter Theſpeſionem gymnoſophiſtarum principem & Apollonium Tyaneum colloquium, quod pleniſſimè nobis retulit Philoſtratus lib. VI, cap. 9. *An veſtri Phidiæ & Praxiteles, inquit Theſpeſion, cœlum ſcandentes, atque ibi Deorum effigies exprimentes, eas poſtmodò ad artem attulerunt; anne aliud quid eſt, quod eos fingere docuit? Aliud, inquit Apollonius, & quidem ſapientiâ plenum. Quidnam id eſt? inquit ille; nihil enim dixeris, præter imitationem. Phantaſia, inquit Apollonius, hæc perfecit; artifex imitatione ſapientior. Imitatio enim hoc tantùm operabitur, quod vidit: phantaſia verò etiam quod non vidit: proponet enim ſibi id ipſum quod non novit, ad ejus quod eſt relationem. Imitationem quoque ſæpè ſtupor impedit; phantaſiam verò nihil. etenim ipſa impavida fertur ad id quod ei ſubjicitur. Oportet autem eum qui Iovis imaginem animo concipit, cum cœlo & horis & aſtris eum contueri: talem enim tunc eum Phidias ſibi propoſuit. Palladem verò effingere volentem, exercitus, conſilia, artes meditari oportet, quomodo denique ex ipſo Iove proſiliit.*

§. 3. Quinimò plurima ſunt, quæ nec frequenter, nec diu oculis artificum exponuntur; imò, quorum nunquam fortè conſpectu frui datum ſit: ad quæ delineanda, quis non videt phantaſiæ vires advocandas? *Quid facturi ſumus, ſi bellum voluerimus pingere? diverſas virorum ſtatuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus; victi ſequentur; victores cruenti revertentur. Ne Parrhaſii manus ludat temerè coloribus, internecioni humanæ timendum eſt.* Seneca lib. x, controverſ. 5.

§. 4. Cuivis igitur ex jam dictis manifeſtum ſit, magnam eſſe phantaſiæ potentiam, atque artifici adprimè utilem: quandoquidem virtute ejus abſentium, imò nunquam conſpectarum rerum genuinæ quædam ſpecies animis humanis uſque adeò ad vivum imprimuntur, ut vel invocatæ adſint, & quantumvis anxiæ imitationi nullo non in oculos incurrente exemplari melius inſerviant. *quare ſibi quemque ſuo commodo convenit imagines has comparare.* Cornificius*. *Quod quidem nobis volentibus facile continget. nam ut inter otia animorum, & ſpes inanes, & velut ſomnia quædam vigilantium, ita nos hæ de quibus loquimur imagines proſequuntur, ut peregrinari, navigare, præliari, populos*

* *Sive auctor ad Herennium ſub finem libri tertii.*

Digitized by Google

pulos alloqui, divitiarum quas non habemus uſum videamur diſponere; nec cogitare, ſed facere; hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus? Quintil. VI, 3. τὸ φαντάζεσθαι ἐφ᾽ ἡμῖν κεῖται· ἔστι δ᾽ οὐ τὰ δυνατὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατα παντελῶς· οἷον πολυκεφάλους ἀνθρώπους, ὡς τὸν γηρυόνην· καὶ πτερωτοὺς, ὡς τοὺς βορεάδας· καὶ ἱπποκενταύρους, καὶ σκύλλας· ὡς γὰρ τοῖς ζωγράφοις ἐπ᾽ ἐξουσίας γράφειν ἃ βούλονται, οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ. *Imaginari quidem in noſtra poteſtate eſt non modo quæ poſſunt eſſe, ſed etiam quæ non poſſunt eſſe, ut multis capitibus præditos veluti Gerionem, ut alatos quales Boreades, ut hippocentauros, ut Scyllas: quemadmodum enim pictoribus facultas pingendi quæ volunt, ita & animæ.* Themiſt. in Ariſt. III de Anima. Sectemur modo ſubinde ſecretum atque liberum arbitris locum; cùm nemo unquam dubitaverit ſilentium quàm altiſſimum huic ſtudio maximè convenire. Quod ſi tamen ſilentium & ſeceſſus & undique liber animus, ut ſunt maximè optanda, non contingant; non ideò ſtatim, ſi quid obſtrepet, abjicienda commentationis hujus cura, & deplorandus dies. Quid alioqui fiet, ſi fortè in luce publicâ, in circumſtantium coronâ, inter diſſentientes ac magnis quoque clamoribus interpellantes momenta artis recto judicio ponderanda ſint? itaque ab ipſo protinus exercitationis hujus primordio *incommodis repugnandum, & hic faciendus uſus, ut omnia quæ impediunt vincat intentio: quam ſi totâ mente in opus ipſum direxeris, nihil eorum, quæ oculis vel auribus incurſant, ad animum perveniet. An verò frequenter hoc etiam fortuita cogitatio præſtat, ut obvios non videamus, & itinere deerremus; non conſequemur idem, ſi & voluerimus? Non eſt indulgendum cauſis deſidiæ. nam ſi nonniſi refecti, nonniſi hilares, nonniſi omnibus aliis curis vacantes, ſtudendum exiſtimaverimus, ſemper erit propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turbâ, itinere,*
‡ Quintil. x, 3. *conviviis etiam, faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretum* ‡. *Sicut aves ad volatum, equi ad curſum, ad ſævitiam feræ gignuntur; ita nobis propria eſt mentis agitatio atque ſolertia; unde origo animi cœleſtis creditur. Hebetes verò & indociles, non magis ſecundum naturam hominis eduntur, quàm prodigioſa corpora & monſtris inſignia: ſed hi pauci admodum. Fuerit argumentum, quòd in pueris elucet ſpes plurimorum; quæ cùm emoritur ætate, manifeſtum eſt, non naturam defeciſſe, ſed curam.* Quintil. I, I.

§. 5. Omnibus igitur artium harum candidatis parandæ ſunt quædam velut opes; quibus uſi, ubicunque deſideratum erit, poſſint; quaſque in procinctu ſemper ad omnes caſus paratas habeant. *Veſtiaria noſtra, cùm fuerint plena, nihil capiunt. Hoc theſaurarium, non gravatur ornatum; ſed cùm multa condiderit, ſciendi deſiderio plus requirit.* hæ ſunt opes velut ſanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad ſubitos quoque caſus, cùm res exiget, proferantur, & uſu non exhauriantur. Alioqui, ſicut qui patrimonium non paraverunt, ſubinde quærunt; ita quoque, qui non ſatis hac

in parte

in parte laborârunt. Magnus ille Achæorum dux Philopœmen, qui terreſtrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio æquabat, aſſiduâ ſeriaque ſcientiæ militaris commentatione quarumvis artium candidatis ſaluberrimum providæ induſtriæ præbuit exemplum. *Erat Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locíſque capiendis ſollertiæ atque uſus*, inquit Livius lib. XXXV ab V. C. *nec belli tantùm temporibus, ſed etiam in pace ad id animum maximè exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem tranſitu ſaltum veniſſet, contemplatus ab omni parte loci naturam, cùm ſolus iret, ſecum ipſe agitabat animo; cùm comites haberet, ab iis quærebat, ſi hoſtis eo loco apparuiſſet, quid ſi à fronte, quid ſi ab latere hoc aut illo, quid ſi à tergo adoriretur, capiendum conſilii foret? poſſe inſtructos rectâ acie, poſſe inconditum agmen & tantummodò aptum viæ occurrere; quem locum ipſe capturus eſſet, cogitando aut quærendo exequebatur; aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim intereſſe) uſurus; quò impedimenta, quò ſarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanto ea aut quali præſidio cuſtodiret; & utrum pergere quâ cœpiſſet ire viâ, an eam quâ veniſſet, repetere melius eſſet: caſtris quoque quem locum caperet; quantum munimento amplecteretur loci; quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumque copia eſſet; quà poſtero die caſtra moventi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibuſque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio eſſet.* Studio igitur præcedente, & acquiſitâ facultate, & quaſi repoſitâ etiam hîc opus eſſe, perſpicuum eſt: quumque delineare nec ubique nec ſemper poſſimus, cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. appoſitè Ovid. III de Ponto †, † Eleg. 5, verſ. 48.

Gratia Dis, menti quolibet ire licet.

hæc paucis admodum horis magnas etiam res complectitur. hæc, quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adjuvatur. hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò intra ſe ipſa diſponit, ſed totam ita contexit materiam, ut ei nihil præter manum deſit. nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nullâ delineandi ſecuritate laxatur: videlicet quod illa quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſâ ſecuritate dimittimus.

§. 6. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri poteſt, aut ſubitò, aut citò. nam primùm facienda quotidiano exercitio quædam forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur: tum aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primùm complectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint: mox per incrementa tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu & exercitatione multâ continenda eſt. Eò tandem perveniet hæc cogitationis excolendæ cura, ut is, cui non refragetur ingenium, acri ſtudio

 adjutus

adjutus tantùm conſequatur, ut ea etiam quæ cogitârit, ubi ad delineandum ventum erit, fidem ſervent. Alioqui vel extemporalem temeritatem malim, quàm malè hærentem cogitationem. Quint. x, 6.

Concipiendis viſionibus (quas φαντασίας vocant) Theo Samius eſt præſtantiſſimus. Quint. xii, 10.

Vidimus nunc quâ ratione virtus imaginativa fovenda ſit atque excitanda; quod non perfunctoriè faciemus; præſertim, cùm excellens illa phantaſiæ vis ſtudium imitationis, ab ipſâ naturâ nobis inditum, humi repere non ſinat: verùm, ut proximè ſequenti capite apparebit, ad majores auſus porrò impellat atque erigat.

CAP. III.

QVàm tenuia fuerint olim imitationis hujus initia, ex Æliano facilè intelligas. Is enim variarum hiſt. lib. x, cap. 10, tradit, primos illos artifices, quum ars jam primùm excoli cœpiſſet, & quodammodo in lacte adhuc faſciiſque verſaretur, adeò rudi atque impolito penicillo animalia expreſſiſſe, ut neceſſe habuerint informibus figuris adſcribere, Hoc eſt bos, illud equus, hoc arbor. vide quoque Ariſtot. Problem. cap. 10. Prima certè pictura nihil aliud fuit, quàm *umbra hominis lineis* circumducta, teſte Plin. lib. xxxv, cap. 3. Athenagoras quoque Legatione pro Chriſtianis meminit σκιαγραφίας εὑρεθείσης ὑπὸ Σαυρίου, ἵππον ἐν ἡλίῳ περιγράψαντος· γραφικῆς δὲ ὑπὸ Κράτωνος, ἐν πίνακι λελευκωμένῳ σκιὰς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐναλείψαντος. *Vmbratilis picturæ inventæ à Saurio equum in ſole umbra circumſcribentis. Graphicæ vero à Cratone in tabula dealbata viri & mulieris umbras delineantis.* Reſpexit ad rudia hæc artis primordia Quintilianus in eo loco quem mox plenius adducemus, *ſi prioribus*, inquit, *adjicere nefas fuiſſet, non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ, quum corpora in ſole feciſſent, circumſcribit.* exinde ſemper ab hac primâ conſuetudine *adumbrandi* vox obtinuit. *quis pictor omnia*, inquit Quintil. vii, 10, *quæ in rerum naturâ ſunt, adumbrare didicit?* Teſtantur etiam ſcriptores alii non ignobiles, cunctas ante Dædalum ſtatuas conniventibus oculis, pedibus junctis, brachiis in latera demiſſis, ſtatu rigido ac prorſus inconcinno factitatas fuiſſe. τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων τέχνη ἐδόκει ἡ συστολὴ καὶ ἰσχνότης. *Veterum ſimulachrorum ars videbatur contractio & tenuitas.* Demetrius Phalereus (ut vulgari cognomine ejus utar) de Elocut. §. 14. Parmeniſcus certè Metapontinus, genere atque opibus apud ſuos primarius, quum in antrum Trophonii deſcendiſſet, reverſus nunquam poſtea ridere potuit: oraculum ſuper eâ re ſciſcitanti, reſpondit Pythia, Matrem domi ſuæ riſum

ipſi

Digitized by Google

ipſi reſtituturum. Sperans igitur ſe poſt reditum in patriam denuò riſurum, cùm id non contigiſſet, deceptum ſe ab oraculo putavit. tandem tamen caſu Delum appulit, ubi cùm ſingula quæ viſebantur in eâ inſulâ admiraretur, Latonæ quoque fanum ingreſſus eſt, viſurus inſignem, ut putabat, matris Apollinis ſtatuam; verùm conſpicatus eam, præter opinionem, ligneam ac prorſus deformem, in riſum effuſus eſt. reſponſum itaque Dei cùm animo ſuo revolvens, & miraculo improviſi eventus permotus, Deam exinde maximis quibuſque honoribus eſt proſecutus. Athenæus circa initium libri XIV Deipnoſoph. Longum & ab hoc loco alienum eſſet ſtupentibus plura exempla artis in ipſo primordio imperfectæ exhibere, cùm res aliter ſe non potuerit habere. *Nihil eſt enim ſimul & inventum & perfectum.* Cicero de claris oratoribus. *nihil eſt in naturâ rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, & quod totum repentè evolet; ſic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit.* Idem II de oratore. *quæ porro ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit?* Quint. IX, 4. rectè Arnobius lib. II adv. gentes, *Non cùm animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt; ſed exquiſitæ & natæ ſunt in terris hìc omnes, & cùm proceſſu temporum paulatim meditatione conflatæ. inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conſpiciens quædam commodule provenire, dum imitatur, experitur, & tentat; dum labitur, reformat, immutat; ex aſſiduâ reprehenſione parvas & concinnavit ſcientiolas artium, & ad unum exitum temporibus pluribus commentatas perduxit.* Manilius lib. I Aſtron. * * *verſ.* 95.

Omnia conando docilis ſollertia vincit.

Artes certè primitùs naſcentes atque etiamnum imperfectas, per manus aliquamdiu tradidere priores, neque aliud quàm nudam rudium obſervationum ſylvam in unum congeſſerunt; donec tempus, unica lima & lex artium, temerè congeſta diſtinxit, inque artis juſtæ formam contraxit. unde etiam nunc prima quoque, quæ traduntur, artium adhuc excolendarum præcepta, magis inſtruunt, quàm faciunt artificem; nec tam conſummare ſcientiam, quàm adjuvare promittunt. *uſus & experientia dominantur in artibus;* inquit Columella lib. I de Re ruſt. cap. I, *neque eſt ulla diſciplina, in quâ non peccando diſcatur. nam ubi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſperè, vitatur quod fefellerat; illuminatque rectam viam docentis magiſterium.* ſic Tragœdiam olim ſolus chorus agebat; Theſpis deinde, ut chorus interdum requieſceret, unum invenit hiſtrionem; ſecundum poſtea Æſchylus adjecit; tertium Sophocles, ad conſummationem Tragœdiæ addidit. vide Laërtium lib. III in Platone. Philoſtratum lib. VI de vitâ Apollonii, cap. 6. pari prorſus ratione, teſte eodem Philoſtrato lib. II de vitâ Apollonii, cap. 10, unus tantùm color primis pictoribus in uſu

Digitized by Google

in uſu fuit; poſteriores verò quatuor adhibuerunt; donec tandem ad im-menſam illam, quâ poſtea ſunt uſi, colorum varietatem perventum eſt.

§. 2. Quocircà hoc tantùm dixiſſe contentus ero; imitationis nudæ nullum aut exiguum prorſus eſſe fructum; quandoquidem iſti, *qui nunquam tutelæ ſuæ ſiunt, primùm in eâ re ſequuntur priores, in quâ nemo à priore deſcivit; deinde in eâ re ſequuntur, quæ adhuc quæritur: nunquam autem invenietur, ſi contenti fuerimus inventis. præterea, qui alium ſequitur, nihil ſequitur, nihil invenit, imò nec quærit.* vide Senecam epiſt. XXXIII. *nihil enim creſcit ſolâ imitatione; & , ſi prioribus adjicere nefas fuiſſet, non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ, quam corpora in ſole feciſſent, circumſcribit. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ars eſt qualis inventa eſt, nec intra initium ſtetit: niſi fortè noſtra potiſſimùm tempora damnamus hujus infelicitatis, ut nunc demùm nihil creſcat. quamobrem etiam, qui ſumma non appetunt, contendere potiùs quàm ſequi debent. nam qui agit ut prior ſit, forſitan, etiamſi non tranſierit, æquabit. eum verò nemo poteſt æquare, cujus veſtigiis utique ſibi inſiſtendum putat. neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior, qui ſequitur. Adde quod plerumque facilius eſt plus facere, quàm idem. tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res, quæ ſimillimæ videantur, diſcrimine aliquo diſcernantur. Adde quòd quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitatur: namque iis quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura & vera vis; contrà, omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum*
* Quint. x, 2. *propoſitum commodatur *? Unde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio ſuo potuerant habere conatum, velut adſtricti certis legum vinculis, perdiderunt; & magiſtrum reſpicientes, naturam ducem ſequi deſierunt.* Quint. V, 10. Horat. lib. I, epiſt. 19:

O imitatores, ſervum pecus, ut mihi ſæpe
Bilem, ſæpè jocum veſtri movere tumultus!
Libera per vacuum poſui veſtigia princeps,
Non aliena meo preſſi pede. qui ſibi fidit,
Dux regit examen. —

§. 3. Veriſſimum eſt illud Iſocratis in Euagorâ, τὰς ἐπιδόσεις ὁρῶμεν γιγνομένας, καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεστῶσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπανορθοῦντας, καὶ τολμῶντας ἀεί τι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων. *Et artes & omnia cætera eſſe aucta videmus, non per eos qui uſitata retinuerunt, ſed eorum opera qui correxerunt, locoque movere prava omnia non dubitarunt. Inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non unum omnia poſſe.* Auctor rhet. ad Herennium lib. IV. τῶν γὰρ πρωτείων οὐκ ἄλλως τύχοιμεν, μὴ τοῖς πρώτοις ἁμιλλώμενοι. *Neque enim aliter primas partes conſequi poterimus, niſi certemus cum primis.* Dio Chryſoſt. orat. LXIV. *Turpiter deſperatur, quicquid fieri poteſt.* Quintil. I, 10. *etenim ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis.*

Digitized by Google

teritis. Quint. III, 3. πολλὰ τῶν δεόντων ὁ χρόνος ἐξεῦρε καὶ διωρθώσατο. οὐχ ἅπαντα πρὸς παράδειγμα γίνεται· καὶ τῶν γενομένων ἕκαστον, ἀρχὴν ἔχει· καὶ πρὶν γενέσθαι, μήπω γινόμενον ἦν. ἀξιώτερόν ἐστι προτιμηθῆναι τῆς συνηθείας τὸ χρήσιμον. *Tempus multa quæ neceſſaria erant invenit & emendavit. Non ad exemplum fieri omnia ſolent; & unumquodque eorum quæ facta ſunt initium habuit, & antequam fieret nondum erat factum. Conſuetudini utilitatem anteponere præſtabilius eſt.* Syneſius epiſt. 57.

§. 4. Nequeo igitur hîc temperare mihi, quin veſtigiis inſiſtam Quintiliani, graviter ac ſalubriter in pari negotio diſputantis. Quidam fugiunt ac reformidant omnem in pingendo voluptatem, nihil probantes niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita, dum timent ne aliquando cadant, ſemper jacent. Quod enim tantum in picturâ bona crimen eſt? non arti prodeſt? non ſpectatorem movet? non artificem commendat? At eſt quoddam genus, quo veteres non utebantur. ad quam uſque nos vocatis vetuſtatem? nam ſi ad illam extremam: multa Phidias & Apelles, quæ antè eos nemo. quomodo poterit Praxitelem aut Protogenem probare, qui nihil putet ex Calamidis aut Polygnoti operibus mutandum? Sed antè hos ſimplicior adhuc pingendi ratio fuit. ego verò hæc lumina artis, velut oculos quoſdam eſſe picturæ puto: ſed, neque oculos eſſe toto corpore velim, ne cætera membra officium ſuum perdant: &, ſi neceſſe ſit, veterem illum horrorem pingendi malim, quàm iſtam novam licentiam. Sed patet media quædam via. ſicut in cultu victuque acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor; quem, ſicut poſſumus, adjiciamus virtutibus. Prius tamen ſit, vitiis carere: ne, dum volumus eſſe meliores veteribus, ſimus tantùm diſſimiles. Quint. VIII, 5.

§. 5. Quiſquis igitur exemplum artis ex aliorum operibus ritè petere volet, nunquam primæ obſervationis impetu tranſcurret ea quæ imitanda ſibi proponit, ſed ſæpius reſumet ac repetet. quemadmodum enim cibos manſos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerantur; ita obſervatio, non cruda, ſed multâ iteratione ſubacta & velut confecta, imitationi tradatur. Ac diu non niſi optimus quiſque, & qui credentem ſibi minimè fallat, imitandus eſt; ſed diligenter; quoniam præſtantiſſimus quiſque virtutes ſuas frequenter ex induſtriâ occultat. Neque id ſtatim imitaturo perſuaſum ſit, omnia quæ magni artifices elaborârint, utique eſſe perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum voluptati; nec ſemper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur. Summi ſunt; homines tamen. acciditque iis, qui quicquid apud illos reperiunt, faciendi legem putant, ut, quod facilius eſt, deteriora imitentur, ac ſe abundè ſimiles putent, ſi vitia maximorum

C arti-

Digitized by Google

* Quintil. x, 1. artificum conſequantur *. Quòd ſi tamen è multis eligere homines commodiſſimum quemque, quàm ſe uni alicui certo mallent addicere; minùs in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitiis perſeverarent, aliquantò ex inſcitiâ leviùs laborarent. non enim parùm cognôſſe, ſed in parùm cognito ſtultè & diu perſeveraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio eſt attributum †. Modeſtè tamen & circumſpecto judicio de tantis viris pronuntiandum eſt; ne (quod pleriſque accidit) damnent ea quæ non intelligunt. Ac ſi neceſſe eſt in alteram errare partem, omnia eorum imitantibus placere, quàm multa diſplicere maluerim. Paucos enim, vel potiùs, vix ullum ex iis qui vetuſtatem pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, qui judicium adhibentibus non allaturus ſit utilitatis aliquid. ſi quis tamen eſt, qui ne minimâ quidem alicujus certæ fiduciâ partis, memoriam poſteritatis fruſtrà ſperaverit, is primo ſtatim intuitu deprehendetur, & citiùs nos dimittet, quàm ut ejus nobis magno temporis detrimento conſtet experimentum. Verùm hîc quidam ſolos veteres imitandos putant; neque in ullis aliis eſſe naturalem ſpeciem & robur viris dignum arbitrantur. alios recens hæc laſcivia, deliciæque, & omnia ad voluptatem imperitæ multitudinis compoſita, delectant. alii preſſa demùm & tenuia ſana putant. quoſdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores ‡. Summatim igitur quid à quâ imitatione petere poſſint, qui confirmare facultatem pingendi volunt, attingerem, niſi majoris eſſet operæ, quàm præſentis inſtituti ratio fert; & ad pictores, diſcipulorum inſtitutioni vacantes, pertinere videretur. Hoc tantùm addo; quòd ea quæ in artifice maxima judicantur, minimè ſunt imitabilia: ingenium nempe, inventio, vis, facilitas, & quidquid arte non traditur *. atque hîc utiliſſima nobis eſt rei difficultas; dum maximos quoſque artifices ſic diligentiùs cognoſcimus. non enim opera eorum obſervatione ſecurâ tranſcurrimus, ſed tractamus ſingula, & neceſſariò introſpicimus; & quantum virtutis habeant vel hoc ipſo deprehendimus, quòd imitari non poſſumus. Quint. x, 5.

† *Tullius lib. II de Inventione.*

‡ *Quintil. x, 1.*

* *Quintil. x, 2.*

§. 6. Quapropter exactiſſimo judicio circà hanc partem curæ examinanda ſunt omnia. Primùm, quos imitemur: nam ſunt plurimi, qui ſimilitudinem peſſimi cujuſque & corruptiſſimi concupierint. Deinde, in ipſis quos elegerimus, quid ſit ad quod efficiendum nos comparemus. nam in magnis quoque artificibus incidunt aliqua vitioſa, & peritis inter ipſos etiam mutuò reprehenſa. atque utinam tam bona imitantes exprimerent melius, quàm mala pejus exprimunt. nec verò ſaltem iis, quibus ad vi-

ad vitanda vitia judicii ſatis fuit, ſufficiat inanem virtutum imaginem effingere; & ſolam, ut ſic dixerim, cutem; vel potiùs illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. hoc autem iis accidit, qui non introſpectis penitùs virtutibus, ad primum ſe velut adſpectum operis aptârunt, & cùm iis feliciſſimè ceſſit imitatio, qui lineis atque coloribus ſunt non multum differentes, vim tamen artis non aſſequuntur, ſed plerumque declinant in pejus, & proxima virtutibus vitia comprehendunt; fiuntque pro grandibus, tumidi; preſſis, exiles; fortibus, temerarii; lætis, corrupti; compoſitis, exultantes; ſimplicibus, negligentes. Ideoque qui horridè atque incompoſitè quidlibet frigidum illud & inane expreſſerunt, antiquis ſe credunt pares, quia carent cultu atque luminibus †. videndum ergò ne quis nimius triſtis illius atque impexæ antiquitatis mirator in eorum imitatione dureſcere velit. nam qui nondum adhuc ſatis vim eorum intellectu conſequuntur, dum vitia, & ſi quid in pejus notabile eſt, parùm cautè exprimunt & effingunt, ſimiles ſibi (quod eſt peſſimum) magnis viris videbuntur. *Quæ ergò invidia eſt, ſi inter ſarmenta ſterilia de vite veteri plantaria eligantur; quibus in ordinem complantatis, uberioris vineæ ſucceſſio propagetur?* Caſſiod. de Amicitiâ, in Prologo. Firmis autem judiciis, jamque extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos imitari, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac virilis ingenii vis, deterſo rudis ſæculi ſquallore; tum noſter hic cultus clariùs eniteſcet. & novos, quibus & ipſis multa virtus adeſt. nec enim nos tarditatis natura damnavit; ſed totum pingendi fingendique mutavimus genus, & ultrà nobis, quàm oportebat, indulſimus. ita non tam ingenio illi nos ſuperârunt, quàm propoſito. Multos ergò licebit eligere, ſed curandum erit, ne iis, quibus permiſta ſunt eorum opera, inquinemur. Quoſdam verò etiam, quos totos imitari oporteat, & ſemper fuiſſe, & nunc eſſe, libenter non conceſſerim modò, verùm etiam contenderim. ſed hi qui ſint, non cujuſque eſt pronuntiare. tutiùs circa priores vel erratur. Quint. 11, 5.

† Quintil. x, 2.

§. 7. Intelligat igitur quiſque quod imitaturus eſt; &, quare bonum ſit, ſciat. tum in ſuſpiciendo onere conſulat ſuas vires. nam quædam ſunt inimitabilia; quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diverſitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, ſola velit fortia & abrupta; cui forte quidem, ſed indomitum, amore ſubtilitatis & vim ſuam perdat, & elegantiam, quam cupit, non aſſequatur. tenuia fortioribus, ut non dicam pinguioribus, ità cautè miſcebimus, ne virtus utraque pereat ipſâ confuſione. nihil enim tam indecens, quàm cùm mollia durè fiunt. Sua cuique propoſita lex, ſuus decor eſt †. ubi nos minùs adjuvabit ars, rerum inventione pugnandum erit: ſenſus ſublimes variique eruantur: il-

† Quintil. x, 2.

Digitized by Google

luminetur opus multo affectuum nitore. non poſſumus eſſe tam graciles? ſimus fortiores. ſubtilitate vincimur? valeamus pondere. proprietas penes alios eſt certior? copiâ vincamus. quorundam ingenia etiam minora ſuos portus habent? nos majoribus velis moveamur; validior ſpiritus noſtros ſinus tendat. non tamen alto ſemper feremur; nam & littora interim ſequenda ſunt*. Nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. alios, ut diximus, horrida, inculta, abdita, & opaca; contrà alios nitida, læta, colluſtrata delectant. quid eſt, quo præſcriptum aliquod aut formulam exprimas, cùm in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? hac religione à conatu non repellitur artifex; exiſtimans in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiamſi latet; idque ab eo poſſe, qui ejus rei gnarus eſt, judicari†. Itaque ne hoc quidem ſuaſerim, uni ſe alicui propriè, quem per omnia ſequamur, addicere. Longè perfectiſſimus Apelles; aliquid tamen aliquo in opere melius alii. plurima ille; ſed non qui maximè imitandus, etiam ſolus imitandus eſt. quid ergò? non eſt ſatis omnia ſic facere, quomodo Apelles fecit? mihi quidem ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. quid tamen nocet ad venuſtatem Apellis quibuſdam in locis aſſumere felicem illam Zeuxidis audaciam, Protogenis diligentiam, Timanthis ingenium, gravitatem Nicophanis. nam præter id quòd prudentis eſt, quod in quoque optimum eſt, ſi poſſit, ſuum facere; tum in tantâ rei difficultate unum intuentes, vix aliqua pars ſequitur. ideoque, cùm totum exprimere quem elegeris, penè ſit homini inconceſſum; plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat‡. Licebit tamen, perfectis jam conſtitutiſque viribus, mediocrium etiam artificum opera inſpicere: non quidem, ut corpus artis faciant; verùm ut, quod etiam in cœnis grandibus ſæpè facimus, cùm optimis ſatiati ſimus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata ſit. Sed dum aſſequimur illam firmam facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt; & multâ magis, quam multorum imitatione firmanda mens.

* Quintil. XII, 10.

† Cicero de Perfecto oratore.

‡ Quintil. X, 2.

§. 8. Imitatio autem (nam ſæpiùs idem repetam) non ſit tantùm in cultu. Illuc potiùs intendenda mens, quantum fuerit illis viris decòris in rebus, quod conſilium, quæ diſpoſitio, quàm omnia, etiam quæ delectationi videntur data, ad famam ſpectent. Hæc ſi perviderimus, tum verè imitabimur. qui verò etiam propria his bona adjecerit, ut ſuppleat quæ deerunt, circumcidat ſi quid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus artifex. nam erit hæc quoque laus ejus, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicatur.* Atque hoc eſt illud potiſſimum in arte, ideoque paulò pluribus verbis debet haberi venia.

* Quintil. X, 2.

§. 9. Cæterùm quum ex Quintiliani verbis liqueat, debere artificem anxiæ

Digitized by Google

anxiæ imitationis curæ ſuos quoque conatus addere; commodè quoque eò, unde digreſſi eramus, reducimur, perſpicimuſque quanto cùm judicio negaverit Varro †, *Apellem, Protogenem, alioſque artifices egregios reprehenſionem mereri, quod conſuetudinem Myconis, Dioris, Arimnæ, & aliorum ſuperiorum, non ſint ſecuti.* phantaſiâ enim exactiores rerum imagines animis illorum ſine exemplo ſuggerente, nihil profectò aliud quàm bonæ mentis ejuratio videri potuiſſet, ſi flos hominum pravum illaudatæ conſuetudinis amorem inventis melioribus prætuliſſet. *ἀναγράφει γὰρ τι ἡ γνώμη καὶ ἀναλυπεῦται δημιουργίας κρεῖττον*, *Mens enim deſcribit & format aliquid omni ſculptura picturave præclarius*, ut inquit Apollonius apud Philoſtr. lib. VI, cap. 9. Et Iulianus Imp. orat. VIII, *οὐ τὰ πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡ φαντασία μόνον ἀπολυπωμένη, δίδωσι τῷ νῷ κρίνειν καὶ καθορᾷν· ἀλλὰ καὶ τὰ πόρρω μυριάσι σταδίων ἀπῳκισμένα, τῶν λεγομένων παρὰ πόδας καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δείκνυσιν ἐναργέστερον. Phantaſia, non ſolum ea quæ ſunt ante oculos, præbet menti judicanda & videnda: ſed & ea quæ multis ſtadiorum millibus inde diſſita, clarius illis quæ ante pedes & oculos ſunt, demonſtrat.* atque hoc eſt grande illud beneficium phantaſiæ, traducentis vegeta & ſtrenua ingenia, à tritâ ſterilique receptæ imitationis orbitâ, ad artis audaciam generoſiorem illam ac fiduciâ ſui novare quædam geſtientem. *πᾶσα γὰρ τέχνη ἰσχυρόν τι ἔχει καὶ θαρραλέον ἐν τοῖς ἑαυτῆς*, *omnis enim ars habet moleſtum quid & difficile in ſe* *. *Celſos curſus niſi confidentia magna non appetit. dum generoſi eſt animi optare, quod ſummum eſt. Audentes facit homines fiducia ſui; qui ſe non patitur occulere, quem præcipit natura prodire* ‡.

† lib. VIII de L. L.

* Arriani Epict. lib. II, cap. 13.

‡ Caſſiod. Variarum II, 3.

§. 10. Eſt certè aliquid ars conſummata; neque ad eam pervenire natura humani ingenii prohibet: quòd ſi non contingat, altiùs tamen ibunt qui ad ſumma nitentur, quàm qui, præſumptâ deſperatione quò velint evadendi, protinùs circa ima ſubſtiterint; & quamvis optimos tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi. *Feratur igitur ars non ſemitis, ſed campis: non uti fontes anguſtis fiſtulis colligatur, ſed ut latiſſimi amnes, totis vallibus fluat; ac ſibi viam, ſi quando non acceperit, faciat. nam quid lege miſerius illâ, velut præformatas infantibus litteras perſequentium; &, ut Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicitè cuſtodientium?* Quint. V, 14. *Pleraſque artes nihil magis quàm ancipitia commendant. Vides, qui per funem in ſumma nituntur, quantos ſoleant excitare clamores, quum jam jamque caſuri videntur. ſunt enim maximè mirabilia quæ maximè inſperata, maximeque periculoſa, quæ grandi ſunt ſubjecta diſcrimini. Ideò nequaquam par gubernatoris eſt virtus, quum placido, & quum turbato mari vehitur: tunc, admirante nullo, illaudatus & inglorius ſubit portum: at quum ſtridunt funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus & Diis maris proximus.* Plin. Iunior IX, 26. *τὸ μὲν γὰρ ἀσφαλὲς, ἐπαινεῖται μόνον· τὸ δὲ ἐπικίνδυνον, καὶ θαυμάζεται. quod tutum eſt landatur*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

tur ſolum ; quod periculis obnoxium, etiam admirationi habetur. Plut. de Educat. liberorum. quiſquis igitur ancipites atque aſperas ſibi deſumpſerit materias, altius & excelſius *in ore hominum aget ; quorum ea natura eſt, ut dubia laudent, ſecura nolint.* Auctor dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ, cap: 38.

§. 11. Frænis tamen hîc indigebunt artifices πολὺ τὸ διάπυρον καὶ θυμικῶς ἐκφλεγόμενον ἔχοντες. neque enim leve periculum erit, ne modum teneant ardentiſſima copioſiſſimaque præſtantium artificum ingenia, ineſcata fallaci promptiſſimè ſubeuntium imaginum illecebrâ. περὶ τὸ καινόσπουδον μάλιστα κορυβαντιῶσιν οἱ νῦν. ἀφ' ὧν γὰρ ἡμῖν τἀγαθά, σχεδὸν ἀπ' αὐτῶν τούτων καὶ τὰ κακὰ γίγνεσθαι φιλεῖ. *Ob novitatis ſtudium ii, qui nunc ſunt, maxime inſaniunt. A quibus enim ipſa bona nobis, ferme ab iis ipſis, quæ mala ſunt, ortum ſuum habere ſolent.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους. §. 4. videas itaque aridos ac jejunos artifices fidelius ferè, quod propoſuerant, premere. nihil enim eos ſollicitat, nulla novæ Inventionis dulcedo alicunde ſubrepit. *Sic, quæ malam faciem habent, ſæpius pudicæ ſunt : non animus illis deeſt, ſed corruptor* *. & hoc ipſum *certiſſimum eſt melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate ejus, ut illo male utaris.* Seneca in prooemio libri ſecundi Controverſiarum.

* Seneca Controverſ. II, I.

§. 12. Videat itaque artifex, ne luxuriâ exultantis nimiumque ſibi indulgentis animi monſtrificas, & à rerum naturâ abhorrentes imagines effingat. μάλιστα δὲ κατόπτρῳ ἐοικυῖαν παρεχέσθω τὴν γνώμην, ἀθόλῳ καὶ στιλπνῷ, καὶ ἀκριβεῖ τὸ κέντρον, καὶ ὁποίας ἂν δέξηται τὰς μορφὰς τῶν ἔργων, τοιαῦτα καὶ δεικνύτω αὐτά. διάστροφον δέ, ἢ παράχρουν, ἢ ἑτερόσχημον μηδέν. *Præcipue autem ſpeculo ſimilem mentem præbeat, liquido nimirum & ſplendido quodque accuratum centrum habeat, & quales operum formas receperit, eaſdem tales etiam ſpectandas exhibeat : at nihil perverſum, nihil colore, nihil ſpecie diverſum reddat.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. Nequaquam igitur de qualibet phantaſiâ hæc, quæ diximus, intelligenda ſunt ; ſed de viſionibus legitimè conformatis. νοεῖται ἡ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη, καὶ ἐναπεσφραγισμένη, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος. *Viſio ea eſſe intelligitur, quæ ex eo quod eſt, ſicut eſt, talis expreſſa & efficta, ſignataque ſit, qualis ex eo quod non eſt, effingi non poſſet.* ut rectè ex ſententiâ Stoicorum Laërt. lib. VII, in Zenone. *Si quæ figuræ ſunt, ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe eſt, non ex vacantibus : quia nihil poteſt ad ſimilitudinem de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quod tali ſimilitudine præſtet.* Tertullianus adverſus Hermogenem. γραφική ἐστιν εἰκασία τῶν ὁρωμένων ‡, inquit Socrates apud Xenophontem lib. III Apomn. Antiqui certè, ſi credimus Vitruvio †, *quod non poteſt in veritate fieri, id non putaverunt, in imaginibus factum, poſſe certam rationem habere. Omnia enim*

‡ *Pictura eſt aſſimilatio eorum quæ videntur.*

† *lib. IV, cap. 2.*

Digitized by Google

enim certâ proprietate, & à veris naturæ deducta moribus, traduxerunt in operum perfectiones; & ea probaverunt, quorum explicationes in diſputationibus rationem poſſunt habere veritatis. unde idem Vitruvius pretium operæ ſe facturum putavit, ſi alibi quoque * præceptum hoc intentiore curâ urgeret atque inculcaret. *Pictura ſit imago ejus quod eſt*, inquit, *ſeu poteſt eſſe; ut hominis, ædificii, navis, reliquarumque rerum, è quarum formis certiſque corporum finibus figuratâ ſimilitudine ſumuntur exempla. itaque in conclavibus vernis & autumnalibus, æſtivis etiam atriis & periſtyliis conſtitutæ ſunt ab antiquis ex certis rebus certæ rationes picturarum. Sed hæc quæ à veteribus ex veris rebus exempla ſumebantur, nunc iniquis moribus improbantur. nam pinguntur tectoriis monſtra potius, quàm ex rebus finitis imagines certæ. At hæc falſa videntes homines, non reprehendunt, ſed delectantur: neque animadvertunt ſi quid eorum fieri poteſt, nec ne. Iudiciis autem infirmis obſcuratæ mentes, non valent probare quod poteſt eſſe cùm autoritate & ratione decoris: neque enim picturæ probari debent, quæ non ſunt ſimiles veritati. nec ſi factæ ſunt elegantes ab arte, ideò de his ſtatim debet repentè judicari, niſi argumentationis certas habuerint rationes, ſine offenſionibus probatas.* Horatius quoque, in ipſo ſtatim initio judicioſiſſimi de Arte poëticâ ſcripti, damnat prodigioſas & ægri ſomniis ſimillimas imaginum ſpecies †,

> *Humano capiti cervicem pictor equinam*
> *Iungere ſi velit, & varias inducere plumas,*
> *Vndique collatis membris, ut turpiter atrum*
> *Deſinat in piſcem mulier formoſa ſupernè:*
> *Spectatum admiſſi riſum teneatis amici?*

confutat exinde Horat. vulgatum errorem adſcribentium pictoribus atque poëtis parem quidlibet audendi licentiam:

> *— Pictoribus atque poëtis*
> *Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.*
> *Scimus, & hanc veniam petimuſque damuſque viciſſim;*
> *Sed non ut placidis coëant immitia, non ut*
> *Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.*
> *Denique ſit, quod vis, ſimplex duntaxat & unum.*
> *Qui variare cupit rem prodigialiter unam,*
> *Delphinum ſylvis adpingit, fluctibus aprum.*

ad quæ verba Commentator vetus, *Fingendi poteſtas*, inquit, *debet eſſe artificioſa, non etiam immoderata.* Subit hîc itaque mirari, quòd homines ad ſingula ſtatim pictorum ac poëtarum portenta, licentiæ tam immanis patrocinium ab Horatio mutuari ſoleant; cùm luce meridianâ clarius ſit,

eúm

* *lib. VII, cap. 5.*

† *Qualis erit pictura Onocoetis Dei, in contumeliam Chriſtianorum Romæ propoſiti. vide Tertulliani Apologiam adverſus gentes, cap. 16.*

Digitized by Google

eum hanc fingentium vanitatem exoſam habuiſſe, & pro viribus hoc egiſſe, ne pernicioſæ huic veſaniæ porrò indulgeant levia atque inepta ingenia. De ſuis igitur operibus pictor bonus dicet, quod de ſuis olim ſcriptis teſtatus eſt Martialis lib. x, Epigr. 4:

Non hic Centauros, non Gorgonas, Harpyaſque
Invenies: hominem pagina noſtra ſapit.

neque malè Lactant. divin. inſtit. lib. 1, cap. 11: *Neſciunt homines qui ſit poëticæ licentiæ modus, quouſque progredi fingendo liceat: quum officium poëtæ in eo ſit, ut ea, quæ verè geſta ſunt, in alias ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo converſa traducat. Totum autem, quod referas, fingere, id eſt ineptum eſſe, & mendacem potius quàm poëtam*, &c.

§. 13. Quum itaque licentia pudenter ſumpta maximè ſemper commendet artificem, minimè quoque videtur hîc prætereunda inſignis Plutarchi * ſuper hac re obſervatio. ἐν Ῥώμῃ τινὲς τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἀνδριάντας ἐν μηδενὶ λόγῳ τιθέμενοι, περὶ τὴν τῶν τεράτων ἀγορὰν ἀναστρέφονται, τοὺς ἀκνήμους, καὶ τοὺς γαλεάγκωνας, καὶ τοὺς τριοφθάλμους, καὶ τοὺς στρουθοκεφάλους καταμανθάνοντες, καὶ ζητοῦντες εἴ τι γεγένηται σύμμικτον εἶδος καὶ ἀποφώλιον τέρας. ἀλλ᾽ ἐὰν συνεχῶς τις ἐπάγῃ τοῖς τοιούτοις αὐτοὺς θεάμασι, ταχὺ πλησμονὴν καὶ ναυτίαν τὸ πρᾶγμα παρέξει. *Romæ quidam picturis, ſtatuis, pulchritudine adeo puerorum vænalium & mulierum ſpreta, in foro monſtrorum obverſantur & quærunt, ſiqui ſint vitioſis tibiis, aut cubitis, tribus oculis, aut ſtruthionis capite præditi, denique an ſit monſtrum abominabile, è mixtis naturis natum, quos tamen ſi frequenter ad hæc adducerentur ſpectacula, mox ſatietas & nauſea invaderet.* quamobrem neque dubium cuiquam eſſe poteſt, quin toto errent cœlo, qui rectum opus & ſecundùm naturam expreſſum, nihil ex ingenio habere arbitrantur; illa verò, quæ utcunque deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora mirantur: *non aliter quàm diſtortis & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt.* Quintil. 11, 5.

* περὶ πολυπραγμοσύνης.

Sed quoniam in hoc capite frequens pictorum ac poëtarum mentio peropportunè injecta fuit, diſpiciendum porrò videtur, quænam ſint præcipua arctiſſimi illius nexus, qui Picturam & Poëſin continet, vincula: cùm præſertim apud omnes in confeſſo ſit, eam, de quâ nunc egimus, phantaſiam Poëtis non minùs quam Pictoribus competere: memores interim, pleraque eorum quæ de Pictoribus dicentur, ad reliquos etiam imitandi artifices pertinere.

Digitized by Google

CAPVT IV.

VEro verius eſt illud Tullii pro Archiâ poëtâ, *Omnes artes*, inquit, *quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.* Tertullianus de Idololatriâ, *Nulla ars non alterius artis*, inquit, *aut mater, aut propinqua eſt.* Quare cùm inſtituti operis ratio poſtulet, ut hujus dicti veritatem in mutuâ Poëſios ad Picturam relatione demonſtremus, omiſſâ quidlibet audendi licentiâ, quam ſatis impudenter ſibi ipſis arrogare ſolent infelicioris genii Pictores, & *Sæcli incommoda, peſſimi poëtæ* *, pauca quædam in medium afferemus, unde appareat Poëſios ac Picturæ penè idem eſſe ingenium, & *ὅτι στενῷ τῷ ἰσθμῷ διώρισται*, ut inquit Lucianus de Conſcrib. hiſt. hoc eſt, *arcto interſcinduntur freto*: ut Livius loquitur lib. XXVIII ab V. C.

* *Catullus Carm. 14.*

I. Vtraque certè ſequitur occulta quædam naturæ ſemina: unde perſæpè videas cùm Poëtas, tum Pictores, ad amorem artis non tam provido multùm diuque penſitatæ rationis conſilio duci, quàm cœco quodam avidæ mentis impetu trahi atque impelli. De Poëtis eſt illud Ovidii Faſtorum lib. VI, circà initium,

> *Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo.*
> *Impetus hic ſacræ ſemina mentis habet.*

Et rurſus IV de Ponto, Eleg. 2.

> *Impetus ille jacet, qui vatum pectora nutrit.*

De Pictoribus eſt illud Plinii, nat. hiſt. lib. XXXV, cap. 10, *Nicophanes impetuoſi animi, & cui pauci comparentur.* & rurſus, *Impetus animi, & quædam artis libido in hæc potius tulere Protegenem.* rectè ſanè *quædam artis libido*, quum nulli unquam felicius tractent artes, quàm qui ad eas concitatione quadam animi & ſoluto liberoque motu feruntur: atque hoc illud eſt quòd *Peripatetici nihil quemquam, niſi quod libeat, præclarè facere poſſe dicunt.* Tullius lib. IV Tuſcul. quæſt. Hanc *artis libidinem* Calliſtratus in Bacchâ *ἐνθουσιασμὸν τῆς τέχνης* *divinum-afflatum artis* dixit. Suidas quoque in Ἰάκωβος ἰατρὸς, poſt magnifica eximii medici præconia, tribuit eidem *τὴν ἐρωτικὴν τοῦ ἐπιτηδεύματος ἐπιμέλειαν, ἣ μάλιστα φιλεῖ τοὺς τεχνίτας ἑκάστους οἰκειοῦν καὶ προσάγειν τοῖς ἐφορείοις τῆς τέχνης· οὕτω καὶ Φειδίαν ἐνθουσιῶντα δημιουργεῖν, οὕτω δὲ Ζεῦξιν εἰκάζειν τὰ ἀγάλματα.* *amatoriam artis diligentiam, quæ ſingulos artifices maxime conciliare, & artis præſidibus commendare ſolet. Sic & Phidiam numine-afflatum ſtatuas-feciſſe, & Zeuxim imagines effinxiſſe.* ineſſe igitur Pictoribus debent animi atque ingenii celeres quidam motus, qui & ad excogitandum acuti, & ad exprimendum ornandumque ſint uberes. Neque eſt quod quis

D hæc

hæc artium ſemina putet ab arte poſſe proficiſci ; ſunt enim naturæ donum : & præclarè ſe res habet , quod hæc augeri & excoli arte poſſunt ; inſeri certè & infundi ab arte non poſſunt. atque ex hoc nata eſt quæſtio, quam decidit Horat. in Arte ,

Naturâ fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. ego nec ſtudium ſine divite venâ ,
Nec rude quid proſit video ingenium. alterius ſic
Altera poſcit opem res, & conjurat amicè.

præclarè Quintil. 11, 19 , *Scio quæri, naturáne plus ad artem conferat, an doctrina. quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet. nec enim conſummatus artifex , niſi ex utrâque fieri poteſt. plurimùm tamen referre arbitror , quam eſſe in hoc loco quæſtionem velimus. nam ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrinâ multum valebit, doctrina nulla eſſe ſine naturâ poterit. Sin ex pari coëant ; in mediocribus quidem utriſque , majus adhuc naturæ credam eſſe momentum : conſummatos autem , plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo : ſicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit ; è terrâ uberi, utile aliquid etiam nullo colente naſcetur : at in ſolo fœcundo, plus cultor, quàm ipſa per ſe bonitas efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exſculpere , Parium marmor mallem rude : at ſi illud artifex expoliſſet , plus in manibus fuiſſet quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. nihil ars ſine materiâ ; materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma , materiâ optimâ melior.* Sufficeret hoc, niſi unum his adjiciendum eſſet ex eodem Quintiliano *, cùm præcipuè in operibus ſpectetur decorum, naturæ tamen beneficio *ſæpe aliud alios decere. Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis : &, ut verè hoc dictum eſt, Caput eſſe artis, decere quod facias ; ita id neque ſine arte eſſe, neque totum arte tradi poteſt. In quibuſdam virtutes non habent gratiam : in quibuſdam vitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diverſis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter Deos, & juvenes, & bonos patres, ſervoſque, & matronas , & graves anus optimè : alter acres ſenes, callidos ſervos, paraſitos , lenones, & omnia agitatiora melius. fuit enim natura diverſa. nam vox quoque Demetrii jucundior , illius acrior. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant : manus jactare , & dulces exclamationes theatri cauſâ producere , & ingrediendo ventum concipere veſte , & nonnunquam dextro latere facere geſtus , quod neminem alium præter Demetrium decuit ; namque in hæc omnia ſtaturâ & mirâ ſpecie adjuvabatur. Illum curſus, & agilitas, & vel parùm conveniens perſonæ riſus, (quem non ignarus rationis populo dabat) & contracta etiam cervicula. quicquid horum alter feciſſet , fœdiſſimum videbatur. Quare nôrit ſe quiſque : nec tantùm ex communibus præceptis , ſed etiam ex naturâ ſuâ capiat conſilium formandi operis. neque illud tamen eſt nefas ,*

* *ſub finem libri Vndecimi orat. inſtitutionum.*

ſas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. Propert. lib. III, Eleg. 8:

> *Turpe eſt, quod nequeas, capiti committere pondus,*
> *Et preſſum inflexo mox dare terga genu.*
> *Omnia non pariter rerum ſunt omnibus apta,*
> *Fama nec ex æquo ducitur ulla jugo.*
> *Hic ſatus ad pacem, hic caſtrenſibus utilis armis.*
> *Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ.*
> *Gloria Lyſippo eſt animoſa effingere ſigna.*
> *Exactis Calamis ſe mihi jactat equis.*
> *In Veneris tabulâ ſummam ſibi ponit Apelles,* &c.

Liquet ergò non ſtatim in arte pejus eſſe, quicquid aliquo modo diverſum. *Natura nulla eſt, ut mihi videtur, quæ non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignemur. Vna fingendi eſt ars, in quâ præſtantes fuerunt, Myro, Polycletus, Lyſippus: qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſuâ deeſſe videatur.* Tullius lib. III de Oratore. ἄλλος πρὸς ἄλλό τι πέφυκε, *alius ad aliud quid natus eſt.* Arriani Epict. lib. III, cap. 15. Effervescit nempe vivida pulcherrimæ naturæ vis, dum formam ſui quiſque & ingenii & animi paratiſſimè reddit. Pauſias ſanè pictor multiplicem florum varietatem feliciſſimè expreſſit, dum opera Glyceræ coronariæ, quam deperibat, picturâ imitaretur, *& illa provocans variaret: eſſetque certamen artis ac naturæ: quales etiamnunc extant artificis illius tabellæ: atque in primis appellata Stephanoplocos, quâ pinxit ipſam.* Plin. XXI, 2. Androcydes pictor piſcibus circà Scyllam pictis nobilitatur, creditusque eſt eos (tanquam qui piſcibus impenſè gauderet) magis affectu extimulante pinxiſſe, quàm arte magiſtrâ. Plut. Sympoſiacôn lib. IV, quæſt. 2. Parrhaſius magno cultu paratuque, multis quoque corporis animique deliciis diffluens, ἁβροδίαιτος ἀνὴρ, gravem animi libidinoſi morbum mollibus laſciviſque tabulis prodidit. talis eſt Suetonio memorata in Tiberio, cap. 44. Verùm hanc in iis *libidinem artis* ex nimiâ inſanientium animorum libidine impetum ſumpſiſſe dicas. reliquæ autem, quas referemus, proprietates, ex peculiari quadam ad hoc vel illud pronitate naſcentes, eoque in alios nonniſi rarò & imperfectè tranſlatæ, minimè ſunt hîc prætereundæ. plurimùm enim ea, quæ diximus, juvant.

Propriæ Lyſippi videntur eſſe argutiæ operum, cuſtoditæ in minimis quoque rebus. Plin. XXXIV, 8.

Proprium Polycleti, ut uno crure inſiſterent ſigna. Plin. XXXIV, 8.

Præcipua Apellis in arte venuſtas fuit. Plin. XXXV, 10.

Dionyſius nihil aliud quàm homines pinxit, ob id Anthropographus cognominatus. Plin. xxxv, 10.

Nicias Athenienſis diligentiſſimè mulieres pinxit. Plin. xxxv, 11. & mox ibidem, *Huic adſcribuntur quadrupedes. Proſperrimè canes expreſſit.*

Apellas fecit adorantes fœminas. Plin. xxxiv, 8.

Antimachus & Athenodorus fecerunt fœminas nobiles. Plin. xxxiv, 8.

Ariſtodemus fecit luctatores. Plin. xxxiv, 8.

Apollodorus, Androbulus, Aſclepiodorus, Alevas fecerunt philoſophos. Plin. xxxiv, 8. atque in hac eorum picturâ, ut ſingulos certa quædam proprietas diſtingueret, curabant. *per gymnaſia pinguntur Areopagitica vel Prytaneum, Zeuſippus* ‡ (‡ fort. Speuſippus.) *cervice curvâ, Aratus pandâ, Zenon fronte contractâ, Epicurus cute diſtentâ, Diogenes barbâ comante, Socrates comâ candente, Ariſtoteles brachio exſerto, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clauſis, Democritus riſu labris apertis, Chryſippus digitis propter numerorum indicia conſtrictis, Euclides propter menſurarum ſpatia laxatis, Cleanthes propter utrumque corroſis.* Sidon. Apollin. lib. ix, epiſt. 9.

Calamis fecit quadrigas, bigaſque, equis ſemper ſine æmulo expreſſis. Plin. xxxiv, 8.

Serapion ſcenas optimè pinxit. Plin. xxxv, 10.

Pyreicus arte paucis poſtferendus, tonſtrinas ſutrinaſque pinxit. Plin. xxxv, 10.

Calaces comicis tabellis inclaruit. Plin. xxxv, 10.

Ludio D. Auguſti ætate primus inſtituit amœniſſimam parietum picturam, villas, & porticus; ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piſcinas, euripos, amnes, littora qualia quis optaret, varias ibi obambulantium ſpecies, aut navigantium, terraque villas adeuntium aſellis aut vehiculis. Iam piſcantes, aucupanteſque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in ejus exemplaribus nobiles paluſtri acceſſu villæ; & qui ſuccollantium ſpecie labantes, mulieres trepidas ferunt: plurimæ præterea tales argutiæ, & facetiſſimi ſales. Idemque ſubdialibus maritimas urbes pingere inſtituit, blandiſſimo adſpectu, minimoque impendio. Plin. xxxv, 10.

II. Vtraque plurimùm imitationi vacat. cernas enim Poëtas Pictoreſque mutuâ æmulatione non modò formas Deorum audaci conatu deſignare, verùm etiam in hominibus & humanis actionibus imitandis totos eſſe: exprimunt convivandi laſcivam hilaritatem, venandi laborioſam amœnitatem, præliandi cruentam diritatem, naufragiorum inevitabilem horrorem, feralem alligatorum in profundiſſimâ cœci carceris nocte ſquallorem ac ſitum: quicquid denique uſpiam ſe noſtris ingerit oculis. de Poëtis eſt illud Hermogenis, ἡ ποίησις, inquit *, μίμησις ἁπάντων ἐστι· ὁ δὲ μετὰ τῆς περὶ λέξιν κατασκευῆς ἄριστα μιμούμενος καὶ ῥήτορας δημηγοροῦντας, καὶ κιθαρῳδοὺς πανηγυρίζοντας, ὥσπερ τὸν Φήμιον καὶ Δημόδοκον, καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπά τε, καὶ

* περὶ τῶν ἰδεῶν, lib. II, cap. 10, quod eſt περὶ τοῦ πολιτικοῦ λόγου.

τε, καὶ πάντα πράγματα, οὗτος ἄριστός ἐστι ποιητής. *Poëſis eſt imitatio omnium: qui vero eloquutionis conſtitutione eximia refert oratores ad populum orationem habentes, & citharœdos in cœtu Græcorum canentes, Phemium puta & Demodocum, item qui optime effingit alias perſonas, & omnia negotia, optimus eſt ille poeta.* Plaſtes quoque teſte Flacco lib. II, epiſt. 2:

— argillâ quidvis imitabitur udâ.

ὅστις μὴ ἀσπάζεται τὴν ζωγραφίαν, inquit Philoſtratus in procemio Iconum, ἀδικεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀδικεῖ δὲ καὶ σοφίαν, ὁπόση ἐς ποιητὰς ἥκει· φορὰ γάρ ἴση ἀμφοῖν ἐς τὰ τῶν ἡρώων εἴδη καὶ ἔργα. *Quicunque picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quæ ad poetas pertinet, injuria afficit ſapientiam. Eadem enim eſt utriſque ad heroum quam ſpecies, tam geſta, intentio.* Dio quoque Chryſoſt. orat. XII, quæ eſt de Cognitione Dei, *Pictores,* inquit, *& ſtatuarii non omninò, in formis Deorum effingendis, à Poëtis diſceſſerunt: tum, ne viderentur tranſgreſſores, & ob hoc pœnis obnoxii eſſent: tum etiam, quòd ſe à Poëtis præoccupatos cernerent, eorumque ſimulachra fingendi modum, ut antiquiorem, obtinere. Quare noluerunt vulgò hominibus videri mendaces, & injucundi nova promendo. ut plurimùm igitur, Poëtarum veſtigiis inſiſtentes, & cùm iis conſentientes, finxerunt: quædam verò de ſuo quoque introduxerunt, æmuli & ſectatores ejuſdem artis facti cùm Poetis: ut quod illi per auditum exhibuerunt palàm*, id ipſi per viſum, enarraturi divina pluribus pauperioribuſque ſpectatoribus.* quamobrem etiam non ineleganter Simonides dixit, *Picturam eſſe Poeſin tacentem; Poeſin verò Picturam loquentem. quas enim res, ac ſi coràm agerentur, Pictores repræſentant, eæ oratione ut præteritæ enarrantur atque conſcribuntur. quumque Pictores idem coloribus & figuris exprimant, quod Scriptores verbis & dictionibus, differunt tantùm inter ſe materiâ & modo imitationis. utriſque autem idem propoſitus eſt finis. & is habetur Hiſtoricorum optimus, qui narrationem perſonis & figuris animum moventibus, haud aliter ac Picturam conformat.* Plutarch. Bellóne an pace clariores fuerint Athenienſes.

* ἀτεχνῶς.

Arctiſſimam hanc Scriptorum Pictorumque affinitatem evincit antiqua ratio Ægyptiorum, pingentium ſculpentiumve quidquid ſeræ poſteritatis memoriæ commendatum volebant; cujus picturatæ ſcriptionis plurima paſſim veſtigia, etiamnum in antiquis obeliſcis, *effigiatis ſcriptilibus elementis* †, videre eſt. Græcorum quoque τὸ γράφειν eandem ob cauſam ſcribentium pingentiumque facultatem deſignat. Latini denique, quemadmodum paſſim rem aliquam coloribus orationis ad vivum depictam eſſe dicunt, ita viciſſim *ſcribere* frequenter iis nihil eſt aliud quàm *pingere*. Statius I Sylvarum, in Equo Domitiani ‡,

† *ut loquitur Ammianus Marcellinus lib.* XVII.

‡ *verſ.* 102.

— Apelleæ cuperent te ſcribere ceræ.

& mox in Tiburtino Manlii Vopiſci *,

* *verſ.* 9.

Viſa manu tenerâ tectum ſcripſiſſe voluptas.

 rurſus

Digitized by Google

* verſ. 94. rurſus III Sylv. In Hercule Surrentino *.

Tot virides lucos, tot ſaxa imitantia vultus,
Æraque, tot ſcripto viventes limine ceras.

† verſ. 270. VIII denique Thebaïd. † *— ſolus ſtat puppe magiſter*
Pervigil, inſcriptaque Deus qui navigat alno.

exſcribere imagines legas apud Plinium Iun. IV, 28. *deſcribere tabulas* eſt apud Quint. X, 2. *tranſcribere* dixit Plinius lib. XXV nat. hiſtoriæ, cap. 2. *herbarum pictura,* inquit, *multum degenerat tranſcribentium ſorte variâ.* quemadmodum autem probatis autoribus *ſcribere* eſt *pingere*, ita pari prorſus ratione

† verſ. 34. Virgil. VI Æneïd. † *perlegere oculis* picturam dixit. ad quem locum Servius, *Perlegerent, perſpectarent, ſcilicet picturam. non incongruè dictum Legerent; nam γράψαι ſcribere ſignificat & pingere. Hoc eſt quod ait Horatius in Arte poëticâ, Et nova fictaque nuper habebunt verba fidê, ſi Græco fonte cadant parcè detorta. —*

III. Vtraque grato jucundoque introitu mentibus hominum illabitur, ac blandæ admirationis lenocinio ſufficienter inſtructa, fictis rerum imaginibus haud aliter ac veris animos noſtros capit & quaſi ſtupore quodam defixos tenet. Quod ad Poëtas attinet, Comicis certè ac Tragicis proxima eſt cùm Pictoribus cognatio. *quid eſt enim Comœdia aliud,*

* Commentator vetus in Horatium de Arte. *quàm imago vitæ humanæ *?* quod ipſum de Tragœdia quoque pari jure di-

† de Poetis audiendis. xeris, de quâ appoſitè Gorgias. Γοργίας, inquit Plutarchus †, τὴν τραγῳδίαν εἶπεν ἀπάτην, ἣν ὅ, τε ἀπατήσας, δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος· καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος. *Gorgias Tragœdiam fraudem eſſe dicebat, in qua qui decipit juſtior eſt eo qui non decipit, & deceptus ſapientior eo qui non decipitur.* De blandis Picturarum illecebris oculos animoſque ſpectatorum gratâ fraude fallentibus eſt hoc Epigramma Anthologiæ IV, 6.

Μικροῦ κατέσχον τὸν βότρυν τοῖς δακτύλοις,
ὑπεραπατηθεὶς τῇ θέᾳ τῶν χρωμάτων.
Pæne apprehendiſſem uvam digitis
Deceptus aſpectu colorum.

Ovid. VI Metamorph.

Mæonis eluſam deſignat imagine tauri
Europam; verum taurum, freta vera putares.
Ipſa videbatur terras ſpectare relictas,
Et comites clamare ſuas, tactumque vereri
Aſſilientis aquæ, timidaſque recondere plantas.

Bonas itaque Picturas nihil aliud eſſe dixeris, quàm ludibria quædam oculorum pro veris credita. & rectè Philoſtratus junior in procœmio Iconum, *jucunda hac in re deceptio eſt, neque ullum ferens probrum. Enimverò, iis quæ non ſunt, perinde ac ſi eſſent, inhærere, atque ab iis ita duci, ut (ſine damno tamen) exi-*

ſtimentur

Digitized by Google

ſtimentur eſſe, qui non ad animos demulcendos ſit idoneum & ab omni crimine liberũ? Cur autem falſâ rerum ſimilitudine decepti gaudeamus, ex Laërtii lib. II in Ariſtippo diſcimus, οἱ Κυρηναϊκοὶ λέγουσι μηδὲ κατὰ ψιλὴν τὴν ὅρασιν, ἢ τὴν ἀκοὴν, γίνεσθαι ἡδονάς· τῶν γοῦν μιμουμένων θρήνους ἡδέως ἀκούομεν, τῶν δὲ κατ' ἀλήθειαν, ἀηδῶς. *Cyrenenſes dicunt, ne nudo quidem vel viſu vel auditu gigni voluptates. Itaque eos qui lamentationes imitantur, libenter; qui autem vere lamentantur, hos ſine voluptate audimus.* conſulatur inſuper Plutarchus Sympoſ. Problem. V, I. locus eſt per quàm elegans & lectu digniſſimus. Quid Ptolomæo Philopatori reſponderit Sphærus Boſphoranus, cùm Rex decepiſſet eum cereis malis Punicis, vide apud Laërtium lib. VII in Sphæro.

IV. Vtraque gratâ & non improviſâ fraude intellectum noſtrum quaſi fallens, movet animos, & affectibus noſtris quam viſum eſt legem dicit. Horat. †

Ille per extentum funem mihi poſſe videtur
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, vanis terroribus implet,
Vt magus: & modò me Thebis, modò ponat Athenis.

† *lib. II, epiſt. I.*

Baſil. Homil. 40 Mart. *Res in bello fortiter geſtas tum eloquentes homines ſæpenumero, tum Pictores exprimunt: illi ſermone ornantes, hi tabulis delineantes: & utrique multos ad fortitudinem excitant.* validius tamen id præſtat Pictura, utpote aptior ad ciendos animorum motus, atque ad ſenſum vulgi ipſâ eloquentiâ accommodatior: cujus rei rationem reddit Horat. in Arte:

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis commiſſa fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator —

Nazarius quoque in Panegyr. *Languidius ad animum accedunt quæ aurium viâ manant, quàm quæ oculis hauriuntur.* ὦτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν, *Aures hominum minus fidei merentur, quam oculi.* Herodot. Clio. ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες, *Oculi ſunt accuratiores teſtes auribus.* Polybius lib. XII. ὠτίων πιστότεροι ὀφθαλμοί, *Oculi ſunt magis fidi quam aures.* Apoſtolius Centur. XXI, Parœm. 27. non malè itaque Quint. XI, 3. *Pictura tacens opus & habitus ſemper ejuſdem, ſic in intimos penetrat affectus, ut ipſam vim dicendi nonnunquam ſuperare videatur.* ſenſerunt hoc olim naufragi. etenim eos prætuliſſe ſuos caſus in tabulâ pictos, ad eliciendam hominum miſericordiam, notius eſt quàm ut referri debeat. cauſas quoque acturi frequenter ſolebant exhibere *depictam tabulam in imaginem rei, cujus atrocitate judex erat commovendus*, Quint. VI, I. pari modo, quod mirere, S. Baſilius Homil. in Barlaam mart. *Exurgite nunc*, inquit, *ô ſplendidi egregiorum factorum athleticorum pictores, Imperatoris imaginem mutilatam veſtris artibus magnificate; coronatum athletam obſcurius à me depictum, veſtræ ſapientiæ coloribus illuſtrate.*

diſcedo

diſcedo fortium martyris factorum picturâ à vobis ſuperatus ; gaudeo tali veſtræ fortitudinis victoriâ hodie victus ; video manus ad ignem , luctam à vobis exactius depictam ; video luctatorem in veſtrâ imagine illuſtrius à vobis depictum. Latinus quoque Pacatus Panegyr. Theod. Aug. dicto , poſtquam exitium nefarii iſtius Maximi pleniſſimè deſcripſit, Poëtas tamen Pictoreſque omnes advocat , *Huc huc,* inquit, *totas pii vates doctarum noctium conferte curas : vos quoque artifices, vulgata illa veterum fabularum argumenta deſpicite ; hæc potiùs , hæc geſta ſollertes manus ducant ; his fora , his templa decorentur ; hæc ebore reddantur ; hæc marmore, hæc in coloribus vivant, hæc in ære moveantur , hæc gemmis augeant pretium. Pertinet ad ſecuritatem omnium ſæculorum , quondam id factum videri ; ut , ſi quis unquam nefaria vota conceperit , monumentis noſtrorum temporum recenſitis , per oculos hauriat innocentiam.* rectè ſanè Pacatus , *per oculos* hauriat innocentiam , uſque adeò verum eſt illud Senecæ lib. II de Irâ , cap. 2 , *movet mentes & atrox pictura , & juſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis eventus.* Alexander certe magnus Epheſi Palamedem per dolum occiſum in tabulâ ſpectans, manifeſto turbati animi indicio trepidare proditus eſt , quod ei per fraudem interempto per quàm ſimilis eſſet Ariſtonicus , Alexandri in pilæ luſu ſocius (ὁ σφαιριστὴς Ἀλεξάνδρου ,) Photius ex Ptolomæi Hephæſtionis novæ ad variam eruditionem hiſtoriæ libro primo. meminit quoque hujus hiſtoriæ Tzetzes Chiliad. VIII, hiſt. 198 , addens ex Æſchrionis Mitylenæi Ephemeridibus, hanc occiſi Palamedis tabulam opus fuiſſe Timanthis. Gregor. Nyſſenus in oratione de Deitate Filii & Sp. ſancti, poſt prolixam ſatis ac prorſus patheticam immolationis Iſaaci deſcriptionem, etiam hoc addere non dubitavit, εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὶ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν. *Sæpennumero miſerabilis hujus rei imaginem in pictura vidi , neque abſque lachrymis ſpectaculum præterii , adeo perſpicue atque evidenter ars pingendi oculis rem geſtam ſubjecit.* Valer. Maximus lib. V, cap. 4 , exemplo ext. 1 , ubi agit de tabulâ repræſentante pietatem Perûs, quæ patrem ſuum Cimona, jam ultimæ ſenectutis , & cuſtodiæ carceris traditum , pectori ſuo admotum aluit , *Hærent ac ſtupent,* inquit Valer. *hominum oculi, cùm hujus facti pictam imaginem vident, caſuſque antiqui conditionem, præſentis ſpectaculi admiratione renovant : in illis mutis membrorum lineamentis viva ac ſpirantia corpora intueri credentes.* Præſentiſſimam tamen artis hujus potentiam perſpicias ex eâ Polemonis tabulâ, quam refert Nazianzenus Carm. Iambico XVIII, quod eſt de Virtute. De Polemonis in melius mutatione vide Laërt. lib. VII in Polemone. Lucianum Bis accuſato. Horat. lib. II, Satyrâ 3. Valer. Maximum lib. VI, cap. 9 , exemplo ext. 1. *Perditæ luxuriæ Athenis adoleſcens Polemo,* inquit Valerius, *neque illecebris tantummodò, ſed etiam ipſa infamiâ*

gaudens ;

gaudens; quum è convivio, non poſt occaſum Solis, ſed poſt ortum ſurrexiſſet, domumque repetens Xenocratis philoſophi patentem januam vidiſſet; vino gravis, unguentis delibutus, ſertis capite redimito, pellucidâ veſte amictus, refertam turbâ doctorum hominum ſcholam ejus intravit. Nec contentus tam deformi introitu, conſedit etiam, ut clariſſimum eloquium & prudentiſſima præcepta temulentiæ laſciviis eluderet. Ortâ deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omiſſiſque de quibus diſſerebat, de modeſtiâ ac temperantiâ loqui cœpit. Cujus gravitate ſermonis reſipiſcere coactus Polemo, primùm coronam capite detractam projecit; paulò poſt brachium intra pallium reduxit; procedente tempore oris convivalis hilaritatem depoſuit; ad ultimum totam luxuriam exuit; uniuſque orationis ſaluberrimâ medicinâ ſanatus, ex infami ganeone, maximus philoſophus evaſit. Peregrinatus eſt hujus animus in nequitiâ, non habitavit. multum quidem eſſet, quod dicit Valerius, eum depoſuiſſe *oris convivalis hilaritatem*, niſi ex Nazianzeni verbis diſceremus, tantam ad ſeria magis ſobriaque verſo fuiſſe vultus gravitatem, ut ſcortillum projectiſſimæ libidinis, fortuito picti Polemonis conſpectu verecundiâ tactum, reſipuerit. ſed ipſum nunc audiamus Nazianzenum tantæ rei miraculum fuſius tradentem,

Οὐδ' ὁ Πολέμων ἔμοιγε σιγηθήσεται·
Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἄγαν λαλουμένων·
Ἦν μὲν τὸ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἐν σώφροσι,
Καὶ σφόδρα γ' αἰσχρὸς ἡδονῶν ὑπηρέτης·
Ἐπεὶ δ' ἔρωτι τοῦ καλοῦ κατεσχέθη
Σύμβουλον εὑρὼν, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τινα,
Εἴτ' οὖν σοφόν τιν', εἴθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
Τοσοῦτον ὤφθη τῶν παθῶν ἀνώτερος,
Ὡς θ' ἕν τι θήσω τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
Ἑταίραν εἰσεκάλει τὶς ἀκρατὴς νέος,
Ἡ δ' ὡς πυλῶνος ἦλθε φασὶ πλησίον,
Τῆς δ' ἦν προκύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
Ταύτην ἰδοῦσα· καὶ γὰρ ἦν σεβασμία·
Ἀπῆλθεν εὐθὺς, καὶ θέας ἡττημένη,
Ὡς ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον.

Polemo nec ipſe dignus eſt ſilentio.
Sermone celebre namque eſt omnium hoc quoque.
Erat impudicus moribus primo admodum,
Libidinumque ſervus. at poſtquam eſt boni
Amore captus (neſcio an ſui ipſius
Suaſu ſit uſus, an ſophi cujuſpiam)
Statim ſuarum ſic faces libidinum

Extinxit omnes, iſtud ex miraculis
Vt ejus unum proſequi haut verbis gravef.
Scortum vocarat quiſpiam juvenis ſalax.
Vt ergo meretrix atrium tetigit domus,
Polemona pictum prominentem conſpicans,
(Ore venerando namque erat, perquam & gravi)
Superata ſolo rettulit viſu pedem,
Pictum perinde verita, luce ut præditum.

Plurima non abſimilium effectuum exempla referre poſſem, niſi urgerer magno exemplo Picturæ vincentis iram, odium proſternentis, & incitatam violentiſſimi bellatoris ferociam frangentis. Rege Demetrio, cui ab expugnandarum urbium ſollertiâ cognomentum Poliorcetes inditum, obſidente atque oppugnante Rhodum, Protogenes in ſuburbano hortulo ſuo pingebat Ialyſum, & conſtanter adeò inter arma & horrendum ruentium murorum fragorem inhærebat operi, ut ferociſſimus hoſtis, fidentis animi miraculo motus, ultrò ad Pictorem, relictis victoriæ ſuæ votis, commeaverit, pingentemque avidiſſimè ſpectaverit. Ergò artis dulcedo etiam in efferata pertinacibus inimicitiis pectora penetrat, torvoſque ac truces hoſtium oculos ad ſe trahit, ac victoriæ inſolentiſſimos ſpiritus admiratione ſui flectit: neque illi difficile atque arduum eſt, inter arma contraria, inter diſtrictos cominus enſes, placidam tutamque ſtationem à truculentiſſimo bellatorum exorare.

V. Vtraque effectus ſuos in claris viris recognoſcit, æternitatẽ largiens omnibus, quorum imagines poſteris tradere dignatur, atque ipſos Deos (ſi vatibus nõ eſt deroganda fides) cœlo adſcribens. De Poëſi rectè Synesius
† Eleg.8. ep.49, ποιητικῇ ἔδωκεν ὁ θεὸς ἀποσεμνύνειν τ̃ εὔκλειαν. & Ovid. IV de Ponto †,

Carmine fit vivax virtus: experſque ſepulchri,
Notitiam ſeræ poſteritatis habet.
Dii quoque carminibus (ſi fas eſt dicere) fiunt,
Tantaque majeſtas ore canentis eget.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 10:

Scindentur veſtes, gemmæ frangentur & aurum,
Carmina quam dederint, fama perennis erit.

De Picturâ id ipſum quoque teſtatur Plin. XXXIV, 8, *Mirum in hac arte eſt, quod nobiles viros nobiliores facit.* Latinus Pacatus Panegyr. *Artificibus ſecun-*
* verſ.401. *da fors* (à vatibus) *ceſſit, dare famam rebus.* Ovid. III de Arte *,

Si Venerem Cois nunquam pinxiſſet Apelles,
Merſa ſub æquoreis illa lateret aquis.

Auguſtus Cæſar in Curiâ tabulam Philocharis impreſſit parieti. Ejus tabulæ

bulæ admiratio eſt, puberem filium ſeni patri ſimilem eſſe ſalvâ ætatis differentiâ; *immenſâ, vel unam ſi quis tantùm hanc tabulam ſpectet, potentiâ artis: cùm propter Philocharem, ignobiliſſimos alioquin, Glaucionem filiumque ejus Ariſtippum Senatus populuſque Romanus tot ſæculis ſpectet.* Plin. xxxv, 4.

VI. Vtraque viribus phantaſiæ ſubnixa, manifeſta præbet indicia virtutis aliquid ſibi in conſuetudine novandâ licentiæ ſumentis. ποιητικῆς ἀκρατὴς ἡ ἐλευθερία, καὶ νόμος εἷς, τὸ δόξαν τῷ ποιητῇ. ἔνθεος γὰρ καὶ κάτοχος ἐκ μουσῶν, κἂν ἵππων ὑποπτέρων ἅρμα ζεύξασθαι θέλῃ, κἂν ἐφ' ὕδατος ἄλλους ἢ ἐπ' ἀνθερίκων ἄκρων θευσομένους ἀναβιβάσηται, φθόνος οὐδείς. οὐδ', ὁπόταν ὁ Ζεὺς αὐτῶν ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς ἀνασπάσας αἰωρῇ ὁμοῦ γῆν καὶ θάλατταν, δεδίασι, μὴ ἀποῤῥαγείσης ἐκείνης, συντριβῇ τὰ πάντα κατενεχθέντα. ἀλλὰ κἂν Ἀγαμέμνονα ἐπαινέσαι θέλωσιν, οὐδεὶς ὁ κωλύσων, Διὶ μὲν αὐτὸν ὅμοιον εἶναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ὄμματα, τὸ στέρνον δὲ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ τῷ Ποσειδῶνι, τὴν δὲ ζώνην τῷ Ἄρει· καὶ ὅλως, σύνθετον ἐκ πάντων θεῶν γενέσθαι δεῖ τὸν Ἀτρέως καὶ Ἀερόπης· οὐ γὰρ ἱκανὸς ὁ Ζεύς, οὐδ' ὁ Ποσειδῶν, οὐδ' Ἄρης, μόνος ἕκαστος ἀναπληρῶσαι τὸ κάλλος αὐτοῦ. *Poetices mera libertas unaque lex, quod poetæ viſum fuerit. Etenim fanaticus eſt, & à muſis afflatus: & ſive equos alatos curru jungere voluerit, ſive ſuper aquam alios, aut ſuper ſummas ariſtas curſuros conſcendere faciat, nemo vetat. Neque cum Iupiter ipſorum una catena ſuſpenſam ſimul terram attraxerit, metuunt ne dirupta illa conterantur præcipitata omnia. Quin etiam ſi Agamemnonem laudare velint, nemo prohibet quo minus capite & oculis Iovem, pectore vero fratrem ejus Neptunum, balteo Martem referat. Atque omnino illum Atrei & Aëropes filium ex omnibus diis quiddam compoſitum eſſe oportet. Neque enim ſufficit Iupiter, neque Neptunus, neque Mars, ut pulchritudinem ipſius ſinguli compleant.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. *Pingendi ars*, inquit Philoſtr. junior in proœmio Iconum, *cognationem quandam cùm Poëſi habere deprehenditur; & utrique communis aliqua phantaſia ineſſe videtur. Poëtæ enim Deorum præſentiam in ſcenam ſuam inducunt, & quæcunque pompam & gravitatem & oblectationem adjunctam habent. Pictura ſimiliter ea in tabulâ deſignat, quæ Poëtæ memorare queunt.* vide quoque Aurel. Prudentium lib. II contra Symmachum. Atque hoc eſt præcipuum illud, cujus gratiâ totam hanc Poëſios & Picturæ comparationem inſtituendã putavimus. Poëta certè phantaſiæ viribus, veluti enthuſiaſmo ac vaticino quodam furore correptus, lætas interdum Nympharum choreas & protervam Satyrorum nequitiam, arma quandoque & effrænatos cum curribus ſuis equos, facies quoque Deorum & miſcentes prælia Furias attonitus adſpicit: atque in hoc motæ ſemel mentis calore, non ſuſtinens velut clauſis theſauris diutiùs incubare, majore quadam vi gravidæ mentis concitatus & inſtinctus, per ambages, Deorumque miniſteria, & fabuloſum ſententiarum tormentum, præcipitat liberum ſpiritum. αἱ ποιητικαὶ φαντασίαι, ὥς τις εἶπεν, δίκα

Digitized by Google

τὴν ἐνάργειαν ἐγρηγορότων ἐνύπνιά εἰσιν. *Poeticæ phantaſiæ, ut quiſpiam dixit, ob evidentiam ſuam ſomnia ſunt vigilantium.* Plut. in Erotico. Ovidius certè, ut unum uberrimi poëtæ exemplum pro omnibus ſit, cùm deſcribit improvidum juvenem Solis equis per æthera hàc illac raptatum; an non videtur tibi unà cùm ipſo Phaëthonte præſens quaſi conſcendiſſe currum, & volucrium equorũ indomito ardore abreptus in medio quoque diſcrimine verſatus eſſe? nunquam enim vel minimam tam multiplicis confuſionis umbram imaginando aſſequi potuiſſet, niſi temerarium aurigam ab ipſis carceribus animo proſecutus, & ancipiti periculo veluti immixtus, in tanto tamen turbine ſingula exitiabilis auſi momenta, ut deprehenderat oculis, enotaſſet. Equos videt pulſu pedum repagula carcerum laceſſentes, & ante ipſum curſum, dum ſe prætentant, atque iræ ſuæ proludunt, mille perdentes veſtigia; adoleſcentem interim, conſcenſo jam curru ſeriò triumphantem, admiſſi ſemel equi, onus non ſuum agnoſcentes & imparis aurigæ imperium detrectantes, quà viſum eſt, tanquam nullo fræna tenente, agunt feruntque. non opus eſt hîc per ſingula ire, cùm totam rem ſatis libero egreſſu ipſe Poëta memoraverit. Etiam Pictor pari modo omnia hæc, atque his majora quoque, coràm quaſi contuetur; non aliud interim fœtæ mentis levamentum inveniens, quàm ut profundæ imaginationis obvia ſibi lineamenta propero partu in tabulam egerat atque transfundat. Liquet ergò quod is tantùm artifex, qui res de quibus acturus eſt, quaſi præſentes contuetur, efficax eſſe poſſit, & naturæ rerum, quas ſibi proponit, haud diſſimilis, ἐνεργὴς καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ὅμοιος, *efficax & ſubjectis ſimilis.* ut loquitur Philoſtratus lib. I de vitis Sophiſtarum, in Dione Pruſæo. quod maximè locum habet in affectibus; *qui cùm ſint alii veri, alii ficti & imitati; veri, naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentium, indignantium; ſed carent arte; ideoque ſunt diſciplinæ traditione formandi. contrà, qui effinguntur imitatione; artem habent; ſed hi carent naturâ; ideoque in his primum eſt, benè affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moveri.* Quint. XI, 3. affectus ergo quacunque ratione ex vero ducat artifex; atque omnia potius tentet, quàm ut concitæ mentis imaginem affectatæ imitationis frigore corrumpi patiatur. *Hiſtrio in terrâ Græciâ fuit famâ celebris*, inquit Agell. noct. Attic. VII, 5. *qui geſtus & vocis claritudine & venuſtate cæteris antiſtabat. nomen fuiſſe ajunt Polum. tragœdias poetarum nobilium ſcitè atque aſſeveratè actitavit. is Polus unicè amatum filium morte amiſit. eum luctum cùm ſatis viſus eſt eluxiſſe, rediit ad quæſtum artis. in eo tempore Athenis Electram Sophoclis acturus, geſtare urnam quaſi cùm Oreſti oſſibus debebat. ita compoſitum fabulæ argumentum eſt, ut veluti fratris reliquias ferens Electra comploret commiſereaturque interitum ejus, qui per vim extinctus exiſtimabatur. igitur Polus lugubri habitu*

Electræ

Electræ indutus, oſſa atque urnam è ſepulchro tulit filii, & quaſi Oreſti amplexus, opplevit omnia, non ſimulachris neque imitamentis, ſed luctu atque lamentis veris & ſpirantibus. itaque cùm agi fabula videretur, dolor accitus eſt. Hoc tantùm curent hîc artifices, ne plus quàm par eſt hac in parte ſibi indulgeant. πολλαχοῦ γὰρ ἐνθουσιᾶν ἑαυτοῖς δοκοῦντες, οὐ βακχεύουσιν, ἀλλὰ παίζουσι. *Sæpiſſime cum videantur ſibi divino correpti & incitati furore, non bacchantur, ſed nugantur pueriliter* *. præſertim cùm Poeticæ phantaſiæ finis ſit ἔκπληξις †, Pictoriæ verò ἐνάργεια ‡. ὅτι τὰ μὲν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ut loquitur idem Longinus †, μυθικωτέραν ἔχει τὴν ὑπερέκπτωσιν, καὶ πάντη τὸ πιστὸν ὑπεραίρουσαν· τῆς δὲ ζωγραφικῆς φαντασίας κάλλιστον ἀεὶ τὸ ἔμπρακτον καὶ τὸ ἐνάληθες. *Quæ apud Poetas reperiuntur, fabuloſiores continent & modum omnẽ fidemque ſuperantes caſus. At vero in pictoriâ phantaſiâ præſtantiſſimũ ſemper actionis poſſibilitas eſt, & inſita veritas.* Quũ itaque ex jam dictis perſpicuum ſit, phantaſiam Poëtis atque Pictoribus magnificas imitandarum rerum ſpecies promptiſſimè ſuppeditare: nemini quoque dubium eſt, quin utriſque fœcundiſſima hæc imaginum parens ſedulò ſit fovenda atque excitanda: præſertim cùm, *quod eſt omnium difficillimum, neceſſe ſit opifici imaginem in animo permanere eandem ſemper, frequenter etiam multis annis, donec abſolverit opus.* Dio Chryſoſt. orat. XII, quæ eſt de Cognitione Dei. Excitabitur autem & roborabitur vis phantaſiæ, ſi rebus magnis & obſervatu dignis non leviter tantùm atque perfunctoriè oculos animumque intendant, ſed mentes ſuas quotidianâ inſpiciendarum formarum exercitatione vivis omnium rerum imaginibus uſque adeò altè imbuant, ut memores viſarum rerum ſpecies vel invitos ſequantur. Atque hinc etiam liquet, cur Dionyſ. Longinus ‡ phantaſiæ finem faciat ἐνάργειαν, ſive evidentiam: cur itidem tantam tribuat phantaſiæ potentiam, ut affirmare ibidem non vereatur, orationem ejus, qui vim hanc imaginativam uſu aſſiduo roboraverit, οὐ μόνον πείθειν τὸν ἀκροατὴν, ἀλλὰ καὶ δουλοῦσθαι, *non allicere modo, ſed etiam ſubigere auditorem.* etenim artem phantaſiæ viribus adjutam facillimè impetrare credas ipſa illa quæ extorquet: &, cùm tranſverſum vi ſuâ ſpectatorem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Vidimus nunc quem ſui uſum phantaſia præbeat iis, qui ipſi tractant artes omnia imitantes: reſtat ut porrò demonſtremus etiam illis neceſſariam, qui inſignia præclariſſimarum artium opera cùm fructu & voluptate inſpicere ſatagunt.

* *Dionyſ. Longinus* περὶ ὕψους. §. 2.
† *admiratio.*
‡ *evidentia.*
† περὶ ὕψους. §. 13.
‡ περὶ ὕψους. §. 13.

CAPVT V.

NEmo unquam artium imitandi miracula dignâ æſtimatione penſavit, qui non alto pinguique otio perfruens, delicatum illud occupatiſ-

ſimæ contemplationis ſtudium ſeductioris etiam loci ſecreto adjuverit. notum eſt illud Ovidii lib. 1 Triſt. Eleg. 1: *Carmina ſeceſſum ſcribentis, & otia quærunt.* addo, non tantùm carmina ſcripturis, verùm etiam poëmata cum curâ atque attentione lecturis, & pictas tabulas ſtatuaſque cum judicio inſpecturis (ut hoc quoque accedat ad illam, quæ ſuperiori capite fuit, Poëſios & Picturæ comparationem) ſeceſſu atque otio eſſe opus. rectè Plin. XXXVI, 5. *Magni officiorum negotiorumque acervi omnes à contemplatione talium abducunt; quoniam otioſorum & in magno loci ſilentio apta admiratio talis eſt.* in promptu eſt ratio. Phantaſiam enim, cujus in diligenti artis inſpectione præcipuæ partes ſunt, vacuus animus & ſola tacentiaque loca mirificè excitant atque alunt. quumque perfectum accuratumque Picturarum admiratorem veras omnium rerum ſpecies animo concipere, conceptaſque ad examinanda pulcherrimæ artis experimenta advocare oporteat, manifeſtum etiam eſt neutrum horum ſine virtute imaginativâ effici poſſe; ac ne ipſam quidem imaginum conformationem, quotidianis negotiis & diſcurrentium tumultu interpellatam, benè procedere. Videas itaque cultores artis minimè vanos, ſi fortè aliquando liberiores & magis vacuos ab interventoribus dies nacti ſunt, nunquam non per otium adſuefacere animos abſolutiſſimis quibuſque rerum imaginibus colligendis atque in animum congerendis. atque hoc eſt illud quod ait Apollonius apud Philoſtratum lib. II, cap. 10. *eos, qui pictoriæ artis opera inſpiciunt, indigere imaginativâ facultate. nemo enim rectè laudaverit pictum equum, niſi qui animal illud animo concipiat, cujus ſimilitudinem pictura exprimit.* vide locum. inſpice quoque Platonem lib. II de Legibus. Quamvis autem ratio hæc, quam attulimus, ſolitudinem ſatis commendet artificum opera dijudicaturis; præſtò tamen eſt & alia non minùs prægnans, quæ idem ſuadeat. quemadmodum enim medicis non apparentia modò vitia notanda ſunt, verùm etiam invenienda quæ latent; ſæpè ipſis, qui ſanandi ſunt, ea occulentibus: ita ad inſpiciendas Picturas admiſſus, plura, quàm primâ facie oſtendi videntur, rimabitur; cujus rei in ſolitudine certius judicium; quod in turbâ ſpectantibus frequenter aut ſuus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. pudet enim diſſentire, & velut tacitâ quadam verecundiâ inhibemur plus nobis credere; cùm interim & vitioſa pluribus placeant, & ab adulantibus laudentur etiam quæ non placent, cùm denique optimè pictis gratiam prava judicia non referant. Quint. X, 1.

§. 2. Quotquot igitur huic curæ ſedulò incumbere in animum inducunt, de induſtriâ quandoque ſumunt certas quaſdam imagines, quas quàm numeroſiſſimè verſent, velut eadem cerâ aliæ atque aliæ formæ duci ſolent. præcipuè tamen in hominibus notant ætatis, ſexus, conditionis

Digitized by Google

ſionis diſcrimina; latiſſimè patens cœlum micantibus ſtellis variegatum atque diſtinctum; umbriferas imbriferaſque nubes; debilem exſurgentis cadentiſque Solis fulgorem, & qualis vertici noſtro ardentiſſimus inſiſtit; ardua montium edita, nunc æquali dorſo continua, nunc in profundum abſciſſa; ſylvas crebris arboribus condenſas, purâ interim humo inter arborum truncos internitente; collium flexa; porrecta camporum; virentia prata; lætas ſegetes; fontes perennibus venis jugiter manantes; rivulos etiam dulce ſtrepentibus aquis inter obſtantes calculos decurrentes; humiles fumoſaſque villas; ſplendidas denique urbes, ac turrito murorum præſidio ſeptas, non minùs animo quàm oculis luſtrant. in leonibus, equis, aquilis, ſerpentibus, & quibuſvis aliis animantibus, abſolutam perfectæ formæ gratiam curioſè ſpeculantur, ac vivas omnium rerum ſpecies animis inſcribunt, quas in promptu ſemper atque in officio ſic habeant, ut non modò ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper inhærere ſenſibus videantur. cogitant adhæc comitia, ſacrificia, feſtas compotationes, tripudiantium choros, agricolas, fabros, curſores, piſcatores, nautas quoque ſolventes oram, ſerenitatem, tempeſtates, & mare nunc tranquillum nunc procelloſum. caſtra denique armis viriſque horrentia, agrorum depopulationes, urbium expugnationes, quæque in iis contingunt animo complectuntur: globi armatorum effractis portis, ac murorum parte ſtratâ, tumultuoſè per urbem diſcurrunt, & ruinæ propè ſimilem trepidationem, ſacra, profana, ferro flammaque vaſtantes, paſſim faciunt: ruentium tectorum fragor, clamor quoque variis terrentium paventiumque vocibus, miſto ſimul mulierum ac puerorum ploratu, & ex diverſis clamoribus unus quidam ſonus, miſcet cuncta: plangor præcipuè matrum retinere infantes pugnantium, & incerta concurſatio mulierum, nunc hos nunc illos effuſo curſu proſequentium, ac viros natoſque interrogantium cui ſe miſeras fato relinquant: facies tantæ calamitatis varia, incerta, fœda, horrida: diverſæ victorum cupidines, aliud cuique fas, nec quicquam illicitum. non dignitas, non ætas protegit, quò minùs ſtupra cœdibus, cœdes ſtupris miſceantur. armatos, omnemque ferendis armis idoneam ætatem trucidant. fratres, ſorores mutuum extremi complexus ſolatium expetentes, in diverſa abripiunt. grandævos, & malè uſque in illum diem fato ſervatos ſenes, exactâ quoque ætate fœminas, viles ad prædam in ludibrium trahunt. ubi adulta fortè virgo incidit, vi manibuſque rapientium tantùm non divulſa, ipſos poſtremò direptores in mutuam perniciem agit; dumque opimum ſpolium ſibi quiſque vindicat, majore aliorum vi obtruncatur. quidam obvia adſpernati, verberibus tormentiſque dominorum abdita ſcrutantur, defoſſa eruunt. faces interim in manibus, quas

egeſtâ

egeſtâ prædâ in vacuas domos per inſolentem laſciviam ejaculentur. quocunque adſpexeris,acti antè ſuum quiſque prædonem catenati occurrunt; perſonat raucus efferentium repetentiumque prædas clamor: armati, inermes, pueri, equi, tela, fœminæ, viri, hoſtes, cives permixti; nihil conſilio agi; fors omnia regere; ipſa res facieſque fatalis horæ etiam iratis miſerabilis. alibi tamen ipſi quoque victores, exercendæ iræ materiâ magis quàm irâ deficiente, torpent; trucibus adhuc oculis circumſpectantes, ſi quem fortè pavidum inconſulta fuga iræ ſuæ alicunde objiciat; ſed pleroſque horum ſimul ignis, clamor, cædes, velut attonitos atque alienatos ſenſibus, nec audire,nec providere quidquam ſinunt,& publicâ ſtrage privatos luctus ſtupefaciente,in ſuis quiſque penatibus adventum hoſtium obſtinato ad mortem animo exſpectant; dum pugnaciſſimi confirmatis ultimâ deſperatione animis hoſtem jugulo provocantes, in conſertiſſimam eorum manum, non impunè morituri, irrumpunt; & extremâ periturorum rabie velut lymphati, ubi quemque periculum occupat,ibi reſiſtunt, propulſant, & qualicunque inimicorum ſtrage urbis ſuæ excidio parentantes,in veſtigio occumbunt. alios fuga infert in mediam cædem. alios in pugnam reverſuros, agmen fugientium avertit atque aufert. dulcia exinde tecta,in quibus natus quiſque & educatus,ſubinde reſpicientes relinquunt; ac latiùs fugâ manante, clàm dilabentes, ſine ullo duce aut conſenſu ſuam quiſque ſpem, ſua conſilia, communibus deploratis, diſperſi ac palantes exſequuntur. in portis denique coacervantur, non cæde ſolùm, ſed etiam fugâ; dum alii ſuper alios ruentes, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes cumulantur. triſte mox ac ſqualliduın fugientium agmen implet vias, ac tum demùm flere ibi vacat, aliorum conſpectu miſeratione mutuâ uberes lachrymas eliciente. ſed rurſus hîc patentibus campis grande atque atrox ſpectaculum. ſequi,vulnerare, capere,atque eoſdem aliis oblatis trucidare: paſſim arma, & corpora, & laceri artus, & cruenta humus, & aliquando etiam victis ira virtuſque; donec firmis inſequentium hoſtium ordinibus rurſus in fugam verſi, non agmine, ut prius, nec alius alium reſpectantes, ſed rari & vitabundi invicem, longinqua atque avia continenti impetu petebant. Plures non abſimilium rerum uberrimas imagines artium harum inſpectioni quandoque vacaturi in animis ſuis aſſiduâ meditatione depingunt. nihil enim obſtat quò minùs hanc imaginum conformationem Picturæ nomine ſignemus, eadem prorſus ratione quâ Philoſtratus lib. IV de vitâ Apollonii, cap. 8, refert Apollonium depinxiſſe formoſiſſimum adoleſcentem, cujus formam acribus tantùm oculis denotaverat atque in animum quaſi recondiderat. Ἀπολλώνιος ἀνδριαντοποιῶν δῆλον, inquit, ἐς τὸν Μένιππον βλέπων, ἐζω-

γράφει

γράφει τὸν νεανίαν καὶ ἐθεώρει. *Apollonius, ſtatuarii inſtar Menippum contuitus, diligenter deſignabat juvenem & contemplabatur.* & rurſus Iconum lib. II, in Inſulis, ἡ Βάκχη τοῦ Διονύσου ἐρῶσα ἀναλυπεῖται αὐτόν τε, καὶ ἀναγράφει, καὶ ὁρᾷ μὴ παρόντα. *Baccha Dionyſi amore capta ipſum meditatur, atque animo inſcribit, abſentemque intuetur.* Theodoretus de Providentiâ, Serm. V, οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα γεγενημένην, εὐθὺς τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν, καὶ τὸν οὐ παρόντα ζωγραφοῦμεν τῇ διανοίᾳ. *Si domum videamus artificioſe admodum ſtructam, ſtatim artificem admiramur & abſentem deſignamus animo.*

§. 3. Sic inſtructi, ſano rectoque judicio ſummorum artificum labores excutiunt, ipſis quandoque artificibus (abſit invidia dicto) felicius; cùm in iis proprii operis amor, atque alienæ artis obtrectatio ſeveritatem integritatemque judicii non rarò infringant. nam quod ad vulgus hominum attinet, de eo appoſitè ſatis pictor quidam apud Plutarchum * *ajebat rudes & artis ignaros ſpectatores ſimiles eſſe eorum, qui magnam ſimul turbam ſalutant; ſcitos autem & artificii ſtudioſos, eorum, qui ſingulatim obvios compellant. illos nempe non exactè in artificum opera inſpicere, ſed informem quandam operum concipere imaginem. hos autem cum judicio partes operis perluſtrantes, nihil inſpectatum, nihil inobſervatum relinquere eorum quæ vel benè vel malè facta ſunt.* Intelligentes artis Luciano in Zeuxide ſunt γραφικοὶ καὶ μετὰ τέχνης ἕκαστα ὁρῶντες, *pictores & cum arte ſingula intuentes.* Calliſtratus in ſtatuam Occaſionis, εἷς τις τῶν περὶ τὰς τέχνας σοφῶν, καὶ εἰδότων σὺν αἰσθήσει τεχνικωτέρᾳ τὰ τῶν δημιουργῶν ἀνιχνεύειν θαύματα, *unus vero quidam in artibus illuſtris, & ex eorum numero, qui norunt, cum ſenſu magis artificioſo, opificum miranda indagare.* inſignia præcellentium artificum opera *deliciæ* vocantur Horatio lib. IV, Carm. 8. uti Tullio in Parad. *delicatæ pateræ* ſunt dictæ; quibus lib. IV in Verrem opponitur *luteum negotium*, pro opere ineleganti. intelligentes harum artium dicuntur *elegantes* Ciceroni lib. IV in Verrem. quemadmodum idem ibidem quoque teſtatur Verrem minus intelligentes harum artium *idiotas* appellaſſe. illa denique vis animi delicata opera à luteis diſcernens, eidem Tullio de Optimo genere oratorum *intelligens judicium* nuncupatur. & rurſus Academ. quæſt. lib. IV, *quàm multa vident pictores in umbris & in eminentiâ, quæ nos non videmus?* οὐκ ἔχει ἴσην κρεῖσσον τὸ βλέπειν· καὶ γὰρ ὄψις ὄψεως φύσει τε μᾶλλον διώρθωται, καὶ τέχνῃ συγγεγύμνασται πρὸς τὴν τῶν καλῶν διάγνωσιν· ἐν μορφαῖς καὶ ἰδέαις αἱ τῶν ζωγράφων φρένες· ὥσπερ εἰπεῖν ποτε Νικόμαχον λέγουσι πρὸς ἄνθρωπον ἰδιώτην, φήσαντα μὴ καλὴν αὐτῷ φανῆναι τὴν Ζεύξιδος Ἑλένην· λάβε τοὺς ἐμοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεός σοι φανήσεται. *Haud omnibus videndi idem judicium eſt. Nam viſus viſu, vel natura perfectior eſt vel exercitatior arte, ad diſcernendum meliora. Nempe ad formas ſpecieſque judicandas pictores ingenio ſenſuque plus valent. Quemadmodum Nicomachum aliquando*

* in ipſo ſtatim initio libelli de Genio Socratis.

dixiſſe ferunt ad rudem quendam, qui ſibi Zeuxidis Helenam non pulchram videri dixerat, ita loquutus fertur. Sume tibi meos oculos, & deam exiſtimabis. Stobæus Serm. de Venere & Amore, ex Plut. de Amore. Ælianus tamen, var. hiſt. XIV, 47, Nicoſtrato tribuit hoc apophthegma. Sunt certè quorundam oculi tales, ut eos cùm Æliano, loco proximè citato, τεχνικὰ ὄμματα dicere liceat. *eruditos oculos* dixit Tullius Parad. 5. eos igitur habere nos oportet. ſic enim fiet, ut aſſidua harum artium tractatio quotidie ex ſe gignat aliquid, quod cùm deſidioſâ delectatione veſtigemus.

§. 4. Si quis tamen ad artes haſce oculos ſatis exercitatos afferre nondum poſſit, non ideò ſtatim ab inſpectione artis erit excludendus. quamquam enim imperitus rationem judicii ſui fortaſſe non reddat, ſentiet tamen hoc illo melius eſſe. ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ χάρις πᾶσιν ἐπανθεῖ τοῖς ἔργοις, πρᾶγμα παντὸς κρεῖττον λόγου καὶ θαυμασιώτερον. ἄριστον μὲν γάρ ἐστιν ὀφθῆναι, καὶ παντὶ ὁμοίως ἰδιώτῃ τε ἢ τεχνίτῃ φανερόν. χαλεπώτατον δὲ λόγῳ δηλωθῆναι, καὶ οὐδὲ τοῖς κράτιστα εἰπεῖν δυναμένοις εὔπορον. ὥς τε εἴ τις ἀξιοίη λόγῳ διδαχθῆναι ταύτην τὴν δύναμιν, ἥ τις ποτέ ἐστιν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ καλῶν πραγμάτων δυσεκλαλήτων ἀπαιτῶν λόγον. λέγω δὲ ἐπὶ κάλλους μὲν σωμάτων τί δή ποτ' ἐστὶν ὃ καλοῦμεν ὥραν· ἐπὶ κινήσεως δὲ μελισμοῦ καὶ πλοκῆς φθόγγων τί λέγεται τὸ εὐάρμοστον· ἐπὶ συμμετρίας δὲ χρόνων, τίς ἡ τάξις καὶ τί τὸ εὔρυθμον· καὶ ἐπὶ παντὸς δὲ συλλήβδην ἔργου τε καὶ πράγματος, τίς ὁ λεγόμενος καιρὸς, καὶ ποῦ τὸ μέτριον· αἰσθήσει γὰρ τούτων ἕκαστον καταλαμβάνεται, καὶ οὐ λόγῳ. Dionyſ. Halicarnaſſ. in Lyſiâ. *Virtus & venuſtas quæ in omnibus operibus apparet, res quâ in tota oratione illa nec melior eſt nec excellentior: quod & indocti juxta & docti facillimè judicabunt, cum tamen id oratione explicare longe ſit difficillimum etiam iis qui in dicendo valent. Quare ſiquis cupiat, quænam illa ſit, edoceri non poterit, quin ſimul multarum rerum pulchrarum & perdifficilium rationem petat; ſcilicet quid ſit in hominis pulchritudine quod vocamus* ὥραν; *in motu vero membrorum & vocis quid dicatur* εὐάρμοστον, *in dimenſione temporis quid ſit* τάξις, *& quid* εὔρυθμον, *& quid in omni demum opere & facto dicatur* καιρὸς, *& ubi* μέτριον. *Hæc enim ſingula ſenſibus non oratione comprehenduntur.* brevius totum hunc locum complectitur Quintil. IX,4. *docti, rationem artis intelligunt: indocti, voluptatem.* itaque ex æquo ſæpè quæ plena ſunt ſentiunt, parum expleta deſiderant, fragoſis offenduntur, lenibus mulcentur, fortibus excitantur, ſtabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia faſtidiunt. *Mirabile eſt, cùm plurimùm in faciendo interſit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in judicando.* Cicero III de Oratore. & mox, *Omnes tacito quodam ſenſu, ſine ullâ arte aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta ac prava dijudicant: idque etiam faciunt in picturis, & ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiâ à naturâ minus habent inſtrumenti.*

§. 5. Li-

§. 5. Liquet ergò rem rectâ reputantibus viâ, imperitos quoque ac rudes mirari poſſe præclara artificum opera, ut ut de iis exactè judicare non valeant. de primo agit Symmachus lib. I, epiſt. 23, *Licet alienas ſpectare virtutes. nam & Phidiæ Olympium Iovem, & Myronis buculam, & Polycleti Canephoras rudis ejus artis hominum pars mirata eſt. Intelligendi natura indulgentiùs patet. Alioqui præclara rerum paucis probarentur, ſi boni cujuſque ſenſus etiam ad impares non veniret.* & rurſus lib. VIII, epiſt. 22, *Careret quippe fama magnorum virorum celebritate, ſi etiam minoribus teſtibus contenta non eſſet.* Tullius quoque III de Off. *In picturis uſu venit,* inquit, *& aliis compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non ſunt; ob eam credo cauſam, quod inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros; qui iidem, quid in unaquaque re vitii ſit, nequeant judicare: itaque cùm ſunt docti à peritis, deſiſtunt facilè ſententiâ.* ἔγωγε καὶ ἐν τοῖς πολυανθρωποτάτοις θεάτροις, ἃ συμπληροῖ παντοδαπὸς καὶ ἄμουσος ὄχλος, ἔδοξα καταμαθεῖν ὡς φυσική τις ἐστὶν ἁπάντων ἡμῶν οἰκειότης πρὸς ἐμμέλειάν τε καὶ εὐρυθμίαν, κιθαριστήν τε ἀγαθὸν σφόδρα εὐδοκιμοῦντα ἰδὼν θορυβηθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὅτι μίαν χορδὴν ἀσύμφωνον ἔκρουσε καὶ ἔφθειρε τὸ μέλος· καὶ αὐλητὴν κατὰ τὸ ἄκρας ἕξεως χρώμενον τοῖς ὀργάνοις, καὶ αὐτὸ τοῦτο παθόντα, ὅτι ἀσυμφώνως ἐμπνεύσας ἢ μὴ πιέσας τὸ στόμα, θρυλιγμὸν ἢ τὴν καλουμένην ἐκμέλειαν ηὔλισε. καί τοι εἴ τις κελεύσειε τὸν ἰδιώτην τούτων τι ὧν ἐνεκάλει τοῖς τεχνίταις ὡς ἡμαρτημένων, αὐτὸν ποιῆσαι λαβόντα τὰ ὄργανα, οὐκ ἂν δύναιτο. τί δή ποτε; ὅτι τοῦτο μὲν ἐπιστήμης ἐστὶν, ἧς οὐ πάντες μετειλήφαμεν, ἐκεῖνο δὲ πάθους, ὃ πᾶσιν ἀπέδωκεν ἡ φύσις. *Ego & in frequentiſſimis theatris omnigena & illiterata turba plenis viſus ſum mihi didiciſſe, naturalem quandam eſſe nobis cognationem ad ſuavitatem & concinnitatem; citharœdum etiam bonum admodumque clarum vidi exploſum à multitudine, quod unicam chordam male pulſaſſet, carmenque corrupiſſet. Item tibicinem, quantum ex arte poſſit, utentem inſtrumentis, id ipſum paſſum, incongruenter quod inſpirans, vel os non comprimens, murmur quoddam inconcinnum, & modulandi artificio adverſum edidiſſet. Et ſiquis idiotæ eorum, quæ culpabat in artificibus, tanquam peccantibus, accipientem inſtrumenta juſſerit agere, non poſſet. Quapropter? quoniam hoc quidem eſt ſcientiæ, cujus omnes participes non ſumus; illud vero eſt affectus, quem omnibus natura conceſſit.* Dionyſ. Halicarnaſſ. περὶ συνθέσ. ὀνομάτων. de poſteriori eſt illud Anacharſis apud Laërtium lib. I, qui mirari ſe dixit, quomodo apud Græcos artifices certarent, judicarent verò qui artificès non eſſent. quod non minùs in hiſce artibus fieri mirabitur, qui ſciet in iis non raró latere aliquid nonniſi artificibus intellectum. ita Mechopanes placuit *diligentiâ, quam intelligant ſoli artifices.* Plin. XXXV, II. τὸ τὸν ἀνδριάντα ὡς δεῖ κατασκευάσαι, τίνος σοι φαίνεται; ἀνδριαντοποιοῦ. τὸ δ' ἰδεῖν ἐμπείρως, οὐδεμιᾶς σοι προσδεῖσθαι φαίνεται τέχνης; προσδεῖται καὶ τούτου, *ſtatuam rite conficere cujus tibi videtur? ſtatuarii. Perita vero ſtatuæ conſideratio nullamne*

tibi artem requirere videtur ? requirit & hæc. Arriani Epict. lib. II, cap. 24. τὸ τὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι κρίνειν καθ᾽ ὅ, τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀκριβῶς, καὶ καθ᾽ ὅ, τι μὴ, εἴτ᾽ οὖν τῶν ἀρχαίων εἴη τινὸς, ἢ τῶν νεωτέρων, οὐκ ἄνευ τῆς περὶ ταῦτα ἐπιστήμης γένοιτ᾽ ἄν. *aliorum ſcripta poſſe dijudicare quatenus ſunt bene, & accurate inſtituta, & quatenus minime, ſive veterum, ſive recentiorum, ſine ſcientia circa hæc fieri non poteſt.* Hermogenes lib. I de Formis orationum. diſertiſſimis denique verbis ait Plin. Iunior lib. I, epiſt. 10, *de pictore, ſculptore, fictore, niſi artifex judicare non poteſt.* artifices hîc intellige, non tantùm opifices manum tabulæ aut marmori admoventes, verùm etiam rarâ imaginativæ virtutis facultate in tantum pollentes, ut veras firmaſque omnium rerum ſpecies animo ſemper obverſantes, cum picturis ſtatuiſque naturam imitantibus conferre valeant, & certâ ſollertique conjecturâ artificum diverſiſſimas manus in operis modo ac formâ deprehendere poſſint. optimè Tullius de optimo genere oratorum, *ad picturam probandam adhibentur etiam inſcii faciendi, cum aliquâ ſollertiâ judicandi.* Idem de Oratore, *ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum, & negarem poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet; neque ea quum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet; ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem.* Plutarchus adſcribit Arato Sicyonio κρίσιν οὐκ ἄμουσον ἐν γραφαῖς καὶ πίναξι. *judicium non imperitum in picturis & tabulis.* talis fuit nobilis ille Vindex celebratus Statio Papinio :

— quis namque oculis certaverit unquam
Vindicis, artificum veteres agnoſcere ductus,
Et non inſcriptis autorem reddere ſignis ?
Hic tibi quæ docto multum vigilata Myron
Æra, laboriferi vivant quæ marmora cœlo
Praxitelis, quod ebur Piſæo pollice raſum,
Quod Polycleteis viſum eſt ſpirare caminis,
Linea quæ veterem longè fateatur Apellem
Monſtrabit. namque hæc, quoties chelyn exuit ille,
Deſidia eſt; hic Aoniis amor avocat antris.

vide Statium IV Sylv. in Hercule epitrapezio.

§. 6. Plures profectò eminentiſſimæ ac nobiliſſimæ ſortis viri, exemplo Vindicis hujus, etiam nunc elegantiſſimè intervalla occupationum ſuarum amœno quodam otio diſpungentes, ſi quando cùm influentibus fortè negotiis paria fecerunt, divina illa excellentium artificum opera & proprio quodam exculti ſſimæ elegantiæ lepôre jucunda ſedulò inſpiciunt : parvula quoque momenta artis tam ſcrupuloſâ curâ examinant, ut nullam potiorem voluptatem agnoſcere videantur. *Mihi liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. & verus otii*

fructus

fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio. Cicero lib. II de Oratore. *præcipuè tamen velut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optimè rerum talium blanditiâ reparantur.* Quint. X, I. *Vt homines labori aſſiduo & quotidiano aſſueti, cùm tempeſtatis cauſâ opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum aliquem ſibi in otio excogitant ludum; ſic illi à negotiis publicis, tanquam ob opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſuâ feriati, totos ſe, alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad muſicos contulerunt, alii etiam novum ſibi ipſi ſtudium ludumque pepererunt.* Cicero lib. III de Oratore.

§. 7. Quod autem vegeta illuſtrium virorum ingenia hujus potiſſimùm voluptatis dulcedine trahantur, admirationem nullam meretur. *pulchritudo enim corporis aptâ compoſitione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes partes cum quodam lepôre conſentiunt.* Cicero lib. I de Officiis. τὸ καλὸν καὶ λίθον κινῆσαι δύναται. *quod pulchrum eſt vel lapidem movere valet.* Arriani Epict. lib. III, cap. 23. Ariſtoteles interroganti, Cur quæ pulchra ſunt amentur, Cœci, reſpondit, hæc interrogatio, Laërt. lib. V in Ariſtotele. Vnicè quidem humanos animos afficit ipſa ſpecioſiſſimorum corporum pulchritudo, magis tamen pulchritudinis hujus accurata imitatio. etenim mens noſtra perfectæ venuſtatis contemplatione elata & alacrior reddita, gaudium ſuum capere ipſa amplius non poteſt, neque aliter exſultat lætitiâ & geſtit oſtentatione, ac ſi ipſa rarum illud tantæ pulchritudinis exemplum ex ſe genuiſſet. ὅρασις πλάσματα, καὶ γραφὰς, καὶ γλυφὰς, καὶ ὅσα δημιουργήματα χειρῶν ἀνθρωπίνων ὁρῶσα, ὅταν εὑρίσκῃ τό, θ᾽ ἡδὺ ἐνὸν αὐτοῖς καὶ τὸ καλὸν, ἀρκεῖται καὶ οὐδὲν ἔτι ποθεῖ. *Viſio & fictiones, & picturas, ſculpturaſque, & quæcunque ſunt humana manu fabrefacta cernens, quando invenerit quid ſuave & pulchrum ipſis inſit, acquieſcit, & nihil amplius deſiderat.* Dionyſ. Halicarn. περὶ συνθέσ. ὀνομάτων. οἱ τὰ κάλλη τῶν ἀγαλμάτων θεώμενοι, ἔχονται μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τοῦ πρώτου προσπίπτοντος· μεταβιβάζοντες δὲ ἄλλοτε ἐπ᾽ ἄλλο τὴν θέαν, ἀποροῦσιν ὅ, τι καὶ πρῶτον θεάσωνται; *Qui pulchritudines ſtatuarum conſiderant, conjiciunt oculos in id, quod primum inciderit. Viſu autem ab alio in aliud tranſeuntes, animi pendent, quid primum contemplentur.* Himerius apud Photium. verumtamen, cùm in eximiis præſtantium artificum operibus non tam ipſa pulchritudo teneat oculos, quàm felix quædam audacia artis naturam ipſam in certamen quaſi provocantis, uſu quoque venire ſolet, ut non pulchrarum modò rerum, ſed & turpium apta imitatio mentem humanam oblectet ac reficiat. ἔστι γὰρ φιλοθέωρον τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, *eſt enim homo animal ſpectandi cupidum*, Arriani Epict. lib. I, cap. 29. *pictam lacertam*, inquit Plut. de aud. poëtis, *aut ſimiam, aut Therſitæ faciem videntes, delectamur & miramur; non pulchritudinis, ſed ſimilitudinis cauſâ. Suapte enim naturâ id quod turpe eſt, pulchrum fieri non poteſt: imitatio, ſive pulchræ ſive turpis rei ſimilitudinem exprimat,*

mat, laudatur. vide quoque eundem Plut. Sympoſiacôn lib. v, quæſt. 1, ubi præclarè admodum ſuper hac ipſâ re diſputat, nec non pluribus eam exemplis illuſtrat.

§. 8. Deſinant itaque rudes harum artium mirari, quidnam ſit illud, quod acres alioquin ac perſpicaces animos in picturarum ſtatuarumque lineamentis tam otioſè conſiderateque perpendendis detineat: quandoquidem ſemper *difficilis eſt ſatietas bonarum rerum; & tunc maximè animos jucunda quæque ſollicitant, cùm videntur explere.* Symmachus lib. iv, epiſt. 16. Deſinant quoque mirari, quod magni viri præclariſſimorum artificum opera ad rationem ſuam uſumque æſtimantes, permagno ea certatim emant atque in pinacothecas congerant: etenim, qui modus eſt in his rebus perceptæ voluptatis, idem erit æſtimationis: audiendus itaque Tullius lib. iv in Verrem, ubi de ſtatuarum pretiis agens, *Arbitror*, inquit, *hæc à nobis ita ſpectari oportere, quanti eorum judicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, æſtimantur.* Fieri adhæc poteſt tabularum ſtatuarumque pretia quandoque intendi ab iis, dum moleſtè & acerbè accipiunt artes haſce paſſim in contemptionem omnibus venire; neque commodiorem ullam rationem inveniunt, quàm ut veſtigiis Apellis, conſilio ab omni parte laudabili, inſiſtant, quem Plin. xxxv, 10, tradit hac ratione Protogeni dignationem Rhodi primùm conſtituiſſe: *Sordebat ille ſuis,* inquit, *ut plerumque domeſtica: percontantique quanti licitaretur opera effecta, parvum neſcio quid dixerat: at ille quinquagenis talentis popoſcit: famamque diſperſit ſe emere ut pro ſuis venderet. Ea res concitavit Rhodios ad intelligendum artificem; nec, niſi augentibus pretium, ceſſit.* ἀγαλμάτων καλῶν ἀκούω πολλοὺς ἐραστὰς γενέσθαι, μὴ μόνον τοῦ δημιουργοῦ τὴν τέχνην μὴ βλάπτοντας, ἀλλὰ καὶ τῷ περὶ αὐτὰ πάθει τὴν ἔμψυχον ἡδονὴν τῷ ἔργῳ προστιθέντας. *Multos egregiarum ſtatuarum amatores fuiſſe audio, qui non ſolum artificis laudi nihil obfuerint, verum etiam ſuo erga illas amore, veram vivamque voluptatem operi addiderint.* Iulianus imp. epiſt. 34.

§. 9. Non meretur ergò reprehenſionem, quiſquis erogandæ per honeſta pecuniæ cupiens, licitis atque innoxiis voluptatibus eam impendere potius habet, quàm patrimonium ſuum damnoſâ aleâ populari, & avitas opes per gulam ventremque tranſmittere. Virgil. Eclogâ 11, — *trahit ſua quemque voluptas.* quamobrem etiam in manifeſto verſantur errore, qui alienos mores ad ſuos referunt, atque ea quæ ipſis leviora ſunt pari modo apud cæteros eſſe arbitrantur. *Demus igitur alienis oblectationibus veniam, ut noſtris impetremus.* Plin. Iunior ix, 17. Graviter quoque Seneca de Tranq. animi, cap. 9. *Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum autorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maximè placent titulique?*

Digitized by Google

tulique? Marcellus ſanè, victis Syracuſis, primus omnium Vrbem imbuit Græcarum venuſtatum intelligentiâ; idque ipſum, aliis eum vellicantibus, ſedulò triumphabat. vide Plutarchum in ejus vitâ. Cæterùm magnos fortè viros, quibus ad id opes non deſunt, animus etiam ſupereſt, facilè feras duplici facultatum ac temporis impendio honeſtiſſimis voluptatibus indulgentes: culpes tamen mediocris conditionis homines deliciis hiſce vacantes; tanquam qui ſuæ ſortis parùm memores, nimio facultatum ſuarum ac boni pariter otii diſpendio nihil profutura conſectentur. At tu, quiſquis tandem es, cui tantùm à re tuâ otii eſt, aliena ut cures, toto, quod ajunt, cœlo erras. neque enim inutilem rectè dixeris contemplationem, quæ judicio noſtro veram pulchritudinem, maximum ſanè rerum creatarum bonum, inſcribit; quæ animorum nubila, diſcuſſâ omni mœſtitiâ, ſerenat; quæ multiplicem ac planè mirabilem ſui uſum humano generi præſtat; quæ per imagines rerum geſtarum mentibus noſtris ſtudium virtutis atque innocentiæ amorem inſtillat; quæ denique, ut & hoc adjiciam, potentiſſimis amoris atque iræ affectibus frænum injicit. Propertius certè lib. III, Eleg. 20, contemplationis hujus beneficio Amoris æſtum ac furori ſimilem impetum reprimi poſſe teſtatur. diſcas etiam ex Plutarcho quàm parata ſemper ſit ſinceræ reconciliationis gratia in candidis elegantiſſimorum hominum pectoribus; aureo ſæculo, ſi penitus inſpexeris, dignos dicas; quotuſquiſque enim eorum eſt, quorum animos humaniſſimæ oblectationis dulcedo ſemel intravit, qui amoribus ſerviat, honores appetat: invident nemini, neminem deſpiciunt; pinacothecas tantùm imaginantur & benè inſtructas porticus: hæc ſumma curarum, ſumma votorum: mollemque inpoſterum & pinguem, hoc eſt, innoxiam beatamque deſtinant vitam. unde etiam uſu venire ſolet, ut ſtatim bonâ fide redeant in gratiam cùm iis quibus ſubiraſcuntur, omnemque ſcabitudinem animo ſine cicatrice deleant, præſertim ſi eos ab iſtâ voluptate, quâ ipſi capiuntur, minimè abhorrere deprehendant. non latuit hoc Polemonem, de quo Plut. περὶ ἀοργησίας agit, Πολέμων, λοιδοροῦντος αὐτὸν ἀνθρώπου φιλολίθου καὶ περὶ σφραγίδια πολυτελῆ νοσοῦντος, ἀπεκρίνατο μὲν οὐδὲν, τῶν σφραγιδίων δὲ ἑνὶ προσεῖχε τὸν νοῦν, καὶ κατεμάνθανεν· ἡσθεὶς οὖν ὁ ἄνθρωπος, Μὴ οὕτως (εἶπεν) ὦ Πολέμων, ἀλλ' ὑπ' αὐγὰς θεῶ, καὶ πολύ σοι βέλτιον φανεῖται. *Polemo maledictis inceſſitus à quodam homine lapidum pretioſorum ſtudioſo, & qui vitio conquirendi ſigilla magno empta laboraret, nihil reſpondit, ſed ſigillorum uni animũ advertit, idque perſpexit. Quo facto delectatus ille, non ſic, inquit Polemo, ſed expoſitum luci contemplare: longe enim pulchrius tibi videbitur.* Arbiter Satyrico, *Incultis aſperiſque regionibus diutius nives hærent: aſt ubi ea aratro domefacta tellus nitet; dum loqueris, levis pruina dilabitur. Similiter in pectoribus ira conſidit:*

feras

feras quidem mentes obſidet, eruditas prælabitur. memorabilis eſt Virgilii locus lib. I Æneid.

> *Hoc primùm in luco nova res oblata, timorem*
> *Leniit: hic primùm Æneas ſperare ſalutem*
> *Auſus, & afflictis melius confidere rebus.*
> *Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,*
> *Reginam opperiens; dum quæ fortuna ſit urbi,*
> *Artificumque manus inter ſe, operumque laborem*
> *Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas*
> *Bellaque jam famâ totum vulgata per urbem:*
> *Atridas, Priamumque, & ſævum ambobus Achillem.*
> *Conſtitit, & lachrymans, Quis jam locus, inquit, Achate*
> *Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?*
> *En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi,*
> *Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.*
> *Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.*
> *Sic ait; atque animum picturâ paſcit inani,*
> *Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.*

ad quem locum Servius. *Omnis Æneæ ſollicitudo de moribus Afrorum erat; quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miſeratione tanguntur.* Fieri tamen poteſt advenas Tyrios, Perſarum conſuetudinem ſecutos, hæc potiſſimùm delineaſſe. etenim apud Perſas, teſte Ammiano Marcellino libro XXIV, *non pingitur vel fingitur aliud, præter varias cædes & bella.*

§. 10. Quiſquis igitur & animo & ingenio magnus humaniſſimarum artium elegantias præcipuè in deliciis atque in delectamentis habebit, famæ ſecurus & ad invidiam uſque felix, feſtivis hiſce contemplationibus mentem expleat. meminerit modò incredibili huic voluptati temperamentum hoc indicere, ne fortè imprudens artium harum dignitatem propriæ dignitatis jacturâ tueri ſtudeat. Adriano certè Imp. cucurbitarum picturam, quâ ſibi Imperator hic ſuprà modum placebat, aſpero ſatis joco exprobravit Apollodorus architectus. vide Xiphilinum. Antiochus quoque Epiphanes, Polybio teſte, nonnunquam ſe è conſpectu omnium cum duobus tribuſve famulis abripiens, & ab aulæ ſtrepitu, omiſſis excubiis & fortunæ ſuæ mole, quam longiſſimè ſecedens, ηὑρίσκετο μάλιστα πρὸς τοῖς ἀργυροκοπείοις καὶ χρυσοχοείοις εὑρησιλογῶν καὶ φιλοτεχνῶν πρὸς τοὺς τορευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας. *inveniebatur maxime cum argenti ſculptoribus & auri fuſoribus in ipſorum officinis copioſe verba funditans, & de artis ſubtilitate diſputans cum cœlatoribus & aliis opificibus.* vide Athenæum lib. V Deipnoſoph. Sequatur

Digitized by Google

quatur ergò elegantiarum amator ſanum graviſſimi ſcriptoris conſilium, οὐκ εὐθὺς ἀκολουθεῖ τῷ θαυμάσαι τὸ πραχθὲν, ὁρμὴ πρὸς τὸ πρᾶξαι· πολλάκις δὲ καὶ τοὐναντίον, χαίροντες τῷ ἔργῳ, τοῦ δημιουργοῦ καταφρονοῦμεν· ὡς ἐπὶ τῶν μύρων καὶ τῶν ἁλουργῶν, τούτοις μὲν ἡδόμεθα, τοὺς δὲ βαφεῖς καὶ μυρεψοὺς ἀνελευθέρους ἡγούμεθα καὶ βαναύσους. ἡ δ' αὐτουργία τῶν ταπεινῶν, τῆς εἰς τὰ καλὰ ῥαθυμίας μάρτυρα τὸν ἐν τοῖς ἀχρήστοις πόνον παρέχεται καθ' αὑτῆς. καὶ οὐδεὶς εὐφυὴς νέος ἢ τὸν ἐν Πίσῃ θεασάμενος Δία, γενέσθαι Φειδίας ἐπεθύμησεν, ἢ τὴν Ηραν τὴν ἐν Αργει, Πολύκλειτος, οὐδ' Ανακρέων, ἢ Φιλήμων, ἢ Αρχίλοχος, ἡσθεὶς αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν. οὐ γὰρ ἀναγκαῖον εἰ τέρπει τὸ ἔργον ὡς χάριεν, ἄξιον σπουδῆς εἶναι τὸν εἰργασμένον. *Non continuo qui admiratur factum aliquod, incitatur ad id efficiendum; imo ſæpe contra, quos opus delectavit, hi contemnunt opificem. Quod in unguentis uſu venit & purpura: hæc nobis grata ſunt, tinctores, & unguentarios ſerviles & ſordidos ducimus. Qui vero viles per ſe artes obit, hic ſuæ ad honeſta ſtudia ſocordiæ induſtriam in futilibus rebus profert contra ſemetipſum teſtem. Neque ſane qui Piſæ ſpectavit Iovem, Phidias eſſe juvenis ingenioſus cupivit ullus: neque qui Iunonem Argis, Polycletus: neque Anacreon, aut Philemon, aut Archilochus, horum qui ductus eſt poematibus. Neque enim, ſi opus ut venuſtum oblectet, ſtatim ſuſpiciendus fuerit auctor.* Atque hunc in modum Plutarchus initio Periclis. Cui conſentit Boëthius Muſices lib. 1, cap. 34. *Omnis ars, omniſque etiam diſciplina honorabiliorem naturaliter habet rationem, quàm artificium quod manu atque opere artificis exercetur. multò enim eſt majus atque altius ſcire quid quiſque faciat, quam ipſum illud efficere quod ſciat. etenim artificium corporale, quaſi ſerviens famulatur; ratio verò, quaſi domina imperat.*

Hactenus attigimus quaſi cunabula quædam atque elementa artis; reſtat ut procurſum ejus porrò patefaciamus.

FINIS LIBRI PRIMI.

DE PICTVRA VETERVM
LIBER SECVNDVS.

Argumentum Libri Secundi.

Studium cunčta imitandi hominibus à naturâ inditum, ut Phantaſia ad actum perducit atque excolit, ita multæ aliæ cauſæ augent ac promovent. Principalioribus tamen quæ quondam artes haſce provexerunt cauſis, piè præmittimus omnis boni fomitem ac fontem Deum: cujus immenſam bonitatem protinus excipit ſedula Parentum benevolentia, tum demum de cariſſimis pignoribus ſecura, quum nacta eſt Præceptorem, cui tutò omnes ſpes ſuas ac vota committat. Proximus itaque à Parentibus eſt Præceptor, cujus fideli operâ ad omnia fœcundiſſimæ artis arcana admiſſus adoleſcens, ac jam induſtriæ ſuæ relictus, ſi fortè à rectis moderatoris ſui præceptis ad ſequiora declinare parabat, ſtatim commonefaciebat eum officii ſui Metus legum in corruptores artium latarum: ſin autem recto ingenio præditus à primæ inſtitutionis integritate deſciſcere nefas habebat, nihil eum æquè atque Æmulatio & ſemper melior aliquis incitabat: quumque priores in prodigioſâ planè Simplicitate artis operibus ſuis commendationem ex vi potiùs artis, quàm exquiſitis colorum pigmentis, ſoliti eſſent captare, ipſe quoque in hoc æmulæ artis certamine Simplicitatis hujus potiſſimam ſemper habebat rationem. Pertentabat interim animum ejus mira quædam Dulcedo artis inaffectatâ æmulatione unicè gaudentis, & robur quaſi colligentis ex Multiplici ac paſſim obvio harum artium uſu; nec non ex Honore, quem omnis ordinis homines digniſſimis artibus habent: adblandiente mox olim ſperatæ gloriæ ſucceſſu, lætus ac fidens animi, Audaciâ promptiore ad magna accingebatur; non dimiſſâ tamen Curâ tantis artibus debitâ; accedente præſertim Candore animi, non artifices modò, verùm etiam idiotas quandoque in partem hujus curæ, laudabili prorſus ingenuitate, advocantis: quemadmodum denique ardorem æmulationis, gloriæ cupiditatem, & pleraſque alias hic aſſignatas cauſas, Publica temporum felicitas maximè juvabat, ſic eas Privata artificum fortuna, neſcio quâ ratione occultâ, ad finem perducebat.

CAPVT I.

DEus Opt. Max. & Natura, quaſi quædam lex Dei, præcipuum incrementum artibus omnia imitantibus adjeciſſe videntur. *Certè, ſi quis Sophiſtarum more loqui velit*, inquit Philoſtratus in procemio Iconum, *Deorum eſt inventum Pictura, cùm ob ſpecies quibus diverſæ tempeſtates anni prata pingunt, tum ob ea quæ in cœlo apparent.* Acutos nimirum

homines

homines & acri copioſoque ingenio præditos dicas, qui tantum negotium tam paucis verbis confectum reddunt. Prata ſcilicet floribus vernantia, & cœlum variis aſtrorum nubiumque formis conſpicuum ſatis explorata ratio erit ad id quod volunt ſtatim confirmandum: cùm certum ſit aſtris, humani ingenii ſollertiâ, formas animatarum inanimatarumque rerum adſcriptas; incertam quoque nubium imaginem cuilibet rei, quam vagus & errori oculorum indulgens animus concipit, adſimilari. Philoſtr. de vitâ Apollonii lib. II, cap. 10 *. prata adhæc floribus diſtincta ſpectantium mentes mirè quidem afficere, non tamen ullam ad nobiliſſimas artes viam præſternere. Palladium etiam, ancilia, & quotquot unquam ſtatuas cœlo delapſas credula antiquitas celebrat, non ſatis probum ſunt argumentum referendi artes haſce ad Deos. vani eſt, narrare talia: ſtulti, credere. potentiſſimis præſertim regibus tali impoſturâ, ut miſeris mortalibus fallax miraculum præpararent, unicè gaudentibus. Epheſiorum ſanè urbs, quæ ſe odioſè ſatis jactat νεωκόρον τ̃ μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, ἐ τ̃ Διοπετ8ς, *æditnam eſſe magnæ deæ Dianæ & à Iove delapſi ſimulachri*, Act. XIX, 35, decepta fuit Alexandrino ſimulachro. Rex etenim Ptolemæus ſtatuariis nobilioribus ad conficiendam Dianæ ſtatuam convocatis, artifices omnes, opere jam perfecto, magnifico regiarum epularum paratu excepit: quumque locum cœnæ deſtinatum fraude clandeſtinâ altè ſuffodiſſet, evadere non potuerunt, quin univerſi fatalibus epulis intenti, ruinâ terræ abſorberentur. atque ita, veris nobiliſſimæ ſtatuæ autoribus è medio ſublatis, pronum Regi fuit eam quibuſvis, ut cœlo demiſſam, obtrudere. vide Suidam in Διοπετής. vel potius Iſidorum Peluſiotam lib. IV, epiſt. 207. nam ex eo Suidas hæc mutuatus eſt.

** in Africâ certè, ventis maximè quieſcentibus, atque ob hoc aere concreſcente, immania quadam ſpectra, variarum tremendarumque belluarum formas referentia, ſtuporem ac metum ignaris injiciunt. Diod. Siculus lib. III. Vide quoque Plinium nat. hiſt. lib. VII, cap. 2.*

§. 2. Quæ cùm ita ſint, ſatiùs eſſe videtur recurrere ad *primos homines, Promethei molli luto formatos: prout Democrito Abderitæ ex aquâ limoque primùm viſum eſt homines procreatos* †. neque enim alium intelligit Promethea, quiſquis ſanam poſſidet mentem, præter illam divinæ providentiæ vim, cui uni primordia ſua mortales debent, Geneſ. II, 7. quod magis etiam liquet, cùm Palladem, Sapientiæ præſidem, Prometheo homines fingenti ex præſcripto Iovis opem tuliſſe fingunt ‡. quemadmodum & cùm Curam ex luto cretoſo homines finxiſſe narrant. vide Hyginum fabulâ 220. De hac *hominis figulatione* vide Tertullianum de Reſurr. carnis. Lactant. Divin. inſtitut. II, 11. Fulgentium lib. II Mytholog. Greg. Nyſſenum de hominis opificio, cap, 22. unde eidem quoque orat. I de Beatitudinibus homo nuncupatur γήϊνος ἀνδριάς. & rectè Minucius Felix Octavio, *ipſe homo, ſi rectè exiſtimes, Dei ſimulachrum eſt*. Vxorem Loth reſpicientem convertit Dominus in ſtatuam ſalis, Geneſ. XIX, 26. μνημονεύετε τ̃ γυναικὸς

† Cenſorinus de die natali, cap. 4.

‡ vide Etymolog. magnum in λαῖον.

 Λώτ,

Λὼτ, *recordemini uxoris Lothi*, inquit Salvator noſter, Luc. xvii, 32. Vt itaque ex præcepto Chriſti memoriam uxoris Lot non temerè demitteremus, verſa eſt in materiam, ut videtur, durabilem. Plinius certè nat. hiſt. xxxi, 7, meminit ſalis qui lapicidinarum modo vix etiam ferro cædi queat. mirum prorſus eſt quod de hac ſtatuâ refert Aur. Prudentius Hamartigeniâ: *—ſolidata metallo*

Diriguit fragili, ſaxumque liquabile facta
Stat mulier, ſicut ſteterat prius omnia ſervans
Caute ſigillati longum ſalis effigiata
Et decus, & cultum, frontemque, oculoſque, comamque,
Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
Menta retrò, antiquæ monumenta rigentia noxæ.
Liquitur illa quidem ſalſis ſudoribus uda,
Sed nulla ex fluido plenæ diſpendia formæ
Sentit deliquio, quantumque armenta ſaporum
Attenuant ſaxum, tantum lambentibus humor
Sufficit, attritamque cutem per damna reformat.

Huc etiam refer typum illius arcæ, quam Noachus ex præſcripto Domini architectatus eſt, Geneſ. vi, 14. typum adhæc tabernaculi oculis Moſis à Domino coram exhibitum, Exod. xxv, verſ. ult. Serpentem æneum Domini juſſu à Moſe conflatum, Numer. xxi, 8. Formam templi Hieroſolymitani, quam rex David filio Salomoni ex præſcripto Dei tradidit, 1 Chron. xxviii, 19.

Ezechiël propheta, quò urbi Hieroſolymitanæ non ſolùm verbis, verùm etiam vivâ quadam imagine ob oculos poneret omnes impendentium calamitatum gradus, mandatum divinitus accepit, ut urbis obſidionem in tegulâ depingeret. vide Ezech. iv, 1. præcipuè tamen hîc ſunt memorandi Bezaleël & Aholiab, de quibus ipſe Dominus Exod. xxxi, & xxxv Moſen alloquitur, teſtaturque ſe eos nominatim evocaſſe ad exſtruendum tabernaculum fœderis, neque ſolùm animos eorum Spiritu Dei impleviſſe, ut ipſi poſſent in omni opere ſcitè operari, verùm etiam hanc ſuam ſcientiam in alios docendo transfundere. neque eſt quod hîc prætereamus τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *ſine manu factum ſimulachrum domini & Dei noſtri Ieſu Chriſti*, de quâ ſic habe: Augarus Edeſſæ regulus gravi atque inexplicabili implicitus morbo, famâ atque auditione nonnihil de divinis Salvatoris noſtri miraculis accepit. in animum itaque induxit eum âmicè ad ſe per litteras evocare; deligens ad hoc miniſterium Ananiam quendam è curſoribus ſuis, pingendi minimè rudem; quò, ſi ipſum fortè Chriſtum adducere nequîſſet, imaginem ſaltem

ſaltem ejus ad vivum deſcriptam reportaret. Ananias traditâ jam epiſtolâ, oculis in Chriſtum defixis totius corporis ac vultus lineamenta in animum transferre parans, importunitate multitudinis undique circumfuſæ impeditus, contulit ſe in ſaxum aliquod eminentius, ut ibi extrà impulſum inquietæ multitudinis deſiderati domino ſuo vultus diſcretam ſimilitudinem enotaret. ſed fruſtrà ſemper fuit, & ad inchoata ſemel lineamenta minimè reſpondebant reliqua, Salvatore noſtro ſubinde vultum ſuum immutante *. Tandem tamen eum voti compotem fecit Chriſtus aquâ ad abluendam faciem poſtulatâ, & quadruplici linteo ad detergendam faciem ſumpto †, expreſſam in linteo divini vultus imaginem Ananiæ curſori cùm ſuis ad Augarum litteris tradidit. de fide tanti miraculi conſule Cedrenum & cæteros Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptores. Quamobrem, cùm Spiritus Domini dignatus ſit nobis frequentia hæc Plaſtices atque Picturæ exempla ſuppeditare, meritò quoque excellentiſſimarum artium harum autorem Deum opt. max. cùm Theodoreto ſtatuimus, quam vide Serm. IV de Providentiâ. neque malè Seneca de Beneficiis lib. IV, cap. 6, *Inſita ſunt nobis omnium artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.* quod ipſum plenius aliquanto expreſſit Iulianus Imp. orat. VII, ὥσπερ ὄρνιθες ἵπτασθαι, καὶ νεῖν ἰχθύες, αἵ τε ἔλαφοι θεῖν ἐπειδὴ πεφύκασιν, οὐδὲν τοῦ διδαχθῆναι προσδέονται· κἂν δήσῃ τίς, κἂν καθείρξῃ, πειρᾶται ὅμως χρῆσθαι τούτοις τοῖς μορίοις, πρὸς ἃ συνοῖδεν αὐτοῖς πεφυκόσι ταυτὶ τὰ ζῶα. οὕτως οἶμαι καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὐκ ἄλλό τι τὴν ψυχὴν ἔχον, ἢ λόγον καὶ ἐπιστήμην ὥσπερ ἐγκαθειργμένην, ὃ δὴ καὶ λέγουσιν οἱ σοφοὶ δύναμιν, ἐπὶ τὸ μανθάνειν τι, καὶ ζητεῖν, καὶ πολυπραγμονεῖν, ὡς πρὸς οἰκειότατον ἑαυτῷ τῶν ἔργων τρέπεται· καὶ ὅτῳ μὲν εὐμενὴς θεὸς ταχέως ἔλυσε τὰ δεσμά, καὶ τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργειαν ἤγαγεν, τούτῳ πάρεστιν εὐθὺς ἐπιστήμη. *Quemadmodum aves volare, & natare piſces, cervi vero currere, natura habent, ut diſcere non habeant neceſſe: etiamſi quiſpiam incluſerit & coercuerit, unumquodque nihilominus partibus hiſce uti tentat, ad quæ ſciunt ſe nata eſſe hæc animalia: ita & arbitror quod humanum genus, non aliud ratione animæ habens, quam rationem & ſcientiam velut incluſam (quam dicunt ſapientes eſſe facultatem ad diſcendum aliquid, & inquirendum, & circa multa negotia verſandum) ad opus ſibi maxime proprium convertitur. Et cui benevolus deus cito ſolvit vincula, & facultatem in actum reduxit, huic continuo adeſt ſcientia.* Epicharmus de Republicâ:

> Ἔστιν ἀνθρώπῳ λογισμός, ἔστι καὶ θεῖος λόγος.
> ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίον καὶ τὰς τροφάς·
> ὁ δέ γε τὰς τέχνας ἅπασι συνέπεται θεῖος λόγος,
> ἐκδιδάσκων αἰὲν αὐτούς, ὅ, τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον·
> οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν εὗρ', ὁ δὲ Θεὸς ταύταν φέρει.
> ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου.

* *aliam affert rationem Damaſcenus Orthod. fidei l. IV. c. 17, negat enim pictorem hunc veram Salvatoris noſtri ſimilitudinem exprimere potuiſſe* διὰ τὴν ἀποστίλβουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, ob reſplendentem faciei ſuæ claritatem.

† ἐναπομάξατο τῷ ἱματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Αὐγάρῳ, quaſi abſtergendo expreſſit ſui ipſius imaginem & ſic deſideranti Augaro miſit, *ut ibidem loquitur Damaſcenus.*

‡ Ex verſione clariſſ. Grotii.

Eſt ‡ humana ratio; hanc præter eſt & divina altera.
Ratio humana circà vitam & victum ſemet occupat.
At divina ratio eſt artis opifex & comes omnibus,
Edocens ipſos quid uſus maximè facto ſiet.
Quippe homo non reperit artem, ſed dat hanc autor Deus.
Ipſaque illa humana ratio nata eſt ratione ex Dei.

§. 3. Interea tamen ne Natura quidem, omnis bonæ malæque rei fœcunda artifex, otioſa hîc fuit; ſed jus præpotentis regni uſque adeò licenter exercuit, ut ſcires rectè ab eâ plurimùm licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor conſiſtit. quamquam, *quid aliud eſt Natura, quàm Deus & divina ratio, toti mundo partibuſque ejus inſerta?* Seneca de Benef. IV, 7, & Nat. quæſt. II, 45. Inter præcipua verò efficacis Naturæ miracula non conabor hîc verbis aſſequi, *ineffabilem florum maximè ſubtilitatem; quando nulli poteſt facilius eſſe loqui, quàm rerum naturæ pingere: laſcivienti præſertim, & in magno gaudio fertilitatis tam variè ludenti.* Plin. XXI, I. ſuperſedebo quoque commemorare *pavones, aut tigrium pantherarumque maculas, & tot animalium picturas* *. talia enim quamvis oblectent ſpectatorem, artificem tamen minimè inſtruunt. niſi fortè cuiquam pavonum hîc videatur injicienda mentio. οὐ γὰρ βασκαίνουσι τὴν ἑαυτῶν εὐκοσμίαν ζωγράφοις διδάσκοντες, *non invident ornatum ſuum quibus exemplo ſunt pictoribus.* ut loquitur Theophyl. Simocatus, epiſt. 31. *Pavo pluma veſtis, & quidem de cataclitis, imò omni conchylio depreſſior quà colla florent, & omni patagio inauratior quà terga fulgent, & omni ſyrmate ſolutior quà caudæ jacent, multicolor & diſcolor & verſicolor, nunquam ipſa, ſemper alia, etſi ſemper ipſa quando alia, totiens denique mutanda quotiens movenda.* Tertull. de Pallio. relictis itaque id genus reliquis*, referenda potiùs videtur *gemmarum pictura tam multiplex, lapidum tam diſcolores maculæ* †: interque omnes iſtas *regiæ famæ gemmæ Pyrrhi illius, qui adverſus Romanos bellum geſſit. namque habuiſſe traditur achaten, in quâ novem Muſæ & Apollo citharam tenens ſpectarentur, non arte, ſed ſpontè naturæ ita diſcurrentibus maculis, ut Muſis quoque ſingulis ſua redderentur inſignia.* Plin. XXXVII, I. Solinus cap. 12. τότε ἡ φύσις ἐπιτυχὴς, ὅταν λανθάνουσαν περιέχῃ τὴν τέχνην. *tunc natura ſucceſſu eſt felix, quando latentem continet & tegit artem.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους. §. 19. Fortuitas gemmarum lapidumque maculas ab arte non abludentes, ut & reliqua Naturæ in ſimili genere laſcivientis miracula, Gamahè peculiari nomine appellant raritatum curioſi. de quibus conſule Gafarellum cap. V Curioſitatum inauditarum. Quod ſi quis tamen in his rara iſta opificis Naturæ miracula fortè fortunâ inter tam multiplices ejus conatus exſtitiſſe dicat; non tamen, puto, negaverit eam in corporibus humanis conſultò quandoque vim ſuam exſeruiſſe.

* Plin. VIII, I.

† Plin. II, 93.

Digitized by Google

ſeruiſſe. neque enim fortuitum fuit, quod Seleucum regem, reliquoſque ab eo Seleucidas imago ancoræ, femori eorum innata, nobilitavit. quâ de re vide Appianum in Syriacis, abbreviatorem Trogi lib. xv. Auſonium in Claris urbibus. τοῖς ἐν Θήβαις Σπαρτοῖς πότε λεγομένοις σημεῖον λέγεται εἶναι τοῦ γένους, λόγχη τις, οἶμαι, ἐπὶ τοῦ σώματος· ὅς τις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον μὴ ἔχοι, οὐ δοκεῖ τῶν Σπαρτῶν εἶναι. *Apud Thebanos illis, qui appellantur Sparti, ſignum quoddam dicitur eſſe generis, lanceam (opinor) quandam in corpore, & quiſquis id ſigni non habeat, non videtur ex Spartis eſſe.* Dio Chryſoſt. orat. IV de Regno. λόγχη λέγεται περὶ τὴν Βοιωτίαν τοῖς Σπαρτίοις ἐντυπωθῆναι παρὰ τῆς τεκούσης καὶ θρεψαμένης αὐτοὺς βώλου, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπὶ πολὺ διασωθῆναι τοῦτο τῷ γένει σύμβολον. *Haſta dicitur Spartis, qui circa Bœotiam degunt, eſſe impreſſa à procreante & nutriente ipſos gleba, ibique generi illi diu remanere indiciũ.* Iulianus Imp. orat. II, quæ eſt de rebus geſtis Conſtantii Imp. Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει· ὦμος τοὺς Πελοπίδας· λόγοι τὸν μέγαν Θεμίστιον. *Spartos haſta indicat, humerus Pelopidas, ſermones magnum Themiſtium.* Greg. Nazianz. in epiſtolâ ad Themiſtium. Plutarchus περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδ. τιμ. ἀκροχορδόνες καὶ μελάσματα καὶ φακοὶ πατέρων ἐν παισὶν ἀφανισθέντες, ἀνέκυψαν ὕστερον ἐν υἱωνοῖς καὶ θυγατριδοῖς· καὶ γυνή τις Ἑλληνὶς τεκοῦσα βρέφος μέλαν, εἶτα κρινομένη μοιχείας, ἐξανεῦρεν αὑτὴν Αἰθίοπος οὖσαν γενεὰν τετάρτην. τῶν δὲ Πύθωνος τοῦ Νισιβέως παίδων, ὃς ἔναγχος τέθνηκε, λεγομένου τοῖς Σπαρτοῖς προσήκειν, ἐξανήνεγκε λόγχης τύπον ἐν τῷ σώματι, διὰ χρόνων τοσούτων ἀναχύσης καὶ ἀναδύσης, ὥσπερ ἐκ βυθοῦ, τῆς πρὸς τὸ γένος ὁμοιότητος. *Verrucæ, nævi, lentes parentum in filiis non viſi aliquando in nepotibus apparuerunt. Quædam mulier Græca, cùm nigrum peperiſſet infantulum, adulterii poſtulata, invenit ſe quarto gradu progeniei ab Æthiope procreatam. Ac Pythonis Niſibenſis, qui nuper commutavit vitam cum morte, dictus genus à Spartis ducere, filiorum quidam haſtæ figuram in corpore ſuo in lucem extulit: ſimilitudine generis tam multis poſt ætatibus, tamquam è profundo, emergente.* Neque his contenta Natura, Plaſtices quoque non obſcura ſpecimina edidit; non modò quod montibus quibuſdam & promontoriis à diverſiſſimarum rerum imaginibus nomen famamque quæſiverit. quâ de re vide Euſtathium ad verſum 89, & 157 Dionyſii τοῦ περιηγητοῦ. ſed quod è divite ſinu quandoque perduxerit conſummatiſſimæ ac ſtupendæ prorſus artis opera Carneades apud Ciceronem lib. I de Divinat. narrat in Chiorum lapicidinis, ſaxo diſciſſo, Paniſci caput exſtitiſſe. Sic in Pariorum marmore mirabile proditur, glebâ lapidis unius cuneis dividentium ſolutâ, imaginem Sileni intus exſtitiſſe. Plin. XXXVI, 5. de lapidibus dracontiis αὐτογλύφοις vide Tzetzem Chiliad VII, hiſt. 144. & Chiliad VIII, hiſt. 213.

Digitized by Google

CAPVT II.

PArentum ſeria cura, vel potius anxia ſollicitudo, de rectâ liberorum ſuorum educatione: idque ex ſententiâ Cratetis, qui ſæpiſſimè dicere ſolebat, conſcendendum eſſe editiorem, ſi fieri poſſet, urbis locum, & ex eo auribus omnium occinendum, ὦ ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε, οἵ τινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδὴν, τῶν δὲ υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε; *quo tenditis homines qui rei faciundæ omne impenditis ſtudium? filiis quibus opes veſtras relinquetis curam perparvam.* Plut. de Educat. liberorum. unde etiam Diogenes; videns Megarenſes majorem pecorum ſuorum quàm liberorum curam gerere, dixit, ſe malle Megarenſis hominis arietem eſſe, quàm filium. Ælianus var. hiſt. XII, 56. & Laërt. lib. VI, in Diogene. Plut. περὶ φιλοπλουτίας. à graviſſimo hoc Megarenſium errore cultiores Græci quàm longiſſimè aberant. nam *Græcorum plerique*, teſte Ariſtotele lib. VIII Polit. cap. 3, *liberos ſuos pingendi artem docebant, ut ne in vaſorum & ſupellectilis emptione & venditione decipi poſſent; ſeu potius, quod in pulchritudine corporum cognoſcendâ ſollertiores redderentur.* Varro, Cato, vel De liberis educandis apud Nonium Marcellum in Plumarium, *Etenim nulla quæ non didicit pingere, poteſt benè judicare quid ſit bene pictum à plumario, aut textore, in pulvinaribus plagis.* non eſt ergò quod quis arbitretur, ſolos Græcos hanc in educandis liberis viam inſtitiſſe, cùm ex hoc Varronis loco liqueat, Romanorum quoque antiquioribus hanc liberorum ſuorum inſtitutionem nequaquam diſplicuiſſe. Paulus certè Æmilius (at quantus ille vir!) liberis ſuis non Sophiſtas modò & rhetores, ſed ſculptores etiam atque pictores magiſtros addidit *. præcipuè tamen id curarunt Græci. etenim teſte Plinio XXXV nat. hiſt. cap. 10, *Pamphili autoritate effectum eſt, Sicyone primùm, deinde in totâ Græciâ, ut pueri ingenui ante omnia diagraphicen, hoc eſt, picturam in buxo docerentur, reciperet urque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent; mox, ut honeſti; perpetuo interdicto, ne ſervitia docerentur. Ideò neque in hac, neque in Toreutice, ullius qui ſervierit opera celebratur.* quibus Plinii verbis non erit alienum adjicere ſalubre Galeni conſilium in Exhort. ad perdiſcendas artes. τέχνην ἀσκητέον ἐστὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου παραμένουσαν. ἀλλὰ δ᾽ τῆς οὔσης διαφορᾶς τῆς πρώτης ἐν ταῖς τέχναις· ἔνιαι μὲν γὰρ αὐτῶν λογικαί τ᾽ εἰσὶ καὶ σεμναί· τινὲς δ᾽ εὐκαταφρόνητοι, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πόνων, ἃς δὴ βαναύσους τε καὶ χειρωνακτικὰς ὀνομάζουσιν· ἄμεινον ἂν εἴη τοῦ προτέρου γένους τῶν τεχνῶν μετέρχεσθαί τινα· τὸ γάρ τοι δεύτερον γένος αὐτῶν, ἀπολείπειν εἴωθε γηρῶντας τοὺς τεχνίτας· εἰσὶ δ᾽ ἐκ τοῦ προτέρου γένους, ἰατρική τε, καὶ ῥητορικὴ, καὶ μουσικὴ,

* *Plut. in Paulo Æmilio.*

μουσικὴ, γεωμετρία τε, καὶ ἀριθμητικὴ, καὶ λογιστικὴ, καὶ ἀστρονομία, καὶ γραμματικὴ, καὶ νομική. πρόσθες δ' εἰ βούλει ταύταις πλαστικήν τε, καὶ γραφικήν· εἰ γὰρ καὶ διὰ τῶν χειρῶν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύος νεανικῶς δεῖται τὸ ἔργον αὐτῶν. ars aliqua perdiſcenda eſt per omnem vitam permanſura. Porro cum prima diviſione in geminum diſcrimen artes diſtribuantur (quædam enim ex his ratione conſtant, ſuntque liberales & honeſtæ: quædam contra contemptibiles, quod corporis laboribus conſtent, quas ſedentarias ac manuarias vocant) præſtiterit ex priore genere quampiam diſcere: nam poſterius illud genus deſtituere ſolet ſenectute gravatos artifices. Prioris autem generis ſunt Medicina, Rhetorica, Muſica, Geometria, & Arithmetica, Dialectica, Aſtronomia, Grammatica, ac legum prudentia. Adde his ſi voles fingendi pingendique artificium: quanquam enim hæc manuaria conſtant opera, tamen earum exercitatio non eget robore juvenili. Quum itaque ex inſtituto univerſæ Græciæ pueros ingenuos ante omnia harum artium rudimentis imbui ſolitos conſtet: minime quoque mirum videbitur hæc Plinii verba ponderantibus, cur lib. XXXV, cap. 5, de Sicyone agens, dicat, *diu fuit illa patria picturæ.* Strabo quoque lib. VIII Geogr. *μάλιστα ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ηὐξήθη γραφική τε, καὶ πλαστικὴ, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη δημιουργία. maxime Corinthi Sicyone adauctum eſt pingendi fingendique & omne hujuſmodi artificium.* atque ob eandem hanc cauſam omnes in univerſum Græcos *pingendi fingendique conditores* vocat Plinius in Præfatione ardui operis. neque immeritò *Græcia pictoribus ſignificibuſque illuſtris* dicitur Sidonio Apollinari lib. VI, epiſt. 12. Etenim pueri Græcorum ætate adhuc tenerâ primum artis limen ingreſſi, manifeſtam ſtatim qualiſcunque indolis ſpem prodebant; atque ex eâ ſpe, aut ad alias artes traducebantur, ſi minùs hac arte capi viderentur, aut in arte feliciter inchoatâ conſtanter perſeverabant. quæ duo quantum ad perfectionem artis contulerint momentum, nemo non perſpicit. magnum quidem eſt tractare artem ad quam naturæ tuæ ſpontè propendeas, *μέγιστον εἰς τὸ κατορθοῦν ἐφόδιον, ἡ φιλία τοῦ πράγματος, maximum ad rem conficiendam adjumentum amare id ipſum quod geratur.* Syneſius epiſt. 57. majus tamen eſt ab ineunte ſtatim ætate eam perdiſcere. Virg. II Georg.

— adeò in teneris conſueſcere multum eſt.

Res quidem meâ ſententiâ ſic ſe habet, inquit Tullius lib. III de Oratore, *ut, niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omninò poſſit perdiſcere.* rectè quoque Quint. I, 12. *Magis ſcias, ſi quem jam robuſtum inſtituere cœperis, non ſine cauſâ dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſuâ quidque arte optimè faciant.*

§. 2. Præcipuam itaque curam parentes in eo collocabant, ut liberis ſuis præceptor optimus atque electiſſimus obtingeret, *qui ſumeret antè omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi tradebantur, exiſtimaret.* Quintil. II, 2. *qui faciem artis, non imaginem*

 præſtaret.

Digitized by Google

præſtaret. Autor dialogi de cauſis corruptæ eloqu. cap. 34. quo ſemel invento, reliqua fidei ejus committebant; *ὁποῖον ἂν ἐπιστήσῃς τοῖς ἵπποις ἡνιόχον, τοιοῦτον ἐλπίζε σοι τὸ ἅρμα φέρεσθαι. qualem ſcias equis aurigam, talem ſpera tibi currum fore.* Libanius in Legatione ad Iulianum Imp. Cavebant interim, ne cruda adhuc liberorum ſuorum ſtudia, maturioris lucri ſpe, ante peractum juſti tyrocinii tempus, in publicam lucem protraherent. *Fruges quoque maturitatem ſtatuto tempore exſpectant: adeò etiam illa ſenſus omnis expertia, tamen ſuâ lege miteſcunt.* Q. Curtius, lib. VI, cap. 3. quod cùm parùm caverent poſterioris ævi homines, expreſſerunt Arbitro juſtiſſimam querelam, quam nos, ob parem ſæculi noſtri hac in parte incuriam, verbis ejus inſiſtentes, non poſſumus non repetere: *Quid ergò eſt? parentes objurgatione digni ſunt, qui nolunt liberos ſuos ſeverâ lege proficere. Primùm enim, ſicut omnia, ſpes quoque ſuas ambitione donant: deinde, cùm ad vota properant, cruda adhuc ſtudia in forum propellunt; & artem, quâ nihil eſſe majus confitentur, pueris induunt adhuc naſcentibus. Quod ſi paterentur laborum gradus fieri, ut ſtudioſi juvenes exercitatione ſeverâ mitigarentur; ut ſapientiæ præceptis animos componerent; ut placita ſemel lineamenta atroci penicillo delerent; ut, quod vellent imitari, diu inſpicerent; ſibi nihil eſſet magnificum, quod pueris placeret: jam illa grandis ars haberet majeſtatis ſuæ pondus. Nunc pueri in ſcholis ludunt; juvenes ridentur in publico; &, quod utroque turpius eſt, quod quiſquis perperam diſcit, in ſenectute confiteri non vult.*

Vel quia nil rectum, niſi quod placuit ſibi, ducunt:
Vel quia turpe putant parere minoribus: & quæ
Imberbes didicere, ſenes perdenda fateri. Horat. lib. II, epiſt. I.

CAPVT III.

Fidelis præceptorum in erudiendis diſcipulis cura, ſtatim excipit timidam parentum de liberis ſuis ſollicitudinem. In Pamphilo certè, ex cujus ſcholâ prodiit Apelles, atque alii plures magni nominis pictores, duo notat Plin. XXXV, 10. *docuit neminem,* inquit, *minoris talento, annis decem.* exegit *talentum,* non ob aliud, quàm ut majorem arti conciliaret autoritatem, ſi ea nemini gratis obtingeret. atque hoc eſt ipſum illud quod tradit Philoſtr. lib. I de vitis Sophiſt. Πρωταγόρας τὸ μισθοῦ διαλέγεσθαι πρῶτος μὲν εὗρε· πρῶτος δὲ παρέδωκεν Ἕλλησι πρᾶγμα οὐ μεμπτόν· ἃ γὰρ σὺν δαπάνῃ σπουδάζομεν, μᾶλλον ἀσπαζόμεθα τῶν προῖκα. *Protagoras primus de diſſerendo mercedis cauſa cogitavit, ac proinde primus negotium nequaquam reprehenſibile Græcis tradidit. Nam ea ſtudia quæ ſumtu comparamus, longe cupidius complectimur, quam ea quæ gratis exequimur.* docuit deinde eos *annis decem*, ut nonniſi poſt juſtam deſigna-

deſignationis commentationem ad colorum pigmenta tardè traducerentur. Hanc eorum conſuetudinem tangere hîc ſupervacuum fuerat, niſi nunc plerique præceptorum, quæſtuoſam inſtitutioni ſuæ caliginem injicientes, conſultò miſcerent ambages, & *ambitioſâ feſtinatione à poſterioribus inciperent; dumque oſtentare diſcipulos circà ſpecioſa malunt, compendio morarentur.* Quintil. I, 4. Lycon certè, φραςικὸς ἀνὴρ, καὶ περὶ παίδων ἀγωγῆς ἄκρως συντεταγμένος, *vir eloquens, & qui de puerorum inſtitutione librum abſolutiſſimum compoſuit*, longè melius olim rectæ liberorum educationi conſuluit. ἔφασκε γὰρ δεῖν παρεζεῦχθαι τοῖς παισὶ τὴν αἰδῶ καὶ φιλοτιμίαν, ὡς τοῖς ἵπποις μύωπα καὶ χαλινόν. *Ajebat enim, ut equis frenum & calcaria, ſic pueris pudorem & ambitionem adjunctas eſſe oportere.* Diogenes Laërtius lib. V.

§. 2. Perſpectâ interim diſcipulorum indole, diverſiſſimè ſingulos, pro diverſiſſimâ ingeniorum ratione, tractabant. *Videmus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cùm ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cujus eſt vel maximè inſigne illud exemplum (ut cæteras artes omittam) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frænis uti ſolere: alterum enim exſultantem verborum audaciâ, reprimebat; alterum cunctantem & quaſi verecundantem, incitabat. neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantùm alteri affinxit, de altero limavit; ut id confirmaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.* Cicero III de Oratore. *Virtus, etiamſi quoſdam impetus ex naturâ ſumit, tamen perficienda doctrinâ eſt.* Quintil. XII, 2. quotidie tamen omnibus promiſcuè, ſine ullo ingeniorum diſcrimine, frequentia veræ atque incorruptæ artis exempla præmonſtrabant. *Longum iter eſt per præcepta, breve & efficax per exempla.* Senecà epiſt. 6. *Tum dignum operæ pretium venit, cùm inter ſe congruunt præcepta & experimenta.* Quintil. XII, 6. *Facilius quid imitandum & quid vitandum ſit, docemur exemplo.* Seneca Controverſ. IX, 2. *exempla teſtimoniorum locum obtinent: id enim quod admonuerit, & leviter præceperit ars & ratio; exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur.* Auctor rhet. ad Herennium, circà initium libri Quarti. & mox ibidem, *Chares quoque à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut ei Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycreti; ſed omnia magiſtrum coràm facientem videbat; cæterorum opera vel ſuâ ſponte conſiderare poterat.* τοῖς ζωγράφοις καὶ πλάςαις οὐκ ἀπόχρη εἰπεῖν, ὅτι δεῖ τοιάδε χρώματα εἶναι, καὶ τοιάσδε τὰς γραμμὰς, ἀλλὰ μεγίςη ὠφέλεια, εἴ τις αὐτοὺς ἢ γράφοντας ἢ πλάττοντας ἴδοι. *Pictoribus & plaſtis non ſatis eſt dicere tales eſſe oportere colores: ſed maxima utilitas eſt, ſi quis eos aut pingentes aut fingentes cernat.* Dio Chryſoſt.

orat. XVIII, quæ eſt de Exercitat. dicendi. Huc etiam refer elegans illud tetraſtichon Greg. Nazianzeni,

Ἢ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ·
Μὴ τῇ μὲν ἕλκειν, τῇ δ᾽ ἀποθεῖσθαι χεροῖν·
Ἧττον δεήσῃ τοῦ λέγειν, πράττειν δὲ δεῖ.
Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλέον τοῖς ἐκτύποις.
Vel ne doceto, vel doceto moribus:
Illa trahas me ne manu, pellas at hac.
Erit loquendum, ſi probe vivas, minus.
Sermone non tam, quam manu, pictor docet.

Polycletum teſtatur Galenus * non modò præcepta exactiſſimi canonis ſcripto conſignaſſe, verùm etiam ſtatuam, unde exemplum peti poſſet, ad eorundem præceptorum normam elaboraſſe. *Fecit Polycletus quem Canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes, velut à lege quadam: ſoluſque hominum artem ipſe feciſſe, artis opere judicatur.* Plin. XXXIV, 8.

* lib. V de Hippocratis & Platonis dogmatibus.

§. 3. Neque tamen hæc ſic accipi velim, ac ſi diſcipulos ſuos primi illi artifices ſemper in imitando detinuerint, atque eos nunquam ſuæ ipſorum fiduciæ permiſerint: contrà enim præcipit Quintil. II, 6. *nonnunquam credi ſibi diſcipulos oportebit*, inquit, *ne malâ conſuetudine ſemper alienum laborem ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciant.* conſtat certè Lyſippum, *primò ærarium fabrum, audendi rationem cœpiſſe pictoris Eupompi reſponſo. Eum enim interrogatum, quem ſequeretur antecedentium, dixiſſe demonſtratâ hominum multitudine, Naturam ipſam imitandam, non artificem.* Plin. XXXIV, 8. quemadmodum igitur timidè adhuc incipientibus manum mento ſollicitè ſupponebant, ita jam ſine cortice nataturos ſibi relinquebant: minimè quidem primum perceptæ ſemel inſtitutionis laborem deſerentes, ſed eum paratâ ſalutarium præceptorum copiâ porrò proſequentes; certi, nihil eſſe cuiquam feracius atque uberius ad laudem, profectu diſcipulorum. unde factum eſt ut Apelles, non contentus diſcipulum Perſeum docuiſſe, inſuper adhuc ad eum de hac arte ſcripſerit. Plin. XXXV, 10. præterque Apellem plures alios invenias, qui artes haſce ſcriptis ac diſſertationibus ſuis illuſtrare ſunt conati. utrumque Philoſtratum, Calliſtratum, atque eos qui omnium manibus terentur, prætereo; eos tantùm nominaturus, quorum de hoc argumento ſcripta interciderunt.

Adæus Mitylenæus περὶ ἀγαλματοποιῶν, *de ſtatuariis*, citatur apud Athenæum Deipnoſoph. lib. XIII, cap. 8.

Alcetas περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων, *de iis, quæ Delphis conſecrata*, memoratur eidem Athenæo Deipnoſoph. lib. XIII, cap. 6.

Alexis poëta fecit drama inſcriptum Γραφὴ, *Pictura.* videtur autem fabulæ

bulæ iſtius argumentum ab argumento ſcriptorum, qui hîc recenſentur, non planè abhorruiſſe; ſi quidem conjecturam facere liceat ex eo loco quem adduxit Athenæus XII, 8. id ipſum quoque ſentire liceat de Pherecratis Γραφεῦσι, *Pictoribus*, apud eundem Athenæum IX, II. quemadmodum etiam de Diphili Ζωγράφῳ, *Pictore*, apud eundem VI, 4.

Anaſimenes ſcripſit de Picturis antiquis, teſte Fulgentio Placiade lib. III Mytholog. in Actæone.

Antigonus ſtatuarius condidit volumina de ſuâ arte, Plin. XXXIV, 8. item XXXV, 10, alterius, ut videtur, Antigoni meminit, qui de Picturâ ſcripſit.

Ariſtodemus Carius operam ſingulorum, qui pingendi artem altiùs evexerunt, litteris prodidit; ac ſimul recenſuit quot Reges Vrbeſque bene erga eam fuerint affecti. Fla. Philoſtr. in proœmio Iconum.

Artemon περὶ Ζωγράφων, *de Pictoribus*. Harpocration in Πολύγνωτος.

Callixenus ſcripſit ζωγράφων τε καὶ ἀνδριαντοποιῶν ἀναγραφὴν, *Pictorum & ſtatuariorum deſcriptionem*. atque ex hoc Callixeni ſcripto refert Photius coacervatum fuiſſe librum XII excerptorum variorum Sopatri.

Chriſtodorus ſcripſit ἔκφρασιν τῶν ἐν τῷ Ζευξίππῳ ἀγαλμάτων, *deſcriptionem ſtatuarum Zeuxippi*. vide Suidam.

Democritus Epheſius ſcripſit de templo Dianæ Epheſiæ. Laërtius lib. IX in Democrito. & Athenæus XII, 5.

Duris, Δοῦρις περὶ ζωγραφίας, *Duris de Pictura*. Laërt. lib. I in Thalete.

Euphorion, Εὐφορίων ἐν ποτηριογλύπτῃ, *Euphorion in poculorum ſculptore*, citatur à Scholiaſte Theocriti ad verſum I Edyllii Secundi.

Euphranor Iſthmius pictor volumina compoſuit de ſymmetriâ & coloribus, Plin. XXXV, II.

Hegeſander, Ἡγήσανδρος ὁ Δελφὸς ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ ὑπομνήματι ἀνδριάντων καὶ ἀγαλμάτων, *Hegeſander Delphus in commentario quem perſcripſit de ſtatuis & imaginibus*, citatur Athenæo lib. V, cap. 13.

Hippias Eleus ſophiſta diſputavit de Picturâ & Statuariâ, teſte Philoſtrato lib. I de vitis Sophiſtarum.

Hypſicrates περὶ πινάκων, *de tabulis*, memoratur Laërtio lib. VII in Chryſippo.

Iamblichus περὶ ἀγαλμάτων, *de imaginibus*, quod opus ejus confutare aggreſſus eſt Ioh. Philoponus. de utroque vide Photium.

Iuba rex Mauritaniæ *, ſcripſit περὶ ζωγράφων, *de Pictoribus*, atque operis ejus librum octavũ citat Harpocration in Παῤῥάσιος. ſcripſit etiam περὶ γραφικῆς, *de Pictura*, eodẽ Harpocratione teſte in Πολύγνωτος. Photius quoq; in Sopatri variis excerptis citat Iubæ librũ Secundum περὶ γραφικῆς, *de Pictura*.

* *hic Iuba rex fuit* ſtudiorum claritate memorabilior etiam, quàm regno. *Plin.* V, I, *ſub finem capitis*.

H 3 Malchus

Malchus Byzantius ſophiſta ἔγραψε τὸν ἐμπρησμὸν τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἀγαλμάτων τῶν αὐγουσταίων, *ſcripſit conflagrationem publicæ Bibliothecæ, & ſtatuarum Auguſtalis.* Suidas.

Melanthius pictor περὶ ζωγραφικῆς, *de Pictura,* citatur apud Laërtium lib. IV in Polemone.

Menæchmus ſtatuarius ſcripſit de ſuâ arte, Plin. XXXIV, 8.

Menæchmus περὶ τεχνιτῶν, *de artificibus,* citatur apud Athenæum lib. II, cap. 24, & lib. XIV, cap. 4.

Menetor περὶ ἀναθημάτων, *de donis ſacris.* Athenæus XIII, 7.

Menodotus, Μηνόδοτος ὁ Σάμιος περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἥρας, *de iis quæ viſuntur in Iunonis Samiæ templo.* Athenæus XIV, 20.

Pamphilus ſcripſit περὶ γραφικῆς καὶ ζωγράφων ἐνδόξων, *de pictura & pictoribus illuſtribus.* vide Suidam.

Polemon περὶ πινάκων, *de tabulis*, Laërt. lib. VII in Chryſippo. περὶ τῶν ἐν Σικυῶνι πινάκων, *de tabulis Sicyoniis*, Athenæus XIII, 2. περὶ ζωγράφων πρὸς Ἀντίγονον, *de pictoribus ad Antigonum*, Athenæus XI, 6. περὶ τῶν ἐν τοῖς Προπυλαίοις πινάκων, *de tabulis in ingreſſu ſive veſtibulis*, Harpocration in Λαμπάς. Πολέμων ὁ περιηγητὴς τέτταρα βιβλία συνέγραψε περὶ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει, *Polemon qui orbem deſcripſit, quatuor libros compoſuit de donariis in Athenarum arce.* Strabo lib. IX Geograph. videturque idem eſſe ac ille quem ſæpè nominat Clemens Alexandr. in Protreptico. & Laërtius lib. II in Ariſtippo.

Porphyrius περὶ ἀγαλμάτων, *de imaginibus.* affert ex eo quædam Stobæus cap. XXV Eclogarum phyſicarum. fortè idem eſt ac Malchus.

Praſiteles quinque volumina ſcripſit nobilium in toto orbe operum. Plin. XXXVI, 5.

Protogenes pictor reliquit περὶ γραφικῆς καὶ σχημάτων βιβλία β', *de pictura & figuris libros duos.* Suidas.

Theophanes περὶ γραφικῆς, *de pictura,* Laërtius lib. II in Ariſtippo.

Xenocrates ſtatuarius de ſuâ arte compoſuit volumina. Plin. XXXIV, 8. & rurſus XXXV, 10. teſtatur idem quod Antigonus & Xenocrates de Picturâ ſcripſere. quamquam ibi fortè Hypſicrates legendum ex Laërtio; qui lib. VII in Chryſippo tres περὶ πινάκων, *de tabulis*, ſcriptores conjungens, Polemonem, Hypſicratem, & Antigonum nominat.

CAPVT IV.

METus legum ſeveriſſimarum in corruptores artium latarum. Muſicæ profectò non malè conſuluerunt Argivi, quum mulctam indixerunt ei qui

ei qui artem adulterabat, aucto ſeptem chordarum numero, quem reliqui antè eum artifices conſtanter obſervaverant. Ἀργείους καὶ κόλασιν ἐπιθεῖναί ποτέ φασι τῇ εἰς τὴν μουσικὴν παρανομίᾳ, ζημιῶσαί τε τὸν ἐπιχειρήσαντα πρῶτον τοῖς πλείοσι τῶν ἑπτὰ χρήσασθαι παρ᾽ αὐτοῖς χορδῶν, καὶ παραμιξολυδιάζειν ἐπιχειρήσαντα. *Argivos etiam multam definiviſſe traditur, iis qui muſicam violaviſſent; eamque ab iis exegiſſe, qui primus fuiſſet auſus, pluribus quam ſeptem ab ipſis receptis fidibus, & ad mixolydium tonum alludere.* Plut. περὶ μουσικῆς. magnus quoque Alexander Chœrilo, quem rerum à ſe geſtarum ſcriptorem elegerat, duram dixit legem, *pactus cùm eo, ut ſi bonum faceret verſum, aureo numiſmate, id eſt, nummo Byzantino donaretur; ſi malum, colapho feriretur: qui ſæpius male ſcribendo colaphis necatus eſt.* Commentator vetus in Horat. de Arte. *Nobili Græcorum & amplâ civitate Epheſi lex vetuſta dicitur eſſe à majoribus conſtituta, durâ conditione, ſed jure non iniquo. nam architectus, quum publicum opus curandum recipit, pollicetur quanto ſumptu id futurum: traditâ æſtimatione, magiſtratui bona ejus obligantur, donec opus ſit perfectum. eo autem abſoluto, cùm ad dictum impenſa reſpondet, decretis & honoribus ornatur. item, ſi non amplius quàm quarta pars in opere conſumitur, ad æſtimationem eſt adjicienda & de publico præſtatur, neque ullâ pœnâ tenetur. cùm verò amplius quàm quarta in opere conſumitur, ex ejus bonis ad perficiendum pecunia exigitur.* Vitruvius in præfat. libri Decimi. hanc in malos muſicos, poëtas, & architectos ſeveritatem nihilò remiſſius in pictores malos exercuerunt. *Lex erat Thebis, quâ artifices ac pictores ſinguli jubebantur imaginum formas quoad poſſent optimè exprimere. omnibus autem, qui deterius aut feciſſent aut pinxiſſent, mulcta pecuniaria irrogabatur.* Ælianus var. hiſt. IV, 4.

§. 4. Præclarum quidem & antiquæ ſeveritatis plenum erat, ſecuritatem artium pœnâ malè feriatorum tueri; præclarius tamen & humanitati convenientius dixeris, quod ſaluberrimo legum temperamento providere ſunt conati, ne pœnâ eſſet opus. Λευκανοὶ δικάζονται ἀλλήλοις, ὥσπερ ἄλλου τινὸς ἀδικήματος, οὕτω καὶ ἀργίας· καὶ Ἀθήνησι δὲ τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι. *Lucani tanquam criminis alicujus etiam ignaviæ judicia agitant. Etiam apud Athenienſes punitur inertia.* Nicolaus de morib. gentium apud Stobæum Serm. de Legib. & conſuetud. Τῆς ἀργίας, ἐπὶ μὲν Δράκοντος, ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα· ἐπὶ δὲ Σόλωνος, εἰ τρίς τις ἁλῷη, ἠτιμοῦτο. *Otii porro, ex Draconis lege pœna erat infamia: ex Solonis vero, ſi ter reus peractus eſſet infamiæ mulctabatur.* Pollux Onomaſt. lib. VIII. intér Solonis leges etiam hæc fuit, ὁ ἀργὸς ὑπεύθυνος ἔστω παντὶ τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι. *Otioſus obnoxius eſto cuivis ſcribere volenti.* Diogenes Laërtius lib. I in Solone, ad quem locum vide Iſaac. Caſaubonum. *apud prudentiſſimos pacis moribus Athenienſes inertia languore marcens è latebris ſuis in forum, perinde ac delictum*

delictum aliquod, protrahitur, fitque ut facinoroſæ, ita erubeſcendæ rea culpæ. Eſt & ejuſdem urbis ſanctiſſimum conſilium Areopagus, ubi quid quiſque Athenienſium ageret, aut quonam quæſtu ſuſtentaretur, diligentiſſimè inquiri ſolebat; ut homines honeſtatem (vitæ rationem memores reddendam eſſe) ſequerentur. Valer. Max. lib. II, cap. 6, ex. 3, 4. *Athenis vetus lex erat præclariſſimè conſtituta; ut adoleſcentes, quum pubertatis annos attigiſſent, ad artes deducerentur; deducerentur autem ad hunc modum. Cujuslibet artis inſtrumenta publicè proponebantur, atque adoleſcentes ad ea adducebantur; quocunque autem delectari quemque contigiſſet, atque ad id accurreret, hujus quoque artem edocebatur. quod videlicet ea ut plurimùm rectè ſuccedant, quæ naturâ duce aggredimur: ac contrà ea, quæ invitâ naturâ ſuſcipiuntur, ſpem fruſtrari ſoleant.* Gregor. Nazianzenus epiſt. 63. *Alexis Athenienſes ait ideò oportere laudari, quod omnium Græcorum leges cogunt parentes ali à liberis: Athenienſium non omnes, niſi eos, qui liberos artibus erudiſſent: omnia enim munera fortunæ cùm dantur, ab eâ facillimè adimuntur: diſciplinæ verò conjunctæ cùm animis, nullo tempore deficiunt, ſed permanent ſtabiliter ad ſummum exitum vitæ.* Vitruvius in præfat. libri Sexti. quâ verò occaſione lex hæc fuerit lata, docet Plutarchus in Solone, ὁρῶν τὸ μὲν ἄστυ πιμπλάμενον ἀνθρώπων ἀεὶ συῤῥεόντων πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ἀττικὴν, τὰ δὲ πλεῖστα τῆς χώρας ἀγεννῆ καὶ φαῦλα, τοὺς δὲ χρωμένους τῇ θαλάττῃ μηδὲν εἰωθότας εἰσάγειν τοῖς μηδὲν ἔχουσιν ἀντιδοῦναι, πρὸς τὰς τέχνας ἔτρεψε τοὺς πολίτας· καὶ νόμον ἔγραψεν, υἱῷ τρέφειν τὸν πατέρα μὴ διδαξάμενον τέχνην ἐπάναγκες μὴ εἶναι. *Quum videret hominibus quotidie in Atticam undique propter ſecuritatem & libertatem confluentibus urbem compleri, agrum autem fere infœcundum malignumque: eos autem qui mare exerceant, nihil ſolere iis qui nihil reddere habeant importare: traduxit ad artificia cives, tulitque legem, ne filius parentem, qui ipſum non docuiſſet artem, cogeretur alere.* quamobrem etiam non injuriâ arbitretur aliquis, Athenienſes virtute legis hujus promeritos laudem, quam tribuit iis Plut. *Vrbs Athenienſium*, inquit, *multarum benigna mater & nutrix fuit artium; quarum alias prima reperit & in lucem protulit; aliis honorem, vim, & incrementa contulit. non minimùm verò ab hac urbe provecta eſt ars pingendi.* Vide eum, Bellone an pace clariores fuerint Athenienſes. Ariſtides quoque in orat. Panathenaïcâ Athenas appellat omnium rerum bonarum patriam, omniſque ſcientiæ & artis magiſtram: unde fit, inquit, ut non ſtatuis tantùm, ſed & ſtatuariis ipſis excellat. Memoratis nunc Argivorum, Epheſiorum, Thebanorum, & Athenienſium ſaluberrimis legibus, non videtur hic prætereunda lex Ægyptiorum, *qui artificia maximè excoluerunt, & ad juſtum perduxerunt finem. etenim inter Ægyptios, ſi quis opificum Remp. capeſſit, aut plura exercet artificia, graviſſimas incurrit pœnas. apud hos enim ſolos fabris & opificibus univerſis nullum in Rep. munus aliud vel ordinem ſuſcipere licet *, niſi à legibus definitum & à parentibus traditum:*

* *Strabo lib.* XV *Geogr. apud Indos quoque legem hanc obtinere tradit. idem lib.* XVI *conſuetudinem hanc non minùs in Arabiâ ſervari affirmat.*

traditum: ut neque magiſtrorum invidia, neque rerum civilium occupatio, neque aliud quidquam, illorum circa hæc ſtudium impediat. Diod. Siculus lib. I. Dicæarchus apud Scholiaſten Apollonii Rhodii, ad verſum 272 libri quarti Argonaut. teſtatur, Ægypti regem Seſonchoſin tuliſſe legem, ne quis paternam artem deſereret: illud enim arbitrabatur initium eſſe aviditatis inexhauſtæ. vide Iſocratem in Buſiridis laudatione, ubi de hac lege aliquanto plenius agit. quin etiam videri poſſunt Ægyptii beneficio legis hujus aſſecuti mirabilem illam perfectionem artis, quam in Catalogo artificum ex Diodoro Siculo referemus *. omninò enim artifices illos præcellere neceſſe eſt, qui non admittunt duas curas. unde etiam Plato lib. IX de Legib. ex civitate ſuâ exulare jubet artifices duabus ſimul artibus vacantes. rectè Plin. junior IX, 29. *Satiùs eſt unum aliquid inſigniter facere, quàm plurima mediocriter.* Αἴσωπος τότε ἔλεγεν κακῶς ἔσεσθαι πᾶσιν, ὅταν πάντες πάντα ἐπιτηδεύωσιν. *Æſopus dicebat male tum fore omnibus, quando omnes omnibus operam dant.* Stobæus Serm. de Republicâ. *neque enim ſe bonâ fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt; & quocunque reſpexerit, deſinit intueri, quod propoſitum erat.* Quintil. X, 3. οὐδεὶς γὰρ ἐπαμφοτερίζων δύναται προκόψαι. *nemo enim huc atque illuc inclinans proficere poteſt.* Arriani Epict. IV, 2. Lucanorum atque Athenienſium lex inertiam atque ignaviam tollens; Athenienſium rurſus puerorum indolem explorans; quemadmodum & alia eorundem lex liberorum ſollicitam ac liberalem educationem ſollicitis parentibus imperans; Ægyptiorum denique lex artificem in ſolâ arte patriâ detinens, quid aliud quàm bonarum artium curam gerunt? quibus omnibus ſi adjecerimus unicum illud ex Epheſiorum ſcriptis præceptum, Συνεχῶς ὑπομιμνήσκεσθαι τῶν παλαιῶν τινος τῶν ἀρετῇ χρησαμένων, *aſſidue reminiſci alicujus ex antiquis qui virtutem coluiſſent*, M. Anton. Imp. de vitâ ſuâ, lib. XI: velut manu ducimur ad Æmulandi ſtudium, proximam provectarum artium cauſam.

* in Teleles.

CAPVT V.

MVtua artificum æmulatio ſequitur. etenim *æmulandi amor validior quàm pœna ex legibus & metus.* Tacit. III Ann. cap. 55. *naturâ enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores cupit.* Seneca de Benef. III, 36. *Habet mens noſtra naturâ ſublime quiddam & erectum, & impatiens ſuperioris.* Quint. XI, 1. præclarè Scipio apud Livium lib. XXVIII ab v. c. *maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut ſe non cum præſentibus modò, ſed cum omnis ævi claris viris comparet.* Ovid. †

Tunc bene fortis equus reſerato carcere currit,
Cùm, quos prætereat, quoſve ſequatur, habet.

† lib. III de Arte, verſ. 595.

πέφυκεν ἄνθρωπος, ὅσα μὲν πρὸς ἅμιλλαν διαπράξεται, συντονώτερον ἀπεργάζεσθαι· ὅσα δὲ ἄνευ φιλονεικίας, ταῦτα ῥᾳδιουργεῖν. καὶ χάσμης ἐμπίπλησιν ἡμᾶς καὶ ἀργίας, τὸ παντάπασιν ἀνανταγώνιστον. ἐρεθίζεται γὰρ ἀεὶ ῥᾳδίως ὑπὸ τοῦ φιλονείκου πρὸς τὸ φιλόπονον ἡ ψυχή. *Homo ita natus eſt, ut quæ cum æmulatione quadam perfici debent, eadem omni nervorum contentione curet; quæ vero abſque æmulatione efficiuntur, cum quadam negligentia peragat; adeoque inertia & ignavia noſtros animos complet, quidquid omni caret adverſario. Semper enim facile excitatur animus à ſtudio alios ſuperandi ut in ardua tendat.* Themiſtius orat. III. Quandoquidem igitur manifeſtum eſt, maxima quæque ingenia ſtimulis æmulationis ad majora ſemper impelli; dubium quoque non poteſt eſſe, quin languidi jacentiſque ſit animi candidatus ille, quem ingens undique circumfuſa competitorum turba non impellit ad æmulandum: præterquam quod ferè accidit, ut nimis odioſè ſibi placeant, qui cum nemine contendunt, neminem æmulantur. ῥᾷστον, οἶμαι, κατὰ τὴν παροιμίαν, μόνον θέοντα κρατεῖν, *facillimum eſt, juxta proverbium, ſolum currentem vincere.* Lucianus pro Imaginib. *Neceſſe eſt ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini comparat.* Quintil. I, 2. Æmulatione igitur eſt opus, atque eâ quidem non vulgari. Martial. lib. XII, Epigr. 36.

Vis curſu pedibuſve gloriari?
Tigrim vince, levemque Paſſerinum.
Non eſt gloria præterire aſellos.

Marcus Tullius Cicero circa initium libri de Perfecto oratore, *Par eſt*, inquit, *omnes omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiverunt. quod ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs inſtructus erit magnarum artium diſciplinis, teneat tamen eum curſum, quem poterit. prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis tertiiſque conſiſtere. neque opifices ſe ab artibus ſuis removerunt, qui aut Ialyſi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. nec ſimulachro Iovis Olympii, aut Doryphorii ſtatuâ deterriti, reliqui minùs experti ſunt, quid efficere, aut quò progredi poſſunt; quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cujuſque genere laus, ut, cùm ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus.* quo de Ciceronis loco Columella in præfatione libri primi de re ruſt. *rectiſſimè dixit M. Tullius in Oratore, Par eſt eos, qui generi humano res utiliſſimas conquirere, & perpenſas exploratasque memoriæ tradere concupiverint, cuncta tentare. nec, ſi vel illa præſtantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium & inertiam devolvi; ſed, quod ſapienter ſperavimus, perſeveranter conſectari. Summum enim culmen affectantes, ſatis honeſtè vel in ſecundo faſtigio conſpiciemur. An Latiæ Muſæ non ſolos adytis ſuis Accium & Virgilium recepere, ſed eorum & proximis, & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? nec Brutum, aut Cælium,*

Digitized by Google

Cælium, Pollionemve *cum Meſſallâ & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. nam neque ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni Platonique. nec patens eloquentiæ, deus ille Mæonius, vaſtiſſimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. An ne memoris quidem famæ opifices per tot jam ſæcula videmus laborem ſuum deſtituiſſe, qui Protogenem & Apellem cum Parrhaſio mirati ſunt: nec pulchritudine Iovis Olympii Minervæque Phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxin, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere aut quouſque progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio veneratioque, & inferioribus merita laus contingit.* Vell. Paterculus lib. 1 hiſt. cap. 16, & 17: *Nequeo temperare mihi*, inquit, *quin rem ſæpè agitatam animo, neque ad liquidum ratione perductam, ſignem ſtylo. Quis enim abundè mirari poteſt, quod eminentiſſima cujuſque profeſſionis ingenia, in eandem formam & in idem artati temporis congruant ſpatium, & quemadmodum clauſa capſâ, aliove ſepto, diverſi generis animalia, nihilo minus ſeparata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujuſque clari operis capacia ingenia, in ſimilitudinem & temporum & profectuum, ſemet ipſa ab aliis ſeparaverint? Hoc eveniſſe tragicis, comicis, philoſophis, hiſtoricis, grammaticis, plaſtis, pictoribus, ſcalptoribus, ut quiſque temporum inſtiterit notis, reperiet eminentia cujuſque operis artiſſimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergò præcedentiſque ſæculi ingeniorum ſimilitudines congregantis & in ſtudium par & in emolumentum, cauſas cùm ſemper requiro, nunquam reperio quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe veriſimiles, inter quas hanc maximè. Alit æmulatio ingenia; & nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit; matureque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, adſcendit in ſummum, difficiliſque in perfecto mora eſt; naturaliterque, quod procedere non poteſt, recedit. &, ut primo ad conſequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri aut æquari eos poſſe deſperavimus, ſtudium cum ſpe ſeneſcit; & quod aſſequi non poteſt, ſequi deſinit; & velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritoque eo, in quo eminere non poſſumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus: ſequiturque ut frequens ac mobilis tranſitus, maximum perfecti operis impedimentum ſit.*

§. 2. Nullam profectò res hæc dubitationem habet, quin artifices ardor imitationis, ſemperque melior aliquis olim accenderit: ſic tamen, ut non tantùm mutuâ artificum ad invicem æmulatione artem provectam eſſe cenſeamus, ſed & facundiſſimorum ſui ſæculi virorum gloriâ magnos animos ad ſimile aliquid elaborandum æmulationis ſtimulis excitatos fuiſſe arbitremur. atque hoc illud eſt, quod innuere voluit Felix Faber monachus Vlmenſis in hiſtoriâ Suevorum lib. 1, cap. 8. *Revixit in Germaniâ*, inquit, *ſcientia & eloquentia, & ex conſequentiâ quæque ingenioſæ artes, ut picturæ & ſculpturæ. amant enim ſe artes hæ ad invicem. ingenium pictura expetit; ingenium eloquentia cupit, non vulgare, ſed altum & ſummum. Mirabile dictu eſt,*

dum viguit eloquentia, viguit pictura; ſicut Demoſthenis & Ciceronis tempora docent. poſtquam cecidit facundia, jacuit & pictura, &c.

CAPVT VI.

ARtis ipſius ſimplicitas. μεγάλας ποιοῦσι τὰς τέχνας, οὐχ οἱ τολμῶντες ἀλαζονεύεσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ᾽ οἵτινες ἂν, ὅσον ἔνεστιν ἐν ἑκάστῃ, τοῦτο ἐξευρεῖν δυνηθῶσιν. *artibus auctoritatem conciliant, non qui multa inſolenter de iis jactare audent, ſed qui id eruere ac proferre poſſunt, quod unaquaque continetur.* Iſocrates contrà Sophiſtas. *Vnumquodque genus cùm caſtè pudiceque ornatur, fit illuſtrius; cùm fucatur atque prælinitur, fit præſtigioſum.* Agell. noct. Attic. VII, 14. nec aliunde major lues artis, quàm ex attonitâ quorundam perſuaſione, qui prodeſſe niſi pretioſa non putant. *Sed hæc eſt omni in re animorum conditio, ut à neceſſariis orſa primò, cuncta pervenerint ad nimium.* Plin. XXVI, 4. *Quatuor coloribus ſolis immortalia illa opera fecere, ex albis melino, ex ſilaceis Attico, ex rubris Sinopide Ponticâ, & nigris atramento, Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus; clariſſimi pictores, cùm tabulæ eorum ſingulæ oppidorum venirent opibus. Nunc, & purpuris in parietes migrantibus, & Indiâ conferente fluminum ſuorum limum, & draconum & elephantorum ſaniem, nulla nobilis pictura eſt. Omnia ergò tunc meliora fuere, cùm minor copia. Ita eſt: quoniam rerum, non animi pretiis excubatur.* Plin. XXXV, 7. *quare vincat veritatem ratio falſa, non erit alienum exponere. quod enim antiqui inſumentes laborem & induſtriam probare contendebant artibus, id nunc coloribus & eorum eleganti ſpecie conſequuntur; & quam ſubtilitas artificis adjiciebat operibus autoritatem, nunc dominicus ſumptus efficit ne deſideretur. Quis enim antiquorum, non uti medicamento, minio parcè videtur uſus eſſe? at nunc paſſim plerumque toti parietes inducuntur. accedit huc chryſocolla, oſtrum, armenium. hæc verò cùm inducuntur, etſi non ab arte ſunt poſita, fulgentes tamen oculorum reddunt viſus; & ideò, quod pretioſa ſunt, legibus excipiuntur, ut à domino, non à redemptore, repræſententur.* Vitruvius lib. VII, cap. I. *Pictura, ars quondam nobilis, nunc in totum marmoribus pulſa, jam quidem & auro; nec tantùm ut parietes toti operiantur, verùm & interraſo marmore, vermiculatis ad effigies rerum & animalium cruſtis. Non placent jam abaci, nec ſpatia montis in cubiculo delitentia; cœpimus & lapidem pingere. Hoc Claudii principatu inventum. Neronis verò, maculas quæ non eſſent, in cruſtis inſerendo, unitatem variare; ut ovatus eſſet Numidicus, ut purpurâ diſtingueretur Sinnadicus; qualiter illos naſci optarent deliciæ.* Plin. XXXV, I. poſtquam altæ ſecuræque pacis mala in Rep. invaluere, picturæ quoque dignatio imminuta eſt, & marmoris ac ligni maculis pretium acceſſit. vide Plin. XXXVI, 6. Tertullianus quoque de Pallio, *plus togæ,* inquit, *læſere Remp. quàm loricæ. M. Tullius quingentis millibus nummum*

orbem

Digitized by Google

orbem citri emit : qua bis tantum Aſinius Gallus pro menſâ ejuſdem Mauritaniæ numerat. Hem, quantis facultatibus æſtimavere ligneas maculas !

§. 2. Antiqui melioris notæ pictores conſtanter tenebant hanc ſectam, & aliam inſiſtentibus viam minimè parcebant : corruptum enim atque omnibus vitiis fractum pingendi genus, eoque perniciofius, quod abundaret dulcibus vitiis, revocare ad ſeveriora judicia contendebant. Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἑλένην ὀνόματι πολύχρυσον γράψαντα· ὦ μειράκιον, εἶπεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλὴν, πλουσίαν πεποίηκας. *Apelles pictor cum vidiſſet quendam ex ſuis diſcipulis pinxiſſe Helenam multo auro ornatam : O adoleſcens, inquit, cum non poſſes pingere pulchram, feciſti divitem.* Clemens Alexandr. lib. II Pædag. cap. 12. nequaquam tamen obſtare potuerunt, quò minùs imperiti ſpecie quadam nitoris ducti, delicatam poſteriorum pictorum ſocordiam reſupinâ voluptate probarent, cùm paſſim jam quæ fortia, ſi licuiſſet, futura erant, ut dura mollirent; & habitum ipſum artis virilem, atque illam vim ſtrictè robuſteque pingendi, tenerâ quadam fucatæ venuſtatis cute operirent; dumque lævia eſſent ac nitida, quantum valerent, nihil intereſſe arbitrarentur. *Sed mihi naturam intuenti,* inquit Quintil. V, 12. *nemo non vir ſpadone formoſior erit : nec tam averſa unquam ab opere ſuo videbitur providentia, ut debilitas inter optima inventa ſit. nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod, ſi naſceretur, monſtrum erat. Libidinem juvet ipſum effœminati ſexus mendacium : nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut, ſi qua pretioſa fecit, fecerit & bona.* & rurſus lib. XII, cap. 10. *in eo, qui ſe non ad luxuriam ac libidinem referet, eadem ſpecioſiora quoque, quæ honeſtiora.* περιεργίαν εἶναι πάμπολυ διαφέρειν καθαρότητος. *Exiſtimo permultum intereſſe inter ſupervacuum cultum & munditiem.* vide Plutarch. Sympoſ. Problem. VI, 7.

CAPVT VII.

Dulcedo quædam oblectans pingentis animum. etenim *artifici jucundius eſt pingere, quàm pinxiſſe. illa in opere ſuo occupata ſollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipſâ occupatione. non æquè delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis ſuæ fruitur; ipſâ fruebatur arte, cùm pingeret. Fructuoſior eſt adoleſcentia liberorum; ſed infantia dulcior.* Seneca epiſt. 9. οὐ κάμνει τὰ πράγματα πρασσόμενα. *non laſſantur res dum fiunt.* Apollonius ad Danaum apud Stobæum Serm. de Aſſiduitate. evidens hujus rei exemplum habes in Niciâ, de quo ſic Plutarchus *, *Picturæ dediti adeò afficiuntur operum ſuorum ſpecie, ut Nicias pingens Necyan ſæpè è ſervis quæſierit, Pranſuſne eſſet.* mens ejus artis rationibus exquirendis agitandiſque alebatur, cùm

* *Non poſſe ſuaviter vivi ſecundum Epicurum.*

oble&amentom ſollertiæ, *qui eſt unus ſuaviſſimus paſtus animorum.* Cicero lib. v Tuſc. quæſt. Excitatu r, qui pingit, ipſo adblandi*entis ſucceſſus* ſpiritu; nec imaginibus rerum, ſed quaſi rebus incedit. *vivunt enim omnia, & moventur; excipimuſque nova illa, velut naſcentia, cum favore ac ſollicitudine.* Quintil. x, 1. quamobrem etiam illud affirmare non veremur, iſtam in opere ſuo occupatam ſollicitudinem tam plenam ex ipſâ occupatione percipere voluptatem, ut laborem ſedulitas commendet, reliquorumque omnium oble&amentorum memoriam ac ſenſum excutiat.

§. 2. Quotquot igitur indefeſſum hunc eximii operis ardorem in ſummis ingeniis mirantur ac rident, nihil unquam magno ſtudio dignum amaverunt; neque optimam noſtri partem, quæ in nobis divina ducenda eſt, ali laboribus vel ex primis puerulorum ætatulis didicerunt. *videmus igitur ut conquieſcere ne infantes quidem poſſint; quum verò paulum proceſſerint, luſionibus vel laborioſis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri poſſint; eaque cupiditas agendi aliquid adoleſcit unà cum ætatibus.* Cicero lib. v de Finib. bon. & mal. ubi mox addit, *Apparet ergò nos ad agendum natos.* rectè quoque Seneca epiſt. 39. *quemadmodum flamma ſurgit rectum, jacere ac deprimi non poteſt, non magis quàm quieſcere; ita noſter animus in motu eſt, eò mobilior & actuoſior, quò vehementior fuerit.*

§. 3. Vllane adhæc tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm ſpectare homines totius orbis gratiâ ſubnixos, in ſummâ omnium rerum abundantiâ coire & circumfundi coràm? Iam verò qui cunctorum comitatus! quæ in publico ſpecies! quæ in circulis veneratio! quod gaudium conſurgendi adſiſtendique inter tacentes & in unum artificem converſos! illud quoque quantum eſt, quod nullius nomen prius parentes liberis ingerunt! quod ſæpius vulgus imperitum & tunicatus hic populus tranſeuntem nomine vocat, & digito demonſtrat! advenæ quoque & peregrini, jam in municipiis & coloniis ſuis auditos, quum primùm urbem attigerunt, requirunt, ac vultum eorum cognoſcere cupiunt. Ovid. III de Ponto, Eleg. 4.

Plauſibus ex ipſis populi, lætoque favore
Ingenium quodvis incaluiſſe poteſt.

§. 4. Sed quid ego hic vulgata & imperitorum quoque oculis expoſita gaudia percenſeo? illa ſecretiora, & tantùm ipſis pingentibus nota, majora ſunt. ſive accuratum elaboratumque affert opus; eſt quoddam, ſicut ipſius operis, ita gaudii quoque ſolidi ac ſinceri pondus & conſtantia. ſive novam & recentem curam, non ſine aliquâ trepidatione animus attulerit; ipſa ſollicitudo commendat eventum, & lenocinatur voluptati — *magnus favor ortus ab auſis* *. quomodo denique non videatur ſibi beatiſ-

* *Valer. Flaccus lib. IV Argonaut. v.669.*

beatiſſimus, qui jam liber invidiâ famam in tuto collocavit, quique elato ab ingenti virtutum ſuarum fiduciâ animo, impletur certioris ſpei, quàm quantam ratio ex fiduciâ rerum ſubjicere ſolet, & veluti jam nunc æternitati conſecratus, ſentit vivus eam, quæ poſt fata præſtari magis ſolet, venerationem; & quid apud poſteros futurus ſit, coràm quaſi contuetur. *Rerum, quas aſſequi cupias, præſumptio ipſa jucunda eſt.* Plin. junior lib. IV, epiſt. 15. & Latinus Pacatus Paneg. Theodoſio Aug. dicto, *Fugitiva ſucceſſuum repentinorum voluptas, ut occupat, ſic relinquit: felicitas longior eſt, exſpectare ſecurum.* neque aliud olim propoſitum ſibi habuere præſtantiſſimi artifices, qui conſummata jam opera in celeberrimo Apollinis Delphici templo ſuſpendebant, quàm ut vivum quendam perennaturi gaudii fructum animo præciperent: de quo ſic Libanius in Antiochico, οἱ τοῖς θείοις μέγιστα ἀναψάντες ἀναθήματα, σὺν εὐφροσύνῃ τὸν ὑπόλοιπον ζῶσι χρόνον, ἔχοντες ἐν ταῖς συνουσίαις ὅ,τι κάλλιστον ἑαυτῶν διηγοῦνται· μᾶλλον δὲ πάντα λέγειν ἔχοντες ἃ λαμπρύνειν πέφυκεν ἄνθρωπον, τὰ ἄλλα σιγῶντες, ἐπὶ τούτῳ φιλοτιμοῦνται θαῤῥοῦντες, ὡς οὔποτε αὐτοὺς λήθη καταλήψεται, τῶν ἔργων αὐτοῖς, ἐν τῷ καλλίστῳ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἑστηκότων, καὶ θαῤῥοῦσί γε εἰκότως· ὁ γὰρ οὖν πλεῖσται συνόδοι τῆς αὐτοῦ γνώμης σπουδὴν ἐνδείξας, εἰς ἀείμνηστον κατέθετο τὴν δόξαν. ὥσπερ, οἶμαι, τῶν ζωγράφων, οἱ τὴν σοφίαν τῶν χειρῶν εἰς Δελφοὺς ἀναθέντες. *Qui numinibus maxima conſecrant donaria, hilariter reliquam ætatem tranſigunt, habentes in conſortiis pulcherrimum quid quod de ſe commemorent: ea autem maxime dicentes, quæ apta ſunt ad ſplendorem homini afferendum, reliqua ſilentio prætereuntes, id unum ambitioſius ſtudent, confidentes nunquam nomen ſuum oblivione deletum iri, operibus ſuis in pulcherrimo ſub ſole loco conſtitutis. Rectèque in eo fiduciam collocant. Qui enim, ubi plurimus eſt concurſus ingenii, elaboratum opus oſtendit, ſempiternam comparat gloriam. Quemadmodum, ut arbitror, pictorum ii, qui manuum ſuarum opus artificioſum Delphis ſuſpenderunt.*

CAPVT VIII.

MVltiplex ac paſſim obvius harum artium uſus. *Auxere & artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare juvit, ac per obſcœnitates bibere,* inquit Plinius in procemio libri XXXIII. Dædalus Paſiphaën ligneæ vaccæ incluſam pudendæ cupidinis compotem fecit. vide Hyginum fabulâ XL. ſed nos honeſtioribus tantùm cauſis inſiſtendum putamus. & profectò peſſimum vitæ ſcelus fecere, qui prodigioſa hæc projectiſſimæ libidinis miniſteria ab arte petenda putaverunt, quemadmodum & importuniſſimi homines ingenii meritò dixeris, qui humaniſſimas artes ad inſtrumenta crudelitatis converterunt. Medea concinnato cavo Dianæ ſimu-

ſimulachro ad excidium Peliæ ſe accinxit, Diod. Siculus lib. IV. Perilli taurus æneus ipſius Phalaridis ad Athenienſes epiſtolâ innotuit. de Agathoclis lecticâ conſule Diod. Siculum lib. XX. Nabidis tyranni Apegam deſcribit Polybius lib. XVIII. Ovid. in Ibin *, meminit equi acerni, in quo guttur miſerorum elidebatur. erat apud Carthaginienſes ænea Saturni ſtatua, quæ manus ſupinas extendebat, atque ita ad terram inclinatas, ut impoſitus illis infans devolveretur, & incideret in ſuppoſitam ſuccenſamque voraginem ignis, Diod. Siculus lib. XX. Gallorum aliqui habent immani magnitudine ſimulachra, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus ſuccenſis, circumventi flammâ exanimantur homines. Cæſar lib. VI de bello Gallico, cap. 16. Cicero pro Manio Fontejo. Strabo lib. IV Geogr. Impii quoque Reges ac Principes piorum quondam animos pertentabant, ſuis aliorumque falſorum numinum ſtatuis in adorationem propoſitis; non ob aliud, quàm ut veri Dei cultores in lucem paſſim protractos perderent ac penitùs exſtirparent. Nabuchodonoſor certè, ſecundis rebus elatus, ſtatuam ſibi auream immenſæ magnitudinis poſuit; quam cùm certatim omnes depravatis adulatione animis adorarent, Ananias, Azarias, & Miſaël deprehenſi ſunt prophano abſtinuiſſe officio: vinctos itaque in medias ardentis camini flammas conjici Rex juſſit. vide proph. Dan. cap. 3. non abſimili quoque ratione in Auxentium Licinius ſævire aggreſſus eſt. vide Suidam in Αὐξέντιος. Sed valeant ſævitiæ plus quàm belluinæ exempla, indigna prorſus quæ inter cauſas artis quondam excultioris locum inveniant: longè melius illi, qui artibus hiſce incrementum addiderunt, uſum earum ad varias res honeſtas, aut ſaltem non inhoneſtas, paſſim transferendo.

* verſ. 569.

§. 2. Ac primò quidem non paucos invenias, qui Neceſſitatem prima harum artium initia extudiſſe putant: quandoquidem apud omnes in confeſſo eſt, quod *neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quàm voluptatis.* Tullius de Perfecto oratore. *Priores partes agit quod utile eſt, quàm quod delectat*, Varro lib. I de re ruſt. cap. 4. etenim quum homo, ſociale animal, ſermonem cùm alterius linguæ hominibus, abſentibus etiam & poſt futuris, habere prohibitus eſſet; neceſſariò quoque, litteris nondum inventis, confugiendum ei fuit ad notas quaſdam & imagines animalium, plantarum, atque aliarum rerum ab arte profectarum; quibus omnibus primorum hominum induſtria utebatur ad intimos animorum ſenſus exprimendos. Diod. certè Siculus de Æthiopibus, quos omnium gentium antiquiſſimos tradit, *ſunt Æthiopum litteræ*, inquit, *variis animantibus, extremitatibuſque hominum, atque artificum præcipuè inſtrumentis perſimiles: non enim ſyllabarum compoſitione aut litteris verba eorum exprimuntur, ſed imaginum formâ earumque ſigni-*

ficatione

ficatione uſu memoriæ hominum traditâ. Tacitus quoque Ann. lib. XI, cap. 14. *primi per figuras animalium Ægyptii ſenſus mentis effingebant: & antiquiſſima monumenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur.* ad hanc neceſſitatem refer etiam exemplum Philomelæ totam violentiſſimæ injuriæ ſeriem textili picturâ exprimentis, Ovid. VI Metam. Auſon. epiſt. 23. videntur adhæc principes quoque viri, neceſſitatis hujus conſideratione adducti, Q. Pedio, naturâ muto, celebre illud conſilium dediſſe, quod refert Plinius lib.xxxv, cap.4. *Q. Pedius, nepos Q. Pedii conſularis triumphaliſque, à Cæſare dictatore cohæredis Auguſto dati, quum naturâ mutus eſſet, eum Meſſalla orator, ex cujus familiâ pueri avia erat, picturam docendum cenſuit; idque etiam divus Auguſtus comprobavit. Puer magni profectus in eâ arte obiit.* Parvum quidem dictu, ſed immenſum æſtimatione, quod in tot gentium ſermonibus, tot linguis, tantâ loquendi varietate, ut externus alieno penè non ſit hominis vice, ſola Pictura velut unâ omnium linguâ loquatur.

§. 3. Artium denique variarum præcepta tradentes, poſt ſatis prolixos de artibus ſuis ſermones, ſubſidium tamen à Picturâ petere ſolent. Naturalium profectò rerum cognitionem non parùm adjuvat Pictura, dum nobis vivas quaſdam formas herbarum, arborum, avium, piſcium, quadrupedum, ſerpentum, inſectorum, marmorum, atque earum etiam rerum, quæ peregrinæ nobis ſunt, tradit: ac dubio procul denſioribus tenebris humanum genus immerſum jaceret, neque unquam ingruentes undiquaque difficultates ſuperaret, ſi non arduæ atque excelſæ vis artis quotidie vetuſtis daret novitatem, novis autoritatem, obſoletis nitorem, faſtiditis gratiam, obſcuris lucem. minùs quoque belli paciſque artes, defectæ Picturâ, procedent. hærebit Tacticus, non expediet propoſiti rationem operis architectus, niſi priùs, quicquid illud eſt quod ſunt aggreſſuri, oculis ſuis facili deſignatione ſubjecerint. priſci ſanè atque Heroïci illius ævi bellatores non omninò expertes harum artium fuiſſe videntur; de quibus in Ovidii epiſtolis Heroïdum hoc teſtatur Penelope,

Atque aliquis poſitâ monſtrat fera prælia menſâ,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.

& lib. II de Arte *, Æneæ id ipſum quoque tribuitur, * *verſ. 125.*

Ah quoties illum doluit properare Calypſo,
Remigioque aptas eſſe negavit aquas!
Hæc Trojæ caſus iterumque iterumque rogabat;
Ille referre aliter ſæpè ſolebat idem.
Littore conſtiterant; illic quoque pulchra Calypſo
Exigit Odryſii fata cruenta ducis.

Ille levi virgâ (virgam nam fortè tenebat)
Quod rogat in ſpiſſo littore pingit opus.
Hæc, inquit, Troja eſt, (muros in littore fecit)
Hic tibi ſit Simoïs; hæc mea caſtra puta.
Campus erat (campum fecit) quem cæde Dolonis
Sparſimus, Hæmonios dum vigil optat equos.
Illic Sithonii fuerant tentoria Rheſi;
Hac ego ſum captis nocte reverſus equis.
Pluraque pingebat; ſubitus cùm Pergama fluctus
Abſtulit; & Rheſi cum duce caſtra ſuo.

diſcas itaque ex Vegetii lib. II de Re milit. cap. II, unicuique legioni additos fuiſſe pictores. *Habet legio fabros lignarios*, inquit, *inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquoſque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteraque quibus vel expugnantur adverſariorum civitates, vel defenduntur propriæ, præparatos. qui arma, qui vehicula, cæteraque genera tormentorum vel nova facerent; vel quaſſata repararent. Hæc enim erat cura præcipua, ut, quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris.* Oportet ſanè Architectum graphidos ſcientiam habere, *quò facilius exemplaribus pictis, quam velit, operis ſpeciem deformare valeat.* Vitruvius lib. I, cap. I. exemplum hujus rei ſuggerit Agell. noct. Attic. XIX, 10. *aſſiſtebant fabri ædium complures*, inquit, *balneis novis moliendis adhibiti; oſtendebantque depictas in membranulis varias ſpecies balnearum. ex quibus cùm elegiſſet unam formam ſpeciemque operis; interrogavit, quantus eſſet pecuniæ conſpectus, ad id totum opus abſolvendum.* quamquam non ſolùm pinget exemplaria peritus artifex, verùm etiam finget. οὐκ εἴδετε τοὺς μηχανικούς, ὅπως τῶν μεγάλων καὶ ἐξαισίων οἰκοδομημάτων ἐν ὀλίγῳ κηρῷ τὰς μορφὰς καὶ τοὺς τύπους προαναπλάττουσι; καὶ ὁ ἐν τῷ μικρῷ λόγος τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλαις κατασκευαῖς. *An non videtis mechanicos, quemadmodum magnorum & ingentium ædificiorum formas & figuras in exigua cera ſpeciminis loco effingunt atque deſignant? ac ratio quæ in parvo eſt, eandem vim habet in multis ac magnis ſtructuris.* Greg. Nyſſenus orat. III in Reſurr. Chriſti. atque hæc eſt illa quæ Ciceroni lib. I de Off. *ædificandi deſcriptio* dicitur. Symmacho verò lib. IX, epiſt. 17, *pictura fabrilis operis* nuncupatur. *Geometria & Aſtrologia Apellem Polycletumque tranſcendunt; ita quippe memorantur poſſe omnia effigiare, ut labyrintheus Dædalus eas credendus ſit genuiſſe.* Martianus Capella lib. VI. *Archimedes Siculus concavo ære ſimilitudinem ac figuram mundi, & aſtrorum figuras in illo ære pictas effictaſque machinatus eſt.* Lactant. de Orig. erroris, cap. 5. *Græci autores medicinæ, Crateuas, Dionyſius, Metrodorus, ratione blandiſſimâ pinxère effigies herbarum, atque ita ſubſcripſere effectus.* Plin. XXV, 2. *Complura genera avium depicta erant in Hetruſcâ diſci-*

Digitized by Google

diſciplinâ. Plin. x, 5. Qui magnorum virorum vitas ſcriptis conſignabant, ut non animorum tantùm, ſed corporum quoque qualeſcunque formas poſteritati relinquerent, depictas eorum imagines operibus ſuis inſerebant. T. Pomponius Atticus expreſſit verſibus, qui honore, rerumque geſtarum amplitudine cæteros Romani populi præſtiterunt: *ita ut ſub ſingulorum imaginibus facta magiſtratuſque eorum non amplius quaternis quiniſque verſibus deſcripſerit.* Corn. Nepos in Attici vitâ. Varro quoque pari prorſus ratione illuſtrium virorum famam conatus eſt extendere; de utroque conjunctim Plinius lib. xxxv, cap. 2. *Imaginum amorem flagraſſe quondam, teſtes ſunt & Atticus ille Ciceronis edito de his volumine, & M. Varro benigniſſimo invento inſertis voluminum ſuorum fœcunditati non nominibus tantùm ſeptingentorum illuſtrium, ſed & aliquo modo imaginibus. non paſſus intercidere figuras, aut vetuſtatem ævi contra homines valere: inventione muneris etiam Diis invidioſus: quando immortalitatem non ſolum dedit, verùm etiam in omnes terras miſit, ut præſentes eſſe ubique & claudi poſſent.* Sacrarum etiam rerum interpretes à picturâ nonnunquam petiverunt auxilium. exemplò eſt Caſſiodorus de Divinis lectionib. cap. 5. *Tabernaculum,* inquit, *templum Domini, ad inſtar cæli formatum, depicta ſubtiliter lineamentis propriis in pandecte Latino competenter aptavi.* & rurſus cap. 30, *cooperiendorum codicum artificibus multiplices ſpecies facturarum in uno codice depictas, ni fallor, expreſſimus; ut qualem maluerit ſtudioſus tegumenti formam, ipſe ſibi poſſit eligere.* Geographiæ denique longè utiliſſimum ſtudium, Picturæ ſubſidio deſtitutum, vago temere oberrantis animi labore omnem ſpem noſtrã fruſtrabitur. unde Propert. lib. IV, Eleg. 3.

Cogor & è tabulâ pictos ediſcere mundos,
Qualis & hæc docti ſit poſitura Dei.

rectè *cogor:* etenim parùm admodum proficiet induſtria ingentes Geographorum commentarios evolvendo, & nonniſi craſſè ac veluti per caliginem quandam comprehendet ea, quæ breviſſimo pictæ paginæ ſpatio oculis ſubjiciuntur. *Qui obierunt maria & terras, gaudent, cùm de ignoto multis vel terrarum ſitu, vel ſinu maris interrogantur; libenterque reſpondent, & deſcribunt modò verbis, modò radio loca: glorioſum putantes, quæ ipſi viderint, aliorum oculis objicere.* Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 2. promptum hîc eſſet oſtendere ſimilem in pluribus aliis ſcientiis Picturæ uſum, niſi alia eſſent artis hujus, & quidem longè majora commoda, belli paciſque artibus inſervientia.

§. 4. Statuarum certè peroportuno admodum ſtratagemate non rarò antiquiores privatim ac publicè ſibi ſuiſque ſalutem quæſiverunt. ita Michal patrem Saul à cæde mariti ſui David inhibuit, in locum Davidis, quem ægrum ſimulabat, ſubjectâ ſtatuâ, 1 Sam. XIX, 13. Cteſias Cnidius in

rerum Perſicarum hiſtoriâ apud Photium refert, Cyrum Sardeis oppugnantem lignea Perſarum ſimulachra Oebaræ conſilio per muros exhibuiſſe; unde incolas perterrefactos urbem tradidiſſe. Theon Sophiſta progymn. cap.xi. Iul. Frontinus lib. iii Strat. cap.8. Tzetzes Chil. i, hiſt.i. Semiramidis non abſimile ſtratagema habes apud Diod. Siculum lib. ii, & Tzetzen Chil. xii, hiſt.452. Spartacus etiam pari fraude imminentibus ſibi illuſit, Frontinus lib. i Stratagematum cap.5. notum eſt illud Virgilii lib. ii Æneid. *— Fracti bello, fatiſque repulſi*

Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum divinâ Palladis arte
Ædificant, ſectaque intexunt abiete coſtas.

L. Sylla, quò paratiorem haberet militem ad pugnandum, prædici ſibi à Diis futura ſimulavit. poſtremò etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat, orabat ut promiſſam victoriam maturaret. Frontinus lib. i Stratag.145. Valer.Max. lib.i,cap.2,exemplo 3. pari quoque modo Theagenes aliquò iturus, Hecates ſimulacrum, quod ſemper penes ſe habuit, conſulere ſolebat. vide Suidam in Θεαγένης & in Ἑκάτειον. Iupiter Iunonem ligneo ſimulachro decepit, Pauſan. lib. ix. Amaſin Ægyptii inter initia principatus ut plebejum atque ignobilem contemnebant; donec ſollertiſſimo invento plebis animos ad venerationem tanto faſtigio debitam traduxit. Inter innumera ſupellectilis regiæ ornamenta pelvis erat aurea, abluendis pedibus ipſius Regis, atque eorum quos convivas advocaverat,inſerviens: eam ille fregit,atque ex eâ conflatum Numinis alicujus ſimulachrum publicè colendum ſubditis propoſuit. quumque eos id ſummâ cùm religione venerari didiciſſet,aperuit Ægyptiis ex eâ pelvi factum eſſe ſimulachrum illud, in quâ evomere aliquando, & immejere, & pedes abluere ſoliti eſſent: poſtulabat itaque, ut ex hac imagine de ſe quoque judicium facerent; fuiſſe quidem unum è multis,& nihil à ſordidâ plebe diſcretum; nunc tamen Regio faſtigio debitam reverentiam ſibi quoque deberi. vide Herodotum in Euterpe. Amaſis quoque Heliopolitum homines mactandi ſuſtulit, jubens pro tribus hominibus Iunoni ſacrificandis,tres cereas imagines ſubjici. vide Porphyrium lib.ii de Abſtinentiâ. appoſitè Servius ad verſum 116 Secundi Æneïd. *ſciendum,* inquit, *in ſacrificiis ſimulata pro veris accipi. unde, quum de animalibus quæ difficulter inveniuntur, eſt ſacrificandum, de pane vel cerâ fiunt, & pro veris accipiuntur.* Cadaver Alexandri magni, præfectis de ſucceſſione inter ſe contendentibus, aliquamdiu inhumatum jacuit: vaticinante verò Ariſtandro nullis hoſtium incurſionibus obnoxiam fore terram, quæ feliciſſimi Regis corpus

pus

pus reciperet, certatim pro ſe quiſque cadaver ad ſepulturam popoſcit. quum verò ſenſiſſet Perdiccas Ptolemæum jam præripuiſſe illud, magniſque itineribus in Ægyptum aſportare, non deſtitit armatâ manu proſequi Ptolemæum: & jam civili utrimque ſanguine manus imbuiſſent, niſi Ptolemæus Alexandri ſimulachrum Perdiccæ pro ipſo corpore obtruſiſſet. Ælian. var. hiſtor. lib. XII, cap. ultimo. Hannibal, devicto à Romanis Antiocho rege, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quò ſe tutò reciperet, conſideraret. vidit autem vir omnium callidiſſimus, magno ſe fore in diſcrimine, niſi quid prævidiſſet, propter avaritiam Cretenſium. magnam enim ſecum pecuniam portabat, de quâ ſciebat exiſſe famam. itaque capit tale conſilium. amphoras complures complet plumbo, ſummas operit auro & argento. has Gortyniis præſentibus deponit in templo Dianæ, ſimulans ſe ſuas fortunas illorum fidei credere. His in errorem ductis, ſtatuas æneas, quas ſecùm portabat, omneis ſuâ pecuniâ complet, eaſque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magnâ curâ cuſtodiunt, non tam à cæteris, quàm ab Annibale; ne quid ille inſcientibus illis tolleret, ſecumque portaret. Sic conſervatis ſuis rebus Pœnus, illuſis Cretenſibus omnibus, ad Pruſiam in Pontum pervenit. Corn. Nepos in Hannibale. Alcibiades, quum nonniſi capto prius acri experimento, conſiliorum omnium participem eligendum ſibi putaret, ſtatuam in obſcurioris latebræ caligine abſtruſam amicorum ſingulis timidè, velut hominis à ſe occiſi cadaver oſtentans, ſupplex ſilentii fidem, nec non conſilium auxiliumque expetebat. tergiverſantibus pleriſque, ac tanto ſe periculo immiſcere metuentibus, ſolus Callias ad negotii tam ancipitis ſocietatem bonâ fide animum ſuum applicavit; quo factum eſt, ut eum exinde intimum ſemper habuerit Alcibiades. Polyænus libro I Stratag. Lepidiſſimo quoque commento Canopi ſacerdos divinitatem ignis, à Chaldæis numinis loco culti, elevavit. Chaldæis enim unicè ſibi placentibus omnia conſumentis ac depopulantis flammæ cultu, eoque de omnibus omnium, quotquot adierant, gentium Diis ſtrenuè triumphantibus, occurrit inter alios Canopi ſacerdos, & hydriam fictilem crebris tenuibuſque foraminibus undiquaque pertuſam cerâ rurſus obſtruxit, & implevit aquâ: mox alterius ſtatuæ caput abſciſſum unà cum aliis membris hydriæ adaptans, coloremque ſubdolo huic ſimulacro inducens, in certamen deſcendit; gnarus, liquefactâ cerâ, ignem ſtatim exſudantis liquoris abundantiâ exſtinctum iri. refert Cedrenus ad annum undecimum Imperii Theodoſiani. obiter tamen hîc nota, Sacerdotem adaptandæ fortè hydriæ conſilium cepiſſe, dum ex more Ægyptiorum ſacerdotum hydriam ad templum ædemque juſtâ religione refert. de quâ eorum conſuetudine

 vide

vide Vitruvium in proœmio libri Octavi. vide quoque Suidam in *Κάνωπος*, ubi plenius hæc narrat. *Non tantùm à tyronibus*, inquit Veget. lib. 1 de Re milit. cap. 18. *ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equorum deſtrictè eſt ſemper exacta. quem uſum uſque ad hanc ætatem, licet cum diſſimulatione, perveniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei, hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo. ſuper hos juniores primo inermes, dum conſuetudine proficerent; deinde armati cogebantur adſcendere. tantaque cura erat, ut non ſolum à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, evaginatos etiam gladios vel contos tenentes; hoc enim continuâ meditatione faciebant. ſcilicet ut in tumultu prœlii ſine morâ adſcenderent, qui tam ſtudioſe exercebantur in pace.* Perſæ non ſolùm aſſuefaciunt equos ferre tinnulum illum reſonantium armorum crepitum, ac gravem armatæ aciei fremitum, ſed & referta paleis cadaverum ſimulacra incitatis objiciunt, ne fortè inutiles fiant proſtratos cæſoſque in vero rerum diſcrimine calcare metuentes. Ælian. de Animalib. XVI, 25. Horat. lib. 1, epiſt. 2.

> *Fingit equum tenerâ docilem cervice magiſter*
> *Ire viam quam monſtrat eques. venaticus ex quo*
> *Tempore cervinam pellem latravit in aulâ,*
> *Militat in ſylvis catulus* —.

Duo, quæ ſequuntur, exempla, ut ut non pertineant ad fictarum pictarumque imaginum hiſtoriam, prætereunda tamen non putavi; quandoquidem ex iis intelligitur, quantum apud muta quoque animantia polleant imagines ſpeculo vel aquâ repræſentatæ. Ψιττακὸς ἀπατώμενος μιμεῖται· ἐσόπτρῳ γὰρ παρακειμένῳ τὴν μίμησιν κλέπτεται. λανθάνοντες γὰρ ὄπισθεν λαλοῦσι τοῦ παρατεθέντος ἐσόπτρου, ἃ μανθάνειν ἐκεῖνον βούλονται· ὁ δὲ Ψιττακὸς ἄλλον δοκῶν ὁρᾶν Ψιττακὸν, σπεύδει πρὸς μίμησιν ἐκείνου φωνῶν. *Pſittacus quoque aſtu deceptus (humanam vocem) imitatur, quando per ſpeculum appoſitum non animadverterit, quem imitetur. Clanculum enim poſt ſpeculum quod objectum eſt loquuntur, quæ diſcere ipſos cupiunt. Pſittacus vero ratus ſe alium pſittacum videre, voces illas exprimere conatur.* Photius ex lib. V Theodori epiſcopi Tarſi, contra Fatum. ἀγλαΐα καὶ ἐν τοῖς ἵπποις ἡ χαίτη, καὶ γαυριῶσι, καὶ καλλωπίζονται ἐπ' αὐτῇ. ὁπότε καὶ ὀνοβατοῦντες, ἐπειδὰν αἱ ἵπποι τὴν μίξιν τῶν ὄνων ἀτιμάζωσι καὶ ἐφυβρίζωσιν εἰς αὐτοὺς, ἀποκείρουσι τὰς ἵππους, καὶ ἐπὶ πηγὰς ἄγουσιν· αἱ δὲ, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ θεασάμεναι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος ἀπηγλαϊσμένης τῆς κόμης, ἀνέχονται τότε τὴν πρὸς τὰ χείρω ὁμιλίαν. *Etiam decus in equis eſt jubæ; & ſuperbiunt, ornanturque per hanc. Quapropter hi qui volunt, ut ab aſinis equæ ineantur, ſi equæ aſinorum congreſſum aſpernentur, eoſque contumelioſe excipiunt, equarum jubas radunt & ad fontes deducunt. Hæ vero tanquam in ſpeculo cernentes deformitatem corporis & jubæ ſplendorem amiſſum, deterioris poſtea animalis congreſſum admittunt.* Pollux Onomaſt. lib. I, cap. 11.

Digitized by Google

cap. xi. vide quoque Ælianum lib. xi de Animalib. cap. 10. Præcipuus tamen inauguratarum ſtatuarum uſus erat: ut pote quibus hoſtium irruptionem inhiberi, aut alia quædam mala averti poſſe putabant, vide Photium in excerptis ex hiſtoriis Olympiodori. dicebantur olim *Tutelares dii*, de quibus vide Macrob. Saturnal. lib. III, cap. 9. *averrunci*, & contractè *aurunci*. Gloſſ. vetus, *Auruncus*, θεὸς ἀποτρόπαιος. dicuntur etiam ἀποπομπαῖοι θεοὶ apud Suidam, quemadmodum & ἀλεξίκακοι apud eundem. talis fortè fuit Talus ille, non modò Apollonio Rhodio lib. IV Argonaut.* verùm etiam pluribus aliis ſcriptoribus memoratus †. Palladium quoque ad certam ſiderum rationem ab Aſio philoſopho in eundem finem fabricatum fuit, ut teſtis eſt Tzetzes in Lycophronis Caſſandram. Orobanche, eſt herba quæ cicer enecat & ervum, circumligando ſe: ὀροβάγχη Græcis; quibus etiam alio nomine ὀσπρολέων vocatur; quod legumina leonis inſtar quaſi invadat atque enecet: quapropter eam ex agris exſtirpare volentes, quinque teſtas picturam Herculis leonem ſuffocantis continentes in medio agro atque in quatuor ejus angulis defodiunt. vide Geoponica Conſtantino Imp. inſcripta lib. II. *Varro autor eſt, ſi Fidiculæ occaſu, quod eſt initium Autumni, uva picta conſecretur inter vites, minùs nocere tempeſtates.* Plin. nat. hiſt. lib. XVIII, cap. 29. Ælianus denique lib. V de Animalib. cap. 47, refert haud abſimili ratione annulo ferreo ſe vidente vim additam oculis medendi. vide locum. Cæterùm de his plenius adſpirante ſummi Numinis favore in Catalogo artificum dicemus. de ſtatuis interim atque imaginibus inauguratis, quæ pervulgato jam nomine Taliſman appellant, conſule Gafarellum, Curioſitatum inauditarum cap. 6.

* *verſ. 1638.*

† *in Rhodio monte Atabyrio boves areos ſuiſſe traduntur, qui mugitum edere ſolebant, cùm Rhodo impenderet aliqua calamitas. Tzetzes Chiliad. IV, hiſtor. 138.*

§. 5. Quàm ſit immenſi laboris omnes ſtatuarum atque imaginum ſpecies ad uſum atque ornatum olim factitatas perſequi, vel ex uno Caſſiodoro Variarum VII, 15, intelligas, *Statuas primum Thuſci in Italiâ inveniſſe referuntur; quas amplexa poſteritas, penè parem populum Vrbi dedit, quàm natura procreavit.* quemadmodum igitur temerariæ prorſus inſaniæ ſit omnia referre velle, ita modicis viribus noſtris conveniens magis, præter ea, quæ jam diximus, pauca quædam, prout occurrent, de multiplici ſtatuarum atque imaginum uſu adjicere. Iterùm tamen hîc in primo ſtatim conatu copiâ obrutus de ſacrarum ædium auguſtiſſimo ornatu ſilere potiùs habeo, quàm ſermonis inopiâ quidquam deterere. præteribo quoque Forum ac Porticus publicas artificioſiſſimis antiquitatis monumentis ad miraculum uſque exſcultas: illud potiùs referam, quod publicè ac privatim pulcherrimarum picturarum ac ſtatuarum ſtudioſiſſimi fortè fuerint antiquiores, ob eandem fortè cauſam propter quam Lacedæmonii quondam,

dam, in reliquis horridiores, pulcherrimas quaſque picturas in ſummo ſemper habuerunt pretio: dicuntur enim de liberorum ſuorum pulchritudine tantopere ſolliciti fuiſſe, ut formoſiſſimorum adoleſcentium Nirei, Narciſſi, Hiacynthi, Caſtoris & Pollucis, Deorumque ſpecioſiſſimorum, Apollinis nempe ac Bacchi effigies gravidis uxoribus repræſentarent *. notius eſt illud Heliodori quàm ut referatur, quod Charicleam candidiſſimam prolem, ex Hydaſpe Æthiopum rege & Perſinâ reginâ prognatam, picturæ Andromedæ, quam ipſo conceptus momento intuita erat mater, quàm ſimillimam ætas illa viderit. vide Heliod. lib. x. Medicorum certè filii ab hac opinione non omninò abhorrent. etenim *Soranus medicinæ artis magiſter ſcripſit, regem Cyprium deformem conjugi ſuæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formoſam ſolere picturam.* Auguſtinus Retractat. lib. II, cap. 62. Galenus quoque de Theriacâ ad Piſonem, ἐμοὶ λόγος τὶς ἀρχαῖος ἐμήνυσεν, ὅτι τῶν ἀμόρφων τὶς δυνατὸς θέλων εὔμορφον γεννῆσαι παῖδα, ἐποίησε γράψας ἐν πλατεῖ ξύλῳ εὐειδὲς ἄλλο παιδίον, καὶ ἔλεγε τῇ γυναικὶ συμπλεκόμενος, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ τῆς γραφῆς ἐμβλέπειν· ἡ δὲ ἀτενὲς βλέπουσα, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ὅλον τὸν νοῦν ἔχουσα, οὐχὶ τῷ γεννήσαντι, ἀλλὰ τῷ γεγραμμένῳ ὁμοίως ἀπέτεκε τὸ παιδίον· τῆς ὄψεως οἶμαι διαπεμπούσης τῇ φύσει, ἀλλ' οὐκ ὄγκοις τισὶ, τῶν γεγραμμένων τοὺς τύπους. *Mihi quædam vetus hiſtoria expoſuit, hominem opulentum quidem ſed deformem extitiſſe, qui cum affectaret pulchrum ſibi filium procreare, formoſum in ampla tabula puerum depinxit. Inde uxori congrediens præcepit, ut è regione poſitam imaginem diligenter conſideraret: Illa vero attente reſpiciens, & , ut ſic dicam, totum animum illuc conjiciens, puerum peperit non patri ſed picturæ ſimilem, oculis puto, non molibus, picturæ exemplum naturæ tradentibus.*

* vide Oppianum lib. I Κυνηγετ. ubi etiam docet equorum atque columbarum altores pari arte uti in pullis equorum ac pipionibus quaſi depingendis. refer huc ſolertiam patriarchæ Iacobi, Geneſ. XXX, ubi vide B. Hieronymum Quæſtionib. in Geneſin, & Iſidorum lib. XII Originum, cap. I.

§. 6. *Non eſt omittenda in Picturæ mentione celebris circa Lepidum fabula. ſi quidem is in Triumviratu quodam loco deductus à magiſtratibus in nemoroſum hoſpitium, minaciter cùm iis poſtero die expoſtulavit, ſomnum ademptum ſibi volucrium concentu. At illi draconem in longiſſimâ membranâ depictum circumdedere loco; eoque terrore aves tum ſiluiſſe narratur; & poſteà cognitum eſt ita poſſe compeſci.* Plin. XXXV, II. Antoninus Imp. ut populum Ro. adſuefaceret ferre mollem iſtum, quo ipſe delectabatur, Phœnicum habitum, picturam ſuam Romam præmiſit; atque ita nihil inſolens Roma viſa eſt ſibi pati, cùm Imperatorem in iſthoc habitu adventantem fauſtâ gratulatione exciperet. Herodianus lib. V. Reges quoque dignam tori conſortem exquirentes, utebantur ad hoc internuntiâ picturâ. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ †,

Non ego luxuriam Regum, moremque ſecutus
Quæſivi vultum tabulis, ut nuntia formæ
Lena per innumeros iret pictura penates.

† verſ. 23.

Nec

Nec variis dubium thalamis lecturus amorem,
Ardua commiſi falſæ connubia ceræ.

quinetiam in legationibus uſum quandoque habuiſſe picturam, diſcimus ex Agellio, noct. Attic. x, 27. *Q. Fabius imperator Romanus dedit ad Karthaginienſes epiſtolam, ubi ſcriptum fuit, populum Ro. miſiſſe ad eos haſtam & caduceum, ſigna duo belli aut pacis; ex quîs, utrum vellent, eligerent: quod elegiſſent, id unum ut eſſe miſſum exiſtimarent. Karthaginienſes reſponderunt, neutrum ſeſe eligere: ſed poſſe, qui attuliſſent, utrum mallent relinquere; quod reliquiſſent, id ſibi pro lecto futurum. M. autem Varro non haſtam ipſam, neque ipſum caduceum miſſa dicit; ſed duas teſſerulas; in quarum alterâ caducei, in alterâ haſtæ ſimulachra fuerunt inciſa.* Eubata Cyrenæus ad tuendam conjugii fidem, pictâ Laïdis imagine Cyrenen deportatâ, Laïdem ipſam fruſtratus eſt. quamobrem etiam reduci ſtatuam poſuit uxor. vide Ælianum var. hiſt. lib. x, cap. 2. Apelles vi tempeſtatis Alexandriam expulſus, regnante Ptolemæo, cùm quo ei non fuerat gratia in comitatu Alexandri, capitale periculum adiit, dum ſubornato fraude æmulorum plano regio invitatus ad cœnam Regis venit; indignantique Ptolemæo, & vocatores ſuos oſtendenti, ut diceret à quo eorum invitatus eſſet, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineavit, agnoſcente vultum plani Rege ex inchoato protinus. Plin. xxxv, 10. Imago Iulii Cæſaris cerâ expreſſa, ac viginti tribus immaniter inflictis vulneribus conſpicua, populi Ro. animos ad ulciſcendam cædem mirè inflammavit. Appianus lib. II de bello civili. τὰς εἰκόνας εἰώθαμεν ἀγαπᾷν τῶν ἐρωμένων, ὅταν αὐτοὺς μὴ δυνηθῶμεν ἰδεῖν. *ſoliti ſumus amare imagines eorum quos diligimus, cum ipſos videre non poſſumus.* Dionyſ. ſophiſta Antiochenus epiſt. 1. vide quoque Æneam ſophiſtam epiſt. 12. expreſſit hoc ipſum Plinius junior lib. II, epiſt. 7. *Amavi conſummatiſſimum juvenem,* inquit, *tam ardenter, quàm nunc impatienter requiro. Erit ergò pergratum mihi effigiem ejus ſubinde intueri, ſubinde reſpicere, ſub hac conſiſtere, præter hanc commeare. Etenim ſi defunctorum imagines domi poſitæ dolorem noſtrum levant, quantò magis eæ, quibus in celeberrimo loco non modò ſpecies & vultus illorum, ſed honor etiam & gloria refertur?* quin etiam videntur prima harum artium initia ex hoc animi humani motu proveniſſe. vide quæ ſuper hac de Syrophane Ægyptio referuntur à Fulgentio*. Virgo certè Corinthia, amore ſuadente, rudem dexteram tantarum artium primordiis auſa eſt applicare, umbramque amaſii peregre profecturi ad lucernam lineis deſignare; mox, ut eſt mos hominum parvula initia pertinaci ſtudio perſequendi, pater virginis Dibutades figulus ſpatium lineis comprehenſum exſculpens atque argillâ complens, typum fecit, eumque induravit igne, ex tam tenuibus initiis prima Picturæ & Plaſtices rudimenta exhibiturus:

* *lib. I Mytholog. 9. unde Idolum dicatur.*

unde apparuit veriſſimum eſſe illud Caſſiodori Variarum I, 2, *mos eſt hominibus occaſiones repentinas ad artes ducere.*

§. 7. Priſci quoque ævi hæc fuit non illaudata conſuetudo,ut benè de ſæculo ſuo meritos honore ſtatuarum poſt mortem æternitati conſecrarent: quumque defunctorum deſiderium ferre non poſſent, ſuo pariter dolori quærebant remedium, & reliquos mortales humani generis bono natos ſplendore gloriæ ad parem virtutis curam exacuebant. *ita quum dignis fructus tribuitur,eandem viam capeſſentibus ſpes paratur.* Symmachus lib. I, epiſt. 37. & lib. IX, epiſt. 102, *omnes ſibi delatum decus judicant, quod dignus acceperit. Aſtrologiâ Beroſus enituit; cui ob divinas prædictiones Athenienſes publice in gymnaſio ſtatuam inauratâ linguâ ſtatuerunt.* Plin. nat. hiſt. VII, 37. Phædrus ſub finem lib. II Fabularum,

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici,
Servulumque collocarunt æternâ in baſi:
Patêre honoris ſcirent ut cuncti viam:
Nec generi tribui, ſed virtuti gloriam.

Chabrias Athenienſis obnixo genu ſcuto, projectâ haſtâ, impetum excipere hoſtium docuit. *hoc uſque eo totâ Græciâ celebratum eſt, ut illo ſtatu Chabrias ſtatuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Athenienſibus in foro conſtituta eſt. ex quo factum eſt,ut poſtea Athletæ, cæterique artifices his ſtatibus ſtatuis ponendis uterentur, cùm victoriam eſſent adepti.* Æmil. Probus in Chabriâ. Refert Vell. Paterc. lib. I hiſt. cap. II, *magnum Alexandrum impetraſſe à Lyſippo, ſingulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipſius turmâ apud Granicum amnem ceciderant, expreſſâ ſimilitudine figurarum, faceret ſtatuas, & ipſius quoque iis interponeret.* idem quoque refert Arrianus lib. I de Expedit. Alexandri. *Legatorum*, inquit Livius lib. IV ab v. c. *qui Fidenis cæſi erant, ſtatuæ publicè in Roſtris poſitæ ſunt.* addit Florus, *quoniam ob remp. occubuerant.* vide Plinium nat. hiſt. XXXIV, 6. Statua Accii Navii auguris, qui cotem novaculâ diſcidit, ut effectum ſuæ profeſſionis oculis Tarquinii regis ſubjiceret, fuit in gradibus ipſis ad lævam curiæ, quo in loco res acta eſt. cotem quoque eodem loco ſitam fuiſſe memorant; *ut eſſet ad poſteros miraculi ejus monumentum.* Livius lib. I ab v. c. Cùm Porſena rex ad Ianiculum veniſſet, prohibitus eſt virtute Coclitis Horatii,ne Tiberim tranſiret: ſolus univerſam Hetruſcorum aciem, aliis interim ſublicium reſcindentibus pontem,ſuſtinuit: ponte rupto, armatus in Tiberim deſiluit; multiſque ſuperincidentibus telis, incolumis ad ſuos tranavit: *rem auſus, plus famæ habituram apud poſteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit, ſtatuâ in comitio poſitâ.* Livius lib. II ab v. c. ergo ita honoratâ virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitæ. etenim Clœlia inter plures alias

alias virgines obſes Porſenæ data, cuſtodibus deceptis equum conſcendit, ducemque ſe reliquarum virginum agmini præbens, Tiberim tranavit. *Romani novam in fœminâ virtutem novo genere honoris, ſtatuâ equeſtri, donavere. in ſummâ Sacrâ viâ fuit poſita virgo inſidens equo.* Livius ibidem. Invenitur ſtatua decreta & Taraciæ Cajæ ſive Suffetiæ virgini Veſtali, ut poneretur ubi vellet: quod adjectum non minus honoris habet, quàm fœminæ eſſe decretam. meritum ejus; *Quod campum Tiberinum gratificata eſſet populo.* Plin. nat. hiſt. XXIV, 6. Miſcuit denario Triumvir Antonius ferrum. igitur ars facta, denarios probare: *tam jucundâ lege plebi, ut Gratidiano vicatim totas ſtatuas dicaverint.* Plin. XXXIII, 9. Actiones quoque ex ſubitâ impetuoſi animi commotione profectas, honore ſtatuarum dignas quandoque judicaverunt. *namque Semiramis Aſſyriorum regina, cùm ei circa cultum capitis ſui occupatæ nuntiatum eſſet Babylonem defeciſſe; alterâ parte crinium adhuc ſolutâ, protinus ad eam expugnandam cucurrit: nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in poteſtatem ſuam redegit. quocirca ſtatua ejus Babylone poſita eſt illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.* Valer. Max. lib. IX, cap. 3, exemplo ext. 6. *Artemiſia Rhodo captâ, tropæum in urbe Rhodo ſuæ victoriæ conſtituit, æneaſque duas ſtatuas fecit; unam, Rhodiorum civitatis; alteram, ſuæ imaginis: & illam figuravit Rhodiorum civitati ſtigmata imponentem. poſtea autem Rhodii religione impediti (quod nefas eſt tropæa dedicata removeri) circa eum locum ædificium ſtruxerunt, & id erectâ Grajâ ſtatione texerunt, ne quis poſſet adſpicere, & id Abaton vocitari juſſerunt.* Vitruvius lib. II, cap. 8. Ptolemæus denique rex vindictam ſumpturus de Arſinoë uxore, Dinochari operâ, teſte Auſonio in Moſellâ, uſus eſt,

Juſſus ob inceſti qui quondam fœdus amoris
Arſinoën Pharii ſuſpendit in aëre templi.
Spirat enim tecti teſtudine Corus Achates,
Afflictamque trahit ferrato crine puellam.

vide quoque Plinium lib. XXXIV, cap. 14. nec non Suidam in Μαγνῆτις. Cedrenum denique ad undecimum annum Theodoſii Imp. *Præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci adeò ingenio valent, ut non turpe honeſtumque, prout bene ac ſecus ceſſit, expetant fugiantve: ceteri, ubi laboris inertiæ, vigilantiæ ſomno, frugalitatis luxuriæ merces datur; eadem iſta, quibus alios artibus aſſecutos vident, conſectantur; qualeſque ſunt illi, tales eſſe & videri volunt, & dum volunt, fiunt.* Plin. Panegyr. *Non ſine ratione ſacra eſt magnarum virtutum memoria; & eſſe plures bonos juvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat.* Seneca de Benef. lib. IV, cap. 30. *Quia ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni; hinc factum eſt, ut ruſticis adhuc ſæculis optimi quique civium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. atque utinam nihil*

unde apparuit veriſſimum eſſe illud Caſſiodori Variarum 1, 2, *mos eſt hominibus occaſiones repentinas ad artes ducere.*

§. 7. Priſci quoque ævi hæc fuit non illaudata conſuetudo, ut benè de ſæculo ſuo meritos honore ſtatuarum poſt mortem æternitati conſecrarent: quumque defunctorum deſiderium ferre non poſſent, ſuo pariter dolori quærebant remedium, & reliquos mortales humani generis bono natos ſplendore gloriæ ad parem virtutis curam exacuebant. *ita quum dignus fructus tributur, eandem viam capeſſentibus ſpes paratur.* Symmachus lib. 1, epiſt. 37. & lib. 1x, epiſt. 102, *omnes ſibi delatum decus judicant, quod dignus acceperit. Aſtrologiâ Beroſus enituit; cui ob divinas prædictiones Athenienſes publice in gymnaſio ſtatuam inauratâ linguâ ſtatuerunt.* Plin. nat. hiſt. vii, 37. Phædrus ſub finem lib. ii Fabularum,

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici,
Servulumque collocarunt æternâ in baſi:
Patêre honoris ſcirent ut cuncti viam:
Nec generi tribui, ſed virtuti gloriam.

Chabrias Athenienſis obnixo genu ſcuto, projectâ haſtâ, impetum excipere hoſtium docuit. *hoc uſque eo totâ Græciâ celebratum eſt, ut illo ſtatu Chabrias ſtatuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Athenienſibus in foro conſtituta eſt. ex quo factum eſt, ut poſtea Athletæ, cæterique artifices his ſtatibus ſtatuis ponendis uterentur, cùm victoriam eſſent adepti.* Æmil. Probus in Chabriâ. Refert Vell. Paterc. lib. 1 hiſt. cap. 11, *magnum Alexandrum impetraſſe à Lyſippo, ſingulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipſius turmâ apud Granicum amnem ceciderant, expreſſâ ſimilitudine figurarum, faceret ſtatuas, & ipſius quoque iis interponeret.* idem quoque refert Arrianus lib. 1 de Expedit. Alexandri. *Legatorum*, inquit Livius lib. iv ab v. c. *qui Fidenis cæſi erant, ſtatuæ publicè in Roſtris poſitæ ſunt.* addit Florus, *quoniam ob remp. occubuerant.* vide Plinium nat. hiſt. xxxiv, 6. Statua Accii Navii auguris, qui cotem novaculâ diſcidit, ut effectum ſuæ profeſſionis oculis Tarquinii regis ſubjiceret, fuit in gradibus ipſis ad lævam curiæ, quo in loco res acta eſt. cotem quoque eodem loco ſitam fuiſſe memorant; *ut eſſet ad poſteros miraculi ejus monumentum.* Livius lib. 1 ab v. c. Cùm Porſena rex ad Ianiculum veniſſet, prohibitus eſt virtute Coclitis Horatii, ne Tiberim tranſiret: ſolus univerſam Hetruſcorum aciem, aliis interim ſublicium reſcindentibus pontem, ſuſtinuit: ponte rupto, armatus in Tiberim deſiluit; multiſque ſuperincidentibus telis, incolumis ad ſuos tranavit: *rem auſus, plus famæ habituram apud poſteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit, ſtatuâ in comitio poſitâ.* Livius lib. 11 ab v. c. ergo ita honoratâ virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitæ. etenim Clœlia inter plures alias

Digitized by Google

alias virgines obſes Porſenæ data, cuſtodibus deceptis equum conſcendit, ducemque ſe reliquarum virginum agmini præbens, Tiberim tranavit. *Romani novam in fœminâ virtutem novo genere honoris, ſtatuâ equeſtri, donavere. in ſummâ Sacrâ viâ fuit poſita virgo inſidens equo.* Livius ibidem. Invenitur ſtatua decreta & Taraciæ Cajæ ſive Suffetiæ virgini Veſtali, ut poneretur ubi vellet: quod adjectum non minus honoris habet, quàm fœminæ eſſe decretam. meritum ejus; *Quod campum Tiberinum gratificata eſſet populo.* Plin. nat. hiſt. xxiv, 6. Miſcuit denario Triumvir Antonius ferrum. igitur ars facta, denarios probare: *tam jucundâ lege plebi, ut Gratidiano vicatim totas ſtatuas dicaverint.* Plin. xxxiii, 9. Actiones quoque ex ſubitâ impetuoſi animi commotione profectas, honore ſtatuarum dignas quandoque judicaverunt. *namque Semiramis Aſſyriorum regina, cùm ei circa cultum capitis ſui occupatæ nuntiatum eſſet Babylonem defeciſſe; alterâ parte crinium adhuc ſolutâ, protinus ad eam expugnandam cucurrit: nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in poteſtatem ſuam redegit. quocirca ſtatua ejus Babylone poſita eſt illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.* Valer. Max. lib. ix, cap. 3, exemplo ext. 6. *Artemiſia Rhodo captâ, tropæum in urbe Rhodo ſuæ victoriæ conſtituit, æneaſque duas ſtatuas fecit; unam, Rhodiorum civitatis; alteram, ſuæ imaginis: & illam figuravit Rhodiorum civitati ſtigmata imponentem. poſtea autem Rhodii religione impediti (quod nefas eſt tropæa dedicata removeri) circa eum locum ædificium ſtruxerunt, & id erectâ Grajâ ſtatione texerunt, ne quis poſſet adſpicere, & id Abaton vocitari juſſerunt.* Vitruvius lib. ii, cap. 8. Ptolemæus denique rex vindictam ſumpturus de Arſinoë uxore, Dinochari operâ, teſte Auſonio in Moſellâ, uſus eſt,

Juſſus ob inceſti qui quondam fœdus amoris
Arſinoën Pharii ſuſpendit in aëre templi.
Spirat enim tecti teſtudine Corus Achates,
Afflictamque trahit ferrato crine puellam.

vide quoque Plinium lib. xxxiv, cap. 14. nec non Suidam in Μαγνῆτις. Cedrenum denique ad undecimum annum Theodoſii Imp. *Præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci adeò ingenio valent, ut non turpe honeſtumque, prout bene ac ſecus ceſſit, expetant fugiantve: cæteri, ubi laboris inertiæ, vigilantiæ ſomno, frugalitatis luxuriæ merces datur; eadem iſta, quibus alios artibus aſſecutos vident, conſectantur; qualeſque ſunt illi, tales eſſe & videri volunt, & dum volunt, fiunt.* Plin. Panegyr. *Non ſine ratione ſacra eſt magnarum virtutum memoria; & eſſe plures bonos juvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat.* Seneca de Benef. lib. iv, cap. 30. *Quia ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni; hinc factum eſt, ut ruſticis adhuc ſæculis optimi quique civium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. atque utinam nihil*

Digitized by Google

huic decori facilitas adulantium poſtea derogaſſet : quamvis paria non ſint, quæ diſpari arte quæruntur. Symmachus lib. x, epiſt. 25. *Effigies hominum non ſolebant exprimi, niſi aliquâ illuſtri cauſâ perpetuitatem merentium : primò ſacrorum certaminum victoriâ, maximeque Olympiæ, ubi omnium qui viciſſent ſtatuas dicari mos erat : eorum verò qui ter ibi ſuperaviſſent, ex membris ipſorum ſimilitudine expreſſâ, quas iconicas vocant. excepta deinde res eſt à toto orbe terrarum humaniſſimâ ambitione. & jam omnium municipiorum foris ſtatuæ ornamentum eſſe cœpere, prorogarique memoria hominum, & honores legendi ævo baſibus inſcribi, ne in ſepulchris tantùm legerentur. mox forum & in domibus privatis factum atque in atriis. honos clientum conſtituit ſic colere patronos.* Plin. xxxiv, 4. in bibliothecis etiam ex auro argentove, aut ſaltem ex ære dicabantur illi, quorum immortales animæ in iiſdem locis ibi loquebantur. *Aſinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. An priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine inſtituere, non facilè dixerim.* Plin. xxxv, 2. vide quoque Plinium juniorem lib. iv, epiſt. 28. quamvis autem defunctorum tantùm imagines in publicis bibliothecis dicari mos eſſet, datum tamen hoc aliquando fuit reverentiæ litterarum, ut unius M. Varronis imago poneretur in bibliothecâ ab Aſinio Pollione publicatâ. Plin. nat. hiſt. vii, 30. in privatis verò bibliothecis vivorum quoque imagines poni ſolere, docet nos Martialis in ipſo ſtatim initio libri Noni. apud majores denique *in atriis imagines erant, quæ ſpectarentur : non ſigna externorum artificum, nec æra, aut marmora : expreſſi cerâ vultus ſingulis diſponebantur armariis, ut eſſent imagines quæ comitarentur gentilia funera ; ſemperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata verò lineis diſcurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum. Aliæ foris & circa limina animorum ingentium imagines, affixis hoſtium ſpoliis, quæ nec emptori refringere liceret ; triumphabantque etiam dominis mutatis ipſæ domus ; & erat hæc ſtimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum.* Plin. xxxv, 2. *Sæpè audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere ; quum majorum imagines intuerentur, vehementiſſimè ſibi animum ad virtutem accendi. ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere ; ſed memoriâ rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere ; neque priùs ſedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit.* Salluſt. bello Iugurth. vide quoque Valer. Max. lib. v, cap. 8, ex. 3. Obſervandum tamen, quod non tantùm in atriis majorum imagines repoſitas habebant, ſed frequenter etiam in annulis circumgeſtabant. vecors ille Lentulus, Catilinæ in conjuratione ſocius, avi ſui imaginem annulo inſculptam habuit : de quo ſic Tullius orat. iii in L. Catilinam,

Digitized by Google

tilinam, *oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceret ne ſignum; annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam & cives ſuos; quæ quidem te à tanto ſcelere, etiam muta, revocare debuit.* & ſi fortè nobilia portenta, teterrimis ignaviæ ac nequitiæ ſordibus imbuta, ab avitarum imaginum ſplendore degenerarent, non patiebatur eos juſta propinquorum ſeveritas fulgentiſſimam familiæ gloriam ultra obfuſcare. Filio certè Scipionis Africani, præclaram patris ac patrui gloriam erubeſcendæ turpitudinis maculis polluenti, *propinqui è manu annulum, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt.* Valer. Max. lib. III, cap. 5, exemplo I.

§. 8. *Picturæ præcipua dignatio Romæ increvit (ut exiſtimo) à M. Valerio Maximo Meſſalâ, qui princeps tabulam picturæ prælii, quo Carthaginienſes & Hieronem in Siciliâ devicerat, propoſuit in latere Curiæ Hoſtiliæ, anno ab Vrbe conditâ quadringenteſimo nonageſimo.* Plin. XXXV, 4. *Clariorem eam artem Romæ fecit gloria ſcenæ. Habuit Scena ludis Claudii Pulchri magnam admirationem picturæ; quum ad tegularum ſimilitudinem corvi decepti imagine advolarent.* Plin. XXXV, 4. vide quoque Val. Max. lib. II, cap. 4, ex. 6. *Scena aut verſilis erat, aut ductilis. Verſilis tunc erat, cùm ſubito tota machinis quibuſdam convertebatur, & aliam picturæ faciem oſtendebat. Ductilis tunc, cùm tractis tabulatis hac atque illac, ſpecies picturæ nudabatur interior.* Servius ad verſ. 24 lib. IV Georg. καταβλήματα, ὑφάσματα ἢ πίνακες ἦσαν, ἔχοντες γραφὰς τῇ χρείᾳ τῶν δραμάτων προσφόρους. *Catablemata, texturæ, aut tabulæ erant, ad fabularum dramaticarum uſum utiles.* Pollux lib. IV Onomaſt. cap. 9, & mox ibidem, τὸ ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλματίοις ἐκεκόσμητο πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένον, ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον. *Hypoſcenium columnis & imaginibus ornatum erat, ad Theatrum converſum, pulpito ſubjacens.* Heſychius quoque, Ἀναδείγματα, τὰ ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς εἴδωλα δεικνύμενα. *Anadigmata ſunt picturæ quæ in Tragicis ſcenis oſtenduntur.* Quæ hactenus de multiplici artium imitatricium uſu dicta ſunt, abundè ſufficere judicarem, niſi reliquæ eſſent quædam apud bonos ſcriptores paſſim obviæ minutiæ, quarum ipſa varietas oblectandis ac ſubinde quoque inſtruendis animis non inidonea videretur.

§. 9. Acu pingere veſtes *Phryges invenerunt; ideoque Phrygiones appellati ſunt.* Plin. VIII, 48. quamquam Ægyptiis quoque gloriam hanc tribuit Lucanus lib. X *. verùm de his alibi uberius. Textilis picturæ meminit Tullius in ipſo ſtatim initio libri quarti in Verrem. *nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuiſſe, quin quæſierit, inſpexerit.* Macrob. Saturnal. V, 17, *pictores fictoreſque, & qui figmentis liciorum contextas imitantur effigies.* Lucretius lib. II †,

* *verſ.* 142.

† *verſ.* 34.

Nec calidæ citiùs decedunt corpore febres,

 Texti-

Textilibus ſi in picturis, oſtroque rubenti
Iacteris, quàm ſi plebejâ in veſte cubandum eſt.

Valer. Maximus lib. IX, cap. I, exem. ext. 4. *Antiochi regis Syriæ exercitus*
* verſ. 86. *tabernacula textilibus ſigillis adornata ſtatuit.* Ovid. VI Metam. * in Palladis & Arachnes certamine,

Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore ſuo, brevibus diſtincta ſigillis.

exemplum textilis hujus picturæ quondam exhibuere Attalicæ veſtes, Babylonica texta, Iudaica vela, pepla, togæ pictæ. Attalicarum veſtium meminit Plin. VIII, 48. veſtibus aurum intexere *invenit Attalus rex*, inquit, *unde Attalicis nomen.* Silius tamen Italicus ſub finem libri XIV aulæa Attalica acu picta refert,

— quæque Attalicis variata per artem
Aulæis ſcribuntur acu —.

Babylonica texta. Plin. VIII, 48, *Babylon colores diverſos picturis intexere maximè celebravit, & nomen impoſuit.*

Iudaïca vela, nimiis monſtris notabilia. meminit horum Claud. lib. I
† verſ. 355. in Eutropium †, *— jam frugibus aptum*

Æquor, & aſſuetum ſylvis delphina videbo;
Iam cochleis homines junctos, & quicquid inane
Nutrit Iudaicis quæ pingitur India velis.

Peplum Minervæ, quod Athenienſes in Panathenaïcis quinto quoque
‡ verſ. 29. anno circumferebant. vide Suidam in Πέπλος. Virgil. Ceiri ‡,

Ergò Palladiæ texuntur in ordine pugnæ;
Magna Giganteis ornantur pepla tropæis;
Horrida ſanguineo pinguntur prælia cocco;
Additur auratâ dejectus cuſpide Typho,
Qui prius Oſſæis conſternens æthera ſaxis,
Æmathio celſum duplicabat vertice Olympum.
Tale Deæ velum ſolenni in tempore portant.

vide ſis Ioſ. Scaligerum in hæc verba.

Diademata Regum Ægyptiorum variegata fuerunt imaginibus aſpidum; mortifero ſæviſſimi animalis morſu gravem invictamque offenſi ſemel Regis potentiam adumbrante. Ælian. lib. VI de Animalib. cap. 38. Τῶν ὑπ' ἀσπίδος δηχθέντων οὐ μνημονεύεται οὐδεὶς ἐξάντης γεγονέναι τοῦ κακοῦ. ἔνθεν τοι καὶ τοὺς βασιλέας ἀκούω τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ τῶν διαδημάτων φορεῖν πεποικιλμένας ἀσπίδας, τῆς ἀρχῆς αἰνιττομένους τὸ ἀνίκητον ἐκ τῆς τοῦ ζώου μορφῆς. *Nemo unquam ab aſpide morſus evaſiſſe memoratur. Et audio quod icciro reges Ægyptiorum pictas aſpides in diadematibus gerant, ex ejus beſtiæ forma regni firmitatem adumbrate ſignificantes.*

Chla-

Chlamydas militares, ſagulaque equeſtria picturata, nec non reliquam omnis generis armaturam auro argentoque inductam indulſit elegantiarum ſtudioſiſſimis Achæis princeps eorum Philopœmen, quò mentes popularium à frivolis luxuriæ apparatibus ad neceſſariam honeſtamque decoræ armaturæ curam traduceret: exiſtimans ſe hac ratione militaribus animis additurum alacritatem. neque eum ratio fefellit. ἡ γὰρ ὄψις αὕτη, inquit Plut. in Philopœmene, τὸ θάρσος αὔξουσα, καὶ παρακαλοῦσα τὴν ὁρμὴν, ἐποίει φιλοπαράβολον καὶ πρόθυμον ἐπὶ τοῖς κινδύνοις. ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις θεάμασι πολυτέλεια, τρυφὴν ἐπάγεται καὶ μαλακίαν ἐνδίδωσι τοῖς χρωμένοις, ὥσπερ ὑπὸ νυγμῶν καὶ γαργαλισμῶν τῆς αἰσθήσεως συνεπικλώσης τὴν διάνοιαν· ἡ δ' εἰς τὰ τοιαῦτα, ῥώννυσι καὶ μεγαλύνει τὸν θυμόν. ὥσπερ Ομηρος ἐποίησε τὸν Ἀχιλλέα, τῶν καινῶν ὅπλων παρατεθέντων ἐγγὺς ὑπὸ τῆς ὄψεως, οἷον ὀργῶντα καὶ φλεγόμενον πρὸς τὴν δι' αὐτῶν ἐνέργειαν. *Ipſa enim ſpecies animos incendebat eorum & alacritatem excitabat, unde periculorum contemptores & prompti ad ſubeunda diſcrimina evaſerant. Quippe profuſio aliis in rebus voluptatem producit, & animos enervat utentium, quaſi per ſtimulos & titillationes animum ſenſu infringente. contrà impenſa in hujuſmodi res corroborat eum extollitque. Sicut Achillem induxit Homerus novis armis prope ſub oculis poſitis, quaſi exultantem & ardentem, ut ea in opus educeret.*

Togæ pictæ. Iſidorus Originum lib. XIX. *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hoſtibus palmas. Vocabatur & Toga picta, eò quod victorias cum palmis intextas haberet.* Sidonius Apollinaris *: * In ipſo ſtatim initio Panegyrici Iulio Valerio Majorano dicti.

— meritiſque laborum

Poſt palmam palmata venit —.

dicebatur etiam Triumphalis, quoniam eâ triumphantes utebantur. nam, ut rectè obſervavit Turnebus Adverſar. V, 9. Metellus à Valerio in veſte Palmatâ, à Salluſtio in Pictâ, à Plutarcho ἐν θριαμβικῇ convivia celebraſſe dicitur. frequenter quoque nominabatur Tunica Iovis, Ornatus Iovis, Exuviæ Iovis, teſte Servio ad verſ. 27 Eclogæ X. Iuvenal. Satyrâ XI †, *In tunicâ Iovis —.* Livius lib. X ab U. C. in oratione P. Decii, † verſ. 38. *Qui Iovis opt. max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium aſcenderet.* Sueton. in Auguſto, cap. 94, de ſomnio Octavii, *videre viſus eſt filium mortali ſpecie ampliorem, cum fulmine & ſceptro, exuviiſque Iovis opt. max. ac radiatâ coronâ ſuper laureatum currum bis ſenis equis candore eximio trahentibus.* quod verò Triumphalis nomina hæc obtinuerit à ſimilitudine tunicæ Iovis, perſpicuum eſt ex eâ deſcriptione ornatus Iovis, quam habes apud Sidonium Apollinarem Carm. XV, quod eſt Epithalamion Polemio & Araneolæ dictum ‡, ‡ verſ. 126.

At parte ex aliâ textrino prima Minervæ

Palla Iovis rutilat —. inſpice locum, & intelliges Iovis ornatum

ornatum non fuiſſe ὁλοπόρφυρον, *plane purpureum*, ſed varia ei emblemata, diverſiſſimaſque picturas fuiſſe intextas, unde ipſi purpuræ decor quidam accedebat. pari ratione Pauſanias lib. v, ornatum Iovis Olympii deſcribens, τῷ ἱματίῳ, inquit, ζῴδιά τε καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ κρίνα ἐστὶν ἐμπεποιημένα. *tunicæ & animalcula, & ex floribus lilia ſunt intexta.* ab hujus igitur Olympii Iovis ornatu exemplar variegatæ illius tunicæ, quâ Iovem ornabant, petiiſſe Romani viderentur, niſi eos conſtaret togam pictam, quemadmodum & pleraque alia magiſtratuum inſignia, Hetruſcis debere. Macrobius Saturnal. I I, 6. *Tullius Hoſtilius Hoſti filius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruſcis, ſellam curulem lictoreſque & togam pictam atque prætextam, quæ inſignia magiſtratuum Etruſcorum erant; primus, ut Romæ haberentur, inſtituit.* Salluſt. Catilin. *majores noſtri inſignia magiſtratuum ab Tuſcis pleraque ſumpſerunt.*

§. 10. Portæ urbium & privatarum ædium januæ Minervæ olim picturâ conſpicuæ erant, quemadmodum in ipſo ſtatim ſuburbiorum introitu Martem depingebant; innuentes Minervæ conſilio prudentiaque intrà urbis mœnia ac privatos familiæ cujuſque parietes cuncta adminiſtranda: Martis verò patrocinio indigere, quæ extra urbem erant. Scholiaſtes in Æſchyli ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. Tzetzes ad verſum 356 Lycophronis Caſſandræ. quidam tamen pro arbitrio ac lubitu quidvis in ædium ſuarum januis depingebant. unde Auſon. Epigramm. 25 notat vanitatem hominis obſcuriſſima ſordidæ originis initia antiquis Romuli ac Remi nominibus velantis,

Quidam ſuperbus opibus & faſtu tumens,
Tantumque verbis nobilis,
Spernit vigentis clara ſæcli nomina,
Antiqua captans ſtemmata:
Martem, Remumque, & conditorem Romulum,
Primos parentes nuncupans.
Hos ille Serum veſte contexi jubet,
Hos cælat argento gravi;
Ceris inurens januarum limina,
Et atriorum pegmata.
Credo, quod illi nec pater certus fuit,
Et mater eſt verè lupa.

Canis ingens catenâ vinctus, non longè ab oſtiarii cellâ, in pariete erat pictus, ſuperque quadrata littera ſcriptum, CAVE. CAVE. CANEM. Arbiter Satyrico.

Palatium ſuum Theudelinda regina Langobardorum in Modiciâ condidit; qui locus ſupra Mediolanum duodecim millibus abeſt; atque in eo aliquid

Digitized by Google

aliquid & de Langobardorum geſtis depingi fecit. in quâ pictura manifeſtè oſtenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tonderent; vel qualis illis veſtitus, qualiſve habitus fuerit. ſiquidem cervicem uſque ad occipitium radentes nudabant, capillos à facie uſque ad os demiſſos habentes, quos in utramque partem in frontis diſcrimine dividebant. Veſtimenta verò eis erant laxa & maximè linea, qualia Anglo-Saxones habere ſolent, ornata inſtitis latioribus, vario colore contextis. Calcei verò eis erant uſque ad ſummum pollicem penè aperti, & alternatim laqueis corrigiarum retenri. poſtea verò cœperunt hoſis uti, ſuper quas equitantes tubrugos birreos mittebant. ſed hoc de Romanorum conſuetudine traxerunt. Paulus Diaconus de geſtis Langobard. lib. IV, cap. 23. in pluribus tabernis muſtelarum ac murium pugna depicta viſebatur. vide Phædrum fabulâ LXIV.

Nullus ſine Genio locus eſt, inquit Servius ad verſum 85 lib. V Æn. *qui per anguem plerumque oſtenditur. Perſius, Pinge duos angues: pueri, ſacer eſt locus, extrà Mejite* —. Perſii locus, quem citat Servius, eſt Saty. I *, ad quem locum Cornutus, *Mos erat ut tabernarii, cupientes terrere pueros, ne mingerent per ſtationum ſuarum angulos, pingerent ſupra duos angues: deinde interdicerent micturientibus, oſtendentes religionem loci, per quod deſignat ſacrum.* * verſ. 113.

In thermarum quoque calidiſſima parte M. Agrippa marmoribus incluſerat parvas tabellas. Plin. XXXV, 4. de peculiaribus denique portarum, domorum, thermarum, & ſtabulorum Geniis agit Prudent. lib. II contra Symmac.

> *Quamquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum?*
> *Quum portis, domibus, thermis, ſtabulis ſoleatis*
> *Adſignare ſuos Genios; perque omnia membra*
> *Vrbis, perque locos Geniorum millia multa*
> *Fingere, ne propria vacet angulus unus ab umbra.*

Iuvenalis Satyrâ VIII †, —*jurat* † verſ. 157.

> *Solam Eponam, & facies olida ad præſepia pictas.*

recreati à morbo, in tabulâ depictum habebant Æſculapium, ut gratâ memoriâ ſalutaris numinis cultum proſequerentur. Libanius Declamat. XXXIX.

Naufragorum & cauſas agentium tabellas alibi attigimus.

Tutela navis committebatur certo alicui Deo in puppe depicto. Virgil. X Æneïd. — *aurato fulgebat Apolline puppis.*

Valer. Flaccus lib. VIII Argonaut. ‡ ‡ verſ. 292.

> *Puppe procul ſumma vigilis poſt terga magiſtri,*
> *Hæſerat auratæ genibus Medea Minervæ.*

Pictores ea quæ mittebantur hoſpitibus, picturis imitantes, xenia appellaverunt.

M Vitru-

Vitruvius lib. VI Architect. cap. 10. Philoſtratus Iconum lib. II pictam Xeniorum tabellam eleganter deſcribit.

Monumenta mortuorum pigmentis quibuſdam ſolebant exornare. Suidas in γραφεύς. Monumenta verò martyrum, in ipſo paſſionis loco erecta, totam plerumque crudelis lanienæ ſpeciem depictam præferebant. vide Prudentium Periſteph. in Paſſione Caſſiani martyris; quem, cùm ludimagiſter eſſet, diſcipuli ſui ſtilorum acuminibus, tyranno cogente, confoderunt. vide quoque eundem ibidem in paſſione Hippolyti martyris. nec non Paulum Diaconum lib. IV de geſtis Langobardorum, cap. 17.

De topiario opere ac diagraphice Plinii verba alibi attulimus.

Mæandrum, genus picturæ, dictum à ſimilitudine flexus amnis, qui appellatur Mæandrus. Feſtus. picturæ quoque in lacunaribus propterea dicuntur *μαίανδροι, mæandri.* atque inde eſt *mæandratus.* Varro ταφῇ μενίππῳ apud Nonium Marcellum in Mæander, *Mihi facies mæandrata & vermiculata, atque adeò cingens orbem terræ.* vide quoque Servium ad illud V Æneïd.

Victori chlamydem auratam, quam plurima circùm
Purpura mæandro duplici Melibæa cucurrit.

Cupreſſus trahitur etiam in picturas, opere hiſtoriali: venatus, claſſeſve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virente ſuperveſtiens. Plin. XVI, 33.

Pavimenta apud Græcos originem habent elaborata arte, picturæ ratione, donec lithoſtrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Soſus, qui Pergami ſtravit quem vocant aſaroton œcon; quoniam purgamenta cœnæ in pavimento, quæque everri ſolent veluti relicta fecerat parvis è teſticulis, tinctiſque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, & aquam umbra capitis infuſcans, abripiente alia eſcam. Ludentes videres in canthari labro. Apricantur aliæ ſcabentes ſeſe. Plin. XXXVI, 25. *Lacedæmone exciſum lateritiis parietibus opus tectorium propter excellentiam picturæ ligneis formis incluſum, Romam deportavere in Ædilitate, ad comitium exornandum, Muræna & Varro. quod opus cùm per ſe mirum eſſet, tranſlatum tamen magis mirabantur.* Plin. XXXV, 14.

* verſ. 157. Tentoria picta. Claudianus lib. I de laudib. Stilic.*

— hic picta Saces, fucataque Medus,
Hic gemmata niger tentoria fixerat Indus.

† verſ. 11. Picti faſti. Ovid. lib. I Faſt.†

‡ verſ. 15. Picti cothurni. Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 18‡. & rurſus Amorum
* verſ. 31. lib. III, Eleg. 1*.

Murrhina picta. Martial. XIII, 107.

Teſtudinem pingebant. Seneca de Benef. VII, 9.

Vitrum picturæ accommodatiſſimum eſt. Plin. XXXVI, 26. *argentum tingit*

Digitized by Google

tingit & Ægyptus, ut in vaſis Anubim ſuum ſpectet. pingitque, non cœlat argentum. Tranſit inde materia & ad triumphales ſtatuas; mirumque, creſcit pretium fulgoris excæcati. vide Plinium XXXIII, 9.

Scuta pingebant. Servius ad illud Virgilii ſub finem VII Æneïd. --- *picti ſcuta Labici. picti ſcuta*, inquit, *id eſt in bello frequenter probati. nam apud majores virorum fortium picta erant ſcuta: è contra inertium & tyronum pura erant. unde eſt illud, Parmaque inglorius albâ, id eſt, non pictâ.* Vegetius lib. II de Re milit. cap. 18. *ne milites aliquando in tumultu prœlii à ſuis contubernalibus aberrarent, diverſis cohortibus diverſa in ſcutis ſigna pingebant, quæ ipſi nominant δείγματα, ſicut etiam nunc moris eſt fieri: præterea in adverſo ſcuto uniuſcujuſque militis litteris erat nomen adſcriptum, addito ex quâ cohorte, quave centuriâ.*

Imaginarii, vel imaginiferi, inter principalium militum nomina appellantur, qui Imperatorum imagines portant. Veget. lib. II de Re milit. cap. 7. Primis quoque Imperatorum Chriſtianorum temporibus teſte Aur. Prudentio lib. I contra Symmachum,

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat, ardebat ſummis crux addita criſtis.

Regum purpuras, & ardentes diadematum gemmas, patibuli ſalutaris pictura condecorat. D. Hieronymus lib. II epiſt. famil. 15.

Statuas denique ipſas quandoque pingebant. non minio tantùm pingentes, ut eſt apud Plin. XXXIII, 7. aut bitumine tingentes, ut eſt apud eundem XXXIV, 4; ſed uſitatos picturis colores ad earum etiam ornatum adhibentes. Pauſanias certè lib. IX, Creuſide, quod Theſpienſium navale erat, ſignum Liberi patris fuiſſe affirmat picturâ illuminatum, ἄγαλμα Διονύσου, γύψου πεποιημένον, ϗ ἐπικεκοσμημένον γραφῇ. *ſignum Bacchi gypſo fabricatum, & pictura illuminatum.* Ægyptii quoque in conviviis circumferunt in loculo mortuum è ligno factum, ſed picturâ atque opere verum mortuum quam maximè referentem, νεκρὸν ἐν σορῷ ξύλινον πεποιημένον, μεμιγμένον ἐς τα μάλιστα ϗ γραφῇ ϗ ἔργῳ. *Mortuum in loculo è ligno factum, quam maxime vero pictura atque opere variegatum.* Herodot. lib. II. vide quoque eundem ibidem, ubi deſcribit ſepeliendi morem prorſus mirabilem, Ægyptiis olim uſitatum. quemadmodum & lib. III, non abſimilem Æthiopum morem deſcribit. Statuarum tamen nullis colorum pigmentis imbutarum frequentior apud antiquos erat uſus; tanquam quæ non ſolùm intra privatos parietes, ſed etiam ſub dio perdurarent, & veros exactiſſimæ artis ductus colorum fuco minimè celarent. Tranſeo itaque ad frequentiſſimum Statuarum uſum.

§. II. Sentio quidem quas res, quantaque earum commoda, quo am-

bitu orationis amplectar; ſed cùm multa & magna breviter dicenda ſint de clariſſimis præſtantiſſimæ artis monumentis, ſermo infinitis rebus circumfuſus ad propoſiti noſtri rationem accommodabitur: non enim omnia accuratè nobis deſcribenda, ſed recordanda ſumimus.

Ægis. Virgil. VIII Æneïd. de Cyclopibus in officinâ Vulcani operi intentis:

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquammis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.

ad quem locum Servius, *Ægis propriè eſt munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum ſi in pectore numinis fuerit, Ægis vocatur: ſi in pectore hominis, ſicut in antiquis Imperatorum ſtatuis videmus, lorica dicitur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quòd illic eſt omnis prudentia, quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos comprobat.* Martialis lib. VII, Epigr. I.

Ἀγοραῖος ἑρμῆς, Mercurius forenſis æneus, juxta pœcilen, litteris undiquaque circumſcriptis, teſte Luciano in Iove Tragœdo. vide quoque Pauſaniam in Achaïcis. Ariſtophanes Equitibus, Νὴ τὸν ἑρμῆν τὸν ἀγοραῖον, *per Mercurium forenſem.* ad quæ verba Scholiaſtes, ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ἵδρυται ἑρμοῦ ἀγοραίου ἄγαλμα. *In medio fori poſitum eſt ſignum Mercurii forenſis.*

Agyieus vel Agylleus, villanus Apollo: quia in villis & vicis ejus ſtatuæ erant. Comment. vetus in Horat. lib. IV Carm. ode 6. Macrob. Saturn. I, 9. Stephanus de Vrbib. in Ἀγυιά. Heſychius. Suidas. Harpocration.

Antefixa, quæ ex opere figulino tectis adfiguntur ſub ſtillicidio. Feſtus. ad quem locum vide Ioſ. Scaligerum.

Ἀνθήλιοι θεοὶ, οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. Ἀνθήλιος, ὁ ἀντικρὺ ἡλίου ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. *Antelii, ſive ſoli obverſi dii qui ante portas collocati ſunt.* Ἀνθήλιος *Soli oppoſitum altare aut Deus.* Heſychius.

Aries, teſtudo, muſculus, & plures aliæ id genus machinæ bellicæ ab animalium variâ ſimilitudine olim nomen ſortitæ, antiquis paſſim ſcriptoribus memorantur.

Βασκάνια. Pollux Onomaſt. lib. VII, cap. 24. πρὸ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾶν ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ. ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια. *Fabris mos erat ante caminos ridicula quædam ſuſpendere, aut illinere ad invidiæ averſionem; quæ Baſcania appellabantur.* diſcimus quoque ex Euſtath. ad verſ. 455 Odyſſ. P, juxta quoſvis olim caminos collocatos fuiſſe Vulcanos fictiles, velut δαίμονας quoſdam ἐπιστάτας, *deos præſides.* Bullâ aureâ utebantur

tur patricii. Aſconius Pedianus in III contra Verrem orat. *ſimul enim prætexta etiam bulla ſuſpendi in collo infantibus ingenuis ſolet aurea, libertinis ſcortea.* cæterum aureæ huic bullæ cordis figuram addebant, ut ex Macrobio lib. I Saturnal. cap. 6 diſcimus. *nonnulli credunt ingenuis pueris attributum*, inquit, *ut cordis figuram in bullâ ante pectus annecterent; quam inſpicientes, ita demum ſe homines cogitarent, ſi corde præſtarent. togamque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur.* vide locum.

Canes aurei atque argentei circa veſtibulum regiæ Alcinoi utrimque quaſi excubabant. Homerus Odyſſ. H *. * *verſ.* 91.

Charila. Χαρίλας παιδικὸν εἴδωλον. *Charila pueri ſimulacrum.* Plut. κεφ. ἑλλην. καταγρ. §. 12. ubi quæritur Τίς ἡ παρὰ Δελφοῖς Χαρίλα; *Quis apud Delphos Charila.*

Cicadas aureas geſtabant olim Athenienſes in capillorum cincinnis, teſte Thucyd. lib. I, ad quem locum Schol. vet. ἐφόρουν τέττιγας, διὰ τὸ μουσικὸν, ἢ διὰ τὸ αὐτόχθονες εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ζῶον γηγενές. *Portabant cicadas, quia animal eſt Muſicum, & quia indigenæ ſint. Quippe animal hoc è terra naſcitur.* priſcos quoque Ionas, Athenienſium colonos, id ipſum quoque factitaſſe, idem Thucyd. ibidem auctor eſt. Samiis denique hanc ipſam conſuetudinem cicadas capillis inſerendi uſurpatam olim fuiſſe, diſcimus ex Aſii verſibus apud Athenæum lib. XII, cap. 6.

Citeria appellabatur effigies quædam arguta & loquax, ridiculi gratiâ, quæ in pompâ vehi ſolita eſt. Feſtus.

Conviviorum hilaritatem maximi quondam duces Deorum epitrapeziorum ſimulachris adhibitis celebrabant: non tantùm ut convivium ac ſacra menſæ reverenter habenda eſſe monerent; verùm etiam ut non minus oculos animumque gratiſſimo ſpectaculo, quàm corpus exquiſitiſſimis cupediis paſcerent ac ſatiarent, utque multiplices epularum libentias gratiaſque utilibus delectabilibuſque ſermonibus inde tractis veluti condirent. hunc morem tangit Arnob. lib. II adv. gentes, *ſacras facitis menſas, ſalinarum appoſitu, & ſimulachris Deorum.* illuſtre hujus rei exemplum habes apud Statium lib. IV Sylv. ibi enim Herculem epitrapezium inter alia multa antiquitatis monumenta, quæ penes Vindicem erant, ſummis effert laudibus.

> *Hæc inter caſtæ Genius Tutelaque menſæ*
> *Amphitryoniades, multo mea cepit amore*
> *Pectora, nec longo ſatiavit lumina viſu:*
> *Tantus honos operi; firmoſque incluſa per artus*
> *Majeſtas. Deus ille, Deus: ſeſeque videndum*
> *Indulſit Lyſippe tibi, parvuſque videri*

Sentirique ingens; & cùm mirabilis intra
Stet menſura pedem, tamen exclamare libebit,
(Si viſus per membra feras) Hoc pectore preſſus
Vaſtator Nemees; hæc exitiale ferebant
Robur, & Argoos frangebant brachia remos.
Hoc ſpatio tam magna brevi mendacia formæ.
Quis modus in dextrâ, quanta experientia docti
Artificis curis, pariter geſtamina menſæ
Fingere, & ingentes animo verſare Coloſſos?

inſpice ſis ipſum Statium, & ex eo diſces eundem hunc Herculem Lyſippi Alexandro magno, Hannibali, ac Syllæ quoque, velut omnium expeditionum ſocium, in deliciis præcipuè fuiſſe. quod ipſum quoque teſtatur Martialis lib. IX, Epigr. 44. quem vide.

Cubilia virorum ſalutatoria ſimulachris noctium conſciis conſpicua erant. Plin. XV, 11. Cubiculares imagines, Sueton. in Auguſto, cap. 7, ad quem locum vide Caſaubonum.

Currum Darii regis Deorum ſimulachra ex auro argentoque expreſſa utrimque decorabant; diſtinguebant intervenientes gemmæ jugum; ex quo eminebant duo aurea ſimulachra cubitalia, quorum alterum * in alterum belli gerebat effigiem. inter hæc auream aquilam pinnas extendenti ſimilem ſacraverant. Q. Curtius lib. III, cap. 3.

* *Ita Curtii editt. vett. ſed placet emendatio Ioſ. Scaligeri,* Quorum alterum Nini, alterum Beli gerebat effigiem.

Delphinos quinis millibus ſeſtertiis in libras emptos C. Gracchus habuit. Plin. XXXIII, 11. ubi intellige elegantiſſimum aliquod vaſorum argenteorum genus in formam delphinorum fabricatum. δελφινίδες τραπέζαι, *delphinidis menſæ*, meminit Lucianus in Lexiphane. Δελφὶν, σιδηροῦν κατασκεύασμα ἢ μολύβδινον, εἰς δελφῖνα ἐσχηματισμένον· τοῦτο δὲ ἐκ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ ἠφίεσαν εἰς τὰς τῶν πολεμίων, καὶ κατέδυον. δελφινοφόρος τὲ ἡ ναῦς. *Delphin. Ferreum inſtrumentum, vel plumbeum, quod ad Delphinis piſcis ſimilitudinem eſt factum. Hoc autem ex mali antennis in hoſtium naves impetuoſe dimittebant, & eas demergebant. Et navis Delphinos hujuſmodi ferens* Δελφινοφόρος *vocabatur.* Suidas. vetus Scholiaſtes in Equites Ariſtophanis. Thucydides lib. VII meminit navium delphinos ferentium, ubi vide Scholiaſten. in hydraulicis machinis etiam Delphinos æreos adhibet Vitruvius lib. X, cap. 12.

Dracones apud Indos equitum turmis erant loco vexilli. vide Suidam in Ἰνδοί. Scytharum quoque non abſimile vexillum deſcribit idem in Σημεῖα Σκυθικά. utrobique ſanè per quàm eleganter ac fuſè iſtiuſmodi Draconum formam rationemque tradit. antiquiores olim Romani ſolas noverant Aquilas, donec poſteriorum Impp. ævo in earum locum ſucceſſere dracones. Auguſtinus lib. II de doctrinâ Chriſtianâ, cap. 2: *vexilla draco-*

Digitized by Google

draconeſque militares per oculos inſinuant voluntatem ducum. vide quoque Greg. Nazianz. orat. III. Ammianus Marcellinus lib. XVI, ubi deſcribit Conſtantii Imp. Romam ingreſſuri pompam triumphalem, *alios purpureis ſubtegminibus*, inquit, *texti circumdedere dracones, haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus illigati, hiatu vaſto perflatiles, & ideò velut irâ perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* Aurel. Prudentius Periſteph. hymno in Hemiterium & Cheledonium martyres Calagurritanos,

Milites, quos ad perenne cingulum Chriſtus vocat,
Cæſaris vexilla linquunt, eligunt ſignum Crucis:
Proque ventoſis Draconum quos gerebant palliis,
Præferunt inſigne lignum, quod Draconem ſubdidit.

Εκαταῖα, τὰ πρὸ τῶν θυρῶν Εκάτης ἀγάλματα· τινὲς δὲ τὰ ἐν τριόδοις. *Hecatæa, ſigna pro foribus Hecates. aut ſecundum alios in triviis.* Heſychius. unde etiam ἐνοδία ἡ θεὸς καλεῖται, *compitalis Dea nuncupatur.* Artemid. Oneirocrit. lib. II, cap. 42. Hecate ſive Diana triformis in triviis colebatur, Ovid. I Faſtor.* Euſtathius ad verſum 206 Iliad. Α. Pauſanias in Corinthiacis. quamobrem autem triformis fingatur Diana, docet Cleomedes lib. II, cap. 5. * verſ. 141.

Ερμῆς ϛροφαῖος, ὁ παρὰ ταῖς θύραις ἱδρυμένος· ἀπὸ τῆς ϛροφαίου τῆς θύρας. *Mercurius verſatilis, qui juxta fores conſiſtit, à converſione januæ.* Etymolog. magnum. vide quoque Heſychium in Ανδοκίδου ἑρμῆς, & in Ερμῆς ϛροφαῖος. Harpocration in Πρὸς τῇ πυλίδι ἑρμῆς.

Ερμῖνες, οἱ τῆς κλίνης πόδες. *Hermines lecti pedes.* Suidas. Ερμὶς, ὁ κλινόπους· ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς ἔγλυφον ἀγάλματα Ερμοῦ, ὡς ἐφόρου ὕπνου καὶ ὀνείρων. *Hermis, lecti pes. quoniam in ipſis ſculpebant ſigna Mercurii, tanquam præſidis ſomni & ſomniorum.* Etymolog. magnum. Heſychius in Ἐρμῖνα. vide quoque Didymum ad verſum 198 Odyſſ. Ψ.

Εὔμνοϛος, ἀγαλμάτιον εὐτελὲς ἐν τοῖς μύλωσιν, ὃ δοκεῖ ἐφορᾷν, *Eumnoſtus, ſigillum exiguum in piſtrinis quod videtur inſpicere.* vide Heſychium.

Galeis diverſarum ferarum immania rictibus ora ad hoſtium terrorem addita fuiſſe, paſſim apud auctores invenias. longum eſſet inſiſtere exemplis. Facetum interim in armaturâ Mirmillonum, quod in eorum galeis imago piſcis inerat: unde etiam, Retiario pugnanti adverſus Mirmillonem, cantabatur: *Non te peto: piſcem peto. Quid me fugis Galle?* Feſtus in Retiario pugnanti, &c.

Γέρων ἐκαλεῖτο τὸ ἐργαλεῖον καθ' οὗ ἔκλωθον ἐξαρτῶντες τὰ ϛυππεῖα· ἦν δὲ ἐκ ξύλου πεποιημένον κιόνιον, χεῖρας Ερμοῦ τετραγώνου ἔχον, ὃ γέροντος εἶχεν πρόσωπον, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα. *Seneculus vocabatur inſtrumentem cui ſtuppas circumvolvunt ſuſpendentes. Erat autem factum ex ligno columnari, manus Mercurii tetragoni habens,*

habens, cui ſenis facies inerat, unde & nomen ſumpſit. Pollux Onomaſt. VII, 16.

Gymnaſiis præſidebant Mercurius, Hercules, Theſeus; atque ideò ſtatuas eorum in Gymnaſiis paſſim conſecrabant. vide Pauſaniam in Meſſeniacis. Ciceronem lib. I ad Att. epiſt. 5, 6, 7, 8. conſule denique Didymum ad verſum 198 Odyſſ. Ψ. & Servium ad verſum 141 libri Octavi Æneïd.

Hermæ. Arnobius lib. VI adv. gentes, *quis eſt qui ignoret Athenienſes illos Hermas Alcibiadis ad corporis ſimilitudinem fabricatos?*

Ipſullices, bracteæ in virilem muliebremque ſpeciem expreſſæ. Feſtus ſuo loco, & in Subſiles. vide Ioſ. Scaligerum.

Irminſul effigies erat armati toto corpore, quam Saxones divinis olim honoribus proſequebantur. Conr. Abbas Vrſperg. ad annum DCCCCXIV. vide quoque Bataviam Hadr. Iunii, cap. XVI.

Καλιαί, νοσσιαὶ ἐκ ξύλων καὶ ξύλινα τινὰ περιέχοντα ἀγάλματα εἰδώλων. *Nidi è ligillis ac feſtucis, ac cellulæ ligneæ quibus ſimulachra continentur.* Heſychius.

Κάναθρα καλοῦσι εἴδωλα γρυπῶν ξύλινα καὶ τραγελάφων, ἐν οἷς κομίζουσι τὰς παῖδας ἐν ταῖς πομπαῖς. *Canathra appellant, gryphorum & tragelaphorum lignea ſimulachra, quibus puellas in pompa transferunt.* Plutarchus in Ageſilao. vide quoque Heſychium.

Κίνναβος, τὸ εἴδωλον πρὸς ὃ οἱ πλάσται καὶ οἱ ζωγράφοι βλέποντες, διατίθενται πλάττοντες καὶ γράφοντες. *Cinnabus, ſimulachrum & exemplar in quod intuentes fictores & pictores ſuum opus delineant fingentes & pingentes.* Suidas & Apoſtolius parœmiographus in Ἀπ᾽ ἀκροφυσίων.

Lampades in uſum nocturni luminis præferebant ſimulachra aurea argenteave in juvenilem ſpeciem efformata. Lucretius lib. II *, (* verſ. 24.)

Si non aurea ſunt juvenum ſimulachra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut ſuppeditentur.

vide quoque Homerum Odyſſ. H †: & Athenæum lib. IV Deipnoſoph. cap. 2. († verſ. 100.)

Leones lapidei mortuorum tumulis imponebantur. Photius in excerptis ex lib. II Ptolemæi Hephæſtionis Novæ ad variam eruditionem hiſtoriæ tradit Herculem, devorato à Nemæo leone digito, novem duntaxat digitos habuiſſe. quamobrem etiam leonem lapideum Lacedæmone tumulo digiti impoſitum fuiſſe, in ſignum Herculei roboris: unde mos inolevit in reliquorum quoque ſepulchris lapideos leones ſtatuendi. apud Langobardos quoque poſterioribus ſæculis tale quid factitatum. ſi quis enim in aliquam partem, aut in bello, aut quomodocunque exſtinctus fuiſſet, conſanguinei ejus intra ſepulchra ſua perticam figebant, in cujus ſummitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc verſa eſſet, ubi

Digitized by Google

ubi illorum dilectus obiſſet : ſcilicet, ut ſciri poſſet, in quam partem is qui defunctus fuerat quieſceret. Paulus Diaconus lib. v de geſtis Langobard. cap. 34. Sæpè tamen vetuſtiores clarorum virorum monumenta decorabant imagine aliquâ mores eorum ac ſtudia referente. Sardanapali certè buſto prope ipſa Anchiali mœnia ſito, ſuperſtabat ipſius Sardanapali plaudentium more manus collidentis ſtatua, cum hac inſcriptione, *Sardanapalus Anacyndaraxæ filius Anchialum & Tarſum uno die condidit, tu verò, hoſpes, ede, bibe, lude; quum cæteræ res humanæ tanti non ſint.* plauſum ſignificans, quem manus colliſæ faciunt. Arrianus lib. II de Expedit. Alexandri magni. Suidas in Σαρδανάπαλος. Corinthii quoque Diogenis Cynici tumulo ſuperimpoſuere canem ex Pario marmore. Laërtius lib. VI in Diogene. Archimedis ſepulchro ſphæram cum cylindro impoſuere Syracuſani. quâ de re vide Tullium lib. v Tuſcul. quæſt. *prior Africanus Q. Ennii ſtatuam ſepulchro ſuo imponi, clarumque illud nomen, imò verò ſpolium ex tertiâ orbis parte raptum, in cinere ſupremo cum poëtæ titulo legi juſſit.* Plinius lib. VII nat. hiſt. cap. 30.

Locis ſacris Deorum ſuorum ſimulachra ſtatuebant ethnici, ut Chriſtianis profanatorum jam locorum venerationem excuterent. *ab Hadriani temporibus uſque ad imperium Conſtantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Reſurrectionis, ſimulachrum Iovis; in crucis rupe, ſtatua ex marmore Veneris à gentibus poſita colebatur; exiſtimantibus perſecutionis autoribus, quod tollerent nobis fidem Reſurrectionis & Crucis, ſi loca ſancta per Idola polluiſſent.* D. Hieronymus lib. II epiſt. famil. 14. Oroſius quoque lib. VII, cap. 5, *Caligula omnes Iudæorum ſacras ædes*, inquit, *atque imprimis antiquum illud in Hieroſolymis ſacrarium profanari ſacrificiis gentilium, ac repleri ſtatuis ſimulachriſque imperavit, ſeque ibi ut Deum coli præcepit.* fecerat hoc ante Caligulam Antiochus, quâ de re vide lib. II Machab. cap. 6. quemadmodum & Suidam in Βδέλυγμα ἐρημώσεως.

Manducus, effigies in pompâ antiquorum inter cæteras ridiculas formidoloſaſque ire ſolebat, magnis malis, ac latè dehiſcens, & ingentem dentibus ſonitum faciens. Feſtus.

Μάνης ἀνδριάς, *Manes ſtatua*, vide Suidam in Κοτταβίζειν.

Marſyas miniſter Liberi patris per civitates in foro poſitus, libertatis indicium eſt : qui erectâ manu teſtatur nihil urbi deeſſe. Servius ad verſum 58 libri IV Æneïd. quemadmodum & ad verſum 20 libri III Æneid. Civitates, inquit, apud majores aut ſtipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. ſed in liberis civitatibus ſimulachrum Marſyæ erat, qui in tutelâ Liberi patris eſt, cui ſacrificabant cauſâ libertatis.

Νευρόσπαστα. vide Lucianum de Syriâ Deâ, Herodotum in Euterpe. Horatius lib. II, Satyrâ 7*,

* verſ. 82.

Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.

Ariſtoteles de Mundo, *οἱ νευροσπάσται μίαν μήρινθον ἐπισπασάμενοι, ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι, καὶ χεῖρα τοῦ ζώου, καὶ ὦμον, καὶ ὀφθαλμόν, ἔστι δὲ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετά τινος εὐρυθμίας.* quem locum ſic tranſtulit Apulejus, *qui in ligneolis hominum figuris geſtus movent, quando filum membri, quod agitari ſolet, traxerit; torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad miniſterium præſto erunt, nec invenuſtè totus videbitur vivere.* Apud Xenophontem etiam in Sympoſio circulatores & præſtigiatores hujuſmodi *νευροσπάστοις* vulgi admirationem captant, atque ita pecuniâ emungunt imperitiores. refert itaque Xenophon, quendam ex hoc hominum genere à Socrate interrogatum *ἐπί τινι μέγα φρονοίη, ob quam cauſam ſe efferret*, reſpondiſſe, *ἐπὶ τοῖς ἄφροσιν. ὅτι γὰρ τὰ ἐμὰ νευρόσπαστα θεώμενοι, τρέφουσί με. propter homines ſtultos. nam illi quod ſpectent imagunculas meas, quæ fidiculis tentæ moventur, me alunt.*

Oppidorum captorum argenteæ atque eburneæ imagines inter pompam triumphalem circumferebantur. Ovid. II de Ponto, Eleg. 1.

Protinus argento veros imitantia muros
Barbara cum victis oppida lata viris.

Idem III de Ponto, Eleg. 4.

Oppida turritis cingantur eburnea muris;
Fictaque res vero more putetur agi.
Squallidus immittat fractâ ſub arundine crines
Rhenus, & infectas ſanguine notet aquas.

mos hic locum dedit facetiſſimo joco, quem refert Quintilianus orat. inſtit. lib. VI, cap. 3. *Chryſippus, cùm in triumpho Cæſaris eborea oppida eſſent tranſlata, & poſt dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas eſſe oppidorum Cæſaris dixit.*

Oraculum quercuum Dodonæarum harmonico æris tinnitu, à ſtatuâ moto, nobilitatur. vide Suidam in Δωδωναῖον χαλκεῖον, & in Δωδώνη.

Oſcilla. Virgilius lib. II Georg.

Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex altâ ſuſpendunt mollia pinu. ad quem locum videndus Servius. Feſtus in Oſcillum. Hyginus fabulâ 130. Macrob. lib. I Saturnal. ſub finem capitis undecimi. Auſonius in epiſtolâ Centoni nuptiali præfixâ. *Ludicrum quod Græci στομάχιον vocavere, Oſcilla ſunt: ad ſummum quatuordecim figuras Geometricas habent. ſunt enim æquilatera; vel triquetra; extentis lineis; aut rectis angulis, vel obliquis; iſoſcele, vel iſopleura; orthogonia quoque, vel ſcalena. Harum vertibulatum variis coagmentis ſimulantur ſpecies*

mille formarum: elephantus bellua, aut aper beſtia: anſer volans, & mirmillo in armis ſubſidens; venator, & latrans canis; quin & turris, & cantharus, & alia hujuſmodi innumerabilium figurarum, quæ alius alio ſcientius variegant. ſed peritorum concinnatio, miraculum eſt; imperitorum junctura, ridiculum. vide Ioſ. Scaligerum Auſonianarum lectionum lib. II, cap. 25.

Palæſtras athletarum imaginibus & ceromata ſua exornabant. Plin. XXXV, 2.

Παλλάδια ἐν ταῖς πρῴραις τῶν τριήρων ἦν ἀγάλματά τινα ξύλινα τῇ Ἀθηνᾷ καθιδρυμένα· ὧν ἐπεμελοῦντο μέλλοντες πλεῖν. *Palladia in triremium proris ſunt lignea ſimulachra Minervæ collocata, quorum curam gerebant navigaturi.* vetus Scholiaſtes in Acharnenſes Ariſtophanis. Suidas in Παλλάδιον.

Pataïci Phœnicum effigiem hominis Pygmæi exprimebant, atque eos Phœnices in triremium ſuarum proris circumferre ſolebant. Herodotus Thaliâ. Suidas in Πατταϊκοὶ θεοί. Heſychius in Παταϊκὸς, & in Εὐφράδης. vide locum.

Penates. vide Servium ad verſum 12 libri Tertii Æneïd. quemadmodum & ad verſum 148 ejuſdem libri. Cornutus in Perſii Satyram Quintam, *Gabino habitu cinctuque*, inquit, *Dii Penates formabantur, obvoluti togâ ſupra humerum ſiniſtrum, dextro nudo.*

Portis urbium adſtabant ſtatuæ. *Ambracia ante portas ſtatuit duas virileis ſpecies aheneas.* Varro lib. IV de L. L. Cedrenus etiam teſtatur, Edeſſæ ante publicam urbis portam in ſublimiore loco conſecratam olim fuiſſe ſtatuam, quam ingreſſuri urbem adorare ſolebant.

Προσωπεῖον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὠνομάζετό τι χαλκοῦν ἀγγεῖον, ἐχίνῳ παραπλήσιον, περὶ τὸ στόμα ἔχον πρόσωπα λεόντων ἢ καὶ βοῶν· ἀφ' ὧν καὶ ὠνόμαστο. *προσωπεῖον apud Atticos vas quodpiam erat æneum echino ſimile, circa os facies leonum boumque habens, à quibus & nomen accepit.* Pollux lib. II, cap. 4. Heſychio eſt πολέμου ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἔχον ἐπὶ τοῖς χείλεσι πρόσωπα, ἐν ᾧ τὰ ἱερὰ ἔπεμπον. *bellicum vas æneum habens in labris imagines quaſdam, quo ſacra mitterent.* atque inde eſt quod Polluci lib. IV, cap. 18, σκευοποιὸς dicitur ὁ προσωποποιός, *qui ad apparatum hiſtrionium perſonas ſive larvas efficit.* & rurſus lib. II, ἡ νέα κωμῳδία καὶ προσωποποιὸν εἴρηκεν, ὃν ἡ ἀρχαία σκευοποιὸν ἐκάλει, *nova comœdia proſopopæum dixit, quem Scenopæum vetus vocabat.*

Satyrica ſigna tutelæ hortorum adhibebantur. Plinius lib. XIX, cap. 4. de Lampſaceno ſive Helleſpontiaco Deo in hortis paſſim conſecrato, notius eſt quàm ut referatur.

Sceptro Babyloniorum ſinguli utebantur, atque in ejus ſummitate aut malum, aut roſa, aut lilium, aut aquila, aut aliud aliquod inſigne ſemper viſebatur. de quo ſic Herodotus lib. I, σφρηγῖδα δ' ἕκαστος ἔχει, καὶ σκῆπτρον,

 χειρο-

χειροποίητον· ἐπ' ἑκάστῳ δὲ σκήπτρῳ ἔπεστι πεποιημένον ἢ μῆλον, ἢ ῥόδον, ἢ κρίνον, ἢ αἰετὸς, ἢ ἄλλό τι. ἄνευ γὰρ ἐπισήμου οὔ σφι νόμος ἐστὶ ἔχειν σκῆπτρον. *annulum ſignatorium ſinguli geſtant & ſceptrum affabrefactum, cui ſuperſtat aut malum, aut roſa, aut lilium, aut aquila, aut alind quippiam. Nam abſque inſigni geſtare ſceptrum ipſis nefas eſt.*

Siſtrum. τῇ ἁψῖδι τοῦ σείστρου κατὰ κορυφὴν ἐντορεύουσιν αἴλουρον ἀνθρώπου πρόσωπον ἔχοντα· κάτω δὲ ὑπὸ τὰ σειόμενα, πῆ μὲν Ἴσιδος, πῆ δὲ Νέφθυος πρόσωπον. *Curvamini ſiſtri autem in vertice inſigunt felem humanâ facie :. imæ parti, qua quatiuntur, aliquando Iſidis, interdum Nephthyos faciem.* Plutarchus de Iſide & Oſiride.

Σκελετὸς in locupletiorum Ægyptiorum conviviis circumlatus erat mortui cubitalis aut quandoque etiam bicubitalis imago è ligno. Herodotus Euterpe. ejus haud alius erat uſus, quàm Larvæ iſtius argenteæ, de quâ in Satyrico ſuo Arbiter; *potantibus nobis*, inquit, *& accuratiſſimè lantitias mirantibus, larvam argenteam attulit ſervus, ſic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm ſuper menſam ſemel iterumque abjeciſſet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adjecit,*

Heu, heu nos miſeros, quàm totus homuncio nil eſt!
Sic erimus cuncti poſtquam nos auferet Orcus.

vide quoque Plutarchum in Sympoſio ſeptem ſapientum. nec non Tzetzem Chiliad. III, hiſt. 92. aliquando tamen Ægyptii non ſceleton aliquod ligneum, ſed ipſa verorum mortuorum cadavera condita atque exſiccata convivio adhibebant; quemadmodum legere eſt apud Lucianum de Luctu.

Sphinges. Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἱδρύονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περὶ θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος. τάχα δὲ καὶ ὅτι φιλεῖν τε δεῖ καὶ φοβεῖσθαι τὸ θεῖον· ἀγαπᾷν μὲν, ὡς προσηνὲς καὶ εὐμενὲς τοῖς ὁσίοις· δεδιέναι δὲ, ὡς ἀπαραιτήτως δίκαιον τοῖς ἀνοσίοις. θηρίου γὰρ ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡ σφὶγξ αἰνίσσεται τὴν εἰκόνα. *Ægyptii ante templa ponunt Sphingas, quia doctrina, quæ de Deo, ænigmatica eſt & obſcura. Fortè autem quod Deum oporteat amare & timere : amare quidem, ut ſanctis benignum ac propitium : timere autem, ut qui ſit impiis juſtus inexorabilıter. Feræ enim ſimul & hominis imaginem Sphinx ſignificat.* Clemens Alexandrinus Stromat. lib. v. Plutarchus de Iſide & Oſiride. Strabo lib. XVII Geograph.

Stabulum Eponæ ſimulachris adornabant. *reſpicio pilæ mediæ*, inquit Apulejus lib. III Metam. *quæ ſtabuli trabes ſuſtinebat, in ipſo ferè meditullio Eponæ Deæ ſimulachrum reſidens ædiculæ, quod accuratè corollis roſeis, & quidem recentibus, fuerat ornatum.*

Tabernaculum Alexandri magni ſtatuæ ſuſtinere ſolitæ traduntur. Plin. XXXIV, 8.

Ver-

Digitized by Google

Vertumnus multiformis poſitus in multis locis civitatis. & ferè in omnibus municipiis Italiæ conſecrabantur ſimulachra ambigui vultus, qui pro habitus diverſitate in diverſas facies Deorum vertebantur. Acron in Horat. lib. II, Sat. 7.

Veritatis ſimulachrum in gemmâ exſculptum ſacerdotes Ægyptiorum de collo pendens geſtabant, *ἄγαλμα τῆς ἀληθείας, ſimulachrum veritatis.* vide Ælianum var. hiſt. XIV, 34. vide quoque Diod. Siculum lib. I, pag. 45, & 68. confer cum hiſtoriâ ſacrâ. Plinius quoque lib. XXXIII, cap. 3, *Harpocrationem, ſtatuaſque Ægyptiorum numinum, in digitis viri quoque portare incipiunt.* ex quibus loquendi modis manifeſtum eſt, ſculpturam ac cælaturam cum ſtatuariâ plurimùm diſtare: quemadmodum enim gemmis inciſæ imagines *ſtatuæ* hic per tranſlationem dicuntur, ita paſſim apud ſcriptores æneæ, eburneæ, argenteæ figuræ alteri cuipiam materiæ impreſſæ, *ſigna* generali nomine dici ſolent. Virgil. V Æneid.

— hoc munus habebis Cratera impreſſum ſignis —.

Statius III Sylv. in Hercule Surrentino *, * verſ. 38.

— ſignis creſcit torus aſper eburnis.

quin etiam præſtantiſſimi quique ſignifices cælaſſe deprehenduntur. *Phidias Amazonum prælium cælavit intumeſcente ambitu parmæ.* Plin. XXXVI, 5. & mox, *Scopas, Bryaxis, Timotheus, & Leochares pariter cælavere Mauſoleum.* menſam quoque ex ebore & auro fecit Colotes, de quâ vide Pauſaniam I Eliac. valvas quoque ex ebore atque auro magnifice cælatas deſcribit Virgil. III Georg. † † verſ. 26.

In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini.

ſcribit Zozimus lib. V Stiliconem in magnâ pecuniæ inopiâ mandaſſe, ut fores Capitolii, quæ magno pondere auri obductæ erant, laminis iis ſpoliarentur; quibus detractis, apparuit ſcriptura quæ ſub ipſis antea laminis delituerat, INFELICI REGI SERVANTVR. eas autem laminas egregiâ cælaturâ fuiſſe notabiles diſcas ex Claudiani Paneg. in VI Conſ. Honorii ‡, *— juvat intrà tecta Tonantis* ‡ verſ. 44.

Cernere Tarpejâ pendentes rupe Gigantes,
Cælataſque fores —. cæterùm omiſſâ eâ, quæ in ædibus ſacris erat, cælaturâ, ad varium in aliis rebus cælaturæ uſum tranſibo.

§. 12. Baltheus cælatus. Ovid. IX Metam. * * verſ. 189.

Thermodontiaco cælatus baltheus auro.

Capuli militum ebore etiam faſtidito, cælantur argento; vaginæ, batillis; balthei, laminis crepitant. Plin. XXXIII, 12. Theſeo eburnea capuli cælatura ſaluti fuit. Ovid. VII Metam. † Macedonum regi Philippo Pauſaniæ capu- † verſ. 423.

 lus,

lus, quadrigæ cælaturâ inſignis, fatalis fuit. Val. Max. l. 1, c. 8, ex. ext. 9.

Carrucas ex argento cælare invenimus. Plin. XXXIII, 11.

Cryſtallis quibuſdam eſt *capillamentum rimæ ſimile; hoc artifices cælaturâ occultant.* Plin. XXXVII, 2.

* verſ. 89. Cunæ ſegmentatæ. Iuvenal. Satyrâ VI *,

Eſſeda cælata, Propert. II, 1. *Eſſeda cælatis ſiſte Britanna jugis.*

Figulina vaſa cælata. Plutarchus in apophth. regum & impp. Κότυς φύσει ὀξὺς ὢν εἰς ὀργὴν, καὶ πικρὸς τῶν ἁμαρτανόντων ἐν ταῖς διακονίαις κολαστὴς, σκεύη ποτὲ κεράμεια κομίσαντος ξένου εὔθραυστα καὶ λεπτὰ, πιθανῶς δὲ καὶ περιττῶς εἰργασμένα γλυφαῖς τισι καὶ τορείαις, τῷ μὲν ξένῳ ἔδωκε δῶρα, τὰ δὲ σκεύη πάντα συνέτριψεν, ὅπως (εἶπε) μὴ δι' ὀργὴν πικρότερον κολάζω τοὺς συντρίβοντας. *Cotys, cum natura iracundus eſſet, acerbeque in miniſtrorum delicta animadvertens, cum hoſpes quidam ei fictilia vaſa attuliſſet, tenuia ac fragilia admodum, alioquin eleganter ac ſubtiliter ſculpturis cælaturiſque adornata: hunc quidem donis affecit, ſed vaſa iſta omnia confregit, quod vereri ſe diceret, ne miniſtros ea ſi confringerent ſævius puniret.* Martial. lib. IV, Epigr. 46.

Parcæ ciſtula non capax olivæ,
Et craſſo figuli polita cælo.

Galeæ æneæ cælatæ opere Corinthio. Cicero lib. IV in Verrem. Caſſidis cælatæ meminit Iuvenalis Sat. XI †. † verſ. 103.

Hydriæ grandes cælatæ opere Corinthio. Cicero lib. IV in Verrem.

Leſbium, genus vaſis cælati à Leſbis inventum. Feſtus.

Panis cælaturæ. Plin. XIX, 4.

Putealia ſigillata. Cicero lib. I ad Atticum, epiſt. 8.

Scutis, qualibus apud Trojam pugnatum eſt, continebantur imagines, unde & nomen habuere Clypeorum; non, ut perverſa Grammaticorum ſubtilitas voluit, à cluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in ſcuto cujuſque, qui fuerit uſus illo. Pœni ex auro factitavere & clypeos & imagines, ſecumque in caſtris tulere. Certè captis eis talem Aſdrubalis invenit Q. Marcius, Scipionum in Hiſpaniâ ultor: iſque clypeus ſupra fores Capitolinæ ædis uſque ad incendium primum fuit. Plin. XXXV, 4. Clypeum Achillis à Vulcano mirâ arte cælatum deſcribit Homerus Iliad. Σ ‡. Alcibiades, ut ſemper aliàs, ita maximè in bello cùm præeſſet exercitui, pulcher videri ſtuduit; itaque ſcutum ex ebore & auro confectum habuit, & in eo Cupidinis fulmen amplexantis inſigne, Athenæus lib. XII Deipnoſoph. cap. 9. vide quoque Plutarchum in Alcibiade. Ovid. V Metamorph. *

‡ verſ. 474, & ſeqq.

* verſ. 187.

At Nileus, qui ſe genitum ſeptemplice Nilo
Ementitus erat; clypeo quoque flumina ſeptem
Argento partim, partim cælaverat auro.

Silius

Silius Italicus lib. XIV *, * verſ. 212.

Ductor Groſphus erat, cujus cælata gerebat
Taurum parma trucem, pœnæ monumenta vetuſtæ.

Statius IX Thebaïd. † deſcribit clypeum Crenæi cælato opere inſignem. vide locum. † verſ. 333.

Vehicula decem, multo auro argentoque cælata proſequebantur agmen Darii. Q. Curtius lib. III, cap. 3.

Vitrum aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Plin. XXXVI, 26. Achilles Tatius lib. II de amoribus Clitophontis & Leucippes, κρατῆρα παρέθηκεν μετὰ τὸν Γλαύκου τοῦ Χίου δεύτερον· ὑάλου μὲν τὸ πᾶν ἔργον ὀρωρυγμένης· κύκλῳ δὲ αὐτὸν ἄμπελοι περιέστεφον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κρατῆρος πεφυτευμέναι, οἱ βότρυες πάντη περικρεμάμενοι, ὄμφαξ μὲν αὐτῶν ἕκαστος ὅσον ἦν κενὸς ὁ κρατήρ. ἐὰν δὲ ἐγχέῃς οἶνον, κατὰ μικρὸν ὁ βότρυς ὑποπερκάζεται, καὶ σταφυλὴν τὴν ὄμφακα ποιεῖ. Διόνυσός τε ἐντετύπωται τῶν βοτρύων, ἵνα τὴν ἄμπελον γεωργῇ. *A Glauci Chii cratere alterum poculum adhibuit. E cælato id vitro erat; ejuſque oram vites in eo ipſo natæ coronabant: à quibus racemi paſſim pendebant, ſicco omnes poculo acerbi: immiſſo autem vino paulatim rubentes & maturi: inter racemos vero Dionyſius effictus erat ut vitem coleret.*

§. 13. Pecunia hîc minimè prætereunda eſt, quæ Iuvenali Satyrâ XIV ‡, rectè dicitur *Conciſum argentum in titulos facieſque minutas*. & quemadmodum ex ipſâ antiquiorum numiſmatum monetâ curioſi harum rerum elegantiora ſæcula à rudioribus facilè dignoſcunt; ita inter omnia accuratioris monetæ genera in maximâ ſemper æſtimatione fuere Cyziceni ſtateres. Κυζικηνοὶ στατῆρες διεβεβόηντο οὗτοι ὡς εὖ κεχαραγμένοι· πρόσωπον δὲ ἦν γυναικεῖον ὁ τύπος· ἐπὶ δὲ θατέρου προτομὴ λέοντος. *Cyziceni ſtateres. Hi celebres fuerunt ut bene excuſi. Typus autem eorum erat muliebris facies, in altera vero parte erat leonis anterior pars.* Suidas. vide quoque Heſychium, quemadmodum & Zenobium & Diogenianum parœmiographos in Κυζικηνοὶ στατῆρες. ‡ verſ. 291.

§. 14. Annulos ſignatorios Hebræorum vetuſtiſſimis in uſu fuiſſe, perſpicitur ex eo annulo, quem Thamar à Iudâ pignori acceperat. Geneſ. XXXVIII. huc etiam refer gemmas illas in pectorali ſacerdotis, quibus lapidarii artifices ex præſcripto Domini ſigilli ſculpturis inſculpſerant nomina filiorum Iſraël, Exod. XXXVIII, II. apud Græcos nonniſi ſerò videntur adhibiti; videturque ſerior eorum uſus proveniſſe, aut ex ignorantiâ ſcalpendi gemmas, aut ex nimiâ earum reverentiâ. Ignorantiam videtur arguere, quod ne quidem ferro, ære, argento, auro ſignaſſe eos legamus: quin contrà teſtis eſt Heſychius vetuſtiores ante inventionem annulorum

Digitized by Google

lorum ſignatoriorum ligno à vermibus corroſo ſignaſſe. vide Heſychium in Θεκπποβρώτοις. Tzetzes quoque ad verſum 508 Caſſandræ Lycophronis, πρὶν εὑρεθῆναι τὰς σφραγῖδας, οἱ παλαιοὶ ἐσφράγιζον ξύλοις ὑπὸ θριπῶν βεβρωμένοις, διὰ τὸ αὐτὰ πολυκέντητα εἶναι. *antequam invenirentur annuli ſignatorii, veteres ſignabant lignis à vermibus corroſis, quod eſſent multis punctis diſtincta.* imò ne ſuâ quidem ætate majorem partem gentium hominumque, qui ſub imperio Romano degebant, ullos omnino annulos habuiſſe affirmat Plin. XXXIII, I. ubi & hoc addit, *Non ſignat Oriens aut Ægyptus etiam nunc, litteris contenta ſolis.* Reverentiæ gemmis quondam exhibitæ meminit Plinius in procemio libri Trigeſimi ſeptimi, *Vt nihil inſtituto operi deſit*, inquit, *gemmæ ſuperſunt, & in arctum coacta rerum naturæ majeſtas, multis nullâ ſui parte mirabilior. tantum tribuunt varietati, coloribus, materiæ, decori, violari etiam ſignis gemmas nefas ducentes.* & mox cap. V ejuſdem libri, de ſmaragdis loquens, *iidem plerumque concavi, ut viſum colligant. quapropter decreto hominum iis parcitur, ſcalpi vetitis.* Herodotus tamen Thaliâ tradit, nobilem illam Polycratis Samii gemmam ſignatoriam ſmaragdum fuiſſe à Theodoro Samio ſcalptum, contrà quàm Plinius lib. XXXVII, cap. I. de quo plura, adſpirante Deo opt. max. dicemus in Catalogo artificum.

CAPVT IX.

HOnor artibus olim exhibitus. *Honos alit artes, omneſque trahimur ad ſtudia gloriâ; jacentque ea ſemper, quæ apud quoſque improbantur.* Cicero circa initium lib. I Tuſc. quæſt. *Gloriâ induſtria alitur.* Salluſt. II de Rep. ordinandâ. τῷ γὰρ ὄντι φύσις αὕτη, ὡς ἔοικεν, ἀσκεῖσθαι μὲν τὸ τιμώμενον, ἀμελεῖσθαι δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον. *naturale enim eſt, eam quæ magni fit, artem exerceri frequenter; quæ contra res contemptui habeatur, eam aſpernari omnes.* Themiſt. orat. II. Adcò præmium omnia ſpectant, ut Pictura quoque, quamquam plurimùm habeat in ſe voluptatis, maximè tamen præſenti fructu laudis opinioniſque ducatur. *nam quid ſibi voluit C. Fabius nobiliſſimus civis? qui cùm in æde Salutis, quam C. Iunius Bubulcus dedicaverat, parietes pinxiſſet, nomen his ſuum inſcripſit. Id enim demùm ornamenti familiæ conſulatibus, & ſacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. videlicet Phidiæ ſecutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem ſuam incluſit; quâ convulſâ, tota operis colligatio ſolveretur.* Valer. Max. lib. VIII, cap. 14, ex. 6. *Pendemus ex laude, atque hanc laboris noſtri ducimus ſummam.* Quint. IV, 2. in hujus rei exemplum Sauron atque Batrachon præterire minimè debemus, *qui fecere templa Octaviæ porticibus incluſa; natione ipſi Lacones. quidam & opibus præpotentes fuiſſe eos putant, ac ſuâ impenſâ conſtruxiſſe, inſcriptionem ſperantes. quâ negatâ, hoc tamen alio loco & modo*

Digitized by Google

modo uſurpaſſe. ſunt certè etiamnum in columnarum ſpiris inſcalpta nominum eorum argumento Rana atque Lacerta. Plin. xxxvi, 5. pulchrè itaque Plutarchus in ipſo ſtatim initio libri Secundi de virtute aut fortunâ Alexandri, demonſtrat regis magni temporibus maximum fuiſſe artificum proventum, non ob aliud, quàm quod viderent præclara ingenia paratam ſibi fore tanti judicis æquam æſtimationem. appoſitè quoque Plin. lib. xxxv, cap. 1. *Pictura, ars quondam nobilis, tunc cùm expeteretur à regibus populiſque.*

§. 2. Intelligentiſſimos certè artis fuiſſe priſcorum ſæculorum magnates, ex eo quo artifices proſequebantur amore, facilè percipias. nam ut rectè Sidon. Apollinaris lib. v, epiſt. 10, *naturali vitio fixum eſt radicatumque pectoribus humanis, ut qui non intelligunt artes, non mirentur artifices.* Vitruvius quoque in proœmio libri Tertii, *Propter ignorantiam artis virtutes obſcurantur.* Artifici clamore plauſuque opus eſt, & velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis artificibus obtingebant, quum plures viri nobiles officinas eorum nunquam non coartarent: quod quantum ardorem ingeniis, quas artificibus faces admoviſſe putamus? Demetrius ille poliorcetes, bellatorum acerrimus, Protogenem picturæ Ialyſi intentum videre non dubitavit, *relictiſque victoriæ ſuæ votis, inter arma & murorum ictus ſpectavit artificem.* Plin. xxxv, 10. Alexander quoque magnus frequenter in officinam Apellis ventitabat; quamquam ei honorem clariore præbuerit exemplo. *namque cùm dilectam ſibi ex pallacis ſuis præcipue nomine Campaſpen nudam pingi ob admirationem formæ & ab Apelle juſſiſſet, eumque tum pari captum amore ſenſiſſet, dono eam dedit. magnus animo, major imperio ſui; nec minor hoc facto, quàm victoria aliqua; quippe ſe vicit; nec torum tantùm ſuum, ſed etiam affectum donavit artifici, ne dilectæ quidem reſpectu motus; ut, quæ modò regis fuiſſet, modò pictoris eſſet.* Plin. xxxv, 10. ex eo quoque quem artibus hiſce honorem idem Rex habuit, proceſſit *quòd imaginem ſuam, quo certior poſteris proderetur, noluit à multis artificibus vulgo contaminari; ſed edixit univerſo orbi ſuo, ne quis effigiem regis temere aſſimilaret ære, colore, cælamine; quin ſolus eam Polycletus ære duceret, ſolus Apelles coloribus delinearet, ſolus Pyrgoteles cælamine duceret. Præter hos tres, multò nobiliſſimos in ſuis artificiis, ſi quis uſpiam reperiretur alius ſanctiſſimæ imagini regis manus admolitus, haud ſecùs in eum quàm in ſacrilegum vindicaturus. Eo igitur omnium metu factum, ſolus Alexander ut ubique imaginum ſummus eſſet: utque omnibus ſtatuis, & tabulis, & toreumatis idem vigor acerrimi bellatoris, idem ingenium maximi honoris, eadem forma viridis juventæ, eadem gratia relicinæ frontis cerneretur.* Apulejus in Floridis.

§. 3. Inſana denique tabularum ſtatuarumque pretia, quid aliud quàm venerationem artibus olim præſtitam produnt? Apelles certè, cum pinxiſſet Alexandrum magnum fulmen tenentem, in templo Epheſiæ Dianæ,

viginti talentis auri; manupretium ejus tabulæ in nummo aureo menſurâ accepit, non numero. Plin. xxxv, 10. In confeſſo eſt Bularchi pictoris tabulam à Candaule rege Lydiæ repenſam auro. tanta jam dignatio picturæ erat. Plin. xxxv, 8. L. Mummius, cùm in prædâ vendendâ rex Attalus VI Mil. ſeſtertium emiſſet Ariſtidis tabulam, pretium miratus, ſuſpicatuſque aliquid in eâ virtutis, quod ipſe neſciret, revocavit tabulam, Attalo multum querente. Plin. xxxv, 4. Ariſtides Thebanus pinxit prælium cum Perſis, centum homines eâ tabulâ complexus, pactuſque in ſingulos minas decem à tyranno Eleatenſium Mnaſone. Valuit in arte tantùm, ut Attalus rex unam tabulam ejus Centum talentis emiſſe tradatur. Plin. xxxv, 10. Polycletus Diadymenum fecit molliter juvenem, centum talentis nobilitatum. Plin. xxxiv, 8. Arceſilao plaſtæ à Lucullo H-S. LX ſignum Felicitatis locatum, cui mors utriuſque inviderit. Plin. xxxv, 12. & mox, Octavio equiti Romano cratera facere volenti, exemplar è gypſo factum talento. Aſclepiodoro Mnaſon tyrannus pro duodecim Diis dedit in ſingulos mnas trecentas; idemque Theomneſtro in ſingulos heroas mnas centenas. Plin. xxxv, 10. Cydiæ tabulam Argonautas H-S. XLIIII Hortenſius orator mercatus eſt, eique ædem fecit in Tuſculano ſuo. Plin. xxxv, 11. Timomachus Byzantius Cæſaris dictatoris ætate Ajacem ei pinxit & Medeam, ab eo in Veneris Genetricis æde poſitas, octoginta talentis venumdatas. Plin. xxxv, 11. In mentione ſtatuarum eſt & una non prætereunda, licet autoris incerti, juxta Roſtra, Herculis tunicati Eleo habitu Romæ, torvâ facie, ſentienteque ſuprema in tunicâ. in hac tres tituli: L. Luculli imperatoris de manubiis: alter, pupillum Luculli filium ex S. C. dedicaſſe: tertius, T. Septimium Sabinum Ædilem curulem ex privato in publicum reſtituiſſe. Tot certaminum tantæque dignationis ſimulachrum id fuit, Plin. xxxiv, 8. M. Agrippa, vir ruſticitati propior quàm deliciis, mercatus eſt à Cyzicenis duas tabulas Ajacis & Veneris H-S. XII M. Plin. xxxv, 4. Tiberius Cæſar amavit Archigallum Parrhaſii, atque, ut autor eſt Decius Eculeo, LX ſeſtertiis æſtimatam, cubiculo ſuo incluſit. Plin. xxx, 10. Ajunt Cois pro Veneris anadyomenes picturâ de tributi imperati ſummâ remiſſa fuiſſe C talenta. Strabo lib. XIV Geogr. Nicomedes rex voluit à Gnidiis Praxitelicam Venerem mercari, totum æs civitatis alienum, quod erat ingens, diſſoluturum ſe promittens. omnia perpeti maluere. nec immeritò: illo enim ſigno Praxiteles nobilitavit Gnidum. Plin. xxxvi, 5. Lyſippus fecit diſtringentem, quem M. Agrippa ante thermas ſuas dicavit, mirè gratum Tiberio principi; qui non quivit ſibi temperare in eo, quamquam imperioſus ſui inter initia principatus, tranſtulitque in cubiculum,

Digitized by Google

culum, alio ibi ſigno ſubſtituto: cùm quidem tanta populi Ro. contumacia fuit, ut magnis theatri clamoribus reponi apoxyomenon flagitaverit: princepſque, quamquam adamatum, repoſuerit. Plin. XXXIV. 8. refer huc etiam illa Tullii verba ex lib. IV accuſat. in C. Verrem, *Quid arbitramini Rheginos mereri velle, ut ab eis marmorea Venus illa ne auferatur? quid Tarentinos, ut ne Europam in tauro ſedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cætera. quid Theſpienſeis, ut Cupidinis ſignum, propter quod unum viſuntur Theſpiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Epheſios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialyſum? quid Athenienſeis, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam?* Ætas noſtra vidit in Capitolio, priuſquàm id noviſſimè conflagravit à Vitellianis incenſum, in cellâ Iunonis canem ex ære vulvas ſuum lambentem: cujus eximium miraculum & indiſcreta veri ſimilitudo non eo ſolum intelligitur, quod ibi dicatus fuerat; verum & novâ ſatiſdatione: nam ſumma nulla par videbatur: capite tutelarios cavere pro eo inſtituti publici fuit. Plin. XXXIV, 7. Olympum & Pana, Chironemque cum Achille in Septis, quæſtio eſt qui fecerint; præſertim cùm capitali ſatiſdatione fama judicet dignos. Plinius XXXVI, 5. Exemplum denique Cleſidis injuriâ Stratonices reginæ nobilitati, minimè hic prætereundum. nullo enim honore exceptus ab eâ, pinxit volutantem cum piſcatore, quem reginam amare ſermo erat; eamque tabulam in portu Epheſi propoſuit; ipſe velis raptus eſt. Regina tolli vetuit, utriuſque ſimilitudine mirè expreſſâ. atque ita quem artifici negaverat honorem, arti in ſe contumelioſiſſimæ habuit. Plin. XXXV, 11.

§. 4. Ex omnibus hiſce exemplis liquet, quanto olim ſtudio reges urbeſque præclara ingenia foverint: neque id immeritò: nullorum enim æquè intererat ne diſcrimen omne virtutis ignaviæque periret. quinetiam ipſis quoque artificibus profuit cultus ille, quem mortalium celſiſſimi artibus exhibebant: adeò jam nihil ampliùs humile atque abjectum de ſuis artibus ſentientes, tanti eas arbitrabantur eſſe, quanti eas ab orbis terrarum moderatoribus fieri videbant; animoſque hac opinione imbutos; extemplò quoque intrabat ſtupendus raræ magnanimitatis amor. *Polygnotus pinxit Athenis porticum, quæ Pœcile vocatur, gratuito; cùm partem ejus Mycon mercede pingeret: unde major huic autoritas: ſiquidem Amphictyones, quod eſt publicum Græciæ conſilium, hoſpitia ei gratuita decrevere.* Plin. XXXV, 9. & mox, *Zeuxis donare opera ſua inſtituit, quod ea nullo ſatis digno pretio permutari poſſe diceret; ſicuti Alcmenam Agrigentinis, Pana Archelao.* Nicias quoque, teſte Plin. XXXV, 11. *Nec ſi an vendere noluit Attalo regi talentis ſexaginta; potiuſque patriæ ſuæ donavit, abundans opibus.* prudenter omnes. noluerunt elevare

vare tantæ artis autoritatem. quandoquidem *pleraque hoc ipſo poſſunt videri vilia, quod pretium habent*. Quint. XII, 7.

§. 5. Artium adhæc tam impenſè ab omnibus honoratarum conſideratione, ipſi quoque artifices ad majorem artibus hiſce honorem habendum accendebantur: nam tantæ ac tam latè patentis artis verecundiâ eos tenente, *non parietes excolebant dominis tantùm, nec domos uno in loco manſuras, quæ ex incendiis rapi non poſſent. Caſulâ Protogenes contentus erat in hortulo ſuo. nulla in Apellis tectorio pictura erat. nondum libebat parietes totos pingere. omnis eorum ars urbibus excubabat. pictorque res communis terrarum erat*, Plin. XXXV, 10. *Exſtat certè M. Agrippæ oratio magnifica & maximo civium digna, de tabulis omnibus ſigniſque publicandis: quod fieri ſatius fuiſſet, quàm in villarum exilia pelli*. Plin. XXXV, 4. néve ſperatâ fortè gloriâ exciderent *pingendi fingendique conditores inſcripſerunt abſoluta opera, & illa quoque quæ mirando non ſatiamur, pendenti titulo: ut, Apelles faciebat, aut Polycletus: tanquam inchoatâ ſemper arte & imperfectâ, ut contra judiciorum varietates ſupereſſet artifici regreſſus ad veniam, velut emendaturo quidquid deſideraretur, ſi non eſſet interceptus. Quare plenum verecundiæ illud eſt, quod omnia opera tanquam noviſſima inſcripſere, & tanquam ſingulis fato adempti. Tria non amplius, ut opinor, abſolutè traduntur inſcripta; Apelles fecit; quæ ſuis locis reddam: quo apparuit ſummam artis ſecuritatem autori placuiſſe; & ob id magnâ invidiâ fuere omnia ea*. Plinius in præfatione ardui operis. quod autem cura gloriæ tam anxiæ benè ceſſerit iis, docet idem Plinius XXXV, 11. *illud verò per quàm rarum ac memoriâ dignum*, inquit, *etiam ſuprema opera artificum imperfectaſque tabulas, ſicut Irim Ariſtidis, Tyndaridas Nicomachi, Medeam Timomachi, & Venerem Apellis, in majori admiratione eſſe, quàm perfecta. Quippe in iis lineamenta reliqua, ipſæque cogitationes artificum ſpectantur: atque in lenocinio commendationis dolor eſt: manus, cùm id agerent, exſtinctæ deſiderantur*. ad quæ poſtrema ſenioris Plinii verba mirè facit hîc junioris Plinii locus lib. V, epiſt. 5. *mihi videtur acerba ſemper*, inquit, *& immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. nam qui voluptatibus dediti, quaſi in diem vivunt, vivendi cauſas quotidie finiunt: qui verò poſteros cogitant, & memoriam ſui operibus extendunt, his nulla mors non repentina eſt, ut quæ ſemper inchoatum aliquid abrumpat*. Illud interim hîc in tranſitu minimè prætereundum, quòd cùm perennaturæ ſpem gloriæ ſummis olim artificibus calcar ſubdidiſſe contendimus, de ſolidâ veraque gloriâ id volumus intelligi, minimè verò de caducâ falſaque ejus umbrâ, quam aviditate mirâ captare ſolent artifices vanæ tantùm oſtentationi inſervientes. etenim dum præproperè nimis ad finem gloriæ laudiſque tendunt, omnes pingendi artes, perverſâ quadam ambitione ducti, ſtatim aperire ſatagunt, ornatum omnem frivolo imprimis ac ſcenico more confeſtim exponere geſtiunt,

& quic-

Digitized by Google

& quicquid uſpiam nitidum, jucundum, elaboratum, velut inſtitores quidam artis intuendum atque oculis penè pertrectandum exhibere ſtudent: nam eventum ad ſuam ipſorum, non ad artis gloriam referunt. *Sed tam contumelioſos in ſe, invicem ars ridet.* Quint. x, 7. dumque videri volunt imperitis periti, peritis imperiti videntur. *τὸ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστιν ἀπαρέσκειν, multis placere, eſt ſapientibus diſplicere.* Plut. de Educat. liberorum.

§. 6. Duravit artificibus generoſus veræ laudis amor, quàm diu regibus populiſque artium reverentia manſit: at poſtquam pecuniæ amor eam ex animis hominum ejecit, defecerunt & ipſi artifices. notavit illud elegantiſſimus Arbiter, *Cœpi prudentiorem conſulere ætates tabularum,* inquit, *& quædam argumenta mihi obſcura; ſimulque cauſam deſidiæ præſentis excutere, cùm pulcherrimæ artes periiſſent, inter quas Pictura ne minimum quidem ſui veſtigium reliquiſſet. Tum ille. Pecuniæ, inquit, cupiditas hæc tropica inſtituit. priſcis enim temporibus, cùm adhuc nuda virtus placeret, vigebant artes ingenuæ, ſummumque certamen inter homines erat, ne quid profuturum ſæculis diu lateret. Verùm, ut ad plaſtas convertar, Lyſippum, ſtatuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exſtinxit; & Myron, qui penè hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem. At nos vino ſcortiſque demerſi, ne paratas quidem artes audemus cognoſcere. ſed accuſatores antiquitatis, vitia tantùm docemus & diſcimus. Noli ergò mirari, ſi Pictura defecit, cùm omnibus Diis hominibuſque formoſior videatur maſſa auri, quàm quidquid Apelles Phidiaſve, Græculi delirantes, fecerunt.* vide quoque Plinium lib. XIV in Procemio. quemadmodum & Dionyſ. Longinum περὶ ὕψους, § ultimâ.

§. 7. Poſtquam igitur ſummi viri, qui præſidio artibus eſſe debuerant, ſola gaudia in poſſidendo ponere cœperunt, peſſum quoque iere vitæ pretia; omneſque à maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, fœdamque ſubiere ſervitutem; artificibus paſſim libidini atque avaritiæ, cùm gloriæ ampliùs non poſſent, inſervientibus: quumque eorum operâ nemo uteretur, otii ſolatium libidine quærentes, libidinis autem ſumptus avaritiâ ſupplentes, qualeſcunque vividæ indolis reliquias duplici hac vitiorum peſte penitùs exſtinguebant. *nihil eſt tam mortiferum ingeniis, quàm luxuria.* Seneca in procemio libri primi Controverſiarum. *quod ſi agrorum nimia cura, & ſollicitior rei familiaris diligentia, & venandi nimia voluptas, & dati ſpectaculis dies, multum ſtudiis auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunque alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, avaritiam, pœnitentiam? quarum impotentiſſimæ cogitationes, ſomnos etiam ipſos, & illa per quietem viſa perturbant. Quis inter hæc bonis artibus locus? non hercle magis, quàm frugibus in terrâ ſentibus ac rubis occupatâ.* Quint. XII, I. ἐπιθυμία πλούτου ταπεινοὺς ποιεῖ.

ποιεῖ. *divitiarum cupiditas ignavos facit.* Arriani Epict. IV, 4. ita eſt profe- cto: nam ut primùm ars cœpit eſſe in quæſtu, inſtitutumque ejus bonis malè uti, curam quoque cultus, qui artifices habebantur, omiſerunt: unde ars deſtituta ac deſolata infirmioribus ſtatim ingeniis velut prædæ fuit. pauciſſimis ergò remanſit operis amor: nec quia ſit ars hæc pulcherrima atque honeſtiſſima, petitur ipſa, ſed plerique ad vilem uſum & ſordidum lucrum accinguntur, vividam illam & maximæ arti ſuffecturam ingenii vim enervantes frangenteſque. Horat. de Arte,

Romani pueri longis rationibus aſſem
Diſcunt in partes centum diducere. dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Vncia, quid ſuperat? poteras dixiſſe triens. en,
Rem poteris ſervare tuam. redit uncia: quid fit?
Semis. ad hæc animos ærugo, & cura peculi
Cùm ſimel imbuerit; ſperamus carmina fingi
Poſſe linenda cedro, & lævi ſervanda cupreſſo?

Quondam æs confuſum auro argentoque miſcebatur, & tamen ars pretioſior erat: nunc incertum eſt, pejor hæc ſit, an materia. mirumque, cùm ad infinitum operum pretia creverint, autoritas artis exſtincta eſt. quæſtus cauſâ enim,ut omnia, exerceri cœpta eſt, quæ gloriæ ſolebat. Plin. XXXIV, 2. non eſt tamen quod quis arbitretur omne lucrum hîc à me damnari; neque enim video,quæ juſtior eſſe poſſit ratio acquirendi, quàm ex honeſtiſſimo labore; præſertim, cùm hæc ipſa opera, tempuſque omne huic negotio datum, facultatem aliter acquirendi recidant: ſed famæ primam ſemper atque præcipuam rationem habendam puto; lucrum verò in ſecundis ponendum: tanquam quod,ſi non adſit ſordida animi ſolam pecuniam adpetentis cupiditas,curam artis non leviter ſoleat intendere. uſque adeò in omnibus artibus locum habet illud Teletis*, τέχνας πάσας μισθὸς ὁ μέγας τρέφει. *juſtis commodis ſtudia conſtat artium nutrienda*, Caſſiodorus variarum VII, 15. λυσιτελῶς λιμώττει χρυσοῦ τὸ ἀνθρώπειον γένος· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τέχναι τῷ βίῳ εἰσήχθησαν, καὶ πόλεις ᾠκίσθησαν, καὶ συναλλαγμάτων εὐμάρεια. εἰ δὲ δεῖ συλλήβδην εἰπεῖν, πάσης εὐκοσμίας ἐστέρητο ἂν τὸ ἀνθρώπειον ἐνδιαίτημα, εἰ μὴ χρυσὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλων ἐπιδεεῖς ἐτεχνήσατο. οὐ γὰρ ἂν πλωτὴρ ἐναυτίλλετο· οὐχ ὁδοιπόρος ἐνεπορεύετο. οὐκ ἀροτῆρα βοῦν οἱ γεωργοῦντες ἐκέκτηντο· οὐ βασιλικῆς ἡγεμονίας ἐπρεσβεύετο σκῆπτρα· οὐκ ἀρχαῖς καὶ προσφόροις τὸ ὑπήκοον ἐκεκόσμητο· οὐ στρατηγὸς ἐδημαγώγει τὸ στράτευμα. εἰ δὲ καὶ ἀπόρρητον λόγον θέλεις μαθεῖν, ἀρετῆς καὶ κακίας ὁ χρυσὸς τὰς ἰδίας πιστίστευται, καὶ βασανίζεται ἔφεσις ψυχῆς δι' αὐτοῦ, καὶ τῷ Κελτικῷ ποταμῷ ἐστιν ἐφάμιλλος· νόθευ γὰρ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. *Vtilis eſt auri fames in humano genere. Inde etenim & artes vitæ acceſſerunt & urbes ædificatæ ſunt, & in*

* apud Stob. Serm. de Laude auri.

contra-

contractibus orta conventio. ſi vero ſummatim dici debeat, omni ornatu privatus eſſet quacunque terrarum locus inhabitatus, ſi non auri interceſſione factum foret, ut homo alter alterius invicem indigeret. Nam neque nauta navigabat, neque viator faciebat iter, neque aratorem bovem agricolæ poſſidebant, non regiæ majeſtatis adorabantur Sceptra, non magiſtratibus & juridicis ornati erant ſubditi, non dux agebat exercitum. Quod ſi autem ſecretum ſermonem ſcire vis, virtutis & malitiæ habenas habet aurum, & probatur appetitus animæ per ipſum, Celticique fluminis eſt æquale viribus. Falſæ enim virtutis & vitii veriſſimum eſt argumentum. Theophylactus Simocatus epiſt. 10.

CAPVT X.

AVdax majora aggrediendi conatus. etenim bonæ manſuræque famæ conſenſu ad juſtam ſui fiduciam elatus artifex, incrementis quoque gloriæ, celebrior jam factus, intendit animum. *Evecta ſupra humanam fidem ars eſt ſucceſſu*, inquit Plin. XXXIV, 7, *mox & audaciâ*, per *ſucceſſum* hic intellige dignationem illam, quam ars, regibus populiſque eam expetentibus, eſt conſecuta. *mox & audaciâ*, inquit; innuens artificibus ex eo ſucceſſu additam alacritatem & majora conandi ſtudium, placendi cupidine ſecundos impetus mirificè ſemper augente. exemplo ſunt immanes antiquorum Coloſſi, quos idem Plinius ibidem in fidentioris audentiæ teſtimonium recenſet: uſqueadeò verum eſt illud Livii lib. IV ab V. C. *magnos animos magnis honoribus fieri* affirmantis. præcipuus tamen hac in parte Zeuxis, qui *fores artis ab Apollodoro apertas intravit, audentemque jam aliquid penicillum ad magnam gloriam perduxit*. Plin. XXXIV, 7. de hac tanti artificis audentiâ vide Lucianum in Zeuxide. notabile quoque exemplum confidentiæ exhibuit Dinocrates, quod in Catalogo artificum referemus. ἡ πλαστικὴ ἀπαυθαδιεῖ, Philoſtr. Iconum lib. I, in Amphione. Μελάνθιος ὁ ζωγράφος ἐν τοῖς περὶ ζωγραφικῆς φησὶ δεῖν αὐθάδειαν τινὰ καὶ σκληρότητα τοῖς ἔργοις ἐπιτρέχειν. *Melanthius pictor in libris de pictura ait in operibus contumaciam quandam & duritiem expreſſam eſſe oportere*. Laërt. lib. IV in Polemone. *Euphranoris Theſeus eſt, in quo dixit, eundem apud Parrhaſium roſâ paſtum eſſe, ſuum verò carne*. Plin. XXXV, 11. cæterùm nos, *tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cùm multa quotidie ab antiquis ficta moriantur*. Quintil. VIII, 6.

§. 2. Plurimùm itaque hîc valet animi præſtantia, quam nec verecundia frangat, nec judicantium autoritas ultrà debitam reverentiam tardet. nam ut abominanda ſunt contraria his vitia confidentiæ, temeritatis, arrogantiæ, ita citrà conſtantiam & fiduciam, nihil ars, nihil ſtudium, nihil profe-

profectus ipſe profuerit, ut ſi des arma timidis & imbellibus. Vitanda igitur præpoſtera verecundia, quæ nihil eſt aliud quàm *timor quidam reducentis animum ab iis quæ facienda ſunt; unde confuſio & cœpti pœnitentia. quis porrò dubitet vitiis adſcribere affectum propter quem honeſtè facere pudet? Invitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi poteſt, ipſam verecundiam, vitium quidem, ſed amabile, & quæ virtutes facillimè generet; eſſe interim averſam; multiſque in cauſâ fuiſſe, ut bona ingenii ſtudiique in lucem non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Optima eſt autem emendatio verecundiæ fiducia; & quamlibet imbecilla frons, magnâ conſcientiâ ſuſtinetur.* Quintil. XII, 5. ſollicitus tamen ſit artifex, & periculum intelligat; ſed intellectus hic ſit operis, non metus; moveaturque, non concidat. nam quantum in hoc opere periculum eſt, in quo frequenter ſpecie recti decipimur:

… ſectantem lævia, nervi
Deficiunt, animique: profeſſus grandia, turget:
Serpit humi tutus nimium timiduſque procellæ.
In vitium ducit culpæ fuga, ſi caret arte. Horat. de Arte.

ingenti quoque malè judicantium turbâ in errorem inducimur, dum indocti fortius iis pingere videntur. Imperiti enim majorem vim habere credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quàm aperire: rumpere, quàm ſolvere: trahere, quàm ducere putant robuſtius. rudia quoque politis majora, ſparſa compoſitis numeroſiora credunt. Quint. II, 12. Vnde etiam, ut quiſque optimè pingit, ita maximè difficultatem operis, variòſque eventus artis, ac dubiam hominum exſpectationem pertimeſcit. In mediâ luce, atque inter vera adoleſcentis famæ diſcrimina, nemo impunè ſtultè aliquid facit. Magnum eſt onus orbis univerſi judicium opera ſua publicando ſubire: multumque apparatus intereſt apud invitatum hoſpitem & oblatum; moroſius judicant, qui provocantur; neque illecebris tantùm & gratâ novitate tenendi ſunt, ſed veræ viribus artis. fermè etiam fit, ut acutius atque acrius vitia in alienis operibus, quàm recta videamus: atque ita, ſi quid eſt in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda ſunt obruit. In iis præcipuè artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm ſollicitè & quàm propè faſtidioſè judicamus! Horat. de Arte,

Vt gratas inter menſas ſymphonia diſcors,
Et craſſum unguentum, & Sardo cum melle papaver
Offendunt: poterat duci quia cœna ſine iſtis:
Sic animis natum inventumque poëma juvandis,
Si paulùm ſummo diſceſſit, vergit ad imum.

quod de poëtis dicit hîc Horatius, pictoribus quoque ac ſtatuariis uſu venit;

Digitized by Google

nit; præſertim cùm omnis eorum labor æquè deſudet ἐπὶ εὐφροσύνῃ ὀφθαλμῶν, *ad oblectationem oculorum*, ut loquitur Maximus Tyrius diſſertat. v.

§. 3. Eſt igitur artifici diligenter providendum, non ut illis tantùm, quibus neceſſe eſt, ſatisfaciat; ſed ut iis quoque admirabilis eſſe videatur, quibus liceat liberè judicare. Non tuo, ſed judicis arbitratu benè pingendum eſt; cui ſi non videare benè pingere, non ſolùm nequicquam, ut conſignatiſſimè locutus eſt Iul. Scaliger, ſed etiam nequaquam benè pinxeris: igitur fine tuo fruſtratus abeas, etiamſi fueris conſecutus. Horat. de Arte,

Nec ſi quid fricti ciceris probat, & nucis emptor,
Æquis accipiunt animis, donantve coronæ.

quod ſæculis dedicatur & in exemplum editur, terſum ac limatum & ad certam legem normamque compoſitum eſſe oportet; quia veniat in manus intelligentium, & judices artis habeat artifices. Qui verò nihil poteſt dignum re, dignum nomine artificis, dignum hominum oculis efficere, neque tamen artem ipſam quam contaminat reverètur; is mihi, etiamſi infamiam quàm maximè declinare ſtudeat, tamen impudens videbitur. *non enim pudendo, ſed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus.* Cic. lib. I de Oratore. quamobrem etiam hic modus mihi videtur quidam tenendus, *ut neque præproperè diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt illud adhuc acerbum proferatur. nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamenta jaciuntur impudentiæ, & (quod eſt ubique pernicioſiſſimum) prævenit vires fiducia. nec rurſus differendum eſt tyrocinium in ſenectutem: nam quotidie metus creſcit, majuſque fit ſemper quod auſuri ſumus; & dum deliberamus quando incipiendum ſit, incipere jam ſerum eſt. Quare fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promi decet, dum & venia, & ſpes eſt, & paratus favor, & audere non dedecet; &, ſi quid deſit operi, ſupplet ætas; & ſi qua ſunt picta juveniliter, pro indole accipiuntur*, Quint. XII, 6. & mox, *Cæterùm juvenem teneris adhuc viribus nitentem, incipere à quàm maximè facili ac lætâ materiâ velim, ut catuli ferarum molliore prædâ ſaginantur; & non utique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere. Sic & tyrocinii metum, dum facilius eſt audere, tranſierit; nec audendi facilitatem uſque ad contemptum operis adduxerit.* primò tamen ductorem fidum cautè ſequatur, uſque dum tutum eſſe deprehendat audendi rationem cum Lyſippo ſumere pictoris Eupompi reſponſo, *eum enim interrogatum, quem ſequeretur antecedentium, dixiſſe ferunt demonſtratâ hominum multitudine, Naturam ipſam imitandam eſſe, non artificem:* Plin. XXXIV, 8. vide quæ ſuper hac re diximus cap. III hujus libri, §. 3.

P C A-

Digitized by Google

CAPVT XI.

CVra ut diligens, ita minimè præceps & ad operis finem quomodocunque feſtinans. rectè Fabius Maximus apud Livium lib. XXII ab V. C. *omnia non properanti certa claraque erunt: feſtinatio improvida eſt & cæca.* artifici ergò apprimè utilis eſt *diligentia, maximum etiam mediocris ingenii ſubſidium.* Seneca in proœmio libri Tertii Controverſ. Μητροκλῆς ἔλεγε τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν, ἀργυρίου ὠνητὰ εἶναι, οἷον οἰκίαν· τὰ δὲ, χρόνου καὶ ἐπιμελείας, ὡς παιδείαν. *Metrocles rerum quaſdam eſſe ajebat quæ argento emi poſſent, ut domum; quaſdam quæ tempore & ſtudio, ut ſcientiam.* Diog. Laërt. lib. VI. Pamphili ſchola, ut ſuprà ex Plinio didicimus, diſcipulos nonniſi poſt exactum decem annorum tyrocinium dimittebat. ſalubri prorſus inſtituto: quia *profectus præcipuè diligentiâ conſtat*, ut loquitur Quint. II, 7. Cæterùm diligentiam hanc, quam ad prima artis rudimenta afferebant antiqui, non ſtatim, ex umbrâ ſcholarum in publicam lucem progreſſi, deſerebant; ſed artem ſtudioſo animo ſemel inchoatam, conſtanti perſeverantiâ porro excolendam ſibi putabant. ita Niciæ diligentiam ſuprà attigimus. *Protogenes, cùm pingeret Ialyſum, traditur madidis lupinis vixiſſe, quoniam ſimul famem ſuſtinerent & ſitim, ne ſenſus nimiâ cibi dulcedine obſtrueret. Huic picturæ quater colorem induxit, ſubſidio injuriæ & vetuſtatis, ut decedente ſuperiore inferior ſuccederet.* Plin. XXXV, 10. *Apelli fuit perpetua conſuetudo, nunquam tam occupatam diem agendi, ut non lineam ducendo exerceret artem; quod ab eo in proverbium venit.* Plinius ibidem. ubi etiam diſcas, Apellem ex quotidiano hoc lineas ducendi exercitio palmam præripuiſſe Protogeni in celeberrimo ſubtilium linearum certamine. *Scitum eſt inter Protogenem & Apellem quod accidit*, inquit Plinius. *Ille Rhodi vivebat; quò cùm Apelles adnavigaſſet, avidus cognoſcendi opera ejus famâ tantùm ſibi cogniti, continuò officinam petiit. Aberat ipſe; ſed tabulam magnæ amplitudinis in machinâ aptatam, anus una cuſtodiebat. Hæc Protogenem foris eſſe reſpondit; interrogavitque, à quo quæſitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles; arreptoque penicillo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabulam. Reverſo Protogeni, quæ geſta erant, anus indicavit. Ferunt artificem protinùs, contemplatum ſubtilitatem, dixiſſe Apellem veniſſe: non enim cadere in alium tam abſolutum opus: ipſumque tunc alio colore tenuiorem lineam in illâ ipſâ duxiſſe: præcepiſſeque abeuntem, ſi rediſſet ille, oſtenderet, adjiceretque hunc eſſe quem quæreret. atque ita evenit. Revertitur enim Apelles; ſed vinci erubeſcens, tertio colore lineas ſecuit, nullum relinquens amplius ſubtilitati locum. At Protogenes victum ſe confeſſus, in portum devolavit, hoſpitem quærens. placuitque ſic eam tabulam poſteris tradi, omnium quidem, ſed artificum præcipuo miraculo. Conſumptam eam conſtat*

Digitized by Google

ſtat priore incendio domus Cæſaris in palatio, avidè antè à nobis ſpectatam, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem, quàm lineas viſum effugientes, inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omnique opere nobiliorem. non latet me, quàm multi paſſim Pliniani hujus loci longè aliam faciant mentem; minimè tamen movent ut verba hæc aliter accipienda putem, quàm de nudo linearum ſuſpenſâ manu ſubtiliſſimè ductarum certamine. de quo alibi. nunc ad inceptùm redeo: quandoquidem operæ pretium eſt penitiùs artificum veterum diligentiam pernoſcere, differentiamque noſtræ deſidiæ & inſcientiæ adverſus acerrima & fœcundiſſima eorum ſtudia demonſtrare.

§. 2. Ac primùm quidem perſuaſione ſuâ frui ſinimus eos, qui hominibus, ut ſint artifices, ſatis putant naſci: noſtro modò labori dent veniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura curâ juvetur *. præſertim, quum eos tantùm magnorum olim artificum famam aſſecutos videamus, qui non contenti pictorum ſcholas proſpexiſſe, ac breve tyrocinium quaſi tranſiſſe, diu penituſque perdiſcenda putaverunt quæ mox præcipere deberent, ne quidquam diſcendum haberent tempore docendi. quâ curâ paulatim elangueſcente, funditus quoque obtrita eſt majeſtas artis incuriâ ſeneſcentis. quamobrem etiam non leviter errant, qui falſâ præceptorum perſuaſione inducti, artem hanc ab elegantiâ ſeverioris doctrinæ ſegregant, eamque in facili quodam & expedito ingenii atque exercitationis genere præcipuè collocandam putant. *Feſtinantibus omnia, quæ antequam id quod ultimum eſt exſequuntur; inania videri neceſſe eſt.* Quintil. IV, 5. unde non infrequenter ſequitur eos hoc vitium, ut neceſſaria deſerant, dum ſpecioſa ſectantur. negligunt enim & faſtidioſè prætereunt magna illa quæ artibus hiſce ſubſterni debent adminicula; *nullam ingenii ſperantes gratiam circa res, etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas; ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta.* Quintil. in proœmio libri primi. Alii pigritiæ arrogantioris, poſtquàm paulum aliquid ſederunt in Pictorum ſcholis, prima artis præcepta deſpicientes, captant autoritatem contemptu eorum qui non modò manum ſuam tabulis, ſed omnia quæcunque ſciunt profutura, deberi putant. *Hi ſunt qui parva facile faciunt; & audaciâ provecti, quidquid illud poſſint, ſtatim oſtendunt. poſſunt autem id demùm, quod in proximo eſt. non multum præſtant, ſed citò. non ſubeſt vera vis, nec penitùs immiſſis radicibus nititur; ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celeriùs ſe effundunt; & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis antè meſſem flaveſcunt. Placent hæc annis comparata; deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit.* Quintil. I, 3.

* Quintil. XI, 3.

§. 3. Quiſquis igitur ad artium harum plenam cognitionem adſpirat,

 nihil

nihil ſibi alienum, ſine quo artificem non poſſe fieri conſtat, judicabit; neque ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis perveniri; atque ob hoc etiam ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, demittere ſe non recuſabit. *Eſt etiam ſua ſtudiis infantia*, Quintil. I, I. & ut corporum mox etiam fortiſſimorum educatio à lacte cuniſque initium ducit, ita futurus in arte conſummatiſſimus, hæſit aliquando circa primas linearum formas, & uſque dum firmaret articulos, adjutorio manum ſuam manu ſuperimpoſitâ regentis indiguit. *ut perveniri ad ſumma, niſi ex principiis non poteſt; ita procedente jam opere, minima incipiunt eſſe quæ prima ſunt.* Quintil. x, I. *Omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices non item; ſed illa ſine his non poteſt.* Cicero de Perfecto Oratore. Manilius lib. II Aſtronom.

Vt rudibus pueris monſtratur littera primùm
Per faciem nomenque ſuum: tum ponitur uſus:
Tum conjuncta ſuis formatur ſyllaba nodis:
Hinc verbis ſtructura venit per membra legendi:
Tum rerum vires, atque artis traditur uſus,
Perque pedes proprios naſcentia carmina ſurgunt.
Singulaque in ſummâ prodeſt didiciſſe priora.
Quæ niſi conſtiterint propriis fundata elementis;
Verſis, quæ properè dederant præcepta magiſtri,
Effluat in vanum rerum præpoſterus ordo.

Parva iſta (quamquam nihil in ſtudiis parvum eſt) non contemnendo, priores maximam hanc artem fecerunt; contenti tardo magis rerum exitu, quàm dubio: *adeò ex parvis ſæpe magnarum momenta rerum pendent.* Livius lib. XXVII ab V. C.

§. 4. Quam longè ab hac ſectâ diſcrepant noſtrorum adoleſcentium mores? *nam quotuſquiſque vel ætati alterius, vel autoritati ut minor cedit? Statim ſapiunt, ſtatim ſciunt omnia; neminem verentur, imitantur neminem, atque ipſi ſibi exempla ſunt.* Plin. junior VIII, 23. vix unum aliquem invenias, qui per utilium præceptorum tritam antiquioribus ſemitam contendendo, & in minoribus quoque documentum ſui dando, ad qualemcunque magnificæ artis conſummationem adſpiret: ſed omnes pravo conſenſu utiliſſimam arti in minoribus diligentiam faſtidientes, dum tranſcendunt media atque ima ſummis continuant, nullum quoque laboris incaſſum exantlati reportant fructum: οὐδὲν γὰρ καλὸν ὑπὸ ῥᾳςώνης γίγνεται, *nihil quod pulchrum ab ignavia producitur.* Maximus Tyrius diſſert. XXXIV. & rectè Libanius in Progymnaſm. οὔτε τοῖς μικροῖς ἱδρῶτας συνέζευξεν ἡ φύσις, οὔτε τοῖς μεγίςοις τὴν ῥᾳθυμίαν. *neque parvis ſudorem natura admiſcuit, neque ſecordiam maximis.* ne-

que

que ad bonam interim revocari poſſunt mentem; quoniam ſenſus eorum præſenti lætitiâ occupati, nihil, quo vanius fiat gaudium ſuum, non modò ad animum, ſed ne ad aures quidem admittunt. *probant qualecunque ingreſſi ſunt iter; nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaveris: quia nemo non didiciſſe mavult quàm diſcere.* Quintil. I I I, 1. Ille demùm in id quod quærimus, aut ei proximum, poterit evadere, qui ante diſcet rectè pingere, quàm citò. qui ſecùs fecerit, nihil ei pro ſpe continget, neque alium circulatoriæ jactationis fructum reportabit, quàm inane ſtolidorum ſpectatorum gaudium, &, quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit; arrogantem de ſe perſuaſionem, contemptum adhæc operis, inverecundam frontem, & conſuetudinem peſſimè faciendi. φασὶν Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονοῦντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ ῥᾳδίως τὰ ζῷα ποιεῖν, ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν, Ἐγὼ δ᾽ ἐν πολλῷ χρόνῳ. ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον, οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν. ὁ δ᾽ εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος, ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. *Memorant cum gloriantem pictorem Agatharchem quod cito & facile pingeret imagines, audiviſſet Zeuxis, dixiſſe, Ego vero longo tempore. Dexteritas enim in faciendo & acceleratio non addit pondus operi durabile, neque abſolutum decorem; tempus vero ad producendum labori conjunctum, robur addit ad operis conſervationem.* Plut. in Pericle. εἰ καὶ σφόδρα ἦν σοφὸς Φειδίας ἐν χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι μορφὴν ἐπιδείξασθαι θείαν ἢ ἀνθρωπίνην, ὅμως χρόνου γε ἐδεῖτο καὶ σχολῆς πλείονος εἰς τὰ ἔργα. λέγεται οὖν, ἡνίκα ἐδημιούργει τὴν Ἀθηνᾶν, οὐδὲ εἰς τὴν κρηπῖδα τῆς θεοῦ μόνην ὀλίγου χρόνου προσδεηθῆναι. *Atqui etiamſi ad exprimendam auro, atque ebore Dei aut hominis effigiem peritus eſſet admodum Phidias, temporis nihilominus otiique abundantiam ad opera perficienda requirebat. Sic igitur ferunt; cum is Minervæ ſimulacrum effingeret, ad unam baſim ac crepidinem non parum inſumpſiſſe temporis.* Themiſtius orat. ad eum, qui poſtulaverat, ut ex tempore ſermonem haberet.

§. 5. Prima rudimenta non tam artis indigent, quàm laboris: conſtet modò quos imitari & quorum ſimiles velimus eſſe, ne pravâ conſuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus; de quo ſatis ſuperque alibi diximus. Educenda deinde ars eſt ex hac domeſticâ & umbratili exercitatione medium in agmen, in clamorem, in ſummum diſcrimen; ſubeundus eſt uſus omnium, periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio incluſa in lucem proferenda. *Difficile eſt tenere quæ acceperis, niſi exerceas.* Plin. junior V I I I, 14. *quamquam ipſi arti exercitatio ineſt: nec quiſquam percipere tot reconditas ac tam varias res poteſt, niſi ut ſcientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis accedat. per quæ colligitur eandem eſſe rationem & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis.* Autor dialogi de cauſis corr. eloquentiæ, cap. 33. videas profectò nonnullos, cùm in publicam

P 3 lucem

Digitized by Google

lucem protrahuntur, novitate rerum ſtupentes omnia adhuc privatis exercitationibus ſimilia deſiderare. etenim dum judex ſuſpenſus tacet, æmulus obſtrepit, fautor applaudit, & nihil rectè aut ſecus pictum præteritur, fiduciâ in ſollicitudinem verſâ miſerè tumultuari ac trepidare incipiunt. Optimè ergò excolunt artem, qui eam indefeſſo ſtudio tractant & ad uſum quotidianum applicant. etenim, cùm in omni diſciplinâ infirma ſit artis præceptio, ſine ſummâ aſſiduitate exercitationis, tum verò in μιμητικοῖς minimùm valet doctrina, niſi induſtriâ, ſtudio, labore, diligentiâ comprobetur, niſi denique ars ipſa multo & pertinaci ſtudio laborata congeſtaque in publicum proferatur. Et hercle, quantumlibet ſecreta ſtudia contulerint, eſt tamen proprius quidam publicationis profectus: *pluſque, ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina valet.* Quintil. XII, 6.

§. 6. Adhibitis igitur extrinſecus omnibus auxiliis, ut laboris ſic utilitatis longè plurimum affert exercitatio frequens & aſſidua. etenim artibus hiſce initium dedit, natura; ſtudium & incrementum, utilitas; ſummam, ratio & exercitatio. Quint. x, 3. Πρωταγόρας ἔλεγε, μηδὲν εἶναι μήτε τέχνην ἄνευ μελέτης, μήτε μελέτην ἄνευ τέχνης. *Protagoras dicebat, nihil eſſe vel artem ſine cura, vel curam ſine arte.* Stobæus Serm. de Diſciplinâ & eruditione. τοῖς ζωγραφεῖν βουλομένοις, οὐδὲν ὄφελος κατανοεῖν τά τε Απελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ Αντιφίλου ἔργα, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ γράφειν ἐπιχειρῶσιν. *picturæ ſtudioſis nihil profuerit cognoviſſe Apellis, Protogenis, & Antiphili tabulas, niſi & ipſi pingere tentarint.* Theo ſophiſta Progymn. cap. 1. Nihil certè ipſa rerum natura voluit magnum effici citò; præpoſuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ naſcendi quoque hanc fecerit legem, ut majora animalia diutiùs viſceribus parentum continerentur. & quemadmodum terra altè effoſſa generandis alendiſque ſeminibus fœcundior eſt; ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberiùs, & fideliùs continet. Quintil. x, 3. Poteſt quidem ars, ſi qua eſt, velociter viam demonſtrare omnibus iis, qui ſpontaneo animorum impetu ad eam feruntur; verùm ars ſatis præſtat, ſi copias ſuas ponit in medio: noſtrum eſt uti eis ſcire. Quintil. VII, cap. ultimo. Exercendum ergò quàm diligentiſſimè; & ſic antè omnia vires faciemus, quæ ſufficiant tuendæ artis dignitati. nihil enim æquè augetur curâ, vel negligentiâ intercidit. Sit tamen in ipſâ etiamnum incude ſtudiorum poſitis, primò vel tardum, dummodò diligens exercitium. Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos nondum ſatis aptatis armamentis aget ventus; deinde paulatim ſimul euntes aptabimus vela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Quint. x, 7. Hanc moram & ſollicitudinem, cùm profectus adhuc adoleſcit, initiis impero. nam primum hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quàm optimè facia-

faciamus; mox celeritatem dabit conſuetudo; paulatim res faciliùs ſe oſtendent & ſequentur; cuncta denique, ut in familiâ benè inſtitutâ, in officio erunt. Summa hæc eſt rei; Citò faciendo, non fit ut benè faciamus: benè faciendo, fit ut citò. Quintil.x,3. Conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ ſi paululum intermiſſa fuerit, non velocitas illa modò tardatur, ſed & νάρκημα ipſum coit atque concurrit. minore tamen ſtudio continetur hæc facultas, quàm paratur: etenim proprium hoc & in expedito poſitum, qualicunque quotidiani uſus exercitatione facillimè contineas. Quintil.x,7.

§. 7. Abundè nunc de iis egimus, quorum feſtinatio temeritatis crimine laborat: reſtat ut attingamus etiam eos, quorum nimia cura tarditatis notam ſubit. neque enim à præcipiti temerariæ feſtinationis curſu candidatos artis eò inhibui, ut aliquouſque jam progreſſos ad infelicem calumniandi ſe pœnam rurſus alligarem. nam quomodo quæſo tantæ arti tandem aliquando ſufficient, qui ſingulis partibus ejus inſeneſcunt? Finem hunc ſpectabit artifex, ut videatur optumum argumentum optumè expreſſiſſe: & abundè pinxit benè, qui materiæ ſatisfecit. Quint.xii,9. *Quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, valet.* Quint.viii,3. plurimùm certè obeſt anxius limæ labor & mora. peritus artifex, ſi qua *Deſperat tractata niteſcere poſſe, relinquit*, Horat. de Arte. maximamque in eo ſemper curam ponit, ne curam faſſus incidat in κακοζηλίαν ὑπερβαινόντων τὸ μέτρον τῆς μιμήσεως καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιτεινόντων. *Malam affectationem imitationis modum tranſgredientium, & æquo vehementius eam intendentium.* Lucianus de Saltatione. néve *nimiâ contrà ſe calumniâ verum ſanguinem perdat.* Quintil. x, 1. etenim in auguſtiſſimis accuratæ artis operibus, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄγαν πλούτοις, εἶναί τι χρὴ καὶ παρολιγωρούμενον, *quemadmodum in maximis divitiis appetendis, neceſſe eſt aliquid ferme negligi.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψυς. §. 29. negligentia quædam appareat, & habebit Pictura quandam ex illâ vitii ſimilitudine gratiam; ut in cibis interim acor ipſe jucundus eſt. Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis penè lineis commorandi, qui etiam cùm optima ſint reperta, quærunt aliquid quod ſit melius; neque intelligunt κακόζηλον eſſe, quicquid eſt ultrà virtutem; quoties ingenium judicio caret, & ſpecie boni fallitur; omnium in arte *vitiorum peſſimum; nam cætera cùm vitentur, hoc petitur.* Quint.viii,3. *Sunt ergò quibus nihil ſit ſatis; omnia mutare, omnia aliter formare, quàm occurrerit, volunt: increduli quidam & de ingenio ſuo peſſimè meriti, qui diligentiam putant, facere ſibi operis difficultatem. Nec promptum eſt dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam generoſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, & in torporem uſque deſcendant nimiâ benè faciendi cupiditate.*

Digitized by Google

tate. Ita ſe res habet : Curandum quidem eſt ut quàm optimè faciamus , faciendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus eſt ſtudio, non indignatione. quare, ſi ferat flatus, danda ſunt vela : & aliquando ſequemur affectus, in quibus ferè plus calor, quàm diligentia valet. dummodò nos indulgentia illa non fallat. omnia enim noſtra nobis, dum naſcuntur, placent. Quintil. x, 3.

§. 8. Quapropter etiam præter eam quam paulò antè ſuaſimus moram, quamque in hoc deſignationis exercitio, quamlibet properato, cogitationi noſtræ dat non conſequens celeritatem ejus manus, ſubinde redibimus ad judicium, & laxamento quodam cogitationibus dato, retractabimus ſuſpectam facilitatem. nam præter id, quod ſic melius jungentur prioribus ſequentia, vitabimus quoque inimicam ulteriori diligentiæ nimiam fatigationem (nam ingenii laſſitudo, quæ non minor eſt quàm corporis, ſed occultior, non ad præſens modò tempus animos noſtros, ſed etiam in futurum afficit) & calor ille, qui diutinâ in experiundo morâ nonnihil refrixit, recipiet ex integro vires, & velut repetito ſpatio ſumet impetum; quod in certamine ſaliendi fieri videmus, ut conatum longiùs petant, & ad illud quo contenditur ſpatium curſu ferantur: utque in jaculando brachia reducimus, & expulſuri tela nervos retrò tendimus. Quintil. x, 3. Diverſum eſt huic eorum vitium, qui primò decurrere per materiam cogitatione quàm velociſſimè volunt, & ſequentes calorem atque impetum ex tempore delineant; repetunt deinde quæ effuderant; ſed partes emendantur; manet in rebus temerè congeſtis quæ fuit levitas. *protinùs ergò adhibere curam rectius erit, atque ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum ſit.* Quintil. x, 3.

§. 9. Curam tamen hanc utcunque excipiet longè utiliſſima ſeveræ emendationis cura. Ita enim ſervabitur pondus, & innatans illa primorum conceptuum facilitas in altum reducetur; ſicut ruſtici proximas vitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducant, ut inferiores penitùs deſcendendo firmentur. Quintil. x, 7. non omittenda ſunt hîc Favorini philoſophi verba, prout ea refert Agell. noct. Attic. XVII, 10. *Amici, inquit, familiareſque P. Virgilii, in his quæ de ingenio moribuſque ejus memoriæ prodiderunt, dicere eum ſolitum ferunt, parere ſe verſus more atque ritu urſino. namque ut illa beſtia fœtum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id poſtea, quod ita ediſdiſſet, conformaret & fingeret : proinde ingenii quoque ſui partus recentes, rudi eſſe facie & imperfectâ : ſed deinceps tractando colendoque reddere iis ſe oris & vultus lineamenta.* Αἱ τέχναι πρῶτον ἀτύπωτα καὶ ἄμορφα πλάττουσιν, εἶτα ὕστερον ἕκαστα τοῖς εἴδεσι διαρθροῦσιν· ᾗ Πολύκλειτος ὁ πλάστης εἶπε χαλεπώτατον εἶναι τὸ ἔργον, ὅταν ἐν ὄνυχι ὁ πηλὸς γίνηται. *Artes initio rudia fingunt & informia opera, poſtmodo ſingula ſuis formis concinnantes. quare etiam Polycletus fictor dixit, opus*

tunc eſſe difficillimum, quum ad unguem exigitur lutum. Plutarchus Sympoſ. probl. II, 3. Ovid. III de Ponto, Eleg. ultimâ,

Scribentem juvat ipſe favor, minuitque laborem,
Cumque ſuo creſcens pectore fervet opus.
Corrigere at tanto res eſt magis ardua, quanto
Magnus Ariſtarcho major Homerus erat.

neque enim ſine cauſâ creditum eſt penicillum non minùs agere, cùm delet. *Hujus autem operæ eſt adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciuſque judicium, quæ replenda vel dejicienda ſunt. premere verò tumentia, humilia extollere, luxuriantia adſtringere, inordinata digerere, ſoluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ. nam & damnanda ſunt, quæ placuerant: & invenienda, quæ fugerant. Nec dubium eſt, optimum eſſe emendandi genus, ſi delineata in aliquod tempus reponantur, ut ad ea poſt intervallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis inventa noſtra tanquam recentes fœtus blandiantur.* Quintil. x, 4. Ita eſt profectò; animi noſtri veluti prono decurrentis Inventionis flumine ducti, tum magis atque acrius judicant, cùm impetus ille ſtetit & intuendi tempus dedit: unde etiam uſu venire ſolet, quòd pictores, qui poſt aliquam temporis intercapedinem, refrigerato jam novæ Inventionis amore, ad intermiſſum opus velut ſpectatores redeunt, arti melius conſulant, quàm qui feſtinatione præpoperâ manum ultimam tabulæ imponere geſtiunt. Καλῶς μοι δοκοῦσι ποιεῖν οἱ ζωγράφοι, διὰ χρόνου τὰ ἔργα, πρὶν ἢ συντελεῖν, ἐπισκοποῦντες· ὅτι τὴν ὄψιν αὐτῶν ἀφιστάντες, τῇ πολλάκις κρίσει ποιοῦσι καινήν, καὶ μᾶλλον ἁπτομένην τῆς περὶ μικρὸν διαφορᾶς, ἣν ἀποκρύπτει τὸ συνεχὲς καὶ τὸ συνήθες. *Recte mihi facere videntur pictores, qui priuſquam abſolvant opera ſua, ex intervallo temporis ſolent ea contemplari, propterea quod dum ea ſeponunt nec in oculis habent, frequenter judicando faciunt ut novum ſit judicium, quo tenue diſcrimen magis attingitur, id quod celat aſſiduitas & aſſuetudo.* Plut. in ipſo ſtatim initio libelli περὶ ἀοργησίας. Modicum modò ſpatium illud ſit quod interponitur: quandoquidem *conſtat omnem operam, ſi longâ intercapedine quieſcat, ægrè reſumi. quiſnam enim ignorat cunctis aut artificibus aut artibus maximum decus uſu venire? quumque ſtudia conſueta non frequentantur, brachia in corporibus, ingenia pigreſcere in artibus? unde eſt & illud, quòd ſero correptus aut raro, plus arcus manui, jugo bos, equus fræno rebellat.* Sidon. Apollinaris lib. IX, epiſt. 12.

§. 10. Prolixius adhuc diligentiæ minimè præcipitis curam artifici commendavimus; brevius id ſibi præcipiet ipſe artifex, ſi auribus ſuis quotidie putet occini ſapiens illud Σπεῦδε βραδέως. *Feſtina lente.* Cæterùm lentæ huic feſtinationi, quemadmodum plurima, quæ hactenus retulimus, officiunt; ita maximè adverſatur ei compendiaria pingendi ratio. etenim peſſimè conſulunt arti, quotquot juſti laboris tædio confugiunt ad hoc

 diver-

diverticulum deſidiæ. Arbiter ſanè in Satyrico recenſens artes inertiſſimorum ſæculorum injuriâ afflictas, *Grandis*, inquit, *&, ut ita dicam, pudica oratio non eſt maculoſa, nec turgida, ſed naturali pulchritudine exſurgit. Nuper ventoſa iſthæc & enormis loquacitas Athenas ex Aſiâ commigravit, animoſque juvenum ad magna ſurgentes veluti peſtilenti quodam ſidere afflavit, ſemelque corrupta eloquentiæ regula ſtetit & obmutuit. ac ne carmen quidem ſani coloris enituit: ſed omnia quaſi eodem cibo paſta, non potuerunt uſque ad ſenectutem caneſcere. Pictura quoque non alium exitum fecit, poſtquam Ægyptiorum audacia tam magnæ artis compendiariam invenit.* quænam verò fuerit compendiaria hæc via pingendi, quam ab Ægyptiis detrimento ſummæ artis Petronius inventam tradit, nondum videor mihi conjecturâ aſſequi potuiſſe. neque enim adduci poſſum, ut ex ſententiâ quorundam compendiariæ artis nomine intelligam *libros literis ignorabilibus prænotatos; partim figuris cujuſcemodi animalium, concepti ſermonis compendioſa verba ſuggerentes; partim nodoſis, & in modum rotæ tortuoſis, capreolatimque condenſis apicibus; à curioſâ profanorum lectione munita*, Apulejus XI Metam. vide quoque Plin. XXXVI, 8. imò ne quidem compendium hoc artis conſtituendum puto in eâ veſtium tingendarum pingendarumve ratione, quam exponit Plinius, lib. XXXV, ſub finem capitis undecimi. *Pingunt & veſtes in Ægypto*, inquit, *inter pauca mirabili genere; candida vela, poſtquam attrivere, illinentes non coloribus, ſed colorem ſorbentibus medicamentis. hoc cum fecere, non apparet in velis; ſed in cortinam pigmenti ferventis merſa, poſt momentum extrahuntur picta. Mirumque, cùm ſit unus in cortinâ colos, ex illo alius atque alius fit in veſte, accipientis medicamenti qualitate mutatus. nec poſtea ablui poteſt. ita cortina non dubie confuſura colores, ſi pictos acciperet, digerit eos ex uno, pingitque dum coquit. & aduſtæ veſtes firmiores fiunt, quàm ſi non urerentur.* quin potius aliud aliquod pingendi compendium, nobis incognitum, in uſu fuiſſe Ægyptiis arbitror. nihil enim prohibet, quò minus etiam ipſi quoque Ægyptii potuerint invenire novam aliquam pingendi rationem, qualem nempe Philoxenus Eretrius diſcipulus Nicomachi pictoris velociſſimi, invenit. *Hic enim celeritatem præceptoris ſecutus, breviores etiamnum quaſdam picturæ vias & compendiarias invenit.* Plin. XXXV, 10.

CAPVT XII.

CAndor animi non ſpernentis judicia hominum. Minucius apud Livium lib. XXII ab V. C. Heſiodum exprimens, *Sæpè ego audivi*, inquit, *eum primum eſſe virum, qui ipſe conſulat quid in rem ſit; ſecundum eum, qui benè monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parêre ſcit, eum extremi ingenii eſſe.* propius hanc rem preſſit atque ad diſciplinas applicavit Heraclitus

Digitized by Google

clitus phyſicus, de quo Maximus *, Ἡράκλειτος ὁ φυσικὸς τὴν οἴησιν ἔλεγεν ἐγκοπὴν προκοπῆς. *Heraclitus Phyſicus perſuaſionem eſſe dicebat impedimentum profectui.* nihil itaque pejus eſt iis, qui paulùm aliquid ultra primas lineas progreſſi, falſam ſibi artis perſuaſionem induerunt; nam ut cedere peritioribus indignantur, & veluti quodam neſcio cujus autoritatis jure, quo ferè hoc hominum genus intumeſcit, ſecuri, ſtultitiam ſuam produnt. Quintil. I, I. Alia longè veteribus mens, alius animus: *Pictores, & ii qui ſigna fabricantur, & verò etiam poetæ, ſuum quiſque opus à vulgo conſiderari vult, ut, ſi quid reprehenſum ſit à pluribus, id corrigatur; iique & ſecum, & cum aliis, quid in eo peccati, exquirunt.* Cicero I de Off. *nihil curæ meæ ſatis eſt,* inquit Plinius junior VII, 17. *Cogito quàm ſit magnum, dare aliquid in manus hominum: nec perſuadere mihi poſſum, non & cum multis & ſæpe tractandum, quod placere & ſemper & omnibus cupias.* οἱ βουλόμενοι κιθαρίζειν, ἢ αὐλεῖν, ἢ ἱππεύειν, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἱκανοὶ γενέσθαι, πειρῶνται ὡς συνεχέστατα ποιεῖν ὅ, τι ἂν βούλωνται δυνατοὶ γενέσθαι, καὶ μὴ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρίστοις δοκοῦσιν εἶναι· πάντα ποιοῦντες, καὶ ὑπομένοντες ἕνεκα τοῦ μηδὲν ἄνευ τῆς ἐκείνων γνώμης ποιεῖν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἀξιόλογοι γενόμενοι. *Qui cupiunt citharizare, tibia ludere, ſive equitare, aut ſimilis artis compotes fieri, ſtudent continuè facere ea, in quibus excellere volunt, neque id ſolum ſua ſed & optimorum ſententia. Omnia agentes & tolerantes nequid præter ipſorum ſententiam faciant, tanquam aliter ſi agerent celebres minime fierent.* Xenophon lib. I Apomnem.

* Serm. XXXVI, περὶ κενοδοξίας.

§. 2. Incidas rurſus in alios, nullo quidem falſo de ſe opinionis tumore inflatos, frontis tamen uſque adeò imbecillæ, ut hominum de ſuis operibus judicia elicere atque experiri vereantur. Horat. lib. I, epiſt. 16.

Stultorum incurata malus pudor ulcera celat.

Virgil. III Georg. *— alitur vitium, vivitque tegendo.*

Cæterùm hi renuncient ſibi primùm, quod *pudoris ſuſtinere jacturam neſciunt, qui ſe priùs judice corriguntur.* Caſſiod. variarum V, 4. de quo ſi fortè deſperabunt, proximum erit, ut cogitent, quòd *confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt*, Minucius Felix in Octavio. Horat. in Arte,

Cur neſcire pudens pravè, quàm diſcere malo?

ad quæ verba Commentator vetus, *Pudens pravè, præpoſtere verecundus & erubeſcens. quare ille eſt pudens pravè, qui erubeſcit diſcere, quod ei eſt utile & honeſtum ſcire.* vide locum. viderint itaque iſti ne in ipſos quadret illud M. Porcii Catonis, *Næ ſimul pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit.* Livius lib. XXXIV ab v. c.

§. 3. Nec deeſt ratio graviſſima, cur importunum profectui noſtro pudorem deponere atque aliorum judiciis committere noſtra debeamus. *neſcio quo pacto ſuum cuique pulchrum eſt*, inquit Cicero lib. V Tuſc. quæſt.

Digitized by Google

ſic ſe res habet ; Te tua , Me delectant mea. viderunt hoc Amazones in templo Dianæ Epheſiæ dicaturi. etenim *quum Amazones in templo Epheſiæ Dianæ dicarentur , placuit eligi probatiſſimam ipſorum artificum , qui præſentes erant , judicio ; cùm apparuit eam eſſe , quam omnes ſecundam à ſuâ quiſque judicaſſet.* Plin. XXXIV, 8. quamobrem , cùm noſtra nobis plus juſto placere ſemper ſoleant , conſultiſſimum quoque judicaverunt ex alieno potiùs quam ex proprio pendere judicio. videas itaque priſcos illos , qui in ore Famæ ſunt, artifices, aliorum artificum de ſuis operibus judicia maximi ſemper feciſſe. τὰς πιθήκους φασὶν, ἐπειδὰν τέκωσιν, ὥσπερ ἀγάλμασιν ἀτενίζειν τοῖς βρέφεσιν, ἀγαμένας τοῦ κάλλους· οὕτως ἐστὶν ἡ φύσις φιλότεκνον· τὰ δὲ ἀλλήλων ὁρῶσιν, ἅπερ ἐστὶ, πιθήκων παιδία. ἑτέροις οὖν ἐπιτρεπτέον ἐξετάζειν τὰ ἔκγονα· αἱ γὰρ εὔνοιαι δειναὶ δικάσαι τὰς ψήφους· διὰ τοῦτο Λύσιππος Ἀπελλῆν εἰς τὰς γραφὰς εἰσῆγε, καὶ Λύσιππον Ἀπελλῆς. *Simias ferunt poſtquam peperint , in fœtibus ſuis , tanquam ſimulachris , obtutus defigere , pulchritudinem demirantes : adeo natura ejus quod pepererit amans eſt. Aliorum porro invicem vident id quod ſunt, ſimiarum eſſe partus. Quamobrem aliis permittenda in ſobolem inquiſitio eſt, favor enim corrupendis ſuffragiis efficaciſſimus eſt. Ob id Lyſippus Apellem ad tabellas admittebat , & Apellem Lyſippus.* Syneſius epiſt. I. *De Niciâ dicebat Praxiteles interrogatus , quæ maximè opera ſua probaret in marmoribus , quibus Nicias manum admoviſſet : tantùm circumlitioni ejus tribuebat.* Plin. XXXV, 11.

§. 4. Non tamen ſolos ad hoc artifices advocabant, ſed frequentes ac ſubinde novos ſpectatores, ex invidis & faventibus, dari ſibi exoptabant, ut nec malè nec benè facta diſſimulanter præterirent. *Scias enim magnam illam & duraturam famam, non minus in diverſis ſubſelliis parari, quàm ſuis : quinimò conſtantius ſurgere ibi , fidelius corroborari* *. Gnari denique , *plus pollere multorum ingenia conſiliaque* † , ne quidem infimam plebem à ſocietate hujus curæ excludebant ; imò etiam ab eâ carpi opera ſua quandoque ſuſtinebant : *neque enim ulli patientius reprehenduntur , quàm qui maximè laudari merentur ,* Plin. junior. VII, 20. Quòd verò deſpicatiſſimis viliſſimorum homuncionum capitibus tantùm in opera ſua juris conceſſerint , non eò factum eſt, quod ex eorum inſulſo infrunitoque judicio ad famæ ſuæ ſummam vel minimam ſperarent acceſſionem.

Indoctus quid enim ſaperet, liberque laborum
Ruſticus urbano confuſus, turpis honeſto ? Horat. de Arte.

an quidquam ſtultius eſt, quàm quos ſingulos, ſicut operarios barbaroſque contemnas, eos aliquid putare eſſe univerſos ? Cicero lib. V Tuſcul. quæſt. Polycletus certè facetiſſimo joco craſſis inſubidæ plebis judiciis illuſit ; quâ de re vide Ælianum var. hiſt. XIV, 8. ſed quemadmodum ſingulos in iſtis quas profitebantur artibus nonnihil videre putabant , ita eos ultrà exſpatiari non

* *Autor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 34.*
† *Livius lib.* III *ab* V. C.

non ſinebant. *Apelles perfecta opera proponebat pergulâ tranſeuntibus, atque poſt ipſam tabulam latens, vitia quæ notarentur auſcultabat, vulgum diligentiorem judicem quàm ſe præferens. Feruntque à ſutore reprehenſum, quod in crepidarum unâ intus pauciores feciſſet anſas. eodem poſtero die ſuperbo emendatione priſtinæ admonitionis, cavillante circa crus, indignatum proſpexiſſe, denuntiantem, ne ſupra crepidam ſutor judicaret; quod & ipſum in proverbium venit.* Plin. xxxv, 10. Sequatur igitur hanc laudatiſſimam priſcorum artificum conſuetudinem, quiſquis clariſſimam ſibi per gentes nótiſſimamque famam conciliare volet. aut, ſi deſint periti judices apud quos qualemcunque deſideratæ ſibi famæ ſpem prætentet, Quinctilio ſaltem alicui ſe ſuaque committat. de quo Horat. in Arte,

Quinctilio ſi quid recitares, Corrige, ſodes,
Hoc, ajebat, & hoc. melius te poſſe negares,
Bis terque expertum fruſtra; delere jubebat,
Et male tornatos incudi reddere verſus.
Si defendere delictum, quàm vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam ſumebat inanem,
Quin ſine rivali teque & tua ſolus amares.
Vir bonus & prudens verſus reprehendet inerteis:
Culpabit duros: incomptis allinet atrum
Tranſverſo calamo ſignum: ambitioſa recidet
Ornamenta: parùm claris lucem dare coget:
Arguet ambiguè dictum: mutanda notabit:
Fiet Ariſtarchus: nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hæ nugæ ſeria ducent
In mala, deriſum ſemel, exceptumque ſiniſtrè.

CAPVT XIII.

PVblica temporum felicitas. Cæterùm hanc nequaquam in eo conſtituo, quod antiquiorum ſæculorum ingenia noſtrorum hominum ingeniis præſtitiſſe cum Senecâ credam, *neque enim dubium eſt,* inquit Seneca epiſt. 90, *quin meliora mundus nondum effœtus ediderit, & alti ſpiritus fuerint viri (ut ita dicam) à Diis recentes.* Sidonius quoque Apollinaris lib. VIII, epiſt. 6, *Artium virtutes ſæculis potiùs priſcis ſæculorum rector ingenuit; quæ per ætatem mundi ſeneſcentis, laſſatis veluti ſeminibus emedullatæ, parùm aliquid hoc tempore in quibuſcunque, atque id in paucis mirandum ac memorabile oſtentant.* aliter legatus Rhodius apud Livium lib. XXXVII, ab v. c. de ſuæ gentis hominibus agens, *Certare pio certamine cujuſlibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus*

Digitized by Google

mus cum parentibus. Plinius quoque junior lib. VI, epiſt. 21, *Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, ut quidam, temporum noſtrorum ingenia deſpicio. neque enim quaſi laſſa & effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.* Tacitus denique lib. III Annalium cap. 55: *rebus cunctis ineſt quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur. nec omnia apud priores meliora; ſed noſtra quoque ætas multa laudis & artium imitanda poſteris tulit. verùm hæc nobis in majores certamina ex honeſto maneant.* neque aliam veriorem iniquiſſimæ de ſæculorum noſtrorum infelici ſterilitate opinionis cauſam invenio præter eam, quam reddidit Autor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 18. *vitio malignitatis humanæ vetera ſemper in laude, præſentia in faſtidio ſunt.* Paterculus quoque lib. II hiſt. *naturaliter audita viſis laudamus libentiùs: præſentia, invidiâ; præterita, veneratione proſequimur: & his, nos obrui; illis, inſtrui credimus.* Phædrus denique lib. V Fabularum, in principio,

— plus vetuſtis nam favet
Invidia mordax, quàm bonis præſentibus.

Quod ſi tamen omnino aliquid priſcis illis temporibus eſt tribuendum, illud certè fateri liceat, Heroïca priorum ſæcula feraciora fuiſſe virtutum: atque ex eo factum, ut præmia quoque virtutum frequentius ab artibus peterentur. *ita eſt profectò; artes deſidia perdidit: & quoniam animorum imagines non ſunt, negliguntur etiam corporum.* Plin. XXXV, 2.

§. 2. Intelligimus ergò hîc per Publicam temporum felicitatem, inconcuſſum tranquillæ pacis bonum. nam ut rectè Caſſiodorus Variarum I, I. *Pax eſt bonarum artium decora mater.* Solinus quoque cap. I de temporib. Auguſti, *hoc tempus fermè ſolum repertum eſt, quo plurimùm & arma ceſſaverunt, & ingenia floruerunt: ſcilicet, ne inerti juſtitio languerent virtutis opera, bellis quieſcentibus.* excutiunt profectò omnem ingeniis conſtantiam fatales regnorum ac rerump. motus, quum præter atrocia multa quæ premunt, adhuc pejora ſunt quæ timentur. Ovid. IV de Ponto, Eleg. 12.

Crede mihi, miſeros prudentia prima relinquit,
Et ſenſus cum re, conſiliumque fugit.

ardorem adhæc æmulationis & gloriæ cupiditatem ſecura florentis ævi hilaritas maximè nutrit. Tacit. Annal. lib. XV, cap. 16. *Certamen virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affectus.* Ovid. V Triſt. Eleg. 12.

Nominis & famæ quondam fulgore trahebar,
Dum tulit antemnas aura ſecunda meas.
Non adeò eſt benè nunc, ut ſit mihi gloria curæ;
Si liceat, nulli cognitus eſſe velim.

atque hoc illud eſt, quod urget Diod. Siculus in ipſo ſtatim initio libri duodecimi, *Xerxis in Græciam expeditio*, inquit, *propter ſtupendam exercitus multi-*

Digitized by Google

multitudinem, ſummum Græcis terrorem incuſſit, cùm extremæ ſervitutis periculum hoc bello adire ſibi viderentur. Cæterùm bello præter omnium exſpectationem ſecundum eventum ſortito, non modò à tanto diſcrimine Græcorum gens liberata eſt, ſed ingentem præterea gloriam obtinuit. & tantis tunc opibus ſingulæ Græcorum civitates repletæ ſunt, ut cuncti relapſas in contrarium fortunæ vices demirarentur. ex eo namque tempore per annos quinquaginta inſignes ad ſummam felicitatem progreſſus fecit. temporibus enim hiſce omnes bonæ artes propter opum abundantiam, magnopere excultæ, & artifices maximi ſæculum illud gloriâ auxiſſe memorantur, è quorum numero eſt Phidias ſtatuarius. non eſt denique prætereundus memorabilis Athenæi locus ſub finem libri quarti Deipnoſoph. *Renovatæ ſunt omnes diſciplinæ ſub Ægypti ſeptimo rege Ptolemæo, quem verè atque apte Cacergeten vocavere Alexandrini. Hic enim plurimis Alexandrinorum jugulatis, & non paucis eorum, qui cum ipſius fratre pubeſcentes adoleverant, in exilium actis, urbes inſulaſque replevit Grammaticis, Philoſophis, Geometris, Muſicis, Pictoribus, ludimagiſtris, Medicis, & aliis multis artificibus, qui ob inopiam ea docentes quæ ſcirent, omni humanitate præclaros viros expolîverunt.*

CAPVT XIV.

PRivata ipſorum artificum fortuna inter tam multa quæ artem olim provexerunt, noviſſimum jure locum occupat; quandoquidem ſine hac parùm admodum per ſe valebunt ea quæ præmiſimus. Divinum propenſioris naturæ donum, ſedula Parentum ac Præceptorum cura, Metus legum ſaluberrimarum, Æmulatio, Simplicitas & Dulcedo artis, atque ea quæ porrò ſequuntur, qualemcunque ipſius artificis fortunam adhuc exſpectant: non eam, quæ Protogenis canem & Nealcis equum miro quodam caſu perfecit; ſed eam, quæ artificem, veluti alumnum ſuum, Regibus ac dynaſtis ingerit, ut per eos Orbi terrarum commendentur. *plurimùm refert, in quæ cujuſque virtus tempora inciderit* *. *neque enim cuiquam tam clarum ſtatim ingenium eſt, ut poſſit emergere, niſi illi materia, occaſio, fautor etiam commendatorque contingat.* Plin. junior VI, 23.

* *Plinius nat. hiſt.* VII, 28.

§. 2. Non ſtatuimus tamen totam artificum famam ex fortunâ pendere. neceſſe eſt enim, ut primùm inſigni aliquo exactiſſimæ artis ſpecimine januam famæ ſibi aperiant. *nemo imaginem ſuam pingendam committit, niſi probato prius artifici per quædam experimenta.* Corn. Celſus in epiſt. ad C. Iulium Calliſtum. τὺς ἀνδϱιαντοποιὺς δοκιμάζομεν, inquit Socrates apud Xenephontem lib. III Apomnem. ὐ τοῖς λόγοις αὐτῶν τεκμαιρόμενοι, ἀλλ᾽ ὃν ἂν ὁρῶμεν τὺς πρόσθεν ἀνδϱιάντας καλῶς εἰργασμένον, τύτῳ πιστεύομεν καὶ τὺς λοιπὺς εὖ ποιήσειν. *ſtatuarios probamus non ſermonibus ipſorum confidentes, ſed quem videmus*

priores

priores ſtatuas rite perfeciſſe, eum credimus & reliquas rectè facturam. mox inter illos, quos eadem vis artis commendat, peculiaris quædam ſecundioris fortunæ potentia deprehenditur. quâ de re fuſè Vitruvius in Præfatione libri tertii: *Artifices*, inquit, *etiamſi polliceantur ſuam prudentiam, ſi non ſint pecuniâ copioſi, ſeu vetuſtate officinarum habuerint notitiam, aut etiam gratiâ & forenſi eloquentiâ non fuerint præditi, pro induſtriâ ſtudiorum autoritates non poſſunt habere, ut eis, quod profitentur ſcire, id credatur. Maximè autem id animadvertere poſſumus ab antiquis ſtatuariis & pictoribus, quod ex his, qui dignitatis notas & commendationis gratiam habuerunt, æternâ memoriâ ad poſteritatem ſunt permanentes; uti Myron, Polycletus, Phidias, Lyſippus, cæterique qui nobilitatem ex arte ſunt conſecuti. namque ut civitatibus magnis, aut regibus, aut civibus nobilibus opera fecerunt, ita id ſunt adepti. At qui non minore ſtudio, & ingenio, ſollertiaque fuerunt, ignobilibus & humili fortunâ civibus non minùs egregiè perfecta fecerunt opera, nullam memoriam ſunt aſſecuti; quod non ab induſtriâ, neque artis ſollertiâ, ſed à felicitate fuerunt deſerti; ut Hellas Athenienſis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Epheſius, Bedas Byzantius, etiamque alii plures. Non minus item pictores; uti Ariſtomenes Thaſius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, cæterique quos neque induſtria, neque artis ſtudium, neque ſollertia defecit; ſed aut rei familiaris exiguitas, aut imbecillitas fortunæ, ſeu in ambitione certationis contrariorum ſuperatio obſtitit eorum dignitati.* Telephanem Phocæum nimia loci, ubi habitavit, ignobilitas fecit obſcuriorem. Plin. XXXIV, 8. Idem quoque Plinius alibi teſtatur, exactiſſima quædam Scopæ opera, quemvis alium locum nobilitatura, Romæ viventibus penè incognita fuiſſe, tot tantarumque artificioſiſſimarum rerum copiâ gloriam ejus premente atque obſcurante. *multorum artificum obſcurior fama eſt, quorundam claritati in operibus eximiis obſtante numero artificum; quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nominari poſſunt.* Plin. XXXVI, 5.

§. 3. Fieri denique poteſt ſano de artificum operibus judicio præjudicium aliquod de ipſis artificibus obſtitiſſe; ſplendidâ nempe eorum fortunâ aut famâ autoritatem iis conciliante. in Zeuxide certè, quemadmodum & in Polycleto, & Phidiâ, ſi Maximo Tyrio diſſertat. XXXIX credimus, παρέπεμπεν τὰ ἔργα αὐτὰ μετ' εὐφημίας ἡ τῆς τέχνης δόξα. *abſolvebat opera ipſa cum celebritate, & artis gloria.* ſimilem certè hallucinantium animorum errorem in amantibus deprehendere eſt. etenim *de formâ judicare non poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor.* Quint. VI, 2. τὰ τῶν ἐρωμένων, ὁποῖά ποτ' ἂν ᾖ, καλὰ φαίνεται τοῖς ἐρῶσι· καὶ τὸ δοκιμάζειν ἀφέντες, ὡς ἐπὶ θαυμαστοῖς βοῶσι. *Amatorum res qualeſcunque ſint, pulchræ videntur amantibus, & æſtimationem mittentes, tanquam de mirabilibus clamant.* Libanius Proſphonetico. τὸ αὐτὸ τῆς αἰσθήσεως πάθος οὐχ ὁμοίως διατίθησι τὴν ψυχὴν ὅταν μὴ προσῇ δόξα τῆς λογικῶς ἢ φιλοτί-

φιλοτίμως περαίνεσθαι τὸ γινόμενον. *eadem ſenſus affectio non eodem modo animum adficit, niſi accedit perſuaſio, id quod fit ſtudioſe, ac cum ratione conficitur.* Plut. Sympoſ. problem. lib. v, quæſt. I. ubi & inter alia hujus loci propria facetiſſimam de ſue Parmenonis narratiunculam ſubnectit. vide ſis locum lectu digniſſimum. *Sic eſt vulgus: ex veritate, pauca: ex opinione, multa æſtimat.* Tullius pro Q. Roſcio Comœdo. vide Ælianum var. hiſt. lib. I, cap. 24.

FINIS LIBRI SECVNDI.

Digitized by Google

DE PICTVRA VETERVM
LIBER TERTIVS.

Argumentum Libri Tertii.

Vidimus nunc, quemadmodum cuncta imitandi ſtudium à naturâ nobis inditum non phantaſia modò adjuverit atque excitaverit, ſed & multæ aliæ cauſæ porrò provexerint. reliquum adhuc eſt, ut conſideremus, quid imitatricem illam animorum noſtrorum vim perfecerit, atque ad artis conſummatæ faſtigium perduxerit. Obſervabantur itaque ab antiquioribus in Picturâ quinque hæc capita: Inventio ſive Hiſtoria: Proportio ſive Symmetria: Color, & in eo Lux & Vmbra, Candor & Tenebræ: Motus, & in eo Actio & Paſſio: Collocatio denique ſive Oeconomica totius operis diſpoſitio. Quatuor prima capita, Inventionem nempe, Proportionem, Colorem, & Motum, in omnibus Picturis ſollicitè obſervabant, ſive eæ ex unâ tantùm figurâ, ſive ex pluribus conſtarent: ſolam Diſpoſitionem in plurium figurarum tabulâ præcipuè curabant, ut ipſa variorum ſchematum apta collocatio lucem aliquam adderet diverſiſſimis rebus hinc inde, pro argumenti naturâ, in unum corpus congeſtis. Nequaquam tamen in legitimâ horum quinque capitum obſervatione ſummam artis collocandam eſſe putabant, niſi peculiaris quædam Venus ac Gratia ex ſingulorum capitum decorâ concinnitate, mutuaque congruentiâ reſultans, totam Picturam commendaret. quamobrem etiam penitiorem Gratiæ iſtius conſiderationem minimè hic prætereundam exiſtimavimus: præſertim, cùm ſine pleniore ejus notitiâ nemo unquam homo tam varia fertiliſſimæ artis momenta rectè excutere ac percenſere valuerit.

CAPVT I.

PRimas atque præcipuas partes Inventioni meritò aſſignamus. etenim nemo, *quamvis paratos habeat colores, ſimilitudinem reddet, niſi jam conſtet quid velit pingere*, Seneca epiſt. 71. quæque artifex elaboraturus eſt, *ut vult Zeno, ſenſu tincta eſſe debent*. Quintil. IV, 2. γραπτὴ πανοπλία, τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν παρέχει. *picta totius hominis armatura voluptatem quidem, nullam verò utilitatem adfert.* Socrates apud Stobæum Serm. de Adulatione. *picta nebula non longius, quàm dum videtur, oblectat*, Auſon. epiſt. 17. niſi fortè ea ſit talis, qualem idem Auſonius deſcribit Edyllio 6. ibi enim pictâ nebulâ furvam infernæ caliginis umbram repræſentans pictor, Cupidinem in eâ cruci affixum argumento ſatis ingenioſo deſignavit. Artificem ergo ante omnia par eſt ſibi proponere, quid potiſ-

Digitized by Google

potiſſimum imitari velit : quod in tantâ rerum varietate arduum ei non erit, niſi fortè omninò ἀφαντασίωτος † fuerit : alioqui metuendum magis erit, ne copiâ obrutus, in tam numeroſâ digniſſimarum rerum materiâ electionem experiatur difficillimam. difficilior enim delectus eſt, ubi copiâ laboratur. certè *mens noſtra quidvis videtur cogitatione poſſe depingere*, Tullius lib. I de Nat. Deorum. *Cogitatio quamvis regionem poteſt amplecti, & in eâ ſitum loci cujuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari.* Auctor Rhet. ad Herennium lib. III. *Tendimus vigorem animi in diverſas partes multaſque regiones, & phantaſticâ imaginatione ad capitis noſtri judicium perducitur, quod per diverſas mundi partes cognoſcitur exquiſitum.* Caſſiod. de Animâ, cap. 15. *Nihil eſt feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt.* Cicero in Bruto. præclarè Maximus Tyrius diſſertat. XXVIII, ἴδιον ψυχῆς εὕρεσις, αὐτογνώμης τις οὖσα, καὶ αὐτοφυὴς, καὶ ξύμφυτος. *propria enim animæ eſt inventio, quæ ſpontanea genuinaque, & agnata eſt nobis.*

† *nulla imaginandi vi præditus.*

§. 2. Iudicium tamen hic adhibebit artifex ; nec inveniet ſolùm quid pingat, ſed proprias quoque vires expendet, juxta illud Horatii de Arte,

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus ; & verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri. cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo.

Martialis lib. XII, Epigramm. 100.

Qui ſua metitur pondera, ferre poteſt.

Plin. XXXV, 11. *Pauſias & ipſe pinxit parietes Theſpiis, cùm reficerentur quondam à Polygnoto picti ; multumque comparatione ſuperatus exiſtimabatur, quoniam non ſuo genere certâſſet.* præcipuè tamen audiendus hîc erit Tullius in Bruto, *Sumendæ res erunt*, inquit, *aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares : neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares admiratione aut omninò laude dignæ videri ſolent.* præclarè auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 36, & 37, *Ars magnâ, ſicut flamma, materiâ alitur, & motibus excitatur, & urendo clareſcit. Creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenii ; nec quiſquam clarum & illuſtre opus efficere poteſt, niſi qui materiam parem invenit.* Nazarius quoque Panegyrico Conſtantino Aug. dicto, *Certum eſt pro negotii modo animoſam eſſe virtutem, quòd ex uſu rerum captum ſuum temperat. in parvis, propè ad ſecuritatem remiſſa ; in mediocribus, modicè intentior ; ubi magna venerunt, juxta magnitudinem exantlandi operis erigitur.* prudenter itaque Ariſtoteles philoſophus Protogeni ſuaſit, *ut Alexandri magni opera pingeret, propter æternitatem rerum.* Plin. XXXV, 10. *Lyſippus fecit Alexandrum magnum multis operibus, à pueritiâ ejus orſus.* Plin. XXXIV, 8. *Pompejus magnus in ornamentis theatri mirabiles famâ poſuit effigies, ob id diligentius magnorum artificum ingeniis*

genijs elaboratas. Plin. VII, 3. obſervatum hoc etiam fuit in illis viginti & ſeptem tabulis, quas pulcherrimè pictas Verres ex æde Minervæ ſuſtulit, *in quibus erant imagines Siciliæ regum ac tyrannorum; quæ non ſolum pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum.* Cicero lib. IV in Verrem. in hac verò magnorum virorum picturâ non raro uſu venit, ut inſignia quædam eorum facta aut dicta expeditam aliquam non abſurdæ Inventionis rationem ſuggerant. appoſitè Nazianz. orat. III, ταῖς τῶν βασιλευόντων εἰκόσιν, ἄλλοι μὲν ἄλλο τι τῶν βασιλέων προσπαραγράφεσθαι χαίρουσιν· οἱ μὲν τῶν πόλεων τὰς λαμπροτέρας δωροφορούσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας, οἱ δὲ τοὺς ἐν τέλει προσκυνοῦντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν τιμωμένοις συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστοχίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἡττημένων καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶν ἐρριμμένων πολυειδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον, ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἰνδάλματα. *Imperatoriis imaginibus alii Imperatores aliud quiddam præterea appingi gaudent, quidam clariſſimas quaſque urbes dona offerentes, alii victorias caput eorum corona cingentes, nonnulli magiſtratus adorantes, & dignitatum notis exornatos, alii ferarum cædes & ſcitas jaculationes, alii Barbarorum domitorum atque ad pedes jacentium varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de ſe ſentiunt, veritatem ſolum amant: ſed earum quoque ſimulachra.* Timotheus, dux Athenienſium, maximis rebus proſperè geſtis, negabat ſibi tantarum rerum gloriam tribuendam, ſed Fortunæ. unde eum fœcunda procacium pictorum ingenia pinxerunt in tentorio dormitantem; Fortunâ interim, quæ ei ad caput adſtabat, civitates in naſſam pertrahente. Ælian. var. hiſt. XIII, 43. Schol. in Plutum Ariſtophanis. Suidas in Τιμόθεος. Galaton quoque pictor, teſte Ælian. var. hiſt. XIII, 22, totum poëtarum gregem pinxit limpidas aquas ex ore Homeri redundantes avidiſſimè haurientem. hanc imaginem repræſentat Ovid. III Amorum, Eleg. 8.

Adſpice Mæoniden, à quo ſeu fonte perenni
Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Plin. quoque Nat. hiſt. lib. XVII, cap. 5. *Fons ingeniorum Homerus.*

§. 3. Hiſtoria quoque tanto robuſtior, quanto verior, expeditam dignæ Inventionis rationem ſuggeret. ſic tamen, ut ea non ſit prorſus arida atque jejuna, ſed abundantior, ſuperfluens, atque ultra quàm oporteat fuſa: ut eâ gaudens animus generoſo lætæ indolis conatu exſpatietur, & vel plura juſto concipiens ſpiritus audeat licentius aliquid, & nimiis floribus atque affluentiâ peccet potius, quàm inopiâ contabeſcat. nam quid agat, quo ſe vertat, ubi immoretur caſſa rebus Inventio? non ſuadeo licentiam inconſultam illam ac temerariam, quæ paſſim amœniſſima quæque ingenia in certiſſimum exitium impellit: ſed hoc intelligi volo; laxandos

Digitized by Google

xandos eſſe Inventioni fræenos, nec anguſtiſſimo gyro ingeniorum acres impetus reſtringendos. quemadmodum enim nobiles equos curſus & ſpatia probant; ſic eſt aliquis artificum campus, per quem niſi liberi & ſoluti ferantur, debilitatur ac frangitur concitatus generoſiſſimæ artis curſus. quamobrem etiam nonnihil videtur hîc adoleſcentiæ indulgendum, neque ea ſtatim ad ſobriam ſeverioris artis legem acerbè revocanda eſt, ſi forte juvenilis animi luxuriâ in durioris Inventionis ubertate acquieverit. quin potius audiendus hic eſt Accius poëta Tragicus apud Agell. noct. Atticarum lib. XIII, cap. 2. *quod in pomis eſt*, inquit, *itidem eſſe ajunt in ingeniis; quæ dura & acerba naſcuntur, poſt fiunt mitia & jucunda. ſed quæ gignuntur ſtatim vieta & mollia, atque in principio ſunt uvida; non matura mox fiunt, ſed putria. relinquendum igitur eſt in ingenio, quod dies atque ætas mitificet.* Seneca Hippolyto, Act. II, Sc. 2.

Quid te coërces, & necas rectam indolem?
Seges illa magnum fœnus agricolæ dabit,
Quæcunque lætis tenera luxuriat ſatis:
Arborque celſo vertice evincit nemus,
Quam non maligna cædit aut reſecat manus.
Ingenia melius recta ſe in laudes ferunt,
Si nobilem animum vegeta libertas alit.

rectè Horatius de Arte,

— nec deſilies imitator in arctum,
Vnde pedem proferre pudor vetet, aut operis lex.
Omne ſupervacuum pleno de pectore manat.

Sed facile remedium eſt ubertatis: ſterilia nullo labore vincuntur. *Semper ad ſanitatem proclivius eſt, quod poteſt detractione curari*, Seneca Controverſ. IX, 2. multum inde decoquet ratio: multum cura limabit: aliquid opere ipſo veluti deteretur. ſit modò unde excidi poſſit, & quod exſculpi. erit autem, ſi non ab initio tenuem nimis laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat.

§. 4. Res denique artis ſuæ curâ dignas, artifex non optimè tantum, ſed etiam facillimè inveniet. neque enim vis ſumma inveniendi eſt admiratione digna, ſi infelix uſque ad ultimum ſollicitudo perſequitur artificem, eumque macerat & coquit, ægrè oblatarum rerum momenta vertentem, & perpendendis eis coagmentandiſque intabeſcentem. Nitidus ille, & ſublimis, & locuples, circumfluentibus undique Inventionis copiis imperat. deſinit enim in adverſa niti, qui pervenit in ſummum. ſcandenti circa ima labor eſt; cæterùm, quantum proceſſeris, mollietur dives ac lætius ſolum: inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſpontè proveniunt;

Digitized by Google

veniunt ; quæ tamen quotidie, niſi decerpantur , areſcunt. Sed & copia habet modum , ſine quo nihil nec laudabile nec ſalutare eſt ; & nitor ille cultum virilem habeat , & Inventio judicium. ſic erunt magna , non nimia ; ſublimia, non abrupta ; fortia, non temeraria ; ſevera , non triſtia ; gravia , non tarda ; læta , non luxurioſa ; jucunda , non diſſoluta ; plena , non tumida. ſimilis in cæteris ratio eſt. Tutiſſima ferè per medium via eſt , quia utriuſque ultimum vitium eſt. Quint. XII, 10. *Optimus quidem modus eſt ; quis neſcit ? ſed non minus non ſervat modum, qui infra rem, quàm qui ſupra. Alius, exceſſiſſe materiam ; alius, non impleſſe. æque uterque : ſed ille, imbecillitate ; hic , viribus peccat. quod certe , etſi non limatioris , majoris tamen ingenii indicium eſt*. Plin. junior, lib. I, epiſt. 20. Quos verò illa magnæ indolis fiducia deſtituit, humiles ſtatim fiunt, & velut terram ſpectantes nunquam ſe attollere audent : dumque , quod maximè nocet , omnia timent , nihil conantur. *macies illis pro ſanitate , & judicii loco infirmitas eſt ; & dum ſatis putant vitio carere, in id ipſum incidunt vitium, quod virtutibus carent*. Quint. II, 4. *aridi, & exſucci, & exſangues imbecillitati ſuæ Sanitatis appellationem, quæ eſt maximè contraria , obtendunt ; & quia clariorem illam vivi ſplendoris vim , velut Solem, ferre non poſſunt, umbra magni nominis deliteſcunt*. Quint. XII, 10. quotquot denique in eodem valetudinario hæc oſſa & hanc maciem probant , mœſti ut plurimum atque inculti illam ipſam , quam jactant , ſanitatem infirmitate & jejunio conſequuntur. *porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant , quæ animi anxietate contingat. parum eſt ægrum non eſſe , fortem & lætum & alacrem volo. prope abeſt ab infirmitate , in quo ſola Sanitas laudatur.* Autor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 23.

§. 5. Nequaquam igitur cuiquam autor hic fuerim , ut ad arceſſendam Inventionem multum diuque in cogitando perſiſtat. deteritur enim fulgor nimia rerum tractatione, atque ipſe ille mucro ingenii ſupervacuo & nihil profuturo labore retunditur. frequenter etiam *extemporalis audaciæ, atque ipſius temeritatis vel præcipua jucunditas eſt. nam in ingenio quoque, ſicut in agro , quamquam alia diu ſerantur atque elaborentur , gratiora tamen quæ ſuâ ſponte naſcuntur*. Autor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 6. *Sectas ad nimiam tenuitatem vires, ipſa ſubtilitas conſumit*. Quintil. XII, 2. τὸ γὰρ κατὰ θεωρίαν βούλεσθαι προάγειν πάντα, ἀχολεῖ τὴν γνώμην, καὶ ἀπαλλάττει τοῦ ἑτοίμου. *nam ex ſpeculatione omnia velle producere , mentem occupat , & à promptitudine arcet.* Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. in Ariſtide. non patiemur ergo frigeſcere hoc opus ; & , Inventione ad ſummum perductâ , acquieſcemus ; quia *quicquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur*. Quintil. VI, I. *At pleroſque videas hærentes circa ſingula , & dum inveniunt , & dum inventa ponderant ac dimetiuntur. quod etiamſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur, abominanda*

nanda tamen hæc infelicitas erat, quæ curſum animi refrænat, & calorem cogitationis exſtinguit morâ ac diffidentiâ. Quintil. in procemio libri Octavi. *humilitatis eſt ubique perhorreſcere. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum mentis, & à potioribus avertat.* Quintil. IX, 4. quamobrem etiam ſatius eſt, quandoque σχεδιάζειν, & primum illum incaleſcentis animi impetum, quem tamen interim excolas, ſequi. *equorum curſum, qui dirigit, minuit: & paſſus qui æquat, curſum frangit.* Quintil. IX, 4. nam benè concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ ſæpe manum non exſpectant, & ſemel dilatæ non revertuntur. utique verò cùm infelix illa cavillatio acceſſit, & curſus ad ſingula veſtigia reſiſtit, non poteſt ferri contorta vis Inventionis & æquabili impetu placere: ſed ut optimè ſingularum partium cedat electio, non tamen continua erit, ſed compoſita. Quintil. X, 7. Suffecit ſæpe operi, cui ſe parem credidit, quiſquis rem aggreſſus eſt toto animo. pectus enim eſt, quod promptos facit, & vis mentis. maxima pars Inventionis conſtat animo: hunc affici, hunc concipere imagines rerum & transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus agimus, neceſſe eſt: *is porro quò generoſior celſiorque eſt, hoc majoribus velut organis commovetur: ideoque & laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet.* Quintil. I, 2.

§. 6. Quicquid tandem illud erit, in quod artis ſuæ curam artifex conferre dignabitur, aliter atque aliter à ſcriptoribus vocari ſolet. Luciano in Zeuxide nunc ὑπόθεσις eſt, aliquando ἐπίνοια, interdum γνώμη τῆς γραφῆς. Demetrio Phalereo de Elocutione, §. 76, ſimiliter ὑπόθεσις dicitur, & præterea ὕλη. Philoſtrato Iconum lib. I in Andriis, & lib. II in Ajace Locro, & in Theſſaliâ, nec non juniori Philoſtrato in Hercule vel Acheloo vocatur ὁ λόγος τῆς γραφῆς. rurſus Iconum lib. II in Antilocho, in Panthiâ, & in Caſſandrâ, τὸ τοῦ ζωγράφου δρᾶμα dicitur. nominatur denique ab eodem Philoſtrato Iconum lib. II in Panthiâ ἱστορία τοῦ ἔργου. atque inde eſt ἱστορίας τὸ ἀκριβὲς apud Lucianum epiſt. Saturnal. 3. quinimò ſi morale aliquid in ſe continet, dicitur ἦθος τῆς γραφῆς Philoſtrato in vitâ Apollonii, lib. II, cap. 9. quemadmodum & juniori Philoſtrato in Achille in Scyro. Sed omnes hæ denominationes locum habent in tabulâ in quâ perſpicuum ſtatim eſt quid ſibi velit artifex: ubi verò id minus apparet, ſed conjecturâ indiget, jam non amplius ἱστορία, verùm αἴνιγμα τῆς γραφῆς vocatur. Philoſtratus Iconum lib. I, in Amoribus, καλὸν τὸ αἴνιγμα, inquit. vide locum. Lucianus in Hercule Gallico, ἐγώ σοι λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα· *ſolvam tibi picturæ ænigma.* non luſerit operam, ſi quis Lucianum conſulens ænigmatis illius enodationem inde petierit. Cebetis tabula de ſe teſtatur, quod ſit ſimilis τῷ τῆς σφιγγὸς αἰνίγματι, ὃ ἐκείνη προὔβαλλε τοῖς ἀνθρώποις.

ϑρώποις. ænigmati ſphingis quod illa proponebat hominibus. vide locum. Probatis ſcriptoribus Latinis eſt *argumentum.* nam teſte Agrætio, vetere Grammatico, *Arguere eſt oſtendere & patefacere.* Virgil. *degeneres animos timor arguit.* de hac argumenti voce ita Quintil. v, 10. *apparet omnem ad ſcribendum deſtinatam materiam Argumentum appellari; nec mirum; cùm id inter opifices quoque vulgatum ſit. unde Virgilio, Argumentum ingens. vulgoque paulò numeroſius opus dicitur argumentoſum.* locus Virgilii eſt ſub finem libri ſeptimi Æneid.

At lævem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos.
Argumentum ingens; & cuſtos virginis Argus;
Cælataque amnem fundens pater Inachus urnâ.

* *verſ.* 69. Ovid. vi Metamorph. *

Et vetus in telâ deducitur argumentum.

† *verſ.* 684. rurſus xiii Metam. † —*fabricaverat Alcon*
Myleus; & longo cælaverat argumento.

Propert. lib. iii, Eleg. 8.

Argumenta magis ſunt Mentoris addita formæ.

niſi quis fortè in hoc Propertii loco formas ipſas & ſigilla putet *argumenta* dici; quemadmodum & in hiſce Tullii verbis lib. iv in Verrem, *Ex ebore diligentiſſimè perfecta argumenta erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abſtulit.* Plin. lib. xxxv, cap. 12, *Nealces pinxit Venerem, ingenioſus & ſolers in arte. Siquidem cùm prælium navale Ægyptiorum & Perſarum pinxiſſet, quod in Nilo, cujus aqua eſt mari ſimilis, volebat intelligi; argumento declaravit, quod arte non poterat. Aſellum enim in littore bibentem pinxit, & crocodilum inſidiantem ei.* Auſonius in epiſtolâ ad Gregorium filium, præfixâ Edyllio vi de Cupidine cruci affixo, *Hanc ego imaginem ſpecie & argumento miratus ſum.* In pavimento lithoſtroto & vaſis appellatur *emblema.* ἔμβλημα. Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compoſtæ! ut teſſerulæ omnes
Arte pavimenti atque emblemate vermiculatæ.

Plin. xxxiii, 12. *Vlyſſes & Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium ſurripientes.* Cicero lib. iv in Verrem, *Scaphia cum emblematis.* & mox ibidem, cùm retulit Verrem Haluntinorum vaſa omnia cælata ex urbe ad ſe deportata corripuiſſe, addit vaſis omnibus probatioribus cruſtas aut emblemata detracta (ea enim exemptilia fuiſſe, vel ex hoc uno loco liquere poteſt) & Haluntinis nihil relictum præter purum argentum, *Sic Haluntini,* inquit, *excuſſis deliciis, cum argento puro domum reverterunt. Quod unquam, judices, hujuſmodi everriculum in ullâ provinciâ fuit? &, ne fortè hominem*

nem exiſtimetis hanc tantam vim emblematum ſine cauſâ coacervare voluiſſe; videte quanti vos, quanti exiſtimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti teſtes Siculos negotiatoreſque fecerit. poſteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquiſſet; inſtituit officinam Syracuſis; in regiam maximam palàm artifices omnes, cælatores, ac vaſcularios convocari jubet; & ipſe ſuos complures habebat: eò conducit magnam hominum multitudinem. menſes octo continuos opus his non defuit; cùm vas nullum fieret, niſi aureum; tum illa, ex patellis & thuribulis quæ evellerat, ita ſcitè in aureis poculis illigabat, ita apte in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres. Obiter interim hîc monendum, quod prorſus mirum ſit temporibus Tiberii Imp. de voce hac Latinè reddendâ tam anxiè laboratum *, præſertim, cùm Publius Mimus jam ante ſub Auguſto *inſerta* dixerit. *Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.* ad quæ verba pretium operæ conſulere Ioſephum Scaligerum.

* *Suetonius in Tiberio, cap.* 71.

§. 7. Quin verò nunc vel unius hujus imitationis ergò artifex dici Sapiens mereatur, nemini dubium eſſe poteſt. neque id eo tantùm ſenſu, quo antiquioribus quivis artifex teſte Didymo & Euſtathio † dicebatur σοφὸς, ſed nimirum majus eſt hoc quiddam quàm homines opinantur & pluribus ex artibus ſtudiiſque collectum, quo ſolo verus ille profectus & altis radicibus nixus paratur. etenim quamvis anxius inveniendi labor citrà hæc ſtudiorum adminicula, veluti rectore carens, vagatur ac fluitat. Ac meâ quidem ſententiâ nemo poterit eſſe omni laude cumulatus artifex, niſi erit omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam conſecutus. *tardi ingenii eſt, rivulos conſectari; fontes rerum, unde omnia manant, non videre.* Cicero lib. II de Oratore. etenim ex profundâ omnium rerum cognitione efflorescat & exuberet & redundet oportet recta Inventio, quæ niſi ſubeſt, res animo percepta & manu elaborata inanem quandam & penè puerilem habebit voluptatem, quæ aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. plurimarum itaq; diſciplinarum ſcientia comprehendenda, onerandum complendumque pectus maximarum & plurimarum rerum ſuavitate, copiâ, varietate. neque enim fœcundiſſimæ artis hujus vis & facultas, ſicut cæterarum rerum, anguſtis & brevibus terminis cluditur. tenenda præcipuè eſt omnis antiquitas & immenſa illa hiſtoricorum atque poëticorum exemplorum vis. omnes animorum motus, quos hominum generi natura rerum tribuit, penitùs pernoſcendi, quòd vis omnis ratioque pingendi in iis ad vivum exprimendis verſetur, & nihil æquè in tam numeroſâ tabularum ſtatuarumque varietate dominetur. unde neque dubium cuiquam poteſt eſſe, quin vetuſtioribus pictores fictoreſque peculiari quadam ratione Sapientes vocentur; cùm vix aliam aliquam liberalium artium plura majoraque altioris doctrinæ adju-

† *ad verſum* 392 *Iliad.* Ο.

menta deſiderare certum ſit. (loquor hîc de arte conſummatâ & omnibus numeris perfectâ. *ſemper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de abſolutâ & perfectâ quæri ſolet*, Tullius de Oratore) atque hoc illud eſt, quod urgere non deſtitit Pamphilus ille præceptor Apellis, & primus in picturâ omnibus litteris eruditus, præcipuè Arithmeticæ & Geometricæ; negabat enim artem ſine his perfici poſſe, teſte Plin. XXXV, 10. *Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis ſtudiis inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.* Quintil. XII, 10.

§. 8. Quod verò Geometria & Optica ſummum habeant in picturis uſum, multis docet Tzetzes, Chiliad. XI, hiſt. 381, expreſſius tamen Chil. VIII, hiſt. 193. ubi illuſtre hujus rei adducit exemplum. Athenienſes, inquit, cùm in animo haberent ſimulachrum aliquod nobile ſuper excelſâ columnâ Minervæ conſecrare, Phidiæ & Alcameni negotium hoc dederunt; quo deinde geminarum imaginum unam, quæ judicio omnium elegantiæ primas ferret, Deæ dedicarent. Alcamenes Geometriæ & Optices expers talem Deam fecit, ut nihil eâ prope adſpectantes elegantius fieri potuiſſe judicaverint: Phidias autem, circa plurium artium ſpecies præſtantiſſimus, præcipue tamen in Opticis & Geometricis verſatiſſimus, conſiderans pro ratione altitudinis totam quoque rerum faciem immutari, labia Deæ aperta finxit, nares ejus convulſas, & cætera ad hunc modum. in medium itaque prolato utroque ſimulachro, parum abfuit quin Phidiam univerſus populus lapidibus inceſſeret. donec tandem, imaginibus in deſtinatam altitudinem evectis, immane quantum diſcrimen omnes deprehenderint; unde Alcamenem inſignis infamia, Phidiam verò debita laus & gratulatio ſunt proſecuta. Harum quoque artium atque Optices præcipuo ſubſidio perfecta eſt Amulii Minerva *ſpectantem adſpectans quacunque adſpiceretur.* Plin. XXXV, 10. In templo Syriæ deæ ſimulachrum Iunonis erat, quod, ſi ex adverſo ſtans intueâris, ad te adſpicit: ſi inde tranſeas, viſu te ſequitur: ſi alius quiſpiam aliunde intuetur, eadem erga illum facit. vide Lucianum de Syriâ deâ. *Bupali & Anthermi in Chio Dianæ facies in ſublimi poſita, cujus vultum intrantes triſtem, exeuntes exhilaratum putant.* Pin. XXXVI, 5. *Apellis arbitrantur manu eſſe in Antoniæ templo Herculem averſum, ut (quod eſt difficillimum) faciem ejus oſtendat veriùs pictura, quàm promittat.* Plin. XXXV, 10. Suſpicari denique liceat, ab hoc loco πλαστικὴν illam θαυματοποιΐαν minimè alienam, quam Greg. Nyſſenus cap. 18 de Hominis opificio attingit. ἔστιν ἰδεῖν, inquit, ἐν τοῖς πλάσμασι τὰς διγλύφους μορφὰς, ἃς μηχανῶνται πρὸς ἔκπληξιν τῶν ἐντυγχανόντων οἱ τὰ τοιαῦτα φιλοτεχνοῦντες, μιᾷ κεφαλῇ δύο μορφὰς προσώπων ἐπιχαράττοντες. *videre eſt quaſdam effigies in quibus duplex eſt expreſſa forma, fingentibus has artificibus, atque uni capiti geminas vultuum*

tuum formas inſculpentibus, ut eas ſpectatores quodam cum ſtupore intueantur. neque enim videtur hoc intelligendum de ridiculis iſtis Antonini picturis, quæ in capite uno duos Antonini atque Alexandri dimidiatos vultus exhibebant, ὑπὸ περιφερείᾳ κεφαλῆς μιᾶς, ὄψεις ἡμιτόμους δύο, *in circuitu unius capitis duos dimidiatos vultus.* ut eſt apud Herodianum lib. IV. quemadmodum neque de ſtatuis ad exemplum Iani bicipitis atque Hecates triformis elaboratis: ſed plus aliquid hæc Nyſſeni verba comprehendunt; ſicut & illa Luciani, in Iove tragœdo, ὁ χρησμὸς ὃν τῷ Λυδῷ ὁ Πύθιος ἔχρησεν, ἀκριβῶς ἀμφήκης ἦν καὶ διπρόσωπος, οἷοί εἰσι τῶν Ἑρμῶν ἔνιοι, διττοὶ, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὅμοιοι, καὶ πρὸς ὁπότερον ἂν αὐτῶν μέρος ἐπιστραφῇς. *Oraculum quod Pythius Lydo reſpondit, callide anceps erat: cujuſmodi ſunt quædam Mercuriales imagunculæ duplices, & utrimque ſimiles, ad quamcunque illarum partem te verteris.* Theod. quoque Prodromus lib. IX de Rhodanthes & Doſiclis amoribus in ſerico opere non abſimiles textoriæ artis præſtigias vidiſſe tradit; niſi fortè craſſum ac vulgare fuit hoc opus, quale etiamnum hodie aulæa multa referunt. ait autem Prodromus, ſe vidiſſe unum caput in quatuor corpora recedens, aut quatuor capita in unum corpus veluti coaleſcentia. Leonem & leones. nam cervices & reliquum omne corpus ad extremam uſque caudam diſtantiâ ſuâ feras multiplicabant; unico verò capite unum tantummodo leonem omnes exhibebant. ſed ſatius eſt ipſius Prodromi verba adſcribere.

Εἶδον κἀγὼ πολλάκις ἐν πολλοῖς πέπλοις,
οὓς δημιουργεῖ σηρικὴ μιτουργία·
μία μὲν οὖσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας,
πολυχρόοις τε ταῖς βαφαῖς κεχρωσμένη·
τοιοῦτον εἰκόνισμα καινοῦ ζωγράφου,
ὑφαντικῆς εὕρημα δηλαδὴ τέχνης,
μίαν κεφαλὴν εἰς τετρακτὺν σωμάτων,
οἷον συνεζηκυῖαν εἰς κάραν μίαν·
ζῷόν τι τετράσωμον· ἢ τοὐναντίον,
μονοπρόσωπον τεττάρων ζώων πλάσιν.
λέοντα καὶ λέοντας. οἱ γὰρ αὐχένες
ἅπαν τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς οὐρᾶς μέχρι
τοὺς θῆρας ἐπληθύνον τῇ διαστάσει·
τῷ δὲ προσώπῳ πάντες ἦσαν εἷς λέων.

§. 9. Naturalium autem rerum ſcientiam artifici apprimè neceſſariam docet nos Philoſtratus Iconum lib. I, in Paludib. ibi enim luculento ſatis exemplo teſtatur, quàm expeditam pulchræ Inventionis rationem in ponte jungendo ſuggerit artifici, quod naturam palmarum rectè per-

ſpectam cognitamque habuerit. vide locum. Audiendus etiam eſt Philoſtratus junior in prooemio Iconum, *Oportet*, inquit, *eum qui pingendi artem rectè moderaturus eſt, cùm naturam humanam pulchrè perſpectam habere, tum idoneum eſſe ad morum notas judicioſè exprimendas, etiam in iis qui tacent: adhæc, quid in genarum conſtitutione, quid in oculorum temperie, quid in ſuperciliorum indole ſitum ſit, & ut ſummatim dicam, quæcunque ſpectant judicium. quiſquis hac cognitione ſatis ſuperque imbutus erit, omne proculdubio feret punctum, & cuivis operi non infeliciter manum admovebit. inſaniâ percitum, ſi fors feret, aut iratum, aut cogitabundum, aut lætitiâ exſultantem, aut incitatum, aut amantem; uno verbo, quod cuique concinnum ac maximè proprium eſt, id pinget.* non requiritur hic ut artifex omnia philoſophorum de hiſce rebus placita excutiat, nec utique ad minutiſſima Geometriæ opera deſcendat, (etenim *diviſæ ſunt profeſſionum vices*, Quint. in prooemio libri primi.) ſatis ſuperque inſtructus accedet, ſi per animos hominum peragrando & ſenſus menteſque eorum pertractando, quemadmodum varii affectus variè vultus hominum afficiant, obſervaverit. *omnis enim motus animi, ſuum quendam à naturâ habet vultum*, inquit Cicero lib. III de Oratore.

Reſpicere exemplar vitæ morumque jubebo
Doctum imitatorem, & vivos hinc ducere vultus.

Quamvis autem pictorem (qui debet eſſe Sapiens) non moralis philoſophus aut Geometres faciat, juvabunt tamen hæ quoque artes ut ſit conſummatus; neque quidquam ex iis nocuerit, præterquam quod ſupervacuum eſt. niſi fortè antidotum quidem atque alia quæ morbis aut vulneribus medentur, ex multis atque interim contrariis quoque inter ſe effectibus componi videmus, quorum ex diverſis virtutibus fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt quibus conſtat, ſed proprias vires ex omnibus ſumit; & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem, vario florum ac ſuccorum genere perficiunt: nos mirabimur, ſi pictura pluribus artibus eget *, quæ etiam cùm ſe nō oſtendunt in opere, nec proferunt, vim tamen occultam ſuggerunt, & tacitè quoque ſentiuntur. Fuit fortè aliquis ſine his non contemnendus artifex: at ego Pictorem volo: id eſt, virum cùm ingenii naturâ præſtantem, tum verò tot pulcherrimas artes penitùs mente complexum; datum tandem rebus humanis qualem nulla antea vetuſtas cognoverit, ſingularem, perfectumque. Cæterùm artes hæ non ita multum adjiciunt: ſed æquè non erit totum, cui vel parva deerunt. Quintil. I, 10.

* *Auſonius Edyllio* VII, Pingere ſi noſtram pictor meditaris alumnam, Æmula Cecropias ars imitetur apes.

§. 10. Hac ſcientiâ inſtructus Zeuxis pinxit Penelopen, in quâ mores pinxiſſe videtur, Plin. XXXV, 9. Timomachus Ajacem furentem, Philoſtr. in vitâ Apollonii lib. II, cap. 10. Silanion Apollodorum iracundiſſimum;

Digitized by Google

mum; nec hominem tantum ex ære fecit, ſed & ejus inſaniam, Plinius xxxiv, 8. Protogenes Philiſcum meditationi intentum, Plin. xxxv, 10. Praxiteles Phrynen gaudentem, Plin. xxxiv, 8. Parrhaſius puerum cum armis in certamine decurrentem, Plin. xxxx, 10. Ariſtidis anapauomenos celebris fuit propter fratris amorem moriens, Plin. xxxv, 10. Bacchus quoque ille apud Philoſtratum Iconum lib. 1, in Ariadne *ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται, ex ſolo amore pictus eſt.* Quin etiam exemplo notabili monentur artifices, nihil rerum naturalium curâ ſuâ indignum judicare. etenim equum abſolutiſſimi operis à Nicone, vel ſecundum alios Polygnoto, in Pœcile depictum, conſtat ſæculi iſtius judiciis traductum, æſtimantis totam elegantiſſimæ picturæ gratiam imminutam, propterea quod contra naturam animalis pilos inferioribus palpebris adpictos haberet, Tzetzes Chil. xii, hiſt. 427. Pollux tamen Onomaſtici ſui libro ſecundo § περὶ βλεφάρων hiſtoriam hanc, ut videtur, tangens, ὁ Σίμων, inquit, τοῦτο ὄνειδος τῆς ἀμαθίας Μήκωνι προσήνεγκεν, ὅτι καὶ τὰς κάτω βλεφαρίδας προσέγραψεν ἵππου γραφῇ. *Simon dedecus hoc inſcitiæ Meconi intulit, quod in equi deſcriptione etiam inferiorum palpebrarum pilos poſuiſſet.* vide quoque Ælianum lib. iv de Animalib. cap. 50.

§. 11. Apelles etiam hac Sapientiâ duce ſtupendam illam Calumniæ picturam, Luciano memoratam, elaboravit; quemadmodum & Lyſippus eam conſuluit, vivam prætervolantis occaſionis imaginem mortalibus exhibiturus. Theophyl. Simocatus epiſt. 54. ἐπαινῶ τοὺς ζωγράφους· ὑποπτέρους γὰρ τοὺς ἔρωτας ἀναγράφουσι, καὶ τέχνῃ διαμορφοῦσι τὰ πράγματα, καὶ τοῖς πλάσμασι τὴν ἀλήθειαν τεραλεύονται. *laudo pictores: alatos enim amores pingunt, & arte transformant id quod vere eſt, & fictionibus veritatem exprimunt.* vide ſis Tzetzem Chil. v, hiſt. 11. notum eſt illud Propertii lib. 11, Eleg. 10.

Quicunque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem,
Nonne putas miras hunc habuiſſe manus? vide locum.

Heliodorus lib. iv Æthiop. οὐκ οἶσθα ὅτι καὶ τὸν Ἔρωτα πτεροῦσιν οἱ γράφοντες, τὸ εὐκίνητον τῶν ὑπ' αὐτοῦ κεκρατημένων αἰνιττόμενοι. *neſcis quod alatum faciant Amorem pictores, agilitatem eorum qui ab eo detinentur ænigmatice deſignantes.* Xenophon lib. 1 Apomnem. ἴσως καὶ οἱ Ἔρωτες τοξόται διὰ τοῦτο καλοῦνται, ὅτι καὶ πόρρωθεν οἱ καλοὶ τιτρώσκουσιν. *ſimiliter & Amores ſagittarii propterea vocantur, quod pulchri etiam eminus vulnerent.* Latinus Pacatus Panegyrico Theodoſio Aug. dicto, *Rectè profecto germana illa pictorum poëtarumque commenta Victoriam fecere pennatam; quod hominum cum Fortunâ euntium, non curſus eſt, ſed volatus.* non incommodè *germana pictorum poëtarumque commenta* dixit: nam quod de poëtis Theophyl. Simocatus epiſt. 82 teſtatur, τὰ τῆς ποιήσεως παίγνια, inquit, πάσης σύμπλεα σοφίας, *Poeſeos etiam luſus plena ſunt ſapientiæ.* id ipſum

Digitized by Google

quoque de pictoribus ac ſtatuariis refert Ælianus var. hiſtor. XIV, 37, *Statuas & imagines*, inquit, *quas nobis ars fictorum exhibet, non oſcitanter aut obiter ſpectare ſoleo: nam in his etiam ars manuaria judicium aliquod ſapientiamque adhibet. atque id ſic ſe habere, cùm ex multis aliis conjici poteſt, tum ex eo potiſſimum, quod nemo pictorum ſeu plaſtarum auſus eſt unquam Muſis, filiabus Iovis, adulterinas atque alienas ſpecies affingere; neque quiſquam opificum tam eſt à ratione alienus, qui eas armatas exhibuerit. certiſſimo argumento, vitam quæ Muſis tribuitur, placidam, facilem, tranquillamque iis eſſe oportere.* Sapientiæ hujus non obſcurum exemplum exhibuit Prodicus in imagine Herculis. cujus quaſi veſtigiis inſiſtens Themiſtius parem prorſus veræ fictæque amicitiæ imaginem nobis reliquit in orat. de Amicitiâ. vide quoque apud Agell. noct. Attic. XIV, 4, imaginem Iuſtitiæ ſeveris atque venerandis verborum coloribus à Chryſippo depictam. huc denique refer Cebetis tabulam. & illam Cleanthis, quam verbis pingere ſolebat, jucundam vitam ſine honeſtâ vitâ haberi non poſſe diſputans. *Iubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo veſtitu & ornatu regali in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut Voluptati miniſtrarent, ut eam tantùm ad aurem admonerent (ſi modò id picturâ intelligi poſſet) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes ſic natæ ſumus, ut tibi ſerviremus; aliud negotii nihil habemus.* Cicero lib. II de Finibus bonorum & malorum. Plura Sapientiæ hujus exempla paſſim apud probatiſſimos quoſque ſcriptores invenias: præcipua tamen plurium avido ſuggeret Philoſtratus Iconum lib. I in Paludibus, in Paſiphaë, in Mercurii natalibus, & in Penelope. ſimiliter Iconum lib. II, in Venere, in Antigone, in Palæſtrâ, & alibi. Ex his ergo cuivis perſpicuum, quod artium harum ſtudia reconditis ferè atque abditis è fontibus hauriuntur Sapientiæ. ac proinde Apollonio apud Philoſtr. lib. VI, cap. 9, phantaſia, quæ Inventionis hujus mater eſt, non injuriâ dicitur μεςὸν σοφίας πρᾶγμα, *negotium plenum ſapientiæ*.

§. 12. Quod ſi quis tamen Sapientiæ hujus ingenium aliquanto altiùs inſpicere dignabitur, is deprehendet, præter ea quæ jam diximus, quatuor potiſſimum eſſe quæ eam perficiant. ἀλήθεια nempe, καιρὸς, δικαιοσύνη, atque ex omnibus his promanans σεμνότης. Ac primum quidem Pictura veritatis eſt ſtudioſiſſima; quamobrem etiam ἡ γραφὴ τὴν ἀλήθειαν τιμῶσα, *Pictura veritatem colit*, ut loquitur Philoſtr. Iconum lib. I, in Narciſſo. duo hæc quàm maximè in exprimendâ veritate obſervat: ut nihil eorum exprimat, quæ non ſunt in rerum naturâ: ut nihil eorum omittat, quæ ſunt in rerum naturâ. prorſus ut in hiſtoriâ *fallere non minùs videtur*,

qui

qui geſta præterit ſciens, quàm ille qui nunquam facta fingit. Amm. Marcellinus lib. XXIX. De primo Vitruvius lib. VII, cap. 5; *Pictura ſit imago ejus quod eſt, ſeu poteſt eſſe*, &c. οἱ ζωγράφοι τὴν φύσιν μιμοῦνται, καὶ τῶν δρωμένων γράφουσι τὰς εἰκόνας. *Pictores naturam imitantur, & eorum quæ videntur imagines pingunt.* Theodoretus dialogo II, qui inſcribitur ἀσύγχυτος. ἅπας ὁ μιμητὴς διὰ τῶν φύσει προσηκόντων τοῖς παραδείγμασιν ἀπεικονίζεται τὴν ἐκείνων ἰδέαν, ἀλλ᾽ οὐ διὰ τῶν ἐναντιωτάτων καὶ πόῤῥω τῆς τῶν ἀρχετύπων οὐσίας καὶ δυνάμεως βεβλημένων. *Omnis imitator juxta ea, quæ natura conveniunt exemplis, effingit eorum ideam; non autem juxta ea quæ maxime contraria & longe ab exemplorum eſſentia & potentia ſunt.* Proclus in Polit. Platonis. De ſecundo Philoſtr. lib. II in Venere, τὰ συμβαίνοντα οἱ μὴ γράφοντες, οὐκ ἀληθεύουσιν ἐν ταῖς γραφαῖς. *qui ea minime pingunt, quæ contingere ſolent in picturis, mentiuntur.* quinimò pulchritudinem quoque ipſam veritati loco cedere debere, pictorum præſtantiſſimi ſemper judicârunt. Philoſtr. Iconum lib. I, in Amphiarao de equis Amphiaraï ſudore multo ac pulvere ſuperfuſo ſquallidis agens, διαβρόχοις τε ὑπὸ ἱδρῶτος οὖσι, inquit προσίζεται λεπτὴ κόνις· ἧττον μὲν καλοὺς ἀποφαίνουσα τοὺς ἵππους, ἀληθεστέρους δέ. *At ſudore madefactis equis tenuis inhæret pulvis, deformiores quidem, verùm veriores eos reddens.* pulchrè ſanè. neque enim poterat hic alius equorum habitus animo concipi, totâ re in diſcrimen ultimum adductâ & aciebus utrimque miſtis. ubi verò neceſſitas uſque adeo accuratam in minimis rationem veritatis non exiget, prudenter quoque offecturam pulchritudini ſimilitudinem minore cum curâ elaborabimus. τοὺς τὰ καλὰ καὶ πολλὴν ἔχοντα χάριν εἴδη ζωγραφοῦντας, ἂν προσῇ τι μικρὸν αὐτοῖς δυσχερὲς, ἀξιοῦμεν μήτε παραλιπεῖν τοῦτο τελέως, μήτε ἐξακριβοῦν· τὸ μὲν γὰρ αἰσχρὰν, τὸ δ᾽ ἀνομοίαν παρέχεται τὴν ὄψιν. *pictores qui decoras & eximie venuſtas pingunt imagines, ſi aliquid inſit iis levis vitii, nolumus neque ut prætereant id prorſus, neque ut undequaque exprimant, quippe hoc deformem, diſcrepantem illud reddat effigiem.* Plutarchus in vitâ Cimonis. Artifex denique utrumque hoc obſervans, eidem Philoſtrato Iconum lib. II in Telis dicitur ἀγαθὸς δημιουργὸς καὶ δεινὸς τὴν ἀλήθειαν. *artifex bonus & adamuſſim vera referens.* & rurſus Calliſtrato in Bacchæ ſtatuâ δημιουργὸς ἀληθείας, *artifex veritatis*, vocatur. Præcipuam autem in Picturâ ſemper habendam rationem Veritatis fatebimur, ſi cogitemus Picturam non tantùm Delectationem verùm etiam Vtilitatem ſibi habere propoſitam, τὸ γὰρ χρήσιμον ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται, *utile enim ex ſola veritate colligitur*, ut loquitur Lucianus de conſcribenda Hiſtoriâ.

§. 13. Καιρὸν exinde obſervant artifices. unde Philoſtr. Iconum lib. I in Paludib. σοφίαν καὶ καιρὸν, *peritiam & occaſionem*; non injuria κράτιστα τῆς τέχνης, *potiſſima in arte*, vocat. & rurſus in Ariadne, ὁ Διόνυσος ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται· σκευὴ μὲν γὰρ ἀνθισμένη, καὶ θύρσοι, καὶ νεβρίδες, ἔῤῥιπται ταῦτα, ὡς ἔξω τοῦ καιροῦ.

Digitized by Google

καιρῷ. *Dionyſius amoris tantùm cauſa pictus eſt. Florida enim veſtis, thyrſique ac nebrides, ut ad præſentem occaſionem minime facientia, abjecta ſunt.* Philoſtratus junior in Heſione, τὸ τῆς κόρης κάλλος ὁ καιρὸς ἑρμηνεύειν ἐπ' ἀκριβὲς οὐκ ἐᾷ· τὸ γὰρ περὶ τῇ ψυχῇ δέος, καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς ὁρωμένοις ἀγὼν, ἀπομαραίνει μὲν τὸ τῆς φύσεως ἄνθος, δίδωσι δ' ὅμως τοῖς ὁρῶσιν ἐκ τῶν παρόντων τὸ ἐντελὲς στοχάζεσθαι. *Virgines decus, tempus accurate explanare non permittit. Atenim formido de vita & certamen ſuper iis quæ videntur, naturæ florem exſiccat; videntibus tamen concedit ex iis quæ adſunt, rei perfectionem conjectura aſſequi.* ſimilem Andromedæ mox dilaniandæ pulcherrimum timorem expreſſit pictor ille apud Achillem Tatium lib. IV de Clitophontis & Leucippes amoribus. Vitruvius lib. VII, cap. 5. *neque picturæ probari debent,* inquit, *quæ non ſunt ſimiles veritati; nec, ſi factæ ſunt elegantes ab arte, ideò de his ſtatim debet repente judicari, niſi argumentationis habuerint rationes ſine offenſionibus explicatas. etenim etiam Trallibus cùm Apaturius Alabandeus eleganti manu finxiſſet ſcenam, in eaque feciſſet pro columnis ſigna, Centauroſque ſuſtinentes epiſtylia, coronaſque capitibus leoninis ornatas: præterea ſupra eam nihilominus epiſcenium, in quo tholi, pronai, ſemifaſtigia, omniſque tecti varius picturis fuerat ornatus. itaque cùm aſpectus ejus ſcenæ propter aſperitatem eblandiretur omnium viſus, & jam id opus probare fuiſſent parati; tum Licinius Mathematicus prodiit, & ait Alabandeos ſatis acutos ad omnes res civiles haberi, ſed propter non magnum vitium indecentiæ inſipientes eos eſſe judicatos; quod in gymnaſio eorum quæ ſunt ſtatuæ, omnes ſunt cauſas agentes; in foro autem diſcos tenentes, aut currentes, ſeu pilâ ludentes. Ita indecens inter locorum proprietates ſtatus ſignorum, publicè civitati vitium exiſtimationis adjecit. Itaque Apaturius contra reſpondere non eſt auſus, ſed ſuſtulit ſcenam, & ad rationem veritatis commutatam, poſtea correctam approbavit.* neque eſt quod quiſpiam hic ſtudioſis harum artium præcepta immutabili neceſſitate conſtricta, tanquam rogationibus plebiſve ſcitis ſanctas quaſdam leges, ferri poſſe putet. Erat enim pictura res prorſus facilis & parva, ſi uno ac brevi præſcripto, pro ſolis frequentiſſima tradens, contineretur: ſed paſſim alibi, maximè tamen in rectâ Occaſionis hujus conſideratione, pleraque cauſis, temporibus, neceſſitate mutantur. *in artifice res præcipua conſilium eſt; quia variè & ad rerum momenta convertitur.* Quintil. II, 13. & rurſus lib. VI, cap. ultimo, *Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe in omni vitâ prius conſilio; fruſtraque ſine eo tradi cæteras artes: pluſque vel ſine doctrinâ prudentiam, quàm ſine prudentiâ facere doctrinam. Nec multum à judicio credo diſtare conſilium, niſi quod illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omninò nondum repertis, aut dubiis; & quod judicium frequentiſſimè certum eſt, conſilium verò eſt ratio quædam alte petita, & plerumque plura perpendens & comparans, habenſque in ſe & inventionem & judicationem.* Multo labore, aſſiduo ſtudio, variâ exercitatione, pluribus experimentis altiſ-

altiſſimâ prudentiâ, præſentiſſimo conſilio conſtat ars pingendi. præceptis interim adjuvatur quoque; ſi tamen ea rectam viam, non unam orbitam monſtrent. & quotieſcunque præcepta deficiunt, ingenium advocandum eſt, ut pro circumſtantiarum ratione diſpiciamus quid deceat, quid expediat. *Pingendi rectè ſapere eſt & principium & fons.* Timanthes certè, in eâ quâ Coloten vicit tabulâ, quædam operienda ſibi animadvertit; aut oſtendi ea non debere, aut pro dignitate exprimi non poſſe, judicans: quamobrem *cùm in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vlyſſem, addidiſſet Menelao quem ſummum poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus, non reperiens quo dignè modo patris vultum poſſet exprimere, velavit ejus caput, & ſuo cuique animo dedit æſtimandum.* Quintil. 11, 13. de hoc plenius aliquanto Plin. xxxv, 10. *Timanthi vel plurimum adfuit ingenii. Ejus enim eſt Iphigenia, oratorum laudibus celebrata: quâ ſtante ad aras peniturâ, cùm mœſtos pinxiſſet omnes, præcipue patruum; cùm triſtitiæ omnem imaginem conſumpſiſſet, patris ipſius vultum velavit, quem digne non poterat oſtendere. Sunt & alia ingenii ejus exemplaria; veluti Cyclops dormiens in parvulâ tabellâ: cujus & ſic magnitudinem exprimere cupiens, pinxit juxta Satyros, thyrſo pollicem ejus metientes: atque in omnibus ejus operibus intelligitur plus ſemper, quàm pingitur; &, cùm ars ſumma ſit, ingenium tamen ultra artem eſt.*

§. 14. Δικαιοσύνη denique τῆς γραφῆς pictori minimè negligenda eſt. non rarò enim adverſus eam peccant, qui ἀλήθειαν & καιρὸν plus quàm par eſt ſectantur. & quemadmodum in Tragœdiâ, ſic etiam in picturâ, non omnia in propatulo ſpectatorum oculis ſubjicienda ſunt; juxta illud poëtæ Venuſini in Arte,

Nec pueros coram populo Medea trucidet, &c.

Auſonius Epigramm. 122, in Medeam Timomachi.

Laudo Timomachum; matrem quod pinxit in enſem
Cunctantem, prolis ſanguine ne maculet.

Sunt nimirum quædam ſeveris moribus indigna, quæ ſatius eſt vel hiſtoriæ detrimento præterire, quàm verecundiæ. & in materiis, quas hilarior quædam ac petulans laſcivia improvidis animis commendare ſolet, hoc tenebimus temperamentum, ne dum ingenioſi artificis captamus famam, perdamus viri boni & gravis autoritatem. Lucianus profectò de Domo picturam Pyladis & Oreſtis, quâ Clytemneſtræ atque Ægiſthi cœdes ab iis patrata deſignatur *, nominare non dubitavit γράμμα δικαιότατον, & hujus denominationis, ut videtur, novæ hanc reddit rationem. σεμνόν τι ὁ γραφεὺς ἐπενόησε, τὸ μὲν ἀσεβὲς τῆς ἐπιχειρήσεως δείξας μόνον, καὶ ὡς ἤδη πεπραγμένον παραδραμών, ἐμβραδύνοντας δὲ τοὺς νεανίσκους ἐργασάμενος τῷ τοῦ μοιχοῦ φόνῳ. *honeſtum quiddam pictor excogitavit, qui quod impium in hac re fuit id oſtendit*

** Theon pinxit τὴν Ὀρέστου μανίαν. Plut. de aud. poetis. Theodorus pinxit ab Oreſte matrem & Ægiſthum interfici. Plin. xxxv, 11.*

ſolum, & quaſi jam actum prætercurrit : ſed adoleſcentes in cæde adulteri immorantes, exprimit. Huc etiam facit elegans Epigramma ex cap. 9 libri quarti Anthologias,

> Τὰν ὀλοὰν Μήδειαν ὅτ' ἔγραφε Τιμομάχου χεὶρ,
> ζάλῳ καὶ τέκνοις ἀντιμεθελκομέναν,
> μυρίον ἄρατο μόχθον ἵν' ἤθεα διστὰ χαράξῃ,
> ὧν τὸ μὲν εἰς ὀργὰν νεῦε, τὸ δ' εἰς ἔλεον.
> ἄμφω δ' ἐπλήρωσεν. ὅρα τύπον· ἐν γὰρ ἀπειλᾷ
> δάκρυον, ἐν δ' ἐλέῳ θυμὸς ἀναστρέφεται.
> ἀρκεῖ δ' ἁ μέλλησις, ἔφα σοφός· αἷμα δὲ τέκνων
> ἔπρεπε Μηδείῃ, κοὐ χερὶ Τιμομάχου.
>
> *Pernicioſam Medeam cum pinxit Timomachi manus*
> *Æmulatione & liberis varie diſtractam*
> *Infinitum pertulit laborem, ut mores duplices exararet,*
> *Quorum hic quidem ad iram annuebat, hic vero in miſericordiam.*
> *Vtrumque implevit. Vide imaginem : nam in minatione,*
> *Lacruma, in miſericordia vero ira verſatur.*
> *Sufficit cunctatio, dixit ſapiens, ſanguis vero liberorum*
> *Decebat Medeam, non manus Timomachi.*

Præcipuè tamen δικαιοσύνην hanc lædunt, quotquot laſcivioribus picturis animos ſpectantium in fœdas cupiditates improbè præcipitant. Propertius lib. II, Eleg. 5.

> *Quæ manus obſcœnas depinxit prima tabellas,* &c.

* Eun. act. III, ſc. 5. Chæream certè apud Terentium * amor & nihil moderabile ſuadens ſolitudo ſatis ad vitium virgini inferendum ſtimulabant, ut ut non acceſſiſſet repentè pictura ad reliqua aggrediendæ virginis hortamenta. *Suſpectans tabulam quandam*, inquit, &c. ubi Donatus; *philoſophicè nunc. Terentius demonſtravit, quam cladem moribus hominum & civitatibus afferant figmenta poëtarum, cùm exempla ſcelerum afferunt peccaturis.* ſimili picturarum libidinoſarum incitamento permotus ille apud Arbitrum, *Ergo amor etiam Deos tangit?* inquit. κἂν γὰρ εἰς σωφροσύνην τις ἑαυτὸν νουθετῇ, τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν μίμησιν ἐρεθίζεται, καὶ μάλισθ' ὅταν ἐκ τοῦ κρείττονος ᾖ τὸ παράδειγμα· ἡ γὰρ ὧν ἁμαρτάνει τις αἰδὼς, τῷ τοῦ βελτίονος ἀξιώματι παῤῥησία γίνεται. *quamquam ad temperantiam aliquis comparatus eſt, exemplo tamen ad imitandum trahitur : eoque facilius quo nobilius proponitur exemplum. nam pudor, qui à peccando revocabat, præſtantioris alicujus dignitate loco pulſus, in licentiam commutatur.* Achilles Tatius lib. I de Clit. & Leu. amoribus. *Maſſilia ſeveritatis cuſtos acerrima eſt; nullum aditum in ſcenam mimis dando, quorum argumenta majore ex parte ſtuprorum continent actus; ne talia ſpectandi conſuetudo etiam imitandi licentiam ſumat.*

Val.

Val. Maximus lib. II, cap. 6, exemplo 7, refer huc etiam *vaſa adulteriis cælata, tanquam per ſe parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas.* Plin. XIV, 22. adde quoque exemplum illud virginis Afræ componentis ſe ad ſimulachrum Veneris. Proſper Aquitanus Dimid. temp. cap. 6. Sidonius quoque Apollinaris lib. II, epiſt. 2, prædium ſuum Abitatum deſcribens, ait, *non hic per nudam pictorum corporum pulchritudinem turpis proſtat hiſtoria; quæ ſicut ornat artem, ſic devenuſtat artificem.* Qui hanc δικαιοσύνην obſervant, Tertulliano † *licitè pingere* dicuntur. neglexit hanc virtutem Arellius ille, de quo Plinius XXXV, 10. *Fuit Arellius Romæ celeber, paulò ante Divum Auguſtum, niſi flagitio inſigni corrupiſſet artem, ſemper alicujus fœminæ amore flagrans, & ob id Deas pingens, ſed dilectarum imagine.*

† adverſus Hermogenem.

§. 15. Σεμνότης ſive μεγαλοπρέπεια Quintiliano lib. IV, cap. 2. dicitur *magnificentia.* Plinio juniori lib. VI, epiſt. 21, & lib. IX, ep. 26 *granditas* vocatur, & maximam arti gratiam autoritatemque conciliat. debet enim Pictura plurimum gravitatis habere, & omnino omnia in ſe continere, quæ pertinent ad amplificandam dignitatem: ſplendoris tamen, feſtivitatis, & quæſitæ concinnitudinis minimum præ ſe ferat; propterea quod ex his ſuſpicio quædam diligentiæ nimis anxiæ naſcitur, quæ artifici ſæpius adimit, quàm addit autoritatem. Quiſquis autem imperitus & accuratiſſimæ artis hujus parùm intelligens, *dum vitat humum, nubes & inania captat.* Horat. de Arte. Solent profectò ſtaturâ breves in digitos erigi, & plura ſemper minantur infirmi. etenim quo quiſque ingenio minùs valet, hoc ſe magis attollere & dilatare conatur.

Vt Tragicus cantor ligno tegit ora cavato,

Grande aliquod cujus per hiatum carmen anhelet. Prudent. lib. II contra Symm. fit igitur interdum, ut valentioris Inventionis laudem ſine dubio reportet, ac turgenti germine veluti effloreſcat, ſicut indomitus ager quaſdam quoque lætiores herbas ſubinde producit; maximum tamen quod eſt in ipſâ Inventione *periculum minus vitat, conaturque perdite: unde evenit nonnunquam ut aliquid grande inveniat, qui ſemper quærit quod nimium eſt. verum & raro invenit, & cætera vitia non penſat.* Quintil. II, 12. quæ verò à tali animo proficiſcuntur, τεθορύβηται ταῖς φαντασίαις μᾶλλον, ἢ δεδείνωται· κἂν ἕκαστον αὐτῶν πρὸς αὐγὰς ἀνασκοπῇς, ἐκ τοῦ φοβεροῦ κατ᾽ ὀλίγον ὑπονοστεῖ πρὸς τὸ εὐκαταφρόνητον. *turbata & phantaſiis exæſtuantia potius, quam cum gravitate tractata & exaggerata videntur, etſi unumquodque iſtorum ad rationis radios inſpicias, ex terribili ad vile contemtumque paulatim abcedit.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, § 2. Cui malo medicas confeſtim manus admovere ſatius eſt, quam committere, ut frivola, & acrioribus oculis intuenti ridiculè tumida

Digitized by Google

pro excelſis & grandibus amplectatur ad alta adſpirans animus; ſciatque artifex, quod quemadmodum *quadrupedes, cùm viridi pabulo nimis diſtentæ ſunt, ſanguinis detractione curantur, & ſic ad cibos viribus conſervandis idoneos redeunt; ita ſibi quoque tenuandas adipes, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, ſi eſſe ſanus ac robuſtus volet. alioqui tumor ille inanis primo cujuſque veri operis conatu deprehendetur.* Quintil. 11, 10. iu exemplum itaque hic aſſumendus eſt Nicophanes, graviſſimus artifex, de quo Plinius xxxv, 10. *Nicophanes elegans & concinnus, ita ut vetuſta opera pingeret propter æternitatem rerum: impetuoſi animi, & cui pauci comparentur: cothurnus ei & gravitas artis.* contra, ut idem Plinius ibidem teſtatur, *Pyreicus arte paucis poſt ferendus, propoſito neſcio an deſtruxerit ſe; quoniam humilia quidem ſecutus, humilitatis tamen ſummam adeptus eſt gloriam. tonſtrinas, ſutrinaſque pinxit, & aſellos, & opſonia, ac ſimilia; ob hoc cognominatus Rhyparographus; in iis conſummatæ voluptatis: quippe eæ pluris vænicre, quam maximæ multorum.* genuinam magnificentiæ ac granditatis notam ſuggerit nobis Dionyſ. Longinus περὶ ὕψυς, § 5. τῦτο γὰρ ὄντι μέγα, inquit, ὖ πολλὴ μὲν ἡ ἀναθεώρησις, δύσκολος δὲ, μᾶλλον δ' ἀδυνάτος ἡ κατεξανάστασις, ἰσχυρὰ δὲ ἡ μνήμη καὶ δυσεξάλειπτος· ὅλως δὲ καλὰ νόμιζε ὕψη καὶ ἀληθινὰ, τὰ διὰ παντὸς ἀρέσκοντα καὶ πᾶσιν. ὅταν γὰρ τοῖς ἀπὸ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, βίων, ζήλων, ἡλικιῶν, ἕν τι καὶ ταυτὸν ἅμα περὶ τῶν αὐτῶν ἅπασι δοκῇ, τόθ' ἡ ἐξ ἀσυμφρόνων ὡς κρίσις καὶ συγκατάθεσις τὴν ἐπὶ τῷ θαυμαζομένῳ πίστιν ἰσχυρὰν λαμβάνει καὶ ἀναμφίλεκτον. *illud vere magnum, quod ſubinde cogitandum conſiderandumque nobis occurrit, quod vix, ac ne vix quidem, animo excidere poteſt, ſed conſtanti, firma, ac indelebili memoria retinetur. Denique præclaram illam demum granditatem & veram eſſe ducito, quæ per omnia & omnibus placeat. Quum enim in oratione aliqua, qui moribus, vitæ ratione inſtitutis, ſtudiiſque & ætatibus differunt, idem ſimul de iiſdem ſentiunt omnes, tum à diſſidentibus aliàs & diſcrepantibus veluti profectum judicium & approbatio unanimis ei, quod habetur in admiratione, fidem certam & minime dubiam acquirit. Non patet ſuſpicionibus judicatum, à quo nemo diſſentit.* Symmachus lib. 1, epiſt. 72. ſumpſit ex occaſione non abſimili fiduciam Plinius junior benè de ſuis ſcriptis ſperandi, *libellis meis,* inquit †, *peregre manere gratiam, quam in urbe collegerint, delector. Incipio enim ſatis abſolutum exiſtimare, de quo tantâ diverſitate regionum diſcreta hominum judicia conſentiunt.* Cæterùm inſignis hæc ſublimioris Inventionis vis, quemadmodum ex ingenitâ quadam animorum magnitudine proficiſci videtur; ita ex imitatione optimorum autorum, qui grandes materias non infeliciter tractârunt, incrementum ac vires ſumit. γεννᾶται τὰ μεγαλοφυῆ, καὶ ὐ διδακτὰ παραγίνεται, καὶ μία τέχνη πρὸς αὐτὰ, τὸ πεφυκέναι. *Naturâ quæ magna ſunt conſtant, nec ulla doctrina comparari poſſunt, & una ars ad illa conſequenda, ita à natura comparatum eſſe.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψυς, § 2. & rurſus § 7. ὡς τὺς

† lib. 1x, ep. 11.

τὺς μάλιςα φρονηματίας ἐμπίπ]ει τὰ ὑπερφυᾶ, *in elati ſpiritus homines maxime cadunt, quæ ſunt grandia.* perſpicitur id in Parrhaſio. Quæritur ergò hîc artifex τῇ φύσει μεγαλόφρων τὶς ὢν, εἰ δὲ μὴ, τῇ γε προαιρέσει πάντως τὸ σεμνὸν καὶ θαυμαςὸν διώκων, *ſive natura ipſa magnanimus, ſive de induſtria quovis modo gravitatem captans & admirabilitatem.* Dionyſ. Halicarn. in Iſocrate. quumque certum ſit hanc Imaginum ſublimitatem nihil aliud eſſe, quàm ἀπήχημα quoddam μεγαλοφροσύνης, ſequitur etiam animum artificis ad maxima hæc ſe accingentis, omnem humilium ac ſordidarum rerum curam deponere debere, atque iis potiſſimum cogitationibus vacare, unde eum non id agentem vivus quidam auguſtæ majeſtatis decor furtim proſequatur. non poteſt quidem ſtudio pulcherrimi operis vacare mens, niſi ſoluta ſordidis curis: ſic enim libera demum, ac tota, nullâ deſtringente atque alio ducente cauſa, ſpectabit id ſolum, ad quod accingitur. & quemadmodum in eodem pectore nullum poteſt eſſe excelſarum humiliumque rerum conſortium; ita cogitare elata ſimul atque abjecta, non magis eſt unius animi, quam ejuſdem hominis largum eſſe animo & anguſtum. rectè Longinus περὶ ὕψους, §. 7. οὐχ οἷόν τε μικρὰ καὶ δουλοπρεπῆ φρονοῦντας καὶ ἐπιτηδεύοντας παρ᾽ ὅλον τὸν βίον, θαυμαςόν τι καὶ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐξενεγκεῖν ἄξιον. *neque enim fieri poteſt, ut qui parva, & quæ ſervitiorum ſunt propria, obeunt per omnem vitam, admiratione & dignum omni ævo quidquam edant.* Pictorum ergo & poëtarum hac in parte par quoque ratio eſt. Iuvenal. Sat. VII.

Sed vatem egregium, cui non ſit publica vena,
Qui nihil expoſitum ſoleat deducere, nec qui
Communi feriat carmen triviale monetâ;
Hunc, qualem nequeo monſtrare, & ſentio tantum,
Anxietate carens animus facit, omnis acerbi
Impatiens, cupidus ſilvarum, aptuſque bibendis
Fontibus Aonidum: neque enim cantare ſub antro
Pierio, thyrſumve poteſt contingere ſana
Paupertas, atque æris inops, quo nocte dieque
Corpus eget. ſatur eſt, cùm dicit Horatius Euhoe.
Quis locus ingenio, niſi cùm ſe carmine ſolo
Vexant, & dominis Cirrhæ Nyſæque feruntur
Pectora noſtra, duas non admittentia curas?
Magnæ mentis opus, nec de lodice parandâ
Attonitæ, currus & equos, facieſque Deorum
Adſpicere, & qualis Rutulum confundat Erynnis.

Caſſiod. XI variarum, in præfat. *Argutum inventum lætum fundit ingenium.* Protogenes certè nonniſi poſt longiſſimum tempus, anguſtiâ rei familia-

ris conatibus ejus obſtante, emergere & ad majora aſſurgere potuit. *Summa ejus paupertas initio, artiſque ſumma intentio, & ideò minor fertilitas. quidam & naves pinxiſſe uſque ad annum quinquageſimum putant.* Plin. xxxv, 10. Quiſquis igitur adſpirabit ad magna, is mentem ſordidâ abjectiſſimarum rerum curâ vacuam non magnis tantum cogitationibus implebit, quemadmodum ſupra monuimus; verùm etiam generoſiores hoſce humo ſe tollentis animi, meliorum ſcriptorum æmulatione fovebit ac nutriet. multarum enim magnarumque rerum ubertatem ac divitias dabit lectio, ut iis non ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oporteat, utamur. *Ægreſcit profectò ingenium, niſi jugi lectione reparetur. Cito expenduntur horrea, quæ aſſiduâ non fuerint adjectione fulcita. Theſaurus ipſe quàm facilè profunditur, ſi nullis iterùm pecuniis compleatur? Sic humanus ſenſus, cùm alieno non farcitur invento, citò poteſt attenuari de proprio.* Caſſiod. in præfat. libri XI variarum. Ἀναξαγόραν τὸν Κλαζομένιον, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι νοῦν προσηγόρευον, ὑπερφυῶς θαυμάζας ὁ Περικλῆς, καὶ τῆς λεγομένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον (ὡς ἔοικε) τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχεν καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα, καὶ πρᾳότης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττεν. *Anaxagoram Claſomenium, quem illius temporis æquales mentem appellavere, mirum quanti Pericles fecerit. Imbutus autem rerum ſcientia ſublimium & cæleſtium, non ſolum ſcilicet elato fuit animo, & ſublimi uſus eſt dicendi genere, puro à plebejo ac accerſita garrulitate: verum etiam vultus, inceſſus comis, modeſtus veſtitus, & reliqua ejus generis omnes ſupra modum adduxerunt in ſtuporem.* Plut. in Pericle. Lectione tamen poëtarum præcipuè alitur & eniteſcit, veluti pabulo lætiore, Imaginatio. μεγαλήγορος γὰρ καὶ διηρμένη ἡ ποιητική. *magniloqua enim & elata eſt Poëſis.* Lucianus de Conſcrib. hiſt. *à poëtis & in rebus ſpiritus ac ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur.* Quintil. x, 1. neque immerito cuiquam videri poſſit Phidias tantum contuliſſe artibus hiſce lumen, quod in hos quoque ſtudiorum ſeceſſus excurrit. unde ne quidem ipſe fateri erubuit, ſe in fingendo Iove Olympio ſecutum Homericam Iovis deſcriptionem. Val. Max. lib. III, cap. 7, exem. ext. 4. Et non injuria tribuit ei Dionyſ. Halicarnaſſ. in Iſocrate τὸ σεμνὸν, καὶ μεγαλότεχνον, καὶ ἀξιωματικόν. *gravitatem, amplitudinem, & majeſtatem.* Dem. Phalereus de Elocut. §. 14. μεγαλεῖόν τι καὶ ἀκριβὲς ἅμα. *magnum quid & accuratum ſimul.* Plin. xxxv, 5, *magnificentiam* eidem Phidiæ adſcribit. *Apelles quoque pinxit Dianam ſacrificantium virginum choro immiſtam; ſecutus Homerum id ipſum deſcribentem.* Plin. xxxv, 10. Calliſtratus quoque in deſcriptione Bacchi Praxitelici teſtatur Praxitelem in iſthoc ſimulachro effingendo Euripidem ſecutum. Medeam quoque inter cædem ac miſericor-

diam

diam fluctuantem expreſſuri artifices, ab Euripide veram æſtuantis animi ſpeciem petendam ſibi putaverunt, teſte eòdem Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Medeæ. paſſim denique in operibus artificum, qui huic curæ incubuerunt, deprehendas proprium quendam guſtum liberalioris doctrinæ, & tacitam quandam eruditionem ex optimorum auctorum lectione depromptam: quæ cum ſemper ſecum afferat aliquid propriæ voluptatis, habet etiam quiddam, quod nobis faciat videndi ſitim. Quintil. VI, 3. Quod verò mentes noſtræ, quotieſcunque divinos tantorum animorum ſpiritus libero hauſtu attraxerunt, altius inſurgere ſoleant, pereleganti ſimilitudine teſtatum fecit Longinus, §. 11. πολλοὶ, inquit, ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσαν, ἔνθα ῥῆγμά ἐστι γῆς ἀναπνέον, ὥς φασιν, ἀτμὸν ἔνθεον αὐτόθεν, καὶ ἐγκύμονα τῆς δαιμονίου καθισαμένην δυνάμεως παραυτίκα χρησμῳδεῖν κατ' ἐπίπνοιαν· οὕτως ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων μεγαλοφυΐας εἰς τὰς τῶν ζηλούντων ἐκείνους ψυχὰς, ὡς ἀπὸ ἱερῶν στομίων ἀπόρροιαί τινες φέρονται, ὑφ' ὧν ἐπιπνεόμενοι καὶ οἱ μὴ λίαν φοιβαστικοὶ, τῷ ἑτέρων συνενθουσιῶσι μεγέθει. ἔστι δ' οὐ κλοπὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ καλῶν ἠθῶν, ἢ πλασμάτων, ἢ δημιουργημάτων ἀποτύπωσις. καὶ τῷ ὄντι καλὸς οὗτος καὶ ἀξιονικότατος εὐκλείας ἀγών τε καὶ στέφανος· ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι τῶν προγενεστέρων οὐκ ἄδοξον. *Multi alieno ſeu divino ſpiritu afflati rapiuntur eodem prorſus modo, quo fama eſt Pythiam tripodi admotam corripi: ubi ut perhibent hiatus quidam eſt terræ vaporem inde auramque exhalans divinam: factamque Deo plenam numinis inſtinctu, conſulentibus reſponſa dare & oracula reddere: ſic ab illis priſcorum magnis ingeniis in animos imitantium ipſos, tanquam ex ſacris oſtiis rivi quidam feruntur à quibus afflati etiam qui ſuapte natura non iſto Phœbeo aguntur furore, aliorum, magnitudine impulſi rapiuntur ſimul. Factum porro hoc non eſt cenſendum furtum, ſed tanquam ab honeſtis & præclaris moribus, aut figmentis efficta expreſſaque forma. Et revera præclarum hoc & victoria digniſſimum pro gloria certamen & prœlium: quippe in quo à majoribus vinci non ſit inglorium.* Altius tamen adhuc eriget animum, & majores ad opus afferet ſpiritus artifex, qui præter utiliſſimum hunc æmulæ virtutis conatum, Apellem, Protogenem, Phidiam, Polycletum, in operis quaſi ſocietatem adſciſcit; non tantum ſe conſulens, quid in ſimili opere elaborando magnæ animæ, ſi fortè pingentibus fingentibuſve nobis interveniant, ſuaſuræ ſint; verum etiam, quam de operibus noſtris ad finem perductis opinionem ſiunt habituræ. addit enim ad hanc curam etiam pudor ſtimulos, addit & exſpectata laus, placendi cupidine ſecundos impetus mirifice augente. mirumque videri poteſt, quod plerique artifices qui tantopere, dum intenti ſunt operi, ſecreto gaudent, ut omnes fere arbitros reformident; perfectis jam operibus ſpectatorum frequentia, ut milites congeſtu ſignorum, excitantur. *Res enim, quæ ad omnes pertinet, nunquam*

quam unoteſte contenta eſt. Symmachus lib. 1, epiſt. 49. eſt videlicet quædam tacita dedignatio, vim pingendi, tantis comparatam laboribus, tanto temporis impendio emptam, ad unum alterumve ſpectatorum demittere. Senſit hunc animi motum Martialis quoque, *Si quid eſt in libellis meis quod placeat*, inquit, *dictavit auditor.* vide epiſtolam ejus ad Priſcum, præfixam libro duodecimo Epigrammatum. unde etiam inutile non eſſe intelligas, ut quotidie opera noſtra inſpecturos admittamus, maximè tamen de quorum ſimus opinione atque judicio ſolliciti. *rarum eſt enim, ut ſatis ſe quiſquam vereatur.* Quintil. x, 7. Sed hoc ipſum plus etiamnum habebit momenti, ſi præſentis ac futuri ſæculi de nobis æſtimationem ex eorum, quibus nos reformandos ac velut recoquendos tradidimus, judicio pendere ſentiamus: neque enim fieri poteſt, ut humile quid ſapiat animus æternitatem cogitans. τῷ γὰρ ὄντι μέγα τὸ ἀγώνισμα, τοιοῦτο ὑποτίθεσθαι τῶν ἰδίων ἔργων δικαστήριον καὶ θέατρον, καὶ ἐν τηλικούτοις ἥρωσι, κριταῖς τε, καὶ μάρτυσιν ὑπέχειν τῶν γραφομένων εὐθύνας, καὶ μὴ παῖξαι. *revera enim illud decus magnum, & quod palmarium ducendum, tale operum ſuorum conſtituere judicium & theatrum; nec non apud tantos heroas arbitros & teſtes pro ſcriptis cauſam dicere, eademque illorum judicio citra omnem jocum ſubjicere.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, § 12. vide locum. Lucianus etiam ſub finem libri de Conſcrib. hiſtoriâ, id ipſum quoque hiſtoriam ſcripturo præcipit; atque hanc immortalitatis curam ei commendat exemplo Soſtrati Cnidii architecti Ptolemæo Philadelpho Pharum exſtruentis. *non poteſt quicquam abjectum & humile cogitare, qui ſcit de ſe ſemper loquendum.* Mamertinus Paneg. Iuliano Imp. dicto. *ita eſt profecto; inſurgunt mente, qui non modò proximum tempus lucemque præſentem intueri ſatis credunt, ſed omnem poſteritatis memoriam ſpatium vitæ honeſtæ & curriculum laudis exiſtimant.* Quintil. xii, 2. *Longius quàm quantum humanæ vitæ ſpatium eſt, cupiditas gloriæ extenditur; maximaque pars ejus in memoriam ac poſteritatem prominet.* Livius lib. xxviii ab v. c. Quamobrem quiſquis imaginem ipſam ſubſecuturæ gloriæ divinâ quadam mente conceperit, fructumque non ex vili mercede, ſed ex animo ſuo & contemplatione ac ſcientiâ petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubjectum, is anxius de famâ ingenii, facilè perſuadebit ſibi, ut tempora, quæ plerique ſpectaculis, campo, teſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno & conviviorum morâ conterunt, magnificis potius imaginibus conformandis impendat, longe plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis voluptatibus. *dedit enim hoc providentia hominibus munus, ut honeſta magis juvarent.* Quintil. 1, 12.

§. 16. Deſinamus igitur mirari, quæ cauſa ſit artificum paucitatis, cùm ex iis rebus univerſis hæc ars conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum

Digitized by Google

gnum eſt. Non quidem latet me plures eſſe, qui communi eruditione ſatis ſuperque imbuti, contemnunt potius litteras quàm neſciunt; tanquam majorem induſtriæ & laboris gloriam habituri, ſi ingenium eorum nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur *; cæterùm hos ex antiquitatis veſtigiis malè diſſimulatis ſtatim deprehendere licebit. illorum potius hominum os miremur, qui ad tantam artem ſine ullâ rerum neceſſariarum ſcientiâ audent accedere; cùm ne quidem communia illa & protrita humaniorum diſciplinarum præcepta primoribus labris delibaſſe deprehendantur; tantum abeſt ut unquam eruditum illum pulverem, qui maxima artibus hiſce ſubſidia ſubminiſtrat, attigerint. uſque adeò in malos quoq; Pictores quadrat illud Martialis †, *Nil ſecurius eſt malo poëtâ.*

* *Auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap.2.*

† *lib.XII, ep.64.*

Non ſufficit hìc ut ad tempus ſimplex quid & uniforme doceamur. primùm enim aliter utimur propriis, aliter commodatis; longeque intereſſe manifeſtum eſt, poſſideat quis quæ profert, an mutuetur. deinde ipſa multarum artium ſcientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minimè credas, eminet, excellit. idque non doctus modò & prudens ſpectator, ſed etiam populus intelligit, ac ſtatim ita laude proſequitur, ut legitime ſtuduiſſe, ut per omnes eruditionis numeros iſſe, ut denique Pictorem etiam fateatur: quem non poſſe aliter exiſtere, neque unquam extitiſſe confirmo, niſi eum, qui tanquam in aciem omnibus armis inſtructus, ſic in publicum omnibus artibus ornatus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum artificibus, ut in operibus eorum fœdo ac pudendo vitio trivialium Inventionum fæces deprehendantur; dumque ſapientiæ ſtudium & præcepta prudentium penitùs reformidant, in pauciſſimos ſenſus & anguſtiſſimos limites auguſtam detrudunt artem, velut expulſam regno ſuo: ut quæ olim omnium domina artium pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumciſa & amputata, ſine apparatu, ſine honore, penè dixerim ſine ingenuitate, quaſi una ex ſordidiſſimis artificiis diſcatur *. Sed quid indignor? ridere ſatius eſt: ne ſe magnum aliquod adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur †. Gratulemur itaque ſummis illis ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplinâ artificibus; illud interim cogitantes, quod ii qui mentem multo ſtudio ſubactam & vires ſummis operibus ſuffecturas ad artem non afferunt, magno conatu nullâ re geſtâ plerumque ſteriles animos & inveniendis rebus impares, relictis irritæ ſpei illecebris, alio vertant, & nihil habere niſi beneficii alieni curent; illaudatos illos pictores ſectari contenti, qui *in id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant.* Quintil. x,2. ſimiles infelicibus iſtis procis Penelopes, qui cùm ipſâ potiri non poſſent, ad cultum famularum ejus ſe convertebant. *ajunt in Græcis artificibus eos aulœdos*

* *Auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap.32.*

† *Plin. Iunior lib.VII, epiſt.29.*

dos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint. Cicero pro Murænâ. Horat. de Arte,   —*fortaſſe cupreſſum*

> *Scis ſimulare. quid hoc, ſi fractis enatat exſpes*
> *Navibus, ære dato qui pingitur? amphora cœpit*
> *Inſtitui; currente rotâ cur urceus exit?*

Neque enim tales rectè dixeris pingere; quod eorum tantum eſt proprium, qui omnia, quæ ſublimi conceperint animo, expeditè quoque promere atque ad ſpectaturos perferre valent. Illud enim niſi aſſecutus fuerit artifex, ſupervacuo tantum labori inſudaverit, ac priora omnia ſimilia ſint gladio condito atque intra vaginam ſuam hærenti. Hoc itaque maximè docetur; hoc nullus niſi arte adſequi poteſt; huc ſtudium adhibendum; hoc exercitatio petit; hoc imitatio quærit; hic omnis ætas conſumitur; hoc uno artifex artifice præſtantior; hoc genera ipſa pingendi alia aliis potiora. Verum longius fortaſſe progredior, fallente tranſitu. proximum eſt ut de Proportione ſive Symmetriâ nonnihil dicamus.

CAPUT II.

INvento Argumento, proximum eſt, ut in eo delineando artifex juſtæ Proportionis rationem habeat; quæ Philoſtrato atque aliis paſſim ξυμμετρία, ἀναλογία, ἁρμονία vocari ſolet. quamobrem etiam tria hæc non putavit disjungenda Philoſtratus junior in procœmio Iconum, δοκοῦσί μοι παλαιοί τε καὶ σοφοὶ ἄνδρες, inquit, πολλὰ ὑπὲρ ξυμμετρίας τῆς ἐν γραφικῇ γράψαι· οἷον νόμους τιθέντες τῆς ἑκάστου τῶν μελῶν ἀναλογίας, ὡς οὐκ ἐνὸν τῆς κατ᾽ ἔννοιαν κινήσεως ἐπιχειρεῖν ἄριστα, μὴ εἴσω τοῦ ἐκ φύσεως μέτρου τῆς ἁρμονίας ἡκούσης. τὸ γὰρ ἔκφυλον καὶ ἔξω μέτρου, οὐκ ἀποδέχεσθαι φύσει, ὀρθῶς ἐχούσης κίνησιν. *Videntur porro antiqui ac ſapientes viri, multa de proportione in pingendi arte conſcripſiſſe: quaſi leges de quaque artuum ratione conſtituerent: tanquam integrum non eſſet motionem optime, ſecundum animi notionem, inſtituere; niſi concentus intra modum à natura datum accederet (quod enim extra genus ſuum & menſuram eſt, natura non admittit) dum rectum obtinet modum. Non habet Latinum nomen Symmetria*, inquit Plin. XXXIV, 8. Videtur tamen eam *congruentiæ* atque *æqualitatis* nominibus reddere voluiſſe Plinius junior lib. II, epiſt. 5: *ſi avulſum ſtatuæ caput aut membrum aliquod inſpiceres*, inquit, *non tu quidem ex illo poſſes congruentiam æqualitatemque deprehendere; poſſes tamen judicare, an id ipſum ſatis elegans eſſet.* Tullius eam vocat *convenientiam partium* & *aptam compoſitionem membrorum*: etenim lib. I de Officiis, de ſummâ hominis dignitate agens, *eorum*, inquit, *quæ adſpectu ſentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venuſtatem, convenientiam partium ſentit.* & mox, *Pulchritudo corporis aptâ compoſitione membrorum movet oculos*,

Digitized by Google

oculos, & delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes partes cùm quodam lepôre conſentiunt. Agellius noct. Attic. lib. 1, cap. 1, appellat eam *naturalem membrorum omnium inter ſe competentiam.* Vitruvius paſſim *commenſum* dixit, & aliquando aliter. Quamquam autem Symmetriæ vocem ita variè varii autores interpretandam putaverint, minimè tamen arbitramur ignorâſſe Plinium, quod Symmetriæ vox his & pluribus aliis modis potuerit transferri; ſed accuratiſſimo diligentiſſimi ſcriptoris judicio nihil horum ſatisfeciſſe putamus. Aliter de Analogiæ voce ſenſit Quintil. 1, 6. *Analogiam*, inquit, *proximè ex Græco in Latinum transferentes, proportionem vocaverunt.* Agellius quoque noct. Attic. 11, 24, *Analogiam quidam Latinè proportionem vocant.* Seneca denique epiſt. 120, *Analogiæ verbum cùm Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem ſuam redigendum.*

§. 2. Αναλογίας certè & ἁρμονίας voces videntur hîc artifices mutuati ab eâ, quæ in numeris Arithmeticis & concentibus Muſicis deprehenditur proportione. neque enim aliud quid eſt Proportio, quàm certa quædam lex numerorum, quam ſequuntur artifices. *omnium formarum corporearum artifices homines*, inquit Auguſtinus *, *in arte habent numeros, quibus coaptant opera ſua; & tam diu manus atque inſtrumenta in fabricando movent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus eſt lucem numerorum relatum, quantam poteſt impetret abſolutionem, placeatque per interpretem ſenſum interno judici ſupernos numeros intuenti.* Plutarchus quoque περὶ τοῦ ἀκούειν hanc ipſam rem diſertiſſimis tradidit verbis, τὸ μὲν καλὸν, inquit, ἐκ πολλῶν οἷον ἀριθμῶν εἰς ἕνα καιρὸν ἡκόντων, ὑπὸ συμμετρίας τινὸς καὶ ἁρμονίας ἐπιτελεῖται. τὸ δ' αἰσχρὸν, ἐξ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἐλλείποντος ἢ προσόντος ἀτόπως, εὐθὺς ἑτοίμην ἔχει τὴν γένεσιν. *Id quod in quacunque re pulchrum eſt, ex multis numero diverſis & ad unum temporis articulum convenientibus quadam concinnitate & concentu perficitur: cum turpitudo ſtatim exiſtat, vel una aliqua etiam levicula re deficiente, aut abſurde poſita.* Mintanor quoque muſicus, ſuadente arctiſſimâ Muſices atque Picturæ cognatione, videtur Muſicæ artis librum à ſe editum inſcripſiſſe χρωματοποιὸν, teſte Fulgentio lib. 1 Mytholog. patet denique ex Plin. xxxv, 5, Pictores τόνου & ἁρμογῆς voces à Muſicis deſumptas ad artem ſuam transtuliſſe. videmus ergo non Muſicos tantùm à Pictoribus, ſed Pictores etiam à Muſicis vice verſâ terminos artis non ob aliud mutuatos, quàm ut oſtenderent parem prorſus in utraque arte rationem eſſe multiplicis illius, quæ in numeris conſiſtit, Proportionis: prorſus quaſi altera alterius auxilio indigeret.

* lib. 11 de libero arbitrio, cap. 16.

§. 3. Quamobrem cùm apud omnes in confeſſo ſit numerorum conſiderationem quamlibet levem præſentiſſimum rectæ rationis uſum poſtulare, (nihil enim æquè imminutæ mentis homines prodit, quàm in

V 2 conti-

continuandis & comparandis numerorum rationibus laborare, hærere, excidere) liquet etiam hanc analogiam tanto magis exigere judicium acre, tanquam quæ numerorum proportionem animo conceptam ad materiam porrò applicare & veram artificis Naturæ rationem quàm proximè exprimere ſtudeat. διὰ συμμετρίαν λόγου ἡ τέχνη ἅπτεται, *per ſymmetriam ars ipſa rationem attingit*, Philoſtr. in proœmio Iconum. ex hac denique ſymmetriæ cùm rectâ ratione cognatione perſpicuum cuivis eſſe poteſt, rectè tradi in libro Sapientiæ, cap. XI, verſ. 21, Deum opt. max. unicam veræ atque incorruptæ rationis ſcaturiginem, diſpoſuiſſe omnia menſurâ, numero, & pondere. Plut. quoque περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας ſub finem libri, οἱ πάλαι θεολόγοι, inquit, πρεσβύτατοι φιλοσόφων ὄντες, ὄργανα μουσικὰ θεῶν ἐνεχείριζον ἀγάλμασιν· οὐχ ὡς λύραν που καὶ αὐλὸν, ἀλλὰ οὐθὲν ἔργον οἰόμενοι θεῶν, οἷον ἁρμονίαν εἶναι καὶ συμφωνίαν. *Priſci Theologi, Philoſophorum vetuſtiſſimi, inſtrumenta muſica in manus deorum imaginibus poſuerunt: non ſane quod eos lyra aut cythara ludere putarent, ſed quod nullum Deo opus convenientius eſſe judicarent, quam conſonantiam & harmoniam.* Vniverſi ſanè machinator atque opifex Deus non obſcura pulcherrimæ harmoniæ veſtigia rebus omnibus à ſe creatis impreſſit, quæ ſequantur artifices; neque ullus unquam artifex, ſine accuratâ ſymmetriæ hujus obſervatione, vel minimam aſſecutus eſt umbram pulchritudinis iſtius, quæ aptâ membrorum compoſitione & lepido partium omnium inter ſe conſenſu oculos movet. atque hæc eſt illa εὐαρμοστία τοῦ σώματος, *congruentia corporis*, Philoſtr. Heroïc. in Proteſilao. ἡ τῶν μελῶν ἐπισυνθέσις, *apta conjunctio membrorum*, quæ una abſolvit atque conſummat corpora. τῶν γὰρ μελῶν ἓν μὲν οὐδενὶ τμηθὲν ἀφ' ἑτέρου καθ' ἑαυτό τι ἀξιόλογον ἔχει· πάντα δὲ μετ' ἀλλήλων ἐκπληροῖ τέλειον σύστημα, σωματοποιούμενα τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἔτι τοῖς δεσμοῖς τῆς ἁρμονίας περικλειόμενα, *membrorum unum amputatum ab altero per ſe ipſum nihil quidem retinet laudabile: ſed alia cum aliis conjuncta omnia ſimul totius corporis compagem conſtituunt, & juſtam ipſi magnitudinem afferunt.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, § 35. τὸ κάλλος τοῦ σώματος ἐστι συμμετρία τῶν μελῶν καθεστώτων αὐτῶν πρὸς ἄλληλά τι, καὶ πρὸς τὸ ὅλον, *pulchritudo corporis eſt congruentia membrorum apte conſtitutorum ad invicem, & ad totum.* Stobæus Eclog. Ethic. cap. v. quemadmodum igitur vera naturalium corporum pulchritudo ſine hac harmoniæ concinnitate nulla prorſus eſt; ita etiam recta naturalium corporum imitatio in legitimâ proportionis hujus obſervatione potiſſimum conſiſtit. ἀγάλματος πάντα τὰ μέρη καλὰ εἶναι δεῖ, *imaginis omnia membra pulchra eſſe oportet*, Socrates apud Stobæum Serm. I. ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἔργοις, οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθόλου προσέχομεν μᾶλλον, ἡ εἰ καλῶς τὸ ὅλον, *in operibus enormibus, non quærimus quid accuratum ſit in ſingulis partibus, ſed potius ad univerſam rem attendimus,*

mus, ut pulchrum ſit totum, Strabo lib. I. μάλιστα ταῦτα γελῶμεν τῶν μιμημάτων, ὅσα τὴν ἐν τοῖς πλείστοις μορίοις ὁμοιότητα διαφυλάττοντα, τὴν ἐν τοῖς κυριωτάτοις παμπόλλυ σφάλλεται, *maxime inter opera quæ imitamur ea ridemus, quæ in plurimis partibus ſimilitudinem ſervant, in præcipuis vero ſæpe peccant,* Galenus lib. I de uſu partium corporis humani. in Symmetriâ præter cæteros excelluere Parrhaſius, Polycletus, Aſclepiodorus. *Parrhaſius primus ſymmetriam picturæ dedit,* Plin. XXXV, 10. *Polycletus ſymmetriam diligentiſſimè cuſtodivit,* Plin. XXXIV, 8. *Apelles cedebat Aſclepiodoro de menſuris, hoc eſt, quanto quid à quo diſtare deberet.* Plin. XXXV, 10. & mox, *Aſclepiodorum in ſymmetriâ mirabatur Apelles.*

§. 4. Præcipuum igitur ſtudium ſuum artifex in pernoſcendâ corporis humani ſymmetriâ ponet, commenſum porportionum præmonſtrante Vitruvio lib. III, cap. I. diſcet quoque ex indefeſſâ emendatiſſimorum corporum inſpectione *corpus hominis id demùm pulchrum eſſe, in quo non eminent venæ, nec oſſa numerantur; ſed temperatus ac bonus ſanguis implet membra & exſurgit toris, ipſos quoque nervos rubore tegit & decore commendat.* Auctor dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 21. *Oſſa, ut eſſe & adſtringi nervis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt.* Quintil. in proœmio libri primi. *Recta facies, ut ſtupere immobili rigore non debet, ita ſæpius in eâ quam natura dedit ſpecie continenda eſt.* Quintil. IX, 3. monebitur etiam in oculos paſſim incurrentibus exemplis, quod *corporis bonam habitudinem ſæpe tumor imitatur,* Auctor rhet. ad Herennium, lib. IV. κακοὶ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων, *mali tumores in corporibus,* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψυς, § 2. *Virgines propter ætatis teneritatem gracilioribus membris figuratas, effectus recipere in ornatu venuſtiores.* Vitruvius lib. IV, cap. I. *Non eſt formoſa mulier, cujus crus laudatur, aut brachium; ſed illa, cujus univerſa facies admirationem ſingulis partibus abſtulit,* Seneca epiſt. 33. talis facies Ariſtæneto lib. I, epiſt. 16 vocatur πρόσωπον εὐπρόσωπον, *facies formoſa.* niſi fortè quis putet illam tantùm fœminam feſtivam ac lepidam eſſe, cujus elegantiſſimum os, minima quaſi pars eſt decôris in omnibus totius corporis partibus elucentis. Statius lib. VI Thebaïd. * de Parthenopæo Atalantæ filio formoſiſſimo, * *verſ. 570.*

> *Emicat, & torto chlamydem diffibulat auro.*
> *Effulſere artus. membrorumque omnis aperta eſt*
> *Lætitia, inſigneſque humeri, nec pectora nudis*
> *Deteriora genis, latuitque in corpore vultus.*

Ariſtænetus lib. I, epiſt. 3, ἡ Λιμώνη καὶ ὑπερφυῶς εὐπρόσωπος οὖσα, ὅμως ὅταν ἀπεκδύηται, δι' ὑπερβολὴν τῶν ἔνδον ἀπρόσωπος εἶναι δοκεῖ. *Limona licet formoſa ſupra naturam, tamen exuta comparatione internorum bonorum deformis paret.* Tullius lib. I de Officiis, *Cùm pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero*

venuſtas ſit, in altero dignitas ; venuſtatem, muliebrem ducere debemus ; dignitatem, virilem. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda eſt ; color, exercitationibus corporis. Agrœcius quoque in viro quidem dignitatem oris, in fœminâ verò venuſtatem commendari teſtatur. quamobrem etiam Tullius in Oratore perfecto utrumque conjunxit, *Vultus verò*, inquit, *qui ſecundùm vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem ?* dignitatis hujus illuſtriorem aliquanto ſpeciem operum ſuorum amplitudine quærebant ; *ſtatuas, ſigna, picturas, hominum denique mutorumque animalium formas, arborum etiam, ſi modò ſint decoræ, nihil magis quàm amplitudo commendat.* Plin. junior lib. 1, epiſt. 20. *Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque auguſtius ratus, atque (ut exiſtimant) Homerum ſecutus, cui validiſſima quæque forma etiam in fœminis placet.* Quintil. XII, 10. *Deprehenditur Zeuxis grandior in capitibus articuliſque.* Plin. XXXV, 9. *Euphranor primus videtur uſurpaſſe ſymmetriam ; ſed fuit in univerſitate corporum exilior, capitibus articuliſque grandior.* Plin. XXXV, 11.

§. 5. Omnium ſæculorum annales evolve ; ſingulos, qui artes haſce feliciter tractarunt, obſerva ; & quocunque te animo ac cogitatione converteris, deprehendes, eos tantùm in hiſce artibus nomen famamque conſecutos, qui naturæ conſentaneam ſymmetriarum rationem non incurioſè introſpexerant. etenim ex commentationis hujus aſſiduitate perfectiſſimarum intelligentes formarum, ad eas potiſſimùm imitandas toto impetu ferebantur ; & quotidianæ exercitationis beneficio, dum contemplationi pulcherrimorum corporum ſemper inhærebant, abſolutiſſimâ veræ pulchritudinis Ideâ animos imbuentes, nihil non perfectum & exactis legitimarum proportionum rationibus ſubnixum dabant. prima tamen pingendi fingendique rudimenta ex ſingularium corporum imitatione hauſerunt, dum nonniſi formoſiſſima quæque imitanda ſibi ſumebant. *Statuarum artifices pictoreſque clariſſimi, cùm corpora quàm ſpecioſiſſima fingendo pingendove efficere cuperent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquem in exemplum operis ſumerent ſibi, ſed Doryphoron illum aptum vel militiæ vel palæſtræ, aliorumque juvenum bellicoſorum & athletarum corpora, quæ eſſe decora verè exiſtimarunt.* Quintil. V, 12. Appoſitè itaque Plin. junior lib. 1, epiſt. 5, *Stultiſſimum credo ad imitandum non optima quæque proponere.* videntur ſane Abderitæ notabile aliquid habuiſſe in vultu, propter quod eos pictores in exemplum frequentiſſime aſſumebant. πλεῖςοι Ἀβδηρεῖται ὑπὸ τῶν πινακογράφων ἀναγράφονται, *plurimi Abderitæ à pictoribus pinguntur.* Stephanus de Vrbib. in Ἄβδηρα. pictores olim ad Laïdem confertim curſitare ſolebant, pectus atque ubera belliſſimi corporis delineaturi ; eamque ob id ipſum, vix dum adultam, magno in pretio habuit

Apel-

Apelles ; qui etiam nobilem illam Venerem anadyomenen pinxit ad exemplum Phrynes apud Eleuſinem Neptuni feriis mare ingreſſæ, capillo paſſo, depoſitis veſtibus, Athenæus lib. XIII. quamquam Plinius lib. XXXV, cap. 10, ad exemplum Campaſpes pellicis Alexandri magni pictam tradat Venerem illam è mari emergentem. teſtatur etiam Clemens Alexandrinus in Protreptico, imagines Veneris à pictoribus Phrynes formam, quamdiu ea in flore ætatis fuit, imitantibus delineatas ; à marmorariis ſimiliter Hermas ad accuratiſſimam Alcibiadis formam effictos. Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, de Laïde ſua. ταύτην ἑαυτοῖς, ὡς οἷόν τε ἦν, οἱ κορυφαῖοι γεγράφασι τῶν ζωγράφων. ἡνίκα οὖν δέοι γράφειν Ἑλένην, ἢ Χάριτας, ἢ καὶ αὐτήν γε τὴν ἀρχηγέτιν τῶν Χαρίτων, οἷον εἰς ὑπερφυὲς παράδειγμα κάλλους ἀφορῶντες, ἀνασκοποῦσι τὴν εἰκόνα Λαΐδος, κἀντεῦθεν ἀπομιμοῦνται θεοπρεπῶς τὸ φιλοτεχνούμενον εἶδος. *Pinxere ipſam ſibi quàm potuere optime pictorum eximii : tum ſi quando ipſis Helena, Gratiæve, aut ipſa Gratiarum præſes effingenda, velut ad eximium pulchritudinis exemplar, reſpiciunt ad imaginem Laidis, atque inde formam, quam accurate fingendam ſibi propoſuere, divine exprimunt.* Pari planè ratione confluebant artifices ad Theodotam meretricem, cujus cùm Socrate diſſertatiunculam refert Xenophon Apomnem. lib. III. *quis Praxitelem neſcit, Poſidippum ſi relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perditè diligebat, os Veneris Cnidiæ ſollerti aliarum coëgiſſe certamine?* Arnob. lib. VI adv. gentes. Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Fuit hodie*, &c.

—— ô Apella, ô Zeuxis pictor,
Cur numero eſtis mortui? hinc exemplum ut pingeretis.
Nam alios pictores nihil moror hujuſmodi tractare exempla.

Potiſſimam tamen in hoc picturarum genere vultus habuerunt rationem, atque ei non immeritò plurimum ſemper impenderunt laboris ac ſtudii. videas profectò *in facie vultuque noſtro, cùm ſint decem aut paulò plura membra, nullas duas in tot millibus hominum indiſcretas effigies exiſtere.* Plin. VII, I. quumque reliqua humani corporis lævia propemodum ſint ; ſolus vultus varietatis plurimum habet, propter operoſam in eo partium eminentium ac recedentium aſperitatem. τραχὺ γὰρ τὸ πρόσωπον, διότι ἐξ ἀνωμάλων καὶ ἀνίσων σύγκειται μορίων, στόματος, καὶ ῥινὸς, καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν, τῶν μὲν προπετῆ ἐχόντων τὴν θέσιν, τῶν δὲ κοίλην. *Facies enim aſpera quia ex particulis inæqualibus & imparibus conſtat, ut ex naſo, oculis, & reliquis, quarum ſitus partim propenſus eſt, partim cavus.* Ammonius in decem categorias Ariſtotelis, cap. περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος. quamquam non ob hoc tantùm plus laboris atque operæ in vultu collocandum olim putaverint ; verùm etiam, quod totius oris lineamenta quaſi quoddam ſpecimen morum exhibeant. οἱ ζωγράφοι τὰς ὁμοιότητας ἀπὸ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν, οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος, ἀναλαμβάνουσιν,

Digitized by Google

βάνουσι, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες. *Pictores ex facie & vultu, ex quibus elucent mores imagine deſumunt, nec de cæteris membris laborant magnopere.* Plut. in Alexandro circa initium. *qui corporum formas æmulantur, poſtpoſitis quæ reliqua ſunt, ante omnia effigiant modum capitis, nec in alia membra prius lineas deſtinant, quàm ab ipſâ (ut ita dixerim) figurarum arce auſpicium faciant inchoandi.* Solinus in epiſtolâ ad Antium Polyhiſtori præfixâ. cavebant interim ne à ſimilitudine prorſus exciderent, ſi vultui, quem exprimendum ſibi ſumpſerant, pluſculum gratificarentur: manum itaque *ne in melius quidem ſinebant aberrare*, ut loquitur Plinius junior lib. IV, epiſt. 28. οἱ τοὺς ἐν ὥρᾳ γράφοντες, ὅταν χαρίζεσθαί τι παρ' ἑαυτῶν εἰς τὴν γραφὴν βουληθῶσι, τὸ πᾶν εἶδος τῆς ὁμοιώσεως διαφθείρουσιν· ὥστε ἅμα τε τοῦ παραδείγματος ἡμαρτήκεναι καὶ τοῦ κάλλους. *qui formoſulos in ætatis flore conſtitutos pingunt, voluntque picturæ lenocinium quoddam & gratiam de ſuo adjicere, totam depravant repræſentatam effigiem, ſic ut ab exemplari propoſito pariter, & à vera forma aberrent.* Eunapius in Iamblicho.

§. 6. Poſt hanc ſingularium corporum imitationem inſtructiore jam animo tranſibant ad magis arduam imitationem pulchritudinis crebrâ exercitatione animo impreſſæ; atque hîc non ita anxiè curabant, ut certi alicujus corporis indiſcretam ſimilitudinem exprimerent, ſed ut corpus aliquod juxta veram ſymmetriæ rationem effingerent, aſſequerenturque illam decoræ formæ gratiam, quæ ut fortè in uno aliquo corpore nuſquam deprehenditur, ita multorum perfectiſſimorum corporum curioſa inſpectione efficitur. καὶ πλάσται, καὶ γραφεῖς, ἀνδριαντοποιοί τε, καὶ ὅλως ἀγαλματοποιοὶ τὰ κάλλιστα γράφουσί τε καὶ πλάττουσι καθ' ἕκαστον εἶδος, οἷον ἄνθρωπον εὐμορφότατον, ἢ ἵππον, ἢ βοῦν, ἢ λέοντα, τὸ μέσον ἐν ἐκείνῳ τῷ γένει σκοποῦντες· καί πού τις ἀνδριὰς ἐπαινεῖται Πολυκλείτου κανὼν ὀνομαζόμενος, ἐκ τοῦ πάντων τῶν μορίων ἀκριβῆ τὴν πρὸς ἄλληλα συμμετρίαν ἔχειν, ὀνόματος τοιούτου τυχών. *plaſtæ, pictores, ſtatuarii, aliique denique fictores, quæ pulcherrima in omni ſpecie ſunt pingunt finguntque, veluti hominem, equum, bovem, leonem formoſiſſimum, ad id, quod medium eſt in illa ſpecie collineantes. Laudantque homines quandam Polycleti ſtatuam, canonem appellatam, inde adeo id nomen ſortitam, quod partium inter ſe omnium competentiam ad unguem habeat.* Galenus lib. I περὶ κράσεων.

§. 7. Similitudini quidem quantum ſatis erant indulgebant, juxta illud Dionyſii Longini περὶ ὕψους, §. 32, ἐπὶ ἀνδριάντων ζητεῖται τὸ ὅμοιον ἀνθρώπῳ. *in ſtatuis requiritur quod eſt ſimile hominibus. Neque enim rectum eſt dicere aut appellare ſimulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat.* Arnob. lib. VI adverſus gentes. vide quoque Nazianzenum orat. IV de Theolog. τὸ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι γεγραμμένον τοῦ Σωκράτους ὁμοίωμα, εἰ μὴ τὸ καὶ τὸ φαλακρὸν, καὶ τὸ σιμὸν, καὶ τὸ ἐξώφθαλμον ἔχει τοῦ Σωκράτους, οὐκέτ' ἂν αὐτοῦ λέγοιτο

εἶναι

εἶναι ὁμοίωμα. *niſi enim in imagine depicta Socratis ſimilitudo, & calvitiem, & ſimas nares, & oculos prominentes habeat Socratis, ejus imago nequaquam dici poſſit.* Ammonius in Ariſtot. περὶ ἑρμηνείας. Apelles certè adeò *indiſcretæ ſimilitudinis imagines pinxit, ut incredibile dictu Apion grammaticus ſcriptum reliquerit, quendam ex facie hominum addivinantem (quos metopoſcopos vocant) ex iis dixiſſe aut futuræ mortis annos, aut præteritæ.* Plin. xxxv, 10. Semper itaque, quanto quis artifex melior, tanto minus à verâ ſimilitudine corporum aberrat. atque hoc eſt illud, quod tangit Philoponus in lib. IV Ariſtotelis de Generat. animalium, ὀλιγάκις γίνεται ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὰ τέρατα, διὰ τὸ τέλεια γεννᾶν· ὅσα δὲ δύναται τέλεια γεννᾶν, βραδέως ἀποτυγχάνει. ὥσπερ γὰρ οἱ χαριέστατοι τῶν ζωγράφων βραδέως ἀποτυγχάνουσι περὶ τὸ τῶν μιμουμένων ὑπ' αὐτῶν ἐμφερείας, οὕτω καὶ τὰ τελειογόνα. *raro naſcuntur ex hominibus monſtra, quoniam perfecta gignunt. Quæcunque vero perfecta gignunt, raro fine ſuo excidunt. Quemadmodum enim optimi pictores raro aberrant à ſimilitudine eorum quæ imitantur, ita & quæ perfecta gignunt.*

§. 8. Quemadmodum igitur ex jam dictis conſtare poteſt, antiquos artifices non levem veræ ſimilitudinis rationem habuiſſe: ita iidem impenſiore curâ, præter nudam ſimilitudinem, exprimere ſtudebant præcipuam illam virtutem, quæ ex obſervatione ſymmetriæ promanat; quemadmodum hæc duo eleganter diſtinxit Maximus Tyrius Diſſertat. XVI. ἡ Ὁμήρου πόιησις τοιάδε τίς ἐστιν, οἷον εἰ καὶ ζωγράφον ἐννοήσας φιλόσοφον Πολύγνωτον, ἢ Ζεῦξιν, μὴ γράφοντα εἰκῆ. καὶ γὰρ τούτων ἔσται τὸ σχῆμα διπλοῦν· τὸ μὲν ἐκ τῆς τέχνης, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀρετῆς. κατὰ μὲν τὴν τέχνην, τὰ σχήματα καὶ τὰ σώματα εἰς ὁμοιότητα τῆς ἀληθοῦς διασώζοντι· κατὰ δὲ τὴν ἀρετὴν, εἰς μίμησιν τοῦ κάλλους τὴν εὐσχημοσύνην τῶν γραμμῶν διατιθέντι. *Talis eſt Homeri poeſis, qualis pictura Polygnoti futura erit aut Zeuxidis, ſi ſimul pictores illi fiant philoſophi. Duplicem enim ſibi ſcopum proponent: quorum alter artem, alter virtutem ſpectabit. Quod ad artem, ut figuræ ac corpora veritatem referant: quod ad virtutem, ut congrui linearum ductus, ipſam pulchritudinem diligenter exprimant.* Hæc Tyrius. *Traditur etiam Zeuxin pinxiſſe puerum uvam tenentem; & cùm tanta eſſet ſimilitudo uvæ, ut etiam aves advolarent operi, quendam ex præſentibus dixiſſe, aves malè exiſtimare de tabulâ: non fuiſſe enim advolaturas, ſi puer ſimilis eſſet. Zeuxin ajunt obleviſſe uvam, & ſervaſſe illud quod melius erat in tabula, non quod ſimilius.* Seneca Controv. 5, libri decimi. *Ad veritatem Lyſippum & Praxitelem acceſſiſſe optimè affirmant. nam Demetrius tanquam nimius in eâ reprehenditur, & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amantior.* Quintil. XII, 10. Lyſippus certè, teſte Plinio lib. XXXIV, cap. 8, *ſtatuariæ arti plurimum traditur contuliſſe; capillum exprimendo; capita minora faciendo, quàm antiqui; corpora graciliora ſiccioraque, per quæ proceritas ſignorum major videretur. Symmetriam diligentiſſime cuſtodivit, novâ intactaque ratione*

quadraginta veterum ſtatuas permutando : vulgoque dicebat ab illis factos , quales eſſent homines ; à ſe, quales eſſe viderentur. prætulerunt ergo antiquiores ſymmetriam ſimilitudini ; ſentientes ſimilitudinem eſſe ex arte ; congruam verò ſymmetriarum rationem ex virtute quadam artificis artem ipſam ſuperante promanare.

§. 9. Quoniam autem nuda corpora *vitia, ſi qua ſunt, non celant, nec laudes parum oſtentant,* ut loquitur Plin. junior lib. III, epiſt. 6. in iis pòtiſſimùm elaborandis antiquiores deſudârunt. *Ipſa nuditas hominis mirè ad pulchritudinem facit.* Lactant. de Opificio Dei , cap. 7. Ariſtænetus lib. I , epiſt. I , ἐνδεδυμένη μὲν ἐυπροσωπολάτη· ἐκδῦσα δὲ, ὅλη πρόσωπον φαίνεται. *Veſtem induitur, formoſa ; exuitur , totà forma eſt.* Geſtiebant itaque ſimpliciſſimum nudæ proportionis ornatum , ſine ullo veſtium tegmine oculis omnium expônere. quod quantâ cùm ratione ab iis factitatum ſit , vel uno Praxitelis exemplo ſatis oſtenditur. *Duas fecerat Veneres Praxiteles , ſimulque vendebat ; alteram velatâ ſpecie , quam ob id quidem prætulerunt optione , quorum conditio erat , Coi ; cùm alteram etiam eodem pretio detuliſſet ; ſeverum id ac pudicum arbitrantes. rejectam Gnidii emerunt ; immenſâ differentiâ famæ. illo enim ſigno Praxiteles nobilitavit Gnidum. Ædicula ejus tota aperitur , ut conſpici poſſit undique effigies Deæ ; favente ipſâ , ut creditur , facto. nec minor ex quacunque parte admiratio eſt.* Plin. XXXVI, 5. *Pinxit Apelles Heroa nudum , eaque picturâ naturam ipſam provocavit.* Plin. XXXV, 10. *Græca res eſt, nihil velare ; at contrà Romana ac militaris thoracas addere.* Plin. XXXIV, 5. Eſt ſanè ſimplicitatis iſtius ex ipſâ rerum naturâ deductæ in veterum ſtatuis præcipua laus. quamobrem etiam non malè de iis Caſſiodorus variarum VII, 15 , affirmat , quod quiſquis eas intuebitur , *videbit profectò meliora, quàm legit ; pulchriora, quàm cogitare potuit ; ſtatuas illas auctorum ſuorum ſcilicet adhuc ſigna retinentes. conſpiciet expreſſas in ære venas , niſu quodam muſculos tumentes , nervos quaſi gradu tenſos , & ſic hominem fuſum in diverſas ſimilitudines , ut credat potius eſſe generatum. Mirabitur formis equinis etiam ineſſe fervores. criſpatis enim naribus ac rotundis, conſtrictis membris, auribus remulſis, credat forſitan curſus appetere, quum ſe metalla noverit non movere.*

§. 10. Præter hanc concinnæ proportionis gratiam ex nudâ atque inaffectatâ naturalium corporum ſimilitudine deſumptam, illud etiam ſummo ſtudio curabant antiqui artifices , ne baſis ipſa , aut locus ſtatuis à ſe factis deſtinatus , ab ipſarum ſtatuarum poportione diſſideret. de primo agit Plut. de Alexandri fortunâ aut virtute, οἱ φαῦλοι τεχνῖται βάσεις μεγάλας μικροῖς ὑφιςάντες ἀναθήμασιν , ἐλέγχουσιν αὐτῶν καὶ τὰς μικρότητας. *Viles artifices magnas baſes parvis ſupponentes ſtatuis , redarguunt ſeſe & exiguitatem ejus.* de ſecundo loquitur Vitruvius lib. III, cap. I , *Sacrarum ædium membra , ad univer-*

univerſam totius magnitudinis ſummam; ex partibus ſingulis convenientiſſimum debent habere commenſuum reſponſum. quod enim ad *membra ſacrarum ædium* etiam ſtatuæ earum atque imagines pertineant, docet nos Arrianus in ipſo ſtatim initio peripli ponti Euxini. ibi enim Adrianum Imp. certiorem facit Mercurii ac Phileſii ſtatuas in Trapezuntiorum templo minores eſſe, quàm pro ipſius templi ratione debeant. vide locum. Strabo quoque lib. VIII teſtatur, ſimulachrum Iovis Olympii tantæ magnitudinis à Phidiâ factum, ut, quamquam ſit maximum, bonam tamen videatur proportionis rationem habuiſſe, quod ſedentem finxit, ita ut vertice culmen propemodum tangat, & ex ipſâ ſpecie appareat eum, ſi ſurgeret ſeque erigeret, tecto templum eſſe nudaturum. ad quem locum vide Caſaubonum, qui aliter aliquanto Strabonis verba intelligit. maxime tamen altitudinis habuerunt rationem, quotquot inter antiquos excellebant; prout enim altior humiliorve locus aſſignatus erat operum ſuorum conſecrationi, aliter quoque atque aliter ea effingebant; cujus rei quamquam ſuperiore capite illuſtre attulerimus exemplum, rationem tamen hîc ex Vitruvio * adducemus, *Quo altius oculi ſcandit acies, non facile perſecat aëris crebritatem; dilapſa itaque altitudinis ſpatio, & viribus extrita, incertam modulorum renuntiat ſenſibus quantitatem. Quare ſemper adjiciendum eſt rationis ſupplementum in ſymmetriarum membris; ut cùm fuerint in altioribus locis opera, aut etiam ipſa coloſſicotera, certam habeant magnitudinum rationem.*

* lib. III, c. 3.

§. II. Qui ſymmetriarum rationem habent exploratam, ſcientiæ ejus beneficio ſtupenda quandoque edunt opera. φασὶ τῶν πλαστῶν τινα, Φειδίαν οἶμαι, ὄνυχα μόνον λέοντος ἰδόντα, ἀπ᾽ ἐκείνου ἀναλελογίσθαι ἡλίκος ἂν ὁ πᾶς λέων γένοιτο, κατ᾽ ἀξίαν τοῦ ὄνυχος ἀναπλασθείς. *Ajunt ſtatuarium quendam, opinor Phidiam, tantum ab ungue leonis conſpecto, æſtimaſſe in quantam magnitudinem totus leo exurgeret, ſi juxta unguis rationem fuiſſet formatus.* Lucianus in Hermotimo. ſimilis fuit in occaſione non abſimili ſollertia Pulchri geometræ; de quo in Catalogo artificum.

§. 12. Præcipuum tamen ſymmetriæ hujus uſum in lineari picturâ deprehendas; quæ, cùm nullo colorum fuco velata ſit, perfectæ proportionis legem oculis noſtris apertiſſime ſubjicit. γραμμὴν γὰρ, καὶ τὸ ἄνευ χρώματος, ὃ δὴ σκιᾶς τε σύγκειται καὶ φωτὸς, ζωγραφίαν προσήκει καλεῖν· καὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς ὁμοιότης τε ὁρᾶται, εἶδός τε, καὶ νοῦς, καὶ αἰδὼς, καὶ θρασύτης· καί τοι χηρεύει χρωμάτων ταῦτα· καὶ οὔτε αἷμα ἐνσημαίνει, οὔτε κόμης τινὸς ἢ ὑπήνης ἄνθος· ἀλλὰ μονοτρόπως ξυντιθέμενα, τῷ τε ξανθῷ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ τῷ λευκῷ· κἂν τῶν Ἰνδῶν τινα λευκῇ τῇ γραμμῇ γράψωμεν, μέλας δήπου δόξει· τὸ γὰρ ὑπόσιμον τῆς ῥινὸς, καὶ οἱ ὀρθοὶ βόστρυχοι, καὶ ἡ περιττὴ γένυς, καὶ ἡ περὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς οἷον ἔκπληξις, μελαίνει τὰ ὁρώμενα, καὶ Ἰνδὸν ὑπογράφει τοῖς γε μὴ ἀνοήτως ὁρῶσιν. *lineamentum enim, & quod*

ſine colore, quod umbra duntaxat & lumine conſtat pictura appellanda eſt. In ipſa enim rei ſimilitudo cernitur, etiam forma, & mens, & pudor, quamvis coloribus tales affectus careant. Neque verò ſanguinem, neque comarum aut pubeſcentis barbæ florem non exprimit: ſed quamvis ſimpliciter unoque modo compoſita, flavi hominis aut albi ſimilitudinem repræſentant. Quinimo ſi Indum ex his quendam albis lineamentis deſignaverimus, tamen nigrum ſe aſpicientibus offert. Naſi enim ſimitas, & erecti capillorum concinni, tum genarum eminentia, & ſtuporis imago quædam oculis circumfuſa denigrat ea, quæ ab oculis alba conſpiciuntur, atque illum qui pictus eſt, Indum eſſe recte conſiderantibus demonſtrat. Philoſtr. de vitâ Apollonii, lib. II, cap. 10. Horat. lib. II, Satyrâ 7,

— contento poplite miror
Prælia rubricâ picta aut carbone; velut ſi
Re verâ pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri —.

quamvis igitur linearis hæc pictura Symmetriarum rationibus adjuta, à verâ rerum ſimilitudine quàm proximè abſit; requirit tamen amplius aliquid, & veluti manca eſt, uſque dum ad prima illa lineamenta pigmentorum flos acceſſerit. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſtarum, in Chreſto. Plut. in Pericle, circà ipſum ſtatim initium, ὀφθαλμοῖ χρόα πρόσφορος, ἧς τὸ ἀνθηρὸν ἅμα καὶ τερπνὸν ἀναζωπυρεῖ καὶ τρέφει τὴν ὄψιν. *Oculo is demum gratus eſt color, qui floridus ſimul & amœnus recreat alitque viſum.* Quamobrem etiam in his primis operibus, quæ non ipſa parva ſunt, ſed majorum quaſi membra atque partes, bene inſtituto ac ſatis jam exercitato, majora ſunt aggredienda. unde nos quoque res ipſa proximè ducit ad perfectiſſimam illam picturæ ſpeciem, quam ex variegatâ diverſiſſimorum colorum elegantiâ χρωματοχροΐαν dixit Polyb. lib. V, quæ veritati proximam imaginem reddit; atque ideo ita eſt celebrata, ut pleriſque videatur ad formandam artem vel ſola ſufficere.

CAPVT III.

Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili. Rector navis ſcit gubernaculum flectere. Pictor colores, quos ad reddendam ſimilitudinem multos varioſque ante ſe poſuit, celerrimè denotat, & inter ceram opuſque facili vultu ac manu commeat. Seneca epiſt. 121. ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnis litteris ſcribitur; ſic omnem in picturam non omnis colorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet; non fortuitò in tabulam conjecta, ſed arte ac judicio digeſta. Greg. Nazianz. Carm. x.

Ζωγράφος ἐστὶν ἄριστος, ὃς ἐν πινάκεσσι χαράσσει
Μορφὰς ἀτρεκέας, ἔμπνοα δερκομένας·

Οὐχ

Οὐχ ὃς χρώματα πολλὰ καὶ εὔχροα μὰψ ἐπιμίξας,
Λειμῶνα γραπτὸν δείκνυσιν ἐκ πινάκων.

Optimus eſt pictor, veras vivumque tuentes
Qui ſcite formas exprimit in tabulis:
Non qui multiplices fruſtra varioſque colores
Miſcens, ante oculos florida prata locat.

Curet modò pictor, ut naturam ac vim colorum, qui fortè ei ad variandum expoſiti erunt, accuratè cognitam habeat. οὐ γὰρ οἷόν τί ἐστι μίξιν οὔτε λόγου, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν πάντων γνῶναι καλῶς ἤτοι ποιήσασθαι, μὴ πρότερον αὐτὰ ἕκαστα ἐξ ὧν ἡ κρᾶσις γέγονεν, ἢ γένοιτο ἄν, ἐπιγνόντα· οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος φύσιν, ἐξ ὧν τὸ φαιὸν, εἰ κραθεῖεν, γίνεσθαι πέφυκεν. *Non enim poſſibile eſt mixtionem vel orationis, vel alterius rei bene ſcire aut facere aliquem, priuſquam ſingula ex quibus commixtio illa fit, vel poſſet fieri, cognoverit. Quemadmodum albi & nigri naturam, unde, ſi miſceantur, fuſcum enaſcitur.* Hermogenes lib. I περὶ ἰδεῶν. Plutarchus quoque de Oraculorum defectu, ἄνευ φαρμακειῶν συντριβέντων καὶ συμφθαρέντων ἀλλήλοις, οὐδὲν ἦν οἷόν τε τοιαύτην διάθεσιν λαβεῖν καὶ ὄψιν. *ſine coloribus contritis & per ſe invicem corruptis, non eſt poſſibile iſtius modi conſtitutionem & ſpeciem accipere.*

§. 2. Quod verò frequenter artifices in miſcendis coloribus plurimum differant inter ſe, ex magis minuſve exactâ colorum notitiâ provenit. οἱ τὰ ζῶα γράφοντες, τὰ αὐτὰ φάρμακα λαμβάνοντες, οὐδὲν ἐοικότα ποιοῦσιν ἀλλήλοις τὰ μίγματα. *qui animalia pingunt ſumentes eoſdem colores, diſſimiles inter ſe faciunt mixturas.* Dionyſ. Halicarnaſſ. περὶ συνθέσ. ὀνομάτων. has colorum commixtiones φθορὰς vocant. τὰς μίξεις φθορὰς οἱ ζωγράφοι λέγουσιν. *mixturas corruptiones vocant pictores.* Porphyrius lib. IV de Abſtinentiâ. Ἀπολλόδωρος ὁ ζωγράφος, ἀνθρώπων πρῶτος ἐξευρὼν φθορὰν καὶ ἀπόχρωσιν σκιᾶς, Ἀθηναῖος ἦν. *Apollodorus pictor, qui primus inter homines reperit corruptionem & uſum umbræ, erat Athenienſis.* Plut. Bellóne an pace illuſtriores fuerint Athenienſes. Idem tamen de Iſide & Oſiride φθορὰς καὶ ἐπιχρώσεις appellat. Denominationis hujus rationem adſert Plut. Sympoſ. problem. VIII, 5. πάντα τὰ μεμιγμένα τῶν ἀμίκτων ἐπισφαλέστερα πρὸς σῆψίν ἐστι. ποιεῖ γὰρ ἡ μίξις μάχην, ἡ δὲ μάχη μεταβολὴν, ἡ δὲ μεταβολὴ δέ τις ἡ σῆψις. διὸ τάς τε μίξεις τῶν χρωμάτων οἱ ζωγράφοι φθορὰς ὀνομάζουσι, καὶ τὸ βάψαι διῆναι κέκληκεν ὁ ποιητής. ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια τὸ ἄμικτον καὶ καθαρὸν, ἄφθαρτον καὶ ἀκήρατον. *Omnia mixta facilius ſinceris putreſcunt, mixtione pugnam, hac mutationem inferente. Eſt autem putrefactio de mutationum genere, ideoque pictores colorum mixtiones corruptelæ nomine afficiunt, & tingere διῆναι extulit Poeta. Communis autem conſuetudo ſincerum & parum, corruptionis & interitus expers.* vide quoque eundem Plut. περὶ τοῦ εἶ τοῦ ἐν Δελφοῖς. atque hoc eſt συμμιγὲς ἐκεῖνο καὶ ποικίλον, memoratum Luciano in Ima-

in Imaginibus; cujus beneficio *pictura ex diſcordibus pigmentorum coloribus, atris, albis, luteis, & puniceis, confuſione modicâ temperatis, imagines iis quos imitatur ſimiles facit.* Apulejus de Mundo. ζωγραφία συμβάλλεται μὲν ἐκ χρωμάτων· πράττει δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πλείω σοφίζεται. ἀπὸ τούτου γε ἑνὸς ὄντος, ἢ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἑτέρα τέχνη. σκιάν τε γὰρ ἀποφαίνει, καὶ βλέμμα γινώσκει, ἄλλο μὲν τοῦ μεμηνότος, ἄλλο δὲ τοῦ ἀλγοῦντος, ἢ τοῦ χαίροντος. καὶ αὐτὰς ὀμμάτων, ὁποῖαί εἰσιν, ὁ πλαστικὸς μέν τις ἥκιστα ἐργάζεται· χαροπὸν δὲ ὄμμα, καὶ γλαυκὸν, καὶ μέλαν, γραφικὴ οἶδε. καὶ ξανθὴν κόμην οἶδε, καὶ πυρσὴν, καὶ ἡλιῶσαν, καὶ ἐσθῆτος χρῶμα, καὶ ὅπλων. θαλάμους τε, καὶ οἰκίας, καὶ ἄλση, καὶ ὄρη, καὶ πηγὰς, καὶ τὸν αἰθέρα, ἐν ᾧ ταῦτα. *Pictura coloribus quidem conſtat, ſed non hoc ſolum efficit iterum ab hoc ſane uno exiſtente, longe plura, quam ars alia ex multis molitur. Vmbram enim demonſtrat, & alium furentis, alium mœrentis, aut gaudentis aſpectum novit, oculorumque fulgores quales fuerint; quid plaſticus quiſpiam minime præſtaret. Nam & fulvum cæſiumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam ruffamque ac ſubcandidam veſtiumque atque armorum colorem: thalamos præterea ac domos nemoraque & montes, ac fontes & in quo hæc ſunt ætherem.* Philoſtratus in prooemio Iconum.

§. 3. Præcipuum ergo Pictoris opus erit τῶν χρωμάτων ἀκριβῆ τὴν κρᾶσιν, καὶ εὐκαίρειον τὴν ἐπιβολὴν ποιήσασθαι, καὶ σκιάσαι ἐς δέον, *colores accurate miſcere, & tempeſtivam adjectionem facere, & decenter inumbrare*, ut loquitur Lucianus in Zeuxide. quod tum demum commodè fiet, ſi huic operi idoneas tantùm adhibeamus tabellas, & linteum aptum: tabulæ pictorum è quo ligno fieri ſint ſolitæ, docet Plinius lib. XVI, cap. 39. & Theophraſtus lib. III hiſt. plant. cap. 10. ut & lib. V, cap. 8. De linteo agit Ioannes Grammaticus in Ariſtot. lib. II nat. auſcultat. ὁ γραφεὺς σκοπὸν ἔχων τοῦ καλῶς γράψαι, διὰ τὸν χάρτην πολλάκις μανότερον ὄντα, ἢ διὰ πλεονεξίαν, ἢ διὰ ἀνεπιτηδειότητα τοῦ μέλανος ἁμαρτάνει τοῦ σκοποῦ. ὁμοίως καὶ ὁ ζωγράφος τὰ αὐτὰ ἂν πάθοι, ἢ διὰ τὴν τῶν χρωμάτων, ἢ τὸ σινδόνος ἐν ᾗ γράφει ἀνεπιτηδειότητα. *Scriptor qui hoc ſibi proponit pulchre ſcribere, is quia charta ſæpe tenuior ſit, aut bibula, aut quia atramentum minus ſit idoneum, aberrat à ſcopo: ſimiliter etiam pictor ea ipſa perpetiatur, vel quia colores, aut linteum in quo ſcribit, minime ſit idoneum.*

§. 4. Exinde requiritur ut quatuor hæc, prout exegerit rei natura, in picturis opportunè adhibeamus: Lumen, Vmbram, Tenebras, Splendorem. Plutarchus certè, de deſcr. adulatoris & amici, quatuor hæc aptiſſimè conjunxit, οἱ ζωγράφοι, inquit, τὰ φωτεινὰ καὶ λαμπρὰ τοῖς σκιεροῖς καὶ σκοτεινοῖς ἐπιτείνουσιν ἐγγὺς παρατιθέμενοι, *pictores lucida & ſplendida umbroſis & tenebroſis intendunt prope conſtituentes.* ubi in tranſitu monemur, coloribus maximè contrariis ex ipſâ diverſiſſimorum colorum vicinitate plus vigoris accedere. διὸ καὶ ἡ μὲν ἀπὸ μέλανος γραφὴ ἐν λευκοῖς τοῖς ὑποδεχομένοις γίνεται.

Digitized by Google

γίνεται· ἡ δὲ λευκογραφία καὶ χρυσογραφία τουναντίον ἐν μέλανι. τὸ γὰρ ἐναντίον τοῦ ἀντικειμένου διαφανέστερον· τὸ δ᾽ ὅμοιον ἐν τῷ ὁμοίῳ δυσδιάκριτον, οἷον εἰ ἐν λευκῷ τινι σώματι λευκογραφήσεις, ἢ ἐν μέλανι διὰ μέλανος γράψειας. ὅθεν καὶ οἱ ἐν νυκτὶ μελανειμονοῦντες μᾶλλον εἰσι τῶν λευκοσχημονούντων δυσδιάκριτοι· καὶ ἐν ἡμέρᾳ τοὔμπαλιν οἱ λευκοσχημονοῦντες, ἢ εἰ ἐν ἡλίῳ μάλιστα τύχοιεν, ἀμυδρὰν ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν. *Quapropter & nigra ſcriptura in albis id recipientibus fit. Alba vero ſcriptura & aurea è contrario in nigro : contrarium enim contrario appoſitum magis elucet : ſimile vero in ſimili diſcernere eſt difficile : quemadmodum ſi in albo quopiam corpore ſcribas albo, aut in nigro ſcribas nigro. Vnde & noctè nigro induti difficilius cerni poſſunt, quam albo habitu utentes. Contra autem de die albati, & maxime in ſole conſtituti, obſcure ac tenuiter viſu apprehenduntur.* Ioannes Grammaticus in Ariſtot. lib. I Meteorolog. τὰ ἐναντιώτατα τῶν χρωμάτων ἐς τὴν τοῦ κάλλους συνθήκην ὁμολογεῖ, *diverſiſſimi colores in pulchritudinis compoſitionem conſpirant.* vide notabile hujus rei exemplum apud Philoſtr. Iconum lib. II, in Centauridibus. quinetiam illud Plutarchi περὶ εὐθυμίας minimè prætereundum hic eſt, δεῖ χρωμάτων, inquit, τὰ φαιδρὰ καὶ λαμπρὰ ἐν πινακίῳ προβάλλοντας, ἀποκρύπτειν τὰ σκυθρωπὰ καὶ πιέζειν· ἐξαλεῖψαι γὰρ οὐκ ἔστι παντάπασιν οὐδ᾽ ἀπαλλαγῆναι. *Oportet iis qui ſibi colores hilares & ſplendidos proponunt, abſcondere triſtia & reprimere. deleri enim ea omnino non poſſunt neque mutari.*

§. 5. Quod Lumen attinet, Tertullianus adv. Hermogenem peſſimi ac planè bardi pictoris notam certiſſimam hanc ponit, *umbram planè ſine lumine colorare.* arte nondum ſatis adhuc excultâ, monochromatea tantùm fuere genera picturæ ; *tandem ſe ars ipſa diſtinxit, & invenit Lumen atque Vmbras; differentiâ colorum alternâ vice ſeſe excitante.* Plin. xxxv, 5. *Annulari muliebres picturæ illuminantur.* Plin. xxxv, 6.

§. 6. Vmbra Lumini arctè adeo adhæret, ut alterum ſine altero eſſe non poſſit. *in picturâ Lumen non alia res magis, quàm Vmbra commendat.* Plin. junior lib. III, epiſt. 13. unde etiam ii, *qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt ; ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent.* Quintil. XI, 3. ſolent itaque artifices picturis umbram aliquam addere & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. αἱ γραφαὶ τῇ μὲν ὄψει δοκοῦσιν εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς ἔχειν, οὐ μὴν καὶ τῇ ἁφῇ. *picturæ, viſu quidem videntur partes concavas & protuberantes habere, non verò tactu.* Sextus Empiricus Hypotyp. lib. I. ἐπὶ τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὄψις ἐξοχάς τινας ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ ἁφὴ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. *in pictura oculi quidem eminentias quaſdam cernunt narium & cæterorum. At accedens tangendi vis ejus errorem coarguit.* Nemeſius de nat. homi-

hominis, cap. 8. *Pictor, cùm vi artis ſuæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam receſſiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit.* Quintil. 11, 17. ὄντι τῶ αὐτῶ κειμένων ἐπιπέδῳ παραλλήλων ἐν χρώμασι τῆς σκιᾶς τε καὶ φωτὸς ὅμως πρῶτον ἀπαντᾷ τε τὸ φῶς τῇ ὄψει καιόμενον ἔξοχον καὶ ἐγγυτέρω παρὰ πολὺ φαίνεται. *collocatis in eodem plano lineis æquali ſpatio diſtantibus, tum umbræ, tum luminis adhibitis coloribus, occurrit imprimis oculis noſtris quod luminoſum eſt flagrans vehementer, & propius aſpectui multo magis conſpicuum apparet.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, §. 15. οἱ ζωγράφοι, ὅσα μὲν βούλονται προσεχῆ δεικνύναι, τῷ λευκῷ ὑπογράφουσιν· ὅσα δὲ κοῖλα καὶ ἐν βάθει, τῷ μέλανι. ἀντρώδεις οὖν τόπους γράφοντες, φωτὶ τραχύνουσι τὴν ὄψιν, ἅτε φύσει τοῦ μὲν λαμπροῦ προσβάλλοντος ἔξω καὶ ἀπωθοῦντος τὴν φαντασίαν, τοῦ δὲ μέλανος ὑποσκιάζειν καὶ βαθύνειν δοκοῦντος. *pictores quæcunque propinqua volunt pingere albo delineant. quæcunque concava autem & profunda nigro. Cavernoſos igitur locos pingentes luce exaſperant aſpectum tanquam natura ſplendidum appropinquante, extraque pellente phantaſiam, nigro autem tanquam obumbrante & in profundum eam agente.* Schol. in Arati διοσημεῖα. τὰ μᾶλλον λευκὰ ἢ λαμπρὰ τῶν μελάνων προκινεῖ τὴν ὄψιν εἰς ἀντίληψιν· διὸ κἂν ἐν τῷ αὐτῷ τύχωσιν ὄντα ἐπιπέδῳ, ἐξέχοντα δοκεῖ εἶναι· τὸ δὲ μέλαν, ἐν βάθει· διὸ καὶ οἱ ζωγράφοι, ἐπειδάν τι ἐξέχον ζητῶσι ποιῆσαι, οἷον μαζοὺς, λευκοὺς αὐτοὺς ποιοῦσιν· ὅσα δ' ἐν βάθει, μέλανα, οἷον ὀφθαλμούς· διὰ τὸ λευκὸν, ὡς μᾶλλον κινοῦν, πλησίον φαίνεσθαι· τὸ δὲ μέλαν, ὡς ἧττον, ποῤῥωτέρω. *Quæ ſunt admodum alba, vel ſplendida, nigri ſpeciem in contrarium vertunt. Idcirco ſi in eodem ſint plano, eminentiora apparent, nigra autem profundiora. Ideo pictores, quando quid eminens facere cupiunt, ut mammillas, eas albas fingunt. Quæ vero profunda, nigra, quemadmodum oculos. Quapropter album, quoniam magis movet, propinquius apparet; nigrum autem, quod id minas faciat, longius.* Olympiodorus in Ariſtot. lib. 1 Meteorol. excelluerunt in hac Vmbrarum ratione Zeuxis, Polygnotus, Euphranor. Ζεῦξις, Πολύγνωτος, Εὐφράνωρ τὸ εὔσκιον ἠσπάζοντο, καὶ τὸ εὔπνουν, καὶ τὸ εἰσέχον τε καὶ ἐξέχον. *Zeuxis, Polygnotus, Euphranor, umbras etiam atque ſpiritus tum emiſſa, tum eminentia arte ſua expreſſerunt.* Philoſtr. de vitâ Apollonii, lib. 11, cap. 9. & Iconum lib. 11, in picturâ Arrichionis athletæ, ςάδιον ἡ γῆ δίδωσιν ἐν ἁπλῇ αὐλῶνι, καὶ εἰσεχύθη τοσοῦτον. *tellus in ſimplici valle, tantum quantum cernis continente, ſtadium præbet.* Itidem, *Apelles pinxit Alexandrum, fulmen tenentem: digiti eminere videntur, & fulmen extrà tabulam eſſe.* Plin. xxxv, 10. *Pauſias eam picturam primus invenit, quam poſtea imitati ſunt multi, æquavit nemo. Ante omnia, cùm longitudinem bovis oſtendere vellet, adverſum eum pinxit, non tranſverſum; unde & abunde intelligitur amplitudo. Dein, cùm omnes, quæ volunt eminentia videri candicantia faciant, coloremque condiant ex nigro; hic totum bovem atri coloris fecit, umbræque corpus ex ipſâ dedit: magnâ prorſus arte in æquo exſtantia oſtendens, & in confracto ſolida omnia.* Plin. xxxv, 11. & mox ibidem, *Nicias Athe-*

Digitized by Google

Athenienſis Lumen & Vmbras cuſtodivit, atque ut eminerent è tabulis picturæ, maximè curavit. Philoſtratus Iconum lib. II, de picturâ Veneris eburneæ, ἀλλ' οὐ βούλεται γεγράφθαι δοκεῖν ἡ θεὸς, inquit, ἐκκεῖται δὲ οἷα λαβέσθαι. *At dea minime vult picta videri. itaque extat, ut capi poſſe videatur.* Præcipuam tamen Vmbrarum rationem habuerunt in picturâ ſedentium. τὰ τῶν κειμένων σχήματα, καὶ οἱ ὀρθοὶ μάλα εὔσκιοι· καὶ τὸ ἀκριβοῦν ταῦτα, οὔπω σοφόν. αἱ δὲ τοῦ Ἄτλαντος σκιαὶ, σοφίας πρόσω· οὑτωσὶ γὰρ συνιζηκότος, συμπίπτουσί τε ἀλλήλαις, καὶ οὐδὲν τῶν ἐκκειμένων ἐπιθολοῦσιν, ἀλλὰ φῶς ἐργάζονται περὶ τὰ κοιλά τε, καὶ εἰσέχοντα τὴν γαστέρα. *Iacentium atque erectorum habitus facile inumbrantur : & hæc adamuſſim effingere nullam præ ſe fert ſapientiam. Atlantis vero umbræ ſupra ſapientiam. Sic enim conſidentis & invicem concidunt, & extantium nihil confundunt, ſed lumen præter concava ventremque excipientia efficiunt.* Philoſtr. Iconum lib. II in Atlante. & in Palæſtrâ, καθῆσθαι δὲ τὴν κόρην; πάνσοφόν τι τοῦ ζωγράφου· πλεῖσται γὰρ τοῖς καθημένοις αἱ σκιαί. *quod autem puella ſedeat, ſummam indicat pictoris ſapientiam : plurimæ namque ſedentibus umbræ.* Plin. XXXV, 6, *Sine uſtâ non fiunt Vmbræ.* Plin. XXXIII, 13, *Silis Neſtoriani ratio in picturâ ad Inciſuras, hoc eſt, Vmbras dividendas ab Lumine.*

§. 7. Tenebras nihil aliud hîc dixeris, quàm profundioris Vmbræ quaſi quandam opacitatem; quemadmodum etiam Splendor nihil videtur aliud eſſe, quàm Luminis intenſio quædam. ἀπεσκοτωμένα, ἐσκιαγραφημένα, κεχρωσμένα· τὰς γὰρ χρίσεις σκότη καλοῦσιν οἱ ζωγράφοι, *obtenebrata, juxta umbram picta, uncta. Vnctiones enim tenebras vocant pictores.* Suidas. καὶ γὰρ εἰ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ λευκὸν θείης ἢ μέλαν, καὶ πόῤῥωθεν αὐτὰ θεωρήσειας, ἐγγύτερον εἶναι δόξει τὸ λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν πορῤώτερον. τοῦτο καὶ οἱ γραφεῖς εἰδότες, ὅταν κοῖλον εἶναί τι δοκεῖν ἐθέλωσιν, οἷον πηγὴν, ἢ δεξαμενὴν, ἢ βόθυνον, ἢ ἄντρον, ἢ τί τοιοῦτον, μέλανι καταχρίουσι τοῦτο, ἢ κυανῷ· καὶ ὅσῳ πλέον μελαίνεται, τοσοῦτο καὶ τὸ βάθος μεῖζον εἶναι δοκεῖ. τὸ γὰρ μᾶλλον μέλαν, πλείονος βάθους δίδωσι φαντασίαν. τοὔμπαλιν ὅταν προπετῆ βούλονται φαίνεσθαι, οἱονεὶ μαζοὺς κόρης, ἢ χεῖρα τεταμένην, ἢ πόδας ἵππου, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ μορίου τούτου μελαίνουσιν, ἵνα τούτων κοίλων εἶναι δοκούντων, τὸ μεταξὺ αὐτῶν γραφὲν ἐξέχειν νομίζηται. *Si enim in eodem plano album videas aut nigrum, & è longinquo ea contempleris, propius eſſe album videbitur, nigrum vero remotius. Quod ſcientes pictores, quando cavum aliquid eſſe volunt, quemadmodum fontem, aut ciſternam, aut foveam, aut antrum, aut tale quidpiam, nigro illud illinunt aut cæruleo. Et quo quid magis nigricat, eo & profunditas major eſſe videtur : quod enim magis nigrum eſt majoris profunditatis gignit imaginationem. E contrario vero ſi quædam eminentia velint videri, quemadmodum mamillas puellæ, aut manum extenſam, aut pedes equi, utrimque membrum illud denigrant, ut his nigris apparentibus, quod in medio ipſorum pictum eſt protuberare videatur.* Io. Grammaticus in Ariſtot. lib. I Meteorolog. Philoſtr. junior in Pyrrho, τὸ τοῦ κράνους κυανὸν,

ἐτεχνήθη, οἶμαι, τῷ δημιουργῷ, πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐν αὐτῇ βάθους. *At cæruleum foſſæ affabre credo factum eſt ab artifice, ut indicaret quanta ejus eſſet altitudo.* Splendorem ſæpè neceſſitas exigit, ſemper ornatus poſtulat. Neceſſitate adhibetur in picturâ angelorum, gemmarum, armorum, florum, ignis, auri, & ſimilium. de angelis agit Greg. Nazianz. orat. XXIII: ἀγγελικὸν ἡ λαμπροφορεία καὶ φαιδρότης, ὅταν τυπῶνται σωματικῶς, σύμβολον οἶμαι τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος, *angelorum eſt ſplendor & hilaritas quando corporaliter efformantur: quod ſymbolum eſſe arbitror naturalis ipſorum puritatis.* tales certè deſcribuntur angeli, Matth. XXVIII, 3. Apocal. X, 1. & paſſim alibi. de gemmis, egregius eſt locus Philoſtrati Iconum lib: II, in Venere, ἐπαινετέα ἡ σοφία τῆς γραφῆς, inquit, τὰς ἀγαπωμένας λίθους περιβαλοῦσα· οὐκ ἐκ τῶν χρωμάτων αὐτὰς ἐμιμήσατο, ἀλλ' ἐκ τοῦ φωτός· οἷον ὀφθαλμοῦ κέντρον τὴν διαύγειαν αὐταῖς ἐνθεῖσα. *laudanda eſt picturæ ſapientia dilectos circumponens lapides, quos non à coloribus ſed à lumine imitata eſt, ipſis perinde atque oculo centrum, ſplendorem addens.* Varro Hecatombe, apud Nonium in Margaritum.

Vbi illa phalera, gemmeaque ephippia,
Et arma margarito candicantia.

Obſerva tamen hîc in tranſitu, non arma tantùm margaritis inſignia trahere oculos candicante ſplendore: ſed & uſitatis armis, modò ſint nitida, ineſſe aliquid ſplendoris præfulgidi. Plautus Mil. Glor. Actu 1, Sc. 1.

Curate, ut ſplendor meo ſit clypeo clarior,
Quàm Solis radii eſſe olim, cùm ſudum 'ſt, ſolent:
Vt, ubi uſus veniat, contrà conſertâ manu,
Oculorum præſtringat aciem in acie hoſtibus.

Illud quoque minimè prætereundum, hunc armorum ſplendorem Iridis inſtar colores mirabiliter quandoque variare, propter inæqualem convexi & concavi rationem, quâ eminentes armorum partes largo lumine illuſtrantur, recedentes autem profundiore umbrâ opacantur. vide Philoſtr. Iconum lib. I, in Amphione. & rurſus lib. II, in Palladis ortu. vide quoque Caſſiod. Variarum V, 1. Floribus quoque atque igni ſplendorem tribuit Ovid. V Faſtorum *,

* verſ. 365.

—— nec flos eſt hebeti nec flamma colore,
Atque oculos in ſe ſplendor uterque rapit.

† verſ. 77. Idem I Faſtorum †,

Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulum ſummâ ſpargit in æde jubar.

Quod verò in repræſentanda auri picturâ coruſcantis quoque ſplendoris fulgor locum habeat, diſcimus ex Philoſtr. Iconum lib. II, in Themiſtocle, οὐκ ἀξιοῖ ἐπαινεῖσθαι ὁ ζωγράφος, εἰ τιάραν καλῶς μεμίμηται, καὶ καλάσιριν, ἢ κάνδυν,

δίω, ἢ θηρείων τερατώδεις μορφὰς, οἷα ποικίλλουσι βάρβαροι· ἀλλ᾽ ἐπαινείσθω μὲν ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ, γράφων αὐτὸν εὐηθέστερον, καὶ σώζοντα ὃ ἠνάγκασται. *Pictor minime laudari expetit, ſi tiaram belle imitatus eſt: vel Calaſirim, aut Candyn, ſive ferarum prodigioſas formas, qualia variant ac diſtinguunt Barbari. Sed ob aurum laudem aſſequatur, quod ita pinxit ut animum oblectet, & in quod coactum ac transformatum eſt ſervet.* Ornatus verò cauſâ in picturâ color ipſe, quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conſpergitur, quæ brevi vibrantique lumine oculos feriant, ut aliquatenus exſtare videantur: *tamen lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris; quæ ne apparent quidem, ubi tota pictura lucet, ut in ſole ſidera ipſa deſinunt cerni: at quæ crebris parviſque conatibus ſe attollunt, inæqualia tantùm, & velut confragoſa, nec admirationem conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt.* Quintil. VIII, 5. Expreſſè Philoſtr. lib. I de vitis Sophiſtarum, in Lolliano, διαφαίνονται αἱ λαμπρότητες λήγουσαι ταχέως, ὥσπερ τὸ τῆς ἀστραπῆς σέλας. *Orationis ſplendores, fulgetri coruſcantis inſtar, cito deſinunt.* quod tantundem eſt, ac ſi cùm Apulejo † dicas, *candidum lumen interdum velut in artiſſimis tenebris rapidiſſimo coruſcamine intermicare.* Quoniam verò ornamenta hæc, ſi rara diſponantur, diſtinctam coloribus; ſi crebra & excitatiora collocabuntur, oblitam reddunt picturam; & ſatietatem, ut varietas eorum, ita raritas effugit; ſalubre Dionyſii Mileſii ſophiſtæ conſilium amplectantur hîc artifices, χρὴ τοῦ μέλιτος ἄκρῳ δακτύλῳ ἀλλὰ μὴ χειρὶ γεύεσθαι. *Oportet mel ſummo digito, non vero manu guſtare*, Philoſtr. lib. I de vitis ſophiſtarum. & illud Corinnæ ad Pindarum plus juſto in ſuâ poëſi luxuriantem, τῇ χειρὶ σπείρειν δεῖ, ἀλλὰ μὴ ὅλῳ τῷ θυλάκῳ. *manu ſerere oportet, non vero toto ſacculo.* Plut. Bellóne an pace clariores fuerint Athenienſes. *Neque enim fieri poteſt, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non invicem officiant.* Quintil. XII, 10. *Lumina hæc ſunt ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia; non quod ſola ornent, ſed quod excellant.* Cicero in Bruto, & Quint. IX, I.

† de Deo Socra-tis.

§. 9. Ex omnibus his facile perſpicitur verum eſſe illud Senecæ epiſt. 31, *ſine mixturâ lucis nihil ſplendidum eſt.* & non niſi poſt inventum Lumen atque Vmbras, *adjectus eſt Splendor, alius hic quàm Lumen: quem, quia inter hoc & Vmbram eſſet, appellaverunt Tonon: commiſſuras verò colorum & tranſitus, Harmogen.* Plin. XXXV, 5. hujus Harmoges exempla quædam non prætereunda ipſa nobis rerum natura ob oculos ponit in ætheris & æquoris commiſſurâ, tenui quadam caligine cœli ſalique confinia conſerente, Statius lib. V Thebaïd. *

* verſ.493.

Proſequimur viſu, donec laſſavit euntes
Lux oculos, longumque polo contexere viſa eſt
Æquor, & extremi preſſit freta margine cœli.

Mani-

Manifeſtius tamen in verſicolore Iridis miraculo,

In quo diverſi niteant cùm mille colores,
Tranſitus ipſe tamen ſpectantia lumina fallit;
Vſque adeo quod tangit idem eſt, tamen ultima diſtant. Ovid. VI

† verſ.65. Metam. † Boëthius quoque Muſicæ artis lib. V, cap. 4. *Vt voces communi fine jungantur, fit hoc modo. ſicut quum in nubibus arcus adſpicitur, ita colores ſibimet ſunt proximi, ut non fit certus finis, cùm alter ab altero diſgregatur: ſed ita verbi gratiâ à rubro diſcedit ad pallidum, ut per continuam mutationem in ſequentem vertatur colorem, nullo medio certoque interveniente, qui utroſque diſtinguat. ita etiam fieri ſolet in vocibus: ut ſi quis percutiat nervum, eumque dum percutit torqueat; evenit, ut in principio pulſus gravior ſit; dum torquetur verò, vox illa tenuetur, continuique ſiant gravis vocis ſonitus & acutæ.* rectè itaque Tullius lib. III de nat. Deorum, *Iris*, inquit, *quia ſpeciem habet admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata.* vide quoque Plut. de placitis philoſophorum lib. III, cap. 5. Marcus denique Byzantius apud Philoſtr. lib. I de vitis Sophiſtarum, ὁ τὴν ἶριν ἰδὼν, ὡς ἓν χρῶμα, οὐκ οἶδεν ὡς χρὴ θαυμάσαι· ὁ δὲ ὅσα χρώματα, μᾶλλον ἐθαύμασεν. *Qui irim vidit ut colorem unum, non novit ut par eſt mirari: qui autem multis coloribus inſignem intuetur, longe magis admiratur.* Hanc colorum commiſſuram non infeliciter ars tractat, ut videre eſt in Chironis Centauri picturâ, prout eam deſcribit Philoſtr. Iconum lib. II, in Achillis educatione, ὁ Χείρων γέγραπται μὲν ὅσα κένταυρος· ἀλλὰ ἵππον ἀνθρώπῳ συμβαλεῖν, θαῦμα οὐδέν. συναλεῖψαι μὲν, καὶ ἑνῶσαι, καὶ διαδοῦναι ἄμφω λήγειν, καὶ ἄρχεσθαι, καὶ διαφεύγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰ τὸ τέρμα τοῦ ἀνθρώπου ἐλέγχοιεν, ἀγαθοῦ οἶμαι ζωγράφου. *Chiron pictus eſt ut centaurus: cæterum equum homini committere nihil mirum: conjungere tamen atque unire, & utriſque finem atque initium ita diſtribuere: ut, ſiquis hominis terminum quærat, id oculos effugiat, periti (ut puto) eſt pictoris.* Lucianus quoque in Zeuxide, ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἁρμογὴ τῶν σωμάτων, καθὸ συνάπτεται καὶ συνδεῖται τῷ γυναικείῳ τὸ ἱππικὸν, ἠρέμα, καὶ οὐκ ἀθρόως μεταβαίνουσα, καὶ ἐκ προσαγωγῆς τρεπομένη, λανθάνει τὴν ὄψιν ἐκ θατέρου εἰς τὸ ἕτερον ὑπαγομένη. *Corporum autem junctura atque commixtio, quatenus muliebris pars cum equina coit atque conjungitur, ſenſim & non denſe ſubſurgens, atque ex lento ſucceſſu derivata, ſpectantium fallit oculos ex altero in alterum perducta.*

§. 10. Præter hanc Harmogen, cujus virtute diverſiſſimi colores ſenſim ſine ſenſu miſcentur, extremis quoque lineis artifex non levem impendet curam: præſertim cùm artis hujus conſummatio requirat interminatos corporum terminos tam leviter leniterque ductos, ut intelligatur ex iis etiam quod non cernitur, putetque oculus videre ſe quod non videt, extremis imaginum lineis paulatim ſe noſtris oculis fallaci fugâ

fugâ teneriter ſubducentibus, evaneſcentibus, & quaſi in fumum abeuntibus. *δεῖ τὰν σκιὰν καὶ τὰν γραμμὰν παρεμφαίνεσθαι ἐπὶ τᾶς γραφᾶς· τὸ γὰρ ἔμψυχον καὶ τὸ ἁπαλὸν, καὶ τὸ μεμιμημένον τὴν ἀλάθειαν, σὺν τῇ χρηστότητι τῶν χρωμάτων, μάλιστα γίνεται διὰ τούτων. Oportet in pictura umbram & lineam oſtendi. Ipſum enim ſpirans, & amœnum, & quod exprimit rem ipſam, adjutum bonitate colorum, potiſſimum per illa effingitur.* Theagis Pythagoricus apud Stobæum Serm. primo. *Parrhaſius confeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Hæc eſt in picturâ ſumma ſubtilitas. Corpora enim pingere & media rerum, eſt quidem magni operis, ſed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum includere, rarum in ſucceſſu artis invenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere, ut promittat alia poſt ſe, oſtendatque etiam quæ occultat. Minor tamen videtur ſibi comparatus in mediis corporibus exprimendis.* Plin. xxxv, 10. Arbiter Satyrico, *in pinacothecam perveni*, inquit, *vario genere tabularum mirabilem. nam & Zeuxidos manus vidi, nondum vetuſtatis injuriâ victas; & Apellis, quem Græci monocnemon vocant, etiam adoravi. tantâ enim ſubtilitate extremitates imaginum erant ad ſimilitudinem præciſæ, ut crederes etiam animorum eſſe picturam.* Vides quantam hîc extremarum linearum ſubtilitatem Petronius Arbiter ac Plinius in exactiore picturâ requirant. unde etiam ſuſpicari libet, eos in extremitatibus imaginum poſtulaſſe lineas haud abſimiles imaginariis iſtis lineis, quas Geometricas vocant. longitudinem latitudinis expertem dicunt. *μῆκος ἀπλατές.* totamque hanc ſubtiliſſimarum linearum rationem ſic ſatis illuſtrare videntur verba Ammonii, in Ariſtotelis prædicamenta, §. *περὶ ποσοῦ. ὅτι οὐκ ἀνάπλασμα τῆς ἡμετέρας τυγχάνει διανοίας*, inquit, *τὸ εἶναί τι μῆκος ἀπλατὲς, ἀλλ' ἔστι τοῦτο καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, δεικνύουσι σαφῶς οἱ διορισμοὶ τῶν πεφωτισμένων τόπων ἀπὸ τῶν ἐσκιασμένων. τοῦ γὰρ ἡλίου εἰς τοῖχον εἰ τύχοι, προσβαλόντος, καὶ μέρος τούτου φωτίζοντος, ἀνάγκη τὸ διορίζον μεταξὺ τοῦ πεφωτισμένου καὶ τοῦ ἐσκιασμένου τόπου, μῆκος εἶναι μόνον ἀπλατές. εἰ γὰρ ἔχει πλάτος, ἢ πεφωτισμένον ἐστὶ πάντως τοῦτο, ἢ συνεσκιασμένον· οὐ γάρ ἐστί τι τούτων μεταξύ· ἀλλ' εἰ μὲν εἴη πεφωτισμένον, τῷ πεφωτισμένῳ συντετάξεται· εἰ δὲ ἐσκιασμένον, τῷ ἐσκιασμένῳ. ἀλλὰ μὴν ἐναργῶς ὁρᾶται μεταξὺ γραμμὴ, ἥ τις κατὰ μῆκος ἐπιτεταγμένη μόνον διορίζει τὸ ἐσκιασμένον ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου. εἰ γὰρ διώρισται ταῦτα ἀλλήλων, ἀνάγκη εἶναί τι παρὰ ταῦτα, τὸ διορίζον αὐτὰ, ὅπερ οὔτε πεφωτισμένον ὑπάρχει, οὔτε ἐσκιασμένον, οὐδὲ πλάτος ἔχει. Quod vero non ſit noſtræ cogitationis figmentum, quod dicimus, longitudinem ſine latitudine, ſed in rerum quoque natura inveniri, plane oſtendunt illuſtrium locorum ab opacis diſtinctiones. Vbi enim ſol, verbi gratia, in murum radios miſerit, ejuſque partem illuſtrarit, neceſſe eſt, quod locum illuſtratum ab opaco diſterminat, eſſe ſolum longitudinem expertem latitudinis. Nam ſi habeat latitudinem, id vel omnino lumine colluſtratum,*

vel

vel omnino tenebris obductum eſt, cum inter hæc nihil medium intercedat; verum ſi illuſtratum eſt, adjungetur illuſtrato; ſi opacum, opaco. Sed enim linea intermedia perſpicue conſpicitur, quæ in ſolam longitudinem extenditur: quæ ſolum partem illuminatam ab opaca diſtinguit. Si enim hæ partes diſtinctæ ſunt, aliquid ab eis diverſum ſit neceſſe eſt, quod eas disjungat: idque neque luce colluſtratum, neque tenebris obductum, neque latitudinem habens. quiſquis ergo vel leviter modò intelliget, quantopere craſſæ pingueſque lineæ adverſentur picturarum elegantiæ, non poterit non tales aliquas lineas animo concipere, atque eas in conſummatæ artis operibus requirere. quinetiam ob hoc ipſum ſummos olim artifices in tenuiſſimis lineis ſuſpenſâ manu ducendis plurimùm deſudaſſe judicabit ex eo Protogenis atque Apellis certamine, quod ſupra lib. II, cap. XI, §. I, retulimus.

§. II. Ad hæc omnia denique accedat oportet picturæ quidam ſine ullo fuco veritatis color. Neque enim aliter fieri poteſt, ut artifex vivam veræ pulchritudinis gratiam aſſequatur. κάλλος ἐστὶ συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ᾽ εὐχροίας, *Pulchritudo eſt competentia membrorum & partium cum pulchritudine colorum.* Hermogenes lib. I de Formis orationis, §. περὶ ἐπιμελείας καὶ κάλλους. οὐκ ὀλίγα πρὸς εὐμορφίαν συντελεῖ, χρόα, καὶ τὸ ἑκάστῳ πρέπον· ὡς μέλανα μὲν εἶναι ἀκριβῶς, ὁπόσα μέλανα· λευκὰ δὲ, ὅσα τοιαῦτα χρή· καὶ τὸ ἐρύθημα ἐπανθεῖν. *Non parum ad ſummam formæ præſtantiam colores addunt, & quod in quaque corporis parte decorum: ut perfectæ nigra ſint quæcunque nigra, & alba quæcunque eſſe alba convenit, utque decenti rubore floreſcant omnia.* Lucianus in Imaginibus. Corpora certè plus habebunt decoris, ſi non nudos & velut carne ſpoliatos artus oſtenderint; ſed ſi membris omnibus modicâ carne tumentibus, quidam venuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus inſideat color. *ornatus virilis, fortis, & ſanctus ſit: nec effœminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet; ſanguine & viribus niteat.* Quintil. VIII, 3. τὸ σῶμα μὴ ἄγαν λευκὸν εἶναι δεῖ, ἀλλὰ ἔναιμον ἁπλῶς· οἷον δέ τι τοῖς Μενελάου μηροῖς τὸ χρῶμα ὁ ἄριστος τῶν γραφέων Ὅμηρος ἐπέβαλλεν, ἐλέφαντι εἰκάσας ἠρέμα πεφοινιγμένῳ, τοιόνδε ἔστω τὸ πᾶν. *Corpus non nimium album eſſe oportet, ſed plane temperanter rubeſcat. Qualem præſtantiſſimus inter omnes pictores Homerus colorem adjecit Menelai femoribus, ebori purpureo oſtro infecto aſſimilatis, tali univerſum corpus colore niteat.* Lucianus in Imaginibus. Ovid. IV Met. †

† verſ. 331.

Hic color apricâ pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto eſt, aut ſub candore rubenti
Cùm fruſtrà reſonant æra auxiliaria Lunæ.

Idem lib. II Amorum, Eleg. 5.

Quale roſæ fulgent inter ſua lilia mixtæ:
Aut ubi cantatis Luna laborat equis:

Aut

Digitized by Google

Aut quod, ne longis flaveſcere poſſit ab annis,
Mæonis Aſſyrium fœmina tingit ebur:
Hic erit, aut aliquis color ille ſimillimus horum.

Auſonius Edyllio 7.

Biſſula nec ceris nec fuco imitabilis ullo,
Naturale decus ficta non commodat arti.
Sandyx & ceruſſa alias ſimulate puellas;
Temperiem hanc vultus neſcit manus. ergo age pictor,
Puniceas confunde roſas, & lilia miſce;
Quique erit ex illis color aëris, ipſe erit oris.

In Venere Coâ corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus & candore mixtus rubor, ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo. Cicero lib. I de naturâ Deorum.

§. 12. Atque hæc ſunt illa in coloribus obſervatu digna, quæ ſenſus noſtros maxime afficiunt. veriſſimum eſt enim illud Plutarchi de poëtis aud. ἐν γραφαῖς κινητικώτερόν ἐστι χρῶμα γραμμῆς, διὰ τὸ ἀνδρείκελον καὶ ἀπατηλόν. *In picturis color magis movet lineatura, quia hominis habeat ſimilitudinem, eâque facile fallat.* Quamvis enim in lineari picturâ, ut ſupra oſtendimus, nonnunquam ſit fallax quædam actionum ac motus ſimilitudo, & ſtatuæ quoque ſignaque perſæpè vividum aliquid præ ſe ferant, longè tamen efficacius imagines coloribus animantur. ὁ ζωγράφος ποιεῖ πρῶτον κοινὸν ἄνθρωπον ἐν σκιαγραφίᾳ, εἶτα χρωματουργῶν, ἄγει εἰς τὸ ποιῆσαι Σωκράτην ἢ Πλάτωνα. *Pictor primo facit communem hominem in adumbratione, poſtea coloribus illinens fingit Socratem, aut Platonem.* Ammonius in decem categorias Ariſtot. Sed hujus quoque loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum; regnare maximè modum. nam *ornatus omnis non tam ſuâ, quàm rei cui adhibetur, conditione conſtat. qui niſi fuerit accommodatus rebus, non modò non illuſtrabit eas, ſed etiam deſtruet, & vim rerum in contrarium vertet.* Quintil. XI, I. *Odi in parvo corpore longa velamina. Illa veſtis decenter indutui eſt, quæ non trahit pulverem, nec humum demiſſa calcatur.* Symmachus lib. III, epiſt. 10. Apelles certè, qui modum in pleriſque arti adhibuit arti, ne colorum nimiâ hilaritate ſpectantium oculos perſtringeret, inimitabili invento *abſoluta opera atramento illinebat ita tenui, ut id ipſum repercuſſu claritates colorum excitaret, cuſtodiretque à pulvere & ſordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed & cùm ratione magna, ne colorum claritas oculorum aciem offenderet; veluti per lapidem ſpecularem intuentibus è longinquo; & eadem res nimis floridis coloribus auſteritatem occultè daret.* Plin. XXXV, 10. Quamobrem etiam nemo me hactenus cedentem, inſequatur ultrà: do quidem tempori, ut præcipua nobis ſit cura colorum, non tamen ſola. neque enim omnia ſemper ad arbitrium faſtidioſi ſpecta-

Digitized by Google

ſpectatoris facienda ſunt: nam quis hominum, liberi modò ſanguinis, ſuſtineat ineptus eſſe ad alterius arbitrium? Occurram enim neceſſe eſt, velut in veſtibulo, protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam; reſiſtam iis, qui omiſſâ rerum (qui nervi ſunt in picturis) diligentiâ, quodam inani circa colores ſtudio ſeneſcunt: idque faciunt gratiâ decôris: quod eſt in arte meâ quidem opinione pulcherrimum; ſed cùm ſequitur, non cùm affectatur. *non ideò tamen ſegnius precor, ut quandoque veniat dies; utinamque jam venerit; quo auſteris illis ſeveriſque, dulcia hæc blandaque, ut juſtâ poſſeſſione decedant.* Plin. junior lib. III, epiſt. 18.

§. 13. Falluntur itaque plurimum, qui vitioſum & corruptum pingendi genus, quod aut licentiâ puerili laſcivit; aut immodico tumore turgeſcit; aut inani conatu bacchatur; aut caſuris, ſi leviter excutiantur, floſculis nitet; aut præcipitia pro ſublimibus habet; aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſtimant populare atque plauſibile. quod quidem placere multis nec inficior, nec miror. eſt enim jucundioris ac magis favorabilis artis, & paratam ſemper habet vulgi coronam, ducens animos imperitorum, naturali quidem, at minimè durabili voluptate. etenim nemo unquam ex hoc picturæ genere manſuram in animo cujuſquam retulit admirationem; ſed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre, atque omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herbâ vel flore præcepta, ad nullam certam & ſolidam pervenit frugem. & ſi fortè in picturæ hujus locum exquiſitius quid pictum accidat oculis eorum, qualecunque id, quod modò ſe ipſi poſſe deſperent, ſtatim habet admirationem majorem. evaneſcunt enim prima hæc atque emoriuntur comparatione meliorum. *ut lana tincta fuco, citra purpuram placet: at ſi contuleris etiam lacernæ, conſpectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si verò judicium his corruptis adhibeas, ut buccinis purpuram, jam illud, quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra Solem; ut quædam exigua animalia igniculi videntur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona.* Quintil. XII, 10. *Qui ſpecie capiuntur, vulſis, levigatiſque, & inuſtas comas acu comentibus, & non ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putant, quàm poſſit tribuere incorrupta natura; ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus.* Quintil. II, 5. *Corpora ſana & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, & iiſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt; ſed eadem ſi quis vulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſint ipſo formæ labore. & cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, ut Græco verſu teſtatum eſt, autoritatem; at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem.* Quintil. in prœmio libri octavi. ſimiliter illa tranſlucida & verſicolor quorundam pictura, & petita

tita paulo licentius voluptas, res ipſas effœminat, quæ illo colorum fucô veſtiuntur, ὥσπερ εἴ τις ἀθλητὴν τῶν καρτερῶν τούτων, καὶ κομιδῇ πρινίνων, ἁλουργέσι περιβάλοι, καὶ τῷ ἄλλῳ κόσμῳ τῷ ἑταιρικῷ, καὶ φύκιον ἐντρίβοι, καὶ ψιμύθιον τῷ προσώπῳ, Ἡράκλεις ὡς καταγέλαστον αὐτὸν ἀπεργάσαιτο, αἰσχύνας τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ. *Quemadmodum ac ſi quis athletæ alicui iſtorum validorum, & vehementer robuſtorum purpuram induat, ac cæteris ornamentis meretriciis eum exornet, præterea & fuco & ceruſſa faciem ejus oblinat, quàm Hercule ridiculum ipſum redderet deformando ipſum ornatu illo!* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. Adeò plerumque melius eſt opus ſuum vel hirtâ togâ induere, quàm fucatis & meretriciis veſtibus inſignire: rectè Ovid. III de Arte *, * verſ.256.

Pulchraque ſunt ſemper deteriora bonis.

Auſon. Heroum epitaph.20.

Ocyus iſta ruunt, quæ ſic cumulata locantur.
Major ubi eſt cultus, magna ruina ſubeſt.

Sit ergo colorum, cura; rerum, ſollicitudo. neque tamen optimum ſemper eſſe putabimus, quod latet; nam plerumque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine; obvia ſunt, &, niſi conniveamus, in oculos ſtatim incurrunt. at nos quærimus illa, tanquam lateant ſemper, ſeque ſubducant; ita nunquam putamus circà id eſſe, de quo agimus; ſed aliunde petimus, & inventis vim afferimus. *Non putatur abundare, quod quæritur.* Caſſiod. variarum XI, 5. Majore profectò animo aggredienda eſt ars; quæ ſi toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non tantopere ad curam ſuam pertinere exiſtimabit. Horat. de Arte,

Æmilium circa ludum faber imus & ungueis
Exprimet, & molleis imitabitur ære capillos.
Infelix operis ſumma: quia ponere totum
Neſciet. hunc ego me, ſi quid componere curem,
Non magis eſſe velim, quam pravo vivere naſo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Ad quem locum Commentator vetus, *Æmilius ludus*, inquit, *dicebatur locus non procul à Circo, ubi Æmilius quidam gladiatores ſuos habuit, circa quem erat ſtatuarius, qui ungues & capillos benè expreſſit, cætera imperfecta relinquens; unde multum deriſus eſt.* Sed nos monendi cura longius duxit. neque tamen hæc eò pertinuerunt, ut in pictura nullus ſit ornatus; ſed ut preſſior & ſeverior, atque eò minùs confeſſus. *Niciæ comparatur, & aliquantò præfertur Athenion Maronites, & auſterior colore, & in auſteritate jucundior, ut in ipſâ picturâ eruditio eluceat.* Plin. XXXV, 11. Nunc ad ordinem inceptum revertemur, & conſiderabimus, quid in omnibus hiſce vocetur Actio & Paſſio, nec non τὸ ζωτικὸν καὶ ἔμπνουν, *vivens & ſpirans*, è duobus iſtis reſultans.

Digitized by Google

CAPVT IV.

I*Mago, cùm omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſâ caret, non habens Motum.* Tertull. lib. II adverſ. Marcionem. *deeſt enim & luto vigor, & ſaxo color, & picturæ rigor, & Motus omnibus, qui præcipuâ fide ſimilitudinem repræſentat.* Apul. in Apologiâ. & mox, *enimverò quod luto fictum, vel ære infuſum, vel lapide inciſum, vel cerâ inuſtum, vel pigmento illitum, vel alio quopiam humano artificio adſimulatum eſt; ritu cadaveris unum vultum & immobilem poſſidet.* quamobrem etiam primi illi artifices corpora in nullos recedentia flexus effingentes, nimio duriſſimi rigoris ſtupore ſpectantium oculos minus afficiebant; donec tandem *Cimon Cleonæus catagrapha invenit; hoc eſt, obliquas imagines, & variè formare vultus, reſpicientes, ſuſpicientes, deſpicienteſque.* Plin. xxxv, 8. exinde in ſtatuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, ſtatus, & ad Actionem quandam conformari. *nam recti quidem corporis vel minima gratia eſt. nempe enim adverſa ſit facies, & demiſſa brachia, & juncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus: flexus ille, & ut ſic dixerim, Motus, dat actum quendam effictis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in vultu mille ſpecies. curſum habent quædam, & impetum; ſedent alia, vel incumbunt; nuda hæc, illa velata ſunt; quædam miſta ex utroque. Quid tam diſtortum & elaboratum, quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? ſi quis tamen, ut parum rectum, improbet opus, nonne ab intellectu artis abfuerit, in quâ vel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa novitas ac difficultas?* Quintil. II, 13. Atque hujus ſummæ virtutis, judicio quidem meo, facillima via eſt. naturam intueamur, hanc ſequamur. omnis hæc ars circa opera vitæ eſt; & id facillimè admittunt ſpectantium animi, cujus indiſcretam ſimilitudinem in rebus naturalibus, collatione invicem ad amuſſim reſpondente, agnoſcunt. Quintil. VIII, 3.

§. 2. Omnis certè Decor à geſtu atque Motu venit. & præcipuum in Actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cùm ad illum, quem dixi, Decorem, tum etiam ad ſignificationem Decoris. nam & dejecto, humilitas; & ſupino, arrogantia; & in latus inclinato, languor; & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis oſtenditur. ſuntque in eo præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, etiam verecundiæ, dubitationis, admirationis, & indignationis noti & communes omnibus affectus. Dominatur itaque hîc maximè vultus. hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſummiſſi ſumus; ex hoc pendent homines, hunc intuëntur, hunc ſpectant, etiam antequam moveamur aut loquimur. hoc amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic eſt ſæpè pro omnibus verbis. In vultu quoque ſanguis ille qui mentis habitu

Digitized by Google

habitu movetur, cùm infirmam verecundiâ cutem accipit, effunditur in ruborem; cùm metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit; temperatus medium quoddam ſerenum efficit. Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat; ut citra motum quoque & hilaritate eniteſcant, & triſtitiâ quoddam nubilum ducant. quin etiam lacrymas his natura mentes indices dedit; quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu verò intenti, remiſſi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi fiunt; quæ, ut Actus popoſcerit, fingentur. rigidi verò & extenti, aut operti & compreſſi, aut languidi & torpentes ſtupenteſve, aut laſcivi & mobiles, aut natantes & quadam voluptate ſuffuſi, aut limi & (ut ſic dicam) Venerei, aut poſcentes aliquid pollicenteſve nonnunquam eſſe debebunt. Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis eſt quoddam deſerviens his miniſterium. Multum & ſuperciliis agitur. nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. his contrahitur frons, attollitur, demittitur; ut nulla res in eâ plus valeat. Superciliis contractis, triſtitia; diductis, hilaritas; remiſſis, pudor oſtenditur. annuendi quoque renuendive ratione demittuntur aut allevantur. Naribus labriſque deriſus, contemptus, faſtidium ſignificari ſolent. Laborum quoque in ipſo conatu ſermonis modicus debet eſſe motus. etenim ore magis, quàm labris loquendum eſt. unde etiam malè porriguntur labra, & ſcinduntur, & adſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & velut quodam faſtidio replicantur ac pendent. Cervicem rectam eſſe oportet, non rigidam aut ſupinam. Collum diverſâ quidem, ſed pari deformitate & contrahitur & tenditur. Humerorum rarò decens allevatio atque contractio eſt; breviatur enim cervix, & geſtum quendam humilem atque ſervilem & quaſi fraudulentum facit, cùm ſe in habitum adulationis, admirationis, & metus humeri fingunt. Brachii moderata projectio, remiſſis humeris, atque explicantibus ſe in proferendâ manu digitis, familiarem ſermonem maximè decet. at cùm ſpecioſius quid uberiuſque dicentes repræſentamus, exſpatiatur in latus, ut ipſa quodammodo ſe cùm geſtu fundat oratio. Manus verò, ſine quibus trunca eſſet Actio ac debilis, vix dici poteſt quot motus habeant. nam cæteræ partes loquentem adjuvant; hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, minamur, ſupplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium denique, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? non eædem concitant, ſupplicant, inhibent, probant, admirantur, verecundantur? ut in tantâ per omnes gentes nationeſque linguæ diverſitate, hic mihi omnium hominum

communis ſermo videatur. Sunt & manui breves quidam geſtus; leviter enim pandata, qualis voventium eſt, parvis intervallis & ſubaſſentientibus humeris quandoque movetur; maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conveniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu ſimul quaſi explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus; plerumque tamen vertentes manum, utcunque compoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediumque quà dexter eſt unguem pollici ſummo ſuo jungens, remiſſis cæteris, eſt & approbantibus & narrantibus decorus. Manus lenior, promittit & aſſentatur; citatior, hortatur; interim laudat. Eſt & illa cava, & rara, & ſupra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus. Digitos, cùm ſummi coïerunt, ad os referimus leviter admirantes, & interim ſubitâ indignatione velut paveſcentes & deprecantes. Quin compreſſam etiam manum in pœnitentiâ vel irâ pectori admovemus. Tolli verò manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitioſum habetur. Ad ſiniſtram intra humerum promovetur, ultrà non decet; ſed cùm averſantes in lævam velut partem propellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola geſtum rectè facit; dextræ ſe frequenter accommodat: ſive in digitos rationes noſtras digerimus; ſive averſis in ſiniſtrum palmis abominamur; ſive objicimus adverſas; ſive in latus utramque diſtendimus; ſive ſatisfacientes aut ſupplicantes. Plus etiam affectus interdum exhibent manus; ſint modò in rebus parvis, triſtibus, mitibus, breves; in magnis verò, lætis, atrocibus, extenſiores. Facit etiam aliquid & totius corporis motus. præcipuè tamen obſervandum, pectus ac venter ne projiciantur; pandant enim poſteriora; & eſt odioſa omnis ſupinitas. Latera cum geſtu conſentiant. In pedibus obſervetur ſtatus & inceſſus. Sed omnia hîc perſequi velle, propè laboris eſt infiniti. ſuffecerint hæc ex Quintil. XI, 3, adducta. quem pretium operæ fuerit inſpexiſſe.

§. 3. Hæc ubi rectè obſervata erunt, ſtatim in ipſis oculis elucebit νοῦς ὀφθαλμῶν, *mens oculorum*, ut loquitur Philoſtr. in vitâ Apollonii lib. VI, cap. 3, & Iconum lib. II in Panthiâ. in toto denique opere apparebit ἠθῶν ἱστορία, *morum hiſtoria*, memorata Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Narciſſi. μάλιστα γὰρ ἠθοποιός ἐστιν ἡ μίμησις, *maxime enim mores exprimit imitatio.* Proclus in Polit. Platonis. unde etiam hæc ipſa ars Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Æſculapii ἠθοποιητικὴ τέχνη, *ars mores effingens*, nominatur; tanquam quæ in exhibendis corporum ſimulachris non modò ſequatur

ductus

ductus lineamentorum, ſed morum quoque, pro perſonarum diſcrimine, vivam reddat ſpeciem. In uniuſcujuſque profectò vultu, ſi quis advertat, ineſt quædam imago morum, quæ acres ac perſpicaces oculos latere non poteſt; quandoquidem ex vigore corporis omnibus animi motibus conſentaneo deprehenditur. τὸ ἐν Ἰλίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἕκτορος, ἡμιθέῳ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ πολλὰ ἤθη ἐπιφαίνει τῷ θεωροῦντι αὐτὸ ξὺν ὀρθῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φρονηματῶδες δοκεῖ, καὶ γοργὸν, καὶ φαιδρὸν, καὶ ξὺν ἁβρότητι σφριγῶν, καὶ ἡ ὥρα μετ' οὐδεμιᾶς κόμης. ἐστὶ δ' οὕτω τι ἔμπνουν, ὡς τὸν θεατὴν ἐπισπάσασθαι θίγειν. *Quæ eſt Ilii Hectoris ſtatua, ſemideum refert hominem, multoſque præ ſe fert affectus, ſi quis diligenter accurateque aſpexerit. etenim elata eſt, ac terribilis, alacriſque & cum mollitie vigens, & abſque ulla coma pulchritudo. Eſt autem uſque adeo ſpirans, ut ad ſe tangendam ſpectatores attrahat.* Philoſtr. in Her. rectè itaque ſuadet Horat. in Arte,

Si plauſoris eget aulæa manentis, & uſque
Seſſuri, donec cantor, vos plaudite, dicat:
Ætatis cujuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibuſque decor naturis dandus & annis.

Aliter itaque numinis alicujus regiſve auguſtam majeſtatem, aliter ſenatorem, aliter vatem, aliter oratorem, aliter citharœdum ars effingit. — *Iovis eſt regalis imago*, Ovid. VI Metam.* Apulejus VI Metam. *ſupplicanti ſeſe Iuno cum totius ſui numinis auguſtâ dignitate præſentat.* Cæterùm quemadmodum Iovi regale aliquid hîc tribuit Ovidius, ita Agamemnoni ἔνθεον, *divinum* quid adſcribit Philoſtr. Iconum lib. II, in Antilochi picturâ, * verſ. 74.
ἐπίδηλος ὁ μὲν Ἰθακήσιος, ἀπὸ τοῦ στρυφνοῦ καὶ ἐγρηγορότος· ὁ δὲ Μενέλεως, ἀπὸ τοῦ ἡμέρου· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων, ἀπὸ τοῦ ἐνθέου· τὸν δὲ τοῦ Τυδέως, ἡ ἐλευθερία γράφει· γνωρίζοις δ' ἂν καὶ τὸν Τελαμώνιον, ἀπὸ τοῦ βλοσυροῦ· καὶ τὸν Λοκρὸν, ἀπὸ τοῦ ἑτοίμου. *Evidens autem eſt, Ithacenſis quidem ſeveritate quadam & vigilantia: Menelaus vero lenitate: & Agamemnon divina quadam majeſtate: ſed Tydei filium libertas exprimit: dignoſceres præterea Telamonium à terribili, Locrenſem à prompto.* divinum hoc Regiæ majeſtatis ſpecimen Demetrium poliorceten præter cæteros venerabilem fecit, prout ſtupendam ejus formam Plutarchus deſcribit, Δημήτριος ἰδέᾳ καὶ κάλλει προσώπου θαυμαστὸς καὶ περιττός. ὥστε τῶν πλαττόντων καὶ γραφόντων μηδένα τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι· τὸ γὰρ αὐτὸ χάριν καὶ βάρος καὶ φόβον καὶ ὥραν εἶχε· καὶ συνεκέκρατο τῷ νεαρῷ καὶ ἰταμῷ δυσμίμητός ἡρωϊκή τις ἐπιφάνεια καὶ βασιλικὴ σεμνότης. *Demetrius forma & faciei venuſtate, adeo mira atque excellenti fuit, ut plaſtes vel pictor exprimere nullus imaginem ejus poſſet. Eadem enim venuſtatem & gravitatem, terrorem, & hilaritatem habebat, confuſaque erat cum juvenili & feroci vultus aſpectu pœne inimitabilis heroica quædam ſpecies & majeſtas quædam regia.* In Senatores quoque ab ipſis Regibus nonnulli majeſtatis rivuli videntur derivari, & quidam *ſenatorius decor*, Plin. Iunior lib. I, epiſt. 14.

Vatibus quoque ſuis Dii videntur neſcio quam ſacræ majeſtatis ſpeciem indulſiſſe. Philoſtr. Iconum lib. 1, in Amphiarao, *Ἀμφιάρεως βλέπων ἱερὸν καὶ χρησμῶδες*, *Amphiarei templum & oraculum adſpiciens*. Oratores ſerium quiddam atque excitatum in vultu ac totius corporis habitu à reliquis diſcernit. Ovid. lib. 11 de Ponto, Eleg. 5.

Surgit Iuleo juvenis cognomine dictus,
Qualis ab Eois Lucifer ortus aquis.
Dumque ſilent, adſtat: ſtatus eſt vultuſque diſerti.

Apud Apulejum quoque lib. 11 Metam. *Telephron aggeratis in cumulum ſtragulis, & effultus in cubitum, ſuberectuſque in torum, porrigit dextram, & adinſtar oratorum conformat articulum: duobuſque infimis concluſis digitis, cæteros eminentes porrigit, & infeſto pollice clementer ſubrigens*, &c. Citharœdos denique delicata membra & laxè molliterque fluentes veſtes, lubricum adhæc oculorum & canorum quid in ore patulo labriſque ſemihiantibus inſignit. Ovid. 11 Metam. † de Phœbo componente ſe ad certamen cantus, in quod à Pane provocatus deſcenderat,

† verſ. 166.

Ille caput flavum lauro Parnaſſide vinctus
Verrit humum Tyrio ſaturatâ murice pallâ;
Diſtinctamque lyram gemmis & dentibus Indis
Suſtinet à lævâ, tenuit manus altera plectrum.
Artificis ſtatus ipſe fuit —.

Apulejus quoque in Floridis ſtatuæ Bathylli citharœdicum prorſus tribuit ſtatum, *Ante aram*, inquit, *Bathylli ſtatua à Polycrate tyranno dicata; quâ nihil videor effectius cognoviſſe. Adoleſcens eſt viſendâ pulchritudine, crinibus fronte parili ſeparatu per malas revulſis. ponè autem coma prolixior interlucentem cervicem ſcapularum finibus obumbrat. Cervix ſucci plena, malæ uberes, genæ teretes; ac modico mento facies; eique prorſus citharœdicus ſtatus. Deam conſpiciens, canenti ſimilis, tunicam picturis variegatam deorſus ad pedes dejectus ipſos, Græcanico cingulo, chlamyde velat utrumque brachium aduſque articulos palmarum. Cætera decoris hiſtrici dependent. Cithara baltheo cælato apta ſtrictim ſuſtinetur. manus ejus teneræ; procerula læva diſtantibus digitis nervos molitur: dextera pſallentis geſtu ſuo pulſabulum citharæ admovet, ceu parata percutere; cùm vox in cantico interquievit: interim videtur canticum ore tereti, ſemihiantibus in conatu labellis, eliquare.* Propertius lib. 11, Eleg. 31, de Apollinis ſtatuâ in porticu Auguſti Imperat.

Pythius in longâ carmina veſte ſonat.
Hic equidem Phœbo viſus mihi pulchrior ipſo
Marmoreus tacitâ carmen hiare lyrâ.

Vide quoque Philoſtr. Iconum lib. 1, in Amphionis picturâ. quemadmodum

modum & ibidem in Olympo deſcribit habitum tibias inflantis. Calliſtratus denique tibias inflantis Satyri ſtatuam deſcribit. vide loca. *Euphranor primus videtur expreſſiſſe dignitates & inſignia Heroum*, Plin. xxxv, 11. Solebant autem Heroës in pellibus pingi. συνήθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν, quemadmodum teſtatur Scholiaſtes Apollonii Rhodii ad verſum 324 libri primi Argonaut. præcipuè tamen Herculem fingebant cùm pelle; unde eum Tertullianus de Pallio *Scytaloſagittipelligerum* vocat, quod clavam, ſagittas, & pellem geſtaret. *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur.* Feſtus. obiter quoque ex epiſtolis Philoſtrati videtur hîc addendum, Heroas ut plurimùm ab antiquis excalceatos depictos, contra quàm pingebantur valetudinarii, ac ſenes. Philoctеten itaque, claudum ſcilicet atque ægrum calceatum pinxerunt; Iaſonem verò altero tantùm pede. verba Philoſtrati ex epiſtolà ad excalceatum adoleſcentulum hæc ſunt. λαυλία καὶ σανδάλια καὶ κρηπῖδες καὶ πέδιλα, νοσούντων εἰσὶ φορήματα ἢ γερόντων. τὸν γοῦν Φιλοκτήτην ἐν τούτοις γράφουσι τοῖς ἐρύμασιν, ὡς χωλὸν καὶ νοσοῦντα· τὸν δὲ ἐκ Σινώπης φιλόσοφον, καὶ τὸν Θηβαῖον Κράτητα, καὶ τὸν Αἴαντα, καὶ τὸν Ἀχιλλέα ἀνυποδήτους, καὶ τὸν Ἰάσονα ἐξ ἡμισείας· λέγεται γὰρ ὡς τὸν Ἄναυρον διαβαίνοντος αὐτοῦ τὸν ποταμὸν, ἐνεχέθη κρηπὶς τῷ ῥεύματι εἰς ἀντίληψιν τῆς ἰλύος γινομένης· καὶ ὁ Ἰάσων οὕτως ἐλευθέρωσε τῶν ποδῶν τὸν ἕτερον· τύχῃ τὸ δέον διδαχθεὶς, οὐ γνώμῃ ἑλκόμενος. καὶ ἀπήει καλῶς σεσυλημένος μηδενὶ τῷ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ ποδός. *Lautia, Sandalia, crepidæ, calceique ægrotantium vel ſenum ſunt geſtamina, Philoctetem igitur his ſepimentis pingunt, tanquam claudum & ægrum. Sinopenſem vero Philoſophum, & Thebanum Cratetem, & Ajacem, & Achillem diſcalceatos, & Iaſonem ex parte dimidia. Traditur enim ipſo Anaurum flumen tranſiente, crepidam ejus fluctu amotam à limo fuiſſe comprehenſam. Et ſic Iaſon liberavit alterum ex pedibus, fortuna quoad opus eſſet edoctus, non tractus ſententia. Et abibat bene ſpoliatus, cum nihil eſſet inter terram & pedes ejus.* vide quoque Hyginum fabulâ XII. ex hoc more proficiſcitur etiam quod Val. Maximus velut inuſitatum quid annotat L. Scipionis Aſiatici ſtatuam chlamydatam & crepidatam in Capitolio fuiſſe. *quo habitu videlicet quia aliquando uſus fuerat, effigiem ſuam formatam poni voluit.* vide Valer. Max. lib. III, cap. 6. *Ariſtides Thebanus pinxit & currentes quadrigas, & ſupplicantem penè cùm voce*, Plin. xxxv, 11. *Zeuxis fecit Penelopen, in quâ pinxiſſe mores videtur*, Plin. xxxv, 9. *Echionis eſt nova nupta verecundiâ notabilis*, Plin. xxxv, 10. *Praxitelis duo ſigna ſpectantur, diverſos effectus exprimentia; flentis matronæ, & meretricis gaudentis. hanc putant Phrynen fuiſſe. deprehenduntque in eâ amorem artificis, & mercedem in vultu meretricis*, Plin. xxxiv, 8. *Euphranoris Alexander Paris eſt; in quo laudatur, quod omnia ſimul intelligantur: judex Dearum, amator Helenæ, & tamen Achillis interfector*, Plin. xxxiv, 8. *Parrhaſius pinxit Demon Athenienſium; argumento quoque ingenioſo.*

Digitized by Google

genioſo. volebat namque varium, iracundum, injuſtum, inconſtantem: eundem exorabilem, clementem, miſericordem, exelſum, glorioſum, humilem, ferocem, fugacemque, & omnia pariter oſtendere, Plin. xxxv, 10. *Boëthi infans eximiè anſerem ſtrangulat*, Plin. xxxiv, 8. *Polygnoti eſt tabula in porticu Pompeji, in qua dubitatur aſcendentem cùm clypeo pinxerit, an deſcendentem*, Plin. xxxv, 9. *Parrhaſii ſunt duæ picturæ nobiliſſimæ, Hoplitides: alter in certamine ita decurrens, ut ſudare videatur: alter arma deponens, ut anhelare ſentiatur*, Plin. xxxv, 10. *Philoxenus Eretrius pinxit Laſciviam; in quâ tres Sileni comeſſantur*, Plin. xxxv, 10. *Antiphilus puero ignem conflante laudatur, ac pulchrâ aliàs domo ſplendeſcente, ipſiuſque pueri ore: item lanificio, in quo properant omnium mulierum penſa: Ptolemæo venante*, Plin. xxxv, 11. Obſerva tamen hîc in tranſitu, longè aliam eſſe rationem picturæ quæ ſtatuas exprimit; præſertim quum in eâ rigoris aſperitatiſque aliquid requiri doceat Philoſtratus Iconum lib. II, in Pindaro. ἡ Ῥέα, inquit, ἄγαλμα ἐκπεπόνηται, καὶ καθίδρυται μὲν αὐτοῦ καὶ περὶ θύρας. εἶμαι δὲ καὶ λίθου τὸ ἄγαλμα φαίνεσθαι, κατεσκληκυίας ἐνταῦθα τῆς γραφῆς· καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ἐξεσμένης. *Rheæ ſtatua elaborata, & ad ipſius fores erecta eſt, quæ eſſe lapidea videtur: exaſperata hic pictura, & quid alind quam exſculpta.*

§. 4. Huic igitur curæ incumbat artifex, hoc opus ejus, hic labor ſit; ſine quo cætera nuda, jejuna, infirma, ingrataque ſunt. pulchrè Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. τὸ ζωτικὸν μάλιστα ψυχαγωγεῖ διὰ τῆς ὄψεως τοὺς ἀνθρώπους, *vivificum maxime oblectat homines propter viſum.* adeo velut ſpiritus operis hujus atque animus eſt Motus ille, qui provenit ex affectibus ſemel motis, non tantùm concitatis illis, verùm etiam mitioribus ac magis compoſitis. Abſtineat modò artifex à nimiâ in elaborandis affectibus diligentiâ. *in affectibus ferè plus calor, quàm diligentia valet.* Quintil. x, 3. & quiſquis vivas affectuum imagines aſſiduâ improbi laboris pertinaciâ extundi poſſe ſperat, quàm longiſſimè recedit à vero. præcipua in exprimendis iis virtus hæc eſt, ut fluere omnia ex naturâ rerum hominumque videantur: quod tum demùm aſſequetur artifex, ſi præcipuam movendorum affectuum vim in eo ponat, ut moveatur ipſe. Horatius de Arte,

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete linguâ.
Vt ridentibus arrident, ita flentibus adſunt
Humani vultus. Si vis me flere, dolendum eſt
Primùm ipſi tibi: tunc tua me infortunia lædunt
Telephe vel Peleu —.

ex hoc certè provenit imperioſiſſima

ſima illa vis affectuum, cui repugnare ſpectantis animus nullâ ratione poteſt. *quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utique recenti dolore diſertiſſimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quod illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in iis quæ veriſimilia eſſe volemus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui verè patiuntur, affectibus. nec incendit, niſi ignis; nec madeſcimus, niſi humore; nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud alios volumus; afficiamurque, antequam afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? neque enim ſunt motus in noſtrâ poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci vocant, nos ſanè viſiones appellemus: per quas imagines rerum abſentium ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur. has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus potentiſſimus. hunc quidam dicunt ἐυφαντασιωτὸν, qui ſibi res & actus ſecundùm verum optimè finget. Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio & evidentia nominatur; quæ rem videtur oſtendere; & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur.* Quint. VI, 2. Evidentiæ hujus exemplum ſuggerit nobis Philoſtratus Iconum lib. II, in Theſſaliâ, ἀγωνιζομένης δὲ πρὸς τὸ ἐναργὲς τῆς τέχνης, τὰ δεξιὰ τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε, καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν, οὐκ ἀπὸ τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σώματος. *Arte autem ipſa id perſpicue exprimente, Neptuni dextera pariter & contracta ſunt & projecta, vulnuſque non manu, ſed corpore minantur.* Philoſtr. quoque Iunior in Pyrrho, τὸ δὲ καὶ μυκωμένων βοῶν ὥσπερ ἀκούειν ἐν τῇ γραφῇ, καὶ τὸν ποταμὸν κελαδοῦντα εἶναι δοκεῖν, παρ' ὃν αἱ βόες, πῶς οὐκ ἐναργείας πρόσω. *Quod autem etiam mugientes quaſi boves audire in pictura, & fluvium ſtrepentem quis putet, juxta quem ſunt boves, quomodo non ſupra omnem dilucidit atem eſt?* Et quam multa hujus generis ſuppeditat nobis Naturalis Hiſtoriæ Scriptor? *Ariſtides Thebanus omnium primus animum pinxit, & ſenſus omnes expreſſit, quos vocant Græci ἤθη, item perturbationes. Hujus pictura eſt, oppido capto ad matris morientis è vulnere mammam adrepens infans: intelligiturque ſentire mater, & timere ne emortuo lacte ſanguinem infans lambat.* Plin. XXXV, 10. *Parrhaſius pinxit pueros duos, in quibus ſpectatur ſecuritas & ætatis ſimplicitas.* Plin. XXXV, 10. *Nicearchus pinxit Herculem triſtem inſaniæ pœnitentiâ*, Plin. XXXV, 11. *Antiphilus pinxit Hippolytum tauro emiſſo expaveſcentem*, Plin. XXXV, 10. *Cteſilas fecit vulneratum deficientem, in quo poſſit intelligi quantum reſtet animæ*, Plinius XXXIV, 8. *Sunt inter opera Apellis & exſpirantium imagines*, Plin. XXXV, 10. *Leocras fecit aquilam, ſentientem quid rapiat in Ganymede, & cui ferat: parcentem unguibus, etiam per veſtem.* Plin. XXXIV, 8. *Myron fecit Satyrum admirantem tibias.* Plin. XXXIV, 8. *Naucerus luctatorem anhelantem fecit.* Plin. XXXIV, 8. *Pythagoras Leontinus Syracuſis fecit claudicantem; cujus ulceris dolorem ſentire etiam ſpectantes videntur.* Plin. XXXIV, 8. *Athenis laudamus Vulcanum eum, quem*

fecit Alcamenes, in quo ſtante atque veſtito leniter apparet claudicatio non deformis. Cicero lib. I de nat. Deorum. Valer. Max. lib. VIII, cap. II. *Cteſilochus petulanti picturâ innotuit: Iove Liberum parturiente, depicto mitrato, & muliebriter ingemiſcente inter obſtetricia Dearum.* Plin. XXXV, II. *Theodorus pinxit Leontium Epicuri cogitantem*, Plin. XXXV, II. *Stratonicus Satyrum in phialâ gravatum ſomno collocaviſſe verius, quàm cælâſſe dictus eſt.* Plin. XXXIII, 12. *Lyſippus nobilitatur temulentâ tibicinâ*, Plin. XXXIV, 8. *Myronis illius, qui in ære laudatur, anus ebria eſt Smyrnæ in primis inclyta.* Plin. XXXVI, 5. *Herculem fictores veteres non ſine cauſâ cum poculo fecerunt, & nonnunquam caſabundum & ebrium: non ſolum, quod is heros bibax fuiſſe perhibetur, ſed etiam*, &c. vide Macrobium lib. V Saturnal. cap. 21.

§. 5. Quoniam tamen inter hæc variorum affectuum exempla quædam ab auctoribus relata fidem ſuperare videntur, illud obiter hîc notandum eſt, priſcos illos artifices, maximè verò ſtatuarios, habuiſſe nonnulla artis adminicula poſterioribus ſæculis incognita. *Ariſtonidas artifex, cùm exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio præcipitato reſidentem, pœnitentiamque, ferrum & æs miſcuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente, exprimeretur verecundiæ rubor.* Plin. XXXIV, 14. teſtatur quoque Plutarchus Sympoſiacôn lib. V, quæſt. I, artificem aliquem non ignobilem faciei Iocaſtæ, cujus ſtatuam effingebat, argenti nonnihil admiſcuiſſe, ut æs argento deficiente ac marceſcente congruum inde moribundæ traheret colorem. *Tingit & Ægyptius argentum, ut in vaſis Anubim ſuum ſpectet; pingitque, non cælat argentum. tranſit inde materia & ad triumphales ſtatuas, mirumque creſcit pretium fulgoris excæcati. Id autem fit hoc modo. miſcentur argento, tertia pars æris Cyprii tenuiſſimi, quod coronarium vocant, & ſulphuris vivi, quantum argenti. conflantur ita in fictili, circumlito argillâ. modus coquendi, donec ſe ipſa opercula aperiant. nigreſcit & ovi indurati luteo, ut tamen aceto & cretâ deteratur. Miſcuit denario Triumvir Antonius ferrum. mirumque, in hac artium ſola vitia diſcuntur; & falſi denarii ſpectatur exemplar, pluribuſque veris denariis adulterinus emitur.* Plin. XXXIII, 9. *Cyprio æri ſi addatur plumbum, colos purpuræ fit in ſtatuarum prætextis.* Plin. XXXIV, 9. *Quondam æs confuſum auro argentoque miſcebatur; & tamen ars pretioſior erat: nunc incertum eſt, pejor hæc ſit, an materia. mirumque, cùm ad infinitum operum pretia creverint, ars exſtincta eſt. adeoque exolevit fundendi æris pretioſi ratio, ut jam diu ne fortuna quidem in ære jus artis habeat.* Plin. XXXIV, 2. Neronis ævo maximè deprehenſum eſt interiiſſe æris fundendi ſcientiam: quâ de re vide Plinium lib. XXXIV, ſub finem cap. 7.

§. 6. In omnibus his, quæ nunc attulimus, exemplis facilè deprehendas emicuiſſe τὸ ζωτικὸν ϗ ἔμπνουν, *vivum & ſpirans*, illud memoratum Calliſtrato in deſcript. ſtatuæ Bacchi: αἱ Πραξιτέλειοι χεῖρες ζωτικὰ δαίδαλα κατεσκεύα-

ζον τὰ

ζον τὰ τεχνήματα. *Praxitelis manus ſpirantia prorſus conficiebant artis molimina.* Et rurſus in ſtatuâ Bacchæ, ἁ λίθος τῆς ζωτικῆς ἕξεως γεγυμνωμένος, τὸ ζωτικὸν ἔσχεν. *Marmor vitali habitu nudatum ac deſtitutum, vitalem vim habebat.* In ſtatuâ denique Orphei, κόμη οὕτως ἦν εὐανθής, καὶ ζωτικὸν ἐπισημαίνεται καὶ ἔμπνουν, ὡς ἀπατᾷν τὴν αἴσθησιν. *Cæſaries adeo florida eſt, & vividum atque animatum quid præ ſeſe ferens, ut ſenſum fallat.* Herculis cùm Antæo pugnam ære fuſam, ἔμψυχον πλάσμα, *vivum figmentum,* dixit Damagetus lib. IV Anthol. epigramm. cap. 8. Latini quoque variis loquendi modis virtutem hanc deſcribunt. nimius tamen eſt Auſonius Epigr. 63, quod eſt in Myronis buculam,

Ærea mugitum poterat dare vacca Myronis,
Sed timet artificis deterere ingenium.
Fingere nam ſimilem vivæ, quàm vivere, plus eſt;
Nec ſunt facta Dei mira, ſed artificis.

Parcius alii, ſed & rectius, cùm dicunt marmor, ebur, atque æs arte molliri. Ovid. III Faſt.* *Quique facis doctâ mollia ſaxa manu.* ſculptorem deſignat, qualem lib. X Metamorph. Pygmalionem facit; etenim is eburneam virginem à ſe elaboratam timidè contrectat, * verſ.832.

Et credit tactis digitos inſidere membris;
Et metuit preſſos veniat ne livor in artus.

Plin. XXXVI, 5, *Cephiſſodori laudatum eſt Pergami ſymplegma, ſignum nobile, digitis corpori verius, quàm marmori impreſſis.* Virgilius VI Æneid.

Excudent alii ſpirantia mollius æra;
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus.

Poëta certè hîc æri non *mollitiem* modò tribuit, ſed & *ſpiritum*; quemadmodum etiam marmori *vitam.* Martiali lib. VII, epigr. 83, *ſpirare* dicuntur artificum opera,

Spirat & argutâ picta tabella manu.

Iuvenalis Satyrâ VIII †, vivere ea dixit, † verſ.103.

Et cùm Parrhaſii tabulis, ſigniſque Myronis,
Pheidiacum vivebat ebur —

Statius I Sylv. in Tiburtino Manlii Vopiſci ‡, ‡ verſ.47.

Vidi artes veterumque manus, variiſque metalla
Viva modis —.

Idem II Sylv. in Surrentio Pollii *, * verſ.67.

Aut Polycletæo juſſum eſt quod vivere cælo.

Idem III Sylv. in Hercule Surrentino †, † verſ.95.

— tot ſaxa imitantia vultus,
Æraque, tot ſcripto viventes limine ceras.

Digitized by Google

‡ *verſ.216.* Idem II Thebaïd. ‡

— vivis certantia vultibus æra.

* *verſ.132.* Idem IV Theb. *

— perfectaque vivit in auro Nox Danai —.

Propert. lib. II, Eleg. 31, Myronis buculas propter ἔμπνουν illud καὶ ζωτικὸν, *ſpirans illud & vivens*, dixit, *vivida ſigna.*

Atque aram circùm ſteterant armenta Myronis
Quattuor artificis vivida ſigna boves.

Idem quoque lib. III, Eleg. 8, ob eandem prorſus rationem Lyſippi *ſigna animoſa* vocat,

Gloria Lyſippo eſt animoſa effingere ſigna.

† *verſ.63.* Statius II Sylv. in Surrentio Pollii †,

Quid referam veteres ceræque æriſque figuras,
Siquid Apellæi gaudent animaſſe colores?

Idem V Sylv. Abaſcantii in Priſcillam pietas,

Si manus, aut ſimiles docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impreſſis aurumve animare figuris.

‡ *verſ.223.* Idem III Thebaïd. ‡

Fulmine criſtatum galeæ jubar, armaque in auro
Triſtia, terrificis monſtrorum animata figuris.

* *verſ.268.* Idem VI Thebaïd. *

Exin magnanimum ſeries antiqua parentum
Invehitur, miris in vultum animata figuris.

§. 7. Martianus Capella lib. I de nuptiis Philologiæ & Mercurii omnes hoſce loquendi modos conjunxit. *Celebrat mirabile præſtigium elegantiamque pingendi, cùm vivos etiam vultus æris aut marmoris ſignifex animator inſpirat.* Petronius Arbiter, *Lyſippum ſtatuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exſtinxit. & Myron, qui penè hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem.* & mox, *Protogenis rudimenta, cùm ipſius naturæ veritate certantia, non ſine quodam horrore tractavi.* Apulejus XII Metamorph. *paucis admòdum confectis paſſibus, ad domum Byrrhenæ pervenimus. Atria longè pulcherrima columnis quadrifariam per ſingulos angulos ſtantibus, attolerabant ſtatuas Palmaris Deæ: facies quà quà pinnis explicitis ſine greſſu pilæ volubilis, inſtabile veſtigium plantis roſcidis decitantes, nec ut maneant inhærent, & jam volare creduntur. Contrà lapis Parius in Dianam factus tenet libratam totius loci medietatem: ſignum perfectè luculentum, veſte reflatum, procurſu vegetum, introeuntibus obvium, & majeſtate numinis venerabile. Canes utrimque ſecus Deæ latera muniunt; qui canes & ipſi lapis erant: his oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora ſæviunt; &, ſicunde latratus de proximo ingruerit, eum putabis de faucibus lapidis exire: &,*

in quo

in quo ſummum ſpecimen operæ fabrilis egregius ille ſignifex prodidit, ſublatis canibus in pectus arduis, pedes imi reſiſtunt, currunt priores. Ponè tergum Deæ ſaxum inſurgit, in ſpeluncæ modum muſcis, & herbis, & foliis, & virgultis, & ſicubi pampinis, & arbuſculis alibi de lapide florentibus; ſplendet intus umbra ſigni de nitore lapidis. Sub extremâ ſaxi margine poma & uvæ faberrimè politæ dependent, quas ars æmula naturæ veritati ſimiles explicuit. putes ad cibum inde quædam, cùm muſtulentus autumnus maturum colorem adflaverit, poſſe decerpi. &, ſi fontes, qui Deæ veſtigio diſcurrentes in lenem vibrantur undam, pronus adſpexeris, credes illos, ut vite pendentes racemos, inter cætera veritatis, nec agitationis officio carere. Inter medias frondes lapidis Actæon curioſo obtutu in Dianam projectus, jam in cervum ferinus, & in ſaxo ſimul & in fonte loturam Dianam operiens viſitur. rectè Longinus περὶ ὕψους, §. 19, τότε ἡ τέχνη τέλειος, ἡνίκ᾽ ἂν φύσις εἶναι δοκῇ, *Tunc ars eſt perfecta, quando natura eſſe videtur.* Intellexit hoc Apelles, equo in certamine picto: etenim arti ſuæ fidens, ſed iniquiorum hominum judiciis diffidens, ad mutas quadrupedes ab hominibus confugit. *namque ambitu æmulos prævalere ſentiens, ſingulorum picturas inductis equis oſtendit: Apellis tantùm equo adhinnivere: idque poſtea ſemper illius experimentum artis oſtentatur.* Plin. XXXV, 10. Ælianus var. hiſt. lib. II, cap. 3. Valer. Max. lib. VIII, cap. II, de equâ tale quid, ſuppreſſo tamen pictoris nomine, retulit. Contra verò quotquot minus fidebant ſe virtutem hanc aſſecutos, quàm longiſſimè picturas ſuas à veris, quas expreſſerant, animantium formis removebant. ὁ ζωγραφήσας τοὺς ἀλεκτρυόνας ἀθλίως, ἐκέλευσε τὸν παῖδα τοὺς ἀληθινοὺς ἀλεκτρυόνας ἀποσοβεῖν ἀπωτάτω τοῦ πίνακος. *Ille qui miſere admodum gallum pingebat, juſſit famulum longe à pictura repellere veros gallos.* Plut. de diſcr. adulat. & amici.

§. 8. Notandus hîc denique eſt error eorum, qui opera ſua tum demùm animari credunt, ſi enormes ac violentos variarum actionum conatus iis affingant; atque ita, dum artem, ubi minimè oportebat, quærunt, non ipſam aſſequuntur artem, ſed imprudentes incidunt εἰς νεανικήν τινὰ ἀπειροκαλίαν, *in juvenilem pulchri ignorantiam.* quamobrem neque immeritò Plut. πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον, inſubitos illos ſculptores taxat, οἱ νομίζουσι μεγάλους καὶ ἁδροὺς φαίνεσθαι τοὺς κολοσσοὺς, ἂν διαβεβηκότας σφόδρα καὶ διατεταμένους καὶ κεχηνότας πλάττωσι. *qui putant magnos & craſſos videri coloſſos, ſi eos ultra modum divaricatis cruribus, extenſos, hianteſque fingant.* vitium hoc à quibuſdam appoſitè ſatis παρένθυρσος nuncupatur. ἔστι δὲ πάθος ἄκαιρον καὶ κενὸν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθους· ἢ ἄμετρον, ἔνθα μετρίου δεῖ. πολλὰ γὰρ, ὥσπερ ἐκ μέθης, τινὲς εἰς τὰ μηκέτι τοῦ πράγματος, ἴδια ἑαυτῶν, καὶ σχολικὰ παραφέρονται. *Eſt autem aliud nihil, quam intempeſtiva, inanis, & ubi nihil opus eſt affectibus, affectuum uſurpatio: vel cum ſine modo adhibentur, ubi moderati requiruntur. Sæpe enim tan-*

quam ab ebrietate nonnulli non jam quidem rerum proprios, ſed quos à ſchola habent, adhibent affectus. Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, §. 3.

Caput V.

ΔΗμόκριτος φύσιν μὲν μηδὲν εἶναι χρώματα φησί· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν συγκείματα κεχρῶσθαι διαταγῇ τε, καὶ ῥυθμῷ, καὶ προτροπῇ· ὧν ἡ μὲν ἐστι τάξις, ἡ δὲ σχῆμα, ἡ δὲ θέσις· παρὰ ταῦτα γὰρ αἱ φαντασίαι. *Democritus nihil per ſe colorem eſſe ajebat. Quæ autem ex his componuntur, ſtructura, rhytmo, ac profectu colorari. Quorum unum quidem ordo, alterum figura, aliud vero diſpoſitio. Iuxta hæc enim viſa fiunt.* Stobæus Eclog. phyſic. cap. 19. tria hæc Democrito memoràta, eodem planè ordine refert Quintil. VIII, 3, *quod male diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον. quod male figuratum, id ἀσχήματον. quod male collocatum, id κακοσύνθετον vocant.* Vitruvius quoquè lib. 1, cap. 2, diſtinguit in Architecturâ τάξιν, διάθεσιν, & οἰκονομίαν, ac reddit ea Latinè *ordinationem, diſpoſitionem, diſtributionem.* utcunque verò hæc ſe habeant, certiſſimum tamen eſt phantaſias noſtras nudis coloribus, niſi acceſſerint hæc tria, moveri minimè poſſe. Gaudent profectò homines varietate: φιλεῖ γὰρ τὰ μονοειδῆ ταχὺ ἐπάγειν τὸν κόρον, *amant enim ſimplicia celeriter inducere ſatietatem*, Theodoretus Serm. 11 de Providentiâ. & ſicut oculi noſtri diverſarum adſpectu rerum magis detinentur; ita ſemper argumentoſæ illæ tabulæ præſtant animis, in quod ſe velut novum intendant, & dant picturæ varios quaſi vultus: adſit modò debitus ex ipſo ordine cultus. οὐδὲν οὕτως οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις, *nihil tam utile aut pulchrum hominibus, quam ordo.* Xenophon in Oeconomico. etenim nemo unquam tumultuarii fortuitive contextum operis miratus eſt. ſed ſingula, ut pro ſuâ quæque portione perfecta, ita inter ſe connexa eſſe debent. Horat. de Arte,

Singula quæque locum teneant ſortita decenter.

Atque hæc eſt ea, quæ dicitur Diſpoſitio ſive Collocatio, prout eam nominat Tullius in Oratore, circa finem. *ſi quis Phidiæ clypeum,* inquit, *collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem.*

§. 2. Requiritur autem hic judicium acre terſumque, nec non laborioſa cura. nam ut opera exſtruentibus ſatis non eſt ſaxa atque materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponendis iis collocandiſque artificium manus adhibeatur; ſic in pingendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantùm habeat atque congeſtum, niſi illas eaſdem Diſpoſitio in ordinem digeſtas atque inter ſe commiſſas devinxerit. Neque enim, quamquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur; & ſi quam in corporibus noſtris aliorumve animalium partem permutes,

Digitized by Google

atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen: & artus etiam leviter loco moti, perdunt, quo viguerunt, uſum: & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant; quo confuſo, peritura quoque ſint omnia. ſic pictura carens hac virtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi; velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur*. Contra verò, qui conceptæ ſemel materiæ Diſpoſitionem apud ſe formaverit, reliqua, artifex modò ſit, facillimo negotio expediet; juxta illud Horatii de Arte, *Verbaque proviſam rem non invita ſequentur.*

* *Quintil. in proœmio libri ſeptimi.*

Ad quæ verba Commentator vetus, *Menander, cùm fabulam diſpoſuiſſet, etiamſi nondum verſibus adornaſſet, dicebat tamen ſe jam compleſſe.*

§. 3. Nuſquam certè magis deprehendas τὸ τῆς ζωγράφου ἆθλον, *laborem pictoris*, ut loquitur Philoſtratus Iconum lib. I, in Pelope. videas itaque nonnullos in minutis tabellis mirificos, cùm ab illo opere diſceſſerint, *non magis ſufficere in aliquo graviore actu, quàm parva quædam animalia, quæ in anguſtiis mobilia, campo deprehenduntur.* Quintil. XII, 2. Non malè itaque illos potiſſimum artifices palmam cæteris præripere cenſemus, qui non unam tantùm alteramve imaginem in tabulâ delineare, ſed qui multiplices perſonarum ac rerum figuras non ſolùm ordine, ſed etiam momento quodam atque judicio diſpenſare ſciunt. *Aptum eſt omne bonum locis ſuis: & laudabilia quæque ſordeſcunt, niſi congruâ ſede potiantur.* Caſſiod. variarum V, 22. ἐκμέμακται ἡ γραφὴ καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ γινόμενα, καὶ ὡς ἂν γένοιτο ἔνια, οὐ διὰ πλῆθος αὐτῶν ῥᾳδιουργοῦσα τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπιτελοῦσα τὸ ἑκάστου οἰκεῖον. ὥσπερεὶ κἂν εἰ ἕν τι γέγραφεν. *Nam & quæ ſunt, quæque fiunt, & ut quædam fieri poſſent, pictura ipſa expreſſit. Non per ipſorum multitudinem male effingens verum, ſed uniuſcujuſque proprium reddens ac perficiens ut ſi unum quid pinxiſſet.* Philoſtr. Iconum lib. I, in Boſporo. & lib. II, in Inſulis, περιβέβληκεν αὐτοῖς ἀχλὺν, ὡς ὅμοια γεγονόσι μᾶλλον, ἢ γινομένοις φαίνοιτο. *Caliginem autem ipſis circumfudit, ut ſimilia factis potius, quam quæ nunc fiant, viderentur.* quamobrem etiam intentiſſimâ curâ Diſpoſitioni vacandum; quæ quidem, ſi certâ aliquâ viâ tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet: adeo quidem ut Apelles, qui omnium quotquot unquam fuerunt artificum longè princeps ac penè lex pingendi fuit, ne hanc quidem ſibi gloriam tribuere ſit auſus, ſed *Amphioni cedebat de Diſpoſitione.* Plin. XXXV, 6. Quamobrem cùm infinitæ imaginum formæ ſemper fuerint, futuræque porro ſint, & tot ſæculis nulla unquam reperta ſit materia quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat hîc oportet artifex, & vigilet, & inveniat, & judicet, & conſilium à ſe ipſo petat. neque tamen inficias eo quædam eſſe, quæ demonſtrari poſſint, eaque non omittam. §. 4. In

Digitized by Google

§. 4. In omni opere potentiſſima eſt ea, quæ verè dicitur Oeconomica totius rei diſpoſitio, quæ conſtitui niſi velut in re præſenti non poteſt: præſertim cùm in hac partium diſpoſitione ſemper ſit primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius; qui non modò ut ſint ordine collocati elaborandum eſt, ſed ut inter ſe juncti atque ita cohærentes, ne commiſſura pelluceat; corpus ſit, non membra. quod ita continget, ſi & quid in quoque conveniat viderimus, & ut ſchemata ſchematibus applicemus; non pugnantia, ſed quæ invicem complectantur. ita res diverſæ diſtantibus ex locis, quaſi invicem ignotæ, non collidentur, ſed aliquâ ſocietate copulaque ſe cùm prioribus ac ſequentibus tenebunt, ac videbuntur non ſolùm compoſita, ſed etiam continua. Quintil. VII, 10. Planè igitur neceſſe hic eſt, ut ex ipſa rerum ſerie conſilium de diſpoſitione & collocatione ſchematum capiamus. urget hoc inſignis illa pictura, quam apud Photium proponit atque diſponit Himerius in excerptis ex Declam. de patre divite occidente pauperis filium adoptatum, atque in adulterio cùm matre deprehenſum. ζήτησον, inquit, ζωγράφον τραγικὸν μὲν τὴν χεῖρα, τραγικώτερον δὲ τὴν ψυχήν· κέλευε δὲ αὐτῷ, τὴν τάξιν τῶν ἐμῶν ἀτυχημάτων τάξιν ποιεῖσθαι καὶ τῆς γραφῆς, *inquire pictorem Tragicum manu, magis vero Tragicum animo. jubeas eum infortuniorum meorum ordinem & picturæ ordinem facere*, &c. vide locum elegantiſſimum.

§. 5. Præcipuum ergo in eâ, de quâ nunc agimus, Diſpoſitione eſt ſcire, quod quoque loco ſchema maximè quadret. quod per quàm facile erit, ſi nos duci ante omnia ipſâ rerum ſerie, velut duce patiamur: ſic nobis & initia, & quæ ſequuntur, natura ipſa præſcribet: præſens tractatio rerum certiora ſubjectura eſt conſilia. quumque nullum ſit hujus rei præſcriptum, occaſionibus utendum eſt, & cùm re præſenti nunquam non deliberandum. *Non eminet pictura, in quâ nihil circumlitum eſt: ideoque artifices etiam, cùm plura in unam tabulam opera contulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant.* Quintil. VIII, 5. ſed *ſpatia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimùm valent, quod poſſunt niſi oculorum habere judicium?* Quintil. IX, 4. unde cuivis perſpicuum eſſe poteſt in plurium figurarum tabulis ſubtiliſſimam operoſioris Proportionis rationem ſollicitè obſervandam: præſertim cùm τὸ σόφισμα τοῦ ζωγράφου in eâ potiſſimùm eluceat. ἡδὺ τὸ σόφισμα τοῦ ζωγράφου, inquit Philoſtratus Iconum lib. 1, in Menœceo, περιβάλλων γὰρ τοῖς τείχεσιν ἄνδρας ὡπλισμένους, τοὺς μὲν ἀρτίους παρέχει ὁρᾶν, τοὺς δὲ ἀσαφεῖς τὰ σκέλη, τοὺς δὲ ἡμισέας· καὶ στέρνα ἐνίων, καὶ κεφαλὰς μόνας, καὶ κόρυθας μόνας, εἶτα αἰχμάς· ἀναλογία ταῦτα, ὦ παῖ· δεῖ γὰρ κλέπτεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοῖς ἐπιτηδείοις κύκλοις συναπιόντας. *Iucundum ac ſuave eſt pictoris inventum. Armatos enim viros mœnibus circumdans, hos quidem integros videndos præbet: hos vero crurum tenus,*

tenus, nonnullas dimidiatas, & quorundam pectora & ſola capita, & galeas ſolas, deinde cuſpides. Proportio hæc ſunt, o puer. Oportet enim decipere oculos aptis orbibus coeuntes. Philoſtratus quoque junior in Heſione, ἐκκυρτωμένου τοῦ κήτους οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ κατὰ πολλὰ μέρη, τὰ μὲν ὕφαλα διαφαίνεται, τὸ ἀκριβὲς τῆς ὄψεως κλέπτοντα τῷ βάθει, τὰ δὲ ἀνίσχει. *Non ſemel exaggerato, ſed per multas partes diſtento Ceto; ſubmarina quædam interlucent, accuratum viſum altitudine ſurripientia.* de piſcibus verò ſub aquâ natantibus, ac paulatim quaſi evaneſcendo fallentibus oculòs, inſignis eſt Philoſtrati locus Iconum lib. 1, in Piſcatoribus, ὁ σκοπιωρὸς, inquit, ἐς τὴν θάλατταν βλέπει, διαπέμπων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν τοῦ ἀριθμοῦ σύλληψιν. ἐν γλαυκῷ δὲ τῷ τῆς θαλάττης ἄνθει, τὰ τῶν ἰχθύων χρώματα. μέλανες μὲν οἱ ἄνω δοκοῦσιν, ἧττον δ' οἱ ἐφεξῆς. οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, ἤδη παραψεύδονται τὴν ὄψιν. εἶτα σκιώδεις, εἶτα ὑδαροὶ, εἶτα ὑπονοῆσαι. καταβαίνουσα γὰρ εἰς τὸ ὕδωρ ἡ ὄψις, ἀμβλύνεται διακριβοῦν τὰ ἐν αὐτῷ. *Speculator ſpectat in mare innumeri conceptionem oculos diffundens. In cæruleo autem æquoris flore piſcium colores. Superiores quidem nigri videntur: minus vero qui ſequuntur. at qui poſt illos ſunt, jam viſum decipiunt, poſtea umbroſi, deinde aquoſi, mox ut ſuſpicari poſſis. Oculorum enim acies in aquam deſcendens ita hebetatur, ut quæ in ipſa ſint, dignoſcere nequeat.*

§. 6. Semper tamen hìc *incipiendum ab iis quæ prima ſunt; nam nec pingere quiſquam aut fingere cœpit à pedibus; nec denique ars ulla conſummatur ibi, unde ordiendum eſt.* Quintil. III, 9. præcipuum ergo quod eſt in Diſpoſitione, à nobis ipſis (adſit modò natura, doctrina, ſtudium) cùm argumento deliberantes petemus, & principalioribus in eo figuris principem ſemper aſſignabimus locum. aliter atque in coloribus; ibi enim ὁ ζωγράφος τῷ πολυτελεστάτῳ χρώματι τὴν ἡγουμένην οὐκ ἀποδίδωσι χώραν. *pictor pretioſiſſimo colori primarium non dat locum*, Plut. Sympoſ. problem. 1, 2. quod ſi tamen Inventionis Oeconomia poſtulet expreſſam formoſi corporis faciem; exquiſitiſſimo coloris atque artis apparatu eam ornare, ac minimè celare addecet. πρόσωπα ὀφείλεται μὲν παρὰ τῶν ζωγράφων τοῖς ἐν ὥρᾳ· καὶ τυφλώττουσί γε ἄνευ τούτων αἱ γραφαί. *facies autem debentur quidem à pictoribus his qui vigore ſunt ætatis conſtituti, & abſque his cæcutiunt picturæ.* Philoſtratus Iconum lib. 1, in Como, ubi interim rationem obiter affert, cur hoc in eâ, quam ibi deſcribit, Comi picturâ obſervatum non ſit. *Habet in picturâ ſpeciem tota facies: Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantùm altero oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret.* Quintil. II, 13.

§. 7. Plurimùm utcunque facultatis parari exiſtimandum eſt ex numeroſiſſimo quoque argumento: non ut ex tot undique rebus in tam multiplici perſonarum, locorum, actionum varietate, unam alteramve apprehendat infirmitas, in quâ deliteſcat. *rectum genus approbari niſi maximis*

 viribus

viribus non poteſt : hæc diverticula & anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis : ut, qui curſu parum valent, flexu eludunt. Quintil. IX, 2. videas itaque nonnullos robuſtam lætiſſimarum hiſtoriarum vim prorſus enervare, dum relictâ graviſſimarum rerum ſerie clypeum ducis in eâ ſpectatiſſimi exquiſitis coloribus adornant, aut antrum aliquod in hiſtoriâ fortè fortuna obvium hederâ, myrto, lauroque ſtudioſè obumbrant : ὗτοι γὰρ ἐς πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα ἐμπίπτοντες, ἐοίκασιν οἰκέτῃ νεοπλούτῳ, ἄρτι τοῦ δεσπότου κληρονομηκότι· ὃς οὔτε τὴν ἐσθῆτα οἶδεν ὡς χρὴ περιβαλέσθαι, οὔτε δειπνῆσαι κατὰ νόμον· ἀλλ' ἐμπηδήσας πολλάκις, ὀρνίθων, καὶ συείων, καὶ λαγωῶν προκειμένων, ὑπερεμπίπλαται ἔτνους τινὸς, ἢ ταρίχους, ἐς ὃ ἂν διαῤῥαγῇ ἐσθίων. *Hi quoties in multa præclare geſta inciderint, ſimiles ſunt famulo recens ditato ex domini hæreditate, qui non novit quo pacto ſit induenda veſtis, neque ut ex lege cœnandum ſit : ſed in menſam ſæpe irruens, quamvis appoſitæ ſunt gallinaceæ, ſuillæ, leporinæ carnes, pulmento aliquo, vel ſalſamento, ſic impletur, ut inter edendum diſrumpatur.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. non ob hoc igitur uberior materia eſt expetenda, ſed ut ampliſſimus artificis animus, velut campum nactus liberiorem, per totam ire materiam velit, atque in rebus plures excurſus recipientibus magis abundet. Diſcimus ſanè ex Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, τὸ χάριεν τῆς γραφῆς, *venuſtatem picturæ*, hac ſchematum atque actionum varietate plurimùm juvari. locum itaque hic habet illud Niciæ apud Demetr. Phalereum de Elocut. §. 76. Νικίας ὁ ζωγράφος καὶ τοῦτο εὐθὺς ἔλεγεν εἶναι τῆς γραφικῆς τέχνης οὐ μικρὸν μέρος, τὸ λαβόντα ὕλην εὐμεγέθη γράφειν, καὶ μὴ κατακερματίζειν τὴν τέχνην εἰς μικρά· οἷον ὀρνίθια, ἢ ἄνθη· ἀλλ' ἱππομαχίας καὶ ναυμαχίας· ἔνθα πολλὰ μὲν σχήματα δείξειεν ἄν τις ἵππων, τῶν μὲν θεόντων, τῶν δὲ ἀνθισταμένων ὀρθῶν, ἄλλων δὲ ὀκλαζόντων· πολλοὺς δὲ καταπίπτοντας τῶν ἱππέων· ᾤετο γὰρ καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μέρος εἶναι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὥσπερ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν. *Nicias autem pictor & hoc ſtatim dixit eſſe pingendi artis non parvam partem, ut cum cepiſſet materiam ſatis grandem pingeret, & non concideret artem in parvas res. Vt aviculas vel flores, ſed equeſtres & navales pugnas. Vbi multas quidem figuras oſtendere aliquis poſſet equorum : quorum hi currerent : hi autem recti ſtarent : alii vero in genua prociderent : & equitum ipſorum multos jaculantes : multos autem decidentes ex equis : putabat enim & argumentum ipſum partem eſſe pictorum artis, quemadmodum fabulas poetarum.* eximia atque huic propoſito noſtro accommodatiſſima ſunt verba Quintiliani, lib. X, cap. 7, *Intendendus animus*, inquit, *non in aliquam rem unam, ſed in plures ſimul continuas : ut ſi per aliquam rectam viam mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in eâ circaque intuemur; non ultimum tantùm videmus, ſed ad ultimum.*

§. 8. Hiſtoria præcipuè alere artem quodam molli jucundoque ſucco poteſt : ſed cùm totum opus ad memoriam tantùm poſteritatis & ingenii famam

Digitized by Google

famam componatur, orbem quendam contextumque deſiderat *. nam- * *Quintil.x,1.*
que omnia ejus membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt ac fluit; ut homines, qui manibus invicem apprehenſis gradum firmant; continent, & continentur †. *ubi nuda proponuntur membra, ſi quid aut numero, aut ordine ex-* † *Quintil.ix,4.*
cidit, manifeſtum eſt, Seneca in prooemio libri primi Controv. Nihil ergo in univerſâ hiſtoriâ lacerum & abruptum occurrat. meritò ridentur, qui narraturi aliquid, frequenter interſiſtentes atque offenſantes, breve quid atque conciſum ſingultantium modo ejectant. quamobrem illud tantùm hîc notaſſe ſatis habebo; quo pulchriora ſunt & ſenſu & arte quæ temerè in tabulam ſparguntur, hoc picturam quoque magis deformem fore; quia negligentia Collocationis ipſâ rerum luce deprehenditur ‡. carebit ‡ *Quintil.ix,4.*
ſtructurâ ſolutum ferè opus & è ſingulis non membris ſed fruſtis collatum, cùm illa undique circumciſa inſiſtere invicem nequeant *. & quæ * *Quint.viii,5*
non cohærent, non commiſſuris modò, ut in opere malè juncto, hiantibus, ſed ipſâ quoque coloris inæqualitate deteguntur. Quintil.xii,9.

§. 9. Quod verò materiam paulò uberiorem induſtriæ artificis tantopere commendamus, non eò à nobis factum eſt, quod laudandum putemus faſtidium nolentis aggredi materias minores, tanquam infra eum ſint, aut etiam detractura ſit opinionis minùs liberalis materia: Καὶ γὰρ ἐπὶ σμικροῖσι νόος διαφαίνεται ἀνδρός, *Etenim in parvis animus apparet viri*, ut eſt in Anthologiâ Epigr. lib. iv, cap. 32. quemadmodum neque laudamus eos, qui in argumenta paulò tenuiora incidentes, extrinſecus adductis rebus ea circumlinunt, ἢ φλοιῶδές τι, ἢ ἄσεμνον, ἢ σχολικὸν ἐγκατατάττοντες διὰ μέσου. λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψήγματα ἢ ἀραιώματα ἐμποιοῦντα μεγέθη συνοικοδομημένα τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει συντετειχισμένα. *Aut corticeum, aut indecorum, aut Scholaſticum, per medium inſerentes. Totum enim hæc ipſum labefactant corrumpuntque, tanquam pſegmata, aut raritates, & interſtitia, quæ dum mutua inter ſe conſtructa affectione veniunt in conſtitutionem ædificii, faciunt ut in molem creſcat ingentem.* Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, §. 8. Horat. de Arte,

Inceptis gravibus plerumque & magna profeſſis,
Purpureus, latè qui ſplendeat, unus & alter
Aſſuitur pannus, cùm lucus & ara Dianæ,
Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius deſcribitur arcus.
Sed nunc non erat his locus —.

Nos itaque Pamphilum neſcio quem ſinamus in inſulis magnas res, tanquam puerileis delicias aliquas, depingere †. Peritus artifex, † *Tullius lib. iii de Oratore.*

Non fumum ex fulgore, ſed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut ſpecioſa dehinc miracula promat.

Digitized by Google

Et quemadmodum Horatius de ſe ipſo, *Ex noto fictum carmen ſequar —*; Ita noſter ille artifex,

> *Ex noto fictam rem ſumet, quò ſibi quivis*
> *Speret idem. ſudet multùm, fruſtraque laboret*
> *Auſus idem. tantùm ſeries juncturaque pollet;*
> *Tantùm de medio ſumptis accedet honoris.*

Ita eſt profectò. plurimùm pollent ſeries & junctura: quandoquidem picturæ ex eâ accedit ſingularis quidam Decor ac Gratia, quod eſt τὸ σαφὲς τῆς γραφῆς, *perſpicuitas picturæ.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ, τὸ σαφὲς ἐπανθείτω, μεμηχανημένον τῇ τῶν πραγμάτων συμπεριπλοκῇ· ἀπόλυτα γὰρ καὶ ἐντελῆ πάντα ποιήσει. καὶ τὸ πρῶτον ἐξεργασάμενον, ἐπάξει τὸ δεύτερον ἐχόμενον αὐτοῦ, καὶ ἁλύσεως τρόπῳ συνηρμοσμένον, ὡς μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διηγήσεις πολλὰς εἶναι ἀλλήλαις παρακειμένας, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πρῶτον τῷ δευτέρῳ μὴ γειτνιᾷν μόνον ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν, καὶ ἀνακεκρᾶσθαι κατὰ τὰ ἄκρα. *Deinde & perſpicuitas effloreſcat, dictione, & complexione rerum adornata. Abſoluta enim & perfecta omnia reddet: & primò ad finem perducto, mox ſecundum inferet, illi continuatum, & in modum catenæ coaptatum, ut nihil interruptum inſit, neque multæ ſint narrationes mutuo ſibi adjacentes: ſed ſemper quod primum eſt, ſecundo non vicinum ſit modo, ſed etiam cum eo communicet & per extrema commiſceatur.* Plut. in Arato, poſtquam retulit Aratum Pellenenſes ab Ætolorum incurſione liberaſſe, addit, τὸ δὲ ἔργον ἐν τοῖς μεγίστοις διεβοήθη, καὶ Τιμάνθης ὁ ζωγράφος ἐποίησε ἐμφαντικῶς τῇ διαθέσει τὴν μάχην ἔχουσαν. *id factum fuit in maximis celebratum. Timanthes pictor eam pugnam expreſſit, atque oculis quaſi repræſentavit.* Philoſtratus quoque junior in Venatoribus σαφήνειαν hanc ab artifice obſervatam ſingularem picturæ iſti lucem attuliſſe refert, οἷον ὦ θεὸν, inquit, καὶ ὡς ἡδὺ τὸ σαφὲς τῆς τέχνης, καὶ ὡς ἔστιν ὁρᾷν τὴν ἑκάστου τύχην. στιβὰς μὲν αὐτοσχέδιος αὕτη δικτύων οἶμαι συγκειμένη, δέχεται τοὺς ἄρχοντας καλὸν εἰπεῖν τῆς θήρας, καὶ πέντε μὲν οὗτοι. ὁρᾷς δὲ τὸν μεσαίταλον αὐτῶν, ὡς διεγείρας ἑαυτὸν, ἔστραπται πρὸς τοὺς ὑπερκατακειμένους, τὸν ἑαυτοῦ μοι δοκεῖν ἆθλον ἀφηγούμενος. *o Dii & quam ſuave, quod dilucidum eſt in arte! & quam expeditum eſt cujuſque fortunam cernere. ſtorea certe extemporalis hæc e retibus, opinor, contexta, ductores excipit venationis, ad honeſtè de ea loquendum: atque hi ſane quinque ſunt. Viden' eum qui in medio maxime ipſorum eſt? ut excitato ſemetipſo converſus eſt, ad ſuperincumbentes, ſuum, ut mihi videtur, enarrans certamen,*&c. vide totam eleganter diſpoſitæ picturæ deſcriptionem, nec non plures alias rectiſſimè collocatarum imaginum deſcriptiones. in iis tamen picturis, quæ res de nocte geſtas exprimunt, ardua magis eſt ratio Diſpoſitionis. βραδεῖα γὰρ ἡ κατάληψις αὐτῶν, ὑπὸ τοῦ ὡς ἐν νυκτὶ εἶναι· γέγραπται δὲ ἡ νὺξ, οὐκ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ, *tarda autem ac difficilis ipſarum comprehenſio ac cognitio; quod in tenebris ſint: nox enim non à corpore, ſed à tempore*

pore

pore picta eſt, &c. vide Philoſtratum Iconum lib. I, in Como. operoſior quoque eſt Collocatio figurarum, quæ aliquam ſui in aquis imaginem ſunt redditurae; quâ de re præclarus eſt Philoſtrati locus Iconum lib. I, in Olympo, μέχρι τούτων σε τὸ ὕδωρ γράφει, Ὄλυμπε, κατακύπτοντα ἐς αὐτὸ ἀπὸ τῆς πέτρης. εἰ δὲ ἑστηκότα ἔγραφεν, οὐκ ἂν εὐσχήμονα τὰ ὑπὸ τῷ στέρνῳ ἔδειξεν. ἐπιπόλαιοι γὰρ αἱ μιμήσεις τῶν ὑδάτων, ὑπὸ τοῦ συνιζάνειν ἐν αὐτοῖς τὰ μήκη. *Huc uſque te effingit aqua in ipſam è ſaxo innuentem: quod ſi ſtantem effingere non utique formoſa quæ ſub pectore ſunt, oſtendiſſet: aquarum enim imitationes in ſuperficie ſunt, quod longitudines in ipſis conſideant.* neque Auſonius hic prætereundus, qui per quàm eleganter in Moſellâ,

Hos Hyperionio quum Sol perfuderit æſtu,
Reddit nautales vitreo ſub gurgite formas,
Et redigit pandas univerſi corporis umbras.
Vtque agiles motus dextrâ lævaque frequentant,
Et commutatis alternant pondera remis,
Vnda refert alios, ſimulachra humentia, nautas:
Ipſa ſuo gaudet ſimulamine nautica pubes,
Fallaces fluvii mirata redire figuras.

Plin. junior lib. VIII, epiſt. 8, *ripæ fraxino multâ, multâ populo veſtiuntur: quas perſpicuus amnis, velut verſas, viridi imagine annumerat.* ita enim ex Auſonio legendum videtur; quum in vulgatis editionibus *velut merſas* paſſim reperiatur. huc refer etiam hunc locum ex Agell. noct. Attic. XVI, 18, *ſi rectius ſpeculum ſpectes, imago fiet tua hujuſmodi, ut caput deorſum videatur, pedes ſurſum.*

CAPVT VI.

QVinque capita hæc, quæ recenſuimus, ita ſunt inter ſe connexa & indiſcreta, ut, ſi quid ex his defuerit, fruſtra in cæteris laboretur. nec poſſumus quolibet uno eorum eſſe contenti ad conſummationem picturæ, niſi porro ex omnibus his ritè obſervatis eluceat certa quædam Venuſtas ac Gratia, quâ non ſingula hæc, ſed, ut ſemel dicam, pariter omnia decent. in ſcriptis nuncupatur *genius*, juxta illud Martialis lib. VI, Epigramm. 60.

Ingenioſa tui Pompilli ſcripta feruntur;
Sed famæ non eſt hoc, mihi crede, ſatis.
Quàm multi tineas paſcunt blattaſque diſerti,
Et redimunt ſoli carmina docta coci?

Digitized by Google

Neſcio quid plus eſt, quod donat ſæcula chartis:
Victurus genium debet habere liber.

Et profectò cum Inventio multum per ſe valeat, Symmetria delectet, Color etiam propriam quandam rebus adjiciat vim; neceſſe eſt perfectum quiddam, cùm omnia coierint, fieri; atque illam demùm inſigniter florentem & multum expolitam dixeris picturam, cui omnes omnium gratiarum lepôres illigantur, & in quâ paſſim deprehenditur τὸ χάριεν τῆς γραφῆς, *venuſtas picturæ*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, & mox in Melete. τὸ ἐπίχαρι, *gratioſum*, ut idem loquitur in prooemio Iconum. Corpus certè humanum, quod ſingulis ſui partibus habet concinnam aliquam accuratæ perfectionis ſpeciem, non ſtatim venuſtum dici meretur, ſed quod ex univerſâ perfectiſſimarum partium juncturâ Gratiam quandam ſpirat, quæ ſpectantium oculos tenere ac trahere valeat. quamobrem etiam non inſcitè fomam à Gratiâ diſtinxiſſe videtur Ovid. II de Arte *, *Multaque cùm formâ Gratia miſta fuit.* recte quoque Quintil. orat. inſtit. IV, 2, *quædam partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt.* ita Nero, teſte Suetonio in ejus vitâ, cap. 51, fuit *vultu pulchro magis quàm venuſto.* Catullus quoque Carm. 87.

* verſ. 570.

Quintia formoſa eſt multis; mihi candida, longa,
Recta eſt. hoc ego. ſic cætera confiteor.
Totum illud, formoſa, nego. nam nulla venuſtas,
Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis.
Leſbia formoſa eſt. quæ cùm pulcherrima tota eſt,
Tum omnibus una omnes ſurripuit Veneres.

Tibullus lib. IV, Eleg. 2, de Sulpitiâ.

Illam, quicquid agit, quoquò veſtigia movit,
Componit furtim ſubſequiturque decor.
Seu ſolvit crines, fuſis decet eſſe capillis;
Seu compſit, comptis eſt veneranda comis.
Vrit, ſeu Tyriâ voluit procedere pallâ;
Vrit, ſeu niveâ candida veſte venit.
Talis in æterno felix Vortumnus Olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

Claudiam denique Rufinam decorâ formâ conſpicuam deſcribit Martialis lib. XI, Epigr. 54. quæ Britanna cùm eſſet, Romanis tamen Atticiſque artibus naturale decus formæ auxerat,

Claudia cæruleis cùm ſit Rufina Britannis
Edita, cur Latiæ pectora plebis habet?

Quale

Digitized by Google

Quale decus formæ? Romanam credere matres
Italides poſſunt; Atthides eſſe ſuam.

Κάλλος γυναικὸς τὸ μήτε ἀργὸν, μήτε ἀπίθανον, ἀλλὰ μεμιγμένον χάριτι καὶ κινητικὸν, ἁλμυρὸν καὶ δριμὺ καλοῦσιν. *forma mulieris nec otioſa, nec illiberalis, ſed cum venuſtate & gratia quadam mixta, quæque ſenſus poteſt inflectere, ſalſa & acris dici ſolet.* Plut. Sympoſ. problem. v, 10. Lucretius lib. IV,

— Chariton mia, tota merum ſal.

Picturæ par quoque ratio eſt. nam ſicut cithara, ita Pictura perfecta non eſt, niſi ab imo ad ſummum omnibus intenta nervis conſentiat. Non latuit hoc Apellem, cujus (quamquam eadem ætate maximi pictores eſſent) præcipua in arte venuſtas fuit: etenim is, quum opera reliquorum admiraretur, *collaudatis omnibus, deeſſe iis unam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant; cætera omnia contigiſſe; ſed hac ſolâ ſibi neminem parem.* Plin. XXXV, 10. Venerem hîc ſummus artifex dicit peculiarem Inventionis, Symmetriæ, Coloris, Motus, Diſpoſitionis denique gratiam, per univerſa picturæ membra ſic diffuſam, ut non modò Inventione, Symmetriâ, Colore, Motu, Diſpoſitione ſpectantes teneat, ſed multiplici ſingularum partium harum venuſtate in unum collatâ effloreſcat.

§. 2. Atque hæc eſt proculdubio Venus illa quam, ex ingenio artificis ſponte ſuâ naſcentem, nullæ regulæ artis tradunt, quamque nullâ vel moroſiſſimâ præceptorum ſedulitate artifices aſſequi valeant; nimiâ præſertim curâ omnem picturarum lepôrem deſtruente magis quàm adjuvante; neque enim aliâ viâ magis in κακοζηλίαν itur. *vitium eſt ubique, quod nimium eſt.* Quintil. VIII, 3. *nihil poteſt placere, quod non decet.* Quint. I, 11. *ideoque etiam quod naturâ rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoque temperetur, gratiam perdit. cujus rei obſervatio judicio magis quodam ſentiri, quàm præceptis tradi poteſt. Quantum ſatis ſit, & quantum recipiat præſens materia, non habet hæc res menſuram & quaſi pondus: quia, ut in cibis, alia aliis magis complent.* Quintil. XI, 1. *præcipueque in hac parte præſtandum eſt, ut deceant cuncta; quod prudentiâ magis, quàm ullâ præceptionis arte ſervatur.* Mart. Capella lib. V de nupt. Phil. & Merc. quamobrem etiam frequenter uſu venit, ut multi, quibus à naturâ minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſint, *ut iis quæ habeant, modicè & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat; id enim eſt maximè vitandum, & de hoc uno minimè eſt facile præcipere. Roſcium ſæpè audio dicere, Caput eſſe artis, decere; quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit.* Cicero I de Oratore. arte quidem non traditur hoc, attamen artem, vim ſuam diſſimulantem, ſequitur, cùm *nulla res ſine arte ſatis valeat, & comitetur ſemper artem decor. An non eam, quæ emiſſa optimè eſt, haſtam ſpecioſiſſimè contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quò certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior.* Quintil. IX, 4.

IX, 4. niſi malis opinari quod artifex Venerem hanc naturâ duce melius aſſequetur, quàm arte; *ſed naturæ ipſi ars inerit*, ut idem Quintil. ibidem loquitur. etenim hæc duo naturâ arctè adeo ſunt inter ſe copulata ac devincta, ut ſeparari atque intervelli ſalvo lepôre operum non poſſint. *ταύτην κρατίστην τε καὶ χαρακτηριστικωτάτην ἀρετὴν, εἴτε φύσεως εὐτυχίαν δεῖ καλεῖν, εἴτε πόνου καὶ τέχνης ἐργασίαν, εἴτε μικτὴν ἐξ ἀμφοῖν ἕξιν ἢ δύναμιν*, *hanc virtutem optimam & quæ maxime exprimit, ſive ea ingenii felicitas, ſive tum laboris, tum artis opus, vel mixtus ex ambobus habitus & facultas dicenda eſt.* Dionyſ. Halicarnaſſ. in Lyſiâ. *καὶ ἡ ἀλληλουχία τούτων ἴσως γένοιτ' ἂν τὸ τέλειον.* *ipſorum ſane cohærentia eſt ipſa pulchritudo.* Dionyſ. Longinus *περὶ ὕψους*, §. 32. Atque hoc illud eſt, quod Philoſtrato agenti de picturâ ſerti florei, *τὸ χαῦνον τοῦ στεφάνου καὶ ἁπαλὸν* appellatur, Iconum lib. 1, in Como. *ἐλευθερία τῶν ἀνθέων*, ut idem Philoſtratus ibidem explicat. Italicè eſt *morbido & vago*, *leggiadro ſvelto*. neque invenuſtè Catullus in Argonauticis corollas mirâ quadam artis facilitate plexas *indiſtinctas* dixit, quod flores caſu potius congeſtos, quàm anxiè digeſtos ſpectantium oculis exhiberent. gratiam hanc molliter turgentium coronarum *teneritatem* dixit Tertullianus de Coronâ militis, *in capite*, inquit, *quis ſapor floris? quis coronæ ſenſus, niſi vinculi tantùm? quia neque color cernitur, neque odor ducitur, neque teneritas commendatur.*

§. 3. Paret igitur, quàm ſit arduum, exactæ artis opus poſteris relinquere: præſertim, quum ne quidem ad conſummationem picturæ ſufficiat hæc, de quâ nunc egimus, Venus; niſi eam felix quidam firmæ facilitatis decor commendet. elegans feſtivæ facilitatis exemplum habes apud Philoſtratum Iconum lib. 1, in Amoribus. *γελῶσιν οἱ Ἔρωτες*, inquit, *καὶ καταπεπτώκασιν· ὁ μὲν, εἰς πλευράν· ὁ δὲ, πρηνής· οἱ δὲ, ὕπτιοι· πάντες ἐν τοῖς τῆς διαμαρτίας σχήμασι.* *rident Amores, & ceciderunt, hic quidem in latus, hic vero pronus, hi omnes ſupini, errorem vario indicante habitu.* videas itaque hîc, quantam elegantiſſimæ alioqui picturæ Gratiam adſperſerit pictor, dum variè ludentes atque ex laſcivâ quadam petulantiâ temerè lapſantes Cupidines pari fidentioris negligentioriſque artis veluti errore deſcribit. Plinius certè loco ex cap. 10, libri XXXV nat. hiſt. proxime allato poſtquam Apellem præter cæteros gratiâ hac polluiſſe teſtatur, ſubjunxit hæc verba, *uſurpavit Apelles & aliam gloriam, cùm Protogenis opus immenſi laboris ac curæ ſupra modum anxiæ miraretur: dixit enim, omnia ſibi cùm illo paria eſſe, aut illi meliora; ſed uno ſe præſtare, quod manum ille de tabulâ neſciret tollere: memorabili præcepto, nocere ſæpè nimiam diligentiam.* Plutarchus quoque in Timoleonte facilitatem hanc à Venere diſtinguit, *ἡ μὲν Ἀντιμάχου ποίησις*, inquit, *καὶ τὰ Διονυσίου ζωγραφήματα, τῶν Κολοφωνίων, ἰσχὺν ἔχοντα καὶ τόνον, ἐκβεβιασμένοις καὶ καταπόνοις ἔοικε· τοῖς δὲ Νικομάχου γραφαῖς, καὶ τοῖς Ὁμήρου στίχοις, μετὰ τῆς ἄλλης δυνάμεως*

μιως καὶ χάειτος, πρόσεςι τὸ δοκεῖν εὐχερῶς ἐ ῥᾳδίως ἀπειργάσθαι. *Vt enim Colophoniorum Antimachi verſus & Dionyſii picturæ nervis præditi & vigore imaginem referunt expreſſorum & elaboratorum ; Nicomachi vero picturis & carminibus Homeri extra reliquas dotes & gratias etiam hoc ineſt, expedite ut facta & facile appareat.* Simile illud : *In omnibus rebus videndum eſt , Quatenus. etſi enim ſuus cuique modus eſt ; tamen magis offendit nimium , quàm parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat , qui non ſentirent , quid eſſet ſatis.* Cicero in Oratore. *Apollodorus fictor inter cunctos diligentiſſimus artis, & iniquus ſui judex , crebrò perfecta ſigna frangens , dum ſatiare cupiditatem nequit artis , & ideò Inſanus cognominatus.* Plinius xxxiv, 8. & mox , *Callimachus ſemper calumniator ſui , nec finem habens diligentiæ , ob id Cacizotechnos appellatus ; memorabili exemplo adhibendæ curæ modum. hujus ſunt ſaltantes Lacænæ , emendatum opus ; ſed in quo gratiam omnem diligentia abſtulerit.*

§. 4. Deturpat ergo nimia cura totam emendatiſſimarum quoque picturarum Gratiam, quemadmodum facilitas eam auget. Grande, & , ut ita dicam , pudicum exactæ conſummatæque artis ſpecimen , non eſt maculoſum , nec turgidum, ſed naturali pulchritudine exſurgit , calamiſtrorum fucique impatiens. huic igitur præcipuè virtuti attendat artifex, totam mentem,omnes cogitationes ad tantæ rei magnitudinem ſedulò convertat, *Et curam totâ mente Decoris agat,* Ovid. III de Arte *. præſertim, cùm is demùm ſummus in arte dici mereatur , *cui diſciplina, & ſtudium , & exercitatio dederit vires facilitatis.* Quintil. XII, 9. *ἀφέλεια ſimplex & inaffectata* , inquit idem ille Quintil. VIII, 3 , *habet quendam purum , qualis etiam in fœminis amatur, ornatum ; & quaſdam velut è tenui diligentiâ munditias.* κάλλος αὐτοφυὲς, καὶ ὅμοιον αὐτομάτῳ φυτῷ , *nativa forma ſimiliſque plantæ ſuo ingenio natæ* , Ariſtæn. lib. I, epiſt. 7. ἀσκεύαςον κάλλος, *non ficta pulchritudo,* Philoſtr. Iconum lib. II, in Panthiâ. Terent. Phorm. Act. I, Sc. 2 ,

— Virgo pulchra, & quò magis diceres ,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus paſſus : nudus pes : ipſa horrida :
Lachrymæ : veſtitus turpis : ut, ni vis boni
In ipſâ ineſſet formâ, hæc formam exſtinguerent.

Ovid. II Faſt. † de Tarquinio in Lucretiâ commoto :

Forma placet, niveuſque color, flavique capilli ,
Quique aderat nullâ factus ab arte decor.

Idem III de Arte ‡ ,

Formoſæ minus artis opem præceptaque quærunt.
Eſt illis ſua dos forma ſine arte potens.

Catalecta vet. poët. lib. I ,

* verſ. 424.
† verſ. 763.
‡ verſ. 257.

 Fingere

Digitized by Google

Fingere ſe ſemper, non eſt confidere amori.
Quid, quod ſæpè decor, cùm prohibetur, adeſt ?

Notat hoc in Semiramide Ælianus var. hiſt. VII, 1, Σεμίραμιν τὴν Ἀσυ-ρίαν, inquit, ἄλλοι μὲν ἄλλως ᾄδουσιν· ὡραιοτάτη δὲ ἐγένετο γυναικῶν, εἰ καὶ ἀφι-λέστερον ἐχρῆτο τῷ κάλλει. *De Semiramide alii dicunt. Ea fuit inter omnes fœminas ſpecioſiſſima, tametſi remiſſius & negligentius formam curabat.* in Alexandro quoque magno id ipſum obſervat idem Ælianus var. hiſt. XII, 14, Ἀλέ-ξανδρον τὸν Φιλίππου ἀπραγμόνως ὡραῖον λέγουσι γενέσθαι. *Alexandrum Philippi fi-lium ſine curatione formæ, ſpecioſum fuiſſe perhibent.* talis fœmina Horatio lib. I Carm. Ode 5, *ſimplex munditiis* dicitur. ἀπεριέργως καλὴ, ut loquitur Ælianus var. hiſt. XII, I. Tullius quoque in Oratore, *quædam etiam negligentia eſt diligens*, inquit, *nam ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipſum decet; ſic hæc ſubtilis pictura etiam incompta delectat. Fit enim quid-dam in utroque quo ſit venuſtius, ſed non ut appareat. tum removebitur omnis inſi-gnis ornatus, quaſi margaritarum, ne calamiſtri quidem adhibebuntur. Fucati ve-rò medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur; elegantia modò & munditia remanebit.* imprimis ergo cavendum ne elaborata quæſitæ venuſtatis con-cinnitas & quoddam aucupium delectationis manifeſtò deprehenſum ap-pareat. etenim frigida illa nimiæ ſubtilitatis affectatio frangit atque con-cîdit vividum incaleſcentis animi impetum, & quicquid eſt in arte gene-roſius. non raro quoque evenit, ut nimiâ diligentiâ deterius fiat opus; quia ſunt optima minimè arceſſita, & ſimplicibus atque ab ipſâ veritate profectis ſimilia. nam illa quæ curam fatentur, non conſequuntur gra-tiam; propterea quod ſenſus obumbrant, & velut læto gramine ſata ſtrangulant, ut loquitur Quintil. in procemio libri octavi. *ipſa emendatio finem habet*, ut ſalubriter monet Quintil. X, 4, *ſunt enim qui ad omnia tan-quam vitioſa redeant; &, quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primum eſt, melius exi-ſtiment quicquid eſt aliud: ſimiles medicis, etiam integra ſecantibus. accidit itaque ut cicatricoſa ſint, & exſanguia, & curâ pejora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod ſufficiat; ut opus poliat lima, non exterat.* vide quoque Plinium Iuniorem lib. IX, epiſt. 35. Vnde etiam illud, quod in pleriſque aliis ar-tibus obſervatur, hîc quoque locum habet, Caput nimirum artis eſſe, ar-tem premere. & profectò, ſi qua pingentium ars eſt, ea prima eſt, ne ars eſſe videatur. *Vtiliſſima eſt diſſimulata ſubtilitas; quæ effectu apparet, habitu la-tet.* Seneca in procemio libri primi Controverſ. *Sed hoc pati non poſſumus; & perire artem putamus, niſi appareat; cùm deſinat eſſe ars, ſi appareat.* Quintil. IV, 2. appoſitè Ovid. X Metam. † de Pygmalione,

† *verſ.* 247.

Interea niveum mirâ feliciter arte
Sculpſit ebur, formamque dedit quâ fœmina naſci

Nulla

Digitized by Google

Nulla poteſt; operiſque ſui concepit amorem.
Virginis eſt verè facies, quam vivere credas,
Et, ſi non obſtet reverentia, velle moveri,
Ars adeò latet —,

§. 5. Liquet ergo rem totam rectâ reputantibus viâ, præcipuam tantopere laudatæ venuſtatis gloriam ab expeditæ & minimè coactæ artis facilitate provenire, quâ permotus ſpectator veluti attonitus miratur illa doctarum manuum σοφίσματα, prout admiranda excellentium artificum opera vocat Philoſtratus Iconum lib. I, in Memnone. Himerius quoque δότε μοι, inquit, τὴν Ζεύξιδος τέχνην, καὶ τὰ Παῤῥασίου σοφίσματα, *date mihi Zeuxidis artem & Parrhaſii in pingendo peritiam.* Damaſcius quoque apud Photium de ſemet ipſo teſtatur, quantum ſenſerit animi motum conſpectâ Venere, quam Herodes ſophiſta dedicaverat. ἵδρωσα μὲν ὑπὸ θάμβους τε καὶ ἐκπλήξεως, inquit, οὕτω δὲ τὴν ψυχὴν διετέθην ὑπὸ τῆς εὐφροσύνης, ὥστε οὐχ οἷός τ' οἴκαδε ἐπανιέναι· πολλάκις δὲ ἀπιὼν ἐπαναστρέφειν ἐπὶ τὸ θέαμα. τοσοῦτον αὐτῷ κάλλος ἐνεκέκρασεν ὁ τεχνίτης, οὐ γλυκύ τι καὶ ἀφροδίσιον, ἀλλὰ βλοσυρόν τε καὶ ἀνδρεῖον. *ſudavi præ ſtupore & admiratione, & ſic afficiebatur animus iſtac lætitia, ut domum ire non poſſem. Sæpe cum abiviſſem ad ſpectaculum revertebar. Tantam huic pulchritudinem immiſcuerat artifex, non ſuavem aut veneream aliquam, ſed terribilem ac plane virilem.* Hæc eſt illa virtus, quæ mirantium circulos undique contrahit; quæ tantos clamores, tantas admirationes efficit; in eâ vires pingendi conſtitutæ ſunt: *Timanthes pinxit Heroa abſolutiſſimi operis,* inquit Plin. XXXV, 10, *arte ipſâ complexus vires pingendi.* Philoſtrato in proœmio libri primi Iconum, hæc vis artis κράτος τῆς ἐπιστήμης, *vis ſcientiæ* vocatur. Eidem quoque Iconum lib. II, in Rhodogyne dicitur ἰσχὺς τῆς γραφῆς, *efficacia picturæ*; Luciano denique in Zeuxide eſt δύναμις τῆς τέχνης, *vis artis.* hæc virtus oculos noſtros capit, tenet, Propert. lib. III, Eleg. 10,

Aut certè tabulæ capient mea lumina pictæ,
Sive ebore exactæ, ſeu magis ære manus.

Plin. XXXV, 9, *neque ante Apollodorum ullius tabula oſtenditur, quæ teneat oculos.* Ex vivo virtutis hujus ſenſu provenit attonitus ille ſtupor, qui occupare ſolet animos miracula tantæ artis juſtâ æſtimatione ponderantium, atque in eâ contemplatione acquieſcentium. ἀφασίᾳ πληγέντες εἱστήκειμεν, *muti conſtitimus,* Calliſtratus in Cupidine Praxitelis. Horat. lib. II, Satyrâ 7,

— *Pauſiacâ torpes inſane tabellâ.*

Non habent incredibilia vocem. quædam majora ſunt, quàm ut illa capiat modus ſermonis humani. Quint. Declam. XIX. *magnitudo ſtuporis, locum multis plauſibus non relinquit.* Symmachus lib. X, epiſt. 22. Pictura itaque quæ admirationem non habet, nulla meritò judicatur: atque is demum prudentioribus

 ribus

ribus verus videbitur artifex, in quo homines exhorreſcunt, in quo exclamant, quem ſtupefacti intuentur, quem plus quàm hominem putant: qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè, quicquid Inventio ſuggeſſerit, exprimet. Cicero III de Oratore. & mox, Quare Benè & Præclarè, quamvis illi ſæpè dicatur: Bellè & Feſtivè, nimium ſæpè nolo. quamquam illa ipſa exclamatio, Non poteſt melius, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa admiratio ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. Tandem tamen, expleto tam juſtæ admirationis ſtupore, temperare ſibi non valeat ſpectator, quin ſubinde, γράμμασι προστυχὼν χειρὸς ἀστείας, *literas elegantis manus nactus*, * exclamet, ὄντως παράδοξος ἡ τέχνη, καὶ κρείττων ἀνθρωπίνης χειρὸς, *ſtupenda vere fuit ars & humana manu præſtantior*, ut loquitur Calliſtratus in Memnonis ſtatuâ. & ſi fortè, dum in hoc animi æſtu verſatur, in Paſiphaës picturâ Cupidines ſerram ducentes obſervet, οἱ ἐπὶ τοῦ πρίονος Ἔρωτες, inquit, ἔννοιάν τε ὑπερβεβλήκασι πᾶσαν καὶ σοφίαν, ὁπόση χειρός τε καὶ χρωμάτων. σκόπει γὰρ, τῷ ξύλῳ πρίων ἐμβέβληται, καὶ διῆκται αὐτοῦ ἤδη. *qui autem circa ſerram ſunt Amores, cogitationem omnem ſcientiamque ſuperarunt, quanta ad manus coloreſque pertinet. Adverte: ligno ſerra impoſita, jamque per ipſum ducta.* Philoſtr. Iconum lib. I, in Paſiphaë. Sin autem in tabulam argumento nativitatis Pindari inſignem incidat, ſingula abſolutiſſimæ artis momenta percenſens, non ceſſat in proximum quemque qualemcunque ſui ſenſus guſtum transfundere, οἶμαι θαῦμά σοι εἶναι καὶ τὰς μελίττας, οὕτω γλίσχρως γεγραμμένας, inquit, ὧν γε καὶ προνομαία δήλη, καὶ πόδες, καὶ πτερὰ, καὶ τὸ χρῶμα τῆς στολῆς οὐκ ἀτακτοῦσιν, ἴσα τῇ φύσει διαποικιλλούσης αὐτὰ τῆς γραφῆς. *Apes quoque ſic exiliter & affabre pictas tibi eſſe admirationi puto: quarum proboſcis, ac pedes evidentiſſime cernuntur, & pennæ ac ſtolæ color non incongrue habent, cum in ipſis variandis ars naturam adæquaverit.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Pindaro. rurſus picturam telâ Penelopes nobilem intuens, nihil non in eâ ſuſpicit; araneolum tamen in proximo conſpicatus, τὸ οὕτω γλίσχρως ἀράχνην διαπονῆσαι, inquit, καὶ δεῖξαι κατὰ τὴν φύσιν, καὶ τὸ ἔριον αὐτῆς ὑπομόχθηρον γράψαι καὶ ἄγριον, ἀγαθοῦ δημιουργοῦ καὶ δεινοῦ τὴν ἀλήθειαν, *araneum tam tenuiter elaboraſſe, ac juxta naturam indicaſſe, ipſumque filum laborioſum ac difficile pinxiſſe, artificis eſt prudentis, atque adamuſſim vera referentis.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Telis. in tabulâ Panthiæ morientis ſuſpenſus miratur τὰ σημεῖα τῶν ὀνύχων ἡδίω γραφῆς, *unguium veſtigia, quam picta ſint, longe ſuaviora.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Panthiâ. quemadmodum & Philoſtr. junior in Venatoribus. in tabulâ Veneris oſtendit qualiter ὁ περὶ τὰς ἐσθῆτας λειμὼν, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς χρώματα, καὶ ὡς ἄλλο ἄλλῳ ἐπιτρέπει, δαιμονίως ἐκμεμίμηται, *pratum quod veſtes circuit, & qui in eis ſunt colores, & quod alius alium interdicet, mirum in modum expreſſa*

* *Philoſtr. junior in proœmio Iconum.*

preſſa ſunt. Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. Viſâ quoque aureâ veſte Veneris, potiſſimùm in eâ ſubtiliſſimam ſuturæ ſpeciem miratur. ῥαφὴ, οἷα νοεῖσθαι μᾶλλον, ἢ ὁρᾶσθαι, *Sutura, quæ mente potius percipi, quam videri poteſt*. Philoſtr. junior in Ludibundis. in marmoreâ Bacchæ bacchantis ſtatuâ cuncta deprehendit ſigna animi furoris œſtro perciti, τοσαῦτα πάθους διέλαμπε τὰ τεκμήρια, ὑπὸ τῆς τέχνης ἀῤῥήτῳ λόγῳ κραθέντα. *tot ac tanta affectus indicia ab arte emicabant, inenarrabili arcanaque ratione temperata*. Calliſtratus in Bacchæ ſtatuâ. In contemplatione ſtatuæ Narciſſi defixus, cætera quidem miratur, τὸ δὲ οὐδὲ λόγῳ ῥητὸν, inquit, λίθος εἰς ὑγρότητα κεχαλασμένος, καὶ ἐναντίων σῶμα τῇ οὐσίᾳ παρεχόμενος. στερεωτέρας γὰρ τετυχηκὼς φύσεως, τρυφερότητος ἀπέστελλεν αἴσθησιν, εἰς ἀραιόν τινα σώματος ὄγκον διαχεόμενος. *Iſtud autem ne verbis quidem exprimi poteſt, ut lapis in humorem laxatus, corpus oppoſitum eſſentiæ ſuæ præbuerit: naturam namque ſolidiorem nactus; ſenſum tamen aliquem deliciarum emittebat, in rarum quendam corporis tumorem diffuſus*. Calliſtr. in Narciſſi ſtatuâ. conſpecto denique Cupidine Praxitelis, εἶδες ἂν τὸν χαλκὸν θρυπτόμενον, inquit, καὶ εἰς εὐσαρκίαν ἀμηχάνως χλιδῶντα. *Videas æs deliciis diffluens, & mirum in modum carnis teneritudine molleſcens*. Calliſtr. in Cupidinis ſtatuâ.

§. 6. Ex omnibus hiſce locis perſpicuum cuivis eſſe poteſt, modos hoſce loquendi, ἀῤῥήτῳ λόγῳ, δαιμονίως, ἀμηχάνως, &c. ſatis exprimere vim aliquam præcepta ſubtiliſſimæ artis ſupergreſſam; artifice nimirum naturam ipſam in tantâ rerum varietate ludentem provocante, & in vivis diverſiſſimarum rerum formis inaffectatâ jucundæ ſecuritatis facilitate exprimendis juveniliter luxuriante & quaſi ludente. Statius lib. I Sylv. in Tiburtino Manlii Vopiſci *, — *luſit in ære Myronis manus* —. νεανιεύεται ὁ ζωγράφος, *adoleſcit pictor*, Philoſtr. junior in imagine Orphei. Calliſtratus quoque in Memnonis ſtatuâ, ὁ Δαίδαλος μέχρι μὲν κινήσεως ἐνεανιεύετο, καὶ δύναμιν εἶχεν ἡ ἐκείνου τέχνη ἐξιστάναι τὰς ὕλας, καὶ εἰς χορείαν κινεῖν. *Dædalus ad motionem uſque generoſe attentaverat, atque illius artificium vim materias mutandi & loco transferendi & ad choream excitandi habebat*. hic enim τὸ νεανιεύεσθαι nihil eſt aliud, quàm juvenilis animi vigore velut laſcivientem & exſultantem aliquid aggredi. nam in eo præcipua & viva vis artis poſita videtur, ſi in opere felix illa & fœcunda primi conatus facilitas eluceat; quâ ſine mortuam eſſe artem cùm Plinio rectè dixeris. *Hactenus dictum ſit*, inquit lib. XXXV, cap. 5, *de dignitate artis morientis*. benè *morientis*, quandoquidem ſupra ex Vitruvio & Plinio didicimus, artem hanc olim plurimorum ſæculorum ſtudio & conſummatiſſimorum artificum curâ perfectam, circa tempora Auguſti animam cœpiſſe agere: tunc enim ars, vitiis evincentibus, paulatim victa ceſſit; & artifices ultra modum cu-

* verſ. 51.

ram cultui impendentes, relictâ priorum ingenuâ ſimplicitate, tabulis ſuis commendationem potius quærebant ex ſumptuoſis coloribus, quàm ex ipſius artis ſinceritate & elegantiâ, donec omnem gratiam rei nimiâ captatione conſumpſiſſent.

§. 7. Optimè verò decorum illud retinebimus, ſi *propriam naturam ſequamur, & ſtudia noſtra naturæ regulâ metiamur. neque enim attinet repugnare naturæ; nec quicquam ſequi, quod aſſequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale ſit decorum illud; ideò quia nihil decet invitâ (ut ajunt) Minervâ, id eſt adverſante & repugnante naturâ. quæ contemplantes, expendere oportebit quid quiſque habeat ſui, eaque moderari, nec velle experiri quàm ſe aliena deceant; id enim maximè quemque decet, quod cujuſque ſuum maximè. Suum igitur quiſque noſcat ingenium, acremque ſe & vitiorum & bonorum ſuorum judicem præbeat: ne Scenici plus quàm nos videantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt. qui voce freti ſunt, Epigonos, Medeamque. qui geſtu, Menalippam, Clytæmneſtram. ſemper Rupilius Antiopam. non ſæpe Æſopus Ajacem. Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimùm elaborabimus. ſin aliquando neceſſitas nos ad ea pertruſerit, quæ noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decorè, at quàm minimùm indecorè facere poſſimus: nec tam eſt enitendum, ut bona, quæ nobis data non ſunt, ſequamur; quàm ut vitia fugiamus.* Cicero lib. I de Officiis. Teneamus ergo ante omnia illud Quintiliani lib. VIII, cap. 3, *prima virtus eſt, vitio carere.* & cogitemus omnia quæ traduntur præcepta eò præcipuè tendere, ut vitia effugiamus; atque eos, qui hoc aſſequuntur, ab eximiâ illâ Gratiâ quàm proximè abfuturos. Horat. lib. I, epiſt. I,

Virtus eſt, vitium fugere; & ſapientia prima
Stultitiâ caruiſſe —. contra verò, *ſi plura ſunt quæ nocent, quæ proſunt obruentur,* Quintil. IV, 2.

CAPVT VII.

Vidimus nunc quod felix operum artificioſorum ſumma potiſſimùm conſiſtat in eâ, quam diximus, Venere & Gratiâ: Venerem quoque hanc ex Inventione, Symmetriâ, Colore, Motu, Diſpoſitione, ritè obſervatis, provenire: neque ullos unquam artifices vel minimam ejus umbram, ſine mutuis naturæ atque artis adminiculis aſſequi potuiſſe. quamobrem, cum tam multa in Gratiâ hac conſtituendâ concurrant, non pauciora quoque ad eam diſcernendam dijudicandamque requiri perſpicuum eſt: etenim *nunquam poteſt pleniſſimè inveſtigari, quod non per viam ſuam quæritur.* Caſſiod. de Divinis lectionib. cap. 28. Peccant igitur quotquot

Digitized by Google

quot profundiſſimarum artium miracula *ludificabundi non tam judicialiter quàm ocularitèr intuentur*, ut loquitur Sidon. Apollin. lib. VII, epiſt. 14. neque enim eſt quod facile judicium hoc arbitremur, aut ipſo tactu quicquam horum percipi amplius poſſe, ut ut Plutarchus * teſtetur, aſperiores etiamnum rudioris ævi tabulas judicio tactus olim explorari ſolitas. Majoris molis eſt hoc opus. *Omnium rerum ſunt quædam in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.* Plin. XVII, 4. ἀμίμητον τὸ ἐν πᾶσιν ἐπαφρόδιτον, inimitabilis illa Venuſtas per totum opus æquabiliter interſperſa atque diffuſa, non niſi argutâ quadam perſpicaciâ deprehenditur. nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita, ut admirabilis, ut polita, ut copioſa ſit Pictura, ut affectus habeat, quantum opus ſit; non eſt ſingulorum articulorum; in toto ſpectantur hæc corpore. rectè itaque Dionyſius Longinus περὶ ὕψους, §. 1, τὴν ἐμπειρίαν τῆς εὑρέσεως, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ οἰκονομίαν, οὐκ ἐξ ἑνὸς, οὐδ' ἐκ δυοῖν, ἐκ δὲ τοῦ ὅλου ὕφους μόλις ἐκφαινομένην ὁρῶμεν. *cognitionem inventionis, rerumque ordinem & oeconomiam, non ex uno neque ex duobus ſolum, ſed ex toto contextu effulgere videmus.*

* circa initium libri de Defectu oraculorum. & Sympoſ. probl. VIII, 10.

§. 2. Recedat igitur quiſquis cùm ſupercilio quodam, ne minimâ quidem ſui parte intellecta tranſiens, intelligentiam ponit in ſolo judicandi faſtidio: fruſtra enim ſperet cultiori huic ſæculo tam facilè imponi poſſe in ſerio ac ſevero negotio. opus eſt examine & librâ. ac primò quidem trutinanda eſt apta non ſtultæ Inventionis diſpoſitio, quid doceat, & quibus mentes noſtras viribus inſpiret atque impleat. inſpicienda deinde Colorum pigmenta juſtæ Proportionis legibus commendata quantum oblectent, & quâ jucunditate ſenſus noſtros permulceant. conſiderandi denique ſunt potentiſſimi Actionis & Paſſionis affectus, quemadmodum dominentur atque in pectora irrumpant, animoſque noſtros ſimiles iis, quæ ſpectamus, efficiunt. & ut breviter omnia complectar; Sicut optimi Oratores ac Poëtæ, ita Pictores quoque *& docent, & delectant, & permovent. Docere, debitum eſt; delectare, honorarium; permovere, neceſſarium. ad docendum, acuta; ad delectandum, quaſi arguta; ad commovendum, gravia ſectanda ſunt. ea igitur omnia in quo erunt ſumma, erit præſtantiſſimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus; ut Pictores appellantur etiam mali. quod ſi tamen alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat; contrà alius acutiorem ſe, quàm ornatiorem velit; etiamſi eſt in genere tolerabili, certè non eſt in optimo, ſi quidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.* Cicero de optimo genere oratorum. ὁ γὰρ κατὰ μικρότατον ἐνδέων, ἀτελὴς, κἂν πάντα πλείω ἔχῃ. *qui enim vel in minimo aliquo deficit imperfectus eſt, quamvis in cæteris abundet.* Lucianus in Hermotimo.

§. 3. Non ſum ex judicibus ſeveriſſimis, qui omnia ad exactam redi-

gam

gam regulam : multa donanda ingeniis puto : ſed donanda vitia, non portenta ſunt. quibuſvis certè erroribus veniam denegare, humanitatem eſt exuere. Horat. in Arte, — *quandoque bonus dormitat Homerus.* θνητῇ φύσει, κἂν ὅλως ἐπιτετευγμένη γένηται, οὐ δυνατὸν ἐφικέσθαι τοῦ ἀμέμπτως πάντων εὐαρεστήσεως. οὔτε γὰρ Φειδίας, μάλιστα τε θαυμασμένος ἐπὶ τῇ τῶν ἐλεφαντίνων ἀγαλμάτων κατασκευῇ, οὔτε Πραξιτέλης, ὁ καταμίξας ἄκρως τοῖς λιθίνοις ἔργοις τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οὔτε Ἀπελλῆς ἢ Παρράσιος, οἱ τοῖς ἐμπειρικῶς κεκραμένοις χρώμασι προάγοντες εἰς ἀκρότατον ζωγραφικὴν τέχνην, οὕτως ἐπέτυχον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥς τε κατὰ πᾶν ἄμεμπτον ἐπιδείξασθαι τὸ τῆς ἐμπειρίας ἀποτέλεσμα. ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, καὶ τῶν ἐγχειρουμένων ὑπεροχαῖς ἐπιτυγχάνοντες, ὅμως διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν διέπιπτον ἐν πολλοῖς. *Fieri non poteſt, ut natura mortalis, etiamſi ſcopum attingat, comprobationem omnium ſine ulla reprehenſione conſequatur. Neque enim Phidias in magna habitus admiratione, ob imaginum eburnearum fabricationem; neque Praxiteles, qui excellenter lapides, operibus affectiones animi admiſcuit; neque Apelles, neque Parrhaſius; quamvis ad ſummum coloribus bene temperatis pictoriam artem provexerunt; tantam in operibus ſuis felicitatem experti ſunt, ut peritiæ ſuæ effectum omnino inculpabilem exhiberent. Cum enim homines eſſent, tametſi excellentiam eorum quæ ſuſcepiſſent conſequerentur, nihilominus propter infirmitatem humanam, in multis errarunt.* Diod. Siculus lib. XXVI. Fixum itaque nobis maneat, nunquam moderationis iſtius oblivisci, quam in Arte poeticâ ſuaſit Horatius,

Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci.
Sunt delicta tamen, quibus ignoviſſe velimus.
Nam neque chorda ſonum reddit, quem vult manus, & mens;
Poſcentique gravem, perſæpe remittit acutum.
Nec ſemper feriet, quodcunque minabitur arcus.
Verùm ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parùm cavit natura —.

Et mox, — *hoc tibi dictum*
Tolle memor; certis medium & tolerabile rebus
Rectè concedi —.

Nam & in ratione conviviorum, quamvis à pleriſque cibis ſinguli temperemus, totam tamen cœnam laudare omnes ſolemus: nec ea quæ ſtomachus noſter recuſat, adimunt gratiam illis à quibus capitur. Plin. junior lib. II, epiſt. 5. Iudicandum ergò, & quidem perſeverè: quoniam ſuo quemque judicio res probare aut improbare oporteat, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi. cæterùm in ipſâ illâ judicii noſtri ſeveritate ſanum hoc circumſpectæ moderationis temperamentum tenebimus, ne forte

Digitized by Google

fortè aliis præcipites nimis, ac judicii noſtri plus juſto prodigi fuiſſe videamur. Megabyzus certè frigidâ parùm intellectæ artis cenſurâ, jocularium in malum incidit. de quo vide Ælianum var. hiſt. lib. II, cap. 2. frequenter enim inconſultè judicantes in exquiſitiſſimis ſummorum artificum operibus carpunt quædam ut tumida, quæ prudentioribus ſublimia videntur; ut improba, quæ ſobriè judicantibus audentia ſunt; ut nimia, quæ rectis judiciis plena putantur. *Plurimum autem refert, reprehendenda annotes, an inſignia. Omnis enim advertit, quod eminet & exſtat; ſed acri intentione dijudicandum eſt, immodicum ſit an grande, altum an enorme.* Plin. junior, IX, 6. *Singulis virtutibus vitia agnata ſunt pari numero, quæ earum modum & habitum ſimulacris falſis ementiuntur. ſic plerumque ſufflati atque tumidi, fallunt pro uberibus; ſqualentes & jejuni dicti pro gracilibus; incerti & ambigui pro mediocribus.* Agell. noct. Attic. VII, 14. Ovid. lib. I de Remedio amor. * * verſ. 323.

Et mala ſunt vicina bonis; errore ſub illo
Pro vitio virtus crimina ſæpè tulit.

§. 4. Quoniam tamen recto judicio plerumque officiunt *Plurima, quæ invideant purè apparere tibi rem*, ut loquitur Horat. curandum hîc imprimis ne quid eorum, quæ viſum adjuvant, deſit. enumerat ea Themiſtius paraphraſi in Ariſtot. lib. II de Animâ, ἀνεξαπάτητος, inquit, περὶ τὰ χρώματα ἡ ὄψις, ὅταν αὐτή τε ἔχῃ εἰλικρινῶς, καὶ διὰ καθαροῦ τοῦ ἀέρος τὰς ἐνεργείας ποιῆται, καὶ ἀπὸ συμμέτρου διαστήματος, καὶ τῶν χρωμάτων οὕτω κειμένων. *decipi non poteſt viſus circa colores, cum ipſe ſit purus, & per perſpicuum aerem operatur, & in modica diſtantia coloribus conſtitutis.* plenius tamen recenſuit ea Alexander Aphrodiſienſis lib. II de Anima, §. περὶ αἰσθητῶν τῶν τε καθ' αὑτὰ ὄντων, καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός. *de ſenſibilibus, eorumque quæ ſunt ſecundum ea, & ſecundum accidens.* vide locum. Nemeſius quoque de Naturâ hominis, cap. 7. τεσσάρων μάλιστα πρὸς ἐναργῆ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρῄζει· ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμέτρου κινήσεως, διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ. *quatuor maxime neceſſaria ſunt, ad rectam viſus cognitionem, integrum inſtrumentum, motus congruens & intervallum, aer purus & inluminatus.* requiras ergo hic ex Themiſtii, Alexandri, Nemeſiique ſententiâ quatuor hæc: integrum atque illæſum ſenſus inſtrumentum; motum ſive mutationem loci conſpiciendarum rerum proportioni congruentem; juſtam diſtantiam; liquidam puramque lucem. de primo agit idem Nemeſius cap. 18, κριτὴς ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ ὁ τυχών, inquit, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος. *Rectus judex in omni re non quilibet incidens, ſed ſciens & juxta naturam conſtitutus.* vanum profectò ſit pictas tabulas lippis admovere; poſtulant enim oculos perſpicaces. rectè itaque Plut. in Phocione, ὄμμα φλεγμαῖνον, ἥδιστα τοῖς σκιεροῖς καὶ ἀλαμπέσιν ἐνδιατρίβει χρώμασι· τὰ δὲ αὐγὴν ἔχοντα καὶ φῶς, ἀποστρέφεται. *oculus phlegmaticus*

ticus libentiſſimè circa umbroſos & nullo ſplendore præditos colores verſatur; à ſplendore vero & lumine ſe avertit. Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 6,

Quid juvat ad ſurdas ſi cantet Phæmius aures?
Quid miſerum Thamyram picta tabella juvat?

Secundum primo ac tertio conjunxit Tullius lib. IV Academ. quæſt. *ita eſt maxima in ſenſibus veritas,* inquit, *ſi & ſani ſunt & valentes, & omnia removentur, quæ obſtant atque impediunt. itaque & lumen mutari ſæpè volumus; & ſitus earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus; multaque facimus uſque eò, ut adſpectus ipſe fidem faciat ſui judicii.* Autor quoque Rhet. ad Herennium, *adſpectus minùs valet, ſive nimis procul amoveris, ſive vehementer propè admoveris id, quod oportet videri.* de mediocri itaque diſtantiâ intellige hæc verba Lacydis apud Laërtium lib. IV, τὰς εἰκόνας πόῤῥωθεν δεῖ θεωρεῖσθαι, *imagines eminus oportet intueri.* Quartum eſt, *tabulas benè pictas collocare in bono lumine,* ut loquitur Tullius de Claris oratoribus. atque hæc ratio eſt, cur Vitruvius lib. I, cap. 2, pinacothecis & cæteris ædium partibus, quibus certis luminibus opus eſt, à ſeptentrione lumina capienda dicat, *quod ea cœli regio neque exclaratur, neque obſcuratur Solis curſu; ſed eſt certa & immutabilis die perpetuo.* & rurſus lib. VI, cap. 7, *pinacothecæ & plumariorum textrinæ, pictorumque officinæ, ſpectent ad ſeptentrionem; uti colores eorum in opere, propter conſtantiam luminis, immutatâ permaneant qualitate.* Philoſtratus tamen in proœmio Iconum teſtatur in ſuburbio quodam Neapolitano porticum præſtantiſſimis picturis refertam ſpectaſſe occidentem. vide locum. ut ad rem redeamus, planè videtur iis, quæ jam diximus, addendus locus ex Arte Horatii,

Vt Pictura, Poëſis erit; quæ, ſi propius ſtes,
Te capiat magis; & quædam, ſi longiùs abſtes.
Hæc amat obſcurum; volet hæc ſub luce videri,
Iudicis argutum quæ non formidat acumen.
Hæc placuit ſemel; hæc decies repetita placebit.

Ad quæ verba vide veterem Comment. Quod verò γραφικὸς hanc oculos adjuvandi curam, ut à ſe alienam, omittere non debeat, conſtare poteſt ex eâ curâ, quam artifices operi intenti hac in parte adhibent. ἀναμιμνήσκειν σε πειράσομαι τῶν γραφέων, καὶ μάλιστ᾽ ὅταν ἐν λευκαῖς διφθέραις γράφωσιν, ὡς κάμνειν ῥᾳδίως αὐτῶν τὴν ὄψιν, εἰ παντάπασιν ἀβοήθητος εἴη· ταῦτ᾽ ἄρα προμηθούμενοι, κυανά τε καὶ φαιὰ παρατίθενται χρώματα, πρὸς ἃ συνεχῶς ἀποβλέποντες, ἀναπαύουσι τὰς ὄψεις. *memorem te facere tentabo pictorum, & maxime quando in albis membranis pingunt, quod viſus eorum quam celerrime laboraret, ſi nullum eſſet remedium. Verum illi hæc animadvertentes, cæruleos ſibi & fuſcos proponunt colores, ad quos aſſidue reſpicientes, viſum ſuum reficiunt.* Galenus lib. X de Vſu partium

Digitized by Google

partium corporis humani. *Cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici ſolet, paſcit.* Seneca epiſt. 58. & rurſus epiſt. 65. *Artifices ex alicujus rei ſubtilioris intentione, quæ oculos defatigat, ſi malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliquâ regione ad populi otium dedicatâ, oculos liberâ luce delectant.* ἀργυροκόπος καὶ ἀναγλυφάριος ἀναγλύφων δίσκον, κατὰ μέρος σκεπάζει ἅπερ γλύφει διάφορα ζώδια· ἐπὰν δὲ τελέσῃ, τότε φανεροῖ αὐτὸν ἐξαστράπτοντα τῷ φωτί. *quemadmodum faber argentarius & ſculptor quando diſcum inſculpit, aliquatenus operit varia illa, quæ ſculpit, animalia; ubi verò perfecit, tum diſcum ſplendentem profert in lucem.* Macarius Homiliâ XVI. Pari quoque ratione, ſubtiliter curioſa artificum opera inſpecturi, nulla non adminicula ſenſuum fallaciſſimo ſolent admovere. *facilius obſcuram operam Myrmecidis ex ebore oculi vident, ſi extrinſecus admoveant nigras ſetas.* Varro circa initium libri ſexti de L. L.

§. 5. Rectè curatis omnibus, quæ judicium oculorum juvare poſſunt, proximum eſt, ut ſingula Picturæ membra percommodè ſatis explorantes, conſummatiſſimorum operum inſpectionem vel decies repetamus; ſemper in iis aliquid novi, quod placeat, inventuri. etenim primo ſtatim intuitu non ſatis integrè pleraque dijudicat ſenſus, & in multis, quaſi incallidus quidam æſtimator, hallucinatur: ſolam rationem integritas judicii comitatur ac veritas. *Nam licet omnium penè artium atque ipſius vitæ momenta, ſenſuum occaſione producta ſint, nullum tamen his judicium certum, nulla veri eſt comprehenſio, ſi arbitrium rationis abſcedat. ipſe enim ſenſus æquè maximis minimiſque corrumpitur. nam neque minima ſentire propter ipſorum ſenſibilium parvitatem poteſt, & majoribus ſæpè confunditur.* Boëthius lib. I artis Muſicæ, cap. 9. Atque idem lib. V, cap. I, *harmonica*, inquit, *eſt facultas differentias acutorum & gravium ſonorum ſenſu ac ratione perpendens. Senſus namque confuſum quiddam ac proximè tale, quale eſt illud quod ſentit, advertit: ratio verò dijudicat integritatem, atque unas perſequitur differentias. Itaque ſenſus invenit quidem confuſa ac proxima veritati, accipit verò ratione integritatem: ratio verò ipſa invenit quidem integritatem, accipit verò ſenſu confuſam ac proximam veri ſimilitudinem. namque ſenſus nihil concipit integritatis, ſed uſque ad proximum venit; ratio verò dijudicat.* vide quoque Macrob. Saturnal. VII, 14. Præcipuam igitur in eo ſemper curam collocabimus, ut non oculis tantùm nuda ſchemata percenſeamus; ſed animo quoque velut in rem præſentem deduci nos patiamur. quo ritè obſervato, ipſa nos Pictura primo ſtatim intuitu ad iſta, quæ hiſtoriam atque argumentum maximè conſtituunt ſchemata deducet. atque hoc eſt illud, quod innuit Philoſtr. Iconum lib. I, in picturâ Amphiarai. poſtquam enim in ejus enarratione varios variorum Thebas oppugnantium bellatorum caſus retulit, ἀλλὰ οὗτοι μὲν, inquit, ἑτέρου λόγου·

κελεύει δὲ ἡ γραφὴ βλέπειν ἐς μόνον τὸν Ἀμφιάρεων, φεύγοντα καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς στέμμασι, καὶ αὐτῇ δάφνῃ. *Cæterum hi alterius ſunt curæ : jubet autem pictura reſpicere in unum Amphiaraum, cum ipſis coronis ac lauro fugientem,* &c. Idem Iconum lib. II in Panthiâ, τὰ τείχη, ὦ παῖ, καὶ τὰς ἐμπιπραμένας οἰκίας, καὶ αἱ Λυδαὶ αἱ καλαὶ, Πέρσαις ταῦτα ἀφῶμεν ἄγειν τε καὶ αἱρεῖν, ὅ, τι αὐτῶν ἁλωτόν. τὸν δὲ Ἀβραδάτην, καὶ τὴν ἀποθανοῦσαν ἐπ' αὐτῷ Πανθίαν, ἐπειδὴ ταῦτα ἡ γραφὴ βούλεται, διασκεψώμεθα οἷον τὸ δρᾶμα. *Mœnia, o puer, & incenſas domos, & pulchras Lydas, Perſis iſta agenda ac rapienda omittamus. Cæterum Abradatem, & ipſius cauſa mortuam Panthiam poſteaquam hæc innuit pictura, qualeque ſit argumentum conſideremus.* Præcipuis igitur, quas Pictura adumbrat, rebus totam curioſæ mentis intentionem præcipuè ſemper ex præſcripto Philoſtrati impendamus, ἵνα μὴ περὶ μικρῶν διεξίοιμεν, inquit Philoſtr. Iconum lib. I in Piſcatoribus, ἀλλὰ περὶ ὧν λέγειν ἄξιον, τοὺς μὲν καλάμῳ θηρῶντας, ἢ κύρτῳ τεχνάζοντας, ἢ εἴ τις ἀνιμᾷ δίκτυον, ἢ καταράττει τρίαιναν, ἀφίλωμεν τοῦ λόγου· σμικρὰ γὰρ ἀκούσῃ περὶ αὐτῶν, καὶ φανεῖταί σοι μᾶλλον ἡδύσματα τῆς γραφῆς. τοὺς δὲ ἐπιχειροῦντας τοῖς θύννοις ἴδωμεν· ἄξιοι γὰρ οὗτοι λόγου, διὰ τὸ μέγεθος τῆς θήρας. *Sed quæ memoratu digna ſunt percurramus. Calamo quidem piſcantes, vel naſſa utentes, vel ſi quis rete extrahit, aut tridente illidit, ab oratione auferamus : parva enim audies, ſi de ipſis ſermonem habuero, picturæ condimenta potius videbuntur. Sed Thynnis inſidiantes videamus. nam ob prædæ magnitudinem plurimi faciendi.*

§. 6. Quiſquis certè nonniſi minutias ſectatur, magnificentiæ iſtius ac granditatis parùm meminit, ad quam artificum opera inſpecturi non minùs in judicando, quàm ipſi artifices in elaborando, adſuefacere ſe debent. ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὂν, μὴ βλέποι, μηδ' ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγεῖτο· τοῦ ὑποποδίου δὲ, τό, τε εὐθυεργὲς καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον, καὶ ταῦτα πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος διεξιών. *Non aliter ac ſiquis Iovis Olympici univerſam pulchritudinem ac formam, quæ tanta & talis eſt, non videat, nec laudet, neque etiam iis qui de ea neſciunt, quidquam narret, ſed ſubſellii rectitudinem & expolitionem, & crepidinis concinnitatem admiretur, & hæc admodum cum multa diligentia & cura exponat.* Lucianus de Conſcrib. hiſtoriâ. Frigida ſanè ac prorſus ridicula futura eſſet hæc ratio judicandi; ac de hujuſmodi judicibus optimo jure dixerit aliquis, τοὺς τοιούτους τὸ μὲν ῥόδον αὐτὸ μὴ βλέπειν, τὰς ἀκάνθας δὲ αὐτοῦ τὰς παρὰ τὴν ῥίζαν ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν, *tales roſam ipſam non videre, ſpinas vero quæ ſunt ad radicem accurate perſpicere*, ut idem Lucianus ibidem loquitur. *quorum miſeret me*, inquit Apulejus de Mundo, *cùm tantopere nec magnis & oppidò paucis inexplicabili admiratione capiuntur. Hoc illis evenire adeò non eſt mirabile ; cùm nihil majus ſuſpexerint, neque ad aliquid intenderint, quod majore diligentiâ contemplandum eſt.* aliter profectò Amphinomi atque Anapi,

fratrum

fratrum piorum ſtatuas, excuſſit Claudianus Epigramm. 25,

Adſpice ſudantes venerando pondere fratres,
Divino meritos ſemper honore coli.
Iuſta quibus rapidæ ceſſit reverentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.
Complexi manibus fultos cervice parentes,
Attollunt vultus, accelerantque gradus.
Grandævi geminâ ſublimes prole feruntur,
Et carâ natos implicuere morâ.
Nonne vides ut ſæva ſenex incendia monſtret?
Vt trepido genitrix invocet ore Deos?
Erexit formido comam, perque omne metallum
Fuſus in attonito palluit ore color.
In juvenum membris animoſus cernitur horror,
Atque oneri metuens, impaviduſque ſui.
Rejectæ vento chlamydes. dextram erigit ille,
Contentus lævâ ſuſtinuiſſe patrem.
Aſt illi duplices in nodum colligit ulnas
Cautior in ſexu debiliore labor.
Hoc quoque præteriens oculis ne fortè relinquas,
Artificis tacitæ quod meruere manus.
Nam conſanguineos eadem cùm forma figuret,
Hic propior matri fit tamen, ille patri.
Diſſimiles annos ſollertia temperat artis:
Alter in alterius redditur ore parens.
Et nova germanis paribus diſcrimina præbens,
Diviſit vultus cùm pietate faber.

Videas itaque hic periti ſpectatoris ingenium. Fuere procul dubio plures in tantæ confuſionis picturâ circumſtantiæ hominum, locorum, caſuum, quæ traherent oculos: nihil tamen horum prudentiſſimum ſpectatorem demoratur; ſed præcipuis tantùm nobilis argumenti ſchematibus intentus, dulces in iis potentiſſimæ artis præſtigias oculis atque animo proſequitur.

§. 7. Quamobrem etiam omiſſis frivolis, univerſam rerum adumbratarum ſpeciem, & quidquid in iis notabilius, latiore quadam comprehenſione animo ſemper complecti ſtudeamus, quò ſingula delineatarum rerum momenta cùm animo præconceptis imaginibus rectè atque ordine contendere poſſimus. quod quàm ſit facilè, pereleganter docet Maximus Tyrius Diſſertat. XXVIII, κοῦφον γάρ τι χρῆμα ἀνάμνησις, inquit, ϗ ἔυκολον.

Digitized by Google

καὶ ὥσπερ τὰ εὐκίνητα τῶν σωμάτων τῆς χειραγωγοῦντος προάγοντος δεῖται, καὶ παραλαβόντα τὴν ἐξ ἐκείνου ἀρχὴν, φυλάττει ἐπὶ πολὺ τὴν κίνησιν· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἐπιλαβόμενος πρὸς μνήμην βραχείας ἀρχῆς, ἣν ἡ αἴσθησις αὐτῷ ὀρέγει, ἐπὶ πολλὰ χωρεῖ προϊὼν κατ' ἀνάμνησιν. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν μακρῶν καὶ λεπτῶν δοράτων, ὁ τὸν στύρακα κινήσας, παρέπεμψε τὴν κίνησιν κατὰ παντὸς τοῦ δόρατος μέχρι τῆς αἰχμῆς· καὶ ὥσπερ τῶν μακρῶν καὶ διατεταμένων κάλων, ὁ διασείσας τὴν ἀρχὴν, παραδίδωσι τὴν κίνησιν τῷ ὅλῳ βαδίζουσαν ἐπὶ τὸ πέρας· οὕτω καὶ τῷ νῷ βραχείας ἀρχῆς δεῖ πρὸς ἔννοιαν τῶν πραγμάτων ὅλων· *agilis & expedita res eſt reminiſcentia. Sicut enim ea quæ facile moventur corpora, motum tamen impulſumque manus poſtulant, ut initio motus inde accepto, diutiſſime conſervent eum; ſic mens noſtra, occaſionem reminiſcentiæ, quam ſenſus ſuggerit ſemel amplexa, ab hoc initio longè lateque recordando progreditur. & quemadmodum in longâ tenuique haſtâ fieri videmus, ut extremam partem movens, motum iſtum per totam haſtam uſque ad ipſam cuſpidem diffundat; in longo quoque protenſoque fune, qui primam ejus partem quatit, totum neceſſario, eunte ad finem uſque motu illo, movet: ita menti exiguo tantùm ad reminiſcentiam totius rei opus eſt initio.* Venantium itaque picturâ oblatâ, ſtatim quoque ſpectantis animus ad memoriam rei venaticæ revolvetur, totamque maſculæ oblectationis voluptatem ſibi ante oculos alacri cogitatione reponet. Obverſabitur frequens & inſignis venandi ſtudio turba: alii dubiâ etiamnum luce, dum roſcidæ telluri impreſſa adhuc ſunt pedum ſigna, feras cubilibus excuſſuri, tacitis canibus lora ſenſim laxant, umbroſaſque ſylvas denſâ indagine cingunt; canibus interim demiſſis preſſo roſtro luſtra quærentibus, atque aures nare ſagaci captantibus: alii lata venabula excîtis feris obtendentes, præcipiti eas clamore territant, atque in obſtantes plagas impellunt: alii jam victores, ſtratorum corporum viſcera grandibus cultris ſolvunt, cruentatis canibus bonam inteſtinorum partem in ſedulitatis præmium diripiendam præbentes: alii opimam prædam ad ſuos gementi plauſtro triumphantes referunt, laſſis canibus lætam venatorum turbam cùm ſilentio proſequentibus. vide Libanii orat. XXXIII, quæ nihil eſt aliud, quàm ἔκφασις quædam venationis occupatiſſimæ. Singulari virorum fortium certamine conſpecto, confeſtim cogitat ambitioſâ gloriâ colliſorum ora ſeveris primùm minis aſperari, uſque dum totam iram, ex mutuo obtutu & jactis utrimque ſermonibus collegerint: triſtes deinde vultus, collato ſemel pede, fervore ſanguinis æſtuantis igneſcere; animoſque ultra thoraces anhelos, anguſtare prodiga vitæ pectora; ſubeunte mox animoſâ pulchræ mortis voluptate, horrendos ſtricto ſemel mucrone concipi furores, qualicunque interim conſilio in mediâ fatalis inſaniæ caligine permixto: dumque juvat inſtare periclo, nec vacat librare metus, exſtimulante eos horrore iſto, quem velut honeſti nuntium lethi amplectuntur,

perdere

Digitized by Google

perdere concupiſcunt, aut ſaltem ab hoſtili dexterâ nobile fatum iræ ſuæ contumaciâ extorquere. Pictum naufragium intuentem, multiplices quoque navim frangentium horrores circumſtant. Fracti vento fluctus undiquaque incaneſcunt; piceæ nubes cœlum ex oculis, inhorreſcente interim mari, eripiunt; ut ne proram quidem totam gubernator in tam ſpiſſis tenebris conſpicere valeat. diſcurrunt nautæ ad officia trepidantes; vela tempeſtati ſubducere parant: & quamvis eos iratum mare velis ſuccurrere vetet, non ceſſant tamen pro communi luce toto robore niti; exhauriunt fretum; rudentes disjectos aptant. viribus denique ventorum ex diverſo furentium diu multumque jactatâ nave, vexantur armamenta, funes turbantur, velorum ſinus ſcinduntur; & ſæva nimium tempeſtas, peragens mandata fatorum, infeſtiore procellâ inſurgit, tenues quaſſæ jam navis reliquias penitùs expugnatura: non relinquitur arbor, non gubernacula, non funis, non remus: exarmata navis, quaſi rudis atque infecta materia, it cùm fluctibus: nautici tandem, malo audaces, nave in deſertum aliquod littus impactâ, naufragio cùm ipſâ tempeſtate decîdunt; abundè felices, ſi vel minimam laceræ navis tabulam amplexi in terram enatare poſſint.

§. 8. Iam dudum diximus τὸ γραφικὸν nonniſi vivis omnium rerum imaginibus copioſiſſimè inſtructum ad inſpiciendas picturas accingi: hîc verò poſtulatur, ut de inſignioribus artificum laboribus judicium cenſuramque facturus, ſingula rerum in tabulâ adumbratarum momenta ſibi ad vivum proponat; ut non tam pictam earum imaginem, quàm ipſas res coràm cerni arbitretur. Quum Theon, pictor haud ignobilis, pinxiſſet armatum, in hoſtes agrum depopulantes quantum pedibus conniti poterat eximiè proruentem, elegantiſſimam tabulam ſpectantium oculis minimè proponendam putavit, niſi prius ex propinquo claſſicum ceciniſſet, τοῦ μέλους ἐναργεστέραν τὴν φαντασίαν τοῦ ἐκβοηθοῦντος ἔτι καὶ μᾶλλον παραστήσαντος, *cum efficaciorem cogitationem de excurrente in animis hominum cantu excitaret*, ut eſt apud Ælianum, var. hiſt. lib. II, cap. ult. Acutè vidit præclarus artifex, ſic demùm efficacius excitari poſſe ſpectatorum phantaſiam, ſi prius horrido bellicum ſonantis tubæ clangore mens eorum commota, nihil præter armatos mox in hoſtem irrupturos cogitaret. Philoſtratus quoque Iconum lib. II, in Inſulis, utiliſſimam hanc inſpiciendarum Picturarum rationem evidentiſſimo expreſſit exemplo. βούλει, ὦ παῖ, inquit, καθάπερ ἀπὸ νεὼς διαλεγώμεθα περὶ τουτωνὶ τῶν νήσων, οἷον περιπλέοντες αὐτὰς τοῦ ἦρος, ὅτε ὁ ζέφυρος ἱλαρὰν ἐργάζεται θάλατταν, προσπνέων τῇ ἑαυτοῦ αὔρᾳ. ἀλλ' ὅπως ἑκὼν λελήσῃ τῆς γῆς, καὶ θάλαττά σοι ταυτὶ δόξῃ, μήτ' ἐξηρμένη καὶ ἀναχαιτίζουσα, μήθ' ὑπτία καὶ γαλήνη, πλωτὴ δέ τις, καὶ οἷον ἔμπνους· ἰδοὺ ἐμβεβήκαμεν καὶ πλέωμεν. *Vis, o*

puer,

puer, ſuper his inſulis ut è navi diſſeramus, æque ac ſi verno tempore eas circumnavigaremus; cum Zephyrus ſua ipſius aura ſpirans, hilarum præſtat mare. Sed tu ſponte terram obliviſcere, & hæc tibi mare videantur: neque concitum ac cohibens; nec conſtratum ac tranquillum; ſed navigabile ac ventis afflatum. Ecce ingreſſi ſumus ac navigemus. videas hîc quemadmodum autor harum rerum intelligentiſſimus, ſpectaturos conſcenſâ velut nave inſulas circumnavigare jubeat, ac ſingulas Picturæ partes cùm ipſis rebus quaſi conferre. unde etiam nemini poteſt eſſe dubium, quin illi commodiſſimè ſemper judicent, qui rerum delineatarum uſum aliquando habuerunt. Ἀντιφάνης ὁ κωμῳδοποιὸς ὡς ἀνεγίνωσκε τινὰ τῷ βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ τῶν ἑαυτοῦ κωμῳδιῶν· (ὁ δὲ δῆλος ἦν οὐ πάνυ τι ἀποδεχόμενος, ἀπὸ συμβόλων τὲ πολλάκις δεδειπνηκέναι, καὶ περὶ ἑταίρας πλεονάκις καὶ εἰληφέναι καὶ δεδωκέναι πληγάς. *Antiphanes comicus, cum ſuarum comœdiarum quandam Alexandro recitaſſet, & non admodum acceptam ſibi rex fuiſſe præ ſe ferret, Oportet, inquit, o rex, has qui probaturus ſit, è ſymbolis crebro cænaſſe, & ſæpius apud ſcortum plagaſque multas & accepiſſe & intuliſſe.* Athenæus in ipſo ſtatim initio libri decimi tertii Deipnoſophiſtôn.

§. 9. Ex hac frequentiore atque intentiore Picturarum inſpectione provenit minimè fallax judicandi facilitas: κρίσις illa, quæ Dionyſio Longino περὶ ὕψους, §.4, dicitur πολλῆς πείρας τελευταῖον ἐπιγέννημα, *quam per multam experientiam conſequimur.* quod verò hæc intelligentis judicii vis nihil aliud ſit, quàm habitus quidam rectè judicandi, ex crebrâ artificioſarum rerum tractatione tandem promanans; eleganter nos docuit Dion. Halicarn. de Demoſthenis acumine ac vi. τῆς ἐμμελείας, inquit, κριτήριον ἄριστον ἡ ἄλογος αἴσθησις. δεῖ δὲ αὐτῇ τριβῆς πολλῆς καὶ κατηχήσεως χρονίου. οὐ γὰρ δὴ πλάσται μὲν καὶ ζωγράφων παῖδες, εἰ μὴ πολλὴν ἐμπειρίαν λάβοιεν, χρόνῳ τρίψαντες τὰς ὁράσεις μακρῷ περὶ τὰς τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν τέχνας, οὐκ ἂν εὐπετῶς αὐτὰς διαγνοῖεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν βεβαίως, ὅτι μὴ τῇ φήμῃ παραλαβόντες, τουτὶ μὲν ἐστι Πολυκλείτου τὸ ἔργον, τουτὶ δὲ Φειδίου, τουτὶ δὲ Ἀλκαμένους· καὶ τῶν γραφῶν, Πολυγνώτου μὲν αὕτη, Τιμάνθους δὲ ἐκείνη, αὕτη δὲ Παῤῥασίου. *Diligentiæ indicium optimum eſt ſenſus, cujus rationem verbis reddere non potes. Longa autem mora & inſtructione temporis hæc indiget. Neque enim ſtatuarii neque pictorum filii, niſi magnam earum rerum peritiam adepti fuerint longoque tempore viſum veterum opificum artibus inſumpſerint, facile poterint cognoſcere, neque certo dicere, niſi prius fama edocti, hoc eſt Polycliti opus, iſtud Phidiæ, illud vero Alcamenis. De picturis vero, hæc Polygnoti, iſta Timanthis, illa vero Parrhaſii.* quamobrem, cùm non ſit cujuſvis intelligere ἀνδριάντα παραδεικνύντα τι τῆς ἀρχαίας χειρός, *ſtatua oſtenſa, à quonam facta ſit.* Syneſ. epiſt. 154. uſus hîc eſt adhibendus: atque *ut mater geminos internoſcit*, CONSVETVDINE OCVLORVM: *ſic tu internoſces, ſi adſueveris. Videſne, ut in proverbio ſit ovorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc acce-*

accepimus, Deli fuiſſe complures ſalvis rebus illis, qui gallinas alere multas quæſtus cauſâ ſolerent. hi, quum ovum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant. Cicero lib. IV Academ. quæſt. & quemadmodum Muſici Harmoniæ ſtudioſis præcipiunt, *μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐν τοῖς διηγήμασι δίεσιν ἀγνοεῖν τὴν ἀκοὴν ἐθίζειν, καὶ μηδὲν ἄλλο ταύτης ἀκριβέστερον ζητεῖν κριτήριον, ne minimam quidem in præceptis dieſin neſcire ut auditum conſueſcant, & nullum aliud accuratius inquirant indicium:* ita & hic Gratiam ac Venuſtatem artis perdiſcere volentibus autor fuerim, *ἐπιτηδεύειν χρόνῳ πολλῷ καὶ μακρῇ τριβῇ καὶ ἀλόγῳ πάθει τὴν ἄλογον συνασκεῖν αἴσθησιν, ut ſtudeant longo tempori, & longa expectatione & irrationali paſſione, irrationalem exerceant ſenſum*, ut loquitur Dion. Halicarn. in Lyſiâ. *Sicut non ſufficit cantilenis muſicis delectari, niſi etiam, quali inter ſe conjunctæ ſint vocum proportione, diſcatur: ſic in viſu quoque non ſufficit eruditis colores formaſque conſpicere, niſi etiam, quæ ſit horum proprietas, inveſtigaverint.* Boëthius lib. I artis Muſicæ, cap. I.

§. 10. Præcipuam verò exercitationis hujus vim ex eo perſpicere eſt, quod qui *conſuetudine oculorum* (ut ſupra locutus eſt Tullius) perfectiones conſummatiſſimorum operum internoſcunt, primo ſtatim intuitu apographa ab archetypis certiſſimâ ratione diſcernant, nativum quendam decorem in archetypis, adſcitum verò in apographis deprehendentes. *πᾶσι μὲν τοῖς ἀρχετύποις, αὐτοφυής τις ἐπιπρέπει χάρις καὶ ὥρα· τοῖς δ' ἀπὸ τούτων κατεσκευασμένοις, κἂν ἐπ' ἄκρον μιμήσεως ἔλθωσι, πρόσεστίν τι ὅμως ἐπιτηδευόμενον, καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὑπάρχον. καὶ τούτῳ τῷ παραγγέλματι, οὐ ῥήτορες μόνον ῥήτορας διακρίνουσιν, ἀλλὰ καὶ ζωγράφοι τὰ Ἀπελλοῦ, καὶ τῶν ἐκεῖνον μιμησαμένων· καὶ πλάσται, τὰ Πολυκλείτου· καὶ γλυφεῖς, τὰ Φειδίου. Omnibus quidem archetypis naturalis quædam gratia & pulchritudo eminet. Iis vero quæ ex iis expreſſæ ſunt, etiamſi ad extrema imitationis pervenerint, ineſt quippiam affectatum, & non naturale. Et hac admonitione, non Rhetores modo Rhetoras diſcernunt, ſed etiam pictores ea quæ ſunt Apellis ab iis qui eum imitantur: & ſtatuarii quæ ſunt Polycliti; & ſculptores quæ ſunt Phidiæ.* Dionyſ. Halicarn. in Dinarcho. *ἀπόγραφος ἐξ ἀρχετύπου δευτερεύει. exemplar ab archetypo ſecundas obtinet.* Laërt. lib. VI, in Oneſicrito. *ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas.* Tullius III de Oratore. *nunquam par fit imitator actori. Hæc natura eſt rei: ſemper citra veritatem & minor eſt ſimilitudo.* Seneca in procemio libri primi Controverſ. pulchrè Quintil. x, 2. *quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitatur. namque iis quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura & vera vis; contrà omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum propoſitum accommodatur.* accurata certè ſtatuarum imitatio tantas habet difficultates, ut Libanius in Antiochico aſſerere non dubitaverit, artificibus, qui antiqua ſimulachra feliciter expreſſerant, nonnihil à Diis ſupra hominem conceſſum. & quemadmodum

dum *pictores pulchram abſolutamque faciem rarò niſi in pejus effingunt*, Plin. junior lib.v, epiſt.10. Ita plerumque abſolutiſſima excellentium artificum opera deſcripturi, ab archetypo labuntur & decidunt. *nam quum eſt arduum ſimilitudinem effingere ex vero, tum longè difficillima eſt imitationis imitatio.* Plin. junior, lib.v, epiſt.28. *imitationis imitatio* hic nihil eſt aliud quàm εἰκὼν τῆς εἰκόνος, ἀπόγραφος, ἀντίγραφος. Latinis *exemplar* dicitur. *Hujus tabulæ exemplar, quod apographon vocant, L. Lucullus emit Athenis.* Plin. nat. hiſt. xxxv, 11. τῆς εἰκόνος ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι, πρὸς αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῇ στάθμῃ μεμετρημένη. τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτὸ, Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐλέγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἰταλίαν πεπομφέναι. πλὴν ἀλλὰ τήν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνος εἶδον. *Imaginis hujus exemplar nunc Athenis eſt, ad veram imaginem accuratiſſime expreſſum: ipſum vero archetypum Sylla Romanorum dux cum aliis rebus in Italiam miſiſſe ferebatur. At veræ imaginis imaginem vidi.* Lucianus in Zeuxide.

§. 11. Efficitur denique hac *oculorum conſuetudine*, ut judicio noſtro adblandiantur tabulæ *vetuſtatis inimitabilem arti autoritatem, quæ in Picturis gratiſſima eſt, adſperſam habentes.* Quintil. viii, 3. neque enim omnes cùm L. Mummio antiqua novaque artificum opera pari loco putant habenda: etenim is Mummius tam rudis atque inficetus deliciarum æſtimator fuit, ut, teſte Vellejo Paterculo lib. 1 hiſtor. cap. 13, *captâ Corintho, cùm maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, Si eas perdidiſſent, novas eos reddituros.* cæteri verò, qui amœnitatem ingeniorum delectabili veterum elegantiarum cognitione ali atque excitari poſſe putant, nunquam non vetuſtatem ac venuſtatem pari ferè veneratione proſequuntur. talem ſe profitetur Tullius de Perfecto oratore, *Antiquitas*, inquit, *apud me valet plurimùm; nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potius, quàm laudo, quod eſt: præſertim, cùm ea majora judicem, quæ ſunt, quàm illa, quæ deſunt.* deprehenderunt ſanè antiquiores in priſcis operibus neſcio quid, propter quod ea, *ſicut ſacros vetuſtate lucos, adorabant, in quibus grandia & antiqua robora jam non tantam haberent ſpeciem, quantam religionem.* Quintil. x, 1. *Difficile dictu eſt*, inquit Tullius iii de Oratore, *quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maximè ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie primâ acerrimè commovent, ab iis celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine & varietate floridiora ſunt in Picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiamſi primo adſpectu nos ceperunt, diutiùs nos delectant: cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoque teneamur.* rationem hujus venerationis, quam Tullius hîc difficulter admodum reddi poſſe putat, duplicem apud alios ſcriptores invenias. primam ſuggerit Dionyſ. Halicarnaſſ. in Iſæo, ubi teſtatur veteres

tabulas

tabulas in ſummâ colorum ſimplicitate, præcipuam ſui commendationem ex venuſtate accuratioris delineationis traxiſſe; recentes verò picturas negligentius delineatas, in multiplici colorum mixturâ omnem artis vim repoſitam habuiſſe: ἀρχαῖαι γραφαὶ, inquit, χρώμασιν εἰργασμέναι ἁπλῶς, καὶ οὐδεμίαν ἐν τοῖς μίγμασιν ἔχουσαι ποικιλίαν, ἀκριβεῖς δὲ ταῖς γραμμαῖς, καὶ πολὺ τὸ χάριεν ἐν ταύταις ἔχουσαι. αἱ δὲ μετ᾽ ἐκείνας, εὔγραμμοι μὲν ἧττον, ἐξειργασμέναι δὲ μᾶλλον, σκιᾷ τε καὶ φωτὶ ποικιλλόμεναι, καὶ ἐν τῷ τῶν μιγμάτων πλήθει τὴν ἰσχὺν ἔχουσαι. *Veteres tabulæ coloribus ſimpliciter illitæ, & nullam in mixturis habentes varietatem, accuratæ vero delineationibus & multum venuſtatis in iis habent. Recentes autem accuratè minus delineatæ, ſed umbra & luce variantes in multitudine mixturæ vim habent.* eandem quoque rationem tangit Themiſtius orat. de Amicitiâ, παρθένος, inquit, εὐειδὴς μὲν οὔ, ὡραία δὲ, ἀληθινοῦ καὶ ἀρχαίου γέμουσα κάλλους· ὁποῖα τὰ ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς τέχνης· ἃ χρόνου δεῖται εἰς τὸ θαυμάσαι, καὶ ὀφθαλμῶν ἀκριβεστέρων. *Virgo non quidem ſpecioſa, ſed venuſta & plena antiquæ veræque pulchritudinis. Quales ſunt imagines veteris artis: quæ ad admirandum indigent tempore accuratiſque oculis.* alteram tradit Porphyrius lib. II de Abſtinentiâ, cùm ait, recentiores Deorum imagines in admiratione eſſe, propter operis dignitatem; veteres verò propter operis ſimplicitatem, magis tamen Deorum majeſtati congruentem. & Pauſanias in Corinthiacis, Δαίδαλος ὁπόσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μέν ἐστιν ἐς τὴν ὄψιν, ἐπιπρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἔνθεον τούτοις. *Dædali quidem opera rudia ſunt, neque aſpectu decora; attamen numen veluti quoddam præ ſe ferunt.* appoſitè Silius Italicus ſub finem lib. XIV de antiquioribus Deorum ſignis agens,

—ſimulachra Deorum
Numen ab arte datum ſervantia.—

Quotquot igitur oculos in hiſce rebus exercuiſſent, expeditè admodum veterum artificum opera à recentioribus diſtinguebant. neque injuriâ ſagaciter adeò veras intemeratæ antiquitatis notas indagabant eâ tempeſtate, quâ plurimi, qui ex artibus hiſce faciebant quæſtum, emptores minus cordatos falſâ vetuſtatis ſpecie in errorem ducebant. quam rem tangit Phædrus in prologo libri V Fabularum,

Æſopi nomen ſicubi interpoſuero,
Auctoritatis eſſe ſcito gratiâ:
Vt quidam artifices noſtro faciunt ſæculo,
Qui pretium operibus majus inveniunt, novo
Si marmori adſcripſerunt Praxitelem, ſuo
Detrito, Myronem argento.—

Huc refer & illud Martialis lib. VIII, Epigramm. 34.

 Arche-

Archetypum Myos argentum te dicis habere :
Quod ſine te factum eſt, hoc magis archetypum eſt.

vide quoque ejuſdem libri octavi epigramma 6.

§. 12. Abundè jam nunc de ratione dijudicandarum Picturarum dictum eſſe putarem, niſi adhuc parvum quid, minimè tamen πάρεργον, de parergis videretur addendum. Parerga verò dicuntur *illa quæ in ornamentum operis accedunt*, ut loquitur Quintil. 11, 3. Plinius quoque lib. xxxv, cap. 10. *Protogenes*, inquit, *cùm Athenis Minervæ delubro propylæon pingeret, ubi fecit nobilem Paralon & Hemionida, adjecit parvulas naves longas in iis quæ pictores Parerga appellant*. pleniùs tamen Galenus lib. xi de Vſu partium corporis humani, οἱ ἀγαθοὶ δημιουργοὶ, inquit, πάρεργόν τι τῆς αὐτῶν τέχνης ἐπίδειγμα καλά τε τῶν ἐπικλείθρων ποιοῦνται, καὶ τῶν ἀσπίδων, καὶ πολλάκις ἐν ταῖς λαβαῖς τῶν ξιφῶν, ἔντε φιάλαις ἐνίοτε κόσμόν τινα καὶ ἀγαλματῶδες δημιούργημά τι τῆς χρείας ἐπέκεινα, κιττούς τέ τινας, ἢ ἀμπέλων ἕλικας, ἢ τινὰ κυπάριττον, ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐκτυποῦντες. *Boni artifices acceſſorium quoddam artis ipſorum ſpecimen clauſtris adjungunt, & in clypeis, & ſæpe in manubriis gladiorum, & in phialis nonnunquam ornatum quendam & effigiatum opus ultra quam uſus expoſtulat, hederaſque nonnullas, & vinearum helices, aut aliquam cupreſſum vel aliud ſimile fingentes*. Philoſtratus Iconum lib. 1, in Piſcatorib. parerga hæc non incommodè ἡδύσματα τῆς γραφῆς, *condimenta picturæ*, videtur appellaſſe. Solent verò artifices parerga hæc ut plurimùm incurioſius delineare: unde neque parem cum ipſis operibus inſpiciendi curam videntur mereri; quâ de re ſic Plut. cur nunc Pythia non reddat oracula carmine, τὰ τῶν χειροτέχνων πάρεργα, inquit, παρέργως ἐξελάσωμεν, ἐν πολλοῖς γὰρ εἰσι κομψοί· τὸ δὲ ψυχρὸν οὐ πανταχοῦ καὶ περίεργον ἐκπεφεύγασιν. *Opificum acceſſoria acceſſorie exequemur, in multis enim ſunt compti. Frigidum vero & curioſum non omnino effugiunt*. quandoque tamen uſu venit, ut magni artifices, dum operi ſuo parerga quædam cum minore curâ adjiciunt, felicius in iis, quàm in ipſo opere venuſtam firmæ facilitatis gratiam adſequantur: quod ſi fortè obtigiſſe γραφικὸς deprehenderit, cavebit tamen ne illa neutiquam vulgatæ laudis parerga præferat ipſis operibus, Protogenis facto edoctus, quàm ægrè id concoquant artifices. vide Strabonem Geograph. lib. xiv. eadem quoque indignatio Zeuxim coëgit exclamare, οὗτοι ἡμῶν τὸν πηλὸν τῆς τέχνης ἐπαινοῦσι, *illi nobis lutum picturæ laudant*, ut eſt apud Lucianum in Zeuxide. *folia ſunt artis, & nugæ meræ*. Apulejus lib. 1 Metamorph.

§. 13. Prætereundum tamen hîc non eſt, præter illam, quam Tullii verbis hactenus urſimus *oculorum conſuetudinem*, aliam quoque nobis à Caſſiodoro præſcribi viam, quâ pleniorem artium harum intelligentiam conſequamur. etenim Variarum lib. vii, Formulâ 15, ad Præfectum urbis

bis de Architecto faciendo, *Romanæ fabricæ decus*, inquit, *peritum convenit habere cuſtodem; ut illa mirabilis ſylva mœnium diligentiâ ſubveniente ſervetur, & moderna facies operis affabris diſpoſitionibus conſtruatur. Hoc enim ſtudio largitas noſtra non cedit, ut & facta veterum excluſis defectibus innovemus, & nova vetuſtatis gloriâ veſtiamus. Quapropter talia virum peritiſſimum ſuſcipere decet; ne inter illa nimis ingenioſa priſcorum, ipſe videatur eſſe metallicus; & intelligere non poſſit, quæ in illis artifex antiquitas ut ſentirentur effecit. Et ideò det operam libris antiquorum; inſtructionibus vacet; ne quid ab illis ſciat minus, in quorum locum cognoſcitur ſurrogatus.* vide locum. Meritò poſtulat hîc Caſſiodorus, ut χειρουργικὸς *operam det libris antiquorum.* quemadmodum enim ſupra oſtendimus artificis ingenium multijugâ lectione mirificè ali atque fœcundari, ita & hîc liquebit judicia eorum qui Picturas inſpiciunt plurimùm juvari, ſi eximiæ artis opera cum imaginibus quas lectio ſuggeſſerit conferant, atque ad hoc quaſi archetypum examinent. Reſtât igitur, ut demonſtremus ſcriptores veteres uſque adeò exactis verborum coloribus, boum, equorum, hominum denique imagines delineaſſe, ut omninò aliter ab artificibus nec potuerint pingi, nec debuerint.

CAPVT VIII.

EXhibeat Pictura taurum amabili manſuetudine conſpicuum, nunquam certè quàm ſit rectè pictus intelliges, niſi eum cum Europæ vectore contuleris, prout is ab Ovidio ſub finem libri ſecundi Metam. deſcribitur, *— miſtuſque juvencis*

Mugit, & in tenerâ formoſus obambulat herbâ.
Quippe color nivis eſt, quem nec veſtigia duri
Calcavere pedis, nec ſolvit aquaticus Auſter.
Colla toris exſtant; armis palearia pendent;
Cornua parva quidem, ſed quæ contendere poſſes
Facta manu, puraque magis pellucida gemmâ.
Nullæ in fronte minæ; nec formidabile lumen;
Pacem vultus habet. — vide locum.

Amplam magis, magiſque luculentam hujus tauri deſcriptionem, qui volet, petat ex Moſchi Idyll. II *, & ſeqq. *Parandi ſunt boves*, inquit Columella lib. VI, cap. I, *novelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris ac nigrantibus & robuſtis, fronte latâ & criſpâ, hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribus reſimis patuliſque, cervice longâ & toroſâ, palearibus amplis & penè ad genua promiſſis, pectore magno, armis vaſtis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoque vel etiam ſubſidente, clunibus rotundis,* * verſ.84.

dis, cruribus compactis ac rectis, ſed brevioribus potius quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſſimis & ſetoſis piloſiſque, corpore denſo brevique, colore rubeo vel fuſco, tactu corporis molliſſimo. & rurſus cap. 20, *Tauros maximè membris ampliſſimis, moribus placidis, mediâ ætate probandos cenſeo: cætera ferè eadem omnia in his obſervabimus, quæ in bubus; neque enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi quod huic torva facies eſt, vegetior aſpectus, breviora cornua, toroſior cervix, & ita vaſta, ut ſit maxima portio corporis, ventre paulò ſubſtrictiore.* vide quoque Palladium lib. IV, Titulo II. quemadmodum & auctores Geoponicos Conſtantino Imp. inſcriptos lib. XVII.

§. 2. Oblatâ rurſus pulchri atque acris equi Picturâ, non inconſultum erit recurrere ad hunc Virgilii locum lib. III Georg.

Continuò pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponto:
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina, cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.

T. Calpurnius Siculus Eclogâ VI, quæ inſcribitur Litigium:

Velocem Pegaſon, qui gramina matre relictâ
Nunc primùm teneris libavit dentibus. illi
Pes levis, adductum latus, excelſiſſima cervix,
Et tornata brevi ſubſtringitur ungula cornu;
Vngula, quæ viridi ſic exultavit in arvo,
Tangeret, ut fragiles, ſed non curvaret, ariſtas.

Caſſiodorus Variarum IV, I. ubi Theodericus rex Herminafridum regem certiorem facit, ſe nobilem gregem, belluaſque morigeras, equos argenteo colore veſtitos, per legatos more gentium ſuſcepiſſe, *quorum pectora*, inquit, *vel crura ſphæris carneis decenter ornantur; coſtæ in quandam latitudinem porriguntur; alvus in brevitate conſtringitur; caput cervinam reddit effigiem; imitantes velocitatem, cujus videntur habere ſimilitudinem.* vide locum. Columella quoque lib. VI, cap. 29, *Cùm natus eſt pullus*, inquit, *confeſtim licet indolem*

Digitized by Google

dolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu novæque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciviâ & alacritate interdum & curſu certans æquales exſuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem flumenque tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta. Corporis verò forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, brevibus auriculis & arrectis, cervice molli, lataque nec longâ, denſâ jubâ & per dextram partem profuſâ, lato & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpinâ duplici, ventre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lumbis & ſubſidentibus, caudâ longâ & ſetoſâ criſpaque, æqualibus atque altis rectiſque cruribus, tereti genu parvoque, neque introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, feminibus toroſis ac numeroſis, duris ungulis & altis & concavis rotundiſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt; ſic univerſum corpus compoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. mores autem laudantur, qui ſunt ex placido & concitato mitiſſimi; nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. plures inſignis equi deſcriptiones, quibus otium erit, haurire poterunt ex ſacrâ hiſtoriâ beati Iob. cap. XXXIX. Xenophonte de Re equeſtri. Oppiano lib. I de Venatione *. Polluce Onomaſtici * *verſ. 175.* ſui lib. II, cap. II. Geoponicis Conſtantino Cæſ. inſcriptis lib. XVI. Palladio denique lib. IV, Titulo 13.

§. 3. Pana quomodo pinxerint olim ſculpſerintque, docet Herodotus lib. II, γράφουσι καὶ γλύφουσι οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ τοῦ Πανὸς τὤγαλμα αἰγοπρόσωπον καὶ τραγοσκελέα, *pingunt & ſculpunt pictores & ſtatuarii Panis imaginem cum vultu capræ, & hirci cruribus.* Ovid. XIV Metam. † *ſemicaper Pan.* † *verſ. 515.* vide Phurnutum, Albricum, alios autores Mythologicos. Macrobium quoque lib. I Saturnal. cap. 22. Servium denique in illud Virgilii Eclogâ ſecundâ,

> *Pan primùm calamos cerâ conjungere plures*
> *Inſtituit, Pan curat oves, oviumque magiſtros.*

Silenum deſcribit Aurel. Nemeſianus Eclogâ III, quæ inſcribitur Bacchus. ibi enim de Baccho etiamnum infantulo in Sileni altoris ſui gremio pueriliter laſciviente agens, inquit,

> *Cui Deus arridens, horrendas pectore ſetas*
> *Vellicat, aut digitis aureis adſtringit acutas,*
> *Applauditve manu mutilum caput, aut breve mentum,*
> *Et ſimas tenero collidit pollice nares.*

Huc pertinet memorabilis Antigoni regis jocus: *quum in parvulo quodam caſtello Græci obſiderentur*, inquit Seneca lib. III de Irâ, cap. 22, *& fiduciâ loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni jocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent; Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero; ſi in*

Digitized by Google

ſi in caſtris meis Silenum habeo. Satyri picturam rectè petas ex hiſce Philoſtrati verbis Iconum lib. I, in Midà, Σατύρων ἡδὺ μὲν τὸ σφοδρὸν, ὅτε ὀρχοῦνται· ἡδὺ δὲ τὸ βωμολόχον, ὅτε μειδιῶσι. κἀκεῖνο αὐτῶν ἔτι· σκληροὶ γράφονται, καὶ ἄκρατοι τὸ αἷμα· ἀφειτλοὶ τὰ ὦτα, καὶ κοῖλοι τὸ ἰσχίον· ἀγέρωχοι πάντα· καὶ τὸ ἐπὶ τὰ οὐραῖα, ἵπποι. *Satyrorum autem dulcis quidem vehementia cum ſaltant; ſuavis comitas cum rident. Ipſorum illud quoque eſt, duri pinguntur, ac ſanguinem puri, aures copioſi, cavi clunes, omnia elati, & ad poſtrema equi.* Fulgentius lib. III Mythol. in Bellerophonte, *Satyri cum caprinis cornibus depinguntur; quia nunquam novere ſaturari libidine.* Horat. lib. II Carm. Ode 19,

— aureis

Capripedum Satyrorum acutas.

§. 4. Picturam Indi optimè excuties inſiſtens Philoſtrati verbis ſupra à nobis adductis lib. III, cap. 2, §. II. addideris modò illud Feſti Avieni in Deſcript. orbis terrarum,

Sed genti Indorum teter color; effiua ſemper
His coma liventes imitatur crine hyacinthos.

Æthiopem pictum non incommodè revoces ad hunc Petronii locum: *Numquid labra, tanquam Æthiopes, poſſumus tumore teterrimo implere? numquid & crines calamiſtro convertere? numquid & frontes cicatricibus ſcindere? numquid & crura in orbem pandere? numquid & talos ad terram deducere? numquid barbam peregrinatione figurare?* Lucano quoque lib. X †, Æthiopûm gens eſt *Torta caput, refugoſque gerens à fronte capillos,* & Plin. nat. hiſt. lib. II, cap. 78, teſtatur Æthiopes *aduſtis ſimiles gigni, barbâ & capillo vibrato.* Ægyptiorum mediam quaſi inter Indos atque Æthiopes naturam deſcribit Achilles Tatius lib. III, πλήρης ἦν ἡ γῆ φοβερῶν καὶ ἀγρίων ἀνθρώπων· μεγάλοι πάντες, μέλανες τὴν χροιὰν, οὐ κατὰ τὴν Ινδῶν τὴν ἄκρατον, ἀλλ᾽ οἷος γένοιτο νόθος Αἰθίοψ, ψιλοὶ τὰς κεφαλὰς, λεπτοὶ τοὺς πόδας, τὸ σῶμα παχεῖς, ἐβαρβάριζον δὲ πάντες. *Plena erat terra immanibus & feris hominibus, magni omnes, nigri colore, non ſecundum Indorum intemperiem, ſed quemadmodum eſſet nothus Æthiops, tenues capite, exiles pede, craſſi corpore, omnes autem erant barbari.* Ægyptium, φαιόν. Gloſſ. vet. Maurum vivis coloribus exactiſſimè depinxit autor Moreti,

† verſ. 132.

Afra genus, totâ patriam teſtante figurâ.
Torta comam; labroque tumens; & fuſca colore;
Pectore lata; jacens mammis; compreſſior alvo;
Cruribus exilis; ſpatioſâ prodiga plantâ;
Continuis rimis calcanea ſciſſa rigebant.

§. 5. Quod ſi quis in imaginem ſenile corpus repræſentantem incidat, quantam judicio facem prælucebunt hæc verba Plinii junioris lib. III, epiſt. 6, *Ex hæreditate quæ mihi obvenit, emi proximè Corinthium ſignum;*

modicum

Digitized by Google

modicum quidem, ſed feſtivum & expreſſum, quantum ego ſapio; qui fortaſſe in omni re, in hac certè per quàm exiguum ſapio: hoc tamen ſignum ego quoque intelligo. eſt autem nudum; nec aut vitia, ſi qua ſunt, celat; aut laudes parùm oſtentat. Effingit ſenem ſtantem: oſſa, muſculi, nervi, venæ, rugæ etiam ut ſpirantis apparent: rari & cedentes capilli, lata frons, contracta facies, exile collum: pendent lacerti, papillæ jacent, receſſit venter. A tergo quoque eadem ætas: ut à tergo æs ipſum, quantum verus color indicat, vetus & antiquum. talia denique omnia, ut poſſint artificum oculos tenere; delectare imperitorum. Quod me, quamquam tyrunculum, ſollicitavit ad emendum. Ætatem denique nondum ſenilem, ſed ad ſenium quodammodo jam vergentem, ac veteris formæ pignora etiamnum retinentem, depingit Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere eburneâ. τὰς κόρας διδάσκαλος ἄγει σοφὴ, καὶ οὐδὲ ἔξωρος· ἐφιζάνει γάρ τις ὥρα ταῖς ῥυτίσι πρώτη, γήρως μὲν τὸ ὑπόσεμνον ἕλκουσα, τούτῳ δ' αὖ κεραννῦσα τὸ σωζόμενον τῆς ἀκμῆς. *Sapiens puellas nec exoleta ducit magiſtra. Nam primis rugis quædam ineſt pulchritudo: ſenectam quidem venerabilem adferens, huic vero, quod reliquum eſt, vigoris immiſcens.* rectè itaque Euripides apud Ælianum var. hiſt. XIII, 4. οὐ μόνον τὸ ἔαρ τῶν καλῶν κάλλιστον, ἀλλὰ καὶ τὸ μετόπωρον. *Non ſolum ver pulchrorum pulcherrimum, ſed & autumnus.* Cæterùm hanc brutorum fortè animantium hominumque non gentis modò vitio ſed ætatis quoque ingraveſcentis debilitate conſpicuorum deſcriptionem facile averſeris, ac pronis magis auribus accipias emendatiſſimorum corporum imagines ex antiquis ſcriptoribus depromptas, puerorum nempe delicatiorum, ſpecioſarum mulierum, quorumvis denique hominum. quamobrem etiam pretium operæ facturum arbitror, ſi probatiſſimorum auctorum verbis oſtendero quid in puerili, fœmineo, virilique corpore pulchrum ſpecioſumque antiquiores duxerint: præſertim, cùm non ſolùm animos noſtros oblectare ſeria hujus rei obſervatio valeat, ſed judicium quoque noſtrum in excutiendis operibus artis inſtruere atque informare nata ſit.

§. 6. Puerorum certè commendatior vultus atque indulgentior facies eniteſcit, ſi in ipſo ore mixturam quandam cùm venuſtate faciat dignitas: atque hoc eſt præcipuum illud quod maſculam puerorum formam à teneriore illâ puellarum venuſtate diſtinguit. præclarè itaque Ovid. ſub finem libri IX Metam. innuit non alio æquè certo atque infallibili judicio conſtitiſſe, quod è puellâ jam in puerum Iphis eſſet transformata, quàm quod in eâ deprehenderetur *acrior vultus.* Theagenes quoque apud Heliod. lib. I Æthiop. ἤνθει ἀνδρείῳ τῷ κάλλει, *florebat virili pulchritudine.* atque hæc eſt ea Statio Papinio lib. II Sylv. in Epicedio Pileti Vrſi *, *virilis gratia* dicitur. Seneca Hippolyto †,

Quàm grata eſt facies torva viriliter!

* verſ. 40.
† verſ. 798.

Abſit tamen ut habitiorem velimus eſſe formoſum, ſtrictis nimirum artubus, & minaci vultu; quin potius requiritur ut ſit *gracilis* ac *teres*. Horat. Carminum lib. I, Ode 5.

Quis multâ gracilis te puer in roſâ,
Perfuſus liquidis urget odoribus,
Grato Pyrrha ſub antro?

Idem Epodon, Ode 11.

Sed alius ardor aut puellæ candidæ,
Aut teretis pueri Longam renodantis comam.

Quemadmodum igitur in formoſis decus illud minimè fœmineum à compactâ robuſtaque corporis firmitate quàm longiſſimè remotum putamus: ita præter ſucculentam pleni corporis gracilitatem in vultu præcipuè formoſorum virginalem aliquam gratiam eniteſcere debere contendimus, quæ perſpicaciſſimis etiam oculis quandoque imponat, ac difficile ſexus diſcrimen efficiat. Horat. Carminum lib. II, Ode 5, de Cnidio Gyge, egregiæ formæ indulgentiâ præter cæteros conſpicuo,

Quem ſi puellarum inſereres choro,
Mirè ſagaces falleret hoſpites
Diſcrimen obſcurum, ſolutis
Crinibus, ambiguoque vultu.

Quamobrem neque immeritò Glycera, ſcortum nobile, aſſeruit apud Athenæum lib. XIII, cap. 8, tum demum formoſos eſſe pueros, cùm ſunt fœminis quàm ſimillimi. Auſon. Epigramm. 105.

Dum dubitat Natura, marem faceretne puellam,
Factus es, ô pulcher, penè puella puer.

† verſ. 322. Ovid. VIII Metamorph. † de Atalantâ,

Talis erat cultu facies, quam dicere verè
Virgineam in puero, puerilem in virgine poſſes.

Ælianus quoque var. hiſt. lib. XIII, cap. I, de eadem Atalantâ, ἀῤῥενωπὸν καὶ γοργὸν ἔβλεπε· κοσμικόν τε καὶ ῥᾳδινὸν οὐδὲν εἶχεν. *Vultum habebat quodammodo virilem ac ſeverum: puellare autem & ſolutum nihil præ ſe ferebat.* Ovid. IX Metamorph. ubi deſcribit Iphin,

Cultus erat pueri: facies, quam ſive puellæ,
Sive dares puero, fieret formoſus uterque.

Philoſtr. Iconum lib. II, in Palæſtrâ, τὸ εἶδος τῆς Παλαίστρας, εἰ μὲν ἐφήβῳ εἰκάζοιτο, κόρη ἔσται· εἰ δὲ εἰς κόρην λαμβάνοιτο, ἔφηβος δόξει. *Vultus Paleſtræ ſi ephebo comparetur, puella eſt; ſi vero in puellam incidat, ephebus videbitur.*

§. 7. Sed quoniam ea quæ hactenus diximus, vultum potiſſimùm formoſorum ſpectant, ab hoc loco alienum non erit, ex variis apud varios autores

autores juvenilis formæ deſcriptionibus unam atque alteram hîc adducere, quæ non vultum tantummodò, ſed & reliqua formoſorum membra delineet. concinnè itaque ac breviter apud Auſonium epiſt. XV deſcribitur Theo, *παῖς ἐκ κεφαλῆς ἐς πόδας ἐπανθῶν τὸ τῆς ἥβης ἄνθος*, *Puer à capite ad pedes efflorescens pubertatis flore*, ut loquitur Calliſtratus in Deſcript. ſtatuæ Occaſionis,

Sed tu parce feris venatibus, & fuge nota
Crimina ſylvarum; ne ſis Cynereïa proles;
Accedaſque iterum Veneri plorandus Adonis.
Sic certè crinem flavus, niveuſque lacertos,
Cæſariem rutilam per candida colla refundis.
Pectore ſic tenero, planâ ſic junceus alvo,
Per teretes feminum gyros, ſuraſque nitentes
Deſcendis, talos à vertice pulcher ad imos.

Elegantius ac fuſius Bathyllum ſuum deſcribit Anacreon,

Γράφε μοι Βάθυλλον οὕτω
Τὸν ἑταῖρον, ὡς διδάσκω.
Λιπαρὰς κόμας ποίησον,
Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μελαίνας,
Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἡλιώσας·
Ἕλικας δ' ἐλευθέρους μοι
Πλοκάμων ἄτακτα συνθεὶς,
Ἄφες ὡς θέλωσι κεῖσθαι.
Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς
Κυανωτέρη δρακόντων.
Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,
Κεκερασμένον γαλήνῃ·
Τὸ μὲν ἐξ Ἄρηος ἕλκον,
Τὸ δὲ τῆς καλῆς Κυθήρης·
Ἵνα τις τὸ μὲν φοβῆται,
Τὸ δ' ἀπ' ἐλπίδος κρεμᾶται,
Ῥοδίνην δ' ὁποῖα μῆλον
Χνοΐην ποίει παρειήν.
Ἐρύθημα δ' ὡς ἂν αἰδοῦς
Δύνασαι βαλεῖν, ποίησον.
Τὸ δὲ χεῖλος οὐκέτ' οἶδα
Τίνι μοι τρόπῳ ποιήσεις
Ἁπαλὸν, γέμον τε Πειθοῦς.
Τὸ δὲ πᾶν ὁ κηρὸς αὐτὸς
Ἐχέτω λαλῶν σιωπῇ.
Μετὰ δὲ πρόσωπον ἔστω.
Τὸ δ' Ἀδώνιδος παρῆλθον,
Ἐλεφάντινος τράχηλος.
Μεταμάζιον δὲ ποίει

Henr. Stephanus vertit,

Meos Bathyllum amores,
Vt te docebo, pinge.
Nitidas comas fac illi,
Intus quidem nigrantes,
At aureas supernè.
Dehinc inordinatos
Recolligens capillos,
Permitte lege nullâ
Cincinnulos vagari.
Teneram piluſque frontem
Supercili coronet,
Mage cœrulus dracone.
Oculus niger ſit & trux;
Mixtus tamen ſereno:
A Marte quod ſit, illud:
At hoc; quod à Cythere:
Vt hinc timore, & hinc ſpe
Suſpenſa mens vacillet.
Roſeum ſit utque pomum,
Lanuginoſa mala:
Pudibundi & inſeratur
Quantum poteſt ruboris.
Verùm haud ſcio labellis
Quæ detur apta forma.
Sint blanda, plena Suadæ;
Vt mixta ſit loquaci
Taciturnitate cera.
Sit latus ipſe vultus.
Eburna præteribam
Adonidea colla.
Habeat deinde pectus

 Διδύ-

Διδύμας τε χεῖρας Ερμοῦ, *Manuſque Mercuri ambas;*
Πολυδεύκεος δὲ μηροὺς *Femurque quale Pollux;*
Διονυσίην δὲ νηδύν. *Ventremque ceu Lyæi.*
Απαλῶν δ' ὕπερθε μηρῶν, *Femurque molle ſupra*
Μηρῶν τὸ πῦρ ἐχόντων, *Femur quod excit ignes,*
Αφελῆ ποίησον αἰδῶ, *Volo ſimplicem eſſe pubem,*
Παφίην θέλουσαν ἤδη. *Iam cogitantem amores.*
Φθονερὴν ἔχεις δὲ τέχνην, *Sed ars tua eſt maligna,*
Οτι μὴ τὰ νῶτα δεῖξαι *Dare quæ vetat videnda*
Δυνάσαι· τὰ δ' ἦν ἀμείνω. *Potiora terga multò.*
Τί με δεῖ πόδας διδάσκειν. *Quid opus pedes ut addam?*
Λαβὲ μισθὸν ὅσον εἴπῃς. *Pretii quod exiges, fer.*
Τὸν Απόλλωνα δὲ τοῦτον *Sed Apollinem mihi iſtum*
Καθελὼν, ποίει Βάθυλλον. *Refingito in Bathyllum.*
Ην δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθῃς, *Sin veneris Samum olim,*
Γράφε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλου. *Fac Apollinem ex Bathyllo.*

§. 8. Vidimus nunc quænam ſint præcipuæ puerilis formæ commendationes; quodque pueris, ut formoſi mereantur appellari, puellare quid ineſſe debeat: quemadmodum & ipſarum quandoque puellarum pulchritudinem auget, ſi nonnihil de virili traxerint dignitate. notavit hoc Stat. Papinius II Achilleïd.* in filiabus Lycomedis regis, * verſ. 137.

His decor eſt formæ ſpecies permiſta virili.

Sed quoniam non ſtatim pulchra dicenda eſt virgo, quæ qualecunque maſculi vigoris decus leviter habet adſperſum; etiam hic unum alterumve muliebris formæ ſpecimen proponemus. Arbiter ſanè deſcripturus facie inclytâ mulierem, *Veneris effigiam*, ut eſt apud Plaut. Rudente, Actu II, Sce. *Quis eſt qui noſtris*, &c. majorem nullam cumulatioremque exſuperantis formæ laudem dicere potuit, quàm quod una inter omnes pulchras excelleret, una facilè ex omnibus noſceretur. *quid huic formæ*, inquit, *aut Ariadne habuit, aut Leda ſimile? quid contra hanc Helene, quid Venus poſſet? ipſe Paris, Dearum libidinantium judex, ſi hanc in comparatione vidiſſet, tam petulantibus oculis & Helenam huic donaſſet & Deas.* & aliquanto ante, *lateri applicat meo mulierem omnibus ſimulachris emendatiorem. Nulla vox eſt, quæ formam ejus poſſit comprehendere: nam, quidquid dixero, minus erit. Crines ingenio ſuo flexi per totos ſe humeros effuderant; frons minima, & quæ radices capillorum retrò flexerat: ſupercilia uſque ad malarum ſcripturam currentia, & rurſus confinio luminum penè permixta: oculi clariores ſtellis extra lunam fulgentibus: nares paululum inflexæ: & oſculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit. Iam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum poſitus, Parium marmor exſtinxerat.* ad hæc quamvis inſignia Petronii verba, ſuaviſſimus iterum Anacreon eſt advocandus,

Henr. Stephanus vertit,

Αγε ζωγράφων ἄριστε, *Agedum perite pictor,*
Γράφε ζωγράφων ἄριστε, *Pinge ô perite pictor,*

Ροδίης

Ῥοδίης κοίρανε τέχνης,
Ἀπεοῦσαν ὡς ἂν εἴπω,
Γράφε τὴν ἐμὴν ἑταίρην.
Γράφε μοι τρίχας τὸ πρῶτον
Ἁπαλάς τε καὶ μελαίνας·
Ὁ δὲ κηρὸς ἂν δύνηται),
Γράφε καὶ μύρου πνεούσας.
Γράφε δ' ἐξ ὅλης παρειῆς
Ὑπὸ πορφυραῖσι χαίταις
Ἐλεφάντινον μέτωπον.
Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι
Διάκοπτε, μήτε μίσγε,
Ἐχέτω δ' ὅπως ἐκείνη,
Τὸ λεληθότως σύνοφρυν
Βλεφάρων ἴτυν κελαινήν.
Τὸ δὲ βλέμμα νῦν ἀληθῶς
Ἀπὸ τοῦ πυρὸς ποίησον,
Ἅμα γλαυκὸν ὡς Ἀθήνης,
Ἅμα δ' ὑγρὸν ὡς Κυθήρης.
Γράφε ῥῖνα καὶ παρειάς,
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.
Γράφε χεῖλος οἷα Πειθοῦς,
Προκαλούμενον φίλημα.
Τρυφεροῦ δ' ἔσω γενείου
Περὶ λυγδίνῳ τραχήλῳ
Χάριτες πέτοιντο πᾶσαι.
Στόλισον τὸ λοιπὸν αὐτήν.
Ὑποπορφύροισι πέπλοις
Διαφαινέτω δὲ σαρκῶν
Ὀλίγον, τὸ σῶμ' ἐλέγχον.
Ἀπέχει· βλέπω γὰρ αὐτήν.
Τάχα κηρὲ καὶ λαλήσεις.

Rhodiæ magiſter artis,
Abſentem ut edocebo,
Depingito mi amicam.
Depinge mollicellos
Primum nigroſque crines;
Si fert & ipſa cera,
Vnguenta pinge olentes.
Nigroque ſub capillo,
Genis abuſque primis
Frontem fac illi eburnam.
Supercili nigrantes
Diſcrimina nec arcus,
Confundito nec illos:
Sed junge ſic, ut anceps
Divortium relinquas;
Quale eſſe cernis ipſi.
At ignis inſtar, ejus
Sit fulgurans ocellus:
Et glaucus, ut Minervæ:
Et pætus, ut Cytheres.
Naſum genaſque pinge,
Lacti roſas remiſcens.
Pithûs ſit at labellum,
Quod oſculum laceſſat.
Intraque molle mentum,
Per colla lævia omnes
Sint Gratiæ volantes.
Ad ultimum, nitente
Illa induatur oſtro.
Pateat tamen mihi pars
Cutis puſilla, totum
Qua corpus arguatur.
Quid plura? eam ecce cerno.
Loquere, credo, cera.

Formoſiſſimæ virginis imaginem depinxit quoque Libanius in ecphraſticâ oratione de Pulchritudine. Longum eſſet plura hic formoſorum formoſarumque exempla in probatis autoribus paſſim obvia congerere; quum ſufficere poſſint duo humanæ pulchritudinis ac fœditatis exempla, quæ ex Apollinari Sidonio nequaquam pigebit deſcribere; præſertim, cùm ad geminam hanc luculentæ atque infelicioris formæ imaginem expeditè admodum referri queant multiplices diverſiſſimorum ſcriptorum loquendi modi, ad dignoſcendam veræ pulchritudinis vim non inutiles.

CAPVT IX.

SIdonius certè Apollinaris lib. 1, epiſt. 2, de Theodorico Gothorum rege agens, cujus perſonam Deus arbiter & ratio Naturæ, conſum-

 matæ

matæ felicitatis dote ſociata, cumulaverant, *Si forma quæratur*, inquit, *corpore exacto; longiſſimis brevior, procerior eminentiorque mediocribus. Capitis apex rotundus: in quo paululum à planitie frontis in verticem cæſaries refuga criſpatur. Cervix non ſedet nervis. Geminos orbes hiſpidus ſuperciliorum coronat arcus: ſi verò cilia flectantur, ad malas medias palpebrarum margo propè pervenit. Aurium legulæ (ſicut mos gentis eſt) crinium ſuperjacentium flagellis operiuntur. Naſus venuſtiſſimè incurvus. Labra ſubtilia; nec dilatatis oris angulis ampliata: ſi caſu dentium ſeries ordinata promineat, niveum protinus repræſentat ipſa colorem. Pilis infra narium antra fruticantibus quotidiana ſucciſio. Barba concavis hirta temporibus; quam in ſubditâ vultus parte ſurgentem, ſtirpitùs tonſor aſſiduus genas adusque forcipibus evellit. Menti, gutturis, colli, non obeſi, ſed ſucculenti; lactea cutis; quæ propius inſpecta, juvenili rubore ſuffunditur; namque hunc illi crebrò colorem, non ira, ſed verecundia facit. Teretes humeri. validi lacerti. dura brachia. patulæ manus. Recedente alvo, pectus accedens. Aream dorſi humilior inter excrementa coſtarum ſpina diſcriminat. Tuberoſum eſt utrumque muſculis prominentibus latus. In ſuccinctis regnat vigor ilibus. Carneum femur. internodia poplitum benè maſcula. maximus in minimè rugoſis genibus honor. Crura ſuris fulta turgentibus. &, qui magna ſuſtentat membra, pes modicus.* Quamvis autem eximia hæc formæ virilis imago ſatis graphicè depicta eſſe videatur, nonnihil tamen ei lucis ex mutuâ cùm aliis autoribus collatione acceſſurum ſperamus.

§. 2. Ac primùm quidem videtur Apollinaris de formâ Regis ſciſcitantibus uſque adeò ſollicitè ſatisfacere voluiſſe, ut pulcherrimum corpus heroïcâ ac planè divinâ mente præditum judicantes, regni quoque gubernaculis admotum id eſſe gauderent. Solent certè homines majus aliquid ab iis, quos rarior forma commendat, exſpectare: οἷον εἰ ξυνείης ποταμοῦ κάλλος λειμῶνι ἐπιῤῥέον· καλὰ μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἄνθη, λαμπρυνόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν ὄψιν· τοῦτο δύναται καὶ ψυχῆς ἄνθος ἐμπεφυτευμένον σώματι καλῷ· ἐκλαμπρύνεται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκλάμπει, καὶ διαφαίνεται. καὶ ἔστι σωμάτων ὥρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ μελλούσης ἀρετῆς ἄνθος, καὶ οἱονεὶ προοίμιον κάλλους ὡραιοτέρου. ὥσπερ γὰρ τοῦ ἡλίου προανίσχει τις αὐγὴ ὑπὲρ ἄκρων ὀρῶν, ἀγαπητὸν ὀφθαλμοῖς θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος· οὕτω καὶ τῆς λαμπρᾶς ψυχῆς προανίσχει τις ὥρα ὑπὲρ ἄκρων τῶν σωμάτων, ἀγαπητὸν φιλοσόφοις θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος. *Vt ſi fluvium pulchrum cogites, qui pratulum irrigat: flores enim quamvis pulchri ſunt, qui ſub aqua ſint pulchriores tamen aquæ cauſa videntur. Idem poteſt flos animæ, pulchro innatus corpori: illuſtratur ab eo, elucet, ſplendorem ſuum transfundit. Vt nihil aliud ſit pulchritudo corporis, quam futuræ virtutis flos, & majoris quaſi pulchritudinis præludium. Sicut enim ſolis exortum præcedit fulgor quidam in ſummitate montium quo vehementer delectantur oculi, quod aliud expectent: ita animæ ſplendorē ſplendor aliquis in extremis corporis partibus præcedit, quo plurimum delectantur philoſophi, quia aliud*

aliud mox venturum vident. Maximus Tyrius Diſſertat. IX. *non fruſtra planè opinione ſapientium, qui naturalium momenta cauſſarum ſubtilius ſciſcitati arcanis cœleſtibus nobiles curas intulerunt, auguſtiſſima quæque ſpecies plurimùm creditur trahere de cœlo. Sive enim divinus ille animus, venturus in corpus, dignum prius metatur hoſpitium: ſive, quum venerit, fingit habitaculum pro habitu ſuo: ſive aliud ex altero creſcit; & quum ſe paria junxerunt, utraque majora ſunt.* Lat. Pacatus Panegyr. Theodoſio Aug. dicto. quum itaque inveneratâ inter homines opinione receptum ſit, ex decore membrorum colligi poſſe, quantus illa cœleſtis ſpiritus intrârit habitator; mirum quoque nemini videri debet, quarundam olim conſenſu nationum formoſiſſimo delatum ſemper fuiſſe imperium; quâ de re vide Athenæum lib. XIII, cap. 2. *hominibus barbaris in corporum majeſtate veneratio eſt; magnorumque operum non alios capaces putant, quàm quos eximiâ ſpecie donare natura dignata eſt.* Q. Curtius lib. VI, cap. 5. quin ipſam quoque Romanam plebem ab hac animorum inclinatione non omnino abhorruiſſe, docet nos Tacitus lib. I hiſt. cap. 7, *ipſa ætas Galbæ,* inquit, *& irriſui, & faſtidio erat, aſſuetis juventæ Neronis, & imperatores formâ ac decore corporis (ut mos eſt vulgi) comparantibus.* notum eſt illud Euripidis *,

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος †.

Neque aliud innuere voluerunt ſummi autores, cùm tacitas quaſdam verendæ majeſtatis ac ſplendidæ nobilitatis notas Regibus atque apprimè nobilibus viris ineſſe contendunt. Apud Homerum profectò Iliad. Γ *, Agamemnonem ex regalis majeſtate formæ agnoſcit Priamus. *Dion magnam habuit corporis dignitatem, quæ non minimùm commendatur.* Æmil. Probus. *Iphicrates fuit & animo magno, & corpore; imperatoriaque formâ; ut ipſo adſpectu cuivis injiceret admirationem ſui.* Idem. Ammianus quoque Marcellinus ſub finem lib. XXX de Valentiniano Imp. *pulchritudo ſtaturæ, lineamentorumque recta compago, majeſtatis regiæ decus implebat.* Seneca Hippolyto †, de Theſeo,

Sed iſte quiſnam eſt, regium in vultu decus
Gerens, & alto vertice attollens caput?

Lucanus Panegyr. ad Piſonem,

Sed ſuper iſta movet plenus gravitate ſerenâ
Vultus, & inſigni præſtringit imagine viſus.
Talis ineſt habitus, qualem nec dicere mœſtum,
Nec fluidum, lætâ ſed tetricitate decorum
Poſſumus: ingenitæ ſtat nobilitatis in illo
Pulcher honos, & digna ſuis natalibus ora.

Heliod. lib. II Æthiop. de Theagene, referente genus ad Achillem,

ovwi-

* *apud Athenæum lib. 13, etiam Porphyrium in Iſagoge, ſed poeta nomine non expreſſo.*

† *Primo quidem ob formam imperio dignum.*

* *verſ. 170.*

† *verſ. 829.*

συνέτυχον τῇ προτεραίᾳ τῷ νεανίσκῳ, καί μοι ἀληθῶς ἔδοξε τοῖς Ἀχιλλείδαις ἐμπρέπειν, τοιοῦτος ἐστὶ τὴν μορφὴν, καὶ τοσοῦτος ἰδεῖν τὸ μέγεθος, ὡς βεβαιοῦν τῇ θέᾳ τὸ γένος. poſtridie in juvenem incidi, & mihi vere videbatur inter Achillidas fulgere, talis forma, & corporis proceritate videbatur, ut vel viſu ſolo genus ſuum ſtabiliret.

† verſ.262. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ †,

— quamvis aliena fuiſſes
Principibus, regnum poteras hoc ore mereri.
Quæ propior ſceptris facies? quis dignior aulâ
Vultus? —

* verſ.45. Idem lib. I de Laudib. Stiliconis *,

Spondebatque ducem celſi nitor igneus oris,
Membrorumque modus, qualem nec carmina fingunt
Semideis. —

Albinovano in eâ quæ de morte Druſi ad Liviam eſt Elegiâ dignitas hæc imperatoriâ *generoſa forma* vocatur. Abundè nunc ex iis quæ attulimus locis liquet, quàm prono ſemper favore mortales veram pulchritudinem proſequantur: quod prætereundum non putavi, ut ſingula perfectæ formæ momenta nobiſcum percenſentibus in ipſo ſtatim operoſę collationis ingreſſu occurreret tantam eſſe Formæ potentiam, ut ipſi quoque Virtuti ex eâ non levis accedat commendatio, juxtà illud Virgilii v Æneïd.

Tutatur favor Euryalum, lachrymæque decoræ.
Gratior eſt pulchro veniens è corpore virtus.

ἥδιστον ἦν θέαμα ὁ Ἀχιλλεύς· πῶς δὲ οὐκ ἔμελλεν; οὐ διὰ τὴν ξανθὴν κόμην· καὶ γὰρ ὁ Εὔφορβος εὐκόμης ἦν· τοῦ δὲ Ἀχιλλέως τὸ καλὸν ἥδιστον ἦν ὑπὸ τῆς ἀρετῆς ἐξαπλόμενον. ſuaviſſimus erat viſu Achilles (quid ni eſſet?) non tamen ob flavam cæſariem; nam & Euphorbum commendabat coma; ſed pulchritudinem Achillis virtutis ſplendor illuſtrabat. Maximus Tyrius Diſſertat.xv. quemadmodũ verò, ut & hoc obiter addam, tacita quædam veneratio ſequi ſolet ſpecioſam atque luculentam dynaſtarũ formam, ſic manifeſto contra contemptui atque etiam contumeliis obnoxii ſunt quandoque magnates, quibus formæ modus nõ ſatis honeſtus obtigit. Æmilius Probus de Ageſilao, *Hic tantus vir*, inquit, *ut Naturam fautricem habuit in tribuendis animi virtutibus; ſic maleficam nactus eſt in corpore exiguo, & claudus altero pede: quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus cùm intuerentur, contemnebant.* Facetum eſt quod accidit Philopœmeni, inclyto quondam Achæorum duci. erat is formæ infelicioris. ad prandium itaque ab amicorum aliquo vocatus, adfuit antè tempus: quumque eum hac illac otioſè obambulantem amici uxor conſpicata eſſet, juſſit eum ſecare ligna; ex malâ ſcilicet formâ & modico cultu ſervum eſſe conjectans. paret Philopœmen, & ſtrenuè

ſatis,

Digitized by Google

ſatis, quod mandatum erat, uſque in amici adventum, exſequitur. quo ingreſſo atque exclamante, Quid hoc eſt rei? Quid verò aliud, inquit Philopœmen, quàm pœnam deformitatis luo? vide Plutarchum in Philopœmene. Tzetzem Chil. VI, hiſtor. 84. In Galbam eloquentiâ clarum, ſed quem habitus corporis deſtruebat, M. Lollii vox circumfertur, Ingenium Galbæ malè habitat. Macrob. lib. II Saturnal. cap. 6. Tolerari tamen utcunque poſſent hæc incommoda, niſi perſæpè pravi corporis pravum quoque animum eſſe plerique judicarent. notum eſt illud Martialis lib. XII, Epigramm. 54,

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læſus:
Rem magnam præſtas, Zoile, ſi bonus es.

Anthol. Græcorum Epigr. lib. II, cap. ultimo,

Χωλὸν ἔχεις τὸν νοῦν, ὡς τὸν πόδα· καὶ γὰρ ἀληθῶς
Εἰκόνα τῶν ἐντὸς ἡ φύσις ἐκτὸς ἔχει.

Mens animi haud aliter, quàm pes, tibi claudicat: intus
Quod latet, externa pingitur in facie.

Vellejus Paterculus lib. II, cap. 69, *In Vatinio deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii: adeò ut animus ejus digniſſimo domicilio incluſus videretur.* Tacit. quoque Annal. XV, cap. 34, *Vatinius inter fœdiſſima Neronianæ aulæ oſtenta fuit; ſutrinæ tabernæ alumnus, corpore detortus, facetiis ſcurrilibus.* Ex hac ſanè inveteratâ perſuaſione proceſſit, quod incantatrices olim veneficas diri oris indicio deprehendi poſſe putaverint. Canidiam certè talem depinxit Horatius. quem vide. Quintil. quoque Declam. XV, pro meretrice veneficii reâ, *exſpecto*, inquit, *ut ſit antè omnia minax vultus, feralis habitus, horreant ſquallore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus, quod dicitur inquietare ſuperos; ſidera diris agitare carminibus; tumulos, buſta ſcrutari, & amputatis cadaveribus ipſas in ſcelus armare manus; fieri non poteſt, ut autorem ſuum non primo ſtatim prodat aſpectu.* Cæterùm de his ſatis nunc: reſtat ut ad ipſam porro conſummatæ pulchritudinis tractationem cum Apollinari noſtro tranſeamus.

§. 3. CORPORE EXACTO. Intelligendum hoc videretur de inemendatâ corporis ſtructurâ, qualem Abſoloni tribuit ſacra hiſtoria, 2 Sam. XIV, 25. juxta illud Ovidii Amorum lib. I, Eleg. 5,

In toto nuſquam corpore menda fuit.

Horat. lib. II, epiſt. 2,

Candidus & talos à vertice pulcher ad imos.

Martial. lib. VII, Epigr. 17, *— corpus nulla litura notat.*

Plautus Epidico, Actu V, Scenâ *Male morigerus*, &c.

Vſque ab unguiculo ad capillum ſummum eſt feſtiviſſima.

Poſſent, inquam, hæc Sidonii verba accipi de *formâ nullo naturali vitio excæcatâ*, ut loquitur Arbiter; niſi ex proximè ſequentibus verbis appareret, intelligi debere de tali ſtaturâ, quam *juſtam* dixit Sueton. in Galbâ, cap. 21, *ſtaturâ fuit juſtâ*, inquit. & in Nerone, cap. 51, *ſtaturâ fuit penè juſtâ*. in Tiberio denique, cap. 68, *ſtaturâ fuit, quæ juſtam excederet*. hæc *ſtatura juſta* Plauto in Aſinariâ Act. II, Sc. *Vt demonſtratæ*, &c. dicitur *ſtatura commoda*. Apulejo denique lib. II Metam. *inenormis proceritas* dicitur: *cuncta corporis*, inquit, *inexplicabiliter ad regulam congruentia: inenormis proceritas, ſucculenta gracilitas, rubor temperatus*. Arnob. lib. III adv. gentes componit inter ſe *nanos, longos, medios*. unde liquet, juſtæ ſtaturæ homines non malè *medios* dici. quibus verò ſtatura commodior non obtigerat, pulchriores judicabantur ſi nonnihil eam exceſſiſſent, quàm ſi eos hæc decoræ formæ gratia deficeret. Ariſtot. IV Ethic. Nicom. ἐν μεγέθει ἡ μεγαλοψυχία· ὥσπερ ϰαὶ τὸ ϰάλλος, ἐν μεγάλῳ σώματι· οἱ μικροὶ δ᾽ ἀστεῖοι ϰαὶ σύμμετροι, ϰαλοὶ δ᾽ οὔ. *In magnitudine magnanimitas, quemadmodum & pulchritudo eſt in magno corpore. Parvi vero & juſtæ modicæque ſtaturæ homines, pulchri minime ſunt.* Anacreon in deſcript. Bathylli, Μέγα δὲ πρόσωπον ἔστω. ſic Helena apud Theocritum Idyll. XVIII deſcribitur πιείρα, μεγάλα, *pinguis, & magna*. Lucret. lib. IV de procerâ virgine, — *cataplexis, plenaque honoris.* Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 4,

Tu quia tam longa es, veteres Heroïdas æquas.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 3,

Longa decenſque fuit; longa decenſque manet.

Propert. lib. II, Eleg. 2,

Fulva coma eſt; longæque manus; & maxima toto
Corpore; & incedit vel Iove digna ſoror.

Quamquam ne quidem humilioris ſtaturæ hominibus qualiſcunque laus formæ negabatur, ſi modò non abeſſet iſta σώματος συμμετρία, *corporis congruentia*, quam Herodianus tribuit Commodo Imp. omnium ejus ætatis hominum formoſiſſimo. Agricola certè, teſte Corn. Tacito in ejus vitâ, cap. 44, *decentior quàm ſublimior fuit; nihil metus in vultu; gratia oris ſupererat*. Agricola igitur, ut ut ſublimis non eſſet, decens tamen ac ſpecioſus videbatur. οὕτως ἄρα ϰάλλους ὑπερβολὴ ϰαὶ εἰς μεγέθους ἔμφασιν φέρει προσθήκην, *Sic itaque nimia pulchritudo quandam magnitudinis repræſentat acceſſionem*, ut veriſſimè loquitur Heliod. lib. II Æthiop. Præter eam quam diximus *ſtaturam juſtam*, ejuſque exceſſum ac defectum, annotanda quoque hîc eſſet *media militaris ſtatura*, quam T. Manlio Torquato tribuit Livius lib. VII ab v. c. quemadmodum & *quadrata ſtatura*, quam Veſpaſiano tribuit Suetonius in ejus vitâ, cap. 20, *ſtaturâ fuit quadratâ, compactis firmiſque membris*.

Cornel.

Digitized by Google

Cornel. Celſus lib. II, cap. I, *Corpus habiliſſimum quadratum eſt, neque gracile, neque obeſum. nàm longa ſtatura, ut in juventâ decora eſt, ſic maturâ ſenectute conficitur. gracile corpus, infirmum. obeſum, hebes eſt.* talis ſtaturæ homines pari prorſus ratione τετραγωνιαίους dixere Græci autores Geoponici Conſtantino Imp. inſcripti, lib. II, cap. I, τοὺς ἀροῦντα χρὴ μακρότερον ἔχειν τὸ σῶμα· τοὺς δὲ τὰς ἀμπέλους ἐργαζομένους, οὐχ οὕτως ὑψηλοὺς εἶναι χρὴ, τετραγωνιαίους δέ. quem locum commodè ſatis videntur exprimere Columellæ verba, ex libro I de Re ruſt. cap. I, *Longiſſimum quemque aratorem faciemus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos & lacertoſos viros exigunt.* Cæterùm hanc quadratam ac mediam militarem ſtaturam, quoniam non tam pulchritudinem quàm robur viri militaris perficit, conſultò, ut ab hoc loco alienam, prætcrimus.

§. 4. CAPITIS APEX ROTVNDVS. Arnob. lib. III adv. gentes *caput tereti rotunditate collectum* dixit. quamquam non de ſolo capite intelligendum hoc videatur, ſed etiam de vultu, præcipuâ capitis parte. Iſmenes certè faciem perfectè rotundam deſcribit Iſmenias apud Euſtathium (niſi cùm Mauſſaco Eumathium autorem hujus ſcripti libeat appellare) lib. III de Amorib. Iſmenes & Iſmeniæ. ὅλον τὸ πρόσωπον, inquit, κύκλος ἀνεπισφαλής. ἡ ῥὶν κέντρου λόγον ἐπέχει πρὸς ὅλον τὸ κύκλωμα, *tota facies erat perfectus circulus. Naſus centri rationem habebat ad totum circulum.* Iupiter quoque apud Coluthum de Raptu Helenæ Paridem in Dearum judicio συνοχλὼ βλεφάρων καὶ κύκλα προσώπων, *palpebrarum conjunctionem & faciei rotunditatem*, potiſſimùm jubet conſiderare, quum ſic Mercurium alloquitur,

> Παῖδα Πάριν Πριάμοιο, τὸν ἀγλαὸν ἡβητῆρα
> Τροίης βουκολέοντα κατ' οὔρεα τέκνον ἀκούεις,
> Κείνῳ μῆλον ὄπαζε, διακρίνειν δὲ θεάων
> Κέκλεο καὶ βλεφάρων συνοχλὼ, καὶ κύκλα προσώπων.
> *Paridem Priami filium, ſplendidum illum puberem,*
> *In montibus Trojæ boves paſcentem, fili ex auditu noſti?*
> *Illi malum præbe, & ut dijudicet dearum*
> *Iube & palpebrarum conjunctionem, & faciei rotunditatem.*

Opponitur autem rotundo capiti *caput mutilum*, quale Sileno tribuit Aur. Nemeſianus Eclogâ III, quæ inſcribitur Bacchus. magis tamen propriè *acutum caput*. Martialis lib. VI, Epigr. 39,

> *Hunc verò acuto capite, & auribus longis;*
> *Quæ ſic moventur, ut ſolent aſellorum;*
> *Quis morionis filium neget Gyrthæ?*

Homerus Iliad. B *, ubi Therſiten deſcribit, * verſ. 217.

> Φολκὸς ἔην, χωλὸς δ' ἕτερον πόδα, τὼ δέ οἱ ὤμω

 Κυρτὼ

Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε· αὐτὰρ ὕπερθε
Φοξὸς ἔην κεφαλὴν· ψεδνὴ δ' ἐπενήνοθε λάχνη.

Strabo erat, claudus autem altero pede, & ipſius humeri
Curvi, & in pectus contracti: & deſuper
Acutus erat capite, rara autem percurrebat lanugo.

φοξὸς Didymo hîc eſt ὀξυκέφαλος. *Cilunculi*, Arnob. lib. III adv. gentes. *Cillo*, προκέφαλος. Gloſſæ vet. enormiter verò magnum caput habentes, Tullio lib. I de Nat. deorum *capitones* nuncupantur. ἐχινοκέφαλον Κρατῖνος τὸν Περικλέα εἶπε, *Cratinus dixit Periclem echini caput habere*, quemadmodum teſtatur Pollux Onomaſtici ſui lib. II, § παρώνυμα κεφαλῆς. ubi tamen ex Plutarcho in Pericle rectè σχινοκέφαλον † reſtituas. Plutarchus enim poſtquam deſcripſit Periclem τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἄμεμπτον, προμήκη δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀσύμμετρον, addit, ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν ἅπασαι κράνεσι περιέχονται· μὴ βουλομένων, ὡς ἔοικε, τῶν τεχνιτῶν ἐξονειδίζειν. οἱ δ' Ἀττικοὶ ποιηταὶ σχινοκέφαλον αὐτὸν ἐκάλουν· τὴν γὰρ σκίλλαν ἔστιν ὅτε καὶ σχῖνον ὀνομάζουσι. *Forma reliqui corporis decenti, ſed capite oblongo nec congruente. Vnde ſtatuæ ſunt pene omnes, tegentibus artificiis, ut conjicio hoc vitium. at poetæ Attici Schinocephalum eum vocaverunt: Scillam enim nonnunquam Schinon appellant.*

† *caput habentem ſimile bulbo ſcillæ.*

§. 5. PAVLVLVM A PLANITIE FRONTIS. Frons igitur, ut pulchra judicetur, *plana, candida, tenuis, brevis, pura* denique debet eſſe. *Planam frontem* hæc Sidonii verba nobis commendant. Dianæ quoque *planam frontem* tribuit Apulejus lib. XI Metam. opponitur autem *planæ fronti* duplex vitium; unum, *tuberoſæ frontis*, ex naturâ; alterum, *contractæ* vel *caperatæ*, ex moribus. primum tangit Arbiter: *neſcio quis*, inquit, *ex concionibus calvus tuberoſiſſimæ frontis.* ab hoc vitio Cilones olim dicebantur; *Cilo, cui frons eſt eminentior, ac dextrâ ſiniſtraque velut reciſa videtur.* Feſtus in Chilo. *Cilunculi*, Arnob. lib. III. *Cillo*, προκέφαλος. Gloſſ. vet. ut antè dictum. alterum *contractæ* vel *caperatæ frontis* vitium à difficili quadam ac faſtidioſâ intractabilis animi moroſitate proficiſcitur, morbique hujus expreſſa veſtigia fronti quàm altiſſimè infigit. Plautus Rudente, Act. II, Sce. *Animo adverſari ſedulò*, &c.

Tortis ſuperciliis, contractâ fronte, fraudulentum.

Idem Epidico, Actu V, Sce. *Male morigerus*, &c.

Quid illuc eſt, quod illi caperat frons ſeveritudine?

Nonius Marcellus, *Caperare, eſt rugis frontem contrahere & aſperare; tractum à caprorum frontibus criſpis.*

Candidam frontem, ἐλεφάντινον μέτωπον amicæ ſuæ tribuit Anacreon. Ovid. quoque lib. X Metam. * de Cypariſſo,

* verſ. 138.

— niveâ pendebant fronte capilli.

Tenuem

Tenuem frontem, *ἁπαλὸν καὶ δροσῶδες μέτωπον* Bathyllo ſuo affingit Anacreon. Horat. Carminum lib. I, Ode 33,

Inſignem tenui fronte Lycorida
Cyri torret amor. —

Brevem frontem laudat Martialis lib. IV, Epigr. 42. Arbiter quoque in eâ, quam ſuprà ex eo adduximus, formoſæ deſcriptione, *frons minima*, inquit, *& quæ radices capillorum retrò flexerat*. qui nimiam habent frontem, *frontones* dicuntur Tullio lib. I de Naturâ Deorum. *εὐρυμέτωπος, ὁ καὶ μετωπίας, ὡς Ἀλκιβιάδης, qui habet latam frontem, eſt fronto; ſicut Alcibiades*. Pollux lib. II Onomaſt. Heſychius Mileſius de Platone, *πλατὺς ὢν τὰ ςέρνα καὶ τὸ μέτωπον, Πλάτων προσηγορεύθη. Plato ita vocatus eſt, quod πλατὺς, id eſt, lato pectore & fronte eſſet.*

Puram frontem laudat Propert. lib. II, Eleg. 22,

Sive vagi crines puris in frontibus errant,
Indica quos medio vertice gemma tenet.

Videtur autem ea, quæ dicitur, *pura frons* nihil aliud, quàm hilarem ſerenamque exporrectæ frontis gratiam inſinuare, juxta illud Calliſtrati in ſtatuam Occaſionis, *τὰ μέτωπα χάρισιν ἔςιλβεν, frons gratiis abundabat*. opponitur ei *triſtis frons* apud Plautum in Aſinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonſtratæ*, &c. quemadmodum & *vultuoſa frons* apud Apulejum lib. III Metam. *Fotis mea*, inquit Apul. *fui longè diſſimilis advenit: non lætâ facie, nec ſermone dicaculo, ſed vultuoſam frontem rugis inſurgentibus aſſeverabat.* Quum verò in unâ aliquâ fronte omnia hæc concurrunt, *caſtigata frons* dicitur Statio Papinio II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, † verſ. 41.

O ubi purpureo ſuffuſus ſanguine candor,
Sidereique orbes, radiataque lumina cælo,
Et caſtigatæ collecta modeſtia frontis,
Ingenuique ſuper crines, molliſque decoræ
Margo comæ. —

Vbi per *caſtigatam frontem* intellige frontem, quæ macularum rugarumque omnium expers, lævis breviſque planitiei terminis includitur, quæque non tam comis ipſis, quàm molli quodam *comarum margine*, ut loquitur Statius, in ordinem cogitur. unde quoque manifeſtum fit, tantopere laudatam pulchræ frontis brevitatem non à crinibus frontem ipſam prementibus artantibuſque effici, ſed ab ἁρμογῇ quadam lanuginoſi confinii nigros capillos à candidâ fronte leviter dirimente, priuſquam ea convexior jam facta & in verticem protenſa excreſcat.

§. 6. CÆSARIES REFVGA CRISPATVR. rectè Sidonius decoram quoque comam refert inter ea quæ conſummatam conſtituunt for-

 mam;

mam; cùm Homero aliiſque magni nominis ſcriptoribus ſpectatæ pulchritudinis fœminæ ab hac potiſſimùm parte ſoleant laudari. ſic ἠΰκομος,
* verſ.329. *pulchricoma*, dicitur Helena, Iliad. Γ *. Thetis, Iliad. Δ †. Latona, Iliad. A ‡.
† verſ.512. Minerva, Iliad. Z *. Niobe, Iliad. Ω †. Calypſo, Odyſſ. M ‡. Odyſſ. quo-
‡ verſ.36. que B *. Achivæ dicuntur ἐϋπλοκαμῖδες, *pulchros crines habentes*. & rurſus
* verſ.92. Odyſſ. E †. ἐϋπλόκαμος ἠώς, *pulchros crines habens aurora*. Odyſſ. denique ●‡.
† verſ.602. ἐϋπλόκαμος vocatur Ceres; quemadmodum & Iliad. Ξ *. καλλιπλόκαμος
‡ verſ.389. nuncupatur. quinimò regiam illam ſummi Iovis majeſtatem in decorâ
* verſ.119. cæſarie præcipuè videtur collocaſſe Iliad. A †, quibus Homeri verbis tan-
† verſ.390. tum pondus ac tanta vis ineſt, ut Phidias fateri non erubuerit, ſe fabricam
‡ verſ.125. Iovis Olympii ab hoc veluti archetypo duxiſſe. Videmus igitur, Homero
* verſ.326.
† verſ.528.

paſſim pulchricomas, ut ſic loquar, dictas eſſe eas, quas inſignior aliqua forma illuſtrabat: non ob aliud, credo, quàm *quod præcipua pars iſta corporis in aperto & perſpicuo poſita, prima noſtris luminibus occurrit: & quod in cæteris membris floridæ veſtis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur. At verò (quod nefas dicere, neque ſit hujus rei ullum tam dirum exemplum) ſi cujuſlibet eximiæ pulcherrimæque fœminæ caput capillo ſpoliaveris, & faciem nativâ ſpecie nudaveris; licet illa cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata; licet, inquam, Venus ipſa fuerit; licet omni Gratiarum choro ſtipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo ſuccincta, cinnama fragrans, & balſama rorans, calva proceſſerit; placere non poterit, nec Vulcano ſuo. Quid? cùm capillis color gratus, & nitor ſplendidus illucet, & contra Solis aciem vegetus fulgurat, vel placidus renitet, ac in contrariam gratiam variat adſpectum; & nunc ut aurum coruſcans in lenem mellis deprimitur umbram, nunc corvinâ nigredine cœrulos columbarum colli floſculos æmulatur; vel nunc guttis Arabicis obunctus, & pectinis arguti dente tenui diſcriminatus, & ponè verſum coactus amatoris oculis occurrens, adinſtar ſpeculi reddit imaginem gratiorem. Quid? cùm frequenti ſobole ſpiſſus cumulat verticem, vel prolixâ ſerie porrectus dorſa permanat. Tanta denique eſt capillamenti dignitas, ut, quamvis auro, veſte, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat; tamen, niſi capillum diſtinxerit, ornata non poſſit videri.* Apul. lib. II Metamorph. Ovid. III de Arte ‡,

‡ verſ.249.

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Polluci quoque lib. II, cap. I, ἄθριξ, ἄκομος τὴν κεφαλὴν dicitur ἀκόσμος. mutuatur etiam ſacra pagina præcipuam celebratiſſimæ Abſolonis formæ commendationem à capillis ejus, 2 Sam. XIV, 26. Lacedæmonii diſciplinæ ſuæ rigorem impendente graviore aliquo bello nonnihil laxantes, indulgebant adoleſcentibus nitidiorem comæ cultum, nec non ſplendidiorem armorum veſtiumque ornatum; nec minus delectabantur hac eorum ferociâ, quàm exſultatione ac fremitu acrium equorum pugnam

veluti

veluti laceſſentium. Lycurgus certè civibus ſuis alendæ comæ autor fuiſſe videtur: dixit enim formoſos hac ratione venuſtiores reddi; deformes verò, horridiores. vide Plut. in Lycurgo. Scipionem ſanè, florentiſſimum adoleſcentem & inaffectatâ celſi corporis majeſtate conſpicuum, non parùm inter plures alias inſignis formæ dotes adornabat promiſſa cæſaries; quâ de re ſic Livius lib. XXVIII ab v. c. ubi Maſaniſſam cùm Scipione primùm in colloquium veniſſe narrat. *Cœperat jam antè Numidam*, inquit, *ex famâ rerum geſtarum admiratio viri; ſubſtituerat que animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam: cæterùm major præſentis veneratio cepit: & præterquam quod ſuapte naturâ multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis non cultus munditiis, ſed virilis ac verè militaris. Propè attonitus ipſo congreſſu Numida*, &c. Quamvis autem ſupra cap. IV, §. 3 hujus libri tertii ex Philoſtrati Heroïcis didicerimus, Hectori ſine comâ formam conſtitiſſe, non tamen hoc de calvitie videtur intelligendum; ſed quod omiſſo capillorum cultu nullis frontem ac malas obumbraverit capillis, retrò pendulis contentus. Lycophron Caſſandra,

— νυμφίους ἀρνούμεναι
Τοῖς Ἑκτορείοις ἠγλαϊσμένους κόμαις.
— *ſponſos abnuentes*
Hectoriis ornatos comis.

Ad quæ verba Tzetzes, ἑκτόρειος κόμη, ἡ τὰ ὄπισθεν καθειμένα ἔχουσα, τὰ δὲ ἔμπροσθεν κεκαρμένα. *Hectorea coma eſt, quæ in tergum demittitur, frontem verò detonſam habet.* Plut. quoque in Theſeo, ἔθους ὄντος τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων, ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ θεῷ τῆς κόμης, ἦλθε μὲν εἰς Δελφοὺς ὁ Θησεύς· καὶ τόπον ἀπ' αὐτοῦ τὴν Θησείαν ἔτι νῦν ὀνομάζεσθαι λέγουσιν. ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον, ὥσπερ Ὅμηρος ἔφη τοὺς Ἄβαντας· καὶ τοῦτο τῆς κουρᾶς τὸ γένος Θησηῒς ὠνομάσθη δι' ἐκεῖνον. οἱ δὲ Ἄβαντες ἐκείραντο πρῶτοι τὸν τρόπον τοῦτον· οὐχ ὑπ' Ἀράβων διδαχθέντες, ὡς ἔνιοι νομίζουσιν· οὐδὲ Μυσοὺς ζηλώσαντες· ἀλλ' ὄντες πολεμικοὶ, καὶ ἀγχέμαχοι, καὶ μάλιστα δὴ πάντων εἰς χεῖρας ὠθεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις μεμαθηκότες. ὅπως οὖν μὴ παρέχοιεν ἐκ τῶν τριχῶν ἀντίληψιν τοῖς πολεμίοις, ἀπεκείραντο. τοῦτο δὲ ἀμέλει καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἐννοήσαντα φασὶ προστάξαι τοῖς στρατηγοῖς ξυρεῖν τὰ γένεια τῶν Μακεδόνων, ὡς λαβὴν ταύτην ἐν ταῖς μάχαις οὖσαν προχειροτάτην. *Quum ſolenne eſſet, ut ex pueris qui excedebant, profecti Delphos comæ primitias Apollini ſacrarent, adiit Delphos Theſeus, & locum ab eo hac quoque memoria dici Theſeam autumant. Tonſum fuit autem ſinciput ejus ſolum ut de Abantibus memorat Homerus: atque eſt hoc genus tonſuræ Theſeïs ab illo nominatum. Abantes hunc in modum principes tonſi fuerunt, non ab Arabibus, (ut quorundam fert opinio) docti, neque æmulantes Myſos: ſed quod bellatores eſſent cominuſque pugnarent, & præter cæteros conſerere manus didiciſſent cum hoſtibus. Ne igitur nexum*

hoſtibus

Digitized by Google

hoſtibus capillorum præberent, tonſi fuere. Nempe id Alexandrum Macedonem quoque animadvertentem, edixiſſe ait ducibus ſuis, ut barbas Macedonum raderent, quod anſa hæc ſit in prœliis promptiſſima. Quamobrē cùm tanta ſit comæ dignitas, ut ſolum eximiæ formæ decus in eâ conſiſtere videatur; rectè quoque nos atque ordine facturos puto, ſi penitius aliquanto, quid eam commendet, inſpiciamus. In genere itaque capillos commendabant Apollinis, Bacchi, & Veneris crinibus non abſimiles. Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Formoſæ periere comæ, quas vellet Apollo,
Quas vellet capiti Bacchus ineſſe ſuo.
Illis contulerim, quas quondam nuda Dione
Pingitur humenti ſuſtinuiſſe manu.

Libanius Declam. IX, ubi deſcribit Alcibiadem, κόμαι μὲν αὐτῷ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται βακχικαὶ, τοῖς στεφάνοις ἤδη καὶ τοῖς ἄνθεσι πρὸς κόσμον ἀνθοῦσαι. *Comæ quidem ipſi Bacchicæ incutiuntur temporibus, corollis jam & floribus ad ornatum certantes.* Cùm violis quoque & hyacintho conferebant vernantes formoſorum capillos. Claudian. de Nuptiis Honorii & Mariæ *,

* verſ.265. *—— non labra roſæ, non colla pruinæ,*
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

† verſ.229. Homerus Odyſſ. Z †,

Τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
Μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα, κὰδ δὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
Hunc quidem Minerva reddidit ex Iove nata,
Majoremque adſpectu & ſpiſſiorem: à capite vèro
Criſpas demiſit comas hyacinthino flori ſimiles.

Hunc locum Homeri expreſſit Ariſtænetus lib. I, epiſt. I. quemadmodum & Longus ſophiſta lib. IV Paſtoralium, ὁρᾷς ὡς ὑακίνθῳ μὲν τὴν κόμην ὁμοίαν ἔχει. *Vides ut hyacintho comam ſimilem habeat.* Speciatim verò laudabantur capilli *imminentes fronti, denſi, longi, dividui, flavi, tenues, molles, criſpi, dociles.*

Imminentes fronti capillos, qui tamen non tam incidant in ipſam frontem quàm impendeant, Patroclo tribuit Philoſtr. in Heroïcis, κόμης ξανθῆς ἔχει τὸ μέτριον· inquit, ἔστι γὰρ ὡς ἐπικρέμασθαι τοῦ μετώπου μᾶλλον, ἢ κατ' αὐτοῦ πίπτειν. *comæ flavæ modicum habebat, ut immineret potius fronti, quam in ipſam caderet.* Calliſtratus in ſecundâ Praxitelici Cupidinis deſcriptione, κόμης εἶχεν ἕλικας τῶν ὀφρύων ἐπιβαίνοντας. *comæ habebat circulos ad ſupercilia adſcendentes.* & rurſus in deſcript. ſtatuæ Æſculapii, πλοκάμων ἕλικες ῥεόμενοι χάρισιν, οἱ μὲν εἰς νῶτα τεθηλότες ἄφετοι κέχυνται· οἱ δὲ ὑπὲρ μετώπου πρὸς τὰς ὀφρῦς ἐπιμένοντες, τοῖς ὄμμασιν ἐπιλάμπουσι. *Cinnorum autem circuli fluentes gratiis, partim in*

terga

terga florentes libere funduntur, partim ſuper fronte ad ſupercilia pertinentes, oculis involvuntur. contra verò Lucianus in Dialogis meretr. ſupra modum deformem deſcripturus, τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ μετώπου ἀπηγμένας, *tenues crines habentem, & longe in frontem deſcendentes,* dixit. atque hoc illud eſt, quod Anacreonti, ut vieto jam ac veternoſo ſeni, laſcivientes fœminæ ψιλὸν μέτωπον, *nudam frontem*, exprobrabant; quod fronti ejus jam glabræ rariores imminerent capilli.

Denſos crines ἀμφιλαφῆ κόμην dicunt, quod multi ſpiſſique de vertice deſcendentes prehendentis manum utrimque velut impleant. Narciſſo certè Philoſtr. Iconum lib. I tribuit κόμην ἀμφιλαφῆ, *denſam comam.* quemadmodum & Panthiæ, Iconum lib. II. Achilli denique in Heroïcis. Horat. Carminum lib. III, Ode 19,

Spiſſum te nitidum comâ.
Puro te ſimilem Telephe Veſpero.

Cùm quibus Horatii verbis, ſi compoſueris illum, quem paulò ante citavimus Luciani locum, intelliges turpem judicari τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν, *tenues crines habentem* mulierem.

Longos capillos commendat Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14, ubi conſolatur puellam, cui præ nimiâ curâ comæ defluxerant,

At, ſi paſſa fores, quid erat ſpecioſius illis?
Contigerant imum quà patet uſque latus.

Item Amorum lib. III, Eleg. 3. vide locum. Apul. XI Metam. *crines uberrimi prolixique, & ſenſim intorti per divina colla paſſivè diſperſi, molliter defluebant.* Achilles Tatius lib. V, κόμη πολλὴ, καὶ βαθεῖα, καὶ κατάχρυσος τῇ χροιᾷ. *Abundans coma, & longa, & aurei coloris.*

Dividuam comam Corinnæ ſuæ tribuit Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 5,

Candida dividuâ colla tegente comâ.

Vbi per *dividuam comam* videtur intelligi bene diſcriminata & pexa cæſaries, juxta illud Claudiani lib. II de Raptu †, † *verſ. 15.*

Illi multifidos crinis ſinuatur in orbes,
Idaliâ diviſus acu. —

Satius tamen eſt hîc intelligere *crines fronte parili ſeparatis per malas revulſos*, ut loquitur Apul. in deſcript. Bathylli, quam cap. IV, § 9 hujus libri tertii ex eo adduximus. Calliſtratus in deſcript. ſtatuæ Orphei, ἡ κόμη ὀφρύων ἄνωθεν διχῇ ἰδὸν ἐπιφαίνουσα καθαρὰς τῶν ὀμμάτων ἔφαινε τὰς βολάς. *Coma ſupra ſupercilia bifida apparens, puros oculorum radios detegit.* Himerius in prooemio Epithalamii apud Photium, ἐπανθεῖ τῇ κεφαλῇ πολὺς ὁ βόστρυχος, πορφύρων τε καὶ κατὰ μέτωπον σχιζόμενος. *In capite plurima effloreſcit coma purpurea, & in fronte diviſa.* opponuntur iis *perplexi crines* apud Sulp. Servaſtum juniorem in

 Catal.

Digitized by Google

hoſtibus capillorum præberent, tonſi fuere. Nempe id Alexandrum Macedonem quoque animadvertentem, ediixiſſe ait ducibus ſuis, ut barbas Macedonum raderent, quod anſa hæc ſit in prœliis promptiſſima. Quamobrẽ cùm tanta ſit comæ dignitas, ut ſolum eximiæ formæ decus in eâ conſiſtere videatur; rectè quoque nos atque ordine facturos puto, ſi penitius aliquanto, quid eam commendet, inſpiciamus. In genere itaque capillos commendabant Apollinis, Bacchi, & Veneris crinibus non abſimiles. Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Formoſæ periere comæ, quas vellet Apollo,
Quas vellet capiti Bacchus ineſſe ſuo.
Illis contulerim, quas quondam nuda Dione
Pingitur humenti ſuſtinuiſſe manu.

Libanius Declam. IX, ubi deſcribit Alcibiadem, κόμαι μὲν αὐτῷ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται βακχικαί, τοῖς στεφάνοις ἤδη καὶ τοῖς ἄνθεσι πρὸς κόσμον ἀνθοῦσαι. *Comæ quidem ipſi Bacchicæ incutiuntur temporibus, corollis jam & floribus ad ornatum certantes.* Cùm violis quoque & hyacintho conferebant vernantes formoſorum capillos. Claudian. de Nuptiis Honorii & Mariæ *,

* verſ. 265.

— non labra roſæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

† verſ. 229. Homerus Odyſſ. Z †,

Τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
Μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα, κὰδ δὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
Hunc quidem Minerva reddidit ex Iove nata,
Majoremque adſpectu & ſpiſſiorem: à capite verò
Criſpas demiſit comas hyacinthino flori ſimiles.

Hunc locum Homeri expreſſit Ariſtænetus lib. I, epiſt. I. quemadmodum & Longus ſophiſta lib. IV Paſtoralium, ὁρᾷς ὡς ὑακίνθῳ μὲν τὴν κόμην ὁμοίαν ἔχει. *Vides ut hyacintho comam ſimilem habeat.* Speciatim verò laudabantur capilli *imminentes fronti, denſi, longi, dividui, flavi, tenues, molles, criſpi, dociles.*

Imminentes fronti capillos, qui tamen non tam incidant in ipſam frontem quàm impendeant, Patroclo tribuit Philoſtr. in Heroïcis, κόμης ξανθῆς ἔχει τὸ μέτριον· inquit, ἔστι γὰρ ὡς ἐπικρέμασθαι τῷ μετώπῳ μᾶλλον, ἢ κατ' αὐτοῦ πίπτειν. *comæ flavæ modicum habebat, ut immineret potius fronti, quam in ipſam caderet.* Calliſtratus in ſecundâ Praxitelici Cupidinis deſcriptione, κόμης εἶχεν ἕλικας τῶν ὀφρύων ἐπιβαινούσας. *comæ habebat circulos ad ſupercilia adſcendentes.* & rurſus in deſcript. ſtatuæ Æſculapii, πλοκάμων ἕλικες ῥεόμενοι χάρισιν, οἱ μὲν εἰς νῶτα τεθηλότες ἄφετοι κέχυνται· οἱ δὲ ὑπὲρ μετώπου πρὸς τὰς ὀφρῦς ἐπιμένοντες, τοῖς ὄμμασιν εἰλοῦνται. *Cinnorum autem circuli fluentes gratiis, partim in*

terga

terga florentes libere funduntur, partim ſuper fronte ad ſupercilia pertinentes, oculis involvuntur. contra verò Lucianus in Dialogis meretr. ſupra modum deformem deſcripturus, τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ μετώπου ἀπηγμένας, *tenues crines habentem, & longe in frontem deſcendentes,* dixit. atque hoc illud eſt, quod Anacreonti, ut victo jam ac veternoſo ſeni, laſcivientes fœminæ ψιλὸν μέτωπον, *nudam frontem*, exprobrabant; quod fronti ejus jam glabræ rariores imminerent capilli.

Denſos crines ἀμφιλαφῆ κόμην dicunt, quod multi ſpiſſique de vertice deſcendentes prehendentis manum utrimque velut impleant. Narciſſo certè Philoſtr. Iconum lib. I tribuit κόμην ἀμφιλαφῆ, *denſam comam.* quemadmodum & Panthiæ, Iconum lib. II. Achilli denique in Heroïcis. Horat. Carminum lib. III, Ode 19,

Spiſſum te nitidum comâ.
Puro te ſimilem Telephe Veſpero.

Cùm quibus Horatii verbis, ſi compoſueris illum, quem paulò ante citavimus Luciani locum, intelliges turpem judicari τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν, *tenues crines habentem* mulierem.

Longos capillos commendat Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14, ubi conſolatur puellam, cui præ nimiâ curâ comæ defluxerant,

At, ſi paſſa fores, quid erat ſpecioſius illis?
Contigerant imum quà patet uſque latus.

Item Amorum lib. III, Eleg. 3. vide locum. Apul. XI Metam. *crines uberrimi prolixique, & ſenſim intorti per divina colla paſſivè diſperſi, molliter defluebant.* Achilles Tatius lib. V, κόμη πολλὴ, καὶ βαθεῖα, καὶ κατάχρυσος τῇ χροιᾷ. *Abundans coma, & longa, & aurei coloris.*

Dividuam comam Corinnæ ſuæ tribuit Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 5,

Candida dividuâ colla tegente comâ.

Vbi per *dividuam comam* videtur intelligi bene diſcriminata & pexa cæſaries, juxta illud Claudiani lib. II de Raptu †, † verſ. 15.

Illi multifidos crinis ſinnatur in orbes,
Idaliâ diviſus acu. —

Satius tamen eſt hîc intelligere *crines fronte parili ſeparatu per malas revulſos*, ut loquitur Apul. in deſcript. Bathylli, quam cap. IV, § 9 hujus libri tertii ex eo adduximus. Calliſtratus in deſcript. ſtatuæ Orphei, ἡ κόμη ὀφρύων ἄνωθεν διχῆ ἰδοῦσα ἐπιφαινομένη καθαρὰς τῶν ὀμμάτων ἔφαινε τὰς βολάς. *Coma ſupra ſupercilia biſida apparens, puros oculorum radios detegit.* Himerius in prooemio Epithalamii apud Photium, ἐπανθεῖ τῇ κεφαλῇ πολὺς ὁ βόστρυχος, πορφύρεον τὲ καὶ κατὰ μέτωπον σχιζόμενος. *In capite plurima effloreſcit coma purpurea, & in fronte diviſa.* opponuntur iis *perplexi crines* apud Sulp. Servaſtum juniorem in

 Catal.

Digitized by Google

Catal. vet. poët. *Perplexi crines, frons improba, tempora preſſa.*
Apulejus de ſemet ipſo in Apologiâ, *Capillus ipſe, quem iſti aperto mendacio ad lenocinium decôris promiſſum dixere, vides quàm non ſit amœnus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, ſtuppeo tormento aſſimilis, & inæqualiter hirtus, & globoſus, & congeſtus: prorſùm inenodabilis diutinâ incuriâ, non modò comendi, ſed ſaltem expediendi & diſcriminandi.*

Flavos crines non ſemper unius eſſe generis ex Philoſtrato diſcimus, qui in prooemio Iconum ξανθὴν κόμην, καὶ πυῤῥὴν, καὶ ἡλιώδη, *flavam, rutilam, & ſolari quodam ſplendore candicantem comam,* nominat. *ruſſus, & ruber, & fulvus, & flavus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & ſpadix, appellationes ſunt ruſi coloris, aut acuentes eum & quaſi incendentes, aut cum colore viridi miſcentes, aut nigro infuſcantes, aut virenti ſenſim albo illuminantes.* Agell. noct. Attic. lib. 11, cap. 26. ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Iaſoni tribuit Philoſtr. junior in Medeâ. & Ovid. Heroïd. epiſt. XII *. Atalantæ quoque flavam comam tribuit Ælianus var. hiſt. XIII, I. ξανθὴ ἦν αὐτῆς ἡ κόμη, inquit, οὔτι πω πολυπραγμοσύνῃ γυναικείᾳ, καὶ βαφαῖς ἅμα καὶ φαρμάκοις· ἀλλ' ἦν φύσεως ἔργον ἡ χροιά. *flava erat ipſius coma non cura quadam muliebri ſive tinctura, & medicina, ſed ex naturali colore.* Statius quoque lib. IV Theb. † Atalantæ filio Parthenopæo *flaventem comam* tribuit. Menelaus ξανθὸς, *flavus*, dicitur Homero Iliad. Κ ‡, & paſſim alibi. ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Achilli affingit Homerus Iliad. Ψ *: ſicut & Philoſtratus in Heroïcis eidem Achilli tribuit κόμην χρυσοῦ ἡδίω, καὶ εὐσχήμονα, ὅπῃ καὶ ὅπως κινοίη αὐτὴν ἢ ἄνεμος ἢ αὐτός. *comam auro ſuaviorem, & compoſitam, ut vel ipſe ventus eam moveret.* atque inde eſt quod Martialis lib. XII, Epigr. 84, pulcherrimos crines *Achilleas comas* dixerit. Alexandrum magnum flava coma decoravit; Ælian. var. hiſt. XII, 14. Theocritus Idyllio XVII †, de Ptolemæo Philadelpho, Ξανθόκομος Πτολεμαῖος, ἐπιστάμενος δόρυ πάλλειν. *Ptolemæus flavis crinibus præditus, doctus lanceam vibrare.* Auroræ *flaventes* vel *croceos* adſcribit capillos Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 4. Ariadnæ, idem lib. I de Arte ‡. Europæ, idem V Faſt. * Didonis flavum crinem memorat Virgil. ſub finem libri quarti Æneïd. Lucretiæ, Ovid. II Faſt. † Oenonen denique flaventes habuiſſe capillos teſtatur idem Heroïd. epiſt. V ‡. quotieſcunque autem flavi capillitii coruſcus fulgor in lenem mellis aut ceræ deprimitur umbram, fiunt κόμαι κηροχρῶτες, *comæ ut ceræ coloratæ.* de quibus loquitur Chæremon in Alpheſibœâ, apud Athenæum lib. XIII, cap. 9,

> Κόμαι δὲ κηροχρῶτες ὡς ἀγάλματος.
> *Comæ ut cera coloratæ tanquam ſtatuæ.*

Πυῤῥὴν κόμην, *rubram comam*, Daphnidi & Menalcæ formoſis tribuit Theocritus in ipſo ſtatim initio Idyllii octavi,

* verſ. 11.
† verſ. 262.
‡ verſ. 240.
* verſ. 141.
† verſ. 103.
‡ verſ. 532.
* verſ. 609.
† verſ. 763.
‡ verſ. 122.

Ἀμφω

Digitized by Google

Ἀμφω τώ γ' ἤτlω πυῤῥοτρίχω, ἄμφω ἀνάβω.

Ambobus erat flava coma, ambo impuberes.

Rutilos Phaëtontis capillos memorat Ovid. II Metam. * quinetiam *fulvâ comâ* inſignem deſcribit amicam ſuam Propert. lib. II, Eleg. 2. quod ſi tamen profundius rutilantes capilli in rubrum tranſirent colorem, deforme id habebatur. ſupra fuit illud Martialis, * verſ.319.

Crine ruber, niger ore, &c.

ἡλιῶσαν κόμlω duo conſtituunt; color gratus, & nitor ſplendidus: requiritur ergo in eâ non color modò flavus benè temperato candore ſenſim illuminatus, verùm etiam vegeto ſplendore coruſcum Solis lumen vel etiam ſuave radians aurum referens. utrumque in Commodi Imp. capillis notavit Herodianus lib. I, κόμη τε lω φύσει ξανθὴ καὶ οὔλη· ὡς εἴποτε φοιτῴη δι' ἡλίου, τοσοῦτον ἐκλάμπειν αὐτῆς πυροειδές τι, ὡς τοῖς μὲν ὅιεσθαι ῥίνημα χρυσοῦ προϊόντι ἐπιπάσσεσθαι· τοὺς δὲ ἐκθειάζειν, λέγοντας αἴγλlω τινὰ οὐράνιον περὶ τlω κεφαλlω συγγεγενῆσθαι αὐτῆς. *Flava erat & criſpa cæſarie : quæ in ſole ambulanti velut igne quodam rutilaret : ſic ut euntem ſcrobe aurea quidam putarent adſpergi : quidam etiam pro argumento divinitatis acciperent, & radios eſſe illos circa verticem genitivos arbitrarentur.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, ξανθὸν μὲν, καὶ χρυσοῦ πέρα, τὸ ἀτακτοῦν τῆς κόμης· τὸ δὲ ἐπὶ θάτερα κείμενον, ἔχει τι καὶ ἐς αὐτlω παραλλάττον, ὑπὸ τοῦ τετάχθαι. *Comæ pars quæ ſoluta eſt, flava ac ſupra aurum. Quæ vero in altera parte poſita eſt, habet, neſcio quid & in ipſam differens, quod compoſitum ſit.* Calliſtratus quoque in deſcript. ſtatuæ Narciſſi, κόμαις ἐπιχρύσοις ἤστραπτε· κατὰ μὲν τὸ μέτωπον, τῆς τριχὸς ἑλισσομένης εἰς κύκλον· κατὰ δὲ τὸν αὐχένα, κεχυμένης εἰς νῶτα. *Aureis comis fulgebat : crinibus qui ſunt ad frontem in circulum volutis ; qui vero ſunt ad cervicem, in tergum diffuſis.* Apulejus lib. V Metamorph. de Cupidine, *videt Pſyche capitis aurei genialem cæſariem ambroſiâ temulentam ; cervices lacteas, genaſque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos ; alios antependulos, alios retropendulos ; quorum ſplendore nimio fulgurante, etiam ipſum lumen lucernæ vacillabat.* tales olim Batavi, quos *auricomos* propterea nuncupat Silius Ital. lib. III de Bello Punico,

At tu tranſcendens Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Poppæa Neronis videtur χρυσοειδές τι, *quiddam auro ſimile*, habuiſſe in comâ, & quod ſplendorem ſuccini referret. *Domitius Nero,* inquit Plin. XXXVII, 3, ubi de ſuccino agit, *in cæteris vitæ ſuæ portentis, capillos quoque conjugis ſuæ Poppeæ in hoc nomen adoptaverat ; quodam etiam carmine ſuccina appellando. Et quoniam nullis vitiis deſunt pretioſa nomina, ex eo tertius quidam hic colos cœpit expeti à matronis.* Antilocho quoque ἡλιῶσαν κόμlω tribuit Philoſtr. Iconum lib. II. quemadmodum & junior Philoſtratus Meleagro. Heliodorus

Digitized by Google

denique lib. II Æthiop. de Charicleâ, ἡ κόμη τῆς Χαρικλείας, οὔτε πάντη διάπλοκος, οὔτε ἀσύνδετος· ἀλλ' ἡ μὲν πολλὴ καὶ ὑπαυχένιος, ὤμοις τε καὶ νώτοις ὑπεκύμαινε· τὴν δὲ ἀπὸ κορυφῆς καὶ ἀπὸ μετώπου δάφνης ἁπαλοὶ κλῶνες ἔστεφον, ῥοδοειδῆ τε καὶ ἡλιῶσαν διαδέοντες, καὶ σοβεῖν ταῖς αὔραις ἔξω τοῦ πρέποντος οὐκ ἐφιέντες. *Coma Charicleæ neque omnino conſtricta neque diſſoluta erat, ſed magna pars quæ cervicem ambiebat, terga & humeros inundabat, verticem vero & frontem lauri teneri rami coronabant roſæ in modum, coruſcantem ligantes comam, & moveri à ventis extra decorem impedientes.* atque hæc eſt illa coloris nitoriſque gratia, quæ comam tantopere commendat: neque id mirum; quum in hac fulgurante capillorum ſplendore τὸ νεοτήσιον ἄνθος τῶν πλοκάμων potiſſimùm conſiſtat. Calliſtratus in primâ deſcript. Cupidinis Praxitelici, πλόκαμοι αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐσκίαζον ἀνθηροὶ καὶ ἔνουλοι, νεοτήσιον ἀπολάμποντες ἄνθος. *Cincinni vero florigeri & criſpantes caput ejus obumbrabant juvenili ſublucentes vigore.* Arbiter *vernantes comas* dixit, *Quod ſolum formæ decus eſt, cecidere capilli: Vernanteſque comas triſtis abegit hiems.* Pacuvius Antiopâ, — *cervicum floros diſpargite crines.* Attius in Bacchis, *Nam flori crines video ut impexi jacent.* utrumque locum citat Servius in XII Æneïd. Quamquam verò coruſcans illud comæ genus primas veræ pulchritudinis nunquam non tulerit; nigram tamen comam ne quidem laude ſuâ caruiſſe diſcas ex Ovid. Amor. lib. II, El. 4,

Seu pendent niveâ pulli cervice capilli:
Leda fuit nigrâ conſpicienda comâ.

Horat. Carminum lib. I, Ode 32,

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum.

Martialis lib. VIII, Epigr. 64,

Sit moro coma nigrior caduco.

Philoſtr. Iconum lib. II, tribuit Panthiæ χαίτην μέλαινάν τε καὶ ἀμφιλαφῆ. *comam atram ac denſam.* Neptuno quoque tribuuntur nigri capilli, lib. VII Anthologiæ Græcorum Epigrammatum,

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.
Proxime lato pectore apparebat habens crines nigros.

Κυανοχαίτης, ὁ Ποσειδῶν, ἤγουν μελανόθριξ. Moſchop. περὶ σχεδῶν. *Atricapillus*, μελαγκόρυφος, μελάνθριξ. Gloſſæ vet. Cur verò nigram quoque comam judicaverint decoram, docet nos Ariſtænetus lib. I, epiſt. 7, ἐξέλαμπε ἐκ πολλῆς τε καὶ μελαίνης κόμης λευκὸς μὲν τράχηλος, ξανθὴ δὲ παρειά· χρώματα λαμπρὰ μὲν τῇ φύσει· ἀνθηρότερα δὲ τῇ πρὸς τὸ μέλαν συνοικίᾳ. *Eminebat ex denſa coma candida cervix, flava vero gena. Colores ſplendidi quidem natura, floridiora vero conjunctione nigri.* Quiſquis ergo ſibi eximiam pulcherrimarum comarum ſpeciem cogitatione ac voto figurare volet, is cum Anacreonte

λιπαρὰς

Digitized by Google

λιπαρὰς κόμας, *craſſos capillos*, optabit,

> Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μέλαινας.
> Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἡλιῶσας.
> *Interius quidem nigros,*
> *Extra vero ſplendentes.*

Ennapius certè in Iamblicho tales deſcribit capillos Cupidinis, αἱ κόμαι μελάντεραί τε, inquit, καὶ ἡλιῶσαι κατέχυντο, *capilli nigri & ſplendentes confundebantur.* Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

> *Nec tamen ater erat, nec erat color aureus illis:*
> *Sed quamvis neuter, miſtus uterque color:*
> *Qualem clivoſæ madidis in vallibus Idæ*
> *Ardua direpto cortice cedrus habet.*

Myrrheum vel *myrteum* dixerunt hunc colorem in crinibus. Horat. Carminum lib. III, Ode 14, *Myrrheum nodo cohibente crinem.* ubi tamen vetus interpres Pomponius Porphyrio *myrteum* legiſſe videtur. *colorem*, inquit, *myrteum in crinibus hodie quoque dicunt, qui medius eſt inter flavum & nigrum.* Longus ſophiſta lib. I Paſtoral. ἡ Χλόη εἴκασεν Δάφνιδος τὴν κόμην, ὅτι μέλαινα, μύρτοις. *Chloe Daphnidis comam, quoniam nigra erat, myrto aſſimilabat.* Tibullus lib. III, Eleg. 4. *Spirabat Tyrio myrtea rore coma.* ad quem locum vide quæ annotaverit Ioſ. Scaliger. atque hi fortè ſunt capilli, quos à dubio nigri flavique coloris ſplendore *renidentes* dixit Apul. III Metam. *tuis iſtis micantibus oculis, & rubentibus bucculis, & renidentibus crinibus, in ſervilem modum addictum atque mancipatum tenes volentem.* Optimus igitur erat hic capillorum nativus color: ſolebantque olim ii, quibus talis cæſaries à naturâ non erat data, medicaminibus quibuſdam crines inficere, ut ad hunc colorem quàm proximè accederent. Ælianus var. hiſt. IX, 9, de poliorcete Demetrio, ἤμελε αὐτῷ καὶ καλῷ εἶναι, ἐνεθελίζοντι τὴν τρίχα καὶ ξανθιζομένῳ, *ſtudebat ipſe pulcher eſſe. Nam capillos pectendo diſponebat, & rufos faciebat.* Feſtus, *Rutilum, rufum ſignificat: cujus coloris ſtudioſæ etiam antiquæ mulieres fuerunt: unde traxerunt cognomina Rutiliæ, ut indicat frequenter Afranius.* Varro quoque lib. VI de L. L. *mulieres valde rufæ Rutilæ dictæ.* Cato, *mulieres noſtræ cinere capillum ungitabant, ut rutilus eſſet crinis.* Plin. XXIII, 2, *Fæx aceti cremata ampliat vires. tunc addito lentiſcino oleo illita unâ nocte rufat capillum.* ad hæc Plinii verba dubio procul reſpexit Serenus præcepto med. V,

> *Ad rutilam ſpeciem nigros flaveſcere crines*
> *Vnguento cineris prædixit Plinius autor.*

Sic enim legere ſatius eſt, quàm *Tullius*, quod eſt in vulgatis. inſpice locum Sereni, & plura ad hanc, de quâ nunc agimus, rem pertinentia invenies. alium tincturæ hujus modum tradit Plin. XV, 22. *tinguntur nucum cor-*

Digitized by Google

tice lanæ, *& rufatur capillus primùm prodeuntibus nuculis : id compertum infectis tractatu manibus.* Martialis XIV, 4,

Cauſtica Teutonicos accendit ſpuma capillos.

Idem ibidem, Epigr. 25,

Si mutare paras longævos cana capillos ;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva ?) pilas.

Videmus itaque aureas haſce nigrorum capillorum extremitates ingenti prorſus curâ ſumptuque immutatas : quin etiam ſuſpicari fortè liceat *ingenuos crines* ſupra §.5, dictos Papinio crines eo colore infectos ; quoniam hæc temporis pariter ac ſumptuum impenſa non niſi ingenuorum eſſet propria. Medea quoque non minus fortè ab hoc matronalium comarum decore, quàm à ſtructurâ tutulorum, ἱεροπρεπὴς τὴν κόμην dicitur Philoſtrato juniori in picturâ Medeæ. quemadmodum denique flavo rubore coruſcans crinis juvenili quadam gratiâ decorem capitis auget, ita caneſcens quoque coma ingenti quandoque caput honore perfundit. Eunapius in Proæreſio, οὔλη τε ἦν αὐτῷ καὶ ἄγαν συνεχὴς ἡ κόμη, καὶ διὰ πλῆθος πολιῶν τριχῶν ἀφριζούσῃ θαλάσσῃ προσεμφερὴς καὶ ὑπαργυρίζουσα. *Criſpum ei erat, & ſpiſſum capillitium, & propter frequentes canos interſperſos, ſpumanti æquori ſimile, inſtarque argenti albicans.* Apulejus quoque lib. V Metam. quem ante dixit *medium curſum ætatis agere, interſperſum rarâ canitie*, eundem paulo poſt deſcribit fuiſſe *ætate mediâ, candenti canitie lucidum.* Inſignem comam habenti opponitur is apud Martialem lib. IV, Epigram. 53,

— cui cana putriſque
Stat coma, & in pectus ſordida barba cadit.

Tenues capillos commendat Tibullus lib. I, Eleg. 10,

Tune putas illam pro te diſponere crines,
Aut tenues denſo pectere dente comas ?

Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Quid ? quod erant tenues, & quos ornare timeres ;
Vela colorati qualia Seres habent :
Vel pede quod gracili deducit aranea filum,
Cùm leve deſertâ ſub trabe nectit opus.

Molles capillos Cupidini tribuit Ovid. III de Ponto, Eleg. 3. Martialis lib. V, Epigr. 37,

Puella ſenibus dulcior mihi cygnis,
Agnâ Galeſi mollior Phalantini ;
Quæ crine vincis Bætici gregis vellus,
Rhenique nodos, aureamque miſcelam.

Idem lib. IV, Epigr. 42,

— molleſque flagellent
Colla comæ : tortas non amo, Flacce, comas.

Ovid.

Digitized by Google

Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14,

Cùm graciles eſſent tamen, & lanuginis inſtar;
Heu mala vexatæ quanta tulere togæ!

Silius Italicus lib. VIII *faciles comas* tribuit Scipioni,

Martia frons, facileſque comæ, nec ponè retroque
Cæſaries brevior. —

Hircipili, durorum pilorum homines, Feſtus. talis fuit Canidia veneſica, de quâ Horat. Epodon Ode 5,

Horret capillis ut marinus aſperis
Echinus, aut currens aper.

Criſpos capillos laudat Apulejus in Apologiâ, ubi ſigillum Mercurii adſabrè ſculptum deſcribit, *En, vide,* inquit, *ut in capite criſpatus capillus ſub imo pilei umbraculo appareat.* Arbiter quoque, in deſcriptione formoſæ, *crines ingenio ſuo flexos & per totos humeros diffuſos* ponit. *κόμη φυσικῶς ἐνελισμένη, coma naturaliter criſpata*, Ariſtænetus lib. I, epiſt. I. *ὁ τῶν πλοκάμων κιττός. cincinnorum hedera.* Theod. Prodromus lib. VI de amorib. Rhodanthes & Doſiclis. Ælianus var. hiſt. XII, I, de Aſpaſiâ, *ἦν δὲ καὶ τὴν κόμην ξανθὴ, καὶ οὔλη τὰς τρίχας ἠρέμα, flava erat coma, & crinibus raro criſpatis.* Achilles Tatius ſub finem libri primi, *αἱ Λευκίππης κόμαι βοστρυχούμεναι μᾶλλον εἰλίσσοντο κιττοῦ. Leucippes capillorum cincinni hederæ contortionibus implicatiores cernebantur.* Opponitur autem capillo criſpo *contumax capillus*, qui rigens & rectus in cirratos flexus variari recuſat. Martialis lib. X, Epigr. 65,

Tu flexa nitidus comâ vagaris;
Hiſpanis ego contumax capillis.

Dociles capilli probantur Ovidio, Amorum lib. I, Eleg. 14,

Adde, quod & dociles, & centum flexibus apti;
Erudit admotas ipſe capillus acus.

Vidimus nunc quod optimi quidem ſunt crines *imminentes fronti, denſi* quoque, *longi, dividui, flavi, tenues, molles, criſpi:* quos tamen ſi habere non contigerit, proximum eſt ut dociles optemus. nã ut rectè Ovid. III de Arte,

Cura dabit faciem; facies neglecta peribit;
Idaliæ ſimilis ſit licet illa Deæ.
Munditiis capimur; ne ſint ſine lege capilli;
Admotæ formam dantque negantque manus.
Nec genus ornatus unum eſt; quod quamque decebit,
Eligat; & ſpeculum conſulat arte ſuum.
Longa probat facies capitis diſcrimina puri;
Sic erat ornatis Laodameia comis.
Exiguum ſummâ nodum ſibi fronte relinqui,
Vt pateant aures, ora rotunda volunt.

Alterius

Digitized by Google

Alterius crines humero jactentur utroque;
Talis es aſſumptâ, Phœbe canore, lyrâ.
Altera ſuccinctæ religetur more Dianæ;
Vt ſolet, attonitas cùm petit illa feras.
Hanc decet inflatos laxè jacuiſſe capillos;
Illa ſit adſtrictis impedienda comis.
Hanc decet ornari teſtudine Cylleneâ;
Suſtineat ſimiles fluctibus illa ſinus.
Sed neque ramoſâ numerabis in ilice frondes;
Nec quot apes Hyblæ; nec quot in Alpe feræ:
Nec mihi tot cultus numero comprendere fas eſt:
Adjicit ornatus proxima quæque dies.
Et neglecta decet multas coma; ſæpe jacere
Heſternam credas; illa repexa modò eſt.
Ars caſum ſimulet. ſic captâ vidit in urbe
Alcides Iolen; Hanc ego, dixit, amo.
Talem te Bacchus, Satyris clamantibus Euœ
Abſtulit in currus, Cnoſſi relicta, ſuos.

* verſ.497. Idem lib. I Metam. *

Spectat inornatos collo pendere capillos;
Et, Quid ſi comantur? ait. ——

Apulejo lib. XI Metam. inornatus crinis dicitur *inaffectatum capillitium.* & mox ibidem, *Sed in meâ Fotide, non operoſus, ſed inordinatus ornatus addebat gratiam. Vberes enim crines, leniter emiſſos, & cervice dependulos, ac deinde per colla diſpoſitos, ſenſimque ſinuato patagio reſidentes, paulisper ad finem conglobatos in ſummum verticem nodus adſtrinxerat.* Ovid. VIII Metam. † de Atalantâ,

† verſ.319.

Crinis erat ſimplex, nodum collectus in unum.

‡ verſ.43. Statius II Sylv. in Epicedio Pileti Vrſi ‡,

——*ſimplexque horrore decoro Crinis.* ——

Κόμην ἀφελῶς πεπλεκισμένην, *comam ſimpliciter plicatam*, dixit Ariſtænetus lib. I, epiſt. 19. ſimplici atque inaffectato capillitio opponitur *capillus arte compoſitus*, apud Agellium noct. Attic. III, 5. Plautus Truculento, Act. II, Sce. *Quis illic eſt*, &c. —— *abire hinc ni properas grandi gradu*.

Iam ego iſtos fictos, compoſitos, criſpos cincinnos tuos,
Vnguentatos uſque ex cerebro evellam. ——

Vt ut verò mollicelli iſti & coactis capillorum contortionibus criſpuli quibuſdam non ſatis emunctæ naris hominibus placere ſoleant; aliis tamen verum nativi decôris bonum acriore judicio percenſentibus rigidæ incultæque Hippolyti comæ vel ipſius Bacchi crinibus videbuntur ornatiores.

tiores. vide Senecam Hippolyto *. ſimilem denique inornatum in maſculo adoleſcente ornatum pulchrè nobis delineavit Theophylactus Simocatus epiſt. 15, Ἐν τῇ παλαίστρᾳ τὸν Αὐγείαν τεθέαμαι. τὴν δὲ θέαν οὔτε λόγος ἐκφράσειεν, οὔτε ζωγράφου χεῖρες μιμήσαιντο. ἦν γὰρ ὁ νεανίας, εὐσθενὴς, ὄρθιος, τὸ περιστέρνιον λάσιος· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ δορκάδος αὐτοῦ· τὸ δὲ βλέμμα οὔτε θυμοῦ φοινισσόμενον, οὔτε μαλακώτερον τῇ ὑγρότητι, ἀλλ' ἀνδρεῖον καὶ πρᾷον ὁμοῦ. ἡ δὲ χροιὰ τοῦ σώματος, οὔτε πρὸς τὸ θηλυπρεπὲς ἐλευκαίνετο, οὔτε πρὸς τὸ μελάντερον κατεσκίαστο. ἡ δὲ θρὶξ ἠρέμα πως ἐπεκύμαινε τῇ οὐλότητι, καὶ κυανίζουσαν ὥρᾳ γαλήνης τὴν θάλασσαν εἰκονίζετο. ὅτε καὶ τὴν γείτονα χέρσον ἁπαλῷ περιπλύσαιτο ῥείθρῳ, τὸ μανιῶδες τοῦ κλύδωνος καὶ βάρβαρον παρεάσασα. αἱ δὲ παρειαὶ οὔτε κατέρυθροι, γυναικώδες γάρ· οὔτε πάλιν ὠχρότητι τὴν ἀπρέπειαν ἐπισυνῆγον. ἡ δὲ ῥὶν, λίαν σεμνῶς ἐτετόρνευτο, καὶ πολλὴν τῆς δημιουργοῦ φύσεως τὴν ἐπιστήμην ἀπήλεγχε. τὸ δὲ ἔλαιον ἐπιχεόμενον ἡλιοειδῶς περιήστραπτε· καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τῶν ἐκλάμψεων, τὴν παλαίστραν ἀκτίνων δίκην ἠγλάϊζε. *In palæſtra Augiam ſpectavimus, & ſpectaculum neque ſermo edicere, neque pictoris manus imitari poſſent. Aderant enim adoleſcenti robur & vires, erectum firmumque corpus, pectus piloſum, oculi quales ſunt cervarum ſive dorcadum, viſus neque rubens ex ira, neque mollitie dejectus, ſed ſimul virilis ac placidus. Color corporis neque albicabat, ut in fœminis, neque nimis erat niger. Crinis modice criſpus præ teneritudine, & purpurantem tempore malaciæ pontum retulit, & quando vicinam terram leni allapſum circumfundit, furore fluctus & barbarie ſedata. Genarum rubor non ſupra modum, quod fœminarum, neque rurſum earundem decorem obfuſcabat pallor. Naſus elaboratiſſime detornatus, ut plurimum naturæ opificis artificium argueret. Oleum circumfuſum Solis in modum fulgurabat, & ſplendore lucis palæſtram quaſi radiis illuſtrabat.*

§. 7. CERVIX NON SEDET NERVIS. pulchra cervix debet eſſe *mobilis, ſucci plena, candida, recta. Mobilem cervicem* poſtulat Plinius lib. XI Nat. hiſt. cap. 37, *cervix,* inquit, *è multis vertebratiſque orbiculatim oſſibus flexilis ad circumſpectum.* opponitur ei *cervix rigida*, qualem Tiberio Cæſ. in ejus vitâ tribuit Suetonius. *Succi plenam cervicem* Bathyllo tribuit Apulejus. Suetonius in Claudio, cap. 30, videtur *opimas cervices* dixiſſe. quemadmodum & Ammianus Marcellinus lib. XXV teſtatur Iuliano Imp. fuiſſe *opimam cervicem.* Herculem Herodis deſcribit Philoſt. lib. II de vitis ſophiſtarum in Herode ἐυτραφῶς ἔχοντα τοῦ αὐχένος· τοῦτο δὲ, ἐκ πόνων ἥκειν αὐτῷ μᾶλλον, ἢ σίτου. *pinguem habentem cervicem, id ipſi magis ex laboribus eveniſſe, quam ex cibo.* Idem rurſus in Heroïcis de Patroclo, ἡ κεφαλὴ ἐβεβήκει ἐπ' αὐχένος, οἷον αἱ παλαίστραι ἀσκοῦσιν. *caput autem cervici impoſitum erat qualem luctæ exercent.* opponitur ei *gracilis cervix, & cervix tumida.* ita Cajum Cæſ. *gràcilitas cervicis* dehoneſtabat, Sueton. in Cajo, cap. 50. Vatinium contrà *tumida cervix* deformabat. Cicero in Vatinium, *repentè te, tanquam ſerpens è*

* verſ. 757.

latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intuliſti.

Longam cervicem laudat Tibullus lib. III, Eleg. 4,

Non illo quicquam formoſius ulla priorum
Ætas, humanum nec fuit illud opus.
Intonſi crines longâ cervice fluebant.

Opponitur ei βυσαύχην, ὁ τοὺς ὤμους ἀνέλκων, τὸν δὲ αὐχένα συνέλκων· ὃν ἐπίβουλον Ἀριστοτέλης φυσιογνωμονεῖ, *Byſauchen, id eſt, qui humeros attrahit, cervicem vero contrahit, quem inſidiatorem Ariſtoteles juxta ſcientiam ex habitu corporis de moribus conjectandi, interpretatur*, inquit Iul. Pollux Onomaſtici ſui libro ſecundo.

* verſ. 345. *Candidam cervicem* laudat Iuvenal. Satyrâ x*,

Præbenda eſt gladio pulchra hæc & candida cervix.

Arbiter, *Premebat illa reſoluta marmoreis cervicibus aureum torum.*

Rectam cervicem Hyacintho tribuit Philoſtr. junior, αὐχὴν ἀνεστηκὼς τὸ μέτριον inquit, *cervix excitata modice.* & ruſus in Pelope, αὐχὴν ἀνεστηκὼς, τὸ τῆς γνώμης ἕτοιμον ἐλέγχει. *cervix excitata promptitudinem in conſiliis arguit.* in Heroïcis quoque teſtatur Philoſtratus, λῆμα τοῦ Ἀχιλλέως δηλοῦσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ αὐχένος· εἶναι γὰρ δὴ ὀρθὸν καὶ ἀνεστηκότα, *audaciam Achillis & cervice ſatis indicari. eſſe enim rectam & excitatam.* unde neque incongruè apud Heliodorum lib. II Æthiop. ὀρθὸς τὸν αὐχένα, *recta cervice*, depingitur Theagenes generis primordia & acres animos ab Achille trahens. & ruſus ſub finem lib. VII inducit eum τὸν αὐχένα ὄρθιον καὶ ἐλεύθερον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους αἴροντα, καὶ εἰς κορυφὴν τοὺς ἅπαντας ὑπέχοντα. *recta cervice & libera ſuperque alios extollente, & verticem omnibus ſubmittente.* meritò autem laudari videtur *recta cervix*, cùm ab ejus decore ſingularis quædam univerſo capiti acce-
† verſ. 656. dat gratia. Seneca Hippolyto †, *—ſic tulit celſum caput.* atque in hoc maximè conſiſtit *honor capitis & dignitas oris*, quam Trajano Imp. adſcribit
‡ verſ. 235. Plinius in Paneg. quinetiam Gratiam illam, quam Homerus Iliad. Z ‡, teſtatur capiti atque humeris Vlyſſis à Pallade circumfuſam, in hoc celſi capitis decore præcipuè collocandam arbitramur. opponitur autem ei
* verſ. 92. *cervix obſtipa.* Horat. lib. II, Satyrâ v*,

Stes capite obſtipo, multum ſimilis metuenti. ubi Comment. vetus *obſtipo* exponit *fixo, immobili, triſti; vel, ut Scaurus dicit, inclinato in alterum humerum.* Sueton. in Tiberio, cap. 68, *incedebat cervice rigidâ & obſtipâ.* ad quæ verba vide Caſaubonum.

§. 8. GEMINOS ORBES. *Fronti ac ſuperciliis ſubjacent oculi; pars corporis pretioſiſſima, ut qui lucis uſu vitam diſtinguant à morte.* Plin. XI, 37. quamobrem etiam in perfectæ pulchritudinis conſideratione non putavit Sidonius oculos prætereundos: μάλιστα γὰρ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ut rectè loquitur Achilles Tatius lib. IV, κάθηται τὸ κάλλος. *maxime enim in oculis con-*

ſiſtit

ſiſtit pulchritudo. Conſiderabimus ergo in oculis *magnitudinem, colorem, nitorem, vigorem, hilaritatem, ſeveritatem.*

Magnos oculos tanti videtur feciſſe Homerus, *cui validiſſima forma etiam in fœminis placet* *, ut ab oculis tantùm grandioribus digniſſimam Iunonis * Quint. xII, 10
formam deſcripſerit : ita Iliad. A †, & paſſim alibi ſemper incidas in illud, —— *βοῶπις πότνι' Ἥρα. bovinis oculis veneranda Iuno.* Libanius in Progymn. Ὅμηρος ἐνδείξασθαι βουλόμενος ὡς εἶεν ὀφθαλμοὶ τῇ Ἥρᾳ καλοί τε καὶ μεγάλοι, βοῶπιν αὐτὴν ἐκάλεσε. *Homerus oſtendere volens, quod oculi Iunonis magni eſſent & pulchri, bovinos oculos habentem dixit.* Ælianus var. hiſt. xII, I. Aſpaſiæ formam deſcribens, addit ὀφθαλμοὺς εἶχε μεγίστους. *oculos habebat maximos.* Philoſtratus Iconum lib. II magnos oculos tribuit Panthiæ. quemadmodum & lib. II de vitis ſophiſt. Alexandro ſophiſtæ, quem θεοειδῆ καὶ περίβλεπτον, *divina forma præditum & conſpicuum*, fuiſſe teſtatur, tribuit ὄμμα τὸ ἁβρὸν καὶ μέγα, *oculos molles & magnos.* Athenæus lib. XIII, cap. 6, Σταγόνιον καὶ Ἄνθις ἀδελφαὶ, ἐκαλοῦντο Ἀφύαι· ὅτι καὶ λεπταὶ καὶ λευκαὶ οὖσαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς μεγάλους εἶχον. *Stagonium & Anthis ſorores, Aphuæ dicebantur, quod cùm tenues & altæ eſſent, oculos haberent magnos.* Ariſtænetus denique lib. I, epiſt. I, in Laïde ſuâ laudat magnos oculos. huc etiã facit, quod Iuvenalis Satyrâ VI ‡, *minores oculos* refert inter fœda declivis ætatis incommoda, ‡ verſ. 145.

> *Si verum excutias; facies, non uxor amatur.*
> *Tres rugæ ſubeant, & ſe cutis arida laxet,*
> *Fiant obſcuri dentes, oculique minores,*
> *Collige ſarcinulas, dicet libertus, & exi.*

Qui utroſque oculos parvos habebant, dicebantur *Ocelli*, Plin. VIII, 37.

Colores oculorum præcipuos tres enumerat Philoſtratus in proœmio Iconum, ubi χαροπὸν ὄμμα nominat, καὶ γλαυκὸν, καὶ μέλαν, *ravum oculum, cæſium, & nigrum.* ὄμματος χαροποῦ, *ravi oculi*, plurima paſſim exempla occurrunt. ita Philoſtr. junior tribuit Meleagro χαροπὸν ἱκανῶς δεδορκὸς τὸ ὄμμα, *ravos oculos horridum intuentes.* notabile exemplum oculi quaſi χαροποῦ in Theagene obſervat Heliodorus ſub finem lib. II Æthiop. ὀφθαλμὸς οὔπω μὲν χαρωπὸς, χαροπώτερον δὲ μελαινόμενος, σοβαρώτερόν τε ἅμα καὶ ἐπέραστον βλέπων, οἷον θαλάσσης ἀπὸ κύματος εἰς γαλήνην ἄρτι λεαινομένης. *Oculi non prorſus ravidi, attamen cum ravo colore nigricantes, aſpectum acriorem, neque tamen inamabilem habentes, tanquam maris poſt fluctus nuper in tranquillitatem compoſiti.* γλαυκὸν ὄμμα, *cæſios oculos*, Minervæ ſemper tribuit Homerus. Iliad. enim A *, * verſ. 206.
& paſſim alibi, γλαυκῶπις Ἀθήνη, *cæſiis oculis Minerva*, nuncupatur. *Latinis veteribus cæſia dicta eſt, quæ à Græcis γλαυκῶπις, ut Nigidius ait, de colore cœli, quaſi cœlia.* Agell. noct. Attic. II, 26. Cicero quoque lib. I de nat. Deorum facit *cæſios oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* mirum eſt itaque illud,

Digitized by Google

quod habes in Appendice Virgil.

Minerva flavo lumine eſt, Venus pæto.

Præſertim cùm ex Arnobio lib. VI diſcamus flavos oculos ἐν διαμέτρῳ opponi cœſiis. *poteſt fieri, ut barbatus in cælo ſit*, inquit, *qui eſſe à vobis effingitur lævis? poteſt ut in ſenectute provectior, cui puerilem commodatis ætatem? poteſt ut hic flavus ſit, qui in veritate habeat oculos cæſios?* utcunque tamen conſtat, oculos modicè cæſios nunquam, nimium verò cœſios ſemper improbatos. Plutarchus de Syllâ, τὴν τῶν ὀμμάτων γλαυκότητα δεινῶς καὶ πικρὰν καὶ ἄκρατον οὖσαν, ἡ χρόα τοῦ προσώπου φοβερωτέραν ἐποίει προσιδεῖν. *cæſium illum oculorum colorem, admodum acerbum & intemperatum, color vultus aſpectu triſtiorem reddebat.* Lucret. lib. IV ubi ſtultos amatores deformium amicularum indecoros oculos leniori nomine ſibi ipſis commendantes traducit, *Cæſia, Palladion*; inquit, *nervoſa & lignea, Dorcas.* Lucianus denique in dial. meretr. τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴδε, μή σε ἀνιάτω, εἰ πάνυ γλαυκοὺς ἔχει αὐτούς, μηδὲ ὅτι διάστροφοί εἰσι, καὶ ἐς ἀλλήλους ὁρῶσι. *Oculos vide, neque te contriſtet, ſi nimis cæſios habet ipſos, neque quod ſint verſibiles, & ſe invicem intueantur.* ubi in tranſitu nota, quod duo vitia oculorum attingit hîc Lucianus; plus juſto cæſios, ac diſtortos:
* verſ. 5. nimium cæſios oculos Terent. Heaut. * & Hecyr. III, 4, intellexit, cùm deformem virginem *cæſiam*, virum quoque deformem *cæſium* facit. de diſtortis oculis loquitur Tullius lib. I de nat. Deorum, *Roſcius*, inquit, *eſt perverſiſſimis oculis.* μέλαν ὄμμα, *nigros oculos*, maximè videtur commendare
† verſ. 389. Homerus, cùm ei Iliad. A †, & alibi paſſim, Græci dicuntur ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ, quod nigros & cum quadam volubilitate decoros oculos haberent. ἑλικώπιδες παρθένοι, *nigris oculis virgines*, Philoſtr. Iconum lib. II [illegible] Venere. Patroclus quoque teſte Philoſtrato in Heroïcis ἦν τὼ ὀφθαλμὼ μέλας, *oculis erat nigris.* Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ κόραι μελάντατοι· καὶ τὸ κύκλῳ λευκόν, αἱ γλῆναι λευκόταται· καὶ ἑκάτερον ὑπερβολῇ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιδείκνυται· καὶ τὸ λίαν ἀνόμοιον, εὐδοκιμεῖ παρακείμενον· ἔνθα δὴ τὰς χάριτας ἐγκαθιδρυμένας πάρεστι προσκυνεῖν. *Quod in oculis nigrum, pupulæ nigerrimæ; quod circum album, orbes candidiſſimi, alterumque comparatione alterius elucet, & diſparia valde gratiam ſumunt ab ipſa vicinia. Gratias ibi inſidentes adorare promptum.* Horat. Carminum lib. I, Ode 32,

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum. —

Anacreon in eâ quæ ſupra fuit Bathylli deſcriptione, nigros ei vult eſſe oculos; amicæ verò ſuæ, cæſios. Cæſullam igitur optavit Anacreon. quemadmodum enim *Ravillæ, à ravis oculis dicuntur; ita ab oculis cæſiis, Cæſullæ*, Feſtus.

Nitor oculorum, τὸ φλέγον τῶν βλεμμάτων, ut loquitur Heliodorus ſub finem

lib.

lib. III Æthiop. unde *nitidi ocelli* dicti ſunt Iuvenali, Sat. VI * : *lucidum ful-* * verſ.8.
gentes oculi, ut vocat Horat. Carm. lib. II, Ode 12. *micantia ſidereis ignibus*
lumina, Mamertinus Panegyr. Iuliano Imp. dicto. *oculi clariores ſideribus ex-*
tra lunam fulgentibus, Arbiter. *Sidereique orbes, radiataque lumina cœlo*, Statius
II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, — *videt igne micantes Side-* † verſ.42.
ribus ſimiles oculos — Ovid. I Metam. ‡ Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, ὀφ- ‡ verſ.498.
θαλμοὶ μεγάλοι τὲ καὶ διαυγεῖς, καὶ καθαρῷ φωτὶ διαλάμποντες, *oculi magni & ſplen-*
didi & pura luce nitentes. & mox, epiſt. 7, τὸ ὄμμα, καίπερ ἀγανακτοῦσης, ἡδύ·
ὥσπερ καὶ τὸ τῶν ἄςρων πῦρ· φῶς μᾶλλον, ἢ πῦρ. *fuit oculus quamvis excandeſcen-*
tis ſuavis; veluti ſiderum flamma; lumen immo, non flamma. dicuntur & ὀφ-
θαλμοὶ πάντας τῷ κάλλει καταςράψαντες, *oculi in omnes pulchritudine fulgurantes.*
Heliodoro lib. II Æthiop. ὄμματα δριμύλα καὶ φλογόεντα, *oculi acres & flam-*
mei, dixit Moſchus Idyllio I *. ὄμματα μαρμαίροντα, *oculi ſplendentes*, Ho- * verſ.8.
merus Iliad. Γ †. ἐμάρμαιρεν αὐτῇ τὸ βλέμμα μαρμαρυγὴν Ἀφροδισίαν, *ſplen-* † verſ.397.
debat ipſius oculus fulgore venereo. Achilles Tatius lib. V. Libanius quoque
Declam. IX, ubi deſcribit Alcibiadis formam, κόμαι μὲν αὐτῷ τοῖς κροτάφοις
ἐπισείονται Βακχικαί· ὀφθαλμοὶ δὲ ἀφιᾶσι βολὰς τῶν ἡλίου μαρμαρυγαῖς ἁμιλλώμε-
νοι, μεγάλαυχον ἤδη καὶ γαῦρον καὶ προσηνὲς ὁρῶντες· καταλάμπονται δὲ παρειαὶ ταῖς
γλήναις αὐτοῦ· τὸ δ᾽ ἐρύθημα τοῦ προσώπου τῷ τῶν λαμπάδων ἀντιςράπτει πυρί. *Cri-*
nes ſane Bacchici incutiuntur ipſi temporibus: oculi radios ejaculantur Solis fulgori-
bus contendentes, generoſum modo, & ſuperbum, & lene cernentes; collucent vero ge-
næ pupillis ipſi: rubor etiam in vultu lampadum igni præfulgurat. aliâ quoque
ſimilitudine non minus elegante nitorem oculorum expreſſit Lactantius
de Opif. Dei, cap. 8, cùm *oculorum orbes gemmarum ſimilitudinem præferentes*
dicit. λάμπουσιν ὑπὸ τῶν ὀφρύσιν οἱ ὀφθαλμοὶ, καθάπερ ἐν χρυσῇ σφενδόνῃ ψηφίς.
ſplendent ſub ſuperciliis oculi, quemadmodum in aureo annulo gemma. Longus ſo-
phiſta lib. IV Paſtoral. eleganter quoque Apulejus,

Et pupularum nitidas geminas gemmulas.

Nitidos hoſce ac lucidum fulgentes oculos rectè *argutos* dici, diſcimus ex
Ovid. Amorum III, Eleg. 3 ‡. mirumque eſt, quod de Auguſto refert ‡ verſ.9.
Suetonius cap. 79, *oculos habuit claros ac nitidos; quibus etiam exiſtimari vole-*
bat ineſſe aliquid divini vigoris: gaudebatque, ſi quis ſibi acrius contuenti, quaſi ad
fulgorem Solis, vultum ſubmitteret. quamquam aliter hac de re Plinius nat.
hiſt. lib. XI, cap. 37, *D. Auguſto equorum modo glauci fuere oculi, ſupráque ho-*
minem albicantis magnitudinis: quam ob cauſam diligentius ſpectari eos, iracundè
ferebat. claris ac nitidis oculis opponuntur *oculi herbei.* Plautus Curcul.
Actu II, Scenâ I, — *quis hic eſt homo*

Cum collativo ventre, atque oculis herbeis.

Vigorem oculorum commendat Q. Serenus de Re medicâ, Carm. 14.

Digitized by Google

Summa boni eſt alacres homini contingere viſus,
Quos quaſi cuſtodes defenſoreſque pericli
Proſpiciens ſummâ natura locavit in arce. ἁβρὸν ὄμμα, *mollem oculum*, tribuit Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. formoſiſſimo ſophiſtæ Alexandro peloplatoni, quem θεοειδῆ fuiſſe tradit. ὑγρότης τῶν ὀμμάτων apud Plut. in Alexandro dicitur concinna quædam vegetorum oculorum mobilitas, qualis eidem Plutarcho in Pompejo τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης vocatur. optimi itaque *oculi vigilantes.* Vegetius lib. I de Re milit. cap. 6. *oculi cæſii quidem, ſed vigiles, & in adſpectu micantes prorſus aquilino; quoquò verſum floridi*, Apul. lib. II Metam. *acria oculorum lumina*, A. gell. noct. Attic. XIV, 4. Sueton. in Iulio Cæſ. cap. 45, tribuit ei *nigros vegetoſque oculos.* indicantes nempe *proprium animi vigorem, celeritatemque quodam igne volucrem,* ut loquitur Plin. VII, 25. ὀφθαλμοὶ τὸ τῆς διανοίας εὔτροχον ἀποσαφοῦντες, *oculi mentis volubilitatem exprimentes*, Photius in excerptis ex Damaſcio de vitâ Iſidori philoſophi. ἡ ὀξυκινησία τῶν ὀμμάτων τὰς ὁρμὰς τῆς ψυχῆς διεδήλου, *tarditas oculorum animi impetus manifeſtabat*, Eunapius in Maximo. talis adſpectus Plauto in Rudente Act. II, Sce. *Animo advorſavi, &c. ſtrenua facies* dicitur. Arbiter, *intravit pinacothecam ſenex canus, exercitati vultus, & qui videretur neſcio quid magnum promittere.* & hæc acrium oculorum vis Philoſtrato Iconum lib. II in Atlante rectè dicitur ὁρμὴ τοῦ προσώπου, *impetus vultus*, quam in Pyrrho atque Eurypulo annotat Philoſtratus junior, ἡλικία τε ἀμφοῖν, ἴση· τάς τε τῶν ὀφθαλμῶν βολὰς ἐνεργοὶ, καὶ οὐ μέλλοντες. *Ætate pares inter ſe ſunt, & oculorum radiis micantes, & non cunctantes.* in Heroïcis quoque de Proteſilao agens Philoſtratus, βλέπει μὲν, inquit, ἐν ταῖς σπουδαῖς σύντονον καὶ σφοδρόν, *apparet quidem in curis intenſum quiddam & vehemens,* & rurſus de Achille teſtatur idem ibidem, τὸν θυμὸν τὸν ἐν τοῖς ὄμμασι, χαροποῖς οὖσιν, ἡσυχάζοντος μὲν ἀναβάλλεσθαί τινα ὁρμήν· ὁρμήσαντος δὲ συνεκπηδᾶν τῇ γνώμῃ· τοῖς τε ἐρῶσιν, ἡδίω τότε αὐτὸν φαίνεσθαι. πεπονθέναι γάρ τι τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς αὐτὸν, οἷόν τι πρὸς τοὺς ἀλκίμους τῶν λεόντων· ἀσπαζόμενοι γὰρ αὐτοὺς ἐν ἡσυχίᾳ, μᾶλλον αὐτοῖς χαίρομεν, ἐπὰν θυμοῦ ἐπιπλησθέντες, ἐπὶ σῦν ὁρμήσωσιν, ἢ ταῦρον, ἤ τι τῶν μαχίμων θηρίων. *Animum autem, qui ravis inerat oculis, quieſcentis quidem quendam differre impetum: ruentis vero cum ſententia exilire, amantibuſque tunc ſuaviorem videri, & hujuſmodi quid adverſus ipſum paſſos fuiſſe Græcos, cujuſmodi adverſus leonum validiſſimos. Eos enim in quiete diligentes, ipſis magis gaudemus, cum ira repleti, in taurum, aut in aliquam pugnaciſſimam impetum faciunt feram.* in hac verò ſtrenuâ impetuoſorum oculorum vehementiâ potiſſimùm videtur conſiſtere *imperatorius ardor oculorum*, memoratus Plinio in Panegyrico. Alexandro certè Magno, formoſiſſimo alioqui, tale quid tribuit Ælianus var. hiſt. XII, 14. quemadmodum & Atalantæ, lib.

XIII,

Digitized by Google

XIII, cap. I. vide locum. vegetis atque acribus oculis opponuntur *ſtantes oculi,* Ovid. VI Faſt. * *rigentes oculi, quales fuere Cajo principi,* Plin. XI, 37. *marcentes,* Apul. X Metam. *jacentes,* Claud. de bello Gildonico †. Seneca Troadib. ‡ de Hectoris umbrâ, * verſ. 133. † verſ. 21. ‡ verſ. 449.

Non ille vultus flammeum intendens jubar;
Sed feſſus, ac dejectus, & fletu gravis.

Hilaritas oculorum. τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ τῷ κεχαρισμένῳ, *oculorum humiditas cum hilaritate & gratia*, ut loquitur Lucianus in Imaginib. amœna hæc amabilium oculorum gratia Græcè ἵμερος dicitur. ὀφθαλμοὶ ἡδεῖς, ἐπαγωγοὶ, ἐπέραστοι· καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν ἀπορρέον, ἵμερος. *oculi ſuaves, illecebroſi, amabiles, quodque ab illis fluit placidum.* Pollux, Onomaſt. lib. II. oculus verò hac dote commendabilis φαιδρὸν ὄμμα dicitur Alciphroni, epiſt. 38. *ſerenus vultus* eſt Virgilio lib. II Æneïd.

— quæ cauſa indigna ſerenos Fœdavit vultus. —

Varro apud Nonium in *Rictum ferarum dici volunt.* & in *Palpebrum.*

Oculi ſubpœtuli, nigellis pupulis,
Quandam hilaritatem ſignificantes animitus,
Quos calliblepharo naturali palpebræ
Tinctæ vallatos mobili ſepto tenent.

τοῖς ὄμμασι Χάριτες, οὐ τρεῖς καθ' Ἡσίοδον, ἀλλὰ δεκάδων περιχορεύει δεκάς, *circum oculos Charites non tres juxta Heſiodum, ſed decadum tripudiat decas.* Ariſtæn. lib. I, epiſt. 10. ὀφθαλμοὶ ἐπαφρόδιτοι καὶ φιλικοὶ tribuuntur Proteſilao apud Philoſtratum in Heroïcis. quemadmodum ibidem quoque tribuit Palamedi τὸ τῶν ὀφθαλμῶν νοῦν, ἐν τῇ ἡσυχίᾳ φιλέταιρόν τι, καὶ εὐπροσήγορον τὰς βουλάς, *oculorum mentem inquiete comem, & affabilem in conſiliis.* tales oculos rectè *comes* dici, diſcimus ex Ovid. III de Arte *, * verſ. 510.

Comibus eſt oculis alliciendus amor.

T. Calpurnio Siculo Eclogâ VI, quæ inſcribitur Litigium, *ridens oculis* dicitur is, cujus oculis innatat imago quædã ſerenæ blandæque hilaritatis,

Candidus alter erat, levique decentior ovo,
Et ridens oculis, crinemque ſimillimus auro.

Heliod. lib. III Æthiop. ἐμειδίασαν βραχύ τι καὶ κλεπτόμενον, καὶ μόνῃ τῇ διαχύσει τῶν βλεμμάτων ἐλεγχόμενον. *Riſerunt aliquantulum eum, qui furabatur, ſolaque oculorum confuſione arguebatur.* Lucianus in Dialogis meretr. εὐμήκης ἐστὶ, καὶ ὀρθὴ, καὶ μειδιᾷ πάνυ ἐπαγωγόν. *procera eſt & recta, & ridet admodum amabiliter.* modus tamen hîc tenendus, ne mollis oculorum petulantia fiat βλέμμα τοῦ σώφρονος ἐξιστάμενον. *oculos protervos* dixit Ovid. Heroïd. epiſt. XVI †, Helena Paridi, † verſ. 77.

Tu modò me ſpectas oculis laſcive protervis,
Quos vix inſtantes lumina noſtra ferunt.

Oculos

Oculos ludibundos atque illecebræ voluptatiſque plenos dixit Agell. noct. Attic. XVI, 4. *illices oculos* dixit Apulejus in Apologiâ. rectè itaque Plin. junior lib. VIII, epiſt. 21, *pulcherrimum & humaniſſimum exiſtimo, in vitâ ſeveritatem comitatemque miſcere; ne illa in triſtitiam, hæc in petulantiam procedat.* Sereno vultui opponitur τὸ βαρὺ τοῦ προσώπου, memoratum Philoſtrato Iconum lib. II, in Abderi exequiis. Comibus oculis opponuntur *atroces oculi* apud Agell. noct. Attic. XVII, 8. *oculi in aſpectum minaces, & acre comminantes pupulæ*, apud Apulejum lib. X Metamorph. *aſpectus vehemens & formidabilis*, Agell. noct. Attic. XVI, 4. qualis fuit Horatii Coclitis apud Livium lib. II ab v. c. *Horatius circumferens truces minaciter oculos ad proceres Hetruſcorum.*

Severitas oculorum. βλέμμα ἁπλοῦν καὶ γενναῖον dicitur Themiſtio in orat. de Amicitiâ. *ſtans vultus* dicitur Silio Italico, lib. XV *. Luciano in Pſeudomanti oculi tales dicuntur ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον διεμφαίνοντες, *valde ſeveri & divini apparentes.* Achilles Tatius lib. I eleganter dixit ὄμμα γοργὸν ἐν ἡδονῇ, *oculus ſeverus in lætitia.* Anacreon in deſcript. Bathylli,

* verſ. 29.

> Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,
> Κεκερασμένον γαλήνῃ.
> *Oculus niger ſit & trux,*
> *Mixtus tamen ſereno.* vide locum.

Hilarem hanc generoſæ ſeveritatis gratiam Æneæ ſuo adſcribit Virgil. I Æneïd.

> *Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit;*
> *Os humeroſque Deo ſimilis. namque ipſa decoram*
> *Cæſariem gnato genetrix, lumenque juventæ*
> *Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.*

Silius quoque Italicus lib. VIII de Scipione,

> —*flagrabant lumina miti*
> *Adſpectu, gratuſque inerat viſentibus horror.*

Nazarius Paneg. Conſt. Aug. dicto, *quid vultum ipſum auguſti decoris gravitate, hilaritate permixtâ, venerandum quiddam & amabile renidentem, quis dignè exequi poſſit?* Hippodromum, nullâ melioris formæ dote commendabilem, ab hac oculorum ſeverâ hilaritate laudat Philoſtratus lib. II de vitis ſophiſtarum, atque adeò eam in hoc Sophiſtâ mirificæ cujuſdam generoſitatis certiſſimum indicium exhibuiſſe tradit. ἀγροικότερος ὢν τὸ εἶδος, ὅμως ἀμήχανον εὐγένειαν ἀπεδήλου τοῖς ὄμμασι, γοργόν τε, καὶ φαιδρόν, *Agreſtis viſu apparens, naturalem generoſitatem, indicabat oculis, ſeveram & lætam.* etiam Heliód. ſub finem libri VII de Theagene, γλαυκιῶν τὸ βλέμμα, καὶ ἐραστὸν ἅμα καὶ γοργὸν προσβλέπων, *cæſius viſu exiſtens, & blande pariter ac ſevere intuens.* & lib. II de Charicleâ infante adhuc, τὸ παιδίον αὐτόθεν μέγα τι καὶ θεῖον τῶν ὀφθαλ-

ὀφθαλμῶν ἐξέλαμψεν· οὕτω μοι περισκοποῦντι γοργόντι καὶ ἐπαγωγὸν ἐνεῖδε. *Adhuc puellulæ magnum quid & divinum oculis eminebat. Idque mihi intuenti ſeverum & illecebroſum videbatur.* Philoſtr. Iconum lib. II in Rhodogyne, *οἱ ὀφθαλμοὶ κέκρανται μὲν ἀπὸ τοῦ χαροποῦ ἐς τὸ μέλαν· παρέχονται δὲ τὸ μὲν ἱλαρὸν, ἀπὸ τοῦ καιροῦ· τὸ δὲ ὡραῖον, ἀπὸ τῆς φύσεως· τὸ δὲ γαῦρον, ἀπὸ τοῦ ἄρχειν. Oculi miſti quidem ſunt è fulvo in atrum : præſtant vero ab occaſione hilaritatem, à natura pulchritudinem, ab imperii dignitate faſtum.* quibuſdam tamen hanc oculorum γοργότητα plus quàm par eſt affectantibus, *Lumina Gorgoneo ſævius angue micant*, ut eſt apud Ovid. III de Arte *. Γοργὼ βλοσυρῶπις, Iliad. Λ †. *truculentos oculos* dixit Plautus Aſinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonſtratæ*, &c. Fortaſſe oculos omnibus hiſce dotibus commendabiles, *integros oculos* nuncupat Varro Flexibulâ, περὶ ἐπαρχιῶν, *Multi qui limina intrarunt integris oculis, ſtrabones ſunt facti. Habet quiddam enim* ἑλκυστικὸν *provincialis formoſula uxor.* Niſi veriſimilius, integros oculos hic ad animi integritatem pertinere : ac ſtrabones dici, invidos, oculoque retorto ſpectantes alienæ uxoris formam, quam præoptent in ſua. Turnebum vide Adverſ. lib. x, cap. XXI.

* verſ. 504.
† verſ. 36.

§. 9. HISPIDVS SVPERCILIORVM CORONAT ARCVS. nunc breviter depingit Sidonius τὸ εὔγραμμον καὶ ἐπιπρεπὲς τῶν ὀφρύων, ut loquitur Lucianus in Imaginib. ſuntque Sidonio hîc ſupercilia veluti frontis atque oculorum corona quædam; quod ipſum etiam videtur ſenſiſſe Anacreon in deſcriptione Bathylli,

Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες	*Teneram pilusque frontem*
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς	*Supercilis coronet*
Κυανωτέρη δράκοντος.	*Mage cærulus dracone.*

Patroclus ſanè teſte Philoſtrato in Heroïcis, *ἱκανῶς ἦν εὔοφρυς, ſatis pulcher erat ſuperciliis* : unde putandum eſt, habuiſſe eum *ſupercilia multum arcuata, ſupra naſum levi diſcrimine commiſſa, nigra, læta.* præcipua enim ſuperciliorum commendatio è quatuor hiſce petitur. *Multum arcuata ſupercilia*, ὀφρύων μηνοειδῆ, tribuit Achilli Philoſtratus in Heroïcis. Arbiter autem in deſcriptione formoſæ laudat *ſupercilia uſque ad malarum ſcripturam currentia.* *τῶν ὀφρύων, χάριεν μὲν τὸ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμόθεν ἐκπεφυκέναι τῆς ῥινός· χαριέστερον δὲ τὸ περιῆχθαι. δεῖ γὰρ αὐτὰς μὴ προβεβλῆσθαι τῶν ὀφθαλμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περιβεβλῆσθαι αὐτοῖς. Supercilia venuſta quidem, quod cum naſo pariter & incipiant & oriantur : venuſtiora vero, quod circumacta ſint : oportet enim, ut ipſa non modo oculis projecta ſint, ſed & circumjecta.* Philoſtr. Iconum lib. II in Rhodogyne. Ibidem quoque in Panthiâ tribuuntur Panthiæ *μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες· ἧς ὥσπερ πτόρθοι μηνοειδεῖς αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι. Nares contractæ modum ac baſim naſo efficiunt : cujus ut falcati rami nigra, ſub fronte candida, exſtant ſupercilia.*

Supra naſum levi diſcrimine commiſſa laudat Anacreon in elegantiſſimâ amicæ deſcriptione,

> Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι
> Διακόπτε, μήτε μίσγε.
> *Supercili nigrantes*
> *Diſcrimina nec arcus*,
> *Confundito nec illos.* vide locum.

Arbiter in formoſâ laudat *ſupercilia confinio luminum penè permixta.* Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *,

* verſ. 267.

> *Quàm juncto leviter ſeſe diſcrimine confert*
> *Vmbra ſupercilii!*

τὸ μεσόφρυον ἐμμέτρως τὰς ὀφρῦς διορίζει, *ſupercilia diſparantur inter ſe æquabili meditullio*, ut loquitur Ariſtænetus lib. I, epiſt. I. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. Ἡρώδης διαγράφει τὸν Ἡρακλέα κομᾷν τε συμμέτρως, καὶ τὴν ὀφρύων λασίως ἔχειν, ὡς καὶ ξυμβάλλειν ἀλλήλαις, οἷον μίαν χαροπήν τε ἀκτῖνα ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐκδιδόντα, παρεχομένην τὸ ὁρμῆς ἦθος. *Herodes pinxit Herculem, cui modica coma, denſa ſupercilia, adeo ut inter ſe contingerent: ac gratioſum quendam ex oculis radium emittebat, indolem impetus portendentem.* Idem in Heroïcis Palamedi tribuit ὀφρῦς ἐλευθέρας τε, καὶ ὀρθάς, καὶ ξυμβαλλούσας πρὸς τὴν ῥῖνα. *Supercilia libera & recta, & coincidentia cum naſo.* Vitioſa hic ſunt *torta ſupercilia.* Plautus Rudente, Act. II, Sce. *Animo adverſavi ſedulo*, &c. *Nigra ſupercilia*, αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι, *nigra, ſub fronte candida, ſupercilia*, ut ſupra locutus eſt Philoſtratus, magnam quoque formæ afferunt gratiam. atque hinc eſt, quod Iovi nigra ſupercilia tribuit Homerus Iliad. A †. Apulejus VI Metam. *nec renuit Iovis cærulum ſupercilium.* Achilles Tatius lib. I, ubi deſcribit Leucippen, κόμη ξανθή, inquit, τὸ ξανθὸν, οὖλον· ὀφρὺς μέλαινα, τὸ μέλαν ἄκρατον, *coma flava, flavum vero illud criſpum, ſupercilium nigrum, nigrum autem immixtum.* vide quoque Ariſtænetum lib. II, epiſt. 21. Vitioſa ſunt hic *rubra ſupercilia.* Catullus Carm. 68,

† verſ. 528.

> *Præterea addebat quendam, quem dicere nolo*
> *Nomine, ne tollat rubra ſupercilia.*

Quibus verò rubra aut ſaltem minus nigricantia ſupercilia erant, fuligine quadam inficere ea ſolebant. teſtis eſt Alexis Iſoſtaſio apud Athenæum lib. XIII, cap. 3,

> Τὰς ὀφρῦς πυῤῥὰς ἔχει τίς; ζωγραφοῦσιν ἀσβόλῳ.
> *Rufa aliquis ſupercilia habet? pingunt ea fuligine.*

† verſ. 201, & ſeqq. vide quoque Ovid. III de Arte †. Σαρδανάπαλος ὑπεγέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς. *Sardanapalus fucatis pingebatur oculis & ſuperciliis*, Athenæus lib. XII, cap. 7. Πάρις ὁ Πριάμου τὸ ὄμμα ὑπέγραπτο, *Paris Priami filius oculos pingebatur*, teſte Philoſtrato in Heroïcis.

Læta

Digitized by Google

Læta ſupercilia minimè hic prætereunda : plurimùm enim pulchram faciem commendat *μειδίαμα περὶ τῶν ὀφρυῶν, riſus ſuperciliorum*, ut loquitur Longus ſophiſta lib. I Paſtoral. Philoſtr. in Heroïcis de Proteſilao, *φαιδρὰν ὀφρυῶν περὶ τὸ ὄμμα βέβληται· τὸ γὰρ ἐπίχαρι, αὐτῷ φίλον. læta ſupercilia circa oculos ſunt : gratioſum enim ipſi carum eſt.*

§. 10. SI VERO CILIA FLECTANTVR, AD MALAS MEDIAS PALPEBRARVM MARGO PROPE PERVENIT. de palpebris, ciliis, genis, & malis, agit Plinius lib. XI nat. hiſt. cap. 37. *palpebræ,* inquit, *in genis homini utrimque. mulieribus verò etiam infectu quotidiano. tanta eſt decoris affectatio, ut tingantur oculi quoque. Extremum ambitum genæ ſuperioris, antiqui cilium vocavere ; unde & ſupercilia. Infra oculos malæ homini tantùm, quas priſci genas vocabant. pudoris hæc ſedes ; ibi maximè oſtenditur rubor.* in palpebris quandoque ingens quædam vis ineſt formæ. Demetrium itaque Phalereum ob eximiam earum pulchritudinem *καλλιβλέφαρον, pulchris palpebris præditum*, & Λαμπιτὼ appellatum olim fuiſſe, docet nos Laërtius lib. V. Heſychius Mileſius. Suidas. quamquam aliter aliquanto ſenſiſſe videatur Athenæus lib. XIII, cap. 7, quem vide. ob eandem quoque rationem vetuſtiſſimo cuidam poëtæ apud Athenæum lib. XIII, cap. 2, Πειθὼ dicitur *ἀγανοβλέφαρος, Pitho habens pulchras palpebras.* Paris denique Deas inſpecturus potiſſimum jubetur conſiderare *βλεφάρων συνοχὴν καὶ κύκλα προσώπων, palpebrarum connexionem & vultus circulos*, ut eſt apud Coluthum de Raptu Helenæ.

§. II. AD MALAS MEDIAS. malarum quoque ac genarum non levem rationem in examine pulchritudinis habendam, ex Homero diſcimus, cui Helena, veluti à parte potiſſimâ, *καλλιπάρηος* dicitur Odyſſ. O *. * verſ. 123.
Chryſeïs, Iliad. A †. Briſeïs, Iliad. A ‡. Theano, Iliad. Z *. Themis, † verſ. 143. ‡ verſ. 184.
Iliad. O †. Latona, Iliad. Ω ‡. *παρθένοι καλλιπάρηοι, virgines pulchris genis* * verſ. 298.
præditæ. Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. In malarum genarumque † verſ. 87. ‡ verſ. 607.
conſtitutione obſervari ſolet *tumor, mollities, candor, rubor, hilaritas, lux.*

Tumor. formam certè plurimùm juvat *genarum non indecens tumor, in ſimilitudinem collium leniter exurgens*, ut loquitur Lactant. de Opificio Dei, cap. 10. Apulejus in deſcript. ſtatuæ Bathylli, *malæ uberes, genæ teretes.* Idem V Metam. *per teneras & teretes & mei ſimiles genas.* opponuntur iis *macilentæ malæ* apud Plautum in Aſinariâ, Actu II, Sce. *Vt demonſtratæ*, &c. Sulp. Servaſtus junior in Catal. vet. poët.

Extantes malâ deficiente genæ.

Claudianus de bello Gildon. * *Interius fugere genæ.* — qui contrà tumidiores ac plus juſto inflatas habent buccas, *buccones* dicuntur Apulejo in Apologiâ. Plautus Mercat. Act. III, Sce. *Summe ego*, &c. * verſ. 22.

 Canum,

Canum, varum, ventrioſum, bucculentum, breviculum,
Subnigris oculis, oblongis malis, panſam aliquantulum.

Mollities. παρειῶν τὸ ἁπαλὸν, *genarum mollities*, ut loquitur Lucianus in Imaginibus. τὴν τοῦ παντὸς προσώπου περιγραφὴν, inquit, καὶ παρειῶν τὸ ἁπαλόν. *Totius faciei delineationem, & mollitiem genarum.*

Candor. τῆς παρειᾶς τὸ λευκὸν ἄκρατον, ἐς ὅσον καὶ ἠρυθραίνετο. *Genæ album immixtum, in quantum non rubebat.* Euſtathius vel Eumathius lib. III de amoribus Iſmenes & Iſmeniæ. Heliodorus quoque de ſanguinolento Theagenis vultu, ἡ παρειὰ καταῤῥέοντι τῷ αἵματι φοινιττομένη, λευκότητι πλέον ἀντέλαμπεν. *Gena fluenti ſanguine purpurata, albore magis enitebat.*

Rubor. παρειῶν τὸ ἐνερευθὲς, *genarum rubor*, ut loquitur Lucianus in Imaginib. τῶν παρειῶν κάλυκες, *genarum roſæ*, Ariſtænetus lib. II, epiſt. 10. *Flammeus oris honos*, Claudian. III de Raptu *, — *niveo lucet in ore rubor*, Ovid.
† verſ.472. Amorum lib. III, Eleg. 3. Statius denique IV Theb. †

* verſ.89.

Dulce rubens, viridique genas ſpectabilis ævo.

αἱ παρειαὶ αὐτῷ εἰς ἄνθος ἐρυθόμεναι, νεοήσιον ὡραΐζοντο, ἐπιβάλλουσαι τοῖς ὄμμασιν ἁπαλὸν ἐρύθημα. *Genæ ipſi floris inſtar rubentes, juvenili decore fulgebant, tenerum oculis ruborem adjicientes.* Calliſtratus in ſtatuam Occaſionis. τῆς παρειᾶς τὸ μέσον ἐρυθρὸν· τὸ ἐρυθρὸν, διεσπασμένον καὶ οἷον διεσπαρμένον. οὐχ οἷον πλάττει χεὶρ, καὶ τέχνη βάπτει, καὶ νὺξ μαραίνει, καὶ ὕδωρ ἐκπλύνει. *Genarum medium rubrum erat: rubrum vero ſeparatum & quemadmodum ſparſum. Atque rubor ille non fucatus fictitiuſve, qui aut noctu marcet, aut aqua tollitur.* Euſtath. lib. III de amorib. Iſmenes & Iſmeniæ. φύσεως αὐτόσκευον ἐρευθος ἐπιτρέχει ταῖς παρειαῖς, *nativus rubor percurrit genas*, Ariſtænetus lib. II, epiſt. 21. Ælianus var. hiſt. XII, I, Aſpaſiam deſcribens, ἦν αὐτῇ καὶ δέρμα ἁπαλὸν, ἐῴκει δὲ ἡ χροιὰ ἡ κατὰ τὰ πρόσωπα ῥόδοις· διὰ ταῦτά τοι Φωκαεῖς ἔτι παιδίον οὖσαν ἐκάλουν Μιλτώ. *Cute tenera erat, & vultus color ad roſeum accedebat: ob quam cauſam eam Phocenſes, cum adhuc infans eſſet, Milto nominarunt.* Ariſtæn. lib. I, epiſt. I, ἐκείνῃ λευκαὶ μὲν ἐπιμὶξ καὶ ὑπέρυθροι παρειαὶ, καὶ ταύτῃ τὸ φαιδρὸν ἐκμιμοῦνται τῶν ῥόδων, *Illi mixtæ candore ac tenui rubore genæ nativum roſarum ſplendorem referunt.* Achilles Tatius lib. I, λευκὴ παρειὰ, τὸ δὲ λευκὸν εἰς μέσον ἐφοινίσσετο, καὶ ἐμιμεῖτο πορφύραν, οἵαν εἰς τὸν ἐλέφαντα βάπτει Λυδία γυνή. *Genæ candidæ, niſi quod earum medium rubore purpuram, qua Lydiæ mulieres ebur inficiunt, imitante ſuffuſum erat.* & rurſus ſub finem libri, ναρκίσσου μὲν τὸ πρόσωπον ἔστιλβε χροιὰν, ῥόδον δὲ ἀνέτελλεν ἐκ τῆς παρειᾶς, *in fronte enim narciſſi, in genis roſarum color renidebat.* Idem lib. V, ἦν τῷ ὄντι καλή· καὶ γάλακτι μὲν ἂν εἶπες αὐτῆς τὸ πρόσωπον κεχρίσθαι, ῥόδον δὲ ἐμπεφυτεῦσθαι ταῖς παρειαῖς, *Pulcherrima erat. Et lacte quidem diceres illam illiviſſe vultum, roſam vero genis innatam.* Longus ſophiſta lib. I, Δάφνις μήλῳ εἴκαζεν πρόσωπον τῆς Χλόης, ὅτι λευκὸν καὶ ἐνερευθὲς ἦν. *Daphnis malo aſſimulabat faciem Chloës,*

Chlois, quoniam alba & rubicunda erat. Ovid. III Metamorph. ‡ ‡ verſ.483.

Non aliter quàm poma ſolent; quæ candida parte,
Parte rubent; aut ut variis ſolet uva racemis
Ducere purpureum, nondum matura, colorem.

Idem IV Metam. * * verſ.331.

Hic color apricâ pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto eſt, aut ſub candore rubenti
Cùm fruſtra reſonant æra auxiliaria Lunæ.

Statius Achilleïd. lib. I †, † verſ.307.

Lactea Maſſagetæ veluti cùm pocula fuſcant
Sanguine puniceo, vel ebur corrumpitur oſtro.

Propert. lib. II, Eleg. 2.

Vt Mæotica nix minio ſi certet Hibero,
Vtque roſæ puro lacte natant folia.

Auſon. Idyllio VII,

Biſſula nec ceris nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & ceruſſa alias ſimulate puellas:
Temperiem hanc vultus, neſcit manus. ergo age pictor,
Puniceas confunde roſas, & lilia miſce:
Quique erit ex illis color aëris, ipſe ſit oris.

Ovid. X Metam. ‡ ‡ verſ.594.

Inque puellari corpus candore ruborem
Traxerat: haud aliter, quàm cùm ſuper atria velum
Candida purpureum ſimilem dat & inficit umbram.

Quamquam autem formam plurimùm juvet candidis genis à naturâ ſuffuſus rubor, plus tamen auget eam rubor à modeſtâ quadam verecundiâ profectus. Q. Curtius lib. VI, cap. 2, *inter captivas unam Rex conſpexit mæſtiorem quàm cæteras, & producentibus eam verecunde reluctantem. Excellens erat forma, & formam pudor honeſtabat dejectis in terram oculis; &, quantum licebat, ore velato, ſuſpicionem præbuit Regi, nobiliorem eſſe, quàm ut inter convivales ludos deberet oſtendi.* Philoſtr. lib. II, in Melete, ubi Critheïda deſcribit, ἁβρὸν αὐτῇ τὸ εἶδος, καὶ μάλα ἰωνικόν. αἰδὼς δὲ τῷ εἴδει ἐπιπρέπει· καὶ ἀπόχρη τοῦτο τῇ παρειᾷ τὸ ἄνθος. *Delicioſa quidem ipſi eſt forma, & admodum Ionica: pudor autem formam decet: & genæ hic ſatis eſt color.* Idem ibidem, de Panthiâ moriente, τὸ ἐν τῇ παρειᾷ ἔρευθος, οὐδὲ ἀποθνήσκουσαν διαφεύγει· χορηγοὶ δὲ αὐτοῦ, ἥτε ὥρα καὶ ἡ αἰδώς. *Qui autem malis inerat rubor, ne defunctam quidem deſerit, quem & pulchritudo & verecundia exhibent.* Ariſtænetus lib. I, epiſt. 4, ἠρυθρίασε, καὶ ἀπέστειλεν ἐπαγωγόν τινα καὶ γλυκεῖαν διαυγὴν, οἷα πέφυκεν ἀπαστράπτειν ἐξ ἀπέφθου χρυσίου.

χρυσίῳ. *Erubuit, pellacemque & ſuavem quendam fulgorem emiſit, qualis ex obryſſo auro coruſcare amat.* & mox epiſt. 10, ἠρυθρίασε, καὶ τοσοῦτον ἐξεφοινίχθη τὸ πρόσωπον, ὡς δοκεῖν ὅτι τῶν παρειῶν ἔνδον εἶχέ τινα ῥόδων λειμῶνα· καὶ τὸ ἐρύθημα τοῦτο μηδὲν τῶν χειλῶν αὐτῆς διαφέρει. *Ita vultum erubuit, ut roſarium quoddam pratum habere videretur intra genas, nihiloque is rubor cedebat ejus labiis.* genas verò hoc verecundo colore imbutas *ingenuas* rectè dici, docet Ovid. Amo-
* verſ. 53. rum lib. 1, Eleg. 14*, — *ingenuas picta rubore genas.* Apulejus quoque, *Malas adorent ore, & ingenuas genas.*

Hilaritas. rectè Plin. XI, 37, *infra malas hilaritatem riſumque indicantes buccæ.* αἱ παρειαὶ ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον ἀποδέχονται, *genæ gratiam ex oculis accipiunt*, Ariſtænetus lib. II, epiſt. 4. ἡ παρειὰ ὑποδέχεται μὲν τὸν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον, εὐφραίνει δὲ τῷ ἱλαρῷ· τὸ γὰρ φιλομειδὲς ἐν παρειᾷ μάλιστα, *gena accipit quidem gratiam ex oculis, hilaritate vero lætificat. Riſus enim ſtudium in gena maxime*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne. obſervandum tamen hic,
‡ verſ. 680. ut hilaritatis, ſic doloris quoque notas genis inſidere. Stat. III Theb. ‡

Sicut erat laceris pridem turbata capillis,
Et fletu ſignata genas. —

Ad quem locum Lactantius: *nam quædam via lachrymarum apparet in plangentis facie; & in mæſtorum vultibus orbitam ſuam triſtitia derelinquit.*

† verſ. 305. *Lux.* Statius Achilleïd. lib. I †, tribuit Achilli ſingularem aliquam lucem genarum, — *fax vibrata medullis*

In vultus atque ora redit, lucemque genarum
Tingit, & impulſam tenui ſudore pererrat.

Paulò quoque ante vultui Deïdamiæ tantam adſcribit lucem, quæ purpuræ ardorem, gemmarum verò atque auri ſplendorem excitârit,

Illius è roſeo flammatur purpura vultu,
Et gemmis lux major ineſt, & blandius aurum.

Nemeſianus Eclogâ IV, — *niveum ne perde colorem*

Sole ſub hoc. ſolet hic lucentes urere malas.

‡ verſ. 651. Quamquam Phædra apud Senecam in Hippolyto ‡, peculiarem flavum quendam fulgentemque ruborem tribuat Hippolyto venationis ſtudioſiſſimo, eoque Soli nunquam non expoſito:

Quis tum ille fulſit! preſſerant vittæ comam,
Et ora flavus tenera pingebat rubor,

Ælianus var. hiſt. XIII, 1, Atalantam deſcribens, πεφοίνικτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἡλίου αὐτῇ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐρυθήματι ᾤκει ἄντικρυς. *purpurea ipſi facies erat facta ardore ſolis: habitabat enim è directo radiorum ſolis.* Sic, *Æthiopicis ſolibus Iſis furva*, Arnob. lib. I adv. gentes. Imberbes tamen hic genarum ſplendor potiſſimùm commendabat. Tibull. lib. I, Eleg. 9,

Carior

Carior eſt auro juvenis, cui lævia fulgent
Ora, nec amplexus aſpera barba terit.

Apulejus VII Metam. *mihi etiam tunc depiles genæ levi pueritiâ ſplendicarent.* Idem IX Metam. *puer adhuc lubrico genarum ſplendore conſpicuus.* talis igitur vultus rectè *lubricus* dicitur Martiali lib. IX, Epigr. 57,

Dum puer es, redeas; dum vultus lubricus. —

Vultus tamen lubricus non pueris modò, ſed & virginibus tribui ſolet ob hunc genarum, ut videtur, ſplendorem amoris illicem. Horat. Carminum lib. I, Ode 19,

Vrit me Glyceræ nitor
Splendentis Pario marmore purius;
Vrit grata protervitas,
Et vultus nimium lubricus adſpici.

Incipiens quoque barba non levem genis addit gratiam, teſte Æliano var. hiſt. X, 18. Seneca Hippolyto, Actu II, Sce. *Quis me dolori,* &c.

Cum prima puras barba ſignaret genas.

Apud Lucanum lib. VI *, *flos genæ* dicitur barba incipiens. Macrob. lib. I in Somn. Scip. cap. 6, *poſt ter ſeptenos annos flore genas veſtit juventa.* unde *florentes genas* dixit Martial. III, 6. Pacuvius apud Feſtum in Genas, * verſ. 562.

Nunc primùm opacat flora lanugo genas.

Attius in Bacchis apud Servium P. Danielis in XII Æneïd.

Genas lanugo flora nunc demùm irrigat.

Apulejus V Metam. *juvenem ſpecioſum, & commodùm lanoſo barbitio genas inumbrantem.* & mox, *adoleſcens florenti lanugine barbam inſtruens.* Martialis lib. X, Epigr. 42,

Tam dubia eſt lanugo tibi, tam mollis, ut illam
Halitus, & ſoles, & levis aura terat.
Celantur ſimili ventura cydonia lanâ,
Pollice virgineo quæ ſpoliata nitent.

T. Calpurnius Siculus Eclogâ II, quæ inſcribitur Crotale,

ID. *Num precor, informis videor tibi? num gravis annis?*
Decipiorque miſer, quoties molliſſima tango
Ora manu? primique ſequor veſtigia floris
Neſcius? & gracili digitos lanugine fallo?
AS. *Fontibus in liquidis quotiens me conſpicor ipſe,*
Admiror totiens. etenim ſic flore juventæ
Induimus vultus, ut in arbore ſæpe notavi
Cerea ſub tenui lucere cydonia lanâ.

Ipſas etiam viriles genas commendat acre quid ac maſculum in barbâ. Iuve-

Digitized by Google

† verſ.252. Iuvenalis Satyrâ x †, *— videt acris*

Antilochi barbam ardentem. — contrà vetus poëta apud Tullium lib. III Tuſcul. quæſt. *— barba pædore horrida,*

Atque intonſa, infuſcat pectus inluvie ſcabrum.

Senilis quoque genis canities addit lucem. Martialis lib. IV, Epigr. 79,

Et facies multo ſplendeat alba pilo.

§. 12. AVRIVM LEGVLÆ. aures formoſorum, quemadmodum & hîc Theoderici regis aures, ſub capillis in utrumque humerum demiſſis latebant; atque inde eſt, quod tam pauca de iis memorentur. Aures artifex Deus noluit mollibus pelliculis informare, *ne pulchritudinem demerent pendulæ atque flaccentes; ſed excogitavit, ut eas cartilago mollior alligaret, & haberent aptum ſimul & flexibilem firmitatem.* Lactant. de Opiſ. Dei, cap. 8. videntur tamen prætuliſſe mediocres aures; Sueton. in Auguſto, cap. 79, *mediocres aures habuit Auguſtus.* Aſpaſiæ tamen breviores aures tribuit Ælianus var. hiſt. XII, I. ibi enim formam ejus deſcribens, addit inter alia, τὰ ὦτα εἶχε βραχύτερα, *breviores aures habebat.* opponuntur iis longæ aures apud Martialem VI, 39,

Hunc verò acuto capite, & auribus longis,
Quæ ſic moventur, ut ſolent aſellorum,
Quis morionis filium neget Cyrthæ?

Ornamentum quærebant auribus ex cincinnulis aliquot ante eas dependentibus. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum,* &c.

Ante aures nodo ex ſubolibus parvoli
Intorti demittuntur ſex cincinnuli.

Pendulas aures habentes, *flacci* dicuntur Tullio lib. I de nat. Deorum. Plinius quoque lib. VIII nat. hiſt. cap. 37, *aures homini tantùm immobiles;* inquit, *& ab iis Flaccorum cognomina. Nec in aliâ parte fœminis majus impendium, margaritis dependentibus. Oriente quidem & viris, aurum geſtare eo loci, decus exiſtimatur.* Duos per omne ævum maximos uniones, ſingulare illud ac verè unicum naturæ opus, auribus gerebat Cleopatra. vide Plinium

‡ verſ.104. lib. IX, cap. 37. Iuvenalis Satyrâ I ‡,

Natus ad Euphraten, molles quod in aure feneſtra
Arguerint, licet ipſe negem. —

De Pœnis idem refert Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Ain' tu,* &c.

Atque, ut opinor, digitos in manibus non habent.
AG. *Qui jam?* MIL. *quia incedunt cum annulatis auribus.*

Mirum tamen, quod de Achille refert Servius in I Æneïd. ex MS Fuldenſi: *apud Sigæum,* inquit, *Achillis ſtatua fuiſſe dicitur, quæ imâ, id eſt extimâ auris parte elenchum more fœmineo habuerit. Hic apud Cretam inſulam Pemptus vocatus*

Digitized by Google

vocatus eſt, ut veteres autores tradunt. Tertullianus de Pallio, *Achilles autem foratu effœminatus, quod illi apud Sigæum ſtatua ſervat.* Hectoris auribus peculiare quid tribuit Philoſtr. in Heroïcis, τὰ ὦτα κατεαγὼς ἦν, inquit, οὐχ ὑπὸ πάλης· ταύτην γὰρ οὔτ' αὐτὸς ἐγίνωσκεν, οὔθ' οἱ βάρβαροι· ἀλλὰ ταύροις ἀντῆρε, καὶ τὸ συμπλέκεσθαι τοῖς θηρίοις τούτοις πολεμικὸν ἡγεῖτο. *Fractis erat auribus, non a lucta: neque enim ipſe hoc noverat, neque barbari: ſed cum tauris congrediebatur, & depugnare cum iſtis animalibus glorioſum putabat.*

§. 13. NASVS VENVSTISSIME INCVRVVS. Naſus certè deformis totam deturpat faciem, utut reliquæ fortè partes ejus non ſint invenuſtæ. atque hæc ratio eſt, cur Horat. in Arte tantopere averſetur naſum turpem, quamvis cum nigrorum capillorum oculorumque decore conjunctum. poſtquam enim perſtrinxit fabrum illum circa ludum Æmilium, qui capillum atque ungues non infeliciter ære exprimebat, reliqua verò minus poterat; addit,

— hunc ego me, ſi quid componere curem,
Non magis eſſe velim, quàm pravo vivere naſo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Catullus quoque Carm. 42, Acmen turpiſſimam puellam deſcripturus, nihil pejus habuit dicere, quàm ſolum hoc

Iſta turpiculo puella naſo.

Et rurſus Carm. 44, naſo grandiuſculo inter plura deformitatis inſignia primas tribuit partes,

Salve nec minimo puella naſo,
Nec bello pede, nec nigris ocellis,
Nec longis digitis, nec ore ſicco,
Nec ſane nimis elegante linguâ,
Decoctoris amica Formiani.

Pulchrum naſum Lucianus in Imaginib. ῥῖνα σύμμετρον dixit; quemadmodum & apud Philoſtr. lib. II de vitis ſophiſt. pulcherrimo ſophiſtæ Alexandro tribuitur ῥὶς ξύμμετρος.

Laudabant autem *naſum paulò pleniorem; leviter uncum; rectum quidem, ſed circa nares nonnihil diffuſum.*

Paulò pleniorem naſum ῥῖνα τετράγωνον, *quadrangularem naſum*, dicebant. Philoſtratus ſanè in Heroïcis tribuit Palamedi, ῥῖνα τετράγωνόν τε οὖσαν, καὶ εὖ βεβηκυῖαν, *naſum quadrangularem & firmum.* Proteſilao quoque adſcribitur ibidem, τετράγωνος ἰδέα τῆς ῥινὸς, οἷον ἀγάλματος, *Quadrangularis idea naſi, perinde ac ſtatuæ.*

Leviter uncum vult eſſe naſum formoſi pueri Martial. lib. IV, Epigr. 42,

Frons brevis, atque modus breviter ſit naribus uncis.

Digitized by Google

Arbitri formoſam commendant *nares paululum inflexæ.* Aſpaſia, teſte Æliano var. hiſt. XII, I, ὀλίγον ἦν ἐπίγρυπος, *naſo erat parum adunco.* Philoſtrato quoque in Heroïcis, Πάρις ὁ Πριάμου ὑπόγρυπος ἦν καὶ λευκός, *Paris Priami filius leviter unco erat naſo & candidus.* Achilli adhæc idem ibidem tribuit ῥῖνα, οὔπω γρυπὴν, ἀλλ' οἷον μέλλουσαν, *naſum non omnino aduncum, ſed quaſi futurum.* Plut. in apophth. regum & impp. Πέρσαι τῶν γρυπῶν ἐρῶσι, καὶ καλλίστους ὑπολαμβάνουσι· διὰ τὸ Κῦρον ἀγαπηθέντα μάλλον τῶν βασιλέων, γεγονέναι γρυπὸν τὸ εἶδος. *Perſæ amant eos qui ſunt adunco naſo, & pulcherrimos æſtimant: quoniam Cyrus, quem maxime ex regibus ſuis diligunt, adunco fuerit naſo juxta viſum.* vitioſus hic eſt naſus aduncus; de quo Terent. Heaut. Act. V, Sc. 5,

Rufam ne illam virginem, cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo?

Lenem igitur levemque narium inflexionem hic intelligemus, quæque non abruptè circumagatur, ſed in modum curvaturæ illius quam in aquilino roſtro ſenſim deſcendentem adſpicimus. atque hoc videntur innuere Gloſſæ vett. in quibus legas, *Aquilinus,* ἀετώδης, γρυπός.

Rectum quidem naſum, nonnihil tamen circa nares diffuſum, commendat Philoſtratus in Heroïcis, ubi non tantùm Diomedem facit ὀρθὸν τὴν ῥῖνα, *recto naſo.* ſed Patroclum etiam deſcribens, ait, Πατρόκλου ῥὶς ὀρθή τε ἦν, καὶ τοὺς μυκτῆρας ἀνευρύνετο, καθάπερ οἱ πρόθυμοι τῶν ἵππων. *naſus ei rectus erat & ad nares diffundebatur, ut equorum alacribus.* Heliodoro quoque ſub finem lib. II Æthiop. in deſcriptione Theagenis, memoratur ῥὶς ἐν ἐπαγγελίᾳ θυμοῦ, καὶ οἱ μυκτῆρες ἐλευθέρως τὸν ἀέρα εἰσπνέοντες. *naſus & nares libere aerem attrahentes, ſignum iræ.* Panthiæ apud Philoſtr. Iconum lib. II tribuuntur μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες, *nares modice diſtantes & baſim naſo facientes.* Ariſtæneto lib. I, epiſt. I, memoratur ῥὶς εὐθεῖα, καὶ παρισουμένη τῇ λεπτότητι τῶν χειλῶν. *naſus rectus & adæquatus tenuitati labiorum.* Atque hæc quidem potiſſima ſunt, quæ in naſo commendari ſolent: niſi ex Anacreonte τὸ ἐρευθὲς, *rubrum,* addere libeat, quod in amicæ picturâ vult obſervari,

Γράφε ῥῖνα καὶ παρειάς,	*Naſum genaſque pinge,*
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.	*Lacti roſas remiſcens.*

Turpiſſimus tamen hic eſt nimius rubor. Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. πελαργὸν τὸν Οὔαρον οἱ πολλοὶ ἐπωνόμαζον, διὰ τὸ πυρσὸν τῆς ῥινὸς καὶ ῥαμφῶδες. *Ciconiam multi Varum cognominabant, quia rubrum naſum habebat & roſtri inſtar.* Obiter quoque hic notanda videntur verba Platonis ex lib. V Politic. ὁ μὲν ὅτι σιμὸς, ἐπίχαρις κληθεὶς ἐπαινεθήσεται ὑφ' ὑμῶν· τοῦ δὲ τὸ γρυπὸν, βασιλικόν φατε εἶναι· τὸν δὲ διὰ μέσου τούτων, ἐμμετρότητα ἔχειν. *hic quidem, quoniam ſimus, gratioſi appellatione laudabitur: illum vero, qui habet naſum aduncum, regalem dicitis habere: illum vero, qui medium locum obtinet, mediocrem vocatis.* Plenius

Pollux

Pollux Onomaſtici ſui lib. II, ῥινὸς σχήματα, γρυπὸς, ἐπίγρυπος, ὃν καὶ βασιλικὸν οἴονται· σιμὸς δὲ, ὃν εὔχαριν νομίζουσι· ἐπὶ δὲ τοῦ σιμοῦ, φαίης ἂν ὡς ἔστιν ἡ ῥὶς ἐν μέσῳ κοίλη· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ γρυποῦ, ῥὶς καμπύλη. εὔριν, εὔθυρις, καὶ ἐπὶ τοῦ εὐθύρινος, δικαία ῥίς· εὐθυτενής· ἐξ ἴσου τὸ πρόσωπον διακρίνουσα. παραπέμπει γὰρ καὶ εὐθύνει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῇ καθ' ἑαυτὴν ἀνοχῇ. *naſi vero formæ ſunt, aduncus, quem etiam regium eſſe putant: ſimus, quem gratioſum exiſtimant. De ſimo vero dices, quod naſus medius ſit cavus: ut de adunco dicis, naſus incurvus. naſutus. recto naſo præditus. de hoc autem dices juſtus naſus. directus, ex æquo faciem dividens. Deducit enim & dirigit oculos ſua prominentia.* Optimus itaque eſt naſus rectus, medium diſcernens vultum, atque oculorum utrimque aciem veluti quodam interſepto æqualiter temperans: qui tamen regiam præ ſe feret dignitatem, ſi qualemcunque modicæ convexitatis faciat ſpem: & amabilem rurſus venuſtæ ſuavitatis gratiam obtinebit, ſi in medio ſui depreſſior aliquanto ſinuetur. vitium tamen hic eſt, cùm nimiâ medii naſi preſſurâ nares veluti diſploſæ dilatantur. atque hæc eſt illa quæ apud Theocritum Idyll. XI †, ῥὶς πλατεῖα dicitur. *Simæ nares*, quales Sileno tribuit Nemeſianus Eclogâ III. amatoribus certè improvidis & cœci amoris vecordiâ attonitis *Simula, Silena, ac Satyra eſt; labioſa, philema*, ut eſt apud Lucret. lib. IV. Sulp. Servaſtus junior in Catalectis vett. poëtarum, † verſ. 33.

Simatæque jacent pando ſinuamine nares.

Socratem præcipuè ſimis naribus deformem, ſcripta plurimorum traduxerunt: quapropter etiam fœdiſſimum hoc naſi vitium *Socraticam depreſſionem* dixit Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 3. Plinius lib. XI nat. hiſt. cap. 37, *à naribus cognomina Simonum, Silorum.* Nonio Marcello *Silones dicuntur, quorum ſupercilia prominent; quod Silenis hirſutis ſuperciliis fingeretur.* videntur tamen à Sileno ob hoc potius nomen accepiſſe Silones, quod ſimis repandiſque naribus Silenum referant. *Silus appellatur, naſo ſurſum verſus repando: unde galeæ quoque à ſimilitudine ſilæ dicebantur*, Feſtus. *Silo, ſilus*, σιμός. Gloſſ. vetus. Simis opponuntur ii, quibus naſus eſt plus juſto convexus,

— *mediiſque in naribus ingens Gibbus.* — ut loquitur Iuvenalis Satyrâ VI.* * verſ. 108.

videntur olim Naſicæ dicti; quandoquidem Arnob. lib. VI adv. gentes Naſicas Simis oppoſuiſſe videtur. *Poteſt fieri ut barbatus in cœlo ſit*, inquit, *qui eſſe à vobis effingitur levis: diſploſas ut geſtiret nares; quem eſſe vos facitis figuratiſque naſicam.*

§. 14. LABRA SVBTILIA, NEC DILATATIS ORIS ANGVLIS AMPLIATA. Complexus eſt hic Sidonius pauciſſimis verbis ἁρμόζουσαν τοῦ στόματος, ut loquitur Lucianus in Imaginibus. conſtituitque eam in *labrorum ſubtilitate & ore modico.* Ac primùm quidem conſideranda eſt hic ea quæ Ariſtæneto lib. I, epiſt. I, λεπτότης τῶν χειλῶν, *tenuitas labiorum*,

 dicitur;

Digitized by Google

dicitur; quemadmodum ibidem quoque in Laïde ſuâ commendat χείλη λεπτὰ, καὶ ἠρέμα διῃρημένα, καὶ τῶν παρειῶν ἐρυθρότερα. *labia tenuia, & parum diviſa geniſque rubriora.* Euſtathius de Iſmenes & Iſmeniæ amorib. lib. III, τὸ ςόμα συμμέτρως διέῤῥηκται, τὸ πολὺ τῆς σαρκὸς τῶν χειλέων διέῤῥηκται. *Os modice diviſum eſt, & plurima pars carnis labiorum projecta.* Subtilibus labris opponuntur *turgida labra* apud Martialem lib. VI, Epigramm. 39. in deſcriptione Afræ ſupra fuit, *Torta comam, labroque tumens.* — Plinius nat. hiſt. lib. XI, cap. 37, *à labris Brocci, labeones dicti.* Gloſſ. vetus, *Brochus*, ὁ τὸ ἄνω χεῖλος ὠδηκώς. Nonius Marcellus, *Bronci ſunt producto ore & dentibus prominentibus.* Feſtus, *Chilo dicitur cognomento à magnitudine labrorum.* Arnobio lib. III *labeones* dicuntur. Lucretio lib. IV *labioſa* dicitur virgo, cujus formam enormia labra extinguunt: dumque ibi ineptias amantium ſalſè ridet, etiam hoc addit,

Simula, Silena ac Satyra eſt: labioſa, philema.

Labra verò, ut hic loquitur Apollinaris, *dilatatis oris angulis ampliata*, videntur efficere vitium oris, quod *ſparſum os* dicitur Terentio Heautont. Actu V, Sce. 5,

Rufamne illam virginem, cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo?

Subtilitatem labrorum duplex roſarum proprietas declarat: etenim quum folia roſæ *molliſſima* ſint, & *flagrantiſſimi coloris*, ab utraque pulcherrimi floris peculiari quadam dote, pulchritudinis illius, quæ labris inſidet, vivam ſimilitudinem probati autores ducendam putaverunt. Tanta certè eſt roſarum mollities, ut meritò Smyndiridem Sybaritarum molliſſimum ſugillent ſcriptores, quod repudiatâ Sardanapali plumâ in roſarum foliis recubans ſomnum ceperit; experrectus tamen queri non dubitaverit, læſa ſibi eſſe latera, quod duplicatis quibuſdam roſarum foliis incubuiſſet. confer Ælianum var. hiſt. IX, 24, cùm Senecâ de Irâ lib. II, cap. 25. quamobrem, cùm roſarum foliis mollius nihil excogitare poſſent, roſis rectè aſſimilârunt χείλη μαλθακὰ πρὸς τὰ φιλήματα, *labia mollia ad oſculationem*, ut loquitur Achilles Tatius lib. II. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *,

vers. 265. — *non labra roſæ, non colla pruinæ,*

Non crines æquant violæ. —

Longus ſophiſta lib. I Paſtoral. χείλη ῥόδων ἁπαλώτερα, καὶ ςόμα κηρίων γλυκύτερον, *labia roſis tenuiora & os ceris ſuavius.* Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, ςόμα ἁπαλὸν, καὶ ἀνάμεςον ὀπώρας ἐρωτικῆς· φιλῆσαι μὲν ἥδιςον· ἀπαγγεῖλαι δὲ, οὐ ῥᾴδιον. *Os autem molle fructuque venereo refertum, oſculatu quidem ſuaviſſimum, pollicitatu vero difficile.* Hanc tamen mollitiem infimo labro maximè adſcribit Lactant. de opif. Dei, cap. 10. *Labrum ſuperius*, inquit, *ſub ipſâ medietate narium, lacunâ quadam levi, quaſi valle, ſignavit Deus: inferius*,

Digitized by Google

inferius, honeſtatis gratiâ, foras molliter explicavit. vitium tamen hic eſt, ſi nimium promineant atque propendeant labia: quod ſenio confectis uſu venit. Terentius Eunucho, Actu II, Sce. 3,

Incurvus, tremulus, labiis demiſſis, gemens.

Mineus deinde fulgentium roſarum color occaſionem quoque præbuit ſcriptoribus, ut acrem illum pulchri oris ruborem roſis æquipararent. Martialis lib. IV, Epigr. 42,

Pæſtanis rubeant æmula labra roſis.

Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne, χείλη ἀνθηρὰ καὶ ἴσα, *labia florida & æqualia.* Euſtathius de amorib. Iſm. ἄμφω τὰ χείλη φοινίσσεται εἴποις ἰδὼν ῥόδον ἐκθλίψαι τὴν κόρην τοῖς χείλεσι. *utraque labia erant purpurea diceres utique ſi eam vidiſſes, virginem labiis ſuis roſam expreſſiſſe.* Achilles Tatius lib. II, ἐδόκουν τὸ ῥόδον ἐπὶ τῶν χειλῶν αὐτῆς, εἴ τις τῆς κάλυκος τὸ περιφερὲς εἰς τὴν τοῦ στόματος ἔκλεισε μορφήν. *roſam repræſentabant ejus labia, ſiquis calycis circumferentiam oris formæ accommodaſſet.* Opponuntur verò *labris roſeis* apud Ovid. VIII Metam.* *Labra incana ſitu.* — Theocritus Idyllio XX†, Χείλεά τοι νοσέοντι, χέρες δέ τοι ἐντὶ μέλαιναι. *labia tibi ſunt ægroto ſimilia, manus vero ſunt tibi nigræ.* * verſ. 806. † verſ. 9.

Os modicum tangit Ovid. I Metam.‡ — *videt oſcula, quæ non* ‡ verſ. 499.

Eſt vidiſſe ſatis. — Arbiter in deſcriptione formoſæ, notavit in eâ *oſculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit.* Apulejus X Metam. *labias modicas ambroſio rore purpurantes* dixit. Plautus Pœnulo, Actu V, Sce. *Ain' tu dixe,* &c.

Specie venuſtâ, ore parvo, atque oculis pernigris.

στόμα σύμμετρον, καὶ περιφθεγγόμενον τὴν εὐχήν, *Os modeſtum & preces accinens,* in Rhodogyne notat Philoſtr. Iconum lib. II. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum,* &c.

At rictus oris candidi parviſſimus,

Vt refrænato riſu roſeo. —

Videtur hic Varro riſum leniorem & in ſolâ lætioris vultus diffuſione conſpicuum deſcribere voluiſſe. μειδίαμα ἱστικὸς ἐστὶν μεταστρεπόμενον, Themiſtius orat. de Amicitiâ. γαλήνιον μειδίαμα, Idem ibidem. Mamertinus Paneg. Iuliano Imp. dicto, *maximus Imp. ſerenum renidens.* Arbiter, *delectata illa riſit tam blandum, ut videretur mihi plenum os extra nubem Luna proferre.* Theocritus Idyllio VII*, * verſ. 20.

Ομμαλι μειδιόωντι· γέλως δέ οἱ εἴχετο χείλευς.

Oculo arridenti: nam riſus illi hærebat in labris.

Lucretius lib. IV, — *in voltuque videt veſtigia riſus.*

§. 15. SI CASV DENTIVM SERIES ORDINATA PROMINEAT,

NEAT, NIVEVM PROTINVS REPRÆSENTAT IPSA COLOREM. Dentes commendat hic Sidonius à *candore* & *aptâ collocatione*.

† verſ.37. *Candorem* commendat Theocritus Idyllio VI †,

— τῶν δέ τ' ὀδόντων
Λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο.
— *Dentium vero*
Nitorem candidiorem, quam Parius lapis eſt oſtendebat.

Longus ſophiſta lib. IV Paſtoral. τὸ μὲν πρόσωπον ἐρυθήματος μεςὸν, τὸ δὲ ςόμα λευκῶν ὀδόντων, ὥσπερ ἐλέφαντος, *Facies quidem rubore plena, os vero albis dentibus, inſtar elephantis.* Ælianus var. hiſt. lib. XII, cap. I, in deſcriptione Aſpaſiæ, οἱ ὀδόντες λευκότεροι χίονος ἦσαν, *dentes candidiores nive erant.*

Apta collocatio, & ſi quid amplius dentes commendat, elegantiſſimè deſcribitur à Luciano in Imaginib. ubi Panthiam deſcribens, μειδιάσασά γε, inquit, ὀδόντας ἐξέφηνε, πῶς ἂν εἴποιμί σοι, ὅπως μὲν λευκοὺς, ὅπως δὲ συμμέτρους, καὶ πρὸς ἀλλήλους συνηρμοσμένους, εἴπου κάλλιςον ὅρμον εἶδες ἐκ τῶν ςιλπνοτάτων καὶ ἰσομεγέθων μαργαριτῶν, οὕτως ἐπὶ ςίχου ἐπεφύκεσαν. ἐκοσμοῦντο δὲ μάλιςα τῷ τῶν χειλέων ἐρυθήματι. ὑπεφαίνοντο γοῦν αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ Ὁμήρου ἐλέφαντι τῷ πριςῷ ὅμοιοι· οὐχ οἱ μὲν πλατύτεροι αὐτῶν, οἱ δὲ προέχοντες ἢ διεςηκότες, οἷοι ταῖς πλείςαις, ἀλλά τις πάντων ἰσοτιμία, καὶ ὁμόχροια, καὶ μέγεθος ἓν, καὶ προσεχεῖς ὁμοίως· καὶ ὅλως μέγα τι θαῦμα καὶ θέαμα, πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐμορφίαν ὑπερπεπαικός. *Ridendo dentes oſtendebat, Dii boni, quam albos, quam juſtæ magnitudinis & inter ſe coaptatos. Sicubi monile pulcherrimum vidiſti, & magnitudine paribus margaritis compoſitum, adeo concinna ſerie erant nati. Plurimum vero decoris ex rubore labiorum illis accedebat. Itaque ſerrato illi Homerico ebori ſimiles apparebant. Neque ex illis alii latiores erant, alii eminentiores, alii diſtantiores, quales plerique ſunt: ſed una omnibus æqualitas erat, idem color, eadem magnitudo, ſimilis continuitas. Denique magnam hoc ſpectaculum pariebat admirationem, quod omnem humanam ſpeciem ſuperaret.* Suetonius in Auguſto cap. 79, teſtatur Auguſtum malè dentatum fuiſſe; notatque in ejus dentibus tria vitia; *habuit*, inquit, dentes *raros, & exiguos, & ſcabros.* Ovid. quoque tria nonnihil ab his diverſa vitia

* verſ.279. complectitur III de Arte*,

Si niger, aut ingens, aut non erit ordine natus
Dens tibi; ridendo maxima damna feres.

Dens ater, vitium ſenile. Horat. Epodon Ode 8.

† verſ.145. *Obſcuri dentes* ætate provectiorum, Iuvenalis Satyrâ VI †.

Luridi dentes vetularum proprii, Horat. Carminum lib. IV, Ode 13.

Picei buxeique dentes, Martialis lib. II, Epigr. 41.

* verſ.197. — *Ne fuſcet inertia dentes*, Ovid. III de Arte*,

† verſ.806. *Scabri rubigine dentes*, Ovid. VIII Metam. †

Rari

Digitized by Google

Rari dentes, Ovid. VIII Metam. ‡ ‡ *verſ.* 804.

Qui grandiuſculos habent dentes, *dentati* nuncupantur Plauto in Pſeudolo, Actu IV, Sce. *Ne plora*, &c.

Non ego te ad illum duco dentatum virum.

Qui nullos dentes habet, *edentulus* dicitur apud Plautum Caſinâ, Actu III, Sce. *Ut properarem*, &c. *Aliqui vice dentium continuo oſſe gignuntur; ſicuti Pruſiæ regis filius, ſupernâ parte oris.* Plin. nat. hiſt. lib. VII, cap. 16. *Monodos appellatus eſt Pruſiæ filius, qui unum os habuit dentium loco. ſimiliter habuit & Pyrrhus rex Epirotarum.* Feſtus. πολλοὺς ὀδόντας οὐκ εἶχεν, ὁ Πύῤῥος, ἀλλ' ἓν ὀστέον συνεχὲς ἦν ἄνωθεν, οἷον λεπταῖς ἀμυχαῖς τὰς διαφυὰς ὑπογεγραμμένον τῶν ὀδόντων, *multos dentes non habebat, ſed unum os ſuperiori parte erat, tanquam tenuibus tuberculis intervalla dentium diſtinctis.* Plut. in Pyrrho. vide quoque Valerium Maximum lib. I, cap. 8, exemplo externo 12 & 13. Iul. Pollucem Onomaſtici ſui lib. II, § περὶ ὀδόντων. Tzetzem denique Chiliad. III, hiſtoriâ 115.

§. 16. PILIS INFRA NARIUM ANTRA FRUTICANTIBUS, QUOTIDIANA SUCCISIO. Idem quoque de pilis intra narium antra fruticantibus præcipit Ovid. I de Arte *, * *verſ.* 522.

Inque cavâ nullus ſtet tibi nare pilus.

Vibriſſæ, pili in naribus hominum dicti, quod his evulſis caput vibratur, Feſtus. *Vibrucæ*, τρίχες ῥινός. Gloſſæ vet. quod verò Sidonius hîc refert de quotidianâ ſucciſione pilorum infra narium antra fruticantium, ex more gentis aut ſæculi iſtius conſuetudine Theodericus rex feciſſe videtur.

§. 17. BARBA CONCAVIS HIRTA TEMPORIBUS. De totius comæ ac barbæ tonſurâ præcipit Ovid. I de Arte †, † *verſ.* 519.

Nec male deformet rigidos tonſura capillos;
Sit coma, ſit doctâ barba reſecta manu.

Barbam tamen alere volentibus, imprimis curandum eſt, ut commendetur ea *colore, mollitie.*

Colorem commendat Theocritus Idyll. 11 ‡, ‡ *verſ.* 78.

Τοῖς δ' ἦν ξανθοτέρα μὲν ἑλιχρύσοιο γενειάς.
His erat helichryſo flavior barbæ lanugo.

Mollitiem videtur attigiſſe Plutarchus in ipſo ſtatim initio vitæ Lyſandri, ubi teſtatur, Delphis Iconicam ejus ſtatuam ſpectari ſolitam εὖ μάλα κομῆτος ἐπὶ τῷ παλαιῷ, καὶ πώγωνα καθειμένου γενναῖον, *veteri more comati ac barba promiſſa inſigni.* nihil enim aliud hic dixeris πώγωνα γενναῖον, quàm barbam nullo pedore nullis ſordibus aſperatam & ſquallidam, ſed modico cultu nitentem & quaſi emollitam. adverſatur autem huic munditiei fœdus neglectæ barbæ horror. Ita Philoctetes Philoſtrato juniori deſcribitur

τὴν

τὴν γενειάδα ὑπανεστηκῶς καὶ φρίττουσαν, *barba adſurgens & inhorreſcens.* Livius lib. XI ab v. c. *promiſſa barba & capilli efferaverant ſpeciem oris.* T. Calphurnius Siculus Eclogâ VI, quæ inſcribitur Litigium,

— hirſutâ ſpinoſior hiſtrice barbâ.

Improbatur quoque hîc σφηνοπώγων, qui Heſychio exponitur ὀξυγένειος, cujus nempe barba in ſummo latior, in imo ſtrictior eſt, & cuneatim deſcendit, in modum barbæ hircinæ. Plautus Pſeudolo Actu IV, Sce. *Minus malum,* &c.

Heus tu, qui cum hirquinâ adſtas barbâ, reſponde quod rogo.

Apulejus XI Metam. *nec ille deerat, qui pallio, baculoque, & buxeis, & hircino barbitio philoſophum fingeret.* Quamquam hoc de Cynicis intelligendum videtur; reliquis enim philoſophis barbas benè denſas fuiſſe, cùm alibi diſcimus, tum præcipuè ex Arnobii lib. VI adv. gentes, ubi barbam uberem *philoſophicæ denſitatis barbam* vocat. *quid Æſculapii gravitatem*, inquit, *ab Dionyſio eſſe commemorem riſam? quem cùm barbâ ſpoliaret ampliſſimâ, boni ponderis, & philoſophicæ denſitatis, facinus eſſe dicebat indignum, ex Apolline procreatum, patre lævi & glabro, ſimillimòque impuberi, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter eorum pater ſit, uter filius, imò an ſint generis & cognationis unius.*

§. 18. MENTVM. Menti non obeſi, ſed ſucculenti, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Apulejus quoque in deſcriptione Bathylli, *modico mento facies.* Anacreon in picturâ amicæ poſtulat τρυφερὸν γένειον, *delicatum ac molle mentum.* Eleganter Lactantius de opif. Dei, cap. 10, *deductum clementer à genis mentum, & ita inferius concluſum, ut acumen ejus extremum ſignare videatur leviter impreſſa diviſio.* Varro apud Nonium in *Mollitudinem.*

Sigilla in mento impreſſa amoris digitulo,
Veſtigio demonſtrant mollitudinem.

Arnobio lib. III adv. gentes, *mentones* dicuntur, quibus mentum plus juſto prominet. contra verò Nemeſianus *breve mentum* ſupra tribuit Sileno.

§. 19. GVTTVR. gutturis quoque ſucculenti magis, quàm obeſi, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Philoſtr. Iconum lib. I in Ariadne tribuit ἁπαλὴν φάρυγγα, *molle guttur.* At, *Ingluvies, ſunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt, atque interjectas habent rugas.* Varro lib. XXIII de L. L. apud Iunium Philargyr. in III Georg. vitioſum hîc etiam eſt *tumidum guttur,* quale incolis Alpium tribuit Iuvenalis Satyrâ XIII *;

* verſ. 162.

Quis tumidum guttur miratur in Alpibus? aut quis
In Meroë craſſo majorem infante mamillam?

Plin. XI, 37, *guttur homini tantùm & ſuibus intumeſcit, aquarum quæ potantur plerumque vitio.* Vitruvius lib. VIII de Architecturâ, cap. 3, *Equiculis in Italiâ,*

Digitized by Google

Italiâ, & in Alpibus natione Medullorum eſt genus aquæ, quam qui bibunt, efficiuntur turgidis gutturibus.

§. 20. COLLI NON OBESI, SED SVCCVLENTI; LACTEA CVTIS. ſtructuræ quoque corporis gratiam addit ſingularem *rigidum ac teres collum, & ſcapulæ velut mollibus jugis à cervice demiſſæ*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. Phœbo itaque ac Baccho, numinibus formoſis, præcipua formæ commendatio à collo petebatur. Seneca Hippol. † † verſ. 800.

Phœbo colla licet ſplendida compares.

Claudianus Paneg. de VI Conſ. Honorii,

Et fortes humeros, & certatura Lyæo,
Inter Erythræos ſurgentia colla lacertos.

Commendant collum *proceritas, candor, ſucculentia. Proceritatem* laudat Varro apud Nonium in *Regilla veſtis*, &c.

Collum procerum, fictum levi marmore.

Contrarium brevis atque in humeros quaſi demerſi colli vitium Therſiten fecit notabilẽ. vide Homerum Iliad. B ‡. Vitioſum quoque hîc eſt *longum* ‡ verſ. 217. *invalidi collum*, Iuvenal. Saty. III *. prælongo denique ac gracili collo * verſ. 88. fœdus γυλιαύχην olim dicebatur. unde Suidas γυλιαύχενας interpretatur τοὺς μακροτραχήλους, *longum collũ habentes*. vide Scholia in Ariſtophanis Εἰρήνην.

Candorem commendat hîc Sidonius, cùm diſertis verbis pulchro collo *lacteam cutem* tribuit. Statius quoque II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris †, *lactea colla* dixit. Ovid. IV Metam. ‡ † verſ. 50. ‡ verſ. 355.

—jamque manus ad eburnea colla ferenti.

ἐλεφάντινος τράχηλος, Anacreon in deſcriptione Bathylli. λύγδινος τράχηλος, idem in picturâ amicæ. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *, * verſ. 265.

— non labra roſæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ. —

Quod verò per colla pruinarum æmula intelligi debeat collum nitido candore præfulgens, diſcimus ex ejuſdem Claud. lib. III de Raptu †, † verſ. 89.

Flammeus oris honos, & non ceſſura pruinis
Membra colorantur picei caligine regni.

Poſtulatur interim hic *plenus candor* colli, prout eum à *fuſco* diſtinguit Propertius lib. II, Eleg. 25,

Vidiſtis pleno teneram candore puellam;
Vidiſtis fuſco: ducit uterque color.

Candoris pleni exemplum habes apud Martialem lib. I, Epigr. 116,

Quædam me cupit, invide Procille,
Toto candidior puella cygno,
Argento, nive, lilio, liguſtro:

Digitized by Google

Sed quandam volo nocte nigriorem,
Formicâ, pice, graculo, cicadâ.

Idem lib. v, Epigr. 37,

Puella ſenibus dulcior mihi cygnis,
Agnâ Galeſi mollior Phalantini,
Conchâ Lucrini delicatior ſtagni;
Cui nec lapillos præferas Erythræos,
Nec modò politum pecudis Indicæ dentem,
Niveſque primas, liliumque non tactum;
Cui comparatus indecens erat pavo,
Inamabilis ſciurus, & frequens phœnix.

Succulentia ἁβρότης dicitur Ariſtæneto lib. I, epiſt. I; ubi eximiam Laïdis ſuæ formam deſcribens, τράχηλος λευκός τε, inquit, καὶ σύμμετρος προσώπῳ· κἂν ἀκόσμητος ᾖ, δι' ἁβρότητα τεθάῤῥηκεν ἑαυτῷ. *Cervix alba & faciei æquabilis, & inornata licet ſatis teneris ſuis deliciis ferox.* *Collum leve* dixit Propert. lib. II, Eleg. 2, *Nec de more comæ per lævia colla fluentes.*
Atque hoc eſt ſucculentum illud, quod collo tantam ſemper addit gratiam, ut in hac floridâ teretis colli ſoliditate videantur iſtæ emicare gratiæ, quas Anacreon amicæ ſuæ collum pervolitantes finxit. vitioſum hic eſt *collum inflatum,* de quo Tullius in Vatinium. nec non τράχηλος λεπτὸς, καὶ ἐπίσημοι ἐν αὐτῷ αἱ φλέβες, *Cervix tennis, & manifeſtæ in ipſa venæ*, ut loquitur Lucianus in Dial. meretriciis. *Squarroſos à ſquammarum ſimilitudine Verrius ait dictos, quorum cutis exſurgat ob aſſiduam illuviem.* Feſtus. Succulentiam tamen hanc non putamus conſiſtere in cute diſtentâ nimiæque pinguedinis mole gravatâ. κακοὶ γὰρ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων, *vitioſi enim ſunt tumores corporis,* ut ſupra cap. II hujus libri tertii, §. 4, ex Dionyſio Longino didicimus. Lacedæmonii certè, veræ pulchritudinis ſtudioſiſſimi, ſaluberrimis legibus nimiam inflati corporis ſaginam conati ſunt reprimere; quâ de re vide Ælianum var. hiſt. XIV, 7. Athenienſes quoque Heraclidem à portentoſâ uberrimi corporis obeſitate, non Ponticum amplius, ſed pompicum appellavere, teſte Laërtio lib. V. Ælianus denique var. hiſt. XIII, I, ubi formam Atalantæ deſcribit, τὸ ὑπέρογκον, inquit, τοῦ σώματος, οὐδὲ τοῦτο εἶχε· καὶ μάλα γε εἰκότως· ἅτε ἐν τοῖς κυνηγεσίοις, καὶ περὶ αὐτὰ τὰ γυμνάσια τὸ πᾶν σῶμα ἐκπεπονηκυῖα. *abundantiâ corporis, prædita non erat, & merito quidem, utpote quæ venationibus, & aliis exercitationibus, corpus omne confecerat.* Quin potius ſucculentam illam, de quâ hîc agitur, lacteæ cutis teneritudinem optimè videtur expreſſiſſe Achilles Tatius lib. II, cùm ὑγρὸν σῶμα dixit corpus ſucci plenum. Terent. Eunucho, Actu II, Sce. 3,

Color verus, corpus ſolidum & ſucci plenum.

Apul.

Apul. in Apologiâ , *En , vide quàm facies ejus decora & ſucci palæſtrici plena ſit.* Arnob. lib.v , *quàm cùm Iuppiter benè validam, floridam , & ſucci eſſe conſpiceret plenioris.* ſcitè quoque τὸ τοῦ σώματος ὑγρὸν, *liquoris fœminei laxitatem* vocat Arnobius lib. vi, *Liber membris cùm mollibus fingitur* , inquit , & *liquoris fœminei diſſolutiſſimus laxitate.* Martialis lib.vi, Epigr.13 ,

Et placido fulget vivus in ore liquor.

Claudianus quoque lib.i de Raptu * , *liquidas genas* dixit. Dio Chryſoſt. orat. iv de Regno, τὸ ὑγρὸν καὶ μαλθακὸν εἶδος opponit τῷ ἀῤῥενωπῷ καὶ σεμνῷ. ἆρ' οὖν, inquit , ἀῤῥενωπόν τι καὶ σεμνὸν εἶδος τῷ τοιούτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μᾶλλον ὑγρόν τε καὶ μαλθακόν. *Igitur quod habet virilem vultum & gravitatis quandam speciem , iſtiuſmodi dæmonem decet , potius quam humidum molle.* egregiè quoque ὑγρότητα hanc expreſſit Ariſtænetus lib. i, epiſt. i , οὕτω μὲν τοι σύμμετρα , inquit , καὶ τρυφερὰ τῆς Λαΐδος τὰ μέλη , ὡς ὑγροφυῶς αὐτῆς λυγίζεσθαι τὰ ὀστᾶ τῷ περιπτυσσομένῳ δοκεῖν. *Cæterum tam concinna, tam delicata Laidis membra , ut preſſius adtrectans dicas lenta & ductilia oſſa.* aliâ rurſus ſimilitudine,nec minus expreſſâ, uſus eſt Plautus Caſinâ, Actu iv, Sce. *Senſim ſuperattolle,* &c. * verſ.272.

Nebula haud eſt mollis æquè, atque hujus cutis eſt.

Martialis lib.viii, Epigr.64,

Vincas mollitie tremente plumas ,

Aut maſſam modò lactis alligati.

Pari prorſus ratione Apul. iii Metam. *plumeam lacteamque cutem* dixit. Idem x Metam. *tam lucida, tamque tenera , & lacte ac melle confecta membra.* & mox , *illos teretes ac lacteos puellos diceres tu Cupidines veros.* Succulentis hiſce corporibus opponuntur *corpora ſicciora cornu* apud Catullū Carm.23,

Atqui corpora ſicciora cornu,

Aut ſi quid magis aridum eſt, habetis

Sole, & frigore, & eſuritione.

Plin. nat. hiſt. xxxi, 9 , *totis corporibus nihil eſſe utilius ſale & ſole dicunt. itaque cornea videmus piſcatorum corpora.* Terent. Eun. Actu ii , Sce. 3 , *junceа corpora* dixit ,

Si qua eſt habitior paulò, pugilem eſſe ajunt ; deducunt cibum,

Tametſi bona eſt natura, reddunt curaturâ junceas.

Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἰσχνὸς ἦν , ὑπομήκης , μελάγχρως · ὅθεν τὶς αὐτὸν εἶπεν Αἰγυπτίαν κληματίδα, *Zeno Cittieus macer erat,oblongus,ac niger; unde quidam ipſum vocabat Ægyptiam climatidem.* Laërt. lib. vii in Zenone. vide quoque Suidam in Αἰγυπτία κληματίς. non incommodè quoque ex Appendice Virgil. huc referas illud poëtæ ,

Vvis aridior puella paſſis.

Prorſus quemadmodum & Græci , homines exſuccos atque exſangues

ἀςαφίδας vocant, ut eſt in proverb. *Ανδρὸς γέροντος ἀςαφὶς τὸ κρανίον*, *Viri ſenis exſuccum cranium*. Lucilius quoque *paſſos ſenes* dixit apud Nonium in *Paſſum*, quos Perſius Satyrâ v*, *apricos* vocat. Lucretius lib. IV de inſanis amantium ineptiis agens,

* verſ. 179.

Cæſia, Palladion; nervoſa & lignea, Dorcas;
Iſchnon eromenion tum fit, cùm vivere non quit
Præ macie; rhadine verò eſt, jam mortua tuſſi.

Habitiori ac ſucculentæ opponit hic poëta *nervoſam* & *ligneam*, qualem amantes amentiæ ſuæ indulgentes adſimilant dorcadi. nervoſa eſt, in quâ temperatus ac bonus ſanguis deficiens, non ſinit impleri membra, toriſque exſurgere, ipſos quoque nervos rubore tegi & decore commendari; nullam enim veram pulchritudinem ſine hac pleni corporis ſoliditate dari poſſe, ſupra cap. II hujus libri tertii, § 4 oſtendimus. *ligneam* deinde pari modo dixit virginem aridi atque exſucci corporis fœditate notabilem. planè quemadmodum Catullus Carm. 23,

Eſt pulchrè tibi cùm tuo parente,
Et cum conjuge lignea parentis.

ξυλοκύμβη, teſte Euſtathio, ſcommate dicitur ἐπὶ γυναικῶν αἷς ὔτε κάλλος ἐπανθεῖ, ὔτε σύμμετρον μέγεθος, *de mulieribus quas neque pulchritudo commendat, neque congrua magnitudo.* Alexis quoque apud Athenæum lib. IX, cap. 8, de hominibus ſummâ ſui parte pinguibus ac nitidis, reliquo verò corpore aridis, Ἀκρολίπαροι· τὸ δ' ἄλλο σῶμ' ὑπόξυλον.

Superiori parte pingues, reliqua vero parte corporis aridi.

Neque aliunde eſt, quod graciles ac macilentos, à ligno ad quod cereæ finguntur imagines, κανάβυς Græci vocant. κάναβοι, τὰ ξύλα περὶ ἃ τὸ πρῶτον οἱ πλάςαι τ̔ κηρὸν τιθέασιν· ὅθεν καὶ οἱ λεπτοὶ καὶ ἄσαρκοι κάναβοι λέγονται, *Canabi ligna ſunt circa quæ primum fictores ceram collocant. Vnde & tenues ac macilenti Canabi dicuntur*, Heſychius. *Monogrammi dicti ſunt homines macie pertenues ac decolores. tractum à picturâ, quæ prius quàm coloribus corporatur, umbrâ fingitur*, Nonius. *Pellio*, βυρσεὺς, δερματοτρόφος. Gloſſ. vet. reſtituente B. Vulcanio. Plautus Capt. Actu I, Sce. *Adverte animum*, &c.

Oſſa atque pellis ſum miſer à macritudine.

Ovid. lib. IV de Triſtib. Eleg. 42,

Vix habeo tenuem, quæ tegat oſſa, cutem.

Cracentes, graciles. Feſtus. Gloſſæ Iſidori. *Veſculi, malè curati & graciles homines.* Feſtus. *Veſces, veſcus*, ὀλιγόσιτος, ὀλιγοδεής. Gloſſ. vet. vide multa veſculorum exempla apud Ælianum var. hiſt. lib. x, cap. 6.

§. 21. IVVENILI RVBORE SVFFVNDITVR. juvenilis iſte rubor Terentio in Eunucho Actu II, Sce. 3, *color verus* dicitur. Horat. quoque

Digitized by Google

que Carminum lib. IV, Ode 10,

— color eſt puniceæ flore prior roſæ.

Valer. Flaccus V Argonaut. † ‡ verſ.365.

Mole novâ & roſeæ perfudit luce juventæ.

Contrarium ejus habet Horat. Epodon, Ode 17,

Fugit Iuventas, & verecundus color
Reliquit oſſa pelle amicta luridâ.

Atque hic eſt *color exſanguis*, quem Catilinæ tribuit Salluſtius. Terent. Eunucho, Actu IV, Sce.4, *colorem muſtellinum* vocat,

Hic eſt vetus, vietus, & veternoſus ſenex,
Colore muſtellino. —

§. 22. HVNC ILLI CREBRO COLOREM, NON IRA, SED VERECVNDIA FACIT. Demades pudorem verecundum appoſitè admodum arcem pulchritudinis, ₮ κάλλυς ἀκρόπολιν, appellavit. Stobæus Serm. de Nuptialibus præceptis. Pythias quoque Ariſtotelis philoſophi filia interrogata, quiſnam eſſet color pulcherrimus, Qui hominibus, inquit, ingenuis ex pudore innaſcitur. Stobæus Serm. de Verecundiâ. Fuit certè Domitiano *in ore impudentia multo rubore ſuffuſa,* ut teſtis eſt Plinius in Paneg. Tacitus quoque in vitâ Agricolæ, cap.45, de eodem Domitiano, *denotandis tot hominum palloribus ſuffecit ſævus ille vultus, & rubor, quo ſe contra pudorem muniebat.* alius longè fuit Theodoricus rex, cujus non vultum modò, ſed ipſum quoque collum ſubinde verecundus inficiebat rubor. talem deſcribit Laviniam Virgil. XII Æneïd.

Accepit vocem lachrymis Lavinia matris,
Flagranteis perfuſa genas; cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per oſſa cucurrit:
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, vel miſta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ; taleis virgo dabat ore colores.

Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ *, * verſ.268.

— miſcet quàm juſta pudorem
Temperies! nimio nec ſanguine candor abundat.

Idem lib. I de Raptu †, *— niveos infecit purpura vultus* † verſ.271.

Per liquidas ſuccenſa genas, caſtique pudoris
Illuxere faces. non ſic decus ardet eburnum,
Lydia Sidonio quod fœmina tinxerit oſtro.

Iuvenalis Satyrâ X ‡, ‡ verſ.300.

Præterea caſtum ingenium, vultumque modeſto
Sanguine ferventem tribuat natura benignâ

Digitized by Google

Larga manu. quid enim puero conferre poteſt plus
Cuſtode & curâ Natura potentior omni?

* verſ.154. Idem Satyrâ XI *, *Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris.* Ingenuo pudori opponitur malus ille ac minimè decorus, qui *ſubruſticus pudor* dicitur Ciceroni epiſt. famil. V, 12. rectè itaque apud Ovid. Heroïd. epiſt. XIX †, in Cydippe laudatur,
† verſ.59.

Et decor, & vultus ſine ruſticitate pudentes.

§. 23. TERETES HVMERI. Humeros quoque plurimùm ad formam conferre, diſcas ex Homero, quum Odyſſ. Z *, caput atque humeros Vlyſſis gratiâ quadam ſingulari Minervam perfudiſſe teſtatur,
* verſ.232.

Ὡς δ᾽ ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
Ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
Τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει·
Ὣς ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

Quemadmodum cum quis aurum circumfudit argento vir
Solers, quem Vulcanus docuit & Pallas Minerva
Artem omnifariam, glorioſa vero opera perfecit:
Sic huic infudit gratiam capitique & humeris.

Videmus igitur, ut certus quidam inſit *humeris honor*; ut loquitur Sidonius lib. III, epiſt. 13. Virgil. quoque Æneam ab humerorum decore commendat, Æneïd. I,

Os humeroſque Deo ſimilis. —

† verſ.217. De Therſite verò agens Homerus Iliad. B †,

— τὼ δέ οἱ ὤμω
Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε. —
— *Humeri curvi*
Et in pectus contracti. —

* verſ.492. Humeros Apollinis præcipuè laudat Valer. Flaccus lib. II Argon. *
Diana quoque ab humeris laudatur apud Claudianum de nupt. Honorii
† verſ.270. & Mariæ †. Commendantur autem humeri *candidi, lati, teretes, celſi.*

Candidos humeros probat Horat. II Carm. Ode 5,

— *albo ſic humero nitens*
Vt pura nocturno renidet
Luna mari, Cnidiuſve Gyges.

* verſ.226. *Latos humeros* Vlyſſi tribuit Homerus Odyſſ. Z *.

Teretes humeros hic in Theodorico rege laudat Sidonius, νεῦρα εὔτονα, ὦμοι καρτεροί, *nervi bene tenſi, humeri validi.* Lucianus in Dial. mortuorum.

† verſ.466. *Celſos humeros* Hectori tribuit Seneca Troadib. †.

— *talis inceſſu fuit*

Habi-

Habituque talis. ſic tulit fortes manus.
Sic celſus humeris. —

Meleagro quoque apud Philoſtratum juniorem, tribuuntur ὦμοι πρὸς αὐχένα ἐῤῥωμένον ξυνάπτοντες, καὶ βάσιν αὐτῷ διδόντες. *Humeri validam cervicem tangentes & baſim ipſi præbentes.* opponuntur iis *humeri demiſſi.* Terent. Eun. Actu II, Sce. 3,

Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum; quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, ut graciles ſient.

Ad quæ verba Donatus, *Antiqui Græci etiam virginibus ſuis præbebant palæſtram, ad componenda corpora.* de quâ priſcorum conſuetudine vide Apollonium Rhodium lib. IV. maximè tamen eam Lacedæmoniis tribuunt, cùm alii multi ſcriptores, tum præcipuè Propertius lib. III, Eleg. 13,

Multa tuæ, Sparte, miramur jura palæſtræ,
Sed mage virginei tot bona gymnaſii;
Quod non infames exercet corpore ludos
Inter luctantes nuda puella viros, &c.

Euripides tamen Andromachâ non γυμνὰς, *nudas*, ſed γυμνοῖσι μηροῖς, *nudis femoribus*, palæſtricis eas exercitiis interfuiſſe teſtatur; quod δωριάζειν dicebant. vide Etymologum, Heſychium, Suidam in Δωριάζειν.

§. 24. VALIDI LACERTI. nunc ab humeris deſcendit Sidonius ad lacertos, brachia, manus: quæ tria, inverſo tamen ordine in Daphne quoque ſuâ laudat Apollo apud Ovid. I Metam. * * verſ. 50.

— *laudat digitoſque, manuſque*
Brachiaque, & nudos mediâ plus parte lacertos.

Non erat certè prætereundum *toris inſignibus extentum lacertorum ingens robur; utilis ac decens flexura cubitorum*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. præſertim cùm præcipua Herculis commendatio à lacertis ejus petatur, ut Apollinis à comâ, juxta illud ex Appendice Virgil.

Phœbus comoſus, Hercules lacertoſus.

De Tydeo quoque Statius VI Theb. ‡ ‡ verſ. 840.

— *quamquam ipſe videri*
Exiguus, gravia oſſa tamen, nodiſque lacerti
Difficiles. — ſed hæc fortè athletici ſint roboris: certè

pulchritudinis eſt illud Senecæ in Hippolyto *, * verſ. 653.

Inerant lacertis mollibus fortes tori.

Molliter toroſis lacertis opponuntur *fluidi* & *mortui* lacerti. Ovid. XV Metamorph. ‡ —*fletque Milon ſenior, quum ſpectat inanes* ‡ verſ. 229.
Illos, qui fuerant ſolidarum more ferarum
Herculeis ſimiles, fluidos pendere lacertos.

Tullius

Tullius de Senectute, *Milo Crotoniates, quum jam ſenex athletas ſe exercentes in curriculo videret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illachrymanſque dixiſſe, At hi quidem mortui jam ſunt.*

§. 25. DURA BRACHIA. *valida & ſubſtricta nervis ad fortitudinem brachia,* ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. nonnihil tamen mollitiei habeant neceſſe eſt, ut paulò ante Seneca mollibus lacertis fortes toros tribuit. Arbiter, *implicitum me brachiis mollioribus plumâ, deduxit in terram vario gramine indutam.* Horat. quoque Carminum lib. I, Ode 13, *cerea Telephi brachia* dixit. præcipuè verò à candore commendari ſolent brachia. Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 7,

Illa quidem noſtro ſubjecit eburnea collo
Brachia Sithoniâ candidiora nive.

* verſ.62. Albinovanus Elegiâ de obitu Mecænatis *,

Brachia purpureâ candidiora nive.

Tantum denique ad juſtæ formæ ſpeciem brachia candida momentum af-
‡ verſ.55. ferre putabant, ut Iuno apud Homerum Iliad. A ‡, & paſſim alibi, ab ul-
narum candore λευκώλενος Ἥρη dicatur. *reginam numinum*, inquit Arnob.
lib. VI, *commendant nobilitas, facies, oris dignitas, & ulnarum nivei marmoreique*
* verſ.121. *candores.* Helena quoque λευκώλενος dicitur Iliad. Γ *. Andromache,
† verſ.371. Iliad. Z †. Nauſicaa, Odyſſ. Z ‡. παρθένοι ῥοδοπήχεις, *virgines roſeis cubitis,*
‡ verſ.101. Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. eſt præterea hîc βραχίων ξυνιὼν ἀπλό-
τητι φρυγῶν, *brachiorum coeuntium ſimplicitate aridus*, Philoſtr. junior in Hya-
cintho. βραχίων ἀνορθούμενος, *erectus brachiis,* Idem in Meleagro. *Ancus ap-
pellatur, qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non poſſit.* Feſtus. *Ancus,
Mancus,* κυλλὸς, λορδός. Gloſſ. vet. videtur autem Græcis γαλιαγκὼν dici,
qui Latinè *Ancus.* Γαλιαγκὼν, ὁ τὸν βραχίονα ἐλάττω ἔχων, *brachium alterum
minus habens.* Etymologus. Heſychius.

§. 26. PATULÆ MANUS. *manus ſollertiſſimus artifex plano ac modicè concavo ſinu fictas, ut ſi quid tenendum ſit, aptè poſſit inſidere, in digitos terminavit: in quibus difficile eſt expedire, utrumne ſpecies an utilitas major ſit. nam & numerus perfectus ac plenus, & ordo ac gradus decentiſſimus, & articulorum parium curvatura flexibilis, & forma unguium rotunda concavis tegminibus digitorum faſtigia comprehendens ac firmans, ne mollitudo carnis in tenendo cederet, magnum præbet ornamentum.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. vide locum. optimè Ariſtænetus lib. I, epiſt. 16, εἶδον χεῖρας ἄκρας καὶ πόδας, τὰ λαμπρὰ τοῦ κάλλους γνωρίσματα. *Vidi ſummas manus ac pedes ſplendida formæ indicia.* Laudantur igitur *manus patulæ*, ut ex Sidonio & Lactantio liquere poteſt. *teneras* quoque ac nonnihil *proceras* facit Apulejus Bathylli manus, *manus ejus teneræ*, inquit, procerula *læva diſtantibus digitis nervos molitur.* Ovid. quoque Amorum

Digitized by Google

Amorum lib. I, Eleg. 4 *, non videtur *molles manus* improbare. mollibus ac teneris manibus opponuntur *—— vellere Tuſco* * verſ. 24.

Vexatæ duræque manus. —— Iuvenal. Satyr. à v †, † verſ. 290.

Longas manus laudat Propert. lib. I I, Eleg. 2,

Fulva coma eſt, longæque manus, & maxima toto
Corpore, & incedit vel Iove digna ſoror.

Candidarum manuum decorem attingit Martialis lib. VIII, Epigr. 56,

Adſtabat domini menſis pulcherrimus illa,
Marmoreâ fundens nigra Falerna manu.

Candidis tamen manibus roſei ruboris aliquid ſuffundatur. Apulejus lib. I I Metam. *glabellum feminal roſeâ palmulâ obumbrans.* in digitis tamen locum maximè id habet; atque inde eſt quod Homero Iliad. A †, & paſſim alibi, ῥοδοδάκτυλος, *roſeis digitis* dicatur Aurora. Cæterùm non Auroræ modò pulchros tribuebant digitos, ſed Baccho quoque. Ovid. III Metam. * *Et dignos Baccho digitos, & Apolline crines.* † verſ. 477. * verſ. 421, ubi tamen aliqui codices, Et dignos Baccho, dignos & Apolline crines.

Dianæ, in Catalectis vet. poëtarum,

O digitos, quales pueri, vel virginis eſſe,
Vel potius credas virginis eſſe Deæ.

Pulchros adhæc eſſe *digitos longos,* docet nos Catullus Carm. 44. Philoſtr. Iconum lib. I I, in Melete, ἁπαλοὶ οἱ δάκτυλοι καὶ εὐμήκεις, καὶ λευκοὶ κατὰ τὴν ὠλένην. *Molles digiti & oblongi, ac circa ulnam candidi.*

Teretes digitos commendat Ovid. I de Arte †. Χειρῶν ἄκρα, καὶ καρπῶν τὸ εὔρυθμον, καὶ δακτύλων τὸ εὐάγωγον ἐς λεπτὸν ἀπολῆγον. *manuum ſummitates, eorumque cum brachio concinna connexio, & digitorum mobilitas in tenue excedentium.* Lucianus in Imaginib. Teretibus digitis opponuntur pingues digiti apud Ovidium lib. III de Arte †, † verſ. 624. † verſ. 275.

Exiguo ſignet geſtu quodcunque loquetur,
Cui digiti pingues, & ſcaber unguis erit.

Quemadmodum igitur manum digitus, ita digitum unguis pulcher decorat. Ovid. I de Arte *, * verſ. 521.

Et nihil emineant, & ſint ſine ſordibus ungues.

Propert. lib. III, Eleg. 7,

Et mea formoſis unguibus ora notet.

Πάρις ὁ Πριάμου ἔστιλβε καὶ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν, *Paris Priami micabat etiam unguibus digitorum.* Philoſtr. in Heroïcis. *Vngulatos ungues, magnos atque aſperos Cato appellavit.* Feſtus, ſive potiùs Paulus Diaconus. Sed longe veriſimilius eſt duo verba excidiſſe, ſcribique oportere, *qui haberent ungues magnos atque aſperos.* Huic ſententiæ favet ἀναλογία. Vt ſecundum quam *ungulati* dicantur, quibus ungulæ veriùs ſint, quam ungues.

§. 27. PECTVS ACCEDENS. *pectoris latitudo ſublimis & expoſita oculis, mirabilem præfert habitus ſui dignitatem.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. præſertim, ſi recedente ventre, pectus nonnihil accedat; quemadmodum hîc loquitur Sidonius. στέρνα τὸ μέτριον προσηκκείμενα dixit Philoſtr. junior in Meleagro. In pectore præcipuè commendantur *latitudo* & *candor.*

Latum pectus tribuitur Palladi; unde eam εὐρύστερνον Ἀθάναν dixit Theocritus Idyllio XVIII *. Neptuno quoque, lib. VII Anthol. Epigr.
* verſ. 36.

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.

Prope verò lato pectore apparebat cœruleas comas habens.

† verſ. 490. Valer. Flaccus lib. II Argonaut. †

— neque enim tam lata videbam

Pectora, Neptunus muros cum jungeret aſtris.

* verſ. 478. Homerus Iliad. B *, de Agamemnone,

Ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διῒ τερπικεραύνῳ,

Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

Oculis & capite ſimilis Iovi gaudenti fulmine,

Marti autem balteo, pectore autem Neptuno.

‡ verſ. 807. Marti denique latum fuit pectus. Seneca Hippolyto ‡,

Æquas Herculeos jam juvenis toros,

Martis belligeri pectore latior.

In Append. quoque Virgilii,

Nemo eſt feroci pectoroſior Marte.

Heliod. lib. VII, in deſcript. Theagenis, εὐρὺς ἦν τὰ στέρνα καὶ τοὺς ὤμους, *latus erat humeris & pectore.* opponitur autem lato pectori apud Ovidium lib. III de Arte *, *anguſtum pectus.*
* verſ. 274.

† verſ. 251. *Candidum pectus* Helenæ tribuit Ovid. in epiſtolâ Paridis ad Helenā †,

Pectora vel puris nivibus, vel lacte, tuamque

Complexo matrem candidiora Iove.

* verſ. 79. στήθεα στίλβοντα, *Pectora ſplendentia,* Theocritus Idyllio II *. στήθεα ἱμερόεντα,
‡ verſ. 397. *Pectora deſiderabilia,* Homerus Iliad. Γ ‡. Achilles Tatius lib. I Europam tauro inſidentem deſcribens, pectoris pariter & papillarum egregiè meminit, τὸ στέρνον εἰς ὀξὺ καταβαῖνον ηὑρμώσθω· μαζοὶ τῶν στέρνων ἠρέμα προκύπτοντες, *pectus vero in amplos lumbos deſinens perſpiciebatur. Papillæ in iis modice tumebant.* Sic, *papillæ leviter eminentes,* inquit Lactant. de opif. Dei, cap. 10, *& fuſcioribus ac parvis orbibus coronatæ, nonnihil addunt venuſtatis: fœminis ad alendos fœtus datæ: maribus ad ſolum decus; ne informe pectus, & quaſi mutilum videre-*
* verſ. 122. *tur.* Iuven. Satyrâ VI *, de Meſſallinâ Claudii Cæſaris conjuge,

— tunc nuda papillis

Conſtitit auratis, titulum mentita Lyciſcæ.

οἱ μαζοὶ ὀρθοὶ ὑπαυγάζουσι, *papillæ rectæ enitent*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Melete. *οἱ μαζοὶ μικρὰ τῆς ὁρμῆς ὑπεξαφαίνουσιν, ὥσπερ ἐν μειρακίῳ ἁπαλῷ*, *mamillæ, ut in adoleſcentulo molli, parum extare videntur*, Idem ibidem, in Palæſtrâ. & rurſus in Cyclope, ubi deſcribit formam Galateæ, *μαζὸς ὑπανίσταται*, *mamilla eminet*, inquit. Martialis lib. VIII, Epigr. 64,

Et talis tumor excitet papillas,
Quales cruda viro puella ſervat.

Tales papillas *horridulas* dixit Plautus Pſeudolo,

Papillularum horridularum oppreſſiunculæ.

Opponuntur iis *mammæ putres*, apud Horat. Epodon, Ode 8,

Sed incitat me pectus, & mammæ putres
Equina quales ubera.

Fratrare puerorum mammæ dicuntur, inquit Feſtus, *cùm primùm tumeſcunt, quod velut fratres pares oriantur.* & rurſus, *Sororiare mammæ dicuntur puellarum, cùm primùm tumeſcunt; ut fraterculare puerorum. Plautus in Frivolariâ — tunc papillæ primitus Fraterculabant; illud volui dicere; Sororiabant, quid opus eſt verbis?* & *μαζὸς ἀκμῆς ἄγγελος κυδωνιᾷ*, *Et mamma pubertatis nuncia imitatur malum cydonium*, Anthol. Græc. Epigramm. lib. IV; cap. 12. Ariſtænetus quoque lib. I, epiſt. I, *οἱ μαστοὶ τὴν ἀμπεχόνην ἐξωθοῦσι βιαίως*, *magno luctamine ſtrophium impellunt ſororiantes papillæ.* atque has papillas Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 4, *habiles papillas* dixit. unde etiam proximè ſequenti Elegiâ,

Forma papillarum quàm fuit apta premi!

Contrario laborant vitio, — *quarum omne papillæ Pectus habent.* — ut eſt apud Ovidium lib. I de Remedio am.* Cererem olim pingebant fingebantque *mammoſam*, teſte Arnobio lib. III, & VI, quod almæ videlicet matris inſtar omnia nutriat. unde Lucret. lib. IV, ubi ſtolidos amantes amicarum turpitudini lenioribus nominibus patrocinantes irridet, * verſ. 337.

At Lamia & mammoſa, Ceres eſt ipſa ab Iaccho.

§. 28. RECEDENTE ALVO. *pectori ſubdita eſt planities ventris, quam mediam ferè umbilicus non indecenti notâ ſignat.* Lactant. de opif. Dei, cap. 10. laudatur itaque hic *γαστὴρ ἀπίεστος*, qualem junior Philoſtr. tribuit Meleagro. Anacreon ventrem Bathylli ad exemplum Bacchi vult pingi. vide locum. præcipuum tamen in ventre, ut ſit *planus*. Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 5,

Quàm caſtigato planus ſub pectore venter.

Achilles Tatius lib. I, ubi deſcribit Europam tauro inſidentem, *βαθὺς ὀμφαλὸς, γαστὴρ τεταμένη*, *profundus umbilicus, planus venter.* turpis eſt hîc *mollis venter*, Horat. Epodon Ode 8.

§. 29. AREAM DORSI HVMILIOR INTER EXCREMENTA

COSTARVM SPINA DISCRIMINAT. ab hac veræ pulchritudinis normâ quàm longiſſimè receſſerunt, quibus *tuber adſtructum eſt gibberum*, ut loquitur Mæcenas apud Senecam epiſtolâ 101. — *utero pariter gibboque tumentes*, ut loquitur Iuven. Satyrâ XI †. maximè interim laudabant *candidum dorſum*, Ovid. X Metam. * de Atalantâ,

† verſ. 309.
* verſ. 592.

Tergaque jactantur crines per eburnea. —

§. 30. TVBEROSVM EST VTRVMQVE MVSCVLIS PROMINENTIBVS LATVS. Philoſtratus junior, præter *πλευρὰν βαθεῖαν*, *latus profundum*, tribuit Meleagro *ἰσχίον, οἷον δεδόναι θαρσεῖν, ὡς ἐκ ἀνατραπησομένῳ ὑπὸ τ̃ συὸς ἐμβολῆς τ̃ νεανίυ*, *coxendicem, ut fiduciam præbeat adoleſcentem apri impetu non ſubverſum iri.* Hyacintho quoque ab eodem Philoſtrato tribuitur, *ἰσχίον ἀνέχον τὸ λοιπὸν σῶμα, πλευρά τε ἔμπνουν ἀποτορεύουσα τὸ στέρνον*, *latus, ſpiritus plenum, pectus concinnans.* opponitur valido huic robuſtoque lateri *laneum latuſculum* apud Catullum Carm. 25. laudabant alioqui *longum latus*. Ovid. III de Arte ‡,

‡ verſ. 780.

Fœmina per longum conſpicienda latus.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 5, *Quantum & quale latus!* contrà Horat. lib. I, Satyrâ 2, *Depygis, naſuta, brevi latere, ac pede longo eſt.*

§. 31. IN SVCCINCTIS REGNAT VIGOR ILIBVS. Achilles Tatius lib. I, ubi deſcribit Europam tauro inſidentem, *βαθὺς ὀμφαλός*, inquit, *γαστὴρ τεταμένη, λαπάραι στενόι.* *Profundus umbilicus, planus venter, & anguſta ilia.* Sidonius Panegyr. Anthemio Aug. bis Coſ. dicto,

Inſignes humeri, ſuccincta ſub ilibus alvus.

Cingulos appellabant homines, qui in his locis, ubi cingi ſolet, ſatis ſunt tenues. Feſtus. *Lumbago, vitium & debilitas lumborum.* Idem.

§. 32. CARNEVM FEMVR. ſequitur *feminum deducta & latioribus toris valida longitudo, quam paulatim deficientem in anguſtum genua determinant.* Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Philoſtrato tamen juniori in Hyacintho laudantur *μηροὶ ἀπίεστοι*: Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 5, & lib. III de Arte *, commendat *juvenile femur*. Horat. lib. I, Saty. 2, *tenerum femur*. vitioſum verò hic eſt, — *femur tumentibus*

* verſ. 781.

Exile ſuris additum. — Horat. Epodon, Ode 8.

§. 33. INTERNODIA POPLITVM BENE MASCVLA: MAXIMVS IN MINIME RVGOSIS GENIBVS HONOR. deſcribuntur hic *genuum decentes nodi*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 13. *γόνυ χλωρὸν*, *genu viride*, dixit Theocritus Idyllio XIV †,

† verſ. ult.

— *ποιεῖν τι δεῖ εἷς γόνυ χλωρόν.*

Gerere aliquid oportet; quibus eſt genu viride.

Philoſtr. Iconum lib. II picturam Cyclopis deſcribens, in Galateâ annotat,

Digitized by Google

notat, ὅτι οὐδὲ τὴν ἐπιγουνίδα ἐκλείπει ἡ ὥρα, *quod neque ipſius genu muſculus ſua careat pulchritudine.* quemadmodum & Philoſtrato juniori in picturâ Hyacinthi laudatur ἐπιγουνὶς ἐλαφρὰ ὑπὲρ κνήμης, *Muſculus genu levis ſuper ſura.* Feſtus, *Compernes nominantur homines genibus plus juſto conjunctis.* Γονύκροτοι, βλαισοί, Heſychius.

§. 34. CRVRA SVRIS FVLTA TVRGENTIBVS. *crura non æquali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes; ſed teretibus ſuris clementer exſtantibus ſenſimque tenuatis, & firma ſunt & ornata.* Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Dianam præcipuè à cruribus commendat Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 2*, * verſ.31.

Talia pinguntur ſuccinctæ crura Dianæ,
Cum ſequitur fortes, fortior ipſa, feras.

κοῦφος ἡ κνήμη, καὶ τὸ σῶμα σύμμετρον ἐς ῥαστώνην τοῦ δρόμου, *levis eſt tibia, & modeſtum ad curſus facilitatem eſt corpus*, ut loquitur Philoſtratus Iconum lib. II, de Antilocho. Philoſtratus quoque junior in picturâ Hyacinthi, σφυρὸν μὲν αὐτῷ κοῦφον, ἐπ' εὐθείᾳ τῇ κνήμῃ· καὶ ἐπιγουνὶς αὕτη ἐλαφρὰ, ὑπὲρ κνήμης, *Talus certe ipſi levis ſuper recta ſura, & muſculus genu levis ſuper ſura.* Idem in Meleagro, κνῆμαι αὐτῷ εὐπαγεῖς, καὶ ὀρθαὶ· φέρειν τε ἐν τοῖς δρόμοις ἱκαναὶ, καὶ ὑφιστάμεναι τὸν ἐκ χειρὸς ἀγῶνα φύλακες ἀγαθαί· μηρός τε ξυνὼν ἐπιγουνίδι ὁμολογῶν τοῖς κάτω, *Suræ ipſi bene compactæ ac rectæ; atque in curriculis ad ferendum idoneæ, & in certamine inito cominus ſuſtinendo, bonæ cuſtodes, & femur junctum toris genuum inferiori tibiæ reſpondet.* videmus igitur hîc non tantùm laudari crus *agile*, verùm etiam *rectum*. Ariſtænetus lib. I, epiſt. 28, κνήμην ἰθυτενῆ, Horat. lib. I, Satyrâ 2†, *crus rectum* laudat. conſummant deni- † verſ.81.
que recti cruris decorem *ſuræ teretes*, Horat. Carminum lib. II, Ode 4. quibus opponuntur *ſuræ tumentes*, apud eundem Epodon Ode 8. *Crocotilum, valde exile. Plautus: Extortis talis, cum crocotilis cruſculis*, Feſtus. *Petilam ſuram, ſiccam & ſubſtrictam vulgo interpretantur*, Idem. vide quoque Nonium Marcellum. *Perſilis*, μακροσκελής. Gloſſ. vet. *Valgos Opilius Aurelius, aliique complures ajunt dici, qui diverſas ſuras habent. è contrario vari dicuntur, incurva crura habentes*, Feſtus. *Vari dicuntur obtortis plantis. nam & varices inde dicuntur venæ in ſuris inflexæ vel obtortæ*, Non. Marcellus. vitioſa quoque ſunt hic λεπτὰ σκέλη, *tenuia crura*, Lucianus in Dial. meretr. *arida crura* vocat Ovid. III de Arte*. præcipuè tamen fœda ſunt *diſtorta crura*, * verſ.272.
Horat. lib. I, Satyrâ 3‡. ῥαιβοὺς καλοῦσιν, οἷς καμπύλα εἰς τὸ ἔνδον τὰ σκέλη· ‡ verſ.47.
βλαισοὺς δὲ, οἷς τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων εἰς τὸ ἔξω ἀπέστραπται, *Varos vocant, quibus curva introrſum crura: valgos vero, quibus a genibus extrorſum obtorta ſunt.* Pollux Onomaſtici ſui lib. II. Martialis lib. II, Epigr. 35,

Digitized by Google

Cum ſint crura tibi ſimulent quæ cornua Lunæ,
In rhytio poteras, Phœbe, lavare pedes.

§. 35. QVI MAGNA SVSTENTAT MEMBRA, PES MODICVS. laudat hîc Sidonius πόδα λεπτόν τε καὶ εὔρυθμον, *pedem tenuem & bene congruentem*, ut loquitur Ariſtænetus lib. I, epiſt. 28. Homerus certè pulchros quoque pedes magnam formæ dignitatem adjicere putavit; unde Iliad. A*, ἀργυρόπεζα Θέτις, *Thetis argenteis pedibus prædita*. & Iliad. Ξ †, Δανάη καλλίσφυρος, *Danae pulchris ornata malleolis*, dicitur. Ælian. var. hiſt. XII, I, ubi Aſpaſiæ formam deſcribit, ἦν δὲ καὶ τὰ σφυρὰ ἀγαθή, καὶ οἵας Ὅμηρος λέγει τὰς ὡραιοτάτας γυναῖκας κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φωνήν, καλλισφύρους ὀνομάζων, *habebat vero pedes pulcherrimos, quales Homerus deſcribit, pulcherrimas mulieres ſua lingua* καλλισφύρους, *id eſt, pulchris pedum malleolis præditas appellans*. cur verò ab hac potiſſimùm corporis parte pulchritudinis deſcriptionem petierit Homerus, docet nos Ariſtænetus lib. I, epiſt. 12, φύσει γὰρ ὁ ποῦς εὔπλαστος ὢν, καὶ τὰς ἀκοσμήτους οἶδε κοσμεῖν, *Natura enim pes bene formatus etiam ea quæ ſunt deformia ornat*. & rurſus epiſt. 16, eleganter admodum pedes pulchros dixit eſſe λαμπρὰ τοῦ κάλλους γνωρίσματα, *ſplendida pulchritudinis indicia*. Mercurio certè pulchræ plantæ tribuuntur in Appendice Virgilianâ,

Habet decentes nuntius Deûm plantas.

Ovid. Heroïdum epiſt. XIX*,

Et Thetidis quales vix reor eſſe pedes.

Quemadmodum autem Thetidi Homerus atque Ovidius pulchros tribuunt pedes: ita quoque Martialis lib. II, Epigr. 14, à filio Thetidis *Achilleos pedes* dixit pedes pulchros. *Candidus pes* laudatur Ovidio Amorum lib. II, Eleg. II †,

Littora marmoreis pedibus ſignate puellæ:
Hactenus eſt tutum: cætera cœca via eſt.

Exiguus pes, Ovid. I de Arte*,

Nec faciem, nec te pigeat laudare capillos,
Et teretes digitos, exiguumque pedem.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 3,

Pes erat exiguus; pedis eſt aptiſſima forma.

Contra Horat. lib. I, Satyrâ 2, — *brevi latere ac pede longo eſt*. Sueton. in Othone, cap. 12, *fuiſſe traditur malè pedatus ſcambuſque*. In pedum denique conſideratione minimè prætereundi ſunt digiti, *ſpeciem magis quàm uſum præferentes, ideoque & juncti, & breves, & gradatim compoſiti: quorum qui eſt maximus, quoniam illum ſicut in manu diſcerni à cæteris opus non erat, ita in ordinem redactus eſt, ut tamen ab aliis magnitudine ac modico intervallo diſtare videatur. Hæc eorum ſpecioſa germanitas, non levi adjumento niſum pedum firmat: concitari enim*

* verſ. 538.
† verſ. 319.
* verſ. 60.
† verſ. 15.
* verſ. 623.

enim ad curſum non poſſumus, niſi digitis in humum preſſis, ſoloque nitentibus, impetum ſaltumque capiamus. Lactant. de opif. Dei, cap. 13. Suetonius in Domitiano, cap. 18, *pulcher ac decens fuit, maximè in juventâ, & quidem toto corpore; exceptis pedibus, quorum digitos reſtrictiores habebat.* τὸ Πιτλακὸν Ἀλκαῖος Σαράποδα μὲν & Σάραπον ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι, καὶ ἐπισύρειν τὼ πόδε· Χειροπόδην δὲ, διὰ τὰς ἐν τοῖς ποσὶ ῥαγάδας, ἃς χειράδας ἐκάλουν. *Pittacum Alcæus* Σαράποδα *&* Σάραπον *appellat, quod & pedes traheret & latos haberet;* Χειροπόδην *autem propter pedum rimas, quas* χειράδας *vocabant.* Laërt. lib. 1. *Ploti primùm, poſtea verò Planti ſunt appellati, qui planis erant pedibus.* vide Feſtum. *Falcones dicuntur, quorum digiti pollices in pedibus intro ſunt curvati, à ſimilitudine falcis*, Feſtus ſuo loco, & in *Capuam*. *Falcones*, δάκτυλοι ποδῶν ἔσω βλέποντες, Gloſſ. vet. Idem penè Iſidorus in Gloſſis. *Hallus, pollex pedis ſcandens ſupra proximum digitum.* vide Feſtum in *Allus* & *Hallus*. Gloſſ. vet. *Hallus*, ποδὸς μέγας δάκτυλος. Gloſſæ Iſidori, *Allex, pollex in pede. Gemurſa, ſub minimo digito pedis tuberculum; quod gemere faciat eum, qui id gerat.* Feſtus. *Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis vix inſiſtunt, & attingunt magis terram, quàm ambulant; quod cognomen Quintio poëtæ adhæſit.* Feſtus. *Atta*, ὁ τοῖς ποσὶν ἀχθόμενος ἀκροπατῶν; Gloſſ. vet. emendante Bon. Vulcanio. *inceditque gradu laborioſo*, Martialis lib. VII, Epigr. 38.

CAPVT X.

HActenus proſecuti ſumus ea, quæ in conſpicuâ ſpecioſiſſimorum corporum formâ Sidonius Apollinaris, atque alii quoque ſcriptores, obſervârunt. reſtat nunc, ut hanc exactioris formæ imaginem contrario deformitatis exemplo non nihil illuſtremus: neque id longè petendum eſt, cùm idem ille Sidonius lib. III, epiſt. 13, gnathonem quendam dirum ore, & non tralatitiâ deformitate inſignitum, ipſoque corporis deridiculo deſpiciendum, ad vivum quaſi delineaverit. *Elegans videlicet homo,* inquit, *pervenuſtuſque, & cujus ſit ſpectabilis perſona viſentibus. Enimverò illa ſordidior* [a] *eſt atque deformior cadavere* [b] *rogali, quod facibus admotis ſemicombuſtum, moxque ſidente ſtrue torrium devolutum, reddere pyræ jam faſtidioſus pollinctor exhorret. Præter hæc lumina gerit idem lumine* [c] *carentia; quæ Stygiæ vice paludis*

[a] *Corpus illuvie æterniſque ſordibus ſqualidum.* Q. Curtius lib. IV, cap. 1.

[b] Hinc deformis vultus apud Terent. Hecyrâ Actu III, Sce. 4, *cadaveroſa facies* vocatur. νεκρώδης Græcis. Apulejo lib. I Metam. *larvale ſimulachrum* vocatur. Plautus Perſâ Actu II, Sce. *Penſum meum*, &c. *morticinum* dixit.

[c] Martialis lib. III, Epigr. 92,

Videaſque quantum noctuæ vident manè.

Idem

paludis volvunt [d] *lachrymas per tenebras. Gerit & aures immanitate barrinas, quarum fiſtulam biforem pellis ulceroſa circumvenit, ſaxeis nodis & tophoſis humore verrucis per marginem curvum protuberantibus. Portat & naſum, qui cùm ſit amplus in foraminibus,* [e] *& ſtrictus in ſpinâ, ſic pateſcit horrori, quod anguſtatur olfactui. Prætendit os etiam labris plumbeum,* [f] *rictu ferinum,* [g] *gingivis purulentum,* [h] *dentibus buxeum,* [i] *quod ſpurcat frequenter exhalatus è concavo molarium computreſcentium mephiticus odor* [k], *quem ſupercumulat eſculenta* [l] *ructatio de dapibus heſternis & redundantium ſentinâ cœnarum. Promit & frontem, quæ fœdiſſimo geſtu cutem* [m] *plicat, ſupercilia diſtendit. nutrit & barbam, quæ jam ſenectute caneſcens, fit tamen morbo nigra* [n] *Syllano. Tota denique eſt miſero facies ita* [o] *pallida, veluti per*

Idem lib. VIII, Epigr. 49,

Adſpicis hunc uno contentum lumine, cujus
Lippa ſub attritâ fronte lacuna patet.

Inter oculorum vitia referendi quoque ſunt *oculi eminentes*, Cicero in Vatinium. quibus opponuntur *cava lumina* apud Ovid. VIII Metam. verſ. 805,

Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore.

Sidonius Apollinaris Carm. 2,

--- geminis ſub fronte cavernis
Viſus adeſt oculis abſentibus. acta cerebri
In cameram, vix ad refugos lux pervenit orbes;
Non tamen & clauſos; nam fornice non ſpatioſo,
Magna vident ſpatia; & majoris luminis uſu
Perſpicua in puteis compenſant puncta profundis.

d Atque hoc eſt illud *--- acre malum ſemper plorantis ocelli*, memoratum Iuvenali Satyrâ VI, verſ. 109.

e Arnob. lib. III, & VI *diploſas nares* dixit.

f χείλη πελιδνὰ ϗ πικρὰ dixit Lucian. in Dialogis meretr.

g Martial. lib. III, Epigr. 92,

Cùm comparata rictibus tuis ora
Niliacus habeat crocodilus anguſta.

h Catullus Carm. 40, *Dentem atque ruſſam defricare gingivam.*

i *--- livent rubigine dentes*, Ovid. II Metam. verſ. 777.

k *--- ægris Faucibus exſuperat gravis halitus. ---* Perſius Satyrâ III, verſ. 89. rectè præcipit Ovid. I de Arte, verſ. 523, *Nec malè odorati ſit triſtis anhelitus oris.* aliud in iſtâ obſerva, de quâ Ariſtænetus lib. I, epiſt. 12, ὁ τράχηλος αὐτῆς ἀμβροσίας ὄδωδε· ϗ τὸ ἆσθμα ἡδὺ μήλων ἢ ῥόδων πόμασι συμμεμιγμένον δόξειεν φιλήσας ἐρῶς, *collum ejus ambroſiam ſpirat, ſuavis anima; dicas, cum pangis baſia, ſentire te mixta poculis poma vel roſas.* Martialis lib. III, Epigr. 64,

Quod ſpirat tenerâ malum mordente puellâ;
Quod de Corycio quæ venit aura croco:
Vinea quod primis floret cùm cana racemis:
Gramina quod redolet, quæ modò carpſit ovis:
Quod myrtus, quod meſſor Arabs, quod ſuccina (trita,
Pallidus Eoo thure quod ignis olet:
Gleba quod æſtivo leviter cùm ſpargitur imbre:
Quod madidas nardo ſparſa corona comas:
Hoc tua, ſæve puer Diadymene, baſia fragrant.
Quid? ſi tota dares illa ſine invidiâ.

Idem lib. V, Epigr. 37,

Fragravit ore, quod roſarium Pæſti:
Quod Atticarum prima mella cerarum:
Quod ſuccinorum rapta de manu gleba.

l Cicero Philippicâ ſecundâ, *in cœtu populi Romani negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal implevit.*

m Martial. lib. III, Epigr. 92, *Rugoſiorem cùm geras ſtolâ frontem.* Claudianus lib. I, in Eutropium, v. 110, *Iamque ævo lanarum Corruerat paſſâ facies rugoſior uvâ*, &c. vide quoque Iuvenalem Satyrâ X, verſ. 192.

n Barbam pediculis oppletam intelligit. Conſtat enim ex Plutarcho atque aliis, Syllam phthiriaſi abſumptum. qui talem barbam habet, Martiali lib. XII, Epigr. 59, dicitur *menti dominus pediculoſi.* Phanoſtrata, ſcortum Athenienſe, vulgari convitio Φθειροπύλη dicebatur, ἐπειδήπερ ἐπὶ τῆς θύρας ἑστῶσα ἐφθειρίζετο, *quoniam ſtans pro foribus pediculos quæritabat.* Athenæus lib. XIII. Harpocration in Φανοστράτη.

o Non fuit hoc *fœmineus pallor*, quem Plinius

per horas umbris mœſtificata larvalibus. Taceo reliquam ſui molem, vinctam podagrâ, pinguedine [p] *ſolutam. Taceo cerebrum crebrâ* [q] *vibice peraratum: quod parum amplius tegi conſtat capillis,* [r] *quàm cicatricibus. Taceo pro brevitate cervicis occipiti ſupinato* [ſ] *ſcapularum adhærere confinia. Taceo quia decidit honor humeris, decor brachiis, robur* [t] *lacertis. Taceo chiragricas* [u] *manus, unctis cataplaſmatum pannis, tanquam ceſtibus, involutas. Taceo quod alarum ſpecubus hircoſis* [x] *atque aceſcentibus latera captiva vallatus, nares circumſedentium ventilatâ duplicis Amſancti*

nius in Panegyrico tribuit Domitiano, *ſuperbia in fronte*, inquit, *ira in oculis, fœmineus pallor in corpore.* neque etiam talis fuit hîc pallor, qualem deſcribit Horat. Carminum lib. III, Ode 10, *Nec tinctus violâ pallor amantium.* quin potius intelligendus eſt hîc pallor is, qui Horatio Epodon Ode 10, *pallor luteus* dicitur. quemadmodum & *buxeus pallor* Apulejo lib. I Metam. *pallore buxeo deficientem video*; inquit, *ſic denique eum vitalis color turbaverat, ut præ metu nocturnas etiam Furias imaginanti.* Idem lib. VIII Metam. *at ille buxanti pallore trepidus, mira ſuper conſervo ſuo renuntiat.* libro denique IX, *mulier livore buxeo macieque fœdata.* Ovid. IV Metamorph. verſ. 134. Martialis lib. XII, Epigr. 32, *Et non recenti pallidus magis buxo.* Græci quoque pari prorſus ratione τοὺς ὠχροὺς vocant πυξίνους. ab aliâ quoque ſimilitudine pallidi hominis deſcriptionem mutuatus eſt Catullus Carmin. 82, *Hoſpes inauratâ pallidior ſtatuâ.* Ovid. I de Ponto, Elegiâ ultimâ,

Parvus in exiles ſuccus mihi pervenit artus,
Membraque ſunt cerâ pallidiora novâ.

Ovid. VI Metam. verſ. 304,

In vultu color eſt ſine ſanguine; lumina mœſtis
Stant immota genis; nihil eſt in imagine vivum.

Sidonius Carm. V,

Ipſi autem color exſanguis, quem crapula vexat,
Et pallens pinguedo tenet, ganeaque perenni
Preſſus aceſcentē ſtomachus non explicat auram.

Silius Ital. lib. XII,

Solvitur omne decus letho, niveoſque per artus
It Stygius color, & formæ populatur honores.

Notabiliter ſemper palluit Chærephon. unde fuit in parœmiâ, οὐδὲν διοίσεις Χαιρεφῶντος, *nihil differs à Chærephonte.* vide Suidam in Χαιρεφῶν, & in Διοίσεις. *Varro autor eſt, Titium quendam, præturà functum, marmorei ſigni faciem habuiſſe, propter vitiligines.* Plinius nat. hiſt. lib. XXXI, cap. 2,

[p] Martial. lib. XI, Epigram. 101,

Habere amicam nolo, Flacce, ſubtilem,
Cujus lacertos annuli mei cingant.
Sed idem amicam nolo mille librarum.
Carnarius ſum, pinguiarius non ſum.

[q] *Vibices, plagæ verberum in corpore humano dictæ, quod vi fiunt.* Feſtus. *Vibices*, μώλωπες ἀπὸ πληγῶν, Gloſſ. vet. Livius lib. II ab V. C. *oſtentare tergum fœdum recentibus veſtigiis verberum.*

[r] Martialis lib. X, Epigr. 83,

Calvo turpius eſt nihil comato.

Arbiter Satyrico,

Infelix, modò crinibus nitebas
Phœbo pulchrior & ſorore Phœbi;
At nunc lævior ære, vel rotundo
Horti tubere quod creavit unda,
Ridentes fugis & times puellas.
Ut mortem citius venire credas,
Scito jam capitis periſſe partem.

Claudian. lib. I in Eutrop. verſ. 113,

--- miſerabile turpes
Exedere caput tineæ. deſerta patebant
Intervalla comæ. qualis ſitientibus arvis
Arida jejunæ ſeges interlucet ariſtæ:
Vel qualis gelidis plumâ labente pruinis
Arboris immoritur trunco brumalis hirundo.

[ſ] *Scapulas altas* dixit Ovid. III de Arte, verſ. 273.

[t] *--- jejuna lacertos Exedit macies. ---* Claudianus de bello Gildonico, verſ. 22.

[u] *Diſcolor in manibus ſpecies. ---* Sulp. Servaſtus junior in Catal. vet. poët.

[x] Arbiter, *numquid te oſculum meum offendit? numquid ſpiritus jejunio macer? numquid alarum negligens ſudor?* Ovid. I de Arte, verſ. 523, *Nec malè odorati ſit triſtis anhelitus oris: Nec lædat nares virque paterque gregis.* Idem III de Arte, verſ. 193. Martialis lib. III, Epigr. 92. Catullus denique Carm. 40, *Lædit te quædam mala fabula; qua tibi fertur Valle ſub alarum trux habitare*

Oo

bitare

Digitized by Google

ſancti [y] *peſte funeſtat. Taceo fractas pondere arvinæ jacere mammas; quaſque fœdum eſſet in pectore virili vel prominere, has ut ubera materna* [z] *cecidiſſe. Taceo ventris inflexi pendulos* [a] *caſſes, partium genitalium; quia debilibus pudendæ turpitudinis rugis turpius præbuere velamen. Iam quid hic tergum* [β] *ſpinamque commemorem? de cujus licet internodiorum fomitibus erumpens aream pectoris texat curvatura coſtarum, tota nihilominus hæc oſſium* [γ] *ramoſa compago, ſub uno velut exundantis* [δ] *abdominis pelago latet. Taceo lumborum corpulentiam, cluniumque* [ε], *cui craſſitudini comparata cenſetur alvus exilis. Taceo femur aridum & pandum, genua* [ζ] *vaſta, poplites* [η] *delicatos; crura cornea, vitreos* [ϑ] *talos, parvos digitos, pedes grandes.*

bitare caper. Hunc metuunt omnes: neque mirum: nam mala valdè eſt Beſtia. ---

y Virgil. VII Æneïd.

Eſt locus, Italiæ in medio, ſub montibus altis,
Nobilis & famâ multis memoratus in oris,
Amſancti valles. denſis hunc frondibus atrum
Vrget utrumque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & toto vertice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces. ---

z Propertius lib. II, Eleg. 15,

Necdum inclinatæ prohibent te ludere mammæ;
Viderit hoc, ſi quis jam peperiſſe putet.

a De mammis ita loquitur Martialis lib. III, Epigr. 92,

Rugoſiorem cùm geras ſtolâ frontem,
Et aranearum caſſibus pares mammas.

Coſſi ab antiquis dicebantur naturâ rugoſi corporis homines, à ſimilitudine vermium ligno editorum, qui coſſi appellantur. Feſtus.

β Martialis lib. XI, Epigr. 101, *Cui ſerra lumbis eminet.*

γ *Oſſea forma*, Ovidio in Ibin, verſ. 144. Livius lib. XXI ab v. c. *effigies imò umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, ſquallore enecti.* Quintil. Declam. XII, *unius deficientis ſpeciem tota civitas habet, cavum macie caput, & conditos penitùs oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & deſtitutas genas, & inanes faucium ſinus. prona eſt cervix, tergum oſſibus inæquale; infernis imaginibus ſimiles, fœda etiam cadavera.* Silius Italicus lib. II, de Saguntinis agens,

Eſt furtim lento miſeris durantia tabo
Viſcera, & exurit ſiccatas ſanguine venas
Per longum ſiccata fames: jam lumina retro
Exeſis fugere genis: jam lurida ſolâ
Tecta cute, & venis malè juncta trementibus oſſa,
Exſtant conſumptis viſu deformia nervis.

δ *Venter projectus* dicitur Sueton. in Nerone, cap. 51. quemadmodum & in Tito, cap. 3. *Conlativum ventrem, magnum & turgidum dixit Plautus, quia in eum omnia edulia congeruntur,* Feſtus. locus Plauti eſt in Curcul. Actu II, Sce. *Migrare certum eſt, &c.* --- *quis hic eſt homo*
Cum collativo ventre, atque oculis herbeis?

Perſius Satyrâ I, verſ. 57,

Pinguis aqualiculus propenſo ſeſquipede exſtat.

Plautus Mercat. Actu III, Sce. *Summe ego*, &c. *ventrioſum* dixit.

Canum, varum, ventrioſum, bucculentum, breviculum.

Ventroſus, πρόκοιλος, προγάστωρ, Gloſſ. vet. Σωκράτης ὁ τοῦ λιθοξόου, ὁ σιμός, ὁ προγάστωρ, *Socrates lapidarii filius, ſimus, & ventrioſus*, Maximus Tyrius Diſſertat. XXIII. τὸν Πιττακὸν Ἀλκαῖος Φύσκωνα καὶ Γάστρωνα ἀποκαλεῖ, ὅτι παχὺς ἦν, *Pittacum Alcæus* Φύσκωνα *&* Γάστρωνα *vocabat, quod ventrioſus & pinguis eſſet.* Laert. lib. I, in Pittaco.

ε Contrario vitio laborat is, qui *depygis* dicitur Horatio lib. I, Satyrâ 2.

ζ --- *vacuo crure tument genua*, Sulp. Servaſtus junior in Catalectis vet. poet.

η *Vinulus dicitur molliter ſe gerens, & minimè quid viriliter faciens.* Feſtus. *Vinnicus*, νωχελής. Gloſſ. vet. ubi tamen cum Vulcanio & Scaligero rectius legas *Vinulus*.

ϑ In genere deſcribit hîc Sidonius *pravis fultum malè talis*, ut loquitur Horat. lib. I, Satyrâ III. nō abſimilem talorum, genuumque turpitudinem depinxit Ovid. VIII Metam. verſ. 805, in deſcriptione Famis:

Hirtus erat crinis; cava lumina; pallor in ore;
Labra incana ſitu; cani rubigine dentes;
Dura cutis, per quam ſpectari viſcera poſſent;
Oſſa

grandes. quumque diſtortis horreat ita · lineamentis, perque multiplicem peſtilentiam exſanguis ſemivivuſque nec ſuſtentatus • incedat, verbis λ *tamen eſt ille quàm membris execrabilior.*

Oſſa ſub incurvis exſtabant arida lumbis;
Ventris erat pro ventre locus; pendere putares
Pectus, & à ſpinæ tantummodò crate teneri;
Auxerat articulos macies, genuumque tumebat
Orbis, & immodico prodibant tubere tali.

• Erat Iulianus Imp. teſte Amm. Marcellino lib. xxv, *ab ipſo capite uſque ad unguium ſummitates lineamentorum exactâ compage, unde viribus valebat & curſu.*

• *Eſt & in inceſſu pars non temnenda decoris*, ut loquitur Ovid. III de Arte, verſ. 299. indecens eſt hîc inconſtantia nunc citati, nunc lenti gradus; præterquam quod inquietæ turbatæque mentis indubitata præbet ſigna: ita Salluſt. de Catilinâ, *conſcientia mentem excitam vexabat: igitur color exſanguis, fœdi oculi, citus modò, modò tardus inceſſus; prorſus à facie vultuque vecordia inerat.* rectè Tullius lib. I de Off. *Cavendum eſt, ne aut tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur; aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates; quæ cùm fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam.* alius interim inceſſus virum, alius fœminam decet: *Cicero, quum Piſo gener ejus mollius incederet, filia autem concitatius: ait genero, Ambula tanquam fœmina. at filiæ, Ambula tanquam vir.* Macrob. Saturnalium lib. II, cap. 3. Αερίπους, ὁ εἰς ὕψος αἴρων τοὺς πόδας, Αερίπους, *qui in altum tollit pedes.* Suidas. generalius tamen varios incedendi modos conſiderantibus, optimus videtur *ſpecioſus, ſed immeditatus inceſſus*, ut loquitur Apul. II Metam. talem inceſſum tribuit Laïdi ſuæ Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, *βάδισμα τεταγμένον, βραχὺ δὲ, ὥσπερ κυπάριττος ἢ φοῖνιξ, σειόμενον ἠσυχῆ· ἐπεὶ φύσει τὸ κάλλος ἐστὶν ὑπερήφανον· ἀλλ' οὐδέπω τὰ μὲν, οἶμαι φυτὰ, κινεῖ ζεφύρου πνοή· αὐτὴν δέ πως ὑποσαλεύουσι τῶν ἐρώτων αἱ αὖραι, Inceſſus compoſitus, ſed brevis, cupreſſi aut palmæ in modum agitatæ modico flamine: nam natura forma ſuperbior eſſe amat. Sed ullas plantas quippe, aura Zephyri motat; hanc leves quodammodo ſublevant auræ cupidinum.* ſpecioſo huic atque immeditato inceſſui opponitur *inceſſus arte compoſitus.* Arbiter, *quo ſpectat*, inquit, *inceſſus arte compoſitus, & ne veſtigia quidem pedum extra menſuram aberrantia?* Idem in Carmine de Mutatione reip. --- *fractique enervi corpore greſſus.*

Inceſſus ſerius. Agell. lib. IX noct. Attic. cap. 9, *Dido in urbe mediâ ingrediens, inter Tyrios principes, cultu atque inceſſu ſerio.*

Inceſſus erectus. Tacit. I Hiſtor. cap. 53, *Cæcina decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, cito ſermone, erecto inceſſu, ſtudia militum allexerat.*

Magnus gradus. Plin. Panegyrico, *quum jam tua vexilla, tuas aquilas magno gradu anteires.* Agell. noct. Attic. lib. IX, cap. II, *dux Gallorum vaſtâ & arduâ proceritate, grandia ingrediens incedebat.* Statius lib. II Achilleïd. verſ. 209.

Immaniſque gradu, ceu protinus Hectora poſcens,
Stat medius trepidante domo. ---

Idem X Thebaïd. verſ. 640,

--- *tamen aſpera prodeunt*
Ora Deam, nimiique gradus. ---

Plenus gradus. Quintil. Declam. 3, *Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu; tam paratus mori pro pudicitiâ, quàm occidere.* Claudianus de bello Getico, verſ. 558,

Nec non & Stilico pugnam poſcentia movit
Pleno caſtra gradu, dictiſque inſtigat euntes.

Livius lib. IV ab V. c. *peditum aciem inſtructam pleno gradu in hoſtem inducit.* & rurſus lib. IX, *Romani pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt.* contra lib. XXVIII ab V. c. *Hiſpanos preſſo gradu incedere jubet.* Grallatorii ac teſtudinei gradus meminit Plautus Amphitr. Actu IV, Sce. *Dî voſtram fidem*, &c.

--- *abſtine quæſo, non potuimus*
Noſtros grandius grandire gradus. AM. *ſive grallatorius, ſive*
Teſtudineus fuerit, certum 'ſt mihi hunc ſceleſtum perdere.

Idem Aulularia, Actu I, Sce. *Exi, inquam, age exi*, &c.

Si hodie hercle fuſtem cepero, aut ſtimulum in manum,
Teſtudineum iſtum tibi ego grandibo gradum.

λ Vocis quoque rationem, in enumerandis veræ pulchritudinis dotibus, habendam putamus; idq; ex opinione eorum, qui apud Laertium lib. VII in Zenone adſtruunt *τὴν φωνὴν τοῦ κάλλους ἄνθος εἶναι, vocem eſſe florem pulchritudinis.* Fieri certè aliter vix poteſt, quin plectrum linguæ modulatum edat ſonum, bene ordinatâ dentium ſerie labio-

Oo 2 rumque

rumque concinnâ ſtructurâ (quæ duo plurimùm ad pulchritudinem conferunt) adjutum ; quemadmodum contrà præcipuam ſemper laudatiſſimæ venuſtatis gratiam imminuit, atque exſtinguit inconditus abſonæ vocis horror. atque hoc eſt illud, quod urget Martialis lib. XI, Epigr. 103,

Non eſt mentitus, qui te mihi dixit habere
Formoſam carnem, Lydia, non faciem.
Eſt ita, ſi taceas ; & , ſi tam muta recumbas,
Quàm ſilet in cerâ vultus, & in tabulâ.
Sed quoties loqueris, carnem quoque Lydia perdis,
Et ſua plus nulli, quam tibi, lingua nocet.
Audiat Ædilis ne te videatque caveto.
Portentum eſt, quoties cœpit imago loqui.

Quamobrem rectè præcipit Tullius lib. I de Off. *in voce duo ſequamur ; ut clara ſit, ut ſuavis : utrumque omnino à naturâ petendum eſt : verùm alterum, exercitatio augebit : alterum, imitatio preſſè loquentium & leniter.* Baſilius in epiſt. ad Gregorium, ubi pleraque ethica præcepta breviter complectitur, τόνος φωνῆς ὁ μέσος προτιμητέος, ὡς μήτε διαφεύγειν τὴν ἀκοὴν ὑπὸ σμικρότητος, μήτε φορτικὸν εἶναι τῷ μεγέθει τῆς διατάσεως, *tonus vocis medius maxime æſtimandus, ut non diffugiat auditum præ teneritate, neque ſonorus ſit nimis ob vehementiam.* Lucianus in Imaginibus, πῶς ὁ τόνος τοῦ φθέγματος, οἷος ἀπαλώτατος, οὔτε βαρὺς, ὡς εἰς τὸ ἀνδρεῖον ἡρμόσθαι, οὔτε πάνυ λεπτὸς, ὡς θηλύτατός τε εἶναι καὶ κομιδῆ ἔκλυτος, ἀλλ' οἷος γένοιτ' ἂν παιδὶ μήπω ἡβάσκοντι, ἡδὺς, καὶ προσηνὴς, καὶ πράως παραδυόμενος εἰς τὴν ἀκοὴν, ὡς καὶ παυσαμένης ἔναυλον εἶναι τὴν βοὴν, καὶ τι λείψανον ἐνδιατρίβειν καὶ περιβομβεῖν τὰ ὦτα, καθάπερ ἠχώ τινα παραμένουσαν τὴν ἀκρόασιν, καὶ ἴχνη τῶν λόγων μελιχρὰ ἄττα καὶ πειθοῦς μεστὰ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀπολιμπάνουσαν. *Omnis loquelæ tonus, cujuſmodi delicatiſſimus eſſe ſolet, neque nimium gravis, quaſi ad virilem vocem informatus ſit : neque nimium tenuis, quaſi valde effœminatus & ferme fractus ſit, ſed qualis eſſe ſolet pueri nondum pubeſcentis, dulcis & blandus, comiter & manſuete in auditum ſemet inſerens, ut etiam illa loqui deſinente, verba audita jucundo murmure tinniant, ac quædam dulciſſimæ vocis reliquiæ aliquantiſper perdurent, auresque blando ſuſurro circumſonent : quemadmodum Echo quædam quæ auditum prorogat, ac mellitiſſima quæpiam verborum veſtigia & perſuaſionis pleniſſima, in animis audientium relinquit.* qui plenius quid de naturâ atque uſu vocis requiret, conſulat Quintil. lib. XI, cap. 3. Vitioſa eſt hîc vox *infracta*, cujus meminit Agell. lib. III noct. Attic. cap. 5. *Succrotilla vox tenuis dicebatur & alta.* Feſtus. Atque hæ ſunt Sirenes illæ, quas in Laïde ſua extollit Ariſtænetus lib. I, epiſt. I, ἡνίκα ἡ Λαῒς φθέγγεται, inquit, βαβαὶ, ὅσαι τῆς ὁμιλίας αὐτῆς αἱ σειρῆνες· ὅσον ἡ γλῶττα στωμύλητρος, *At quando Lais loquitur, quantæ, o Dii, ſermonis ejus dulcedines, quam facunda lingua!* Ælianus quoque var. hiſt. lib. XII, cap. I, de Aſpaſiâ, φώνημα εἶχεν ἡδὺ καὶ ἁπαλόν· εἶπεν ἄν τις λαλούσης αὐτῆς ἀκούειν Σειρῆνος, *Vocem habebat ſuavem & teneram : adeo ut, ipſa loquente, diceret quiſpiam ſe audire Sirenem.* Cleopatram denique ab hac dote præcipuè commendat Dio Caſſius lib. XLII. Alcibiadem tamen balbutientem cum voluptate quadam audiri ſolitum, refert Plutarchus in ejus vitâ, quod ſermoni ejus non levem gratiam vitium oris conciliaret, τῇ φωνῇ καὶ τὴν τραυλότητα ἐμπρέψαι λέγουσι, καὶ τῷ λάλῳ πιθανότητα παρέχειν, χάριν ἐπιτελοῦσαν. *voci ejus balbutiem decori fuiſſe dicunt, & loquelæ probabilitatem quandam aſſuiſſe, gratiam conciliantem.* Poſt hanc bonæ malæque formæ ſatis copioſam deſcriptionem, mediocris quoque formæ bonum aliquâ ex parte videtur attingendum. Etenim *inter pulcherrimam fœminam & deformiſſimam media quædam forma eſt, quæ à nimiæ pulchritudinis periculo, & à ſummo deformitatis odio vacat : qualis à Q. Ennio in Menalippâ perquàm eleganti vocabulo Stata dicitur : quam formam modicam & modeſtam Favorinus non mehercle inſcitè appellabat Vxoriam.* Agell. noct. Attic. lib. V, cap. 11. *Temperatam formoſitatem* dixit Apulejus IV Metam. *duæ majores ſorores, quarum temperatam formoſitatem nulli diffamârant populi, procis regibus deſponſæ.* *Iuſtam formam* dixit Ovid. II Metam. verſ. 733,

Nec ſe diſſimulat : tanta eſt fiducia formæ :
Quæ quamquam juſta eſt, curâ tamẽ adjuvat illã.

Aliis quoque probatis ſcriptoribus *mediocris, ingenua, liberalis facies*, nec non *honeſtus modus formæ* vocatur. ac primùm quidem faciei mediocris meminit Apulejus in Apologiâ, *non formoſa pupilla, ſed mediocri facie mater liberorum mihi offeratur.* de facie ingenuâ vide Martialem lib. III, Epigr. 33. Plin. junior lib. I, epiſt. 14, *Eſt illi facies liberalis, multo ſanguine, multo rubore ſuffuſa ; eſt ingenua totius corporis pulchritudo.* Agell. noct. Attic. lib. VII, cap. 8, *delphini pueros formâ liberali in naviculis forte aut in vadis littorum conſpectos miris & humanis modis arſerunt.* Plautus Epidico, Actu I, Sce. I, *formâ lepidâ ac liberali captivam adoleſcentulam* dixit. Idem Mil. glor. Actu IV, Sce. *Voluptas eſt quod,* &c.

Digitized by Google

quod, &c. Terent. Hecyrâ, Actu v, Sce. 4, *Perliberalis viſa eſt.* --- Agell. noct. Attic. lib. XVIII, cap. I, *corporis integritas ſanitaſque, honeſtus modus formæ, cæteraque omnia corporis & fortunæ bona.*

Terent. Eun. Actu I, Sce. 2,

Is ubi hancce formâ videt honeſtâ virginem.

Propertius lib. II, Eleg. II,

Non ego ſum formæ tantùm mirator honeſtæ,
Nec ſi qua illuſtres fœmina jactat avos.

CAPVT XI.

EXcuſſimus hactenus, quid in Imaginum formis, quas Natura ad certam aliquam legem rationemque alligavit, artifices atque ii pariter qui de artificum operibus judicium cenſuramque facere volunt, obſervare debeant: reſtat porro, ut nunc de ſtatuarum materiâ nonnihil addamus. quamvis enim artificibus libera cujuſvis materiæ electio relicta eſſe videatur: deprehendimus tamen, eos ſollicitè admodum propoſito ſuo aptiſſimam ſemper adhibuiſſe materiam. ita ferreum fecit Herculem Alcon, inductus nempe laborum Dei patientiâ. Plin. XXXIV, 14. Meneſtratus Hecaten fecit in magnâ olim admiratione habitam. tanta enim radiatio marmoris erat, ut in ejus contemplatione admonerent Æditui parcere oculis. Plin. XXXV, 5. quinetiam varias quandoque miſcebant materias artifices, cùm unam aliquam ac ſimplicem deſtinato operi minùs idoneam judicarent; cujus rei exempla lib. III, cap. 4, §. 5 adduximus. Quamobrem, cùm ne quidem in eligendâ materiâ curam ſuam artifices claudicare voluerint, liquet etiam opera eorum inſpecturis eandem incumbere curam, ne quid in ipſâ fortè materiâ notatu dignum oſcitanter prætereant. elegans hujus rei exemplum nobis præbet Plinius junior in eâ, quam ſupra attulimus, ſenilis corporis deſcriptione; *à tergo quoque*, inquit, *eadem ætas: ut à tergo æs ipſum, quantùm verus color indicat, vetus & antiquum.* percenſuerat jam ſummo cum judicio Plinius præcipuas elegantiſſimi ſigni virtutes; nec tamen accurationi artis ſatisfactum putabat, niſi ipſam inſuper materiam cum arte ad perficiendum ſignum conſenſiſſe oſtenderet. Quæ cùm ita ſint, ab inſtituti operis ratione alienum nemini videri debet, ſi de multiplici ſtatuarum ſignorumque materiâ nonnihil hîc addamus. ac primò quidem oſtendere conabimur è quot quibuſve ligni generibus ſtatuas olim factitârint; præſertim cùm eam primam ſimulachrorum materiam priſcis temporibus fuiſſe doceat nos Pauſanias lib. II. ibi enim de temporibus Danaï agens, Crediderim, inquit, illis temporibus omnia ſigna fuiſſe è ligno, imprimis tamen quæ fecerunt Ægyptii. *ex arbore*, inquit Plin. XII, I, *ſimulachra numinum fuere, nondum pretio excogitato belluarum cadaveri. antequam, ut à Diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora ſpectarentur, & menſarum pedes.* Ligneas quoque ima-

Digitized by Google

gines ex maximè durabili materiâ Diis ſuis ſtatuebant tenuioris ſortis homines, cùm ſumptuoſiores non poſſent; peritiſſimorum interim artificum operâ utebantur, ut materiæ viliori commendationis aliquid ab arte accederet. vide Eſaïæ cap. XL *, ſed quoniam, teſte Apulejo in Apologiâ, *non ex omni ligno, ut Pythagoras dicebat, debet Mercurius exſculpi*, ſolebant quoque deligere materiam operi ſuo aptiſſimam. τῶν ἑρμογλύφων καὶ ἐπὶ διφρείων τεχνιτῶν τινος ἐνδυομένου Ἑρμῆν, ζητεῖ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μορφῆς ξύλον ἐπιτήδειον, *Cum quis ſtatuarius vel artifex curulis Mercurium vult fingere, in formæ conſtitutionem quærit lignum ſibi accommodum.* Iamblich. de vitâ Pythagoræ, cap. 34. Pauſanias in Arcadicis enumerat ſex diverſas ligni ſpecies ſtatuis faciendis non incommodas. τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον, inquit, ὁπόσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἐδυνήθημεν, τοσάδε ἦν ἀφ᾽ ὧν τὰ ξόανα ἐποιοῦντο· ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἡ σμῖλαξ, ὁ λωτός. *hominibus antiquitus, quantum nos cognoſcere potuimus, talia erant, unde ſtatuas conficiebant, Ebenum, Cupreſſus, Cedri, & quercus, & taxi, & lotus.* variat hîc nonnihil Theophraſtus lib. v hiſt. plant. cap. 5, τὰ ἀγάλματα γλύφουσιν, inquit, ἐκ τῆς κέδρου, κυπαρίττου, λωτοῦ, πύξου· τὰ δὲ ἐλάττω καὶ ἐκ τῆς ἐλαΐνων ῥιζῶν· ἀρραγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις. *Simulachra ſculpunt ex cedro, cupreſſo, loto, buxo, minora etiam ex olearum radicibus: rimas enim iſtæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo conſtare videntur.* Præter has ſeptem aut octo materiæ ſpecies, à Pauſaniâ & Theophraſto recenſitas, pretium operæ videtur ex aliis quoque ſcriptoribus oſtendere, quænam olim genera lignorum artificibus uſitata maximè fuerint. unum hoc interim ex Theophraſto præmittam, quod viride ac recens ſucciſum lignum arido ſemper prætulerunt; εὐπελεκητότερα, καὶ εὐτορνότερα, καὶ εὐξοώτερα τὰ χλωρά· προσκάθηται γὰρ τὸ τορνευτήριον μᾶλλον, καὶ οὐκ ἀποπηδᾷ. *Securi, torno, ſculpturæque faciliora, quæ viridia: quippe cum ferrum magis inſidat hæreatque, nec quidquam reſiliat.* Theophraſtus lib. v hiſt. plant. cap. 8.

* verſ. 20.

§. 2. Sequuntur nunc aliquot arbores, quæ olim artificibus materiam ſignorum ſuppeditârunt.

Abies. ex abiete factus erat equus ille fatalis Ilio, quem Lucretius lib. I *durateum* dixit, ſive ligneum. δόρυ veteribus Græcis lignum erat; unde δούρειος & δουράτεος, ligneus. Propertius tamen non contentus equum hunc ligneum aut durateum dicere, propius materiam ejus tangit cùm *abiegnum* dixit lib. III, Eleg. I, *Nam quis equo pulſas abiegno noſceret arces.*

Et rurſus lib. IV, Eleg. I,

Læſerat abiegni venter apertus equi.

Planè videtur reſpexiſſe illud Virgilii lib. II Æneïd.

— ſectaque intexunt abiete coſtas. vide Servium.

Schol.

Schol. in Theocritum, ad verſ. 83, Idyllii v, καρνέα ἑορτή ἐστι Διὸς καρνεῖα ὀνομαζομένη· παρ᾽ Ἕλλησι δὲ τελεῖται διὰ τὸ τὸν δούρειον ἵππον ἐκ καρνέας εἶναι ξύλου. *Abiegnum feſtum, eſt Iovis abiegna vocata, apud Græcos vero celebratur, quoniam equus ligneus ex abiegno erat ligno.* Vaccam quoque Paſiphaës *abiegnam* dixit idem Propertius lib. III, Eleg. 18,

Teſtis, Cretæi faſtus quæ paſſa juvenci,
Induit abiegnæ cornua falſa bovis.

Acer. *operum elegantiâ ac ſubtilitate cedro ſecundum*, teſte Plinio lib. XVI nat. hiſt. cap. 15. Vertumnus acernus de ſe apud Propertium lib. IV, El. 2,

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam gratâ pauper in urbe Deus.

Ovid. quoque lib. 1 de Arte †, *vaccam acernam* dixit, quæ Propertio ſupra *abiegna bos* dicebatur. Ovid. denique in Ibin ‡, *equi acerni* meminit, † verſ. 325. ‡ verſ. 569.

Utque loquax in equo eſt eliſus guttura acerno.

Buxus, refertur à Plinio lib. XVI, cap. 40, inter eas arbores, quæ cariem vetuſtatemque non ſentiunt. erat in Alti theſaurus Sicyoniorum, atque in eo poſitum fuit buxeum Apollinis ſimulachrum, Pauſan. lib. VI. in xyſtis quoque atque in hortis vivam virentemque buxum ita nonnunquam contexebant, ut diverſas animantium ſpecies exprimeret. Plin. junior lib. V, epiſt. 6, *Pulvino beſtiarum effigies invicem adverſas buxus inſcripſit*, & mox, *Viæ plures intercedentibus buxis dividuntur: alibi pratulum, alibi ipſa buxus intervenit, in formas mille deſcripta.*

Cedrus, refertur inter eas arbores, quæ cariem vetuſtatemque non ſentiunt, quæque rimam fiſſuramque ſpontè non capiunt. vide Plin. lib. XVI nat. hiſt. cap. 40. *naſcitur ex cedro oleum*, inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *quod cedrium dicitur; quo reliquæ res cùm ſunt unctæ (uti etiam libri) à tineis & à carie non læduntur. Arboris ejus folia ſunt ſimilia cupreſſeæ foliaturæ: materies vena directa. Epheſi in æde ſimulachrum Dianæ & etiam lacunaria ex eâ, & ibi, & in cæteris nobilibus fanis, propter æternitatem ſunt facta.* vide 1 Regum, cap. VI, verſ. 15. Herodes ſophiſta conſtituit Athenienſibus theatrum cum laquearibus ex cedro conſtructis, ἡ δὲ ὕλη καὶ ἐν ἀγαλματοποιίαις σπουδαία, ut eſt apud Philoſtratum lib. II de vitis ſophiſt. in Herode. Plin. lib. XIII, cap. 5, de cedro agens, *Materiæ ipſi*, inquit, *æternitas. Itaque & ſimulachra Deorum ex eâ factitaverunt. Cedrinus eſt Romæ in delubro Apollo Soſianus, Seleuciâ advectus.* Virgil. VII Æneïd. * de regiâ Pici, in quâ rex Latinus advenas Trojanos excipiebat, * verſ. 176.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiquâ ex cedro, Italuſque paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem

Satur-

Saturnuſque ſenex, Ianique bifrontis imago
Veſtibulo adſtabant; aliique ab origine Reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.

Apud Lacedæmonios viſebatur compeditæ Veneris ſimulachrum, è cedro. Tyndareum compedes adjeciſſe fama eſt, ut vinculorum ſimilitudine uxores admonerentur firmæ erga maritos fidei. vide Pauſaniã lib. III.

Megarenſes in theſauro, quem Alti ædificaverunt, imagunculas è cedro, auro veluti floſculis quibuſdam pictas, poſuerunt: Herculis nempe cum Acheloo pugnam, adſiſtentibus Iove & Deïanirâ: Mars Acheloo adeſt: Minerva Herculi. Pauſan. lib. VI.

Thebis, juxta portam Homoloïdum, Apollinis Iſmenii ſimulachrum fuit è cedro. Pauſan. lib. IX.

Æſculapium è cedro fecit Eetion. vide Theocriti Epigramma VII. In Orchomeniorum denique ſuburbanis Dianæ ſimulachrum in magnâ cedro conſecratum eſt: unde & à cedro Cedreatim nuncupabant. vide Pauſaniam lib. VIII.

Citrus. Cornutus ad illud Perſii Satyrâ I, — *non quicquid denique lectis Scribitur in citreis.* — *Citrum*, inquit, *Romanis antea pretioſum notabatur & auro comparandum.* quumque tantum citri pretium eſſet, non menſas
verſ.430. tantum citreas ex hoc ligno faciebant, quarũ Lucanus meminit lib. IX, quarum etiam inſana pretia ſtupentibus refert Plin. XIII, 15. quoniam verò durabilis maximè eſt materia, ædium quoque ſacrarum laquearia ex eâ fecerunt, *καὶ ἔτι διαμνημονεύουσιν ὀροφάς τινας τῶν ἀρχαίων ἐκ θύίας ὕλης· ἄσαπὲς γὰρ ὅλως τὸ ξύλον*, *Atque etiamnum memorant contignationes quaſdam vetuſtiſſimas thuiæ. Incorruptibile enim omnino hoc lignum*: ut eſt apud Theophraſtum lib. V hiſt. plant. cap. 5. ob eandem denique rationem ſtatuas etiam ex citro factitarunt. Pauſanias certè lib. VIII teſtatur in vertice Cyllenes montis fuiſſe Mercurii Cyllenii templum, atque in eo ipſius Dei ſimulachrum è citro, octo circiter pedum altitudine.

Cupreſſus refertur inter eas arbores, quæ cariem vetuſtatemque non ſentiunt; quæque rimam fiſſuramque non capiunt ſponte. vide Plinium lib. XVI, cap. 40. *Cupreſſus & pinus*, inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *in vetuſtatem ſine vitiis conſervantur: quod is liquor, qui ineſt penitus in corporibus earum, habet amarum ſaporem; qui propter acritudinem non patitur penetrare cariem; neque eas beſtiolas quæ ſunt nocentes. ideoque quæ ex his generibus opera conſtituuntur, permanent ad æternam diuturnitatem.* εὔπνοει φυσικῶς ἡ κυπάρισσος, καὶ σηπεδόνος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτηδείως ἔχει, λεία τε γινομένη, καὶ ἐναρμόνιος, καὶ πρὸς τοὺς διὰ τῶν γλυφίδων καλλωπισμοὺς ἐπιτήδειος. *Bene olet naturaliter cupreſſus, ea ipſa autem nullam admittit putredinem, & eſt*

apta

apta ad univerſum fabrile artificium, ut quæ ſit levis & concinna, & ad ea, quæ per cælaturas fiunt ornamenta, appoſita. Greg. Nyſſenus Homiliâ IV in Cant. Canticorum.

Dianæ ſignum cupreſſinum memoratur Xenophonti lib. V de Cyri minoris expeditione.

M. Antonio, Aulo Poſthumio Coſs. ſigna cupreſſina duo Iunoni reginæ poſita ſunt. Iul. Obſequens de Prodigiis.

Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Coſs. cupreſſeæ ſimulachra Iunonis reginæ poſita per virgines viginti ſeptem, quæ urbem luſtraverunt. Idem Obſequens. plenius tamen Livius lib. XXVII ab v. c. Praxidamantis athletæ cupreſſina ſtatua Olympiæ conſecrata erat. Vide Pauſaniã lib. VI.

Alexandro Perſicum bellum aggreſſuro, cùm alia Deorum prodigia ſunt nuntiata; tum etiam, quod eâ ipſâ tempeſtate cupreſſinum Orphei ſignum apud Libethra copioſo manaverat ſudore. omnibus itaque portentum formidantibus, Ariſtander bono animo Alexandrum eſſe juſſit, geſturum enim res inclytas & multum ſudoris poëtis ac muſicis decantantibus præbituras. Plut. in Alexandro.

Ebenus ſive hebenus quoque numeratur inter eas arbores, quæ cariem vetuſtatemque non ſentiunt. Plin. XVI, 40. *Hebenus eſt arbor, quæ cæſa durescit in lapidem,* inquit Servius ad illud Virgilii II Georg. * * verſ. 116.

Diviſæ arboribus patriæ. ſola India nigrum
Fert hebenum. ſolis eſt thurea virga Sabæis.

Meminit hujus loci Virgiliani Plinius lib. XII, cap. 4. vide locum. Solinus quoque cap. 55, *ut piper ſola India,* inquit, *ita & hebenum ſola mittit. Indi reges ex eo ſceptra ſumunt; & quaſcunque Deorum imagines non niſi ex ebeno habent.*

Mercuriolum ex ebeno affabrè ſculptum habuit Apulejus; quem vide in Apologiâ.

Argis in æde Caſtoris & Pollucis fuere ſimulachra, cùm ipſorum; tum liberûm, Anaxidis & Mnaſinoï; atque eorum utriuſque matrum, Hilairæ & Phœbes; omnia ex ebeno. vide Pauſaniam lib. II.

In æde Limnatidis Dianæ, quæ erat in agro Tegeate, ſignum Deæ ex ebeno fuit. Pauſan. lib. VIII.

Dianæ Epheſiæ ſimulachrum plerique ex ebeno fuiſſe tradunt, teſte Plinio lib. XVI, cap. 40.

Fagus. Anthologia Græc. Epigrammatum lib. I, cap. 68, meminit faginei coloſſi Herculis.

Ficus. notum eſt illud Horatii lib. I, Satyrâ 8,

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Dum faber incertus, ſcamnum, faceretne Priapum;
Maluit eſſe Deum. ——

Naxii volunt Bacchum dici Meilichium, propterea quòd mortales uſum ficuum docuerit. Ficus enim μείλιχα appellant: unde etiam obtinuit apud eos, ut facies Bacchi, quem Dionyſum vocant, è vite eſſet; illius verò, quem Meilichium nuncupant, è ficu. Athenæus lib. III Deipnoſoph. & Euſtathius ad verſum 339 Odyſſ. Ω.

Rhexibio athletæ poſita fuit Olympiæ ſtatua è ficu. Pauſan. lib. VI.

Lotus ſuprà tam à Pauſaniâ, quàm à Theophraſto, refertur inter arbores ſimulachris faciendis non inidoneas. vide § primam.

Myrtus Veneri dicata, ut Iovi eſculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Herculi populus. Plin. XII, 1. Virgil. Eclogâ VII,

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Ad quæ verba Servius, *Myrtum ideo dicatam Veneri volunt, quia cùm è mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans; vel quia odoris jucundi.* Appoſitè itaque Pelopem ferunt in Temno oppido feciſſe ſignum Veneris è virente à radice ſuâ myrto, ἐκ μυρσίνης τεθηλυίας. Pauſan. lib. V.

Olea cariem vetuſtatemque non ſentit, nec rimam fiſſuramque capit ſpontè. Plin. XVI, 40. quamobrem etiam in fabricâ templi Salomonis adhibita, I Regum VI, 23.

Epidauriis oraculum Delphicum conſulentibus de remedio ejus, quâ premebantur, ſterilitatis; juſſi ſunt Damiæ & Auxeſiæ ſimulachra ex oleâ erigere. vide Herodotum lib. V.

Piſcatores Methymnæi retibus è mari extraxerunt caput ex oleâ fabricatum; peregrinâ quidem tractibus iſtis, ſed prorſus divinâ ſpecie; ſciſcitantibuſque, cujus ea vel Deorum vel Dearum eſſet imago, reſpondit oraculum, Bacchum Cephallenum venerarentur. vide Pauſaniam libro X.

C. Mario & C. Flacco Coſſ. haruſpicum reſponſo ſigna duo oleagina ſtatuta ſunt armata. Iul. Obſequens de Prodigiis. Minutiora ſigilla è radicibus oleæ potiſſimùm faciebant, ἀῤῥαγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις, *rimas enim iſtæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo conſtare videntur*, ut ſupra ſectione primâ loquitur Theophraſtus.

Palma quoque ſimulachris materiam aliquando præbuit. de quo ſic Theophr. lib. V hiſt. plant. cap. 4, ὁ φοῖνιξ, κοῦφος καὶ εὔεργος καὶ μαλακὸς, ὥσπερ ὁ φελλός· βελτίων δὲ τοῦ φελλοῦ, ὅτι γλισχρός· ἐκεῖνο δὲ θραυστόν. διὰ τοῦτο τὰ εἴδωλα νῦν ἐκ τῶν φοινίκων ποιοῦσι· τοῦτο δ' ὡς φαῦλον παρήκασι. *Palma levis, tractatu facilis, molliſque eſt, quemadmodum ſuber: ſed melior ſubere, quia lenta.*

Suber

Suber enim rigidum eſt. Quapropter ſimulachra nunc ex palmis facere cœperunt, ſpreta ſuberis materia, ut incommoda.

Perſica. Theophr. lib. IV hiſt. plant. cap. 2, ἐν Αἰγύπτῳ ἐστὶ δένδρον περσία καλούμενον· τῇ ὄψει μέλαν, ὥσπερ ὁ λωτός· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγάλματα ποιοῦσιν. *In Ægypto eſt arbor Perſica vocata: aſpectu nigra, quemadmodum & lotus. Ex qua imagines conficiunt.* Plin. lib. XIII, cap. 9, de perſicâ Ægypti, *Materies,* inquit, *bonitate, firmitudine, nigritiâ quoque nihil differt à loto. Simulachra ex eâ factitavere, non eadem gratiâ, quàm fideli materie, ut ex arbore, quam balanum appellavimus, magnâ ex parte contorta.*

Picea. Dædalus è piceâ ſimulachrum Herculis fecit. vide Apollodorum lib. II de Deorum orig. Statius IV Thebaïd. * — * verſ. 445.

Nec caret umbra Deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc piceæ, cedroque, & robore in omni
Effictam ſanctis occultat ſylva tenebris.

Pyrus ſylveſtris. Iunonis vetuſtiſſimum ſignum è pyro ſylveſtri fabricatum memoratur Pauſaniæ lib. II. vide quoque Euſebium de Præparat. Euangelicâ, cap. 8.

Quercus. Prudentius periſteph. in Romani martyris ſupplicio,

Iam ſi ſub aris ad ſigillorum pedes
Iaceatis, infra ſectilem quercum ſiti,
Quid eſſe vobis æſtimem projectius?

vide Scholiaſtem Callimachi ad verſum 77 Hymni in Iovem.

Smilax inter eas arbores à Pauſaniâ ſupra refertur, è quibus olim ſimulachra ſculpſerunt artifices.

Suber. prioris ac rudioris ævi homines fecerunt etiam ſimulachra è ſubere: poſtquam verò ſuberis materiam huic uſui minus idoneam deprehendiſſent; palma ſucceſſit in locum ſuberis. vide quæ ſupra, ubi de palmâ egimus, ex Theophraſto adducuntur.

Tilia. Plin. XVI, 14, de tiliâ agens, *materies,* inquit, *teredinem non ſentit, proceritate per quàm modicâ, verùm utilis.* imò, *ad mille uſus petenda;* ut idem loquitur lib. XVIII, cap. 28. quod verò ex eâ quoque ſculpſerint ſimulachra, diſcas ex Tertulliano de Idololatriâ, *Qui de tiliâ,* inquit, *Martem exſculpit, quantò citius armarium compingit?*

Vitis denique ſylveſtris non eſt hic prætereunda: de quâ Plinius lib. XIV, cap. 1. *Vites jure apud priſcos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Iovis ſimulachrum in urbe Populoniâ ex unâ conſpicimus, tot ævis incorruptum: item Maſſiliæ pateram: Metaponti templum Iunonis vitigineis columnis ſtetit. etiam nunc ſcalis tectum Epheſiæ Dianæ ſcanditur, ex vite unâ Cypriâ, ut ferunt; quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. nec eſt ligno ulli æternior*

natura. verùm iſta ex ſylveſtribus facta crediderim: quando hæ vites tonſurâ annuâ coërcentur, & vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines. Idem lib. XVI, cap. 40: *In templo Epheſiæ Dianæ, convenit, tectum ejus eſſe è cedrinis trabibus; de ipſo ſimulachro Deæ ambigitur. Cæteri ex ebeno eſſe tradunt. Mucianus ter Conſul, ex his qui proximè viſo eo ſcripſere, vitigineum & nunquam mutatum, ſepties reſtituto templo.* Apud Naxios facies Bacchi, quem Dionyſium vocant, è vite eſt: illius verò, quem Meilichium nuncupant, è ficu. Diximus paulò antè, ubi de Ficu egimus. Εὐφορίων τὸ ξόανον τῆς μητρὸς τῶν θεῶν φησὶν ἀμπέλινον εἶναι, διὰ τὸ τὴν ἄμπελον ἴσως ἱερὰν εἶναι τῆς Ῥέας, *Euphorion ſtatuam matris deorum ait ex vite eſſe, quoniam vitis ſit Rheæ ſacra.* Vetus Scholiaſtes ad verſ. 1117, lib. I Argonaut. Apollonii Rhodii.

Lignea ſimulachra ſi roſaceo perunxeris unguento, facilè contra omnem materiæ tabem defenderis. vide Pauſaniam ſub finem libri IX. amurcam decoquito ad dimidium; eâ ligneam omnem ſuppellectilem ſi unges, non puteſcet; & cùm ea terſeris, ſplendidior fiet. Cato de Re ruſticâ, cap. 98. *Cedrus eſt arboris ſpecies*, inquit Acron, ad verſum 332 Horatii de Arte poëticâ, *cujus reſina nigri coloris eſt, quâ quicquid fuerit oblitum, nunquam putreſcit: unde nobilium poëtarum chartæ hac oblinebantur, ne corrumperentur à tineis: hac etiam vidimus particulas ſanctæ Crucis oblitas, quarum color velut Indicus apparebat.*

§. 3. Vidimus nunc è quot quibuſve lignorum generibus olim ſimulachra factitarunt; proximum eſt, ut reliquam ſtatuarum ſignorumque materiam pari curâ proſequamur.

ÆS primo loco maximè opportunum fuit viſum; tanquam quod cæteris metallis magis eſſet aut parabile aut tractabile. atque hîc præcipuè nobilitatur

Ægineticum æs; de quo Plinius lib. XXXIV nat. hiſt. cap. 2. Ipſa verba Plinii mox, ubi ad Deliaci æris mentionem perventum erit, adſcribemus.

Corinthium æs caſus putatur miſcuiſſe; Corintho, cùm ab L. Mummio caperetur, incenſâ. quâ de re ſic Florus lib. II, cap. 16, *quantas opes & abſtulerit, & cremaverit, hinc ſcias: quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. nam æris notam pretioſiorem opulentiſſimæ urbis fecit injuria: quia incendio peruſtis plurimis ſtatuis atque ſimulachris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.* vide quoque Vell. Paterculum lib. I hiſt. cap. 13. Oroſium lib. V, cap. 3. Iſidorum lib. XVI, cap. 19. quamquam hanc eorum de origine Corinthii æris opinionem multis confutat Plinius lib. XXXIV, cap. 2. vide quoque Plutarchum in libello Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine. quinetiam videtur Plinius lib. IX,

cap. 40,

Digitized by Google

cap.40, innuere, ſuo etiamnum ſæculo æs auro argentoque confuſum Corinthii æris temperaturam ſumpſiſſe. *juvat ludere impendio*, inquit, *& luxus geminare miſcendo iterum, & ipſa adulterare adulteria naturæ: ſicut teſtudines tingere: argentum auro confundere, ut electra fiant; addere his æra, ut Corinthia.* Auro ſanè prælatum olim fuiſſe Corinthium æs, teſtis eſt Statius II Sylv. in Surrentino Pollii †, † verſ.68.

Æraque ab Iſthmiacis auro potiora favillis.

Videtur autem raritas præcipuè in cauſâ fuiſſe, cur æris hujus pretia in immenſum exarſerint: niſi malis auctum ex eo pretium, quod difficulter admodum æruginem traxerit. Cicero certè lib. IV Tuſcul. quæſt. hanc æri Corinthio tribuit proprietatem. *inter acutos & hebetes*, inquit, *hoc intereſt; quod ingenioſi, ut æs Corinthium in æruginem, ſic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus: hebetes non item.* Solebant autem illi, qui volebant videri aliquid hac in parte ſupra vulgus ſapere, ſinceritatem æris Corinthii naribus explorare; quod in Mamurrâ ſalſè ridet Martialis lib. IX, Epigr. 60,

Conſuluit nares, an olerent æra Corinthum;
Culpavit ſtatuas & Polyclete tuas.

Veriſimile tamen eſt, hos ineptiſſimæ vanitatis homines tale quid factitaſſe exemplo argentariorum, nummos odore explorantium; quam eorum conſuetudinem tangit Arriani Epict. lib. I, cap. 20, ὁρᾶτε ἐπὶ τοῦ νομίσματος, πῶς καὶ τέχνην ἐξευρήκαμεν, καὶ ὅσοις ὁ ἀργυρογνώμων προσχρῆται κατὰ δοκιμασίαν τοῦ νομίσματος· τῇ ὄψει, τῇ ἁφῇ, τῇ ὀσφρασίᾳ, τὰ τελευταῖα τῇ ἀκοῇ. *Videtis, in numiſmate quot pacto artem invenerimus, & quot rebus argentarius ad ejus explorationem utatur; ut viſu, tactu, olfactu, denique, auditu.*

Cyprium æs invenit Cinyra Agriopæ filius. Plin. lib. VII, cap. 56. apud Cyprum mons fuit æris ferax, quem Cypricorium vocant, Servius ad verſum III libri III Æneïd. fit ex lapide, quem chalcitin vocant in Cypro, ubi prima fuit ejus inventio; mox vilitas præcipua; reperto in aliis terris meliore, Plin. XXIV, 2. Æroſam appellaverunt antiqui inſulam Cyprum; quod in eâ plurimùm æris naſcatur. Feſtus.

Deliacum æs. Plin. lib. XXXIV, cap. 2, *antiquiſſima æris gloria Deliaco fuit, mercatus in Delo concelebrante toto orbe, & ideo cura officinis tricliniorum pedibus fulcriſque. Ibi prima nobilitas æris. pervenit deinde ad Deûm ſimulachra, effigiemque hominum, & aliorum animalium. Proxima laus Æginetico fuit. inſula & ipſa; nec æs gignens, ſed officinarum temperaturâ nobilitata. Bos æreus inde factus in foro boario eſt Romæ. Hic eſt exemplar Æginetici æris. Deliaci autem, Iupiter in Capitolio, in Iovis Tonantis æde, illoque ære Myron uſus eſt, hoc Polycletus, æquales atque condiſcipuli. Æmulatio autē & in materiâ fuit.* Hæc Plinius.

Digitized by Google

Moneſium æs. Vulcanus canem fecit ex moneſio ære. quâ de re vide Pollucem lib. v, cap. 5.

Nigrum æs. ſtatuarum Pori regis ex ære nigro conflatarum, meminit Philoſtr. lib. II de vitâ Apollonii, cap. 11.

Orichalcum. meminit ejus Plato in Critiâ. videtur autem duplex ſtatui; nativum nempe, & factitium. nativum orichalcum præcipuam bonitatem admirationemque diu obtinuit. nec reperitur, longo jam tempore effœtâ tellure. Plin. XXXIV, 2. ὀρείχαλκος, εἶδος ὕλης οὕτω καλουμένης, ἥτις νῦν οὐχ εὑρίσκεται. ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι χύμευσίς ἐστι χαλκοῦ τοῦ νυνὶ εὑρισκομένου λευκοῦ χαλκοῦ· οὗτος γὰρ σκευασίᾳ τινὶ γίνεται λευκὸς φύσει. *Orichalcum ſpecies ſubſtantiæ ſic dictæ, quæ nunc nō extat. Alii vero inquiunt, quod ſit humor æris quod nunc invenitur, nimirum albi æris. quippe is ſic præparatur, albus ut fiat.* Etymol. magnum. Aurichalcum vel orichalcū, inquit Feſtus, quidam putant compoſitum ex ære & auro; ſive quod colorem habeat aureum. Orichalcum ſanè dicitur, quod in montoſis locis invenitur. ſimilia ferè tradit Acron ad verſ. 202 Horatii de Arte. Servius quoque ad verſum 86 libri XII Æneïd. apud majores, inquit, orichalcum pretioſius fuit omnibus metallis. namque, ſicut Lucretius dicit, cùm primùm homines ſylvas incendiſſent, nullarum adhuc rerum periti, terra caſu, fertilis omnium, ex incendii calore deſudavit metalla: inter quæ orichalcum pretioſius viſum eſt, quod & ſplendorem auri, & æris duritiem poſſideret, &c. vide locum. Arbitrantur tamen alii totum hoc, quod de nativo orichalco traditur, eſſe commentitium. ita Heſychius, ὀρείχαλκον, τῶν εἰκῆ διαδιδομένων τοὔνομα· οἱ δὲ πλείους ὑπάρχειν αὐτόν. ἔστι δὲ καὶ ὕλη ὁμοία χαλκῷ. *Orichalcum eſt inter ea, quorum nomen temere diſſeminatum eſt. Plurimi vero extare aſſerunt. eſt autem ſubſtantia æri ſimilis.* vetus Schol. ad verſum 973 libri IV Argonaut. Apollonii Rhodii, ὀρείχαλκος, εἶδος χαλκοῦ, ἀπὸ Ὀρείου τινὸς γενομένου εὑρετοῦ ὀνομασμένος. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τελεταῖς φησὶ μηδὲ ὑπάρχειν τὸ ὄνομα, μηδὲ τὸ τούτου εἶδος· τὸ γὰρ ὀρείχαλκον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσι λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δέ. τῶν δὲ εἰκῆ διαδιδομένων καὶ τοῦτο. οἱ γὰρ πολυπραγμονέστεροι φασὶν αὐτὸν ὑπάρχειν. μνημονεύει καὶ Στησίχορος, καὶ Βακχυλίδης, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς σεσημείωται τοῦτο. ἄλλοι δὲ ἀνδριαντοποιοῦ λέγουσιν ὄνομα, ὡς Σωκράτης καὶ Θεόπομπος ἐν εἰκοστῷ πέμπτῳ. *Orichalcum ſpecies æris, ab Oreo quodam inventore ſic dictum. Ariſtoteles vero in libro de initiationibus, inquit, neque nomen, neque ſpeciem extare. Nonnulli arbitrati ſunt Orichalcum quidem appellari, revera autem non exiſtere. Inter ea itaque quæ nobis fruſtra tradita ſunt & hoc collocandum. Curioſiores vero id eſſe aſſerunt. Recenſet quoque id Steſichorus, & Bacchylides: etiam ab Ariſtophane Grammatico id annotatum eſt. Alii vero dicunt fuiſſe nomen ſtatuarii; ut Socrates, & Theopompus libro vigeſimo quinto.* Videtur itaque orichalcum illud veteribus memoratum, facti-

factitium potius fuiſſe. ita Gloſſ. vet. Aurochalca, κραμάτινα. unde rectè colligas, orichalcum fuiſſe κρᾶμά τι, *mixturam quandam*, ex ære atque auro conflatum. ὀρείχαλκος, ὁ διαυγὴς χαλκὸς, ὁ δόκιμος, *Orichalchum æs perſpicuum & clarum.* Suidas. *Cadmea terra, quæ in æs conjicitur, ut fiat orichalcum*, Feſtus. Ἄνδειρα, πόλις· ἐν ᾗ λίθος, ὃς καιόμενος, σίδηρος γίνεται· εἶτα μετὰ γῆς τινὸς καταμιγνυθεὶς, ἀποστάζει ψευδάργυρον. εἶτα κραθεὶς χαλκῷ, ὀρείχαλκος γίνεται. *Andira, urbs. In qua eſt lapis, qui ſi uratur fit ferrum. Dein terra quadam mixtus deſtillat argentum falſum. Exinde vero mixtus ære fit Orichalcum.* Stephanus de Vrbibus in Ἄνδειρα. Expreſſit locum Strabonis ex lib. XIII Geographiæ.

Tarteſſiacum æs magnam quoque priſcis temporibus habuit famam. vide ſis Pauſaniam lib. VI.

Priſci candelabra tantùm elaborabant ex ære. limina etiam ac valvas in templis ex ære factitavere, & cortinas tripodum nomine Delphicas. tranſiit deinde ars ubique vulgo ad effigies Deorum. Plin. XXXIV, 3. & mox, cap. 4, Romæ ſimulachrum ex ære factum Cereri primùm reperio ex peculio Sp. Caſſii, quem regnum affectantem pater ipſe interemerat. tranſiit & ab Diis ad hominum ſtatuas atque imagines multis modis. Ex quali lapide formæ fiant, in quibus æra funduntur, docet Plinius lib. XXXVII, cap. 22. vide quoque Vitruv. lib. II, cap. 7. Nimium frigus, quemadmodum etiam æſtus flagrantior, lædit ſtatuas æreas, maximè tamen novellas. Horat. lib. II, Satyrâ 5, — *rubra Canicula findet Infanteis ſtatuas.* — Diod. Siculus biblioth. lib. III, ὥστε διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους χαλκοῖ μὲν ἀνδριάντες ῥήγνυνται. *Vbi ob intentionem frigoris æreæ etiam ſtatuæ franguntur.*

Æra exterſa rubiginem celerius trahunt, quàm neglecta. Servari ea optimè in liquidâ pice tradunt. Plin. XXXIV, 9.

Æramenta contra æruginem, coloriſque gratiâ elegantioris, amurcâ decoctâ ungi tradit Plinius lib. XV, cap. 8. Vide quoque Catonem de Re ruſt. cap. 98.

Valer. Maximus lib. I, cap. 8, quod eſt de Miraculis, Poſſunt & illa miraculorum loco poni, inquit, quod deuſto Sacrario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum repertum eſt: quod Ser. Tullii ſtatua, cùm ædes Fortunæ conflagraſſet, inviolata permanſit: quod Q. Claudiæ ſtatua, in veſtibulo templi Matris Deûm poſita, bis eâ æde incendio conſumptâ, in ſuâ baſi flammis intacta ſtetit. Cæterùm non videtur hoc tanta dignum admiratione, quod nos mirari vult Valerius; ſi quidem verum eſt, quod lib. XXXV, cap. 15, tradit Plinius, æramenta bitumine illita igni reſiſtere. Poſtquam enim multiplicem bituminis uſum retulit,

tulit, *in reliquo uſu*, inquit, *æramentis illinitur, firmatque ea contra ignes. Diximus & tingi ſolitas ex eo ſtatuas & illini.*

AMVRCA, ἀμοργή. eſt verò amurca, ut loquitur Plin. XV, 3, *ſanies olivæ amara*. Varroni lib. I de Re ruſt. cap. 64, amurca dicitur eſſe *humor aquatilis ac retrimentum* ex oleâ expreſſâ. Tzetzes Chil. XII, hiſt. 430, vocat τρύγα τ̃ ἐλαίυ, *fecem olei*. unde etiam ibidem parœmiam ἀνδϱιὰς ἀμόργινος, *ſtatua ex amurca*, ad nihili res accommodat. prorſus ac ſi quis ex denſiore amurcâ, quæ quaſi fex eſt olei, ſtatuam faciat.

ARGENTI uſum in ſtatuas primùm ad honorem divi Auguſti in adulationem temporum tranſiſſe, falſò exiſtimatur. Iam enim triumpho magni Pompeji reperimus tranſlatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam ſtatuam; item Mithridatis ejus patris; & currus aureos argenteoſque. Plin. XXXIII, 12. Auguſtus tamen ſtatuas omnes argenteas olim ſibi poſitas, conflavit; atque ex iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit, teſte Suetonio in Aug. cap. 52. At Dio lib. LIII in alios uſus has ſtatuas ab eo conflatas fuiſſe tradidit.

Domitianus non niſi aureas & argenteas ſtatuas in Capitolio poni ſibi permiſit, ac ponderis certi. Sueton. in Domit. cap. 13. Pauſanias in Atticis teſtatur in Tholo, qui Curiæ quingentorum proximus erat, fuiſſe quædam ex argento ſigna magnitudinis modicæ.

Thenſa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circenſibus in circum ad pulvinar vehuntur. Feſtus.

AROMATVM tantam vim in funere Syllæ à fœminis collatum teſtatur Plut. in Syllâ, ut præter aromata decem & ducentis ferculis illata, ingens quoque ipſius Syllæ ſimulachrum, quemadmodum & lictoris, ex pretioſo thure ac cinnamomo fuerit effectum. Empedocles Acragantinus victoriam in Olympico certamine adeptus equis, quum Pythagoricus eſſet, ac proinde ab animatis abſtinendum ſibi putaret, bovem è myrrhâ, thure, aliiſque aromatibus pretioſis effictum diſtribuit iis, qui ad ſolemnem hunc totius Græciæ conventum confluxerant. Athenæus Deipnoſ. lib. I, cap. 3. Euſtath. ad verſum 8 Odyſſ. Γ. Laërtius tamen lib. VIII, in Empedocle, quemadmodum & Philoſtr. de vitâ Apollonii lib. I, cap. I, bovem hunc ex melle & farinâ confectum fuiſſe tradunt. De Iſide, quæ ſoror & conjux Oſiridis fuit, ſimile quid refert Diod. Siculus lib. I.

AVRVM optimum in Colophone monte Aſiæ generatur. meminit Colophonii hujus auri Iulianus Imp. orat. II. Libanius orat. XI. Suidas in Χρυσὸς κολοφώνιος. Apoſtolius quoque & Zenobius parœmiographi. præcipuè tamen Tzetzes Chiliade XII, hiſt. 402, & 404, ubi & alia plura non ignobilis auri genera recenſet.

Aurea ſtatua prima omnium nullâ inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant holoſphyraton, in templo Anaitidis poſita dicitur, numine gentibus illis ſacratiſſimo. Direpta eſt Antonii Parthicis rebus. Scitumque narratur dictum unius veteranorum Bononiæ, hoſpitali divi Auguſti cœnâ, cùm interrogaretur, Eſſetne verum, eum, qui primus violaſſet hoc numen, oculis membriſque captum exſpiraſſe? reſpondit enim, tum maximè Auguſtum de crure ejus cœnare, ſeque illum eſſe, totumque ſibi cenſum ex eâ rapina eſſe. Plin. XXXIII, 4.

Antiochum Cyzicenum ferunt aureum Iovem cubitorum decem ex delubro ſuſtuliſſe, & ex ære bracteolis ſubſtituiſſe fucatum. Arnob. lib. VI. Vt alia pleraque, ita & hoc hauſit ex Clem. Alexandrini Protreptico.

Apud Babylonios in ſacello quodam templi Beli magnum erat Iovis ſedentis ex auro ſimulachrum, & alia inſuper ſtatua duodecim cubitorum, è ſolido auro. vide Herodotum lib. I.

Cypſelum Corinthiorum tyrannum in Olympiâ conſecraſſe aureum Iovis ſimulachrum ferunt. Pauſanias in Eliacis priorib. apud Strabonem quòque lib. VIII, in teſtimonium divitiarum Cypſeli refertur τὸ ὀλυμπιάσιν ἀνάθημα Κυψέλου, σφυρήλατος χρυσοῦς ἀνδριὰς εὐμεγέθης, *Donum Cypſeli in Olympiis, ſtatua magna ex auro fabricata.* Cotho portus erat Carthaginenſium habens nobile templum Apollinis, οὗ τό, τε ἄγαλμα κατάχρυσον ἦν, καὶ δῶμα αὐτοῦ χρυσήλατον ἀπὸ χιλίων ταλάντων σταθμοῦ περιέκειτο, *Cujus ſignum inauratum erat, & tectum auro coopertum, uti ponderis eſſet mille talentorum.* vide Appianum de bellis Punicis.

Pompejus Magnus tertio triumpho tranſtulit ſigna aurea tria; Minervæ, Martis, & Apollinis. Plin. lib. XXXVII, cap. 2.

Dianæ Epheſiæ ſimulachrum aureum. Xenophon lib. V de exped. Cyri.

Dianæ Scythicæ ſimulachrum ab Oreſte & Pylade abreptum, è ſolido fuit auro. vide Cedrenum. delatum id ab Oreſte Ariciam. ſed cùm poſtea Romanis ſacrorum crudelitas diſpliceret, quamquam ſervi immolarentur; ad Laconas Diana tranſlata eſt, ubi ſacrificii conſuetudo adoleſcentum verberibus ſervabatur, qui vocabantur Bomonicæ, quia aris ſuperpoſiti contendebant, qui plura poſſent verbera ſuſtinere. Hyginus fabulâ 261.

Bendis, Anubis, Attis, & Mithres ὅλοι ὁλόχρυσοι, καὶ βαρεῖς, καὶ πολυτίμητοι ὡς ἀληθῶς, *toti aurei, & graves, & ut vere venerandi.* Lucian. in Iove tragœdo.

Hominum primus & auream ſtatuam & ſolidam Gorgias Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit, LXX circiter Olympiade. Tantus erat docendæ oratoriæ artis quæſtus. Plin. lib. XXXIII, cap. 4. Cicero III de Orat. Valerius Maximus lib. VIII, cap. ultimo.

Alexandri Macedonis ſtatua aurea poſita fuit in templo Apollinis Delphici. Herodotus lib. VIII.

Phrynes, ſcorti nobilis, auream ſtatuam Delphis in ſublimi columnâ erexerunt Græci. Ælianus var. hiſt. IX, 32. vide quoque Plut. in libello Cur Pythia nunc non reddat oracula càrmine.

Crœſus inter templi Delphici donaria conſecravit auream ſtatuam fœminæ panes ſibi facientis; propterea quod inſidias novercæ venenum privigno miſcentis, à capite ſuo in peſſimæ fœminæ liberos averterat. Plut. Cur Pythia nunc non reddat orac. carm. Herodotus lib. I; εἴδωλον χρύσεον τρίπηχυ, *ſimulachrum aureum tricubitale*, fuiſſe dicit.

Artemidoro auream Epheſii ſtatuam in templo poſuere, quod Heracleotidem deſciſcentem Romæ dictâ cauſâ Epheſiorum eſſe evicit. vide Strabonem lib. XIV.

Mithridatis coloſſus aureus pedum ſex (χρύσεος ἑξάπηχυς κολοσσὸς) ab Lucullo triumphante tranſlatus eſt. vide Plut. in Lucullo.

Ædem Pietatis in foro olitorio dedicavit M. Acilius Glabrio duumvir; ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italiâ ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Livius lib. XL ab v. c. Valer. Max. lib. II, cap. 5.

Caligula templum numini ſuo proprium, & ſacerdotes, & excogitatiſſimas hoſtias inſtituit. In templo ſimulachrum ſtabat aureum Iconicum, amiciebaturque quotidie veſte, quali ipſe uteretur. Sueton. in Calig. cap. 22.

Vitellius Narciſſi & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit. Suetonius in Vitellio, cap. 2.

Britannico ſtatuam auream in Palatio poſuit Titus Imperator. vide Suetonium in Tito, cap. 2.

Domitianus nonniſi aureas & argenteas ſtatuas in Capitolio poni ſibi permiſit, ac ponderis certi. Sueton. in Domitiano cap. 13. Injuncti ponderis rationem videtur expreſſiſſe Stat. Papinius lib. V Sylv. ea quæ inſcribitur, Abaſcantii in Priſcillam pietas *,

* verſ. 191.

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteant ſacri centeno pondere vultus
Cæſaris. —

Claudio Imp. ſucceſſori Valeriani & Galieni Impp. populus Rom. in Capitolio auream poſuit ſtatuam, quod Gothos Illyricum Macedoniamque per quindecim annos vaſtantes incredibili ſtrage deleverat. Euſeb. in Chronicis ad annum Domini CCLXXII. Iſidorus Chron. Gothorum, Erâ CCXCIII. Iornandes de Regn. ſucceſſ.

Leonem aureum decem talentorum pondo Apollini Delphico ſacravit Crœſus. vide Herodotum lib. I.

Buculas

Buculas aureas, Crœſi donum, habuit Epheſus. Herodotus lib. I.

Cercopithecum aureum pro numine colebant incolæ Thebarum Ægyptiarum. Iuvenalis Satyrâ xv,

Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ reſonant ubi Memnone chordæ,
Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.

Aureus currus Solis ornabat faſtigium porticus ab Auguſto Cæſare Apollini ſacratæ. vide Propert. lib. II, Eleg. 31.

Molam auream ſex talentorum pondo Xerxes Megabyzo Babylonis expugnatori præter alia multa donavit. quod munus apud Perſas omnium regiorum munerum præſtantiſſimum judicatur. Cteſias in Perſicis apud Photium.

Platanum auream atque auream vitem inter reliquam ſupellectilis regiæ pompam circumvehebant reges Perſarum. ac vitem quidem in regio cubiculo diſtendi volebant. quandoque etiam ſub eâ legatos audiebant, ac jus dicebant; non tam ab ipſâ fortè platano ac vite majorem majeſtati ſuæ venerationem acceſſuram ſperantes, quàm à ſmaragdis, carbunculis Indicis, aliiſque gemmis uvas repræſentantibus. vide Athenæum lib. XII, cap. 2, & 9. meminit quoque aureæ hujus platani Xenophon ἑλληνικῶν lib. VII. quemadmodum & Dio Chryſoſtomus orat. LVIII. quod verò Darium Pythius Lydus aureâ hac platano ſimul ac vite donaverit, diſcimus ex Herodoti lib. VII. vide quoque Plinium lib. XXXIII, cap. 10. quibus adde Himerium ἐν μελέταις, ubi Theodoro Samio vitem hanc elaboratam teſtatur. de Xerxis aureâ platano vide Euſtath. ad verſum 307 Iliad. A. ne tamen arbitremur Perſarum reges Pythio iſti tantùm debuiſſe platanum hanc vitemque; obſervandum hîc eſt quod tradit Plinius lib. XXXIII, cap. 3, *jam Cyrus devictâ Aſiâ,* inquit, *auri pondo* XXXIV *millia invenerat, præter vaſa aurea, aurumque factum, & in eo folia ac platanum vitemque.* Poſteriora quoque ſæcula ab inſanis hiſce luxuriæ impenſis minimè abhorruiſſe conſtat: quandoquidem Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Aſiâ, Ponto, gentibuſque & regibus egit, tranſtulit inter alia *montem aureum quadratum, cum cervis, & leonibus, & pomis omnis generis, circumdatis vite aureâ.* Plin. XXXVII, 2. Michaël denique Imp. exhauſtâ per libidines omni gazâ imperatoriâ, non gryphes modò aureos conflavit, verùm etiam auream illam platanum, quæ non tantùm auri ſplendore ſpectantium oculos tenebat, ſed & cantillantium avicularum propè vivis vocibus aures demulcebat. vide Cedrenum, nec non Conſtantini Manaſſis annales.

CEREAS majorum imagines in atriis oſtentabant adprimè nobiles;

homines verò novi, ſuas tantùm; ignobiles denique, nullas. vide Plinii & Valerii Maximi de hac re verba, lib. XI, cap. 8, § 7, à nobis allata. quibus adde Diodori Siculi verba prout ea deſcripſit Photius in Excerptis

* verſ.591. ex libro XXXI. Ovid. I Faſtorum *,

Perlege diſpoſitas cineroſa per atria ceras:
Contigerant nulli nomina tanta viro.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 8,

Nec te decipiant veteri cincta atria cerâ.

Imagines has aperire, & quaſi in publicum proferre ſolebant, ſi quando grave aliquod crimen ſpectatæ probatæque innocentiæ teſtimonio publicè diluiſſent. Tullius pro P. Syllâ: *Nam ipſe quidem,* inquit, *ſi erit veſtro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ ſolatia reliquæ vitæ, quibus lætari & perfrui poſſit? domus erit, credo, exornata; aperientur majorum imagines; ipſe ornatum ac veſtitum recuperabit.* In publicis quoque ſolemnitatibus non modò aperiebant; verùm etiam ſtudioſè exornabant eas, *ταύτας δὲ τὰς εἰκόνας ἔν τε τῶν δημοτελέσι θυσίαις ἀνοίγοντες κοσμοῦσι φιλοτίμως.* vide Polybium lib. VI. In funebri denique pompâ majorum imagines producebantur, ſuppreſſis tantùm imaginibus eorum, qui hoſtes reip. fuiſſe videbantur. Ita Plutarchus in Iulio Cæſare veluti inſolens quid notat, quod non tantùm uxorem Marii Iuliam, amitam ſuam, defunctam eximiè laudavit in foro; verùm etiam, quod auſus eſt imagines Marii in funere ejus præferre. Etenim eæ tum primùm poſt Syllæ dominatum conſpectæ fuerunt; ex quo nempe Marius fuerit hoſtis judicatus. Tacitus quoque ſub finem libri tertii Annal. notat, quod in funere Iuliæ, C. Caſſii uxoris, viginti clariſſimarum familiarum imagines antelatæ ſunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejuſdem nobilitatis nomina: *ſed præfulgebant,* inquit, *Caſſius atque Brutus; eo ipſo, quod effigies eorum non viſebantur.*

Magi quoque cereas fingunt eorum imagines, propter quos carmen

† verſ.91. inſtituunt. Ovid. Heroïd. epiſt. VI, quæ Hypſipyles ad Iaſonem †,

Devovet abſentes ſimulachraque cerea fingit,
Et medium tenues in jecur urget acus.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 6,

Sagaque Phœniceâ defigit nomina cerâ,
Et medium tenues in jecur urget acus.

‡ verſ.577. vide eundem Faſtorum lib. II ‡. quemadmodum & Horat. lib. I, Satyrâ VIII. Pleniſſimè Servius ad illud Virgilii Eclogâ VIII,

Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit
Vno eodemque igni; ſic noſtro Daphnis amore.

Fecerat illa duas imagines, inquit Servius, alteram ex limo, qui igne fit durior;

durior; alteram ex cerâ, quæ igne ſolvitur. ut videlicet mens amatoris ita dureſceret ad illam, quam tunc amabat, omneſque alias, ſicut ad ignem limus; & ad ſe ita molliretur & ſolveretur amore, ut cera ad ignem liqueſcit.

CICER. ἐρεβίνθινος Διόνυσος, ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων, *Bacchus ex cicere de iis dicimus, qui nullius ſunt momenti*, Heſychius. Suidas. eodem planè ſenſu, quo ſupra fuit ἀνδρειὰς ἀμόργινος.

DENTES FLUVIALIS EQUI, deficiente ebore, ſignis faciendis ab artificibus quandoque adhibiti. Cyziceni certè cùm Proconneſios bello adegiſſent, ut ſibi fierent inquilini, Dindymenæ matris ſignum è Proconneſo aſportarunt; aureum illud fuit: facies, quum deeſſet ebur, è fluvialium equorum dentibus eſt fabricata. τὸ πρόσωπον, ἀντὶ ἐλέφαντος, ἵππων τῶν ποταμίων ὀδόντες εἰσὶν εἰργασμένοι, Pauſanias in Arcadicis.

EBUR. *dentibus elephantorum ingens pretium*, inquit Plin. VIII, 10. *& Deorum ſimulachris laudatiſſima ex iis materia.* Athenienſes certè Phidiam tulerunt, quamdiu is marmore potius, quàm ebore, Minervam fieri debere dicebat, quod diutius nitor eſſet manſurus: ſed ut adjecit, & vilius; tacere juſſerunt. Valer. Maximus lib. 1, cap. 1, exemplo externo 7. φασὶ διὰ πολλὴν πυκνότητα καὶ στερρότητα τὸ τοιοῦτον ὀστέον ἄφθορον διαμένειν, ἐφ' ὅτι μήκιστον μηδεμίαν ἐκ χρόνου βλάβην παραδεχόμενον. *dicunt ob magnam craſſitiem & ſoliditatem os hujuſmodi incorruptibile permanere, quoniam cum ſit longiſſimum, nullam ex tempore noxam recipit.* Gregor. Nyſſenus Homil. XIV in Cant. Canticorum. optimum hic eſt Adulicum ebur, de quo vide Arrianum in Periplo maris Erythræi.

Minervæ Aleæ ſignum, unà cum dentibus apri Calydonii, Auguſtus Cæſar, victo Antonio, Tegeatibus eripuit. ac Aleæ quidem Minervæ ſignum Romæ conſpiciebatur in aditu fori ab Auguſto conſecrati. eſt verò ſignum id ex ebore totum: ars autem Endii. τοῦτο μὲν δὴ ἐνταῦθα ἀνάκειται ἐλέφαντος διὰ παντὸς πεποιημένον· τέχνη δὲ Ενδίου. Pauſanias in Arcadicis.

Alalcomenæ modicus in Bœotiâ vicus fuit, habuitque in proximo ædem Minervæ, cum antiquiſſimo ejuſdem Deæ ſigno ex ebore. eripuit illud Sylla. Pauſanias in Bœoticis.

Iovem eburneum fecit Praſiteles in Metelli æde, quà campus petitur. Plinius lib. XXXVI, cap. 5.

Agrigentini cognominem urbi fluvium ſpecioſi pueri formâ ex ebore fecerunt; atque eburneæ huic ſtatuæ Delphis conſecratæ, ipſius fluvii nomen inſcripſerunt. Ælian. var. hiſt. 11, 33.

Herodis ſophiſtæ ſtadium Panathenaïcum habuit fanum Fortunæ cum eburneo Deæ ſigno. Philoſtr. lib. 11 de vitis Sophiſt. in Herode.

Digitized by Google

Nicomedis Bithyniæ regis ſimulachrum ex ebore conſpiciebatur Romæ in foro Trajani. Pauſanias lib. v.

Britannico equeſtrem ſtatuam ex ebore poſuit Titus. vide Suetonium in Tito, cap. 2.

Domum eburneam ædificavit rex Achab. 1 Regum, XXII, 39.

Tenſa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circenſibus in Circum ad pulvinar vehuntur. Feſtus.

De emolliendi eboris ratione, ut quovis flecti poſſit, elegans eſt Plutarchi locus in libello An vitioſitas ad infelicitatem ſufficiat. Fortuna non perficit infelicitatem, inquit, niſi à pravitate adjuta. ſicut enim oſſa finduntur filo, poſtquam aceto & cinere ſunt perhumectata: quemadmodum etiam ebur zytho emollitum atque laxatum flectunt, inque varias formas fingunt; aliter verò non poſſunt: ſic Fortuna, quod ex ſeſe malè affectum mollitumque eſt vitiis, ſuperveniens vulnerat atque pertundit.

Quali glutino artifices, qui circa ebur verſantur, ſoleant uti, docet Ælianus lib. XII de Animalibus, cap. 32. vide locum.

Raphani ebora poliunt. Plinius lib. XIX, cap. 5.

Sulphur (θεῖον) adhibuit Phidias Olympium faciens Iovem, ut eboris materiam durabiliorem faceret. Dio Chryſoſtomus orat. XII, quæ eſt de Cognitione Dei. vide locum.

Altis in Olympiâ maximè paluſtris eſt locus: quamobrem etiam Iovis Olympii eburneum ſignum, ibi conſecratum, oleo ab aquoſi ſoli injuriâ defenditur. Pauſanias lib. v. Exiſtimatur oleum ebori vindicando à carie utile eſſe. certè ſimulachrum Saturni Romæ intus oleo repletum eſt. Plin. lib. XV, cap. 7. Methodius quoque apud Photium in Excerptis ex orat. de Reſurrectione teſtatur Phidiam, cùm Piſæam ſtatuam ex ebore formaſſet, imperaſſe ut oleum interius infuſum ſemper è ſimulachro promanaret, ut illi immortalem vim hoc modo conciliaret. propè Pellenen eſt Minervæ templum, atque in eo ſignum Deæ ex ebore: teſtanturque Pellenæi ſub ipſâ baſi Minervæ altè deſcendere adytum, atque ex eo humidum halitum efflari, qui ſit ebori tuendo peridoneus. Pauſanias lib. VII, in Athenienſium arce, eminenti ſcilicet & ſaxoſo loco, eburneum Minervæ ſimulachrum adſperſu aquæ à ſiccioris loci incommodis vindicatur. Epidauri verò ſolium ipſum, cui eburneum Æſculapii ſignum inſidebat, puteo imminens factum fuiſſe traditur. vide Pauſaniam lib. v.

Tiburtino cœlo tale dicitur fuiſſe temperamentum, ut rebus pleriſque, præcipuè tamen ebori præſtiterit candorem. Martial. lib. IV, Epigr. 62,

Tibur in Herculeum migravit nigra Lycoris,
Omnia dum fieri candida credit ibi.

Idem

Idem lib. VIII, Epigr. 28,

Lilia tu vincis, nec adhuc delapſa liguſtra,
Et Tiburtino monte quod albet ebur.

Silius Italicus lib. XII,

Quale micat, ſemperque novum eſt, quod Tiburis aura
Paſcit ebur. —

Propert. lib. IV, Eleg. 7, — *Herculeo numine pallet ebur.*

ELECTRUM, ſi poëtis fides habenda eſt, nihil aliud eſſe credemus, quàm — *ab arbore lapſas Heliadum lachrymas,* ut loquitur Ovid. X Metam. * ſed hanc opinionem jam olim exploſit Lucianus in opuſculo de Electro, ac præter eum plures alii. Pauſanias lib. V, tradit, electrum quidem in Padi fluminis arenis reperiri nonnunquam; pretioſiſſimum autem id genus electri judicari, quod nonniſi rarò inveniatur: teſtatur adhæc, Auguſto Cæſari ſtatuam ex hoc electri genere poſitam fuiſſe Romæ in foro Trajani. τὸ δὲ ἄλλο ἤλεκτρον, inquit, ἀναμεμιγμένος ἐστὶν ἀργύρῳ χρυσός, *aliud vero electrum eſt aurum argento mixtum.* rectè itaque Tertullianus adv. Hermogenem, *electrum, licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, ſed electrum: à cujus habitu qui divertit, pariter & à vocatu ejus recedit, appellationis, ſicut & conditionis proprietate.* Plinius denique lib. XXXIII nat. hiſt. cap. 4, fuſiùs aliquanto electri naturam explicans, nativum à factitio non obſcurè diſtinguit. *omni auro,* inquit, *ineſt argentum vario pondere, alibi denâ, alibi nonâ, alibi octavâ parte. in uno tantùm Galliæ metallo, quod vocant Albicratenſe,* XXXVI *portio invenitur, ideoque cæteris præeſt. Vbicunque quinta argenti portio eſt, electrum vocatur. ſcrobes eæ reperiuntur in Canaleienſi. Fit & curâ electrum, argento addito. quod ſi quintam portionem exceſſit, incudibus non reſiſtit. Et electro autoritas, Homero teſte; qui Menelai regiam auro, electro, argento, ebore, fulgere tradit. Minervæ templum habet Lindos, inſula Rhodiorum, in quo Helena ſacravit calicem ex electro. adjicit hiſtoria, mammæ ſuæ menſurâ. Electri natura eſt, ad lucernarum lumina clarius argento ſplendere. Quod eſt nativum, & venena deprehendit: namque diſcurrunt in calicibus arcus cæleſtibus ſimiles, cùm igneo ſtridore, & geminâ ratione prædicunt.* poſtremum hoc etiam Serenus confirmat, 62 præcepto med.

Produnt electri variantia pocula virus.

Liquet igitur, Electrum nihil aliud olim fuiſſe, quàm argentum auro vel naturâ vel arte confuſum. poſtea tamen omiſſâ miſcendorum metallorum ſcientiâ, aliarum quoque rerum cum auro argentoque commixtionem pro electro habuerunt, vitri puta lapillorumque ſplendicantium. Ἤλεκτρον, ἀλλότυπον χρυσίον, μεμιγμένον ὑέλῳ καὶ λιθείᾳ· οἵας ἐστὶ κατασκευῆς ἡ τῆς ἁγίας σοφίας τράπεζα, *Electrum, Aurum ex alieno genere conflatum, vitro, & lapillis mixtum,*

* verſ. 262.

mixtum, cujuſmodi ſtructuræ eſt ſanctæ Sophiæ menſa. Suidas in ἤλεκτρον, & in χαλκολίβανον. quam menſam ex electro Suidas fuiſſe teſtatur. De eâ ſic Cedrenus, τότε ποιεῖ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἔργον ἀμίμητον. ἀπό τε γὰρ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθου παντοίου, καὶ ξύλου, καὶ μετάλλου, καὶ εἴδους ἄλλου, ὅσα τε γῆ φέρει, καὶ θάλασσα, καὶ πᾶς ὁ κόσμος, ἐκ πάντων συνάξας τὰ μὲν κρείττονα καὶ τιμιώτερα πλείονα, τὰ δὲ ἐλάττω ἐνδεέστερα, τὰ τηκτὰ πήξας, τὰ ξηρὰ ἐπέβαλε, καὶ οὕτως εἰς τύπον ἐπιχέας ἀνεπλήρωσεν αὐτήν· ὅθεν καὶ ποικίλη φαινομένη, θάμβος παρέχει τοῖς εἰς αὐτὴν ἀτενίζουσιν. *Sacram quoque menſam tum fecit, opus imitatione nulla æquandum. Conſtabat auro, argento, omnis generis lapidibus, lignis, metallis, omnibuſque rebus quas terra fert, & mare, & totus mundus. Ex omni materia pretioſiora plura, viliora pauciora collegerat, liquatiſque iis quæ fluunt, ſicca illis immiſerat, atque ita formam menſæ abſolverat. Itâque varium illud opus contuentibus ſtuporem injiciebat.* vide quoque Codinum de Originibus Conſtantinopolitanis. deficiente denique & hac arte, ſuccinis electri nomen, teſte Euſtath. ad verſum 293 Dionyſii τοῦ περιηγητοῦ videtur attributum, ἤλεκτρος νῦν, inquit, οὐχὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κρᾶμα· λίθος δέ τις χρυσοειδὴς, ἐξ οὗ καὶ λαβαὶ μαχαίραις γίνονται, ἀχύρων ἐφελκυστικαί, ὡς ἡ μαγνῆτις σιδήρου. *Electrum nunc non eſt auri & argenti mixtura: ſed lapis auro ſimilis, ex quo etiam gladiorum manubria fiunt, quæ paleas attrahunt ſicuti magnetes ferrum.*

FARINA. apud Athenienſes extra urbem celebrantur Diaſia. Ita vocant feſtum Iovi Meilichio ſacrum; atque in eo πανδημεὶ θύουσι πολλοὶ, οὐχ ἱερεῖα, ἀλλὰ θύματα ἐπιχώρια. *immolant multi non veras: ſed ex farinæ ſubactæ maſſa victimas ad verarum ſimilitudinem factas, quibus indigenæ uti ſolebant.* Thucyd. lib. I, ubi vetus Scholiaſtes θύματα exponit τινὰ πέμματα εἰς ζώων μορφὰς τετυπωμένα, *bellaria quædam in animalium formam efficta.* dicitur Iupiter Proſerpinæ Cyzicum urbem in dotem dediſſe, quam propterea Cizyceni ſummo ſtudio venerantur, eique quotannis atram bovem immolant; quod cùm ſtato ſolemnitatis illius tempore præſtare non poſſent, eò quod à Mithridate obſeſſi ad omnium rerum extremas anguſtias erant adducti, bovem quendam ex opere piſtorio finxerunt. Vide Appianum de bello Mithridatico.

Θύανον, τὴν θυώνην, πέμμα δέ ἐστιν ἀντὶ βοός. Heſychius.

Πέλανοι, vide Pollucem Onomaſt. lib. VI, cap. II. quemadmodum & Suidam in Βοῦς ἕβδομος.

In veneficarum incantationibus, ut cerea imago ſupra fuit, ita quandoque etiam adhibebatur πέμμα στάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον, *Farina cocta & in hominis formam efficta.* Heliodorus lib. V Æthiop.

Maniæ, turpes deformeſque perſonæ. Manias Ælius Stilo dici ait ficta quædam ex farinâ in hominum figuras, quia turpes fiant; quas alii Manio-

Digitized by Google

Maniolas appellant. Feſtus. vide quoque Macrob. lib. I Saturn. cap. 7.

Panem quoque piſtores in varias effingebant formas. Manilius lib. v Aſtronom. in genitura piſtoris,

Atque unum genus in multas variare figuras.

Priapi certè ſiliginei meminit Martialis lib. XIV, Epigr. 69,

Si vis eſſe ſatur, noſtrum potes eſſe Priapum;
Ipſa licet rodas inguina, purus eris.

Atque hoc eſt illud, quod idem ibidem Apophor. 222 dicit,

Mille tibi dulces operum manus iſta figuras
Exſtruit: huic uni parca laborat apis.

FERRVM quoque ſtatuis olim præbuit materiam; quemadmodum ſupra § I, mentio injecta eſt Herculis ferrei, quem fecit Alcon; & alibi quoque meminimus Athamantis è ferro. quod verò difficilis admodum ac valdè laborioſa res ſit è ferro ſigna facere, diſcimus ex Pauſaniâ in Phocicis.

Epaminondæ ferreâ effigie apud Meſſenios Æſculapii fanum adornatum fuit, teſte Pauſaniâ in Meſſeniacis.

In Apollinis Delphici templo viſebatur Herculis cùm hydrâ conflictus; è ferro tam Hercules eſt, quàm hydra. Spectantur etiam cum admiratione Pergami leonis & apri capita, & ipſa ferrea. Pauſanias lib. x.

Anaſtaſii regum rapaciſſimi ac violentiſſimi ſtatua fuit è ferro. vide Anthol. Græc. Epigramm. lib. I I, cap. 50.

Ferreus Cupido in Dianæ templo ſine aliquâ alligatione pendens memoratur Caſſiodoro Variarum I, 45.

Ferreum Martem, teſte Claudiano Epigr. 14, Veneris ſtatua ex magnete fabricata ad ſe attrahens, quibuſdam quaſi occultis illecebris ad ſe perlicere videtur.

Ferrum aceto & alumine illitum fit æri ſimile. à rubigine vindicatur ceruſſâ, & gypſo, & liquidâ pice. Hæc eſt temperatura à Græcis antiodes dicta. Ferunt quidam & religione quadam id fieri; & extare ferream catenam apud Euphratem amnem, in urbe quæ Zeugma appellatur, quâ Alexander magnus ibi vinxerat pontem; cujus annulos, qui reflexi ſunt, rubigine infeſtari, carentibus eâ prioribus. Plin. lib. XXXIV, cap. 15.

FIGVLINI OPERIS bovem immolavit Pythagoras, cùm profeſſionis ſuæ inſtituto verum bovem mactare prohibitus eſſet. vide Greg. Nazianzenum epiſt. 183.

M. Varro tradit Turianum à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priſcus effigiem Iovis in Capitolio dicandam. fictilem eum fuiſſe, & ideò miniari ſolitum: fictiles in faſtigio templi ejus quadrigas. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodie-

que materiæ nomen in Vrbe retinet. Hæ enim tum effigies Deûm erant laudatiſſimæ. nec pœnitet nos illorum, qui tales coluere. aurum enim & argentum, ne Diis quidem conficiebant. Durant etiam nunc pleriſque in locis talia ſimulachra. Faſtigia quidem templorum etiam in Vrbe crebra & municipiis; mirâ cælaturâ, & arte, ævique firmitate certiora auro, certè innocentiora. Plin. lib. xxxv, cap. 12. Iuvenalis Satyrâ xi *,

*verſ.115.

> *Hanc rebus Latiis curam præſtare ſolebat*
> *Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro.*

Ovid. lib. 1 Faſtorum †,

† verſ.221.

> *Iuppiter anguſtâ vix totus ſtabat in æde,*
> *Inque Iovis dextrâ fictile fulmen erat.*

Athenis non longè à Bacchi fano in cellâ quadam viſebantur aliquammultæ ſtatuæ fictiles; quibus expreſſus erat Athenienſium rex Amphictyon, cum alios Deos, tum Liberum patrem convivio excipiens. vide Pauſaniam in Atticis.

In Ceramico, viâ urbis Athenienſis, porticus erat qui Regis dicebatur. præter Ceramum Heroëm in hac porticu ſimulachra ſunt è terrâ coctâ, Theſeus Scironem in mare abjiciens, & Aurora Cephalum rapiens. Pauſanias in Atticis.

Tritia, urbs Achæorum, fanum habuit quod Maximorum Deorum vocatur. ſimulachra fictilia ſunt. Pauſan. in Achaïcis.

FOENVM. ſimulachra effigieſque hominum è fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur. Aſc. Pedianus in orat. Ciceronis pro C. Cornelio. vide quoque Scaligerum in Feſtum, ad vocem *Pilæ*.

GYPSVM. *cognata calci res gypſum eſt,* inquit Plin. lib. xxxvi, cap. 24. vide locum. *Hominis imaginem gypſo è facie ipſâ primus omnium expreſſit, ceraque in eam formam gypſi infuſâ emendare inſtituit Lyſiſtratus Sicyonius frater Lyſippi. Hic & ſimilitudinem reddere inſtituit; ante eum quàm pulcherrimas facere ſtudebant. Idem & de ſignis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantùm, ut nulla ſigna ſtatuæve ſine argillâ fierent.* Plin. xxxv, 12.

Stymphali vetuſta eſt ædes Stymphaliæ Dianæ. ſub ejus templi lacunaribus poſitæ ſunt aves Stymphalides: cæterùm non eſt facilè internoſcere, ligneæne eæ ſint, an gypſeæ. vide Pauſaniam in Arcadicis.

Gypſeum Liberi patris ſimulachrum, picturâ illuminatum, quod erat Creuſide, ſupra retulimus lib. II, cap. 8, §, 10.

IASPIS. *magnitudinem Iaſpidis undecim unciarum vidimus; formatamque inde effigiem Neronis thoracatam.* Plin. xxxvii, 9. quin verò & alia plura minutula ex Iaſpide fecerint ornamenta, dubitare non poterit, qui ex eodem

dem

dem Plinii loco didicerit, *totum Orientem pro amuletis eam geſtaſſe.* quâ de re ſic Dionyſius ὁ περιηγητὴς *, ubi agit de mari Caſpio, * verſ.724.

> *Φύει δὲ κρύσταλλον, ἰδ᾽ ἠερόεσσαν ἴασπιν,*
> *Ἐχθρὴν Ἐμπούσῃσι, καὶ ἄλλοις εἰδώλοισι.*
> *Gignit autem cryſtallum & aerii coloris Iaſpim,*
> *Infeſtam Empuſis, & aliis ſpectris.*

ad quæ verba vide quæ annotavit Euſtathius.

LANEÆ EFFIGIES Compitalibus noctu dabantur ad compita, Feſtus. vide eundem in *Pilæ*. Veneficæ quoque præter eas, quas ſupra memoravimus imagunculas è cerâ aut farinâ, laneas quoque nefandis ſacris effigies adhibere ſolebant; ut ex Horatio lib. I, Satyrâ 8, diſcere eſt.

MAGNES apud Theophraſtum de Lapidib. refertur inter lapides tornatiles. Claudianus certè Epigr. 14 meminit Veneris è magnete fabricatæ, quæ ferreum Martis ſimulachrum, ſacerdote nuptialis feſti ſolemnia quaſi celebrante, ad ſe ſponte rapiat, viviſque complexibus implicatum arctiſſimè alliget. vide locum. pari prorſus impoſturâ malignum ſpiritum Alexandriæ in templo Serapis venerationem Idolis ſuis apud imperitiores quæſiviſſe, teſtis eſt D. Proſper de Promiſſionib. & prædictionib. Dei, parte III, promiſſ. 38. vide locum.

MARGARITÆ. Cn. Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Aſiâ, Ponto, gentibuſque & regibus egit, imaginem ſuam è margaritis tranſtulit. Plin. XXXVII, 2.

MARMOR. *marmorum genera & colores non attinet dicere, in tantâ notitiâ: nec facile eſt enumerare, in tantâ multitudine. quoto quoque enim loco non ſuum marmor invenitur?* Plinius lib. XXXVI, cap. 7.

Calor de lignis oleæ, cùm ſit corporibus ſalutaris, perniciosius eſt balneis, & ad diſſolvendas juncturas marmorum efficaciter noxius. Macrob. lib. VII Saturnal. cap. 16.

Marmorarii juncturas unguibus probant. Servius ad verſum 276 lib. II Georg.

Καλορύττουσιν οἱ τεχνῖται τοὺς ἐργασίμους λίθους, ὥσπερ ἐκπεπαινομένους ὑπὸ τῆς θερμότητος· οἱ δὲ ὕπαιθροι καὶ γυμνοὶ διὰ ψύχος ἀντίτυποι καὶ δυσμεταχείριστοι καὶ ἀτέραμνοι ἀπαντῶσι τοῖς ἔργοις. *Fabri lapides operi habiles defodiunt ſub terram, tanquam maturandos & coquendos a calore: qui ſub dio undique jacent: frigore rigidi & intractabiles rediguntur, operiſque reſiſtunt.* Plut. Sympoſ. problem. VII, 2.

MILIVM torno elaboravit Myrmecides. Iulianus Imp. orat. II.

MONTES. vide quæ de Dinocrate architecto in procemio libri ſecundi de Architect. retulit Vitruvius.

OBSIDIANVS LAPIS. *In genere vitri & Obſidiana numerantur,* inquit

Digitized by Google

Plinius lib. xxxvi, cap. 26, *ad ſimilitudinem lapidis, quem in Æthiopiâ invenit Obſidius, nigerrimi coloris, aliquando & tranſlucidi, craſſiore viſu, atque in ſpeculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt: vidimuſque & ſolidas imagines Divi Auguſti, capti materiâ hujus craſſitudinis: dicavitque ipſe pro miraculo in templo Concordiæ Obſidianos quatuor elephantos. Remiſit & Tiberius Cæſar Heliopolitarum ceremoniis repertam ibi in hæreditate ejus, qui præfuerat Ægypto, Obſidianam imaginem Menelai. Ex quo apparet antiquior. materiæ origo, nunc vitri ſimilitudine interpolatæ. Xenocrates Obſidianum lapidem in Indiâ, & in Samnio Italiæ, & ad Oceanum in Hiſpaniâ naſci tradit. Fit & tincturæ genere,* &c.

OSSA CAMELINA. Arnob. adv. gentes, *ſimulachra iſta quæ vos terrent*, inquit, *oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypſo, ex ornatibus fortaſſe meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oſſibus, aut ex Indici animalis dente congeſta, conflata in has ſpecies ducta ſunt.*

OSSA HVMANA. Palladium certè ex oſſibus Pelopis factum fuiſſe tradit Iul. Firmicus de Errorib. profanæ religionis. Clemens Alexandrinus in Protreptico, *πολλοὶ δ' ἂν τάχα τῶν θαυμάσειαν, εἰ μάθοιεν τὸ Παλλάδιον, τὸ διοπετὲς καλούμενον, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστῶν κατεσκευάσθαι, καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα Διονύσιον ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ κύκλου παρίστημι. Multi autem fortaſſe admirabuntur, ſi didicerint Palladium quod appellatur Diopetes, Pelopis ex oſſibus factum eſſe. Atque Dionyſium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre poſſum.*

PAPYRACEVM CAPVT. Lucianus de Syriâ deâ. vide Io. Seldenum de Dîs Syris, Syntagm. II, cap. II.

SCIRPI. Argeos vocabant ſcirpeas effigies, quæ per virgines Veſtales annis ſingulis jaciebantur in Tiberim. Feſtus. vide eundem in Sexagenarios. vide quoque Dionyſ. Halicarn. antiqu. Rom. lib. I. Varronem lib. VI de L. L. Ovidium denique Faſtorum lib. V *.

* verſ. 621.

SMARAGDVS. *Apion cognominatus Pliſtonices, paulò ante ſcriptum reliquit*, inquit Plin. xxxvii, 5, *eſſe etiam nunc in labyrintho Ægypti coloſſeum Serapim è ſmaragdo novem cubitorum.* Circa tempora Theodoſii Imp. conſpiciebatur Conſtantinopoli ſimulachrum Minervæ Lindiæ è ſmaragdo; altum cubitos quatuor: Seſoſtris rex Ægypti Cleobulo Lindio quondam miſerat illud. vide Cedrenum.

STANNVM. Ariſtoteles *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* meminit ſtannei ſimulachri à Dædalo fabricati. vide locum.

SVCCINVM. Plin. lib. xxxvii, cap. 3, de ſuccino, *taxatio in deliciis tanta, ut hominis quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia ſuperet.*

THVS. Anthol. Græcorum Epigr. lib. I, cap. XXVI,

Τοξο-

Τοξοβόλον τὸν Ἔρωτα τίς ἔξεσεν ἐκ λιβανωτοῦ,
Τὸν πολὺ μηδ' αὐτοῦ Ζηνὸς ἀποσχόμενον·
Ὀψέ ποθ' Ἡφαίστῳ κεῖται σκοπὸς, ὃν καθορᾶσθαι
Ἔπρεπεν οὐκ ἄλλως ἢ πυρὶ φλεγόμενον.
Sagittarum jaculatorem amorem quidam finxit ex thure,
Illum nequidem ab ipſo Iove abſtinentem ;
Tandem aliquando Vulcano proponitur ſcopus. Quem videri
Fas eſt, non aliter, quam igne conſumendum.

VIMINA. de Gallorum Coloſſis è viminibus contextis egimus lib. II, cap. 8, §. I.

VITRVM. *Vitrum aliud flatu figuratur,* inquit Plin. lib. XXXVI, cap. 26, *aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. nec eſt alia nunc materia ſequacior, aut etiam picturæ accommodatior.* Iuvenalis Satyrâ II †, † *verſ.* 95.

— vitreo bibit ille Priapo.

Proſecutus ſum hactenus, lector benevole, generalia quædam de artium imitatricium primordiis, progreſſu, conſummatione: adjeci adhæc nonnulla quæ ſanum de artibus hiſce judicium adjuvare poſſint. utinam cùm poëtâ verè de me ipſo teſtari liceat,

— fungor vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet, exſors ipſa ſecandi.

quod an aliquâ ex parte ſim aſſecutus, aliorum eſto judicium.

Si quis autem exiſtimet omnia tam brevi à me potuiſſe exponi, vehementer errat; neque ſolum inſcitiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. equidem artificibus, reliquiſque harum deliciarum ſtudioſis, fontes tantummodò unde haurirent, atque itinera ipſa quæ tenerent, ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, (quod ut infinitum, ita arrogantiæ plenum) ſed ut commonſtrarem tantùm viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem. Non inficior aliqua me hîc præteriiſſe, quamvis ſedulò inquirentem, quæ paſſim de rebus hiſce vetuſtiora litterarum monumenta prodiderunt: ſed cùm ſim profeſſus maximarum artium præcepta, non tamen aſſeveraverim cuncta me dicturum, quæ vaſtitas ejus ſcientiæ contineret, ſed plurima. nam illud in hominis unius induſtriam cadere non poterat. neque enim eſt ulla diſciplina aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio. Quapropter ut in magnâ ſylvâ boni venatoris eſt indaganter feras quàm plurimas capere; nec cuiquam culpæ fuit, non omnes cepiſſe: ita mihi ſatis abundeque eſt, tam diffuſæ, quam ſuſcepimus, materiæ magnam partem tradidiſſe; præſertim quum in ſylvâ, ubi hæc captanda, tenebræ ſint non mediocres; neque ſemitâ tritâ eò quò pervenire volumus, ferri liceat; ſed in ipſis tramitibus

Digitized by Google

plurima objiciantur, quæ euntem retinere poſſint. Abſint ergo malè curioſi, quos noſter hic minimè nobis injucundus labor offendet. etenim ſi delectamur, cùm hæc ſcribimus; quis eſt tam invidus, ut ab eo nos abducat? ſin autem laboramus ac ſudamus; quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Quiſquis autem operam noſtram elevari poſſe putabit, quod nonnulla Tullii, Horatii, Quintiliani verba mutatione leviculâ ab Oratoriâ & Poëticâ arte ad Picturam deflexerim; næ ille profectò parùm intelligens adfinitatis illius, quæ artes has mutuo ſibi alligavit. cæterùm hi pauciores fortè futuri ſunt, ac facilè patientur ſibi ſatisfieri. Illorum clamoribus magis obnoxius erit hic noſter qualiſcunque labor, qui poſt prima imperfectæ adhuc artis rudimenta vanâ quadam artis perſuaſione tumentes, omnem eruditæ antiquitatis mentionem reformidant; tanquam quæ deſidiæ ſuæ indormientes importunè moleſta excitet, atque operam malè collocatam veluti exprobret. At quam hîc tandem noſtris conatibus aſſignabunt culpam? quod crimen invenient? ex limpidis nempe incorruptæ antiquitatis fontibus hiſtoricâ fide primi tyrocinii gradus ſummis olim artificibus cùm curâ calcatos, & à præcipiti noſtrorum hominum feſtinatione plurimùm remotos recenſeo; ſi fortè aliqui reperiantur, qui ſaniora conſilia admittere, ac veſtigiis eorum inſiſtere tanti putent. Pueros certè per delicias pedes malè ponentes, ac vacias imitantes, jamque in conſuetudine ambulandi vacias factos, corrigi oportere omnes conſentiunt; alligant itaque iis ſerperaſtra in geniculis, ut eorum depravata corrigant crura, eoſque è longinquâ malâ conſuetudine in meliorem traducant: quamobrem neque reprehenſionem videtur mereri, qui Picturam, propter malam conſuetudinem minus valentem, ad meliora traducere conatur. Pleriſque verò hoc meum inſtitutum improbari, mirandum non eſt. τίς γὰρ ἂν ἄτεχνον πείθοι ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν τέχνην; Maximus Tyrius Diſſertat. xxxix. *magna ars eſt, contra artifices loqui; & apud illos aliquid agere, qui ſe putant omnia prævidere.* Caſſiod. variarum 11, 6. Non habeo itaque propoſitum plura verba incaſſum apud ſurdas aures effundendi. Totam rem in pauca conferam. Quiſquis errantium conſenſu nondum victus, cùm reliquis elegantiſſimæ antiquitatis amatoribus qualicunque adhuc bonæ mentis amore capitur, illud imprimis curare ſemper debet, ut actiones eorum ſeriò imitetur, quorum gloriam ſuſpicit; putetque auribus ſuis nunquam non inſuſurrari illud Iſocratis ad Nicoclem, ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς, μιμοῦ τὰς πράξεις. *Quorum gloriam affectas, eorum opera imitare.*

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Google

Digitized by Google